

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FESAD KAVRAMININ AKİTLER VE
TOPLUMSAL YAPI ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ

AYŞEGÜL MURTEZA

120111011

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ABDÜLKERİM ÜNALAN

İSTANBUL 2019

TEZ ONAY SAYFASI

FSMVÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı 120111011 numaralı öğrencisi Ayşegül MURTEZA'nın ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **“FESAD KAVRAMININ AKİTLER VE TOPLUMSAL YAPI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ”** başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından 17.06.2019 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Abdülkerim ÜNALAN

(Jüri Başkanı-Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EFE

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TIRABZON

(Jüri Üyesi)

İstanbul Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ayşegül MURTEZA

TEŐEKKÜR

Vaktini ve emeğini esirgemeyerek kıymetli fikir ve gürüşleriyle bana ilmî anlamda rehberlik eden ve tecrübelerini aktaran saygıdeğer hocam ve danışmanım Prof. Dr. Abdülkerim Ünalın'a, tez konusu tesbîti aşamasındaki katkılarından ve fesad kavramı ile ilgili çalışma yapmam noktasındaki teşvikinden dolayı bir önceki danışmanım ve saygıdeğer hocam Prof. Dr. Celal Yeniçeri'ye, bilgi ve tecrübesi yanında manevî desteğini de üzerimden eksik etmeyen saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Efe'ye teşekkürlerimi sunarım.

FESAD KAVRAMININ AKİTLER VE TOPLUMSAL YAPI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

ÖZET

Bu çalışmada, fesâdın fikhî ve sosyolojik bağlamda toplum yapısındaki tezâhürünün, çeşitli yönleriyle incelenmesi hedeflendi. Bu amaçla ferдин ahlâkî ve vicdânî şuurundaki eksikliklerin insânî değerlere zarar vererek toplum yapısını nasıl bozduğu izah edildi. Cemiyette, düzeni bozucu faaliyetlerin devlet eliyle nasıl azaltılabileceği ile ilgili örnekler (siyasi, hukûkî ve askerî anlamda) ortaya konuldu.

İslam hukukunun sözleşmeler çerçevesinde gelişen literatürüne bakıldığında, muamelat sahasının en temel konularından biri olan akit müessesesine özel bir önem atfedilmesi sebebiyle, çalışma içerisinde fesadın akitler üzerindeki etkilerine değinildi. Akdın sonuç doğurabilmesi için hukukun meşru kabul ettiği ölçütler ve fakihlerin akit için geliştirdiği şartlar; sıhhat, fesad ve butlan kavramı çerçevesinde ele alındı.

Çalışma içerisinde “Fesâdın” lugavî ve fikhî manası yanında maslahat ve mefsetet düzleminde topluma etki eden yönleri incelendi. Fesâdın toplumsal yapı üzerindeki menfî tesirlerinin çözüm yollarını izah etmeyi hedefleyen bu çalışma, giriş, dört bölüm ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Birinci bölümde fesad kavramının dilsel tahlili ile birlikte fitne ve herc bağlamında değerlendirilmesi ve fesâdın fikhî manâda tanımı yapıp, maslahat ve mefsetet kavramları incelendi.

İkinci bölümde akit teorisi, akdın tarihçesi ve toplum hayatındaki yeri izah edilip akit çeşitleri, akdi ifsad eden noktalar ve İslamda nehy edilen akitler ele alındı.

Üçüncü bölümde fesadın toplumsal yapı ve ferde etki eden yönü, ferдин sorumluluk ve hakları, ayrıca “ilk fitnecinin durumu” anlatıldı. Bu bölümde, devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozma amacı taşıyan siyâsi suçlar kapsamındaki üç fitne

hareketi (“bağy, hırabe, irtidad”) ve bunların cemiyetteki olumsuz yansımaları izah edildi.

Dördüncü bölümde, şahıs ve toplum bağlamındaki çözüm yolları üzerinde durulup, devlet teşkilat yapısındaki hisbe teşkilatının toplumsal ahlâkı ve ticarî faaliyetleri tanzim etmesi ve fesâdı önlemedeki katkılarına değinildi. Ayrıca bu bölüm içerisinde fesâdın devleti ve devlet başkanını ilgilendiren yönü değerlendirilirken, bu bağlamda devletin üzerine düşen görevler askerî ve siyâsî noktada ele alınıp izah edilmeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Fesad, Akit, Fitne, Toplum, Devlet, Fert.

THE EFFECTS OF THE CONCEPT OF CORRUPTION (FESAD) OVER SOCIAL STRUCTURE AND CONTRACTS

ABSTRACT

In this study, the effects of the concept of corruption (fesad) over social structure and contracts in legal and social logic respects are analyzed. In this regard, it has been explained how the deficiencies in the moral and conscience consciousness of individuals disrupt the social structure by damaging human values. In the society, examples of how to reduce the disruptive activities by the state (political, legal and military sense) were put forward.

In the first chapter, linguistic analysis of corruption terminology, evaluation of corruption in fitnah context are done while *maslahat* and *mefsedet* terms are examined.

In the second chapter, the theory of contracts, the history of the contracts and its position in the life of the society were explained and the types of contract and the breaking contractual points were discussed. Afterwards the description of the corruption in legal context was explained and its effect on the contracts.

In the third chapter, affected sides of corruption to social structure and individuals, the rights and responsibilities of individuals and the situation of first fitnah person (mischief maker) are explained. Also three fitnah movements – *Baghiy* (rebel), *Hirabe* (bandit), *Irtidat* (apostasy) in context of political crimes and their negative effects on society were expressed.

In the fourth chapter, the solutions for individuals and society context, regulating the social ethic and helping to prevent corruption by *hisba* (municipality) organization in state structure are explained. While the side of the *fesad* which is related to state and president of the state was evaluated, in this context the military and political duties on the state are elaborated.

Keywords: Fesad, Contracts, Fitnah, Society, State, Individual.

ÖNSÖZ

Şüphesiz ki, en doğru söz Allah (c.c.)'nün kitabı, en güzel yol O'nun Rasûlü Hz. Muhammed (s.a.v.) 'in yoludur. Her şeyi yerli yerince yaratan, her şeyi lâıyk olduğu yere koyan âlemlerin rabbi, hikmet sahibi Allah'ü Tealâ'ya hamd-ü senâ ve O'nun Rasûlü Hz. Muhammed (s.a.v.)'in âl-ü ashabına salât-ü selam olsun.

Nefislerimizin şerrinden, şeytanın kışkırtmasından, amellerimizin kötülüğünden âhir zaman fitnesinden Allah'a sığınırız. *“Allah kimi hidayete erdirirse, kimse onu saptıramaz; kimi de saptırırsa kimse onu hidayete erdiremez.”*¹ Her zaman ve her halde tevfiik ve inâyet ancak Cenâb-ı Hak'tandır. Üzerimizde hakkı olan herkese rahmân ve rahîm olan Allah'tan mağfiret dileriz.

Uzunluğu ve derinliğı sınırsız uzay boşluğunda hiç bir gök cisminin başı boş dolaşmadığı, her şeyin belirli bir düzen içerisinde evrensel ahenge uyum sağlayarak dönüp durduğu alemde, küçücük bir yer kaplayan dünya gezegeni yerlisi insan, elbette başıboş, amaçsız ve boşuna yaratılmış değildir. İnsanın vârolma sebebi ve yegâne hedefi imtihan yeri olan dünyadaki sınavı hakkı ile geçebilmektir. Kur'an-ı Kerim'de: *“Biz, onlardan önceki kuşakları da sınavdan geçirdik. Bu sınav neticesinde Allah, doğru söz sahipleriyle yalancıları kesinlikle belirleyecektir.”*² buyurulmaktadır.

İnsanoğlu en güzel yaratılış üzere halk edilmiştir. Ayet-i Kerime'de: *“Şüphesiz ki biz insanı ahseni takvim üzere yarattık, sonra O, kendini alçakların en alçağına indirdi.”*³ buyurulmuştur.

İnsanoğlu, maddî ve mânevî varlığı ile diğerk mahlûkattan üstün vasıflara sahiptir. Bunun içindir ki sorumluluk sahası da o ölçüde geniş tutulmuştur. Yüce yaratıcı genelde tüm insanlara özelde Müslümanlara, birbirlerinin ırz, namus şeref ve haysiyetlerine hürmet etmeyi emretmiş ve bunun gerçekleşebilmesi için de ferde ve topluma hukukî ve ahlâki değerlere uygun bir hayat sürmeyi gerekli kılmıştır. Dolayısıyla insan, istikamet üzere dosdoğru, dürüst, vicdanlı, adâlet sahibi, ahde vefaya akitlere ve emanetlere riayet eder olmalı; yalan istihza, haset, kin, riya, süi zan,

¹ Kehf, 18/17.

² Ankebut, 29/2-3

³ Tin, 95/4.

nemime, gıybet, kötü söz ve iftira gibi toplumu fesâda sürükleyen, cemiyeti tahrîb eden işlerden de uzak durmalıdır.

İnsanoğlu en güzel fitrat üzere halk edilmiş olmakla birlikte, aynı zamanda şeytanın ve nefsin de işbirliği ile çabucak bozulabilme ve bozgunculuk yapabilme fitratına sahiptir. Kulluk bilinci, insana bir taraftan özgür irâdesiyle seçim yapabilme hakkı sunarken diğer taraftan sınırsız serbestiyi yasaklayan bağlayıcı sorumluluk alanı doğurur. Bunun içindir ki, teklif ile muhatap olan kul, itâate layık, yegâne varlık olan rabbine koşulsuz itaât ve ibâdet (kulluk) ile sorumludur. Allah'ü Tealâ'nın "*Ben, insanları ve cinleri yalnızca bana ibadet etsinler için yarattım*"⁴ ayeti bize kulluk bilincini ve yaratılış gayesini apaçık ifade etmektedir.

⁴ Zariyat, 51/56.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. FESAD KAVRAMI.....	3
1.1. LUGAT MANÂSİ.....	3
1.1.1. Kur'an'da Fesad Kavramı	4
1.1.2. Fesâdın Fitne ve Herc Bağlamında Açıklanması	9
1.1.3. Fitnenin Kur'an'daki ve Hadislerdeki Kullanımı.....	11
1.2. MASLAHAT VE MEFSEDET BAĞLAMINDA FESAD.....	15
1.2.1. Maslahat-Mefsedet İlişkisi.....	15
1.2.2. Maslahat-Mefsedet İlişkisi ve Tercih	18
1.2.3. Fıkhî Manâda Fesadın Tanımı.....	19
1.2.4. Batıl ve Fasit Ayrımı	20
İKİNCİ BÖLÜM	22
2. AKİTLERDE FESAD.....	22
2.1. AKİT TEORİSİ	22
2.1.1. Akdin Tanımı	24
2.1.2. Akitlerin Meşruiyeti.....	26
2.1.3. Akitlerin Toplum Hayatındaki Yeri.....	27
2.1.4. İslamdan Önceki Akit Şekilleri.....	28
2.2. AKDİN HUKUKÎ SORUMLULUĞU	29
2.3. AKDİN KURULUŞU / İN'İKÂDİ.....	30
2.3.1. Akdin Rükunları	33
2.3.2. İrade Beyanı.....	34
2.3.2.1. İrade Beyanı ve Rıza	34
2.3.2.2. İcâb-Kabul.....	36
2.3.2.3. Siğat'ül-Akd	37
2.3.3. Taraflar /Müteakıdeyn	39
2.3.4. Akdin Mahalli /Ma' kud'un Aleyh	40
2.3.4.1. Mahallin Mevcut veya Mümkün Olması	41
2.3.4.2. Mahallin Muayyen ve Malûm Olması	44
2.3.4.3. Mahallin Meşru Olması / Hukukî Muameleye Uygun Olması	45
2.3.4.4. Mahallin Mütekavvim Olması	45
2.3.5. Meclis.....	46

2.4. ŞARTLARIN TAHAKKUK EDİP ETMEMESİNE GÖRE AKDİN DURUMU	47
2.5. HUKUKİ SONUÇLARI BAKIMINDAN SAHİH FASİT VE BATIL AKİTLER.....	49
2.5.1. Sahih Akit	49
2.5.2. Batıl Akit.....	50
2.5.3. Fasit Akit.....	51
2.5.4. Fasit Akin Neticeleri	51
2.5.5. Mevkuf Akit ve Nafiz/İşlerlik Kazanan Akit.....	53
2.5.6. Lazım ve Gayr-i Lazım Akit	54
2.5.6.1. Lazım Akit	54
2.5.6.2. Gayr-ı Lazım Akit.....	55
2.6. AKDİN SONA ERMESİ.....	56
2.6.1. İfa.....	56
2.6.2. Takas	57
2.6.3. İbra	57
2.6.4. Zamaşımı	58
2.6.5. İfanın İmkânsızlığı	59
2.6.6. Ölüm.....	60
2.6.7. Batıl ve Fasit Akitlerin İptali ve Mevkuf Akitlere İcazet Verilmemesi	61
2.6.8. Sahih veya Fasit Akitlerin Feshi	62
2.6.8.1. Fesih	62
2.6.8.1.1. İnfisah.....	63
2.6.8.1.2. Bağlayıcı Olmayan Tarafların Akdi Feshetmesi	64
2.6.8.1.3. Kazai Fesih	65
2.6.8.2. İkale.....	65
2.7. ŞARTLARIN AKDİN SIHHATİNE TESİRİ	67
2.7.1. Sahih Şart.....	67
2.7.2. Fasit Şart	68
2.7.3. Batıl Şart	70
2.8. NEHİY FESAD İLİŞKİSİ	71
2.8.1. Nehyin Fesada Etkisi	71
2.8.2.1. Nehyedilen Batıl Akitler	73
2.8.2.2. Nehyedilen Fasit Akitler	79
2.8.2.3. Mekruh Akitler.....	84
2.9. FESADIN AKİTLERE ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	88
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	92
3. FESADIN TOPLUMSAL YAPIYA VE FERDE ETKİ EDEN YÖNÜ	92
3.1. FESADIN TOPLUMSAL YAPIYA ETKİSİ	92
3.1.1. Toplumsal Yapı	92
3.1.2. Toplumdaki İlk Fitne ve İlk Fitnecinin Durumu	93
3.1.2.1. Hadise Göre İlk Fitnecinin Yükleneceği Günah	93
3.1.2.2. İnsanın Yaratılmasıyla Başlayan İlk Fitne	94
3.1.2.3. Fitne-i Kübrâ	95

3.1.3. Aileden Millete Uzanan Toplumsal Fesad	97
3.1.3.1. Toplumun En Küçük Sosyal Birimi Olan Ailenin Fesadı.....	97
3.1.3.2. Evlilik.....	98
3.1.3.3. Çocuk	101
3.1.3.4. İslamda Evlat Edinmenin Hükümü	103
3.1.3.5. Fitratların Bozulması.....	105
3.1.3.6. Allah'ın Nizamında Ruhbanlık Yoktur	106
3.1.3.7. Kadının Çalışması - Çocukların Bakımı	109
3.1.3.7.1. Nafaka	112
3.1.3.7.2. Hidâne	113
3.2. FESADIN FERDE ETKİ EDEN YÖNÜ	114
3.2.1. Fesada Mani Olmada Ferdin Üzerine Düşen Görevler Ve Haklar .	114
3.2.1.1. Haklardan Yararlanmak	117
3.2.1.1.1. Hukûkullah ve Hukûk-ul-İbâd Ayrımı	118
3.2.1.1.2. Allah Hakkı	119
3.2.1.1.3. Kul Hakkı	120
3.2.1.1.4. Hukuki Bağlamdaki Hak Kavramı.....	120
3.2.1.1.5. Ferdî Haklar.....	121
3.2.1.2. Özgürlük Alanlarını Bilmek.....	122
3.2.1.2.1. Ferdî Hürriyet	123
3.2.1.2.2. Hürriyetin Sınırlandırılması.....	123
3.2.1.2.3. Hürriyetin Kötüye Kullanımı	125
3.2.1.3. Can ve Mal Dokunulmazlığı Hakkı	125
3.2.1.4. Kur'an ve Hadise Göre Mal ve Canın Hürmeti	127
3.2.1.5. Düşünceleri Açıklama Hürriyeti	128
3.2.1.5.1. İslamda Düşünce ve İfade Özgürlüğü.....	129
3.2.1.5.2. Düşünce Özgürlüğünün Toplumsal Nizama ve İnanç Değerlerine Etkisi.....	131
3.3. TOPLUMU FESADA GÖTÜREN OLUMSUZ DAVRANIŞLAR	134
3.3.1. Fert Bağlamındaki Olumsuzluklar.....	134
3.3.1.1. Zan	134
3.3.1.1.1. Kur'an ve Hadisdeki Kullanımı.....	135
3.3.1.1.2. Muamelatta Zan	136
3.3.1.1.3. Sü-i Zan	138
3.3.1.1.4. Sü-i Zannın Haram Olmasının Hikmeti.....	139
3.3.1.2. Tecessüs	140
3.3.1.2.1. Devlet Aleyhinde Casusluk / Gizli Bilgileri Edinme Faaliyeti	141
3.3.1.3. Tahassüs	143
3.3.1.4. Tenafüs	144
3.3.1.5. Tehasüd	147
3.3.1.6. Tebağûd.....	149
3.3.2. Toplum Bağlamındaki Olumsuzluklar	150
3.3.2.1. Müslümanların Dayanışmayı ve Yardımlaşmayı Bırakması	150
3.3.2.1.1. İslamda Toplumsal Dayanışma ilkesi "İnfak"	153
3.3.2.1.2. Kur'an ve Hadisde Zekât	154
3.3.2.2. İhtilaf ve Ayrılıkçı Grupların Ortaya Çıkışı.....	156

3.3.2.2.1. <i>İhtilaf</i>	156
3.3.2.2.2. <i>Kavmiyetçilik ve Tefrika</i>	158
3.3.2.3. Gıybet.....	163
3.3.2.4. Nemime	165
3.3.2.5. Evlilik Teklifi Üzerine Evlilik Teklifi	167
3.3.2.6. Bühtan / İftira / Yalan Söz	168
3.3.2.6.1. <i>İftiranın Yalan İle İlişkisi</i>	169
3.3.2.6.2. <i>Müfteri Nâmı İle Ünlene Kışı</i>	171
3.3.2.6.3. <i>Kur'an'a Göre İftiranın Büyük Günah Olması</i>	172
3.3.2.6.4. <i>İftiranın En Şiddetlisi "Kazf"</i>	173
3.3.3. Fesada Yol Açan İktisadî Noktadaki Olumsuzluklar	175
3.3.3.1. İktisat ve İsrâf.....	175
3.3.3.2. Kapitalist Anlayış.....	176
3.3.3.3. Haksız Kazanç/ Emeksiz Zenginleşme	178
3.3.3.4. Tenacüş / Müşteri Kızıştırma	181
3.3.3.5. Satış Üzerine Satış / Bey' Ale'l-Bey'	182
3.4. FESADA YOL AÇAN SİYASÎ SUÇLAR /İSYAN SUÇLARI	184
3.4.1. Bağy	184
3.4.1.1. Devlete İsyân Suçu /Bağy'in Tanımı	184
3.4.1.2. Bağî	185
3.4.1.3. Bağîlere Yapılacak Muamele.....	186
3.4.1.4. Türk Hukuk Sisteminde İsyânın Cezası.....	189
3.4.1.5. Hükûmetleri Düşürme Girişimi Darbe/İhtilal	190
3.4.2. Hırabe/ Yol Kesicilik.....	191
3.4.2.1. Muharib'in Cezası.....	192
3.4.3. İrtidad: Dinden Dönme.....	194
3.4.3.1. Mürtedlere Muamele.....	195
3.4.3.2. Bulunduğu Yer Bakımından Ehl-i İrtidad ve Hükümü.....	197
3.4.3.3. Ölümünden Sonra Mürtede Yapılacak Muamele.....	199
3.4.3.4. Zekât Vermeyi Reddeden Ehl-i İrtidad	200
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	202
4. AYET VE SÜNNETE GÖRE FİTNE VE FESADDAN KAÇINMA VE	
ÇÖZÜM YOLLARI.....	202
4.1. FERT BAĞLAMINDAKİ ÇÖZÜM YOLLARI.....	202
4.1.1. Uzlet ve Taarrub	202
4.1.1.1. Uzlet.....	202
4.1.1.2. Taarrub	204
4.1.2. Fitne Anında Devlet Başkanına Mutlak İtaat	207
4.1.3. İslam'dan Sapan Devlet Başkanının Görevine Son Verilmesi.....	208
4.1.4. Fitne Anında Konuşmalara Dikkat Etmek.....	209
4.2. TOPLUMSAL BAĞLAMDAKİ ÇÖZÜM YOLLARI	210
4.2.1. Emr-i Bilmaruf Yapmak	210
4.2.2. Devlet Teşkilat Yapısında Toplumaya Yön Verme Ve Hisbe Kurumunu Çalıştırma	213

4.2.2.1. Hisbe Teşkilatı Ve Toplumsal Düzene Katkıları	213
4.2.2.1.1. <i>Belediyecilik / Hisbe Kavramı</i>	214
4.2.2.1.2. <i>Osmanlıda Hisbe</i>	215
4.2.2.1.3. <i>Hisbenin İslam Tarihindeki Yeri</i>	216
4.2.2.2. Muhtesibde Aranılan Şartlar ve Muhtesibin Görevleri	217
4.2.2.2.1. <i>Muhtesibin Toplumsal Ahlâkı Tanzim Etmesi</i>	218
4.2.2.2.2. <i>Ticarî Faaliyetleri Düzenleme ve İş Hayatındaki Fesadı Önlemedeki Katkıları</i>	219
4.2.2.2.3. <i>Faize ve Haksız Kazanca Mani Olma</i>	221
4.2.2.2.4. <i>Narh Koyma İlkesi ve İhtikâra Mani Olma</i>	223
4.2.2.2.5. <i>İhtikârın Yapıldığı Eşya Cinsi ve Süresi</i>	227
4.3. FESADIN DEVLETİ VE DEVLET BAŞKANINI İLGİLENDİREN YÖNÜ	230
4.3.1. Devlet ve Toplum	230
4.3.2. Devletin Görevi ve Amacı	231
4.3.3. İslâmî Devlet	232
4.4. FESADI ÖNLEMEDE DEVLETİN ÜZERİNE DÜŞEN GÖREVLER	233
4.4.1. Hudud-u Şeriyeyi Tahakkuk Ettirmek, Müeyyideleri Belirlemek 233	
4.4.1.1. Hadleri İkame Etmek	235
4.4.1.2. Fesad Ehlinin Ta'zir Edilmesi.....	236
4.4.1.3. Cezanın Caydırıcılığı ve Âşikâr Fesadı Önleme Fonksiyonu	240
4.4.2. Sosyal Adaleti Temin	242
4.4.3. İslama Göre Yargılanmada Adalet-Eşitlik	243
4.4.4. Sosyal Güvenliği Sağlamak	246
4.4.5. Ulusal Güvenliği Sağlamak	248
4.4.5.1. Nüfusun ve Sınırların Genişliği	248
4.4.5.2. Asker ve Silah Gücü.....	250
4.4.5.3. Gerektiğinde Allah Rasûlünün Askerî Techizatı Âriyet Olarak Alması	252
4.4.5.4. Askerin Refahını Temin ve Asker Maaşları.....	253
4.4.5.5. İslam'a Göre Askere Ayrılan İhsan ve Ücret.....	255
4.4.5.6. Mücahidi Maddi Anlamda Desteklemek	256
4.4.5.7. İstihbârat.....	258
4.4.5.8. Casusla İlgili Ceza-i Yaptırım.....	260
4.4.5.9. Allah Rasulü'nün Cihad Hazırlığı İçin Haberci Göndermesi	261
4.4.5.10. Siber İstihbarat	262
4.4.5.11. Silahsızlanmayı Teşvik ve Silah Denetimi	264
4.4.5.12. Azınlık Hakları ve Eman.....	267
4.4.5.12.1. <i>Azınlık Hukukunu Gözetmek</i>	267
4.4.5.12.2. <i>Zimmilik, Zimmî ve Harbîye Verilen Eman</i>	268
4.4.5.12.3. <i>Azınlıkların İnanç Hürriyetinin Güvence Altına Alınması</i> . 271	
4.4.5.12.4. <i>Azınlıkların Kimliklerini Koruma Teminatı</i>	272
4.4.5.12.5. <i>Azınlıkların Yükümlülükleri ve Hakları</i>	273
4.4.5.12.6. <i>Azınlıkların Can Güvenliği</i>	274
SONUÇ.....	276
KAYNAKÇA	280

KISALTMALAR

A.F.C.	: Alman Federal Cumhuriyeti
A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
a.g.d.	: Adı geçen dergi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.H.K.	: Aile Hukuku Kararnamesi
a.y.	: Aynı yer
a.s.	: Aynı sayfa
b.	: Bin, ibn
Bk.	: Bak
bkz.	: Bakınız
B.K.	: Borçlar Kanunu
bs.	: Baskı – basım
C.	: Cilt
C.C.	: Celle Celâlühü
Çev.	: Çeviri
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
D.E.Ü.İ.F.	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
E.Ü.H.F.D.	: Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Gnş. blg.	: Geniş bilgi
F.	: Fıkra
h.	: Hicri
H.	: Hadis
Haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İSAV	: İslami Araştırmalar Vakfı
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
KEİG	: Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi
Krş.	: Karşılaştır
md.	: Madde
M.K.	: Medeni Kanun
R. A.	: Radıyallahü Anhüma
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahü aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
s.s.	: Sayfa Sayısı
T.B.K	: Türkiye Borçlar Kanunu
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
T.C.K.	: Türkiye Cumhuriyeti Kanunları
t.y.	: Tarih bilgisi yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme
v.b.	: Ve benzeri
v.d.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayınevi bilgisi yok

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı

Öncelikle “fesad” kavramıyla ilgili bir çalışma yapmak isteşimizizin temel sebeplerinden bir tanesi, kelimenin lugavî manâsının ötesinde derûni mânada hem ifsâd etmek (bozmak, bozuk hale getirmek zarar vermek) fâsid olması, (gayr-i meşrû hale gelmesi) hem de bozgunculuk, kargaşa anlamında kullanılabilmesidir. Kelimenin “ifsad, müfsid fasid” gibi türevleri daha çok fikhî terimler olup ibâdât, muamelat ve akitlerle alâkalı bölümünü içine alırken, fesad kavramı, toplumu, ferdi, siyaseti ve çevreyi de kapsayan daha geniş bir mânayı ifâde etmektedir.

Muamelat, İslam fikhının en temel konularından biridir. Zira toplumla birarada yaşamaya ve sürekli hukukî- ictimâî ilişkiler kurmaya muhtaç olan insan çeşitli tasarruflarda bulunmak zorundadır. Bu nedenle, “Fesad” kavramı ele alınırken çalışmayı hem fikhî bir zemine oturtmak hem de aynı zamanda bir çerçeve çizmek maksadıyla fikh boyutunun akitler bağlamında, sosyolojik boyutunun ise maslahat ve mefsedet düzleminde izah edilmesi uygun görülmüştür. Çalışmada fesâdın toplumsal yapı üzerindeki menfî tesirleri izah edilerek toplumu fesâda götüren sebepler yanında, mazarratı def edip sulha ve salâha ulaştıran maslahatı te’min yolları anlatılmaya çalışılmıştır.

Konu başlıklarındaki ifadelerde, olumsuz davranış kalıplarının; tehasüd, tenafüs, tebağud, tenacüş şeklinde tefaul babında olmasına özen gösterilmiştir. Zira bu lafızlardan müterekkib, siğa hey’et tertibinin ifade ettiğı manâ, bu fiillerin münferid olarak değil de toplumda karşılıklı zarar veren ve zarara uğranılan davranışlar olmasıdır.

“Fesad” kelimesinin dünyevî, uhrevî, hukukî ve sosyal boyutu kelimeye çok derinlikli bir anlam kazandırmaktadır. Bu durum, bizi fesad kavramını dîni ve ictimâî boyutuyla, dâhilî ve hârici âmillerini göz önünde bulundurarak sosyal yapı ve devlet

siyâseti noktasında fikhî cihetten ele almaya sevk etmiştir. Ayrıca, bozgunculuk, yoldan sapma, anarşi,⁵ ihtilaf, ihtilâl, kargaşa ortamı, kavga, şekavet ve karışıklığı ifâde eden ve toplum algısında âdeta fesad ile eş anlamlı kabul edilip daha çok birbiriyle beraber veya biri diğerinin yerine kullanılan “fitne” kavramına da çalışmada yer verilmiştir.

Günümüzde terörizm diye ifade edilen bağı ve hırabe kavramları “siyasi suçlar” başlığı altında incelenmektedir. Bu nevî suçlar, içerdikleri zarar sebebiyle yalnızca kamu düzenini ciddi anlamda ihlal etmekle kalmayıp aynı zamanda şahıslara ve mülkiyete müteallik suçların da sayısını arttırabilir mahiyettedir.

Bu bağlamda çalışma içerisinde birbirine yakın benzerliği olan üç fitne hareketi (“İrtidad, Bağy, Hırabe”) devletin birliğine ve toplum bütünlüğüne zarar veren isyan suçları kapsamında ele alınıp, toplumsal barışın temini ve ictimâî fesâdın izâlesi için âyet ve hadislerle çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

⁵ Yunanca “*an arkhos*” (yönetimsiz) : Ana düşüncesi, insanlar üzerinde bir devlet otoritesi kurulmasının insanlığa zarar verdiğini, ve devlet olmadan da toplumun âdil bir düzen içinde yaşayabileceğini savunan felsefi ve siyasal akım. Bkz. (**Britannica**, II,44).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. FESAD KAVRAMI

1.1. LUGAT MANÂSI

“Fesad” kelimesi, lugatta “fsd” kökünden masdar olarak bozulmak, çürümek sağduyudan sapmak vb. anlamlarına gelmektedir.⁶ Bir şeyin salah halinin bozulması ondan istifade imkanının kalmaması demektir.⁷ İsim olarak ise, zulüm çalkantı, düzensizlik; kuraklık, karışıklık, herc-ü merç⁸ (karışıklık) kargaşa ve bozgunculuğu ifâde için hep “fitne ve fesad” tâbiri kullanılmıştır.

Fesad aynı zamanda itidalli ve iktisadlı olamama halini ifade eden, ifrâta düşmek, orta yolu tutamamak⁹ anlamında kıtlık manasında da kullanılmaktadır. Dilcilerin bir kısmı fesâdı, itidâl çizgisinden uzaklaşıp bozulmak anlamında da kullanmışlardır.¹⁰ Ayrıca, başkasının malına haksız yere el koymaya da fesad denilmiştir.¹¹

Kuran ve sünnette, bozgunculuğu ifade bağlamında da yine fesad tâbiri kullanılmaktadır. Günümüzde çok kullanılmamakla birlikte arapça bir kelime olan “fevza” da fesadın bir türü olan anarşizmi, otorite yokluğunu ve başı bozukluğu ifade etmektedir.¹²

Fesad kalıbları içerisindeki “Fesede” lafzı da “itidâlin dışına çıktı, dengeden uzaklaştı” demektir. Dilciler “fesad”ın bu anlamı bakımından orta yoldan çıkış ve sapmada, ölçüyü geçme miktarının az ya da çok olması arasında bir fark gözetmezler.¹³ Çünkü her iki durumda da sınır aşılmış demektir. Doğru olan; ifrat ve tefrit arasında orta yolu, yani dengeyi bulmaktır.

⁶ İlhan Kutluer, “Fesad” **TDV İslam Ansiklopedisi, (DİA)**,1995, XII, 421-422

⁷ İbn-i Manzur, **Lisan’ul-Arab**,III,335-336; Zebidî, **Tacu’l-Arûs**, II,452.

⁸ **Sahih-i Buhari**, “Kitab’ül-İlm”, 85. Hadis, Beyrut/Lübnan, 2010,s.35.

⁹ Toshihiko İzutsu, **Kur’an’da Dîni ve Ahlâkî Kavramlar**, Pinar Yayınları, İstanbul, t.y, s. 233-236.

¹⁰ Ed-Dameğanî, **Kâmusu’l-Kur’an**, Beyrut, 1983,s.357-358.

¹¹ Kutluer, “Fesad” **(DİA)**, XII, 421-422.

¹² İbrahim Canan, **Kur’an ve Hadise göre Ahir Zaman Fitnesi ve Anarşi**, Tür-Dav Yayınları, Kit-San Matbaası, İstanbul,1982, s.394.

¹³ Rağîb el-İsfahani, **Müfredat, Kuran Kavramları Sözlüğü**, İstanbul 2012, s.795.

Salâh'ın¹⁴ zıddı olan 'fesad', fitrî dengenin bozularak¹⁵ toplumun değer yargılarının yok edildiği, nefis, beden, ruh, çevre ve sosyal ilişkilerle ilgili istikamet, adâletin ve doğruluğun dışına çıkıldığı, akabinde zulüm ve çalkantının hakim olduğu durumlar için kullanılır.¹⁶

Ayrıca Arapça olarak, kişiyi bir başkasının doğru yoldan saptırması ve fesadçılığa sevk etmesi anlamında "efsedehü gayrühü" (başkası onu ifsad etti) şeklinde de gelmektedir.¹⁷ Fesad kelimesi Kuran-ı Kerim'de on bir âyette¹⁸ geçmekte olup bunun dışında otuz dokuz âyette de farklı türevleriyle yer almıştır.

Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın yeryüzünde hakim kıldığı yaşama biçimine karşı çıkanların tamamını müfsid/fesatçı saymaktadır. Ayrıca, fesâdın sebebi ve sonucu olan ahlâkî kötülükler de Ku'rân-ı Kerim'de "fesad" terimi kapsamında değerlendirilmektedir. Örneğin, tartıyı eksik kullanmak,¹⁹ nesli helak etmek,²⁰ akrabalık bağlarını koparmak²¹ gibi.²²

1.1.1. Kur'an'da Fesad Kavramı

Müfessirlere göre "fesad" kelimesi, Kur'an'da yedi farklı anlamda zikr edilmiştir. Bunlar, ma'siyet, helâk, kıtlık/kuraklık, öldürme, tahrib etme /harab olma, küfr ve sihir gibi anlamlardır.²³

Anlamaların ihtiva ettiği mana bir çok ayette düzenin bozulması şeklindedir. Mesela, "Eğer yerde gökte Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, yer ve gök kesinlikle

¹⁴ el-İsfahani, **a.g.e.**, s.795.

¹⁵ Rum,30/41.

¹⁶ İlhan Kutluer, "Fesad", (**DİA**),1995, XII. s. 421-422

¹⁷ el-İsfahani, **a.g.e.**, s.795.

¹⁸ Bakara,2/11-12-27-30-60,205,220; Maide,5/64,32,63-64.

¹⁹ Araf,7/85.

²⁰ Bakara, 2/204-205.

²¹ "Demek siz iş başına gelecek olursanız yeryüzünde bozgunculuk çıkaracaksınız ve akrabalık bağlarınızı koparacaksınız öyle mi? Bk.(Muhammed, 47/22).

²² İlhan Kutluer, "Fesad", (**DİA**),1995, XII. s. 421-422

²³ İbnu'l-Cevzî, **el-Vücûh ve'n-Nezâir**, s. 470-471. İlgili ayetler için bk. (Bakara,2/11,205; Âraf,7/56,127; Yunus,81; İsrâ, 15/4; Kehf, 94; Enbiya, 22; Mü'minûn, 23/71; Rûm,30/41; Gâfir, 26; Neml,34).

bozulurdu.”²⁴ ayetinde fesâd kelimesi, “bâtıl olma, çözülme, denge ve nizamın bozulması” anlamında kullanılmıştır.²⁵

Şu ayette geçen fesâd kelimesi, “haksız yere, zulmederek başkasının malını almak” anlamında kullanılmıştır: “*İşte Ahiret yurdu! Onu yeryüzünde haksız üstünlük kurmak ve bozgunculuk çıkarmak istemeyenler için hazırlamış bulunuyoruz. İyi son Allah’a karşı gelmekten sakınanların olacaktır.*”²⁶

Fesadın, bir malı yahut bir işi mahvetme, tahrip etme, nesli ve toplumu bozma anlamında kullanılması ayette şöyle ifade edilir: “*İş başına geçti mi yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak, ekini ve nesli helâk etmek için koşar. Allah ise bozgunculuğu sevmez.*”²⁷

Kur’an’ı Kerim’de fesad’ın, yeryüzünde sulh ve salâhın mukabili olarak, bozguncular tarafından çıkarıldığına işaret edilirken, ortaya çıkan bu fesad ile küfür, nifak, şirk ve isyanın yaygınlaşacağı ifade edilmiştir. Doğrudan ve dolaylı bir şekilde, yeryüzünün bozulması, hayırlı ve güzel işlerin azalması ve yok olması bereketin kalkması, savaşların çıkması, toplumun dengesini bozacak düzeyde sosyal karışıklıkların ve çalkantıların olması, insanların çekişmeleri sonucu ticaretin zarar görmesi ve nesillerin bozulmasına sebep olacak her türlü kötü iş ve eylemin de bu fesad nedeniyle toplumda yayılacağı haber verilmiştir.²⁸

Toplumda mevcut olan ve devam etmesi gereken siyasi ve ekonomik düzen, sosyal barış ve denge, kimi zaman zalim yöneticiler veya egemen sınıflar tarafından bozulur ve Kur’an da bunu “fesat” olarak tanımlar.²⁹

Bu bağlamda Elmalılı, Rum,30/41 ayetini şu şekilde tefsir etmiştir: “*Karada ve denizde fesad zuhura geldi*”- fitrî nizam bozuldu, gerek tabî ve gerek ictimâî şerîatta uygunsuzluk meydana geldi. İnsanların ellerinin kesbi yüzünden- fitratın zıddına ortaya çıkan şirk, ahlâksızlık, haksızlık, muhtelif hevâlar, türlü mezheplerle beşerî ihtirasların çarpışması sebebiyle, yaptıklarının bazısını Allah kendilerine (bu

²⁴ Enbiyâ, 21/ 22

²⁵ Zebîdî, **Tâcu’l-Arûs**, II, 452.

²⁶ Kasas, 28/83.

²⁷ Bakara, 2/204- 205.

²⁸ Fahreddin Râzi, **Mefatihü’l-Ğayb**, XXV, 105; Âlûsî, **Rûhu’l-Meânî**, I, 153; İbn Âşûr, **Tefsiru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, I, 284; Heyet, **Kur’an Yolu**, DİB. IV, 206-207.

²⁹ Mustafa Aydın ve Arkadaşları, **Kur’an ve Çağımız**, s. 63.

*dünyada) tattırmak için –tamamını ise âhirette tadacaklar, asıl cezasını orada çekecekler.*³⁰

Kâsımî'ye göre ayette zikredilen yeryüzünde fesad çıkarmanın anlamı, savaşı ve fitneleri kışkırtarak kan dökülmesine yol açmak, geçim kaynaklarını yok etmek, ekonomik buhrana sebep olmak, nesiller boyu maddî ve manevî her alanda yıkım ve tahribatın sürekli devam etmesidir.³¹

Toplumda fesad çıkarmak; meşrû yönetime karşı silahlı ayaklanma, silahlı gasp ile toplum güvenliğini bozmak ve yol kesmek, Kur'an'da'ki fesat fi'l-arz (yeryüzünde fesad çıkarmak) kavramının içine girer. Bu türden olumsuz davranışlar, dinin zarurî hedefleri olan can ve mal güvenliğini ortadan kaldırır.³²

Mukatil b. Süleyman "Fesad" kelimesini altı değişik anlamda tefsir etmiş ve her birine işaret eden ayetleri de misâl olarak vermiştir:

1. Ma'siyet, (isyan ve itaatsizlik). (Bakara,2/11)

2. Helâk, (İsrâ, 15/4) "Eğer o ikisinde (yer ve gök) Allah'ın dışında ilâhlar olsaydı, ikisi de fesada uğrardı (helak olurdu). (Mü'minûn, 23/71)

3. "el-Fesad fi'l-Ard" ile yağmur ve ekin kıtlığı kastedilmiştir. (Rûm, 30/41)

4. Öldürmek, (A'râf, 7/127) *Firavun dedi ki: "Ben O'nun dininizi değiştirmesinden veya arzda fesad çıkarmasından korkuyorum."* (Mü'minûn, 23/26)
"Gerçekten Ye'cûc ve Me'cûc yeryüzünde fesad çıkarıyorlar." (Kehf, 18/ 94)

5. Salâhın zıddı anlamında fesad (yıkamak, bozmak, tahrip etmek). (Bakara, 2/30- Neml, 27/34)

6. Sihir, büyü, (sihirbaz-büyücü) kastedilmiştir. (Yunus, 10/81)³³

İbnu'l-Cevzî ise fesadın anlamlarını şu şekilde maddeleştirmiştir:

a- Can, beden ve istikametten ayrılan her şey için.

b- Zat ve eşya hakkında kullanılabilirdiği gibi, din hakkında da kullanılabilir ki, din hususundaki fesad, çoğunlukla isyan veya küfür ile olur.

c- İbadetler: Bazı ibadetler (hac, umre), fâsid olduğu halde devam edilip tamamlanabilir. Bazıları ise (namaz vb.), fasid olunca artık devam edilmez.

³⁰ Elmalılı, **Hak Dîni Kur'an Dili**, VI, 41-42.

³¹ Kâsımî, **Mehâsinu't-Te'vîl**, XII / 4784.

³² M. Sait Şimşek, **Kur'an'ın Ana Konuları**, s. 312

³³ Mukatil b. Süleyman, **el-Eşbâh ve 'n-Nezâir**, s. 104.

d- Akitler: Hukukî (şer'î) şartlarını tamamlamadıkları zaman fasid olurlar.

e- Şehadet: Kendisiyle hüküm verilmesini gerektirecek vasıfta ve özellikte olmayan şahadet “fasid şahitlik” olarak adlandırılır.

f- Dava: Bir dava mahkemede dinlenebilmesi için gerekli şartları taşıyorsa, “fasid dava” olarak vasıflanır.

g- Söz: Bir söz eğer muntazam ve düzenli değilse, buna “fâsit söz” denir.

h- Fiil (iş): Bir iş, bir davranış, nazar-ı itibara alınmıyor ve önemsenmiyorsa, buna “fasid fiil” denir.³⁴

Allah (c.c.) ‘ye isyan etmek, yeryüzünde fesad çıkarmak demektir. Zira şerâatlar, insanlar için konulmuş maslahat yollarıdır. İnsanlar, bunlara tutunursa çatışma ve düşmanlıklar ortadan kalkar, fitne ateşi söner ve dökülen kan durur, neticede, toplumun tamamı sulha ve sükûna kavuşur. Şayet bu sünnetler (şeriat yolları) terk edilir ve insanlar hevasına göre hareket ederse anarşi, terör ve sosyal çalkantılar kaçınılmaz olur.³⁵

Kur’an’da “fesad” kavramı ‘zulm’ ve ‘u’luvv’ kelimelerinin te’kidli hali ile şöyle zikredilmiştir: “Kendileri de bunların hak olduklarını kesin olarak bildikleri halde, sırf zâlimliklerinden ve büyüklük taslamalarından ötürü onları inkâr ettiler. Ama bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak.”³⁶ Aynı şekilde “u’suvv” kelimesiyle birlikte te’kîdli olarak Şu’arâ suresinde “ölçü ve tartıda haksızlık etmek” yani insanların hak ve emeklerini gizli/hileli yollarla sömürmek anlamında kullanılmıştır. “Ölçüyü tam yapın. Eksik verenlerden olmayın.” “Doğru terazi ile tartın.” “İnsanların mallarını ve haklarını eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın”.³⁷ Şu ayette de küfre saplanıp, insanları Allah yolundan alıkoymaya çalışanlar “fesad” işlemekle suçlanmaktadır: “İnkâr eden ve insanları Allah yolundan alıkoyanların, yapmakta oldukları bozgunculuklarına karşılık azaplarının üstüne azap ekleriz.”³⁸

³⁴ İbnu’l-Cevzî, *Nüzhetu’l-‘Aynu’n-Nevâzir fi İlmi’l-Vücûh ve’n-Nezâir*, s. 469-471.

³⁵ Fahreddin Râzî, *Mefâtihu’l Gayb*, XXV, 105.

³⁶ Neml, 27/ 14

³⁷ Şuara, 181-183; Ayrıca Bk. Hûd 11/ 85; İsrâ,17/ 4.

³⁸ Nahl, 16 / 88.

Fesad kelimesinin veya buna karşılık gelen ‘efsede’ fiilinin her türlü kötülüğü ifade edebilecek ölçüde kapsamlı bir kelime olduğu, onun din dışı bağlamlardaki kullanımlarından da anlaşılmaktadır. Bizzat Kur’an’ın içerisinde dahî kelimenin bu anlamlarına ilişkin örneklerini bulmak mümkündür.³⁹Bu bağlamda, İslamî hükümlerin olmadığı sosyal ve siyasal şartlar içerisinde cereyan eden bazı eylemler, Kur’an’ın ifadesinde fesad ve ifsad olarak yer almaktadır.⁴⁰

Bunun örnekleri Kur’an’da Yusuf kıssasında anlatılan bir hırsızlık olayı, Firavun ve kavminin Hz. Musa’nın davetini fesad olarak görmesi, Ye’cûc ve Me’cûc’un yeryüzünde işledikleri büyük zulümlerin “yeryüzünde fesad çıkarmak” olarak değerlendirilmesidir.⁴¹

Kur’an’da “fesad” kavramı ve türevlerinin geçtiği ayetlerde şu eylemlerin fesad kapsamı içine girdiğini görüyoruz: Allah’a karşı büyüklenme,⁴² küfür ve inkâr etme,⁴³ Allah’a karşı isyân,⁴⁴ O’nun emirlerinden yüz çevirme,⁴⁵ insanları Allah yolundan alıkoyma ve saptırma,⁴⁶ haksız yere kan dökme ve cana kıyma,⁴⁷ ekonomik düzeni bozma ve nesli ifsad etme,⁴⁸ haddi aşma,⁴⁹ azgınlık etme, fuhuş ve münker işleme,⁵⁰ zulüm,⁵¹ kötülük etme,⁵² baskı ve zorbalık yapma,⁵³ hırsızlık yapma ve gasb,⁵⁴ ölçü ve tartıda adâleti gözetmeme,⁵⁵ yol kesme (eşkıyalık), livata (eşcinsellik),⁵⁶ sihirbazlık, akrabalık ilişkilerini koparmak ve akrabalar arasını bozmak,⁵⁷ gibi.

Tüm bu anlamlar Kur’an’daki fesadın, ferдин bireysel yaşamından, aile hayatına, toplumsal hayatından iktisâdî ve siyasî hayatına kadar her alanda meydana

³⁹ İzutsu, **Kavramlar**, s. 320.

⁴⁰ İzutsu, **Dini ve Ahlâki Kavramlar**, s. 320-321.

⁴¹ Kehf, 18/ 94.

⁴² İsrâ, 17/ 4; Kasas, 28/ 83.

⁴³ A’râf, 7/ 142; Yunus, 10/ 40; Neml, 27/ 14.

⁴⁴ Yunus, 10/ 91.

⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/ 62-63.

⁴⁶ A’râf, 7/ 86; Nahl, 16/ 88

⁴⁷ Bakara, 2/ 30; Kasas, 28/ 4.

⁴⁸ Bakara, 2/ 205.

⁴⁹ Kasas, 28/ 76-77.

⁵⁰ Nahl, 16/ 90

⁵¹ A’râf, 7/ 103.

⁵² Bakara, 2/ 28

⁵³ Kehf, 18/ 94; Fecr, 89/ 12

⁵⁴ Yûsuf, 12/ 73

⁵⁵ A’râf, 7/ 85; Hûd, 11/ 84-85; Şu’arâ, 26/ 181-183

⁵⁶ Ankebût, 29/ 29-30

⁵⁷ Muhammed, 47/ 22; Yunus, 10/84

gelen bozulmaları ve bozgunculukları kapsayan çok geniş bir anlam alanına sahip olduğunu göstermektedir.

Fesad kavramının sosyal ve siyasi içeriği yanında bir de, hukukî muhtevası vardır. Bu muhteva kelimenin Kur'an, hatta sünnetteki kullanımında mevcut olmayıp daha sonra hukukçular tarafından geliştirilmiş ve onaylanmış ve onaylanmış. Hukukî muhtevaya çalışma içerisinde yeri geldikçe değinilecektir.

1.1.2. Fesâdın Fitne ve Herc Bağlamında Açıklanması

Fitnenin Tanımı

“Ftn” kökünden türemiş olan “fitne” kelimesinin lugattaki asıl anlamı, çürüğünü sağlamından ayırmak için altın ve gümüş gibi değerli madenlerin ateşte eritilmesi demektir.⁵⁸ Dolayısıyla kelimenin aslî manası bir şeyi yakmak (“ihrak”) tır.⁵⁹ Bu bağlamda, Kur’ân-ı Kerim’de insanın ateşe atılıp azap edilmesi anlamında da yine “fitne” kelimesi kullanılmıştır: “*O gün onlar ateşe sokulacaklardır.*”⁶⁰ Ateşle azab olunup onunla imtihan olundukları vakit o fitnecilere, “*Fitnenizi tadın!*”⁶¹ denilecektir.⁶²

Bu kelime, kimi zaman azâba sebep olan şeyle ilgili bir anlamda⁶³ kullanıldığı gibi kimi zaman da klasik sözlüklerdeki⁶⁴ sına, ⁶⁵ maddi ve manevi anlamdaki sıkıntı, belâ ve üzüntü ile imtihana tâbi tutulma anlamlarında da kullanılmaktadır.⁶⁶ Din ve vicdan hürriyeti ortamını yok eden (özellikle siyasî alandaki özgürlüklerin kısıtlanması) sisli, puslu, belirsiz karanlık ortamlar için de fitne tâbiri kullanılır.⁶⁷ Bu anlamda fitnenin katilden daha şiddetli ve daha kötü bir şey olduğu ifade edilmiştir.⁶⁸

⁵⁸ el-İsfahani, **Müfredat**, s.778.

⁵⁹ Ayhan Tekineş, “Muhaddislere Göre Fitnelerden Kurtuluş Çareleri Kitabı’l-Fitenler Örneği”, **Sakarya Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**,12/(2005): s.101-130.

⁶⁰ Zariyat, 51/13.

⁶¹ Zariyat,51/14.

⁶² İbn-i Abbas, (R.A.) “*fitnenizi*” sözünü yalanlamayı olarak tefsir eder. Bunun hakikati ise, Zümer suresi 24: “*Tadın kazandıklarınız şeyleri*” ayetindeki gibi “*Fitnenizin sonucunu, fitnenin gayesini ve fitne işinin varacağı ateşi tadın*” demektir. Bkz.(İbn-i Kayyim el-Cevziyye, **Zadü'l-Mead**,III,1154).

⁶³ el- İsfahani, **Müfredat**, s.778.

⁶⁴ Mustafa Çağrı, “Fitne”, (**DİA**), XIII, s.156.

⁶⁵ Bakara,2/102; bkz.(Elmalılı, **Hak Dini Kur’an Dili**, I,s.63).

⁶⁶ Çağrı, “Fitne”,(**DİA**), XIII, s.156; İsmail Karagöz, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, DİB.Yay., 5.B., Ankara, 2010,s.188.

⁶⁷ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**,s.147.

⁶⁸ Bakara, 2/191.

Fitne lafzının bir çok anlamı olmakla birlikte, bu farklı anlamların içeriği de yine doğrudan veya dolaylı olarak fitne kavramı ile alakalıdır:

1- Küfür ve Dalal: “Dalâl ve gümrâh’a⁶⁹ (kötü yola) düştü demektir.”

2- Rüşvaylık

3- Bela ve azap: Fitne-i Dünya ve Fitne-i Kabirden murâd, budur.

4- Kıtâl, harb-i dahili (iç savaş)

5- İnsanın hâlinin iyilikten kötülüğe dönmesi, bozulması.

6- Bir şeyi beğenip kalbin ona muhabbet ve meyl etmesi: Fitne-i nisâ ve evlat bu kabildendir. Mecnun (delilik)⁷⁰ ve şeydâ olmak.⁷¹

Arap dilinde farklı kullanım alanları olan bu kelimenin “fettan” şeklindeki kullanımı yine “fitne” kelimesinden türemiş ve Türkçeye “Fettane” şeklinde geçmiş olup, “fitne ve fesat sahibi, karıştırıcı, kurnaz, gönül alan, adamı meftun eden, sihirbazâne bir kuvvetle insanı aşka düşüren anlamlarına gelmektedir.⁷²

Fitne kavramı günümüzde anlamı çok da net olmayan ancak toplum algısında kötü bir biçimde yer etmiş, “irtica” kavramı ile de ifade edilebilmektedir. Yaygın olarak kullanılan bu tabir, meşruiyyet şartı aranmaksızın mutlak itaatin sağlanmasında hep bir araç olarak kullanılmış ve fitne ithamı ile topluma gözdağı verilmeye çalışılıp, toplumda bu damgayı yemek istemeyen insanlar bu yolla sindirilebilmiştir.⁷³

İrticaî faaliyetler adı altında, toplumda kaotik bir ortam ve belirsizlik durumu oluşturulmak istenmiş, neticede mürteci olarak nitelenen insan topluluğu cemiyette ötekileştirilen, düzeni bozan grup olarak görülmüş ve toplum kutuplaştırılmıştır. Sonuçta kentsel ve toplumsal sisteme yansıyan planlı bir fitne hareketi ortaya çıkarılmıştır.

⁶⁹ Kem: kötü- fena, Râh yahut Reh : yol ,tarîk anlamındadır. Bileşeni olan “gümrâh” kelimesi kötü yol anlamındadır. Bkz.(Şemseddin Sami, **Kamûsu Türkî**,s. 514, 913).

⁷⁰ DİB. **Dînî Kavramlar Sözlüğü**,s.188.

⁷¹ **Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, 5. Baskı, DİB.Yayınları, Ankara,1978,II, s.468.

⁷² Sami, **Kamûs-u Türkî**, s.762.

⁷³ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**,s.147.

1.1.3. Fitnenin Kur'an'daki ve Hadislerdeki Kullanımı

Daha çok ahlâkî bir kavram olarak ele alınan “fitne”, Kur'ân-ı Kerim'de şaşkırtma⁷⁴ ve kandırma anlamlarında kullanılmış⁷⁵ ve bu bağlamda Yüce Allah, İnsanların dünyada sahip olduğu mal ve çocukların kendileri için bir imtihan sebebi olacağını Kur'ân-ı Kerim'de şöyle ifade etmiştir: “*Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer (imtihan) fitnedir.*”⁷⁶ Allah'a gelince büyük mükâfat onun yanındadır.”⁷⁷ Âyette özellikle bu iki şeyin zikredilme sebebi, dünyevî zaâflardan olan “mal ve evlat sevgisi” kimi zaman insanı şaşkırtıp, aklını karıştırarak günâha sevk edebildiğinden husûsiyetle bunlara dikkat çekilmiştir.⁷⁸

Hadisde: “*Kişinin fitnesi, ehlinde, (ailesinde) malında, nefsinde çocuğunda ve komşusundadır. Kişi bu fitneyi, oruç, namaz, sadaka emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l münker ile setredebilir.*”⁷⁹ buyurulmaktadır.

Kişinin ehli yüzünden fitnesi, onlardan dolayı helal olmayan söz söyleyip, helal olmayan fiil işlemesi; malı yüzünden fitnesi, alması helal olmayan malı alıp helal olmayan yerlere harcaması, evlâdı yüzünden fitnesi ise, onlara fart-ı muhabbet etmekle beraber bu yüzden bir çok hayrı işlemeye fırsat bulamaması, yâhut ailesini geçindireceğim diyerek maîşetini kazanırken helâle harama dikkat etmemesi, komşusu yüzünden olan fitnesine gelince, onun zenginliğine hoş nazarla bakmayarak, hased edip onun için kötü temennide bulunmasıdır.⁸⁰

“Fitne” kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de, “ftn” masdarından türemiş farklı kalıplarıyla altmış yerde geçmektedir.⁸¹ Fitne kavramı hem Kur'an'da hem de hadislerde çokça kullanılıp birbirine oldukça yakın ya da çoğu zaman aynı anlamı ifade ederler.⁸² Fitnenin Kur'an'daki en yaygın kullanımı, mü'minlerin inanç değerlerine

⁷⁴ Â'raf,7/27; Bkz. (Elmalılı, **Hak Dini Kur'an Dili**, IV,29).

⁷⁵ Muhammed, H. Kemali, “İslam'da İfade Hürriyeti: Fitne Kavramının Tahlili”, **İslami Sosyal Bilimler Dergisi**, 1/2 (1993) : 41.

⁷⁶ Tegabün, 64/15; bkz.(Elmalılı, **a.g.e.**, VIII,96).

⁷⁷ Enfal,8/28; Tegabün,64/15.

⁷⁸ Kemali, **a.g.m.**, 1/2 (1993) :41.

⁷⁹ Buhari, “Mevakıt”,4, Fiten,17; Müslim, “İman”, 231; Tirmizî, “Fiten”, 71.

⁸⁰ **Sahih-i Buhari, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**,II, s.469.

⁸¹ Ali, Çelik, “Hz. Peygamber'in Hadislerinde Fitne Kavramı ve Sebepleri”, **Diyanet Dergisi**, Ankara, 25/2,(1989):110.

⁸² Kemali, “**a.g.m.**”,1/2 (1993): 41.

uygun bir hayat sürmelerini engelleyen veya kısıtlayan, sözlü veya fiili saldırı ⁸³şeklindeki zulümdür. ⁸⁴

Hadis külliyyatına bakıldığında ise, “fitne daha çok “el-eyyâm’ül-âhira” (Ahiret günü) nden önce meydana gelecek olan savaş, karışıklık ve fesad anlamında kullanılmaktadır.⁸⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.) hadislerinde, İslam toplumu içerisinde zamanla ortaya çıkacak bir takım fitnelerin İslam birliğini bozacağından ve toplumsal yapının bu kaos ortamından olumsuz manada etkileneceğinden haber vermektedir.⁸⁶ Fitne ili ilgili bu söz konusu hadislerin bir kısmı, sonradan ortaya çıkacak olaylar ile ilgili bir kısmı da “Kıyamet” ve “Ahir zaman” ile ilgilidir.⁸⁷

Muhaddisler genelde, toplumsal yapı içerisindeki düzen ve sosyal barışı tesîs etme ile ilgili hadisleri, ya müstakil “fiten” kitaplarında veya hadis kitaplarının “fiten” bölümlerinde ele almışlardır. Bu başlık adı altındaki hadislerde, sosyal barış ve toplumsal düzenin korunması için, müslümanlar arasında meydana gelecek bir iç savaş, kargaşa ve ihtilal döneminde nasıl bir yol izlenmesi lazım geldiği, ayrıca devlet başkanı ve idarecilerle ilişkilerin nasıl olması gerektiği anlatılmaktadır. ⁸⁸

Dilimizde daha ziyade toplumsal bozulma, çözülme anlamında kullanılan “fitne” kelimesi, Türkçe’de sıkıntı, belâ, mihnet, ayartma, ara bozma, fesad, karışıklık, ihtilâl dinsizlik ve delilik anlamlarında kullanılmaktadır.⁸⁹ Ancak birbirine oldukça yakın olan bu anlamların hepsi de sonuçta, imtihan ve deneme manasında toplanmaktadır.⁹⁰ Neticede nasıl ki, madenler ayrıştırılırken aslî değeri ortaya çıkıyor ise (“saf altınla cürufun ayrışması” gibi) fitneler de, insanların iyi mi? kötü mü? olduğunu ortaya çıkaran sıkıntılar ve test edilme durumlarıdır.

“Fitne” kelimesinin sözlük anlamına veya Kur’an’daki kullanımına bakıldığında, kelimenin daha sonra kazanacağı anlamları olan, “dini ve siyasi

⁸³ Bakara, 2/193; Enfal,8/39.

⁸⁴ Kemali, **a.g.m.**,1/2 (1993):41.

⁸⁵ Kemali, **a.g.m.**,1 /2 (1993):41.

⁸⁶ Ortaya çıkacak fitnelerin sayısı hususunda, Hz. Ali (R.A.) şöyle dedi: “Allah’ü Tealâ bu ümmeti beş fitneye düşürecektir. Özel fitne, genel fitne, sonra tekrar özel fitne sonra tekrar genel bir fitne, sonra da karanlık gecelerin fitneleri gelecek ki, insanlar o fitnelerde çiftlik hayvanları gibi olacaktır. bk. (İbn-i Hacer el-Askalânî, **Metalibü’l-Âliye**,V,s.271.

⁸⁷ Çelik, “a.g.m.”, **Diyanet Dergisi**, 25/2 (1989): 109.

⁸⁸ Tekineş, “a.g.m.”, **Sakarya Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**,12 (2005):101,103.

⁸⁹ DİB. **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s.188; Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**,s.147.

⁹⁰ Çelik, **a.g.m.**, **Diyanet Dergisi**, 25 /2 (1989): 110.

nedenlerle ortaya çıkan toplumsal kargaşa, anarşi ve iç savaş” şeklindeki kullanımına hiçbir yerde rastlanmamaktadır. Tefsir uleması da fitne ilgili herhangi bir âyet için böyle bir yorum ve açıklama getirmemişlerdir. Bunun yanında, bir kısım hadislerde ise “fitne” ile ilgili, İslâmiyetin başlangıcından itibaren meydana gelmiş olan dinî ve siyasî olayların toplumda huzursuzluğa yol açabileceğini bildiren ifadeler yer almaktadır.⁹¹

Örneğin, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in: “ *Bir takım fitnelerin yağmur selleri gibi evlerinizin arasında aktığını görüyorsunuz*”⁹² hadisi ile ilgili âlimlerin yorumu:” Hz. Osman’ın şehit edilmesiyle başlayan fitne olaylarının ve ardından devam eden iç savaş ve kargaşa ortamının kastedildiği şekilde ifade edilmektedir.⁹³

1.1.4. “Herc”

İnsanlar arasındaki iç savaş ve karışıklığın artması ve ölümlerin çoğalması hadisinde “herc”⁹⁴ lafzı ile ifade edilir. Efendimiz (s.a.v.) bir hadislerinde, *kıyamet kopmadan önce “herc”in çoğalacağını haber verdiğiinde “herc”in ne olduğunun sorulması üzerine: “Öldürmedir” diye cevap vermiştir.*⁹⁵

Hadis’in ifade ettiği manadan yola çıkarak ”fitne”nin en belirgin özelliğinin sosyal karışıklığa yol açan fikir ayrılıkları ve toplumsal kaos olduğu vurgulanmıştır. Bu kaos ve kargaşa ortamının da daha çok, farklı kültür ve inanç topluluklarının bir arada yaşadığı büyük kentlerde meydana gelebileceği hatta toplumdaki zihni bölünmelerin şiddet olaylarını tırmandırıp öldürmelere kadar vardırılabileceği haber verilmektedir.⁹⁶ Herc kelimesiyle kastedilen, ictimaî bozukluğun dahilî kırım halini alacak kadar ilerleyen safhaya gelmesidir.⁹⁷Bu durumda fitnenin en tehlikeli çeşidi ortaya çıkmış demektir ki, artık müslümanlar birbirine silah çeker duruma gelmiş,

⁹¹ Mustafa Çağrıçlı, “Fitne”,(DİA), XIII, s.159.

⁹² Buharî, “Fiten”,4.

⁹³ Çağrıçlı, “Fitne”, (DİA), XIII,s.159; el-Askalânî, *Metalibü’l-Âliye*,V,s.267-270.

⁹⁴ Müslim, “Fiten”,56.

⁹⁵ Buharî, “Fiten”,5, 25; Bazen bizzat sözle: “*Herc ölüm demektir, ölüm demektir ölüm demektir.*” şeklinde üç kere tekrar etmek suretiyle, ölümü kastedtiği,bk.(Müslim, “Fiten”,18; Ebu Davud, “Fiten”, 1; Tirmizî, “Fiten”,31); bazen de eliyle boyun uçurma işareti yaparak, herç ile katletmeyi kastedtiği belirtilir.bk.(Buharî,“İlm”,24).

⁹⁶ Tekineş,“a.g.m.”, *Sakarya Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/ (2005): 101-103.

⁹⁷ Canan, *Ahir Zaman Fitnessi ve Anarşi, Sebepler, Tedbirler Çareler*,s.40.

asayiş ve emniyet ortadan kalkmış, can ve mal dokunulmazlıkları hiçe sayılır hale gelmiştir.

Bozgunculuk ve kargaşanın sonunda, fitneye iştirak eden herkes fiili ve niyeti nisbetince cürümden kendilerine düşen payı alacaklardır. Bu bağlamda, İbn-i Hacer Feth'ul-Barî'de fitneye karışanları üç grupta incelemektedir:

1) İçinden fitne çıkarma isteği geçenler: Bunlar bu arzularını fiile geçirmedikleri müddetçe günahkâr sayılmazlar.

2) Niyetle kalmayıp fitneyi ortaya çıkaranlar: Bunlar günahkârdır.

3) Niyeti kötü olmamakla birlikte (çıkan kargaşa sonucunda ortamın sulh olacağını düşünmek)

Fitneye azmetmek (fitne çıkarmaya çalışmak iyice niyetlenmek). Bunların durumu tartışmalıdır.⁹⁸ Hadiste bazı kimselerin diğerlerine üstünlüğü şöyle açıklanmaktadır:

a) Günah olarak en ileride olan kişi (koşan) fitnenin artması için çabalayan şahıs.

b) Fitnenin ortaya çıkması için uygun zemin hazırlayanlar. (Yürüyen)

c) Fitnenin sebeplerini ortaya çıkarmasa bile bununla alakası olan kişi. (Ayakta olan)

d) Fitnenin ortadan kalkması için hiç bir gayret göstermemekle birlikte karışıklığı izleyen kişi. (Oturan)

e) Fitne ile hiç bir ilgisi olmayan, hatta kargaşadan haberi olamayacak derecede ehli (ailesi), kendisi ve rızık ile meşgul olan kişidir. (Uyuyan)⁹⁹

⁹⁸ el-Askalanî, **Feth'ul-Barî**,16,139; bk.Canan, **İslam Işığında Anarşi**,s.302.

⁹⁹ el Askalanî, **a.g.e.**,16,139; bk. Canan, **ag.e.**, s.302.

1.2. MASLAHAT VE MEFSedet BAĞLAMINDA FESAD

1.2.1. Maslahat-Mefsedet İlişkisi

Fesadın zıddı “salâh” olup, toplumsal alanda “maslahat - mefsedet” şeklinde kullanılan ve de “Seddi zerâi”¹⁰⁰ kavramıyla doğrudan ilgili olan bu iki kavram, kötülüğe götüren yolu kapatmak, bunun yerine maslahatı gerektiren şeye tevessül etmek noktasında birinin diğerine tercih edildiği iki farklı durum olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁰¹ Bunları birkaç misalle örneklendirmek gerekirse: İsyan (bağy) ve aşırılık (israf) yerine itidâl ve boyun eğme, sapma ve yoldan çıkma yerine istikamet üzere olmak, zulüm yerine adâlet, fitne ve anarşinin yerine sulh ve salâh, sefihlik (harcamalarda aşırılık) yerine iktisat vd.¹⁰²

Mukabili mefsedet olan “Maslahat” kelimesi sözlükte, “yarar, çıkar,¹⁰³ “doğru, düzgün kusursuz olma anlamına gelen ve bir işin hayırlı olmasına, salâha ulaşmasına sebep olan şey” anlamındaki fıkıh terimidir.¹⁰⁴ Salâh kelimesinden türemiş olan maslahat, iyi olana ulaştırır, fesâdın ve mazarratın zıddı, elverişli, yararlı manalarına gelip çoğulu “mesâlih”tir.¹⁰⁵

Lugavî ve istilâhî manâda “maslahat”, (kamu yararı)¹⁰⁶ menfâat kelimesiyle aynı düzlemde değerlendirilir. Çünkü İslâmi hükümler ve onun gözettiği maslahatlar, kulların dünyada ve âhirette saâdet ve salâha ulaşma amacını hedeflemektedir.¹⁰⁷

Aynı kelime kökünden türemiş olan “Sulh ve Musalâha” da, olumlu manâda karşılıklı mutâbakat, uyuşma ve barışma anlamına gelmektedir.¹⁰⁸ Aynı zamanda “ıstılah” kelimesi de bir sözcüğün anlamı noktasında bir grubun mutâbakata varması, uyuşması demektir.¹⁰⁹

¹⁰⁰ Bkz. İbrahim Kâfi Dönmez, “Sedd-i Zerâi”, (DİA), XXXVI, s.282.

¹⁰¹ bkz. Şatıbî, **el- Muvâfakat, İslâmi İlimler Metodolojisi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2016, II, s.10-50.

¹⁰² Mustafa Yıldırım, **Mecellenin Külli Kaideleri**, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2009, s.95.

¹⁰³ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.345.

¹⁰⁴ Bilmen, **İstılâhat-ı Fıkhiyye Kamusu**, I, s.18, 199; DİB. **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s.410.

¹⁰⁵ Abdülkadir Şener, **İslam Hukukunun Kaynaklarından Kıyas, İstihsan İstıslah**, DİB Yayınları, Ankara, 1974, s.137

¹⁰⁶ Şener, **a.g.e.**, s.138.

¹⁰⁷ Şener, **a.g.e.**, s.141.

¹⁰⁸ Ömer Dumlu, **Kur’an’da Salah Meselesi**, 3.Baskı, DİB. Yayınları, Ankara, 2009, s.23.

¹⁰⁹ Bilmen, **a.g.e.**, I, s.10.

Esâsen, “salâh masdarının farklı türevleri Kur’an-ı Kerim’de sıkça geçmekte olup, “salih” ve “ıslâh” biçimi en çok kullanılanlardır. Bunların içinde “Sâlih” kelimesi hem sıfat, hem isim hem de özel şahıs ismi olarak kullanılır. “Amel” kelimesini vasıflarken “sâlih amel” terimi kullanıldığı gibi¹¹⁰ özünde ve sözünde doğru dürüst¹¹¹ olan kimseye de “sâlih” denmektedir. Ayrıca diğer bir tanıma göre de hem Allah hakkını hem de kul hakkını yerine getiren kimseye sâlih denir.¹¹² Kur’an-ı Kerim’de de, “salih insan”, “itikadı,¹¹³ yaşayışı, amelleri, ve davranışları itibâriyle doğru olan kimse” olarak târif edilmektedir.¹¹⁴

Fıkhî literatürde, “maslahat”, faydanın sağlanması, zararın ise izâle edilmesini gerektiren bir terim olarak kullanılmaktadır. Maslahat, terim anlamı itibâriyle fıkhîta, def-i mefâsid ve celb-i menâfi¹¹⁵ kavramları adı altında ayrıca bir başlık şeklinde incelenir.

Fıkıh ilminde, şer-ı amelî konuların çözüme kavuşturulması için, maslahatın farklı mezheplerce hüccet olup olamayacağına dâir ihtilâf olmakla birlikte,¹¹⁶ başlı başına bir delil olarak da kullanılmıştır. Kimi zaman nasların yorumlanmasında, kimi zaman da hakkında nassı zâhirden bir delil bulunmayan konuların vuzûhunda yardımcı kaynak olarak kullanılır.¹¹⁷

İslâm’ın gözettiği maslahatlar önem ve derecesi bakımından “zaruriyyat, tahsiniyyat haciyat” şeklinde üç bölümdür.¹¹⁸ Bunların içinde en mühimi, birinci kısımda yer alan “zaruriyyat”tır ki bunlardan maksat, “dinin korunması, nefsin korunması, neslin korunması, malın korunması ve aklın korunması”dır.¹¹⁹

¹¹⁰ Dumlu, a.g.e., s.27.

¹¹¹ İzutsu, **Dîni ve Ahlâkî Kavramlar**, s.269-270.

¹¹² Dumlu, a.g.e.,s.128.

¹¹³ “Sâlihât”, davranış yoluyla, bütünüyle dışa yansıyan “imân” olarak tanımlanır. Bundan dolayı, “İman edip, Sâlih amel işleyenler” ifadesi, Kur’an’da en sık kullanılan tâbirlerden birisidir.bkz. (İzutsu, **Kavramlar**, s.269-270).

¹¹⁴ Dumlu,a.g.e., s.128.

¹¹⁵ Yıldırım, **Mecellenin Külli Kaideleri**, İzmir 2009.s.94.

¹¹⁶ Şener, **Kıyas, İstihsan, İstislâh**, s.140-150.

¹¹⁷ bkz. Bilmen, a.g.e.,I,s.199-203; Abdülkadir Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, İhya Yay. İstanbul,1976,I,s.394.

¹¹⁸ Şener, a.g.e., Ankara,1974,s.142.

¹¹⁹ Şener, a.g.e., s. 142; Udeh, a.g.e., I,s.395.

Zarûri maslahatlar kendisinin olmaması düşünölemeyen, din ve dünya işlerinin nizâmı kendisine bağlı olan şeylerdir. Eğer bu zarûri maksatlar hâsıl olmazsa, dünya işleri rayından çıkar, fitne ve karışıklığa sebebiyet veren fesad ve bozgunculuk hakim olur. Yine bu zarûri maksatların olmadığı durumlarda, uhrevî hayatla ilgili cennet nimetlerine kavuşma ve kurtuluşa erebilme imkânı da ortadan kalkar. Bunun içindir ki, bu beş maslahatın korunmasına tüm semâvi dinlerde titizlikle riâyet edilmiştir.¹²⁰ Kaldı ki, Allah'ü Tealâ'nın şerâtı vaz' etmesindeki temel gâye de, dünyevî ve uhrevî maslahatların gerçekleştirilmesidir.¹²¹

Kimi zaman maslahat ve mefsedetin iç içe geçtiği durumlar da gözökmektedir. Ancak burada da yine, muhakkak bir menfâat ve öncelikli bir maslahat gözetilmiş olmalıdır. Mesala, insan hayatının dokunulmazlığı gereği can güvenliği esastır ve her türlü saldırıdan korunmalıdır. Şayet, malın heder edilerek canın kurtarılması veya can pahasına da olsa malın korunması gibi tercihe dayalı bir durum ortaya çıkarsa malın ziyan olması göze alınarak insan hayatının kurtarılmasına öncelik verilir.¹²²

Eğer insan hayatı ile dinin ihyâsı karşı karşıya gelecek olursa bu sefer insanın ölmesi pahasına da olsa dînin ihyâsı tercih edilir. Çünkü aksi takdirde ümmetin fesâdı kaçınılmaz olur. Nitekim kâfirlerle cihâd edilmesi, dinden dönen mürtedin öldürölmesi ve yol kesicinin katl edilmesi bu esasın gereğidir ki, burada tek bir insanın hayatını ortadan kaldırarak pek çok insanın hayatını kurtarma ve böylelikle toplumun fesâdını önleme önceliği gözetilmiştir.¹²³

¹²⁰ İmâm-ı Gazâli, **el- Mustasfâ**, Rey yayıncılık, Kayseri,1994, I,s.332.

¹²¹ Şâtibi, **el- Muvafakat**, II, s.37-38.

¹²² Şâtibi, **a.g.e.**,II, 37-38.

¹²³ Şâtibi, **a.g.e.**,II, 37-38.

1.2.2. Maslahat-Mefsedet İlişkisi ve Tercih

“Mefsedet”, “şer’an yasak olan fiilleri içeren, ayrıca hakkında nassı zahir ile sabit, özel bir hüküm bulunmasa bile dinin temel gâye ve emirlerine ters düşen, şeriat kaidelerini ihlâl eden, zarar ve kötülükler” anlamındaki usul-ü fıkıh terimidir.¹²⁴

Kötülük, zarar ve bozukluk anlamına gelen, “mefsedetin“ karşıtı maslahattır. Çoğulu mefâsid olan “mefsedet” lafzı, fesâda götüren oyun eğlence vb. şeyler manâsında da kullanılır.¹²⁵

Kur’ân-ı Kerim, genelde fesad ve bozgunculuk içeren eylemlerin terk edilmesini, özelde ise insanların din, can, mal akıl, nesil ve mallarına zarar verecek davranışlardan kaçınılmasını, bilhassa buğz etmeyi, hased,¹²⁶ kin,¹²⁷ haksızlık ve gıybeti men eder. Kur’ân-ı Kerim’in yanı sıra bir çok hadiste de bu ve bunun türevi davranışlar yasaklanmıştır.¹²⁸

Fıkıh literatüründe, mefsedetin ruha, bedene, ferde, topluma, toplumsal hayata etki eden yönü farklı farklı ele alınmıştır. Mefsedet, dünyevî ve uhrevî zararlara götüren şeylerin sebebi olmakla, usul-ü fıkıhın fer-ı kaynaklarından olan Seddi zerâi ile de yakından ilgilidir.¹²⁹

Hak dinin hukuk düzeni daima maslahatı gözetmiş mefseleti def etme yoluna gitmiştir.¹³⁰ Gerçek manâda maslahat ve mefseletin bir arada bulunduğu bir fiil bulmak çok zordur. Zira biri diğerine muhakkak gâlip gelir. Teoride maslahat ve mefseletin eşitlendiği bir fiil olduğunu düşünürsek o zaman birini diğerine tercih lâzım gelir ki mecelle-i ahkâm-ı adliyenin 30. Md. “def-i mefâsid celb-i menâfiden evladır” kaidesi cihetinden hareket ederek az bir menfâatin elde edilmesindense ona galebe çalan mazarratın ortadan kaldırılması daha iyi olacaktır. Bu durum çoğu zaman kamu yararını ilgilendiren bir durum olabildiği gibi kimi zaman da kişisel menfâati ilgilendiren bir durum olabilir. Örneğin, kişi kendine âit bir mülk veya

¹²⁴ Ferhat Koca, “Mefsedet”, (DİA), 2003, XXVIII, s. 356-358

¹²⁵ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.355

¹²⁶ “Yoksa onlar Allah’ın lütuf ve kereminden insanlara verdiği nimetleri kiskanyorlar mı?.. bk. (Nisa,4/54).

¹²⁷ Haşr, 59/10.

¹²⁸ Ferhat Koca, “Mefsedet”, (DİA), XXVIII, 356-358.

¹²⁹ Şener, **İslam Hukukunun Kaynaklarından Kıyas, İstihsan, İstislah**, s.139.

¹³⁰ Şener, **a.g.e.** ,s.139.

gayrimenkul üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunma hakkına (alıp satmak hibe etmek vb.) sahiptir.¹³¹

Ancak, günümüz koşullarında bir apartman dairesinde oturan iki kişinin kendi dairesi ile ilgili bir değişiklikte bulunmak istediğinde bu durumun hiçbir şekilde maddi veya manevî diğer apartman sakinlerine zarar vermemesi gerekmektedir. Örneğin alt kattaki kişinin üst kattaki komşusunun rızası dışında kendi katına kazık çakması, pencere açması doğru değildir.¹³² Yine aynı kaide uyarınca kamu yararı düşünüldüğünde meskûn bir mahalde çevre halkının huzurunu bozacak, sağlığını tehdit edecek bir tesis yapılması veya işyeri açılması da uygun görülmemektedir.¹³³

1.2.3. Fıkhî Manâda Fesadın Tanımı

Fıkıh terimi olarak “fesad” bir ibadetin veya hukuki bir işlemin, vasıf ve şartlarındaki bozukluk veya noksanlıktan dolayı hükümsüz hale gelmesi şeklinde ifade edilmektedir.¹³⁴ Hadislerde de ibadetlerin ifsad olması (bozulması) veya geçersiz sayılması anlamında fesad kavramı kullanılmaktadır.¹³⁵ Muamelat sahasında “fesad” genel manada “akitlerin kendileriyle ulaşılmak istenen neticeleri doğurmaması ya da diğer bir ifadeyle akdin hükme sebep teşkil etmekten çıkması” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım, fesad ile butlan arasında ayırım gözetmeyen ve çoğunluğu oluşturan usulcülere göredir.¹³⁶ İslam hukuku alanındaki doktrinlerin ortaya çıkışı ve fıkıh terminolojisinin oluşmasıyla birlikte fesad terimi “butlan” kavramı ile birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Dolayısıyla akitler, ibadetler ve hukuki işlemlerdeki bozukluk ve geçersizliği ifade için “fesad” terimi kullanılmış, fikhî düzlemde şartların oluşmadığı hukukî fiillere de “fasid” denilmiştir. Bunun yanında kendisi üzerine hiçbir hüküm bina edilemeyen şer’i bir neticesi olmayan fiiller için de butlan kavramı kullanılmış ve batıl denilmiştir.¹³⁷

¹³¹ Yıldırım, **Mecellenin Külli Kaideleri**, s.94.

¹³² İbrahim Halebi, **Mülteka**, II, s.350.

¹³³ Yıldırım, **a.g.e.**, s.94.

¹³⁴ Yunus Apaydın, “Fesad”, (**DİA**), XII, 417.

¹³⁵ Buhari, “Ezan”, 58, “Vudû”, 69, “Salât”, 15.

¹³⁶ Apaydın, **a.g.e.**, 417

¹³⁷ Apaydın, “Fesad”, (**DİA**), XII, 417; Mustafa Sait el-Hımn, **İslam Hukukunda Yöntem Tartışmaları**, Rey Yayıncılık, Kayseri, 1993, s.243.

Sahih, Batıl ve Fasid Kavramları

- a. **Sahih fiil:** Şart ve rükunların tamamı kendisinde bulunan, hukukun aradığı özelliklere sahip olan bir fiildir. Bu fiil ile, şahsın dünyevi maksatlara ulaşması durumuna sıhhat denir. Bu durumda kişinin, Şariin emrine uygun olarak yerine getirdiği bir ibadet, hukuki bir muamele veya akit sahih olarak işlem görecektir.¹³⁸
- b. **Batıl fiil:** Şart ve rükunların tamamı veya bir kısmı eksik olan, hukukun aradığı özelliklere de sahip olmayan fiildir. Bu şekildeki fiilin kişiyi maksadına ulaştırmaması haline butlan denmektedir. Bu şartlar çerçevesinde yapılan bir ibadet, akit veya herhangi bir tasarruf batıl yani hükümsüz sayılacaktır.¹³⁹
- c. **Fasit fiil:** Hukuken aranılan şartlara sahip olduğu halde istenilen vasıfların kendisinde bulunmadığı fiildir. Bu şekildeki fiilin durumuna fesad denilmektedir.¹⁴⁰

1.2.4. Batıl ve Fasit Ayrımı

a. Hanefilere Göre

Hanefiler dışındaki fukahanın çoğu, butlan-fesad ve batıl-fasit terimleri arasında ayrım yapmazken, Hanefiler, ibadetlerin dışında¹⁴¹ kalan tasarruflarda, yani akitlerde ve hukuki işlemlerde bu iki terime farklı anlamlar yüklemişler ve nikah akdi hariç,¹⁴² akidleri “batıl akid” ve “fasid akid” şeklinde iki kısma ayırmışlardır.

Esasen, Hanefiler açısından akit; sahih, fasit ve batıl olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Sahih akdin dışındakiler rükun ve şartlarındaki kriter ve şariin belirlediği nitelikleri taşıyıp taşıyamaması açısından batıl veya fasit sınıfına girerler.¹⁴³ Hanefilere göre butlan/batıl kavramı, şart veya rükundaki bir noksanlıktan dolayı

¹³⁸ Fahrettin Atar, **Fıkıh Usulü**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006,s.118; Bilmen, **İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, I,s.35.

¹³⁹ Atar, **a.g.e.**, s.118; Bilmen, **a.g.e.**, I,35; Bardakoğlu, “Butlân”,(DİA), VI,476-478.

¹⁴⁰ Atar, **a.g.e.**, s.118; Bilmen, **a.g.e.**,I,35.

¹⁴¹ İbadetlerde butlan ve fesad eş anlamlı telakki edilir. İbadetler rükun veya şartlarındaki bir noksanlıktan dolayı fasid ya da batıl olur. Çünkü ibadetin dünyevî maksadı, bunları istenildiği gibi yerine getirip borçtan kurtulmaktır. Bkz. (Apaydın, “Fesad”,(DİA), XII, 418; Atar, **a.g.e.**, s.118).

¹⁴² Hanefilerden Züfer: “Yasağı te’lif etmek yalnız muamelat sahasında olabilir. Nikah akdinde ise, helal ve haram olan fiiller ve durumlar bulunduğundan batıl ile fasid arasında bir fark gözetilmeksizin her ikisi de aynı hükme tabidir.” der. Züfer dışındakiler ise, yalnız fiili vakia olarak bakmayıp (zina haddi cezasının bertaraf edilmesi, çocuğun nesebi, iddet, mehir vb.) “akit şüphesi ile” nikahta fesad ile batıl arasında ayrıma gitmişlerdir.Bkz. (Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, II,264,268).

¹⁴³ Vehbe Zuhayli, **İslam Fıkhi Ans.**, Risale Yayınları, Ankara, 1989,V,s.286.

Şâri'in emrine muhalif olarak gerçekleşen bir hukuki muamele veya akit için kullanılmaktadır. Batıl fiilin Şer'î bir neticesi olmadığından şeklen var olsalarda hakikatte hiç varolmamış hükmündedirler.¹⁴⁴

Hanefiler fasit ve batıl ayrımını karşılıklı borç doğuran bedelli akitler için kullanırlar. Vekalet vesayet gibi bedelli olmayan akitlerde veya ibadet, talak, kefalet, vakıf gibi kişisel tasarruflarda fiilin geçersiz olmasından dolayı fasit ve batıl kavramı arasında hüküm açısından bir fark gözetmezler.¹⁴⁵

b. Hanefiler Dışındakilere Göre

İslam hukukçularının büyük bir kısmı akit ve hukuki işlemlerde akdi bir bütün olarak ele aldıkları için asıl ve vasıf ayırımına gitmemişlerdir. Akid için hukuki sonuç doğuracak tüm şartları aynı önem derecesinde değerlendirip, eksikliği halinde de tek dereceli bir müeyyide (butlan-fesad) getirilmesini uygun görmüşlerdir. Dolayısıyla akdi, münakid (sahih) ve gayr-i münakid (fasid veya batıl) şeklinde iki kısma ayırmışlardır. Akdin rüknunda yahut şart veya vasfındaki bir noksanlıktan dolayı akde hiçbir hukuki sonuç bağlanamayacağı için fasit ve batıl akit denilmesi arasında bir fark gözetmemişlerdir.¹⁴⁶ Fakihlerin çoğuna göre de ibadetlerde veya velayet, vesayet, talak gibi hukukî muamelelerde batıl ve fasit arasında hiçbir hüküm farkı bulunmamaktadır.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Zuhayli, **a.g.e.**,V,178.

¹⁴⁵ Abdülkerim Zeydan, **Fıkıh Usulü**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul,1993,72-73; Zekiyyüddin Şaban, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, TDV Yayınları, Ankara, 1990, s.233-234.

¹⁴⁶ Bkz.Zuhayli, **a.g.e.**,V,176; Apaydın, "Fesad",(**DİA**), XII,417.

¹⁴⁷ Apaydın, "Fesad", (**DİA**), XII,417.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AKİTLERDE FESAD

2.1. AKİT TEORİSİ

İslam hukukunun muamelat alanı büyük oranda akitlerden oluşmaktadır. Türkçede “sözleşme” kavramıyla ifade edilen bu kelime sözlük anlamıyla bağlantılı olarak, tarafların birbirlerine karşı borçlanılan şeyle alakalı yükümlülük bağıını ifade etmektedir. Bu bakımdan akit, hukukî anlaşmaların tümünü içermektedir.¹⁴⁸

Hanefiler dışındaki İslam hukukçularının çoğunluğunun da akde bakışı, bütün hukukî anlaşmaları ihtiva edecek tarzda genel kapsamlıdır. Bu hukukçular “tek ya da daha fazla iradenin azmederek yönelmiş olduğu her türlü tasarrufu ve bunun doğurduğu yükümlülükleri (iltizam)¹⁴⁹ akit kavramıyla tanımlamışlardır.¹⁵⁰ Buna karşın Hanefî fukahasının benimsemiş olduğu Mecelledeki tarif¹⁵¹ daha dar bir mahiyet arz etmektedir. Nitekim bu tanımda akit kavramıyla kastedilen anlam, satım akdi gibi bir akdin kuruluşudur. Dolayısıyla tarifteki vurgu, satıcının ve alıcının malî mübadele yükümlülüğü altına girmeleri ve bunu taahhüt etmeleridir.¹⁵²

Hanefî furû fıkıh kaynaklarında bey‘ ya da bunun alt türevlerini ifade etmek üzere büyü‘ başlığında ele alınan ve en yaygın borç kaynağı ve mülkiyet sebebi olarak bilinen “satış sözleşmesi” “Bey”, yani “malı mala değişmektir”¹⁵³ şeklinde tanımlanmıştır.¹⁵⁴ Tarifte akdin adının ve mahiyetinin belirtilmiş olması, satış sözleşmesinin isimli ve de dolayısıyla özel bir akit çeşidi olduğu anlamına gelir.¹⁵⁵ Bu türden akitlerin ele alındığı başlıklar incelendiğinde, tariften sonra icap kabul

¹⁴⁸ Bkz. el-İsfahani, **Müfredat**,s.714.

¹⁴⁹ Sözleşme neticesinde taraflar akdin gereğini yapmaya söz vermiş ve bunu borçlanmış (iltizam ve teahhüd) olurlar.bkz.(Orhan Çeker, **İslam Hukukunda Akitler**, A.H.İ.Yayıncılık, İstanbul, 2006,s.3).

¹⁵⁰ Ebu Zehra, **el-Milkiyye ve Nazariyyetü'l-Akd Fi's-Şeriatü'l-İslamiyye**,s.199.

¹⁵¹ Mecelle, md.103.

¹⁵² Ali Haydar, **Dürerü'l-Hükkâm, Şerh-u Mecelleti'l-Ahkâm**, I,90; Çeker, **a.g.e.**, s.24.

¹⁵³ Mecelle md.105.

¹⁵⁴ Bardakoğlu, “Bey”, (**DİA**),1992, IV, 13-19; Hamdi Döndüren, **Ticaret ve İktisat İlmihali**, Erkam Yayınları, İstanbul,1993,s. 102.

¹⁵⁵ Bkz. Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, II,53.

konusuna öncelik verilip sonrasında tarafların edimlerini ifa yükümlülüğü¹⁵⁶ konularının ele alındığı görülmektedir.¹⁵⁷

Akitler fıkıh usûlü kitaplarında “hüküm/ahkâm” konusu içinde sıhhat bakımından sahih, fasit, batıl; kuruluş bakımından mün’akit, gayr-i mün’akit; yürürlük bakımından nâfiz, gayr-i nâfiz; bağlayıcılık bakımından lâzım, gayr-i lâzım şeklinde tasnif edilmiştir. Akitlere “şer’î tasarruf”, akitlerin zikredilen tasnifteki türünü belirleyen şer’î hükümlere de “şer’î ihtisaslar” denmiştir. Örneğin “Fasit akit mün’akittir ama sahih değildir”,¹⁵⁸ “Muhayyerlik şartıyla yapılan akit mün’akittir” gibi cümleler bu tasarruflarla ihtisaslar arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

İslam hukukçularının çoğu, akitleri sıhhat bakımından tasnif ederken sahih olmayan akitler kategorisinde fasit ile batıl akit arasında ayırım gözetmemişlerdir. Kaynaklarda bu akitlerle ilgili fasit veya batıl şeklindeki adlandırma, hüküm bakımından aynı neticeyi doğurduğu için eş anlamlı kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Hanefilere göre ise cumhurun bu kabulü, bir yönden doğru fakat diğer yönden eksik bulunmaktadır. Fukahanın çoğu fasit akitten “yasaklanmış” (memnû’) hükmünü anlamış ve bu akdi “gayr-i caiz” saymışlardır. Ancak fasit ve batılı eş anlamlı kullanıp söz konusu yasak hükmünü tek dereceli saymaları cihetinden cumhurun görüşü eksiktir. Bu eksiklik, aslen meşru olan fasit ile aslen meşru olmayan batıl arasındaki farktan kaynaklanmaktadır.¹⁵⁹

Fasittekinin aksine batılda malın teslim alınması mülkiyetin intikal etmesini sağlayamamakta, hüküm farklılığı bu ikisi arasında fark olduğunu kanıtlamaktadır.¹⁶⁰ Bu sebeple her batıl, mahiyet itibariyle hakikaten fasit sayılamaz. Ancak bu ikisinin birbiri yerine kullanılması, örfteki mecazi bir anlatımdan dolayı makul karşılanabilir.

¹⁵⁶ Bkz. Sefa Reisoğlu, **Borçlar Hukuku**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1993, s. 226.

¹⁵⁷ Ayhan Hıra, “Hanefilerin Fasit Akit Anlayışı ve Fasit Satım Akdinin Feshedilmesine Engel Durumlar”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy.29,2017, s.115-135.

¹⁵⁸ Örneğin mükrehin akdi, ihtiyar mevcut olduğundan mün’akit olmuş, ancak rıza bulunmadığından sıhhat derecesine çıkamayıp fasit kalmıştır. Bkz. (el-Ceziri, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**, Bahar Yayınevi, III, 203; Ebu Zehra, **el-Milkiyye ve Nazariyyetü'l-Akd**, Dâru'l- Fikri'l-Arabi, Kahire, 1977, s.224; Ebu Zehra, **İslam Hukuku Metodolojisi**, s.344).

¹⁵⁹ Hıra, **a.g.m.**, sy.29,2017, s.115-135

¹⁶⁰ el-Ceziri, **a.g.e.**, III, 273.

Çünkü batıl hem asılda hem de vasıfta meşru olmazken fasit yalnızca vasıfta meşru olmayandır. Neticede ikisinin de gayrimeşru olduğu bir yön bulunmaktadır. Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşıldığı üzere, Hanefiler batıl akit ile sahih akit arasına fasit akdi yerleştirmişler ve bu akdin birtakım hukukî sonuçları meydana getirmesine dayanak teşkil edecek ölçütler geliştirmişlerdir. Bundan sonra, Hanefi fakihlere göre, fasid akdin, hangi ölçütlere uyarlanarak akit üzerindeki tesirinin açıklanacağı sorusuna cevap aranacaktır.¹⁶¹

2.1.1. Akdin Tarifi

Lugavî ve İstilahî Tanımı:

Akit, lugatta “akd” fiilinin mastarı olup, bağlamak, rabtlemek, düğüm atmak bir şeyin iki ucunu birbirine bağlamak demektir. Bu tanım ipi bağlamak şeklinde maddi nitelikli bir bağ olabildiği gibi aynı zamanda satışı bağlamak, sözü bağlamak, kararını ve niyetini bağlamak şeklinde manevi nitelikte bir bağ da olabilir.¹⁶² Mesela “satış akdi yaptı” demek başka şahıslarla bağlantı kurdu demektir.

Akit kelimesi Türkçede de aynı anlamda kullanılmış ve iki taraf arasında olacak bir işin, her iki tarafın da rızasıyla bir borç ve taahhüd oluşturmak üzere kararlaştırılması şeklinde tarif edilmiştir.¹⁶³

İslam fıkında akit, genel ve özel anlam olmak üzere iki şekilde tarif edilmiştir. Genel manada akit, şahsın iradesiyle ortaya çıkan her türlü tasarruf ve borçlanmayı kapsar. Bu anlamıyla akit; vakıf, ibra, talak, yemin ve önalım (şuf'a) hakkından feragat gibi tek taraflı irade beyanı ile olabileceği gibi¹⁶⁴ aynı zamanda satış, kira, vekalet rehin gibi iki taraflı irade beyanı ile de olabilir.¹⁶⁵ Bu yönüyle, tüm tasarruflara akit denilmesi ile beraber akit ile tasarruf aynı anlamda kullanılan iki kelime olmuştur.¹⁶⁶

¹⁶¹ Hıra, “a.g.m.” **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy.29, 2017, s.115-135.

¹⁶² İbn-i Manzur, Ebû Fadl Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî, (711/1311), **Lisanü'l-lisan: Tezhibü lisanî'larab**, II, 201; el-İsfahani, **Müfredat**, s.714.

¹⁶³ Şemseddin Sami, **Kamus-u Türkî**, s.731.

¹⁶⁴ M.A. ez-Zerka, **el-Medhalu'l-Fikhî' el-Âmm**, s.289.

¹⁶⁵ Cessas, **Ahkâmül-Kur'an**, II, 294; Abdülkerim Zeydan, **İslam Hukukuna Giriş**, s.385; Ebû Zehra, **el-Milkiyye ve Nazariyyetü'l-Akd fi'ş-Şeriatü'l-İslâmiyye**, s.176.

¹⁶⁶ ez-Zerka, **el-Medhalu'l-Fikhî el-Âmm**, II, s.290; Zeydan, **a.g.e.**, s.385.

Özel manası itibarıyla ise akit, sözleşmeyi yapan taraflardan birinin icap, diğerinin kabul beyanının aynı konuda birleşmesidir.¹⁶⁷ Akdin konusunun hukukî açıdan meşru sonuç doğurması için iki beyan arasında irtibat kurmak şarttır.¹⁶⁸

Buna göre iki ayrı şahsın beraberce bir akit mahalli üzerinde anlaşıp sözleşme yapmaları esastır. Kadri Paşa Mürşidü'l- Hayran'da akdin ıstılâhî tarifini şöyle yapmıştır: “Akit, taraflardan birinden sadır olan icabın, mevzuda sonucu meydana gelecek şekilde, karşı tarafın kabulü ile bağlanmasıdır.”¹⁶⁹

Nitekim Mecellede de akdin tarifi buna benzer şekilde: “Tarafeynin bir hususu iltizam etmeleridir ki, icap ve kabulün irtibatından ibarettir” şeklinde tanımlanmış ve akdin gerçekleşmesi için tarafların iradelerinin meşru bir şekilde uyuşmasını şart koşmuştur.¹⁷⁰ Tarife göre akitle ilgili şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

1. Diğer hukukî tasarruflar gibi akit de karşılıklı icâb kabulden ibarettir, fiil değildir ve fiile ihtiyacı yoktur.

2. Akit bir noktada anlaşılan iki iradedir; tek taraflı bir irade olmadığı gibi aralarında anlaşmazlık bulunan iki irade de değildir.¹⁷¹

3. Akit, mevzuu olan mala tesir etmekte, onun malikini değiştirmekte, teslim, tesellüm yükümlülüğü şeklinde hak ve borçlar doğurmaktadır. Bu ve benzeri tanımlar, hukukî sonuç meydana getirmek üzere iki iradenin irtibatını akit olarak tanımlarken, tek taraflı iradenin akit olarak değerlendirilmediğini gösterir.¹⁷²

Bu konuda farklı görüşler olmakla birlikte, genel itibarıyla tek taraflı iradeyle tamam olan işlemler akitten ayrılmakta ve bu gibi muameleler sözlük anlamıyla akit olarak tarif edilse bile, bunlara tasarruf veya taahhüt denilmesinin daha uygun olacağı belirtilmektedir. Buna göre tek taraflı irade ile akit meydana gelmez. Bütün bunlar, tek taraflı iradenin hukukî bir sonuç doğurmayacağı anlamına gelmeyip, bu tasarrufların akit kavramı çerçevesinde değerlendirilip değerlendirilmeyeceğiyle

¹⁶⁷ Bilmen, **İstılahat-i Fıkhiyye Kamusu**, I,s.34.

¹⁶⁸ Zeydan, **İslam Hukukuna Giriş**, s.383.

¹⁶⁹ Kadri Paşa, **Mürşidü'l- Hayran**, Md. 262,s.72.

¹⁷⁰ Zeydan, **İslam Hukukuna Giriş**, s.383; Ahmet Cevdet Paşa vd., **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Şerhi**, yay. haz. Hafız Mehmed Ziyâeddin, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1312/1894, Mecelle md. 103,104.

¹⁷¹ Bkz. Karaman, **a.g.e.**, II,47.

¹⁷² Zeydan, **el- Medhal li Diraseti'ş-Şerai'ti'l-İslamiyye, Müessesetü'r-Risale**, s.270.

ilgilidir. Mesela vakıf muamelesi akit değildir,¹⁷³ çünkü tek kişinin iradesiyle tamam olmaktadır, ancak hukukî sonuçları bulunmaktadır.

2.1.2. Akitlerin Meşruiyeti

İslam hukuku, İlâhî kaynaklı bir hukuktur. İslam hukukunda meşruiyetin kaynağı, öncelikle Kur’ân ve Sünnet’tir. Örf, adet içtihat gibi uygulamalar, vaz’ edilecek hukuk kaideleri ve hükümler ya İlâhî iradenin ışığında oluşmakla yahut da ona uygun düşmekle meşruiyet kazanmaktadır.¹⁷⁴

Hazreti Peygamber’in (s.a.v.) “*Bizim amellerimiz dışında kim bir amel işlerse o iş reddedilir*”¹⁷⁵ hadisi, İslam hukukunda meşruiyet mefhumunun, üzerine kurulabileceği oldukça sağlam bir temeli teşkil etmektedir.¹⁷⁶ Naslarda akitlerin meşruiyetine dair birçok delil bulunmaktadır. Örneğin bey’ akdinin ve aynı zamanda ticaretin meşruiyetine ve de faziletine dair Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Sizden birinizin ipini alıp dağa çıkararak bir demet odun yüklenip onu satması, kendisi için verecek yahut vermeyecek olan bir kimseye gidip istemesinden elbette daha hayırlıdır.*”¹⁷⁷

Bu hususu Malikî fakîh Muhammed Hırşî, Muhtasar-ı Halil şerhinde şöyle ifade etmektedir: “*Bey’ akdinin meşruiyetindeki hikmet, başkasının mülkü olan mala rıza ile ulaşmaktır. Bu suretle bir şeye malik olmak; münazaaya, mukateleye, sirkate, hıyanete, hile ve benzeri şeylere sebebiyet vermeden husule gelir. Hakikatte, böyle bir muamele toplumun ihtiyacını giderir, düzeni korur ve yükselmelerini sağlar.*”¹⁷⁸ Bu anlayış çerçevesinde İslam hukuku, akitler ve tüm muamelat alanını şeriat kaidelerine uygun kurallar tahsis ederek düzenlemiştir.

¹⁷³ Halebi, **Mülteka**, II,85-95; “Vakıf tasarrufu, yalnız vakfedenin iradesi ile sonuçlarını meydana getirir.” bkz. (Döndüren, **T. ve İ. İlmihali**,s.60).

¹⁷⁴ Mustafa el-Hinn,el-Buğa,**el-Fıkhu’l-Menhecî, alâ Mezheb-i İmam eş-Şafii**, III,120.

¹⁷⁵ Buhari, “Sulh”,5; Müslim, “Akdiye”17,18.

¹⁷⁶ Şemseddin Ulusal, “İslam Hukukunda Anlaşma Akdetmenin Meşruiyeti”, **Diyanet İlmî Dergi**,4/XXXIX,(2003),s.15.

¹⁷⁷ Buharî, “Zekat”,50-53;1402,(Zübeyr b. Avvam’dan); Müslim, “Zekat”,106; Tirmizi, “Zekat”,28.

¹⁷⁸ Bilmen, **a.g.e.**, IV,17.

2.1.3. Akitlerin Toplum Hayatındaki Yeri

İnsan, doğası gereği ihtiyaçları olan bir varlıktır ve bu ihtiyaçlarının tamamını tek başına karşılayabilmesi düşünülemez. İnsanoğlu doğumundan itibaren kendisini belli bir sosyal çevre ve düzen içerisinde bulmakta ve yaşamını devam ettirebilmesi için diğer insanlarla ilişki kurmaya ihtiyaç duymaktadır. Aksi takdirde insanın tek başına bir yaşam sürmesi olanaksızdır. Mesela bir insanın, tek başına barınma, gıda temini, giyim, savunma gibi gereksinimlerini karşılaması yahut meslek ve sanat dallarını icra etmesi mümkün değildir. İnsanın toplum içerisinde yaşaması ve ihtiyaçlarını karşılaması noktasında ikinci şahıslarla hak ve sorumluluklar doğuran sözleşmeler (akitler) yapması gerekir.

Toplumdaki fertlerin yalnızca bir günlük ihtiyacının giderilmesi için çabalayan insan sayısı azımsanamayacak kadar fazladır. Sadece tarlaya atılan buğday tohumundan başlayarak ekmek hazırlanana kadar geçen süre içerisinde kaç kişinin emek verdiğini düşünmek, insanın insana olan ihtiyacı hakkında bize bir fikir verebilir. Büyük bir hızla ilerleyen teknik, buna paralel yol alan ve değişimlere maruz kalan insan hayatının eskiye nazaran ihtiyaçlarını daha da fazlalaştırmıştır. İnsanın hayatında tasarrufların ne kadar yer tuttuğunu araştırırsak, akitlerin içtimai hayattaki önemini de idrak etmiş oluruz. Şahıs sadece bir günde yaptığı akitleri saymaya kalkışsa akitlerin insan yaşamındaki yaygınlığını anlayacaktır.

Eski çağlardakine göre çok fazla artan insan ihtiyaçları akitlerin sayısını ve çeşitlerini de beraberinde artırmıştır. İnsan hayatı içerisinde akitler o derece yer kaplamaktadır ki akd olunurken bile akit yapıldığının farkında olunmaz. Örneğin dolmuşa bindiğimiz zaman bir icâre akdi, elektrik ve su parası ödediğimiz zaman birer bey' akdi, para bozdurduğumuzda bir sarf akdi, otobüse bindiğimiz, bagaja çantamızı verdiğimiz zaman bir vedâ akdi yaptığımızın farkında olmayız. Sonuç olarak akitler insan yaşamıyla iç içedir. Dolayısıyla toplumu akitsiz düşünmek mümkün değildir.

2.1.4. İslamdan Önceki Akit Şekilleri

İslam'dan önceki dönemde de bir hukuk nizamı ve bu sistem içinde de bir akit anlayışı ve tasarrufu mevcuttur. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet, akitleri tarif etmeden zikretmiş, bu hukukî tasarrufla ilgili hükümler koymuştur. İslam “*Ey iman edenler, akitlere riayet ediniz*”, “*Sözünüzü tutunuz, çünkü sözün hesabı verilecektir*”¹⁷⁹ gibi ayetlerle akitleri İslam hukukuna göre tanzim edip, ıslah ederek İslam hukukunun maksadına uygun hale getirmiştir.¹⁸⁰

İslamiyet'ten önce Arap toplumunda satışlar, tarafların iradelerini sınırlayan birçok şeklî uygulamaya bürünmüş idi. Satın almak isteyen, “mülânese”¹⁸¹ denilen uygulamayla mala dokunması, gece ve gündüz elbisesinden tutup akdi yapmadan yakasını bırakmaması¹⁸² veya “hasât” ismi verilen şekille, üzerine bir taş atarak¹⁸³ yahut da “münâbeze”¹⁸⁴ denilen muameleyle satıcının malı ona atmasıyla, satış bağlayıcı hale gelirdi.

Eski Roma hukukunda da satım, evlenme vb. akitlerin her biri için muayyen şekil ve merasimler vardı. Bunlara riayet edilmedikçe akit muteber olamazdı. Satım akdinde “bakır ve terazi” usulü denilen şekil bunlardan biridir. Bu sistem gereğince akit esnasında bakır paranın teraziye vurulması gerekirdi. Ayrıca satım akdine dâhil olabilecekler yalnızca menkul mallar olurdu. Gayrimenkuller satım akdine mevzu olamazdı. Bunun yanında, satım konusu malın akit meclisinde mevcut bulunması şarttı. Örneğin gayrimenkul satışını kabul eden hukuklarda; arazi satışında, araziyi temsilen bir parça toprağın satım meclisinde bulundurulması şart koşulurdu. Sonuç olarak akitler bir takım şekli şartlara tabi idi.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Maide,5/1.

¹⁸⁰ Karaman, **Anahatlarıyla İslam Hukuku**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008, (üç cilt birarada) s. 525

¹⁸¹ Bkz. Merginani, **el-Hidaye**, III,73-74; Celal Yeniçeri, “Mülânese”, (DİA), XXXI,536-537

¹⁸² İbn-i Kayyim el-Cevziyye, **Zâdü'l-Mead**, bk.(taş atımı,el verme, taş değirmece) VI,s.2699.

¹⁸³ Çakıl (Hasat) satışı: Elindeki çakıl taşı malın üzerine düştüğünde satım akdi bağlayıcı hale gelecek. Bkz. (Karaman, **a.g.e.**, II,169; Merginani, **a.g.e.**, III,73).

¹⁸⁴ Bkz.Merginani, **a.g.e.**, III,73; Celal Yeniçeri, “Münabeze”, (DİA), XXXI,563;

¹⁸⁵ Karaman, **a.g.e.**, II,50-51.

İslamiyet'in gelmesiyle Hazreti Peygamber, (s.a.v.) bütün bu şekilleri yasaklamış,¹⁸⁶ İslam hukuku, akdi, genel itibarıyla tarafların karşılıklı rızalarına bağlamış, ehliyeti olan tarafın sözünü bağlayıcı kılmıştır.¹⁸⁷ O kadar ki îcâb ve kabulsüz, fiyatı etiketten öğrenip parayı mal sahibine vererek malı alıp götürme şeklinde cereyan eden satış şeklini (bey' bi't-teâtî) de ¹⁸⁸caiz görmüştür. Satılan şeyin menkul veya gayrimenkul olması arasında bir ayırım yapmamış, satış yapılan yerde mebî'in hazır olmamasını satışa engel görmemiştir.

Zaruri haller dışında bütün şekilleri kaldırmış, veli ve mevlanın izin vermeleri halinde, temyiz sahibi çocuklar ile kölelerin akitlerini de geçerli saymıştır.¹⁸⁹ İvazlı akitler, teberrular, taahhütler ve evlenme gibi bütün iradeli fiillerde, akit hürriyeti konusunda kadın ile erkeği eşit telakki etmiştir. Dolayısıyla akitleri, ağır şekil kayıtlarından kurtarma önceliği İslam hukukuna aittir.¹⁹⁰

2.2. AKDİN HUKUKÎ SORUMLULUĞU

Akdin hukukî sonucu, akit neticesinde taraflar için meydana gelen hak ve hükümler; akdî mesuliyet ise akdin bu hükümlerinin gerçekleştirilmesi ile ilgili olarak taraflara düşen sorumluluktur. Bu bağlamda akdin hükmü ile akdî mesuliyet arasında sıkı bir ilişki vardır. Akdin doğurduğu sonuçlara iki açıdan bakmak mümkündür ve görüleceği üzere akdî mesuliyet birinci kısmı oluşturmaktadır.

Akdî mes'uliyetten söz edebilmek için üç temel unsura ihtiyaç vardır:

1. Ortada sağlam bir şekilde teşekkül eden ve ifası gereken bir akit varken taraflardan birinin borcu ifa etmemesi şeklinde ortaya çıkan kusur
2. Karşı tarafın zarar görmesi

¹⁸⁶ Bu tür muamelelerin yasaklanmasındaki aslı sebep rıza ve düşünme olmadan alışverişin yapılmasıdır. Bkz. (Nesâî, 7/261; Buhari, "Bûyû", 62; Müslim, "Buyû", 1; İbn-i Kudame, **el- Muğnî**, III, 12-15).

¹⁸⁷ el- Cevziyye, **a.g.e.**, VI, 2699; Subhî Mahmesani, **en- Nazariyyat'ül-amme li'l-Mucebat ve'l-Ukûd**, II, 294.

¹⁸⁸ "Pazarlıksız ve lakırdısız olarak müşteri akçeyi verip fırıncı da ona ekmeği verse her iki taraftan mübadele-i filiiye ile bey' münakit olur." bkz. (Bilmen, **İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, VI, 16).

¹⁸⁹ Bkz. el- Ceziri, **Mezahibü'l-Erbaa**, III, 423-425; M.el-Uşruşeni, **Ahkâmu's-Sığar**, s. 16, 198, 202; Mahmesani, **a.g.e.**, II, 294.

¹⁹⁰ Karaman, **a.g.e.**, II, 50-51.

3. Kusur ile zarar arasında illiyet bağının bulunması¹⁹¹ (zarara kusurun sebep olması)¹⁹²

Akdî mesuliyette tazminat konusu olan şey genelde maddi olarak telakkî edilmektedir. Çünkü akitler genellikle mal ve menfaat üzerinde yapıldığından manevi zarar daha az bulunur. Ancak cürmî mesuliyet yanında doktorun hastasına yanlış tedavi uygulaması, hastasının sırrını ifşa etmesi veya vekilin müvekkili olduğu şahsın gizli bilgilerini açıklaması gibi durumlarda manevi tazminattan söz etmek mümkündür.¹⁹³B.K.49.Md.ye göre manevî tazminat talebi kabul edilmiştir.“Şahsiyet hakları, diğer bir deyişle, hayatî fizikî ve ruhsal bütünlüğü, şeref ve haysiyeti, özgürlüğü, kişisel ve aile gizliliği haksız bir tecavüze uğrayan kimsenin manevi tazminat isteyebilmesini, Kanun, B.K. md. 49’da genel bir hükme bağlamıştır.¹⁹⁴

2.3. AKDİN KURULUŞU / İN’İKÂDİ

“İn’ikâd” kelimesi sözlükte “bir şeyin kenarlarını bir araya toplamak, ipin uçlarını sıkıca birbirine düğümlenmek” anlamına gelmektedir. İslam hukuk literatüründe İn’ikâd kelimesi, namaz hac gibi ibadetlerin sahih şekilde yerine getirildiğini belirtirken, borçlar hukukunda, hukukî işlemlerin özellikle de akitlerin hukukî varlık kazanmasını ifade eder. Hukukî varlık kazanmış bu işlemler için de “mün’akid” terimi kullanılır.¹⁹⁵

İslam hukukunda akitlerin İn’ikâd etmiş olması için bazı unsur ve şartları taşınması öngörülmüştür. Akitlerde bulunması gereken ortak şartlar olmakla birlikte bazı akitlere mahsus özel şartlar da akdin in’ikâd edebilmesi için gereklidir. Bir akdin mün’akid olabilmesi için karşılıklı iki irade beyanının, bu beyanları yapacak tarafların ve hakkında beyan yapılacak bir mahallin bulunması zorunludur. Bu üç madde akitlerin temel rükûnları olarak adlandırılır.

¹⁹¹ Karaman, **a.g.e.**, II,417.

¹⁹² Paketlenmiş bir eşyayı kargoya veren şahıs, içindekinin kırılacak eşya türevi olduğunu bildirmedeği takdirde, taşıyıcı, aracı hızlı kullandığı için mallar kırılrsa burada bir zarar mevcuttur. Ancak bu zarar borçludan değil mal sahibi alacaklının kusurundan doğmuş bir zarardır. Bkz. (Karaman, **a.g.e.**,II,417).

¹⁹³ Karaman, **a.g.e.**, II,416.

¹⁹⁴ Sefa Reisoğlu, **Borçlar Hukuku**,s.178

¹⁹⁵ Bkz.Yunus Apaydın, “İn’ikad”, (**DİA**),2000,XXII,314-315.

Akdin mün'akid hale gelmesi için bu temel unsurların ayrıca birtakım şartları taşınması gerekir. İrade beyanına (icâb kabul) ilişkin iki şart vardır. Bunlar bu irade beyanlarının birbirine uygun olması ve beyanın aynı akit meclisinde yapılmasıdır. Akdin rükunlarından biri olan taraflarla ilgili iki şart olup bunlar, tarafların akdi yapma ehliyetlerinin bulunması ve irade beyanlarının farklı taraflarca temsil edilmesidir. Akdin mahalline ilişkin olarak aranan İn'ikâd şartları arasında ilk sırayı akit konusunun mevcut olması teşkil eder. Bunu, mahallin muayyen ve malûm olması, teslim edilebilir olması ve meşru olması şartları takip eder.¹⁹⁶

Ayrıca bahsi geçen bu rükun ve şartlarla birlikte akdin işlerlik kazanması (nefâz) için akitte bulunması gereken bir takım vasıflar vardır ki bunlar, akitte irade bozukluğu olmaması, gararın bulunmaması, akdin cehalet içermemesi, akitte fâsit şartın ve ribanın bulunmaması ve teslimde taraflara zarar dokunmamasıdır.¹⁹⁷

Şu kadar var ki, fukaha bu şartların akdin in'ikâdına etkisi hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Hanefiler dışındaki İslam hukukçuları, temel itibariyle akdin in'ikâd, sıhhat ve işlerlik (nefâz) kazanmasını bir bütün olarak gördükleri için, zikredilen rükun, şart ve vasıfları aynı derecede kabul etmektedirler. Hanefî fakihleri ise akdin mün'akid hale gelip işlerlik kazanma aşamalarını üç farklı merhalede ele almışlar ve bu merhaleler için “İn'ikâd, sıhhat ve nefâz” şartları ileri sürmüşlerdir. Hanefîlerin öne sürdükleri bu şartların hepsi diğer mezhepler tarafından İn'ikâd şartları olarak kabul edilebilmektedir.

Burada ek olarak rükun ve şart terimleri arasındaki farka ve bu ikisinin akitler üzerindeki tesirine dikkat çekmek için bu terimler üzerinde durmamız yararlı olacaktır:

Rükun ve şart, her ikisi de hükmün varlığı kendi varlığına bağlı olan, varlığı hükmün varlığını zaruri kılmayan, lâkin yokluğu, hükmün yokluğunu gerektiren unsurlardır.¹⁹⁸ Bütün usulcüler, bu ikisinin hükmün varlığında etkili oldukları görüşünde ortak olmakla beraber, bunların hükmün yapısı içinde olup olmadıkları noktasında ayrılırlar. Hanefilere göre rükun, hükmün yapısından bir parça teşkil

¹⁹⁶ Mahmesani,

en-Nazariyyatü'l-Âmme li'l- Mûcebat ve'l-Ukûd, II, 298.

¹⁹⁷ Mahmesani, **a.g.e.**, II, 296; el- Ceziri, **Mezahibu'l-Erbaa**, III, 210

¹⁹⁸ Dihlevi, **Huccetullahü'l-Baliğa**, I,s.308.

etmesine rağmen; şart hükmün yapısı dışındadır. Şart lugatta: Daimî alamet anlamındadır. Şer'î manası ise, bir şeyin kendisine bağlı bulunduğu ancak içinde dahil olmadığı nesnedir. Bir şeye bağlı olan nesne o şeyin hakikatinde dahil ise ona rükun derler. Örnek: Namazdaki rükû gibi. ¹⁹⁹Diğer fakihler ise hem rükünü hem de şartı hükümden bir parça olarak kabul etmektedirler.²⁰⁰

Bu görüş farklılığının sonucu olarak, Hanefilere göre, rükündeki eksiklik akdi butlana; şartlardaki eksiklik ise fesada götürmektedir. Şu kadar var ki yine Hanefilere göre ibadetlerde şartın ibadete tesiri, rükünün tesiri gibidir. Yani bir ibadette şart tahakkuk etmemişse bu ibadet, rükun tahakkuk etmemiş gibi bâtil olur.

Mesela rükû namazdaki bir rükündür; namazın hakikat ve mahiyetinden bir parçadır; namazın şer'î varlığı rükûsuz tahakkuk etmez. Abdest almak namazın sıhhati için şarttır; abdestsiz namaz var olamaz. Fakat abdest namazın hakikat ve mahiyetinin dışındaki bir şeydir yani şarttır. Buna rağmen şart olan abdestsizliğin bulunmaması da rükûsuzluk gibi namazı iptal etmektedir.

Nikâh akdindeki icâb ve kabulün her biri nikâh akdinin bir rüküdür; her biri nikâh akdinin hakikat ve mahiyetinden bir parçadır, bunlar olmadan nikâh akdi bâtil olur. İki erkek şahidin nikâh akdinde hazır bulunması ise nikâh akdinin sıhhati için şarttır; fakat nikâh akdinin hakikat ve mahiyetinin dışındadır, yani rükünü değil şarttır. Bu şart bulunmadan nikâh akdi bâtil olmamakta, fasit hale gelmektedir.²⁰¹ Bu fesadın giderilmesiyle ancak akit fâsitlikten çıkıp sıhhat bulmaktadır.²⁰²

Akitlerle Alakalı Temel Dört Şart:

1. Akdin vücuda gelmesini sağlayan şartlara in'ikat şartları
2. Sahih ve muteber olmasını sağlayan şartlara sıhhat şartları

¹⁹⁹ İbni Abidin, **Reddü'l-Muhtar**, II, 102.

²⁰⁰ Atar, **Fıkıh Usulü**, s.133,137.

²⁰¹ Dört mezhebin tamamı, şahitsiz akdedilen nikahın fasit olduğunda görüş birliği halindedir. Hükmün delili, âyet ve hadislerde şöyle ifade edilir: “İki şahit bulunmaksızın nikâh caiz olmaz” bkz. (Buhari, “Şehadet”, 8); “Bir veli veya iki tane adaletli şahit bulunmadıkça nikâh olmaz” bk. (Ebû Davud, “Nikâh”, 19; Dârimî, “Nikâh” II.); “Erkeklerinizden iki de şahit tutun. Eğer iki erkek bulunmazsa, o halde razı olacağınız şahitlerden bir erkek ve iki kadın yeter.” Bk. (Bakara, 2/282).

²⁰² Tevhit Ayengin, “Rükun”, (DİA), XXXV, 286, 287.

3. Yapıldığı andan itibaren başka birisinin cevazına ihtiyaç olmaksızın geçerli olmasını sağlayan şartlara nefaz şartları
4. Feshe imkan vermeyen şartlara da lüzum şartları denmektedir.²⁰³ Bu şartlar sırasıyla ele alınacaktır.

2.3.1. Akdin Rükunları

Fıkıh usulü terimi olarak rükun, ibadet ve akitlerdeki ana unsur demektir.²⁰⁴ Buna göre, ibadet ve hukuki işlemlerde rüknu bulunmayan fiiller yok hükmünde olup ma'luldür. Rüknundaki noksanlık sebebiyle batıl olan hukuki işlem, üzerinden belirli bir süre geçmesi ile dahi geçerli hale gelemez. Örneğin temyiz kudreti olmayan şahsın o dönemde yaptığı hukuki işlem temyiz çağına ulaştığında geçerli olamaz.²⁰⁵

İslam hukukunda akdin geçerli olması ve hukuki sonuç doğurabilmesi için bir takım unsur ve şartları taşıması gerekmektedir. Hanefiler akdin yegane rükununun icab ve kabul / irade beyanından ibaret olduğunu savunurken, Hanefiler dışındaki fukaha, akdi yapan taraflar ve ma' kud'un aleyhi de akdin rükuna dahil ederler. Halbuki Hanefilere göre ma' kudun aleyh ve tarafların varlığı, akdin rüknu değil in' ikad şartlarıdır. Dolayısıyla bu ikisinin varlığı asli unsur olan icab ve kabulün varlığına bağlıdır.²⁰⁶ Örneğin Hanefiler evliliğin rüknu olarak sadece icap ve kabulü sayarlar. Nikah akdinde tarafları ayrıca zikretmezler. Bunun sebebi icap ve kabulün temelde tarafları da kapsamasıdır.²⁰⁷ Diğer mezhepler ise tarafları da nikah akdinin zaruri unsuru (rükun) olarak kabul ettiklerinden onlara göre nikâh akdinin rüknu dörttür:

1. Siğa (icap-kabul)
2. Kadın
3. Koca

²⁰³ Döndüren, **Aile İlmihali**,s.155-161; Zuhayli, **İslam Fıkıhı Ans.**VII,47.

²⁰⁴ Bilmen, **İstılahat-i Fıkhiyye Kamusu**, I, s.36,217; Ayengin, "Rükun" (**DİA**), XXXV,286-287;

²⁰⁵ Ayengin, "Rükun", (**DİA**) XXXV,286-287.

²⁰⁶ İbn-i Hümâm, **Şerhu Fethü'l-kadir**, Mustafa el-Babi el-Halebi,yy.,VI,248,1970; Zuhayli, **a.g.e.**,V,222; Kasani, **Bedaiü's-Sanaî fi tertibi's-Şeraî**, VI,528.

²⁰⁷ Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**,s.156.

4. Veli. Veli, Şafii ve Malikiler'e göre nikâh akdinin rüknüdür ve akit onsuz tahakkuk etmez. Hanbeliler ve Hanefiler ise veliyi akdin sıhhat şartı olarak kabul etmişlerdir.²⁰⁸

2.3.2. İrade Beyanı

2.3.2.1. İrade Beyanı ve Rıza

“İrade, esasen özü ve mahiyeti itibariyle zihinde gerçekleşen sübjektif bir durum olduğundan, açıklanmadıkça muhataplar tarafından bilinmesi ve ona hukukî sonuç bağlanması mümkün olmaz.²⁰⁹Bunun için de içte oluşan iradenin dışa vurulması ayrıca gereklidir.²¹⁰ Bu bağlamda iradenin kendisi veya oluşması rıza ve ihtiyar, bu iradenin dışa vurulması ise “irade beyanı veya îcâb-kabul” terimleriyle ifade edilmiş, îcâb ve kabulün döküleceği kalıplar da "harflerin tertibinden ortaya çıkan heyet" anlamındaki sîga kelimesinden hareketle “sîgatü'l-akd” olarak nitelendirilmiştir.²¹¹

Kur'ân-ı Kerîm'de “*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Ancak kendi rızanızla yaptığınız ticaretle yemeniz helaldir*”²¹² buyrulması akitlerin hukukî sonuç doğurabilmesi için temel ölçünün, karşılıklı rıza olduğunu göstermektedir. Rıza insanın içinde bulunan öznel, gizil bir fiildir. Hukukun buna hüküm bina edebilmesi için önce varlığının bilinmesi, sonra da muteber olduğunun tespit edilmesi gerekir. Rızanın tespiti yönünde güçlü bir zan ve kanaat oluşturduğu için, îcâb ve kabul rızanın göstergesi olarak nitelendirilmiştir.

Bu bilgiler ışığında bir kişi içinden talak kararı vermiş ancak bunu belirtmemişse talak gerçekleşmez.²¹³ Aynı şekilde akit kurulurken taraflardan biri şart muhayyerliğine niyetlense fakat niyetini açığa vurmasa, daha sonra bu konuda hak iddia edemez.

Bununla beraber irade beyanının varlığı, rızanın varlığını kesin olarak göstermez; fakat irade beyanı açık olduğu ve aksi ortaya çıkmadığı sürece rızanın

²⁰⁸ el-Ceziri, **Mezahibü'l-Erbaa**, V, 81.

²⁰⁹ el-Hınn, el-Buğa, **el-Fıkhü'l-Menhecî alâ Mezheb-i İmam eş Şafii**, III, 123.

²¹⁰ Bkz. Sefa Reisoğlu, **Borçlar Hukuku**, 74.

²¹¹ Apaydın, “İrade Beyanı”, **(DİA)** XXII, 386-391.

²¹² Nisa, 4/29.

²¹³ “Lafızsız niyyet ile talâk vâki olmaz.” bkz. (el-Ceziri, **Mezahib'ül-Erbaa**, VI, 19).

varlığı yönünde güçlü bir belirti sayılır. Bu anlayış sebebiyledir ki doktrinde iç iradeye de dış iradeye de tek başına itibar edilmemesi ilkesi benimsenmiştir. Akıl hastası ve gayri mümeyyiz çocukla uyuyan kişide iç iradenin oluşma imkânı bulunmadığı için bunlardan sâdır olan beyanın da bir değeri yoktur. İrade beyanının hukukî işlem ehliyetine sahip kişilerden sâdır olması gerektiğinde ittifak edilmesi, irade beyanına verilen önemi göstermektedir.

Esasen akdin temeli olması sebebiyle iç irade daha önemli olsa da hukukî hayatın güven ve istikrar içinde devam edebilmesi açısından dış iradeye öncelik verilmesi gerekir. Bunun için de fakihler açık ve net olduğu ve aksi ispatlanmadığı sürece akitler konusunda açıklanan iradeye itibar edileceğini belirtmişlerdir. Hukuk ekollerinin bu konudaki genel eğilimleri böyle olmakla birlikte aralarında bazı farklılıklar mevcut olup Hanefîlerin daha çok irade beyanına, Mâlikî ve Hanbelî ekollerinin daha çok rızaya öncelik verdiği,²¹⁴ Şâfiî mezhebinin ise bu ikisi arasında bir noktada durduğu söylenebilir.²¹⁵

Akdin in'ıkad şartlarının tamam olması için rızanın sahih ve muteber olması gerekmektedir. Rızada sıhhat, irade beyanında bulunanların ehliyet ve rızayı bozan, sakatlayan sebeplerden halî olmasıdır.

Rızayı Bozucu Sebepler:

1. Hatâ

- a. Akdin in'ıkadına mani olan hata²¹⁶
- b. Vasıflarda hatâ²¹⁷
- c. Şahista hatâ
- d. İvazda/semende, hatâ ve gabin
- e. Kanunda hatâ

²¹⁴ Hanefîler dışındakiler rızayı da akdin in'ıkad şartlarına dahil etmişler, aksi halde akdin mün'akid olamayacağını ifade etmişlerdir. Bkz.(Ahmet Ünsal, "İn'ıkadın Mahiyeti, (Akdin Hukukî Varlık Kazanması)", **A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2010, C.2, sy.51,s.107.

²¹⁵ Apaydın, "İrade Beyanı", (**DİA**), XXII,386-391.

²¹⁶ Hata çeşitleri içerisinde zikredilmiş olsa da,akdin in'ıkadına mani olan hata, akdin fasit değil batıl olmasına sebep olur. Çünkü malın cinsinde yani akit mevzuundaki hata,akdin mahallinin bulunmaması demektir.Fesada sebep olan hata, lüzumlu vasıflarda, şahista ve ıvazda (bedelde) hatadır. Bkz.(Ünsal, **a.g.m.**,C.2,sy.51,s.108).

²¹⁷ Vasıfta hatanın bulunması halinde müşteri muhayyerdir. Dilerse akdi feshedebilir.bkz.(Karaman, **a.g.e.**, II,124-141).

2. Hile

- a. Fiil yoluyla²¹⁸
- b. Yalan beyan yoluyla²¹⁹
- c. Söz ile²²⁰
- d. Sükût ve Gizleme yolu ile²²¹

3. İkra

- a. Tam ikra
- b. Eksik İkra²²²

2.3.2.2. İcâb-Kabul

Hanefî mezhebine göre hukukî bir sonucun inşasına yönelik olarak ilk beyan edilen irade icâb,²²³ buna cevap mahiyetinde ikinci olarak beyan edilen irade kabul²²⁴ adını alır. Fukahanın çoğunluğuna göre ise kural olarak mülkiyetin devrine (temlik) delâlet eden söze icâb, mülk edinmeye (temellük) delâlet eden söze de kabul denir. Bu ikinci anlayışa göre kabulün önce, icâbın ondan sonra gerçekleşmesi de mümkündür. Bu öncelik ve sonralığın akdin kurulmasına etkisi yoktur.²²⁵ Ancak Hanbelîler, özellikle nikâh akdinde kabulün olabilmesi için önce bir icâbın bulunması gerektiği, aksi takdirde akdin kurulmayacağı görüşündedir.²²⁶

Karşılıklı irade beyanının akdi doğurması ve bağlayıcı hale gelebilmesi için akit meclisinde yapılması, birbirine uygun olması,²²⁷ muhayyerlik haklarının

²¹⁸ Satılacak hayvanı sağımdan önce sütlü göstermek “fiili hile”ye örnektir. bkz.(Karaman, **a.g.e.**, II, 141-143).

²¹⁹ Yalan beyan yoluyla aldatma, kasıtlı olarak susma, ayrıca üçüncü şahısların muvazaalı satışlarda fiyat arttırımı yapması kavli hile örnekleridir. Mezheplere göre farklılık olmakla birlikte hileye maruz kalan tarafın akdi feshetme muhayyerliği söz konusudur. bkz.(Karaman, **a.g.e.**, II,143-146).

²²⁰ Örneğin pazarlık esnasında satıcının, “Bu mala şu kadar verdiler de satmadım” demesi gibi.

²²¹ Malın kusurunu gizlemek veya söylememektir. Bkz.(Karaman, **a.g.e.**, II,146).

²²² Bkz. Karaman, **a.g.e.**, II,140-150.

²²³ İcâb: Bir şeyin tasarrufunun diğer şahsa intikali için önce söylenen sözdür. Bkz.(el-Bağdadi, **Kuduri**, s.122; Bilmen, **a.g.e.**, I,s.35).

²²⁴ Kabul: İcâbtan sonra söylenen sözdür ki akit bu sözle tamamlanmış olur. Bkz.(el-Bağdadi, **a.g.e.**, s.122; Bilmen, **a.g.e.**, I,s.35).

²²⁵ Döndüren, **T. ve İ. İlmihali**, s.50-51.

²²⁶ Bkz. el-Ceziri, **Mezahibü'l-Erbaa**, V,48.

²²⁷ İcâb ve kabulün semenin cinsinde, miktarında, vafında müsemme ve şart-ı hiyarda birbirine uygun olması lazımdır. Bayi’ “on bin Türk Lirasına sattım dediği zaman müşteri dokuz yüz Türk

kullanılmamış bulunması gerekir. Muhayyerlik haklarından maksat kabul ve rücu' muhayyerlikleridir. İcâbda bulunan taraf, karşı taraf henüz kabulde bulunmadan icâbını geri alabilir. Buna rücu' muhayyerliği denir. İcâba muhatab olan taraf da akit meclisi devam ettiği sürece kabul etme veya etmeme muhayyerliğine sahiptir. Buna da kabul muhayyerliği denir.²²⁸

Kural olarak icâb ve kabulün karşılıklı iki kişi tarafından dile getirilmesi gerekir. Ancak nikâh akdiyle²²⁹ veli veya vasinin çocuğun malına ilişkin bazı tasarrufları²³⁰ bu kuraldan istisna edilmiştir.

İrade beyanının prensip olarak sözle yapılması esas olduğundan irade beyanı vasıtaları konusu klasik literatürde söz ve söz yerini tutanlar şeklinde bir tasnifle ele alınmıştır. Söz kalıbı anlamındaki sîga tabiriyle icâb ve kabul kastedilmiş, ayrıntılardaki görüş farklılıklarına rağmen rızaya delaletleri kesin olmak kaydıyla yazı, teâtî, işaret ve sınırlı hallerde sükûtun söz yerini tutacağı ve bunlarla da irade beyanında bulunulabileceği benimsenmiştir.²³¹

2.3.2.3. Siğat'ül-Akd

Akitlerde karşılıklı rızanın mevcut olması ve bu mevcut rızanın da muteber olması akdin sıhhati açısından mühim görülmüş ve bu husus Kur'an-ı Kerim'de vurgulanmıştır.²³² Rızanın varlığına delalet eden şey irade beyanıdır ki sözlü veya başka şekillerde icab ve kabulün ifade edilme şekli, siğatü'l-akd olarak isimlendirilmiştir.²³³ Örneğin bey'akdinde satış, geçmiş zaman siğasıyla yapılan icab ve kabul ile birbirine bağlanır.²³⁴

Lirasına satın alınmasını kabul ettim dese "bey' mün' akit olmadığından akit sahih olmaz. bkz. (el-Ceziri, **a.g.e.**, III, 209 ; Bilmen, **a.g.e.**, VI, 18-19).

²²⁸ Mahmesani, **en-Nazariyyatü'l-Âmme li'l- Mûcebat ve'l-Ukûd**, II, 298; el- Ceziri, **a.g.e.**, III, 207-208; Merginanî, **el- Hidaye**, III, 39.

²²⁹ Nikah akdinde, iki tarafın birden velisi veya vekili durumundaki bir kişi iki tarafı temsil ettiği için hukuken iki kişi hükmündedir. Bkz. (Döndüren, **T.ve İ. İlmihali**, s.59).

²³⁰ Baba, veli sıfatıyla tasarrufta bulunabilir. bkz. (Döndüren, **T. ve İ. İlmihali**, s.59.)

²³¹ Gnş. blg. için, bkz. Karaman, **a.g.e.**, II, 63-73; Bilmen, **a.g.e.**, IV, 15.

²³² Nisa, 4/29.

²³³ Karaman, **a.g.e.**, II, 63.

²³⁴ el-Bağdâdî, **Kudûri**, 122; İbn-i Rüşd, **Bidayetü'l-Müctehid**, III, 42.

“Satıyorum alıyorum” şeklinde hale mahsus siğa ile de bey’ mün’akit olur. Ancak bunlar ile istikbal kasd edilirse yahut “alacağım satacağım” gibi mücerred müstakbel siğası, istifham ve emir olursa bunlar ile akit sahih olmaz.²³⁵

Hanefilere göre: Akd davranışı icap; karşı tarafın beyanı da kabul olarak değerlendirilmektedir.²³⁶ Mecellede icap: “İnşay-ı tasarruf için ibtida söylenen sözdür ki tasarruf onunla isbat olunur.”²³⁷ Kabul: İnşay-ı tasarruf için saniyen söylenen sözdür ki onunla akit tamam olur.”²³⁸ Fukahanın tamamı akitlerde icab ve kabulün gerekliliği üzerinde ittifak etmekle birlikte²³⁹ Hanefiler haricindeki fukahannın çoğu “icab” lafzının önce söylenmesi veya kabul lafzının daha sonra söylenmiş olması arasında bir fark gözetmemişlerdir.²⁴⁰

Malikîlere göre: Alışveriş akdi insanların alışveriş olarak bildikleri her durum için geçerli olduğundan ve buna ihtiyaç duyulduğundan, bedel üzerinde ittifak ederek icab ve kabul olmaksızın yapılan muâtatât satışı ile de akit mün’akit olabilir.

Şafii mezhebinin meşhur olan görüşüne göre muataat satışı sahih olmaz. Zira satıcının da alıcının da siğa kullanması şarttır. Diğer mezheb fukahası ise kıymetsiz olan eşyada siğasız satışı caiz görmüşlerdir.²⁴¹

Ancak, bu hususta nikâh akdi diğerlerinden ayrılmaktadır. Çünkü nikâh akdi insanların toplu halde yaşamasından dolayı fesad ve fitnenin kendisinde çok olacağı akitlerdendir. Bundan dolayı “vesikada şekilcilik” adı altında şekle ihtiyaç duyulan bir akit olmuştur.²⁴² Şahit ve ilan da esasen fitnenin önüne geçilmesi için nikâh akdinin şartları arasına girmiştir. Düğün yemeği vermek (velîme)²⁴³ ve çeşitli merasimler tertip etmek bu şekli uygulamalardandır. ²⁴⁴Hulasa, insanlar arasında zulüm, kırgınlık fitne

²³⁵ Bilmen, **İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, IV,15.

²³⁶ Merginani, **el-Hidaye**, III,39; II,62-63; İbn-i Hümam, **Şerh’ü Fethü’l-Kadîr**,VI, 248.

²³⁷ Mecelle, md.101.

²³⁸ Mecelle, md.102.

²³⁹ Zuhayli, **İslam Fıkhi Ans**.V,76; İbn-i Hümam, **a.g.e.**, VI,248.

²⁴⁰ Zuhayli, **a.g.e.**,V.222.

²⁴¹ el-Hîn, el-Buğa, **el-fikh’ul-Menhecî**, III,124; İbn-i Rüsd, **a.g.e.** , III,42).

İbn-i Kudame, **el- Muğnî**, II,498-499; Karaman, **a.g.e.**, II,70-72.

²⁴² Çeker, **İslam Hukukunda Akitler**, s.136.

²⁴³ Velîme: “Hususi olarak düğün için verilen yemeğin adıdır. Başka bir şey için tesmiye edilemez.” Düğün yemeğinin meşruiyeti, “Abdurrahman b. Avf’ın “*evlendim*” demesi üzerine, Allah Rasulü (s.a.v.)’in, *Bir koyun bile olsa velîme ver*” hadisidir.bkz. (İbn-i Kudame, **a.g.e.**, IV,74).

²⁴⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Ümmü Habibe’nin nikah merasiminde bulunanlar nikah hutbesinden sonra kalkıp dağılmak istediler. Necaşi: “Oturunuz! Evlendiği zaman, evlendirme yemeği yenmesi

ve niza'nın önüne geçilmesi için akitlerde şekilci davranmak şeriata uygundur. Fakat zorluğu def' etmek de ümmetin maslahatı için gereklidir.²⁴⁵

2.3.3. Taraflar /Müteakıdeyn

Akdin rüknü olan îcâb ve kabulün, akdi yapacak şahıslar olmadan varlıkları düşünülemez. Akitlerin bir tarafı icapta bulunan diğeri kabul eden iki kişi tarafından yapılması şarttır. Çünkü akit, bu iki şahsın iradesiyle gerçekleşecektir.²⁴⁶ Tarafların akde ehil olmaları gerektiğinden âkıdeynde bulunması gereken bir takım şartlar vardır. Bu şartlar akdin in'ikad şartları kapsamında değerlendirilmektedir.

Akit yapan akdin merkezidir. İnsanlar hukukî işlem akdetme bakımından aynı seviyede değillerdir, yani akit yapmaya herkes ehil değildir. Akitte taraf olan şahısların hukukî ehliyeteye sahip olmaları gerekir. Kiminin kullandığı ifade geçersiz sayılır ve böyle bir ifade herhangi bir sorumluluk doğurmaz. Kiminin irade beyanının doğuracağı sonuç ise sınırlıdır, böyle bir durumda mutlak olarak veya başka bir iradenin muvafakatına bağlı olarak akdin bazı sonuçları doğup bazıları meydana gelmez. Kimisi ise tek başına kullandığı ifade ile her türlü akit tesis edebilir. Ehliyet terimiyle ifade edilen bu durum, vücub ehliyeti ve eda ehliyeti olarak ikiye ayrılmaktadır.²⁴⁷ Bu iki ehliyet kendi içinde detaylı olarak tasnife tabi tutulmuş ve şahsın hangi durumlarda akit yapmaya ehil olduğu, nelerin ehliyeti arızalı kıldığı etraflıca incelenmiştir.

Akitte taraflar derken akla gelen sayı ikidir yani îcâb ve kabulün aynı taraflarca temsil edilmesi gerekir. Bunlardan birisi akdi teklif edecek, diğeri de akit teklifini kabul edecektir. Ancak durum her zaman böyle olmayabilir. Taraflar tek kişiden ibaret olabileceği gibi iki şahıstan fazla da olabilir. Bu durum velâyet ve vekâlet konuları

Peygamberlerin sünneti ve adetidir.” dedi. Bunun üzerine davetliler nikah ziyafetinden sonra ayrıldılar. bkz.(**M. Asım Köksal, Hz. Muhammed (s.a.) ve İslamiyet**, “**Medine Devri**”, VII,s.31).

²⁴⁵ Orhan Çeker, **a.g.e.**,s.137.

²⁴⁶ el-Hînn, el-Buğa, **el-fikh'ul-Menhecî**, III,124; Zuhayli, **İslam Fıkhı Ans.**,V,90.

²⁴⁷ Vücub ehliyeti, insanın lehine ve aleyhine olan meşru hakların sabit olmasına elverişli olmasıdır. Eda ehliyeti ise şahsın medeni hakları kullanabilme ehliyetidir ki, kişi bununla uygun ve muteber bir şekilde fiil ve muamelede bulunabilir. Bk. (Atar, **Fıkh Usulü**, s.143-144).

içinde değerlendirilmekte ve şartlar tahakkuk ettiğinde veli, vekil, elçi ve fuzuli, asili temsil edebilmektedirler.²⁴⁸

Akdi Yapan Taraflarda Bulunması Gereken Şartlar

Âkideynin şartları in'ikad ve lüzum şartları olmak üzere ikiye ayrılır:

a. İn'ikad şartı: Akıl

Akdin mün'akid olması için taraflarda aranan tek şart, ister satan ister satın alan olsun "akıl"dır. Buna göre mümeyyiz olmayan sabî veya mecnunun, baygın kimsenin sarhoşun yaptığı akit geçersizdir.²⁴⁹

b. Lüzum şartları:

1. Akdi yapacak kişinin mükellef olması²⁵⁰
2. Mahcûrun-aleyh olmaması²⁵¹ (sefih kimse gibi)²⁵²
3. Mükreh olmaması
4. Tarafların mâlik olması veya mâlik olanın vekili olması. Buna göre fuzulînin yaptığı akit lâzım olmaz.²⁵³

2.3.4. Akdin Mahalli /Ma'kud'un Aleyh

İslam hukukunda, üzerine akit yapılan ve hüküm terettüb eden şey, akdin mevzuu/mahallü'l-akd şeklinde ifade edilmektedir. Akdin mevzuu, alışveriş akdinde satılan mal, ve onun karşılığında verilen para; icare akdinde, kiralanan iş; hizmet ve menfaat, elde edilen mal vb. şeylerdir.²⁵⁴

Akdin mahalline, ma'kudun aleyh de denir. Akdin mahallinden maksat, kendisinde akdin sonucunun ve hükmünün görüldüğü şeydir. Akdin mahalli akdin

²⁴⁸ Mahmesani, **a.g.e.**, II, 283; Zeydan, **İslam Hukukuna Giriş**, s.448,454,465.

²⁴⁹ el-Ceziri, **Mezahibü'l-Erbaa**, III,210.

²⁵⁰ Âkid mükellef değilse, akit sahih olsa da (sabî'nin bey'i gibi) lazım olmaz. Ancak bir mükellef ona vekil olursa lazım olur.bkz. (el-Cezirî, **a.g.e.**, III, 210).

²⁵¹ Hakları kullanma ehliyetinin yokluğu, kaldırılması yahut kısıtlanması demektir. Cumhur, hacir'i, "şahsı, mâli tasarruflardan men eden durumdur" şeklinde ifade ederken, Hanefiler "sözlü tasarrufun hukuki geçerliliği engellemesi" olarak tanımlarlar. Bkz. (Apaydın,"Hacir" (**DİA**), XIV, 514).

²⁵² Ergenlik çağına ulaşmış, temyiz gücüne sahip olan şahsın kâr ve temettu' yolunu bilemeyip kısıtlı sayılmasını gerektirecek şekilde ölçüsüz harcamalar yapması.bkz.("Sefeh" ,(**DİA**), XXXIV, 294; Bilmen, **İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, I,s.241); Delili: "Yetimleri evlenme çağına gelinceye kadar deneyin! Eğer onlarda olgunluk görürseniz mallarını kendilerine verin! bk.(Nisa,4/6).

²⁵³ el-Ceziri, **a.g.e.**, III,211.

²⁵⁴ el-Hînn, el-Buğa, **el-fıkh'ul-Menhecî**, III,124; Karaman, **a.g.e.**, II, 158,177.

cinsine göre değişir. Bazen satış akdindeki mebi' gibi aynî bir mal; bazen icâre akdindeki gibi menfaatler; bazen müzâraa akdinde çiftçinin arazi üzerindeki çalışması gibi iş ve hizmet olabilir. Kimi zaman da rehin akdinde rehnedilen mal, selem akdinde sonradan verilecek mal, kefalet ve havalede borç, evlilikte şahıs akdin mahallidir.²⁵⁵ Bazen akdin taraflarından biri de akdin mahalli olabilir. Mesela evlilik akdinde şahsın durumu böyledir. Burada kadın akdin kurucusu olması bakımından akdin tarafı, akdin hükmünün onunla hukuki sonuç doğurması bakımından da akdin mahallidir.

Her şey akde mahal olamaz. Bir şeyin akde mahal olabilmesi için kendisinde birtakım şartların bulunması gerekir. Mahal için gerekli şartlar, tarafların nizaa düşmemeleri, birbirlerine düşman olmamaları, güzel geçinmeleri ve zarara girmemeleri için konulmuştur. Şartların hepsinde bu esaslar rahatlıkla müşahede edilebilir.²⁵⁶

Akdin konusunun eşya, iş ve hizmet olma durumuna göre akdin sıhhati açısından bir takım şartları taşıması gerekir. Bu şartlar aşağıdaki başlıklarda sırasıyla izah edilecektir.

2.3.4.1. Mahallin Mevcut veya Mümkün Olması

a. Akdin konusunun mevcut olması

Mevcut olmayan bir şey üzerinde sözleşme yapmak geçersizdir. Bu türden akitlerin butlanına hükmedilmiştir. Akdin konusunun varlık şartının hukuka yansımaları mecellede şöyledir: "Ma'dûmun bey'ı batıldır."²⁵⁷ Akit konusunun akdin yapıldığı anda mevcut olması şarttır. Örneğin bey' akdinde, kendisinden istifade edilecek hale gelmemiş, henüz ortada olmayan şeylerin satışı caiz değildir.²⁵⁸

Hanefî mezhebine göre, mevcut olmayan akdin bedelli yahut teberru' akdi olması sonucu değiştirmez. Ma'dûmun satışının caiz olmayışı hadisle sabittir. "Rasulullah (s.a.v.) medamînin,²⁵⁹ melâkîhin²⁶⁰ ve hayvanın doğacak yavrusunun

²⁵⁵ Döndüren, T. ve İ. İlmihali, s. 62.

²⁵⁶ Çeker, **İslam Hukukunda Akidler**, A.H.İ. Yayıncılık, İstanbul 2006, s.54.

²⁵⁷ Mecelle, md.205.

²⁵⁸ Serahsî, **Mebcut**, XII,330-331; el-Hîn, el-Buğa, **el-fikh'ul-Menhecî**, III,126-127; İbn-i Kudame **el-Muğnî**, II,509; Karaman, **a.g.e.**, II, 159, 160.

²⁵⁹ "Medâmin", anne karnında bulunan yavrudur. Bkz. (Serahsî, **a.g.e.**, XII,s.330).

²⁶⁰ "Melâkîh", erkeğin sulbündeki tohumdur. Bkz. (Serahsî, **a.g.e.**, XII,s.330).

yavrusunu (*habelü'l-habele*) satmayı yasak etmiş ve bu tür satışları kaldırmıştır.”²⁶¹ Temelde bu işlemlerdeki yasağın sebebi risk ve aldatma ihtiva etmesi ihtimalidir.²⁶² Bu ve benzeri alışverişlerde iki taraftan birinin zararı söz konusudur. Ayrıca bu türden belirsiz ve riskli işlemler İslam kardeşliğini bozup toplumdaki huzuru ciddi anlamda zedeleyecektir.

b. Akdin Konusunun Mümkün / Makduru't-Teslim Olması

Taraflar, muhatablarına teslim etmeye güç yetiremeyecekleri mevzuları akde konu edemezler. Çünkü kişinin malı teslim edebilmesi, ancak o malın elinde bulunması ile mümkündür.²⁶³ Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.v.) : “*Elinde olmayan şeyi satma*”²⁶⁴ buyurmuştur. Böyle bir durumda akdin geçersiz hale gelmesinin nedeni, teslimin olmaması sebebiyle akitlerin gayesi olan menfaatlerin elde edilememesidir.²⁶⁵

Konu ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de, “*Ey iman edenler yaptığınız akitleri yerine getiriniz*”²⁶⁶ buyrulmuş fakat başka bir ayette de: “*Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez*”²⁶⁷ buyrulmuş bu hususa sınırlama getirilmiştir.

Akdin mevzuunun imkansız olması akdin butlanını gerektirir.²⁶⁸ “Bir akdin mevzuu, gayr-i mümkün veya gayr-i muhik²⁶⁹ yahut ahlâka (edebe) muğayir ise o akit batıldır.”²⁷⁰

Akit anında tesliminden aciz olunan şey mülkiyet altında olsa dahî akit sahih olmaz. Örneğin nereye gittiği belli olmayan atın satışı batıldır. Aynı şekilde teslimi imkansız olan şeyin semen olarak ta'yini de akdi batıl kılar. Şayet akit yapıp satılan

²⁶¹ Buharî, “Buyû” 61; Müslim, “Buyû”,5; Ebu Davud, “Buyû”,24; Muvatta, II,s.180.

²⁶² İbn-i Kudame, **a.g.e.**, II,509; Serahsî, **a.g.e.**, XII,330; el-Hınn, el-Buğa, **a.g.e.**, III, 126.

²⁶³ Serahsî, **Mebcut**,XIII,220.

²⁶⁴ Hadisin söylenmesine neden olan olay, Hakim Hızam'ın Allah Rasûlüne gelerek:”*Ya Rasulallah, İnsanlar bana gelip elimde olmayan malı satın almak istiyor. Sonra çarşıya gidip o malı satın alıyor ve teslim ediyorum*” demesidir. bk.(Ebu Davud,”Buyû”,68;Tirmizi, “Buyû”,19;Nesaî, “Buyû”60).

²⁶⁵ Bkz. el-Ceziri, **Mezahibül-Erbaa**, III,212.

²⁶⁶ Maide,5/1.

²⁶⁷ Bakara, 2/286.

²⁶⁸ “Teslimi mümkün ve makdur olmayan şeyi satmak batıldır”.Bkz. (Mecelle, md.209).

²⁶⁹ “Muhik”, haklı, geçerli ve uygun olan, gayr-i muhik ise haklı ve geçerli olmayan demektir. Buna göre, akit kanuna aykırı yahut kanun tarafından men edilmişse butlanına hükmedilir. bkz.(Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**,s.393.

²⁷⁰ Mecelle, md.20.

mal henüz teslim edilmeden kaybolur gasb edilir yahut telef olursa teslim imkanı kalmadığından satıcının bedeli iadesi gerekir.²⁷¹

Gökyüzündeki kuşun, denizdeki balığın,²⁷² kaçan avın, düşman işgali altındaki evin veya gasb edilmiş mülkün akid sırasında teslimi mümkün olmadığından akde konu olması da imkansızdır. Akdi yapanın bunlarla ilgili alım satım bağışlama ya da kiraya verme gibi bir hukuki işlemi, batıl hükmündedir.²⁷³Dört mezhep de teslim edilemeyen şey üzerinde akit yapmanın batıl olduğunda ittifak etmişlerdir.²⁷⁴

Ancak, İmam-ı Mâlik “akdin konusunu îfaya güç yetirmeyi” yalnız bedelli akitlerde lüzumlu görmüş, bedelsiz akitlerde ise bunu şart koşmamıştır. Buna göre bir kimse çalınan otomobilini ya da tahsil edemediği alacaklarını diğer bir şahsa hibe etse, karz veya âriyet olarak verse yahut da vasiyet yolu ile devretmiş olsa şahsın lehine bir işlem olduğundan böyle bir akit geçerlidir. Tahsil edilemeyen çek ve senet bedellerinin bir hayır kurumu veya vakfa bağışlanması muamelesi bu kabildendir.²⁷⁵

Mevcut olma şartı, mülkiyeti nakleden akitlerde yani menfaat akitlerinde aranmaktadır. Bir malın mülkiyetinin veya menfaatinin başka birine nakledilebilmesi için akdin konusunun mevcut olması gerekir. Ancak selem²⁷⁶ ve istisna²⁷⁷ gibi akitlerde, bu akitlerin yapısı icabı akdin konusu akit esnasında mevcut olmamaktadır.²⁷⁸ Bu tür akitlerde de mevcut olma yerine mümkün olma şartı

²⁷¹ Merginanî, **el-Hidaye**, III,71-72;

²⁷² *İbn-i Mes'ud' dan rivayet olduğuna göre Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Sudaki (henüz yakalanmamış balığı) satın almayın. Şüphesiz o garardır.”* bk.(el-Askalânî, **Bulûğul-Meram**, s. 309).

²⁷³ Zuhayli, **a.g.e.**, V,133; Kasanî, **Bedaiü's-Sanâî**, VI,569; Döndüren, **T. ve İ.İlmihali**, s. 64.

²⁷⁴ Merginanî, **el-Hidaye**, III,71-72; Cezirî, **Mezahibü'l-Erbaa**, III, 212,282.

²⁷⁵ Döndüren, **T. ve İ. İlmihali**, 64.

²⁷⁶ Peşin para ile sonradan teslim edilmek üzere malı almaktır. Bkz. (İmam-ı Malik, **Muvatta**, II,166); Selem akdinin delili: “*Kim ki bir şeyi peşin para ile veresiye (selem)olarak satarsa, o şeyin belli bir ölçüde, belli bir tartıda ve belli bir vadeye değin satışını yapsın*” mealindeki hadistir. bk. (Buharî, “Selem”,35/2,no:2240; Ebû Davud, “Buyû”,17/57,no:3463); Selem akdinin sıhhati için malın teslim/ifa yerini belirtmek şarttır.Aksi takdirde akit fasit olur. Bk.(Mecelle, md.387).

²⁷⁷ İstisna (ısmarlama) akdi, “Bir sanatkârdan şu kadar paraya şu cins, şu nitelikte şu zamana kadar mest yap” demek gibidir. Bkz. (Halebi, **Mülteka**, II, 262).

²⁷⁸ “Selem, malı sonradan almak üzere bedeli peşin yatırılan akittir.”Bu, ortada olmayan şeyin satışı demektir. İslam fukahasının kıyas anlayışına göre ise, ortada olmayan şeyin satışı batıldır. Fakat varid olan hadise göre maslahat sebebiyle celi kıyas terk edilmiş ve “mümkün olma şartı” ile iktifa edilmiştir. bkz.(**Udeh**, **a.g.e.**, I,s.346; Bilmen,**İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu**,VI,11).

aranmaktadır. Bu akitlerin konusunun bizzat bulunması değil, yerine getirilebilir olması, sıhhati için yeterlidir.²⁷⁹

2.3.4.2. Mahallin Muayyen ve Malûm Olması

İslam hukukunda, özellikle iki tarafa da sorumluluk yükleyen, bedelli akitlerde, akdin konusunun malûm (bilinir) ve muayyen (belirlenmiş) olması üzerinde önemle durulmuştur.²⁸⁰ Akdin konusunun malum olması, kimi zaman malın cins ve niteliğine göre tatma, koklama, işitme dokunma ve tecrübe etme ile de gerçekleşebilir.²⁸¹ Taraflardan birisi için akdin mevzuunun meçhul olması, ileride akdin ifası sırasında razı olmamasına ve taraflar arasına husumet ve niza girmesine sebep olabilir.²⁸² Bu sebeple fakihler akdin mahallinin taraflarca malûm ve muayyen olması konusunda özel hassasiyet göstermişlerdir. Fukaha, akdin konusunun ihtilafa mahal vermeyecek derecede taraflarca bilinir olmasını şart koşmuşlardır. Çünkü, *Hz. Peygamber (s.a.v.) "garar" olan yani içinde hile aldanma veya bilinmezlik bulunan akdi yasaklamıştır.*²⁸³

İmam-ı Malik: "*Rasulullah (s.a.v.) "müzabene"yi yani ölçüsü tartısı ve sayısı meçhul olan şeylerin şu kadar gelir diye tahminen satılmasını yasaklamıştır.*"²⁸⁴ der. Böyle bir satışın akdi ifsad etmesinin sebebi, bunun bir satım akdi değil aldatmaca ve kumar olmasıdır."²⁸⁵ İvazlı /bedelli akitler haricinde fukaha ihtilaf etmişlerse de bedelli akitlerde mevzuun bilinir olması hususunda ittifak etmişlerdir.²⁸⁶

İnsanların müsamaha ile karşılayacağı az miktarda bilinmezlikler akde zarar vermez. Ancak nizaya sebep olacak ölçüde büyük bir bilinmezlik mevcutsa yapılan akit Hanefilere göre fasit, diğer mezheplere göre ise batıl olur. Mesela veresiye satışta bedelin ödeme tarihinin meçhul olması, taraflar arasında ihtilafa yol açabilecek önemli bir eksiklikler ve bundan dolayı akit fasit hale gelir. Vadeli satışlarda, şart

²⁷⁹ Merginani, **a.g.e.**, III,119.

²⁸⁰ Mesela "şu iki otomobilden birini sana kiraladım" demek sahih olmaz. Çünkü mevzu muayyen olmalıdır. bkz.(el-Hınn, el-Buğa,**el-Fıkhü'l-Menhecî**, III,236).

²⁸¹ Çeker, **Fıkıh Dersleri**,s.53.

²⁸² el-Hınn,el-Buğa, **a.g.e.**,III,128; Döndüren, **T. ve İ. İlmihali**,s.65.

²⁸³ Müslim, "Buyû",4; Ebû Davud, "Buyû",24;Tirmizî, "Buyû",17.

²⁸⁴ İmam-ı Malik, **Muvatta**, II,146.

²⁸⁵ Malik, **a.g.e.**, II,146.

²⁸⁶ Zuhayli, **İslam Fıkhı Ans.**,V,134; İbn-i Hümmam, **Fethu'l-Kadir**,VI,417.

muhayyerliğinde vadenin belirlenmemesi ve borç teminatlarındaki bilinmezlik de satım akdini ifsad eder.²⁸⁷ Şafii ve Hanbeliler, bedelli ve bedelsiz tüm akitlerde akit konusunun akdi yapanlarca malûm olmasını şart koşmuşlardır. ²⁸⁸

2.3.4.3. Mahallin Meşru Olması / Hukukî Muameleye Uygun Olması

Bir şeyin hukukî muameleye uygun olması, kendisinden istifade edilmesinde, alınıp satılmasında şer'î bir engel bulunmaması anlamına gelir. İslam hukukunda, mevzuun hukukî tasarrufa elverişli olmaması belli başlı sebeplere dayanmaktadır. Bunlar, mevzuun tahsis edildiği maksadın başka bir tasarrufa uygun düşmemesi, mevzuun yapısı ve özellikleri bakımından tasarrufa uygun olmaması, satım vb. tasarruflarda mevzuun mülkiyet konusu olmadığı için tasarrufa uygun bulunmaması, toplum düzeni ve umumî ahlâka aykırı olduğu için mevzuun tasarrufa elverişli olmaması durumlarıdır.²⁸⁹ Vakıf malının satımı birinciye, domuz, leş, kan vb. satımı ikinciye, havadaki kuşun satımı üçüncüye ve kumarhane işletmek de dördüncü duruma örnek gösterilebilir.

2.3.4.4. Mahallin Mütakavvim Olması

Akdin konusunun şer'an muteber olması şarttır. Örneğin bey' akdinde akdin konusu olan malın mütakavvim bir nesne olması şartı aranır.²⁹⁰ Kendisinden yararlanılması caiz olmayan şeyler üzerinde akit yapmak meşru değildir. Buna göre meyte eti, kan, leş şarap, vb. şer'an akdin hükmünü kabul edebilecek nitelikte olmadığından hukuki sonuç doğurmaya da elverişli değildir.²⁹¹ Mesela bey' akdinde gayr-ı mütakavvim malı mebî /akdin konusu olarak tayin etmekle akit batıl,²⁹² semen/ bedel olarak tayin etmekle ise akit fasit olur. ²⁹³ Çünkü satım akdinde mebî, akdin

²⁸⁷ Döndüren, T. ve İ. İlmihali, s.65.

²⁸⁸ İbn-i Kudame, el-Muğnî, IV, 209.

²⁸⁹ Ünsal, "İn'kadın Mahiyeti", A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 51:2(2010), 105.

²⁹⁰ Bkz. el-Ceziri, Mezahibü'l-Erbaa, 209, 212.

²⁹¹ Kasânî, a.g.e. , VI, 549-568; Zuhayli, a.g.e., V, 132; el- Cevziyye, Zadü'l-Mead, VI, s.2637-2640.

²⁹² Gayr-i mütakavvim malın satışı batıldır. bk. (Mecelle, md. 211).

²⁹³ Gayr-i mütakavvim mal karşılığında bir mal satın almak batıldır. Bk. (Mecelle, md.212); Gayri Müslimlerin yaptığı yaptığı şarap ve domuz ticareti bundan istisna edilmiştir. Çünkü zimmiler arasında bunlar mütakavvim olduğundan akit istihsanen caizdir. Halbuki, Müslüman sıra satın alsa ve teslimden önce şaraba dönüşse, teslim almadan önceki durum akit sırasında varmış gibi sayıldığından, yapılan satım akdi fasid olur. Bkz. (Serahsî, Mebsut, XIII, 193-194.); Hadisden delili: "Şarabı içmeyi haram eden, onu satmayı ve parasını yemeyi de haram etmiştir" bk. (Müslim, "Müsakaat", 68; Nesâî, "Buyû", 90).

“iradelerini açıklamadıkları sürece”³⁰² şeklinde anlarken, Şafii ve Hanbeliler, bunu “bedenen ayrılma” manasına hamletmişlerdir. Malikîler ise: “Satış akdi; evlenme, hulû’, rehin verme, kasden katilde bedel üzerinde sulh yapma akdi gibi bedelli akit olduğundan nasıl ki bu akitlerde taraflar ayrılmamışken akit bozulamıyorsa, satış akdinde de bozulamaz” derler. Bu kıyasa delil olarak da “Akitleri yerine getirin”³⁰³ ayetindeki emrin vücut anlamında olduğunu, buna göre alıcı ve satıcının henüz ayrılmamışken satışı bozabilmelerinin akdi yerine getirmenin vücutuna aykırı olduğunu ifade ederler.³⁰⁴

Akit meclisi, icâb yapanın icabından vazgeçmesi,³⁰⁵ tarafların birbirinden bedenen ayrılması, konuşmalarda başka bir işle meşgul olunarak akdin söz konusu olmaktan çıkması,³⁰⁶ tarafların akdi reddettiğini gösteren bir tavır alması/teklife sırt çevirmesi, akdin mün‘akid olmasına mani bir hâl zuhur etmesi ve akdin mün‘akid olmasıyla sona erer.³⁰⁷

2.4. ŞARTLARIN TAHAKKUK EDİP ETMEMESİNE GÖRE AKDİN DURUMU

Akdin hükmünü belirleyen ölçü, akdin rükunları, bu rükunlara ait şartlar ve vasıfların bulunup bulunmamasıdır. Akdin in‘ikâdı bölümünde söz edilen bu esasları maddeler halinde sıralamamız, konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Akdin rükunları /in‘ikâd şartları (meydana gelme şartları) üçtür:

1. İrade beyanı: İki şartı vardır

³⁰² “Akit meclisinde icabdan sonra taraflar meclis sonuna kadar muhayyerlik hakkına sahiptir.” bkz. (Mecelle, md.182); İcapdan sonra, kabulden önce taraflardan biri akdi yapmak istemediğine delalet eden bir söz veya davranışta bulunsa icap batıl olur. Kabule mahal kalmaz. Bk. (Mecelle md.183); Taraflardan biri karşı tarafın kabulünden önce rucû etse icap batıl olur ve kabul ile akit meydana gelmez. Bk.(Mecelle, md.184).

³⁰³ Maide, 5/1.

³⁰⁴ İbn-i Rüşd, **Bidayetü’l-Müctehid**, III,43.

³⁰⁵ Bu çeşit feshet “ikale” denir. Bkz.(Döndüren, **T.ve İ. İlmihali**, s.111).

³⁰⁶ Örneğin telefonla yapılan bir akitte, mûcib ve kâbil akitten bahsetmeyi bırakıp hal hatır sorma şeklinde konuyu değiştirdiklerinde akit meclisi sona ermiş olur. Bkz. (Şirbini, **Muğni’l-Muntac**, 2-44; M. Sellam Medkur, telefonla akit yapılabileceğine dair, Fethu’l Kadir’den (5/78) “Birbirinin sesini duyabilecek uzaklıktaki şahısların akit yapabilecekleri şeklindeki içtihadı delil olarak göstermektedir. bkz. (Medkur, **el- Medhal li’l-Fıkhi’l-İslami** s.527); “Telefonla yapılan akitler, hazırlar arasında yapılan akitler gibidir” bk.(T.B.K., md.4,F.2)

³⁰⁷ Çeker, **İslam Hukukunda Akitler**,s.60.

- a. İcâb ve kabulün birbirine uygun olması
 - b. Meclis birliği
2. Taraflar: İki şartı vardır
- a. Ehliyet
 - b. İcâb ve kabulün ayrı taraflarca temsil edilmesi
3. Mahal: Dört şartı vardır
- a. Mevcut veya mümkün olması
 - b. Muayyen ve malûm olması
 - c. Teslim edilebilir olması
 - d. Meşru olması / hukukî muameleye uygun olması³⁰⁸

Bu rukün ve şartlar olmadan akit var olamayacağı için bunlar akdin temelleri kabul edilmiştir. Bununla birlikte ilerde bahsi gelecek olan akdin işlerlik kazanması (nefâz) için akde ait bazı vasıfların da var olması gerekmektedir.

Akit açısından yoklukları itibarıyla sıhhat şartları, varlıkları itibarı ile fesad sebepleri:

1. Akitte irade bozukluğu bulunmaması
2. Garar olmaması³⁰⁹
3. Teslimde taraflara zarar dokunmaması
4. Cehalet olmaması³¹⁰
5. Fâsit şartın bulunmaması
6. Ribanın bulunmaması³¹¹

Akitte fesadı izale eden vasıflar:

- a- Temyiz³¹² ve rıza unsuruna bağlı olarak ikrahın bulunmaması
- b- Mevzuu unsuruna bağlı olarak gararın ve teslimde zararın bulunmaması
- c- Teamüle elverişli olma unsuruna bağlı olarak fasid şart ve ribanın

³⁰⁸ Bkz. Gazzali, **İhya-ı Ulûmü'd-dîn**, II,171-175.

³⁰⁹ “Tehlike, risk gibi anlamlara gelen “garar”, bir fıkıh terimi olarak akdin haksız kazanca yol açacak derecede kapalılık taşıması demektir.bkz.(el-Askalani, **Buluğu'l-Meram**,s.300).

³¹⁰ Akdin konusu ile ilgili belirsizlik; garar,vasıflarının bilinmezliği ise cehalet kavramıyla ifade edilmektedir. Her iki kavramın birbiri yerine kullanılabilmektedir.bkz.(el-Askalani, **a.g.e.**, s.300).

³¹¹ İbn-i Rüşd, **Bidayetü'l-Müctehid**, III,46.

³¹² Temyizden kasıt, akıl sahibinin maksada ait sözü idrak edip cevap verebilmesidir.Buna göre, temyizden mahrum olan sarhoşun akdi mün'akid olmaz. Bkz. Bilmen, **a.g.e.**,VI,87.

bulunmaması.³¹³

Akde ait bu unsur ve vasıflar çerçevesinde akde taalluk eden hükümler şu şekildedir:

1. Bâtıl - mukabili: Sahih / Mün'akid
2. Fâsit - mukabili: Sahih
3. Mevkuf- mukabili: Nâfiz
4. Gayr-i Lâzım - mukabili: Lâzım

2.5. HUKUKİ SONUÇLARI BAKIMINDAN SAHİH FASİT VE BATIL AKİTLER

Dünyevi maksatlar itibarıyla mükellefin fiilleri sahih, fasit, batıl, münakid, gayr-i münakid, nafız, gayr-i nafız, lazım, gayr-i lazım şeklinde kısımlanır.³¹⁴

Hanefiler, akdi hukuki sonuç doğurması açısından in'ıkad, sıhhat ve nefaz olmak üzere üç bölümde ele almışlardır. Akdin, in'ıkad şartlarında bir noksanlık varsa, müeyyidesi butlan, sıhhat şartındaki eksiklikten dolayı fesad, nefaz şartındaki eksikliğin müeyyidesi ise akdi mevkuf (asılı) hale getirmektedir.

2.5.1. Sahih Akit

Akit, asıl ve vasıf itibarıyla Şari'in istediği umumi ve hususi şartların tamamını ihtiva ediyorsa, akdin nitelikleri her türlü fesaddan uzak ve akdi fesada götürücü herhangi bir şart da taşımıyorsa bu akit, sahih yani kendisiyle hukuki netice elde edilen fiil olarak değerlendirilir.³¹⁵ Bu bağlamda sıhhat kavramı üzerinde fukaha görüş birliği etmişler ve bu tür akidlere "bizatihi meşru akit"³¹⁶ demişlerdir.³¹⁷ Sahih akit, hukuki sonuç doğurması bakımından hükmünün eseri derhal sabit olan akittir. Örneğin mütekavvim bir mal üzerindeki satış akdinde muhayyerlik olmadığı takdirde, akdin yapıldığı andan itibaren satılan şey mülk olarak alıcıya, ödenen bedelde mülk olarak

³¹³ Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, II,261.

³¹⁴ Bilmen, **a.g.e.**, I, s.217;

³¹⁵ Bilmen, **a.g.e.**, I,35; Zeydan, **İslam Hukukuna Giriş**,s.491.

³¹⁶ Zeydan, **a.g.e.**,s.491.

³¹⁷ Zuhayli, **a.g.e.**,V,176; Zekiyyüddin Şaban,**Usulü'l-Fıkh**, 233; Zeydan, **Fıkh Usulü**,s. 72-73.

satıcıya geçecektir.³¹⁸ Aynı şekilde değeri olan bir malı muayyen ve açıklanan bir ücretle kiralamak da böyledir.³¹⁹

2.5.2. Batıl Akit

Butlan, boşa gitme, heder olma, hükümsüz olma anlamlarına gelir. Hükümsüz hukukî işlemler bâtil veya fasit diye tabir olunur. İslam hukuk literatüründe hukukî tasarruflar, geçerlilik bakımından ikiye ayrılır: “Hukuken geçerli olanlar ve geçersiz olanlar.” Bu ayrıma göre geçersiz olan akitlerde bâtil olmaktan başka ikinci bir ihtimal bulunmamaktadır. Bu durum Hanefiler dışındaki fakihlere göre olup, Hanefiler, geçersiz olan akitleri ikiye ayırmış, butlanın yanında fesat terimini bu çerçeveye dâhil etmişler ve her ikisine farklı hükümler bağlamışlardır.³²⁰

Unsur veya vasıflardan birinin eksikliği, hukukî işlemlerin butlanına sebebiyet vermektedir. Bunu, “bâtil akit, aslen veya vasfen gayr-i meşru akittir” şeklinde tanımlamamız da mümkündür.³²¹ Mesela, taraflardan biri akit yapma ehliyeti olmayan bir şahıs ise veya akde, akdin ruhuna uymayan bir şart ilave edilmişse, bu durumlarda akit bâtil kabul edilir. Bu geçersizlik müeyyidesi, birinci örnekte akdin in‘ikâd şartlarından biri eksik kalmış olduğu, ikinci örnekte vasıflarından biri ihlal edilmiş olduğu içindir. Tekrar belirtmek gerekir ki bu durum, Hanefilerin dışındaki fıkıhçılara göredir. Hanefiler ise bâtil akdi “aslen gayr-i meşru olan akitler” olarak tanımlamışlar, “vasfen gayr-i meşru” akitlere ise butlan hükmü vermemiş, bu akitler için farklı bir terminoloji geliştirmişlerdir.³²²

Bâtil akit, şeklen mevcut olmakla beraber, hükmen yok kabul edilir. Örneğin batıl bey’ akdi hiçbir hüküm doğurmaz.³²³ Dolayısıyla bu işleme, mülkiyetin intikali, borç doğurma veya başka bir hukukî netice bağlanmaz. Kabz ve teslim hallerinde,

³¹⁸ Zuhayli, **a.g.e.**,V,175.

³¹⁹ Karaman, **a.g.e.**, II,55.

³²⁰ Mustafa Sait el-Hinn, **İslam Hukukunda Yöntem Tartışmaları**, s.243.

³²¹ Zuhaylî, **a.g.e.**,V,178.

³²² Ayengin, “Rukün”, (**DİA**) XXXV,286-287.

³²³ Mecelle,md.370.

karşılıklı iade gerekir ve mahal alıcının elinde emanet hükmünde olur.³²⁴ Üçüncü bir şahsa satılmış olması dahî bu durumu değiştirmez.

2.5.3. Fasit Akit

Fesat, “bir şeyin düzgün ve yararlı iken değişmesi ve bozulması” anlamına gelir.³²⁵ Hanefilere göre yukarıda sayılan rükun ve şartlar, akdin in‘ikâdı (kurulması) için yeterli olmakla beraber, sıhhati için yeterli değildir. Akdin sıhhat bulması için, yine yukarıda zikredilmiş olan vasıfların da bulunması gerekir. Şayet bu vasıflar bulunmazsa akit, aslı (unsurları) itibariyle sahih, fakat vasıfları bakımından gayr-i sahih olur ki, Hanefiler böyle akitlere fasit adını vermişlerdir. Diğer müçtehitlere göre ise her iki durumda da hüküm aynı, yani akit bâtıldır. Mesela unsurları varolan bir hukukî işlemde, mahalde cehalet varsa, aslen meşru olduğu için bu akde hukukî olarak itibar edilmekle beraber, vasfındaki bir eksiklikten dolayı fasit olarak meydana gelmiş olur.³²⁶

Fâsit akit, giderilmesi ve tamamlanması mümkün olan bir eksiklikle yapıldığından şeklen mevcut olmakla beraber hükmen de mevcut kabul edilir. Buna göre bu tasarrufa bazı hükümler bina edilir.

2.5.4. Fasit Akdin Neticeleri

1. Kabzdan önce, fâsit akde hiçbir hukukî sonuç bağlanmaz. Fasit bir akitle alınan mal, ancak kabzedildiğinde nafiz olabilir. Çünkü fasit satım akdinde yalnız, kabz/tesellüm ile mülkiyet alıcıya geçebilir. Buna göre taraflar akdi bozma yetkisine sahiptirler.³²⁷ Bu durumda müşterinin, malı kabzetmeden başkasına satması veya icareye vermesi gibi tasarrufları sahih olmaz.³²⁸ Fâsit akdin onaylanması söz konusu olmadığı gibi tarafların bu akdi kabullenip icazet vermesiyle veya fesih hakkını düşürmesiyle akit sıhhat ve geçerlilik kazanmaz. Mülkiyet el değiştirmedeği gibi,

³²⁴ Müşteri batıl bir akitle satılmış malı bayi’in izni olmadan kabzetse gasıb hükmünde olur.bkz. (Bilmen, **İstilahat-i Fıkhiyye Kamusu**,VI,89; Bayi’in izniyle malı kabzetse alıcının elinde mal emanet sayılır.bk.Mecelle,md.370).

³²⁵ Apaydın, “Fesad”,(DİA), XII,417.

³²⁶ Karaman, **a.g.e.**, II, 265-268.

³²⁷ İbn-i Hümam, **Fethu’l-Kadir**,VI, 403; Zuhayli, **a.g.e.**,V,290.

³²⁸ Bilmen, **a.g.e.**,VI,87.

taraflar mahal ve bedeli teslimde zorlanamaz. Örneğin satış akdindeki fesadın kesinleşmemesi için alıcının malda mülkiyet hakkı sabit olmaz. Çünkü kabzdan önce mülk hakkı kabul edilirse fesad gerçekleşir. Halbuki şer'an satış akdi bozularak bu fesadın kaldırılması gerekir. Bu durumda akit feshedilmeden fesat sebebi ortadan kaldırılırsa akit sıhhat kazanır, aksi halde tarafların akdi feshetmesi dini bir borçtur.

2. Kabzdan sonra, fâsit akit kendisine göre bir hukukî değer ifade eder.

Fâsit akde terettüp eden bu hüküm, akdin kurulmuş olmasının değil, teslim ve tesellümün sağladığı bir durumdur. Çünkü fasit akit, teslim ve tesellüm ile mülkiyet hasıl eder.³²⁹ Fakat yine de akit, feshedilmeye mahkûmdur. Taraflar, teslim aldıkları nesnelere mülkiyet olarak sahip olup, menfaat/istifade olarak sahip olamazlar.³³⁰ Yani yeme, içme, barınma gibi istifade şekilleri taraflara haram olur.³³¹ Şayet mala üçüncü bir şahsın hakkı terettüp etmişse yani akitle, mahalli teslim alan şahıs bunu üçüncü bir şahsa satmış veya hibe etmişse akdin feshedilme kabiliyeti sona erer. Buna ek olarak akdin feshedilebilmesi için malın, akdin icrası esnasındaki durumunu muhafaza etmesi gerekir. Akde mahal olan şeyde ayrıştırılması mümkün olmayan bir eksiklik veya fazlalık meydana gelmişse akdin feshedilme imkânı kalmamış demektir. Ulema, "fasit akitle satın alınan mülk, alıcının elinde olduğu gibi muhafaza edilmişse sahibine geri verilir" görüşü üzerinde ittifak etseler de başkasına satma, hibe etme, rehin verme veya artma-eksilme gibi değişikliğe uğramış mal hakkında ihtilaf etmişlerdir. İmam-ı Şafii'ye göre, fasit satış akdi neticesinde satın alınan malda her türlü tasarruf fasittir. Uğradığı değişikliğin hukukî değeri bulunmadığından malın sahibine iade edilmesi gerekir. İmam-ı Malik'e göre ise maldaki tüm tasarruf ve değişiklikler malın alıcı elinden çıkmış olması demek olduğundan malın kendisi değil fakat kıymeti geri verilir.³³²

³²⁹ Karaman, **a.g.e.**, II,182; "Bey' i fasid, inde'l-kabz mülkiyet ifade eder."bkz. (Mecelle,md. 371).

³³⁰ Kâsani, **a.g.e.**, V,304.

³³¹ Karaman, **a.g.e.**, II,270.

³³² İbn-i Rüşd, **Bidaytü'l-Müctehid**, III,82.

2.5.5. Mevkuf Akit ve Nafiz/İşlerlik Kazanan Akit

Sözlükte "durmak; durdurmak" gibi anlamlara gelen vakf kökünden türeyen ve "durdurulmuş, askıya alınmış" demek olan mevkûf kelimesi,³³³ akit olarak; ya tarafların ehliyeti bulunmaması (mümeyyiz çocuk-sefih-mükreh)³³⁴ ya da mahal üzerinde tasarruf salahiyetleri bulunmadığı (fuzûlî-yetkisizlik)³³⁵ veyahut da üçüncü şahısların hakları taalluk ettiği için (râhin-mûcir-marazu'l-mevt-³³⁶dâin-mürted) işlerliği durdurulmuş, hükümlerini fiilen yerine getiremeyen akitleri ifade eder. Mevkûf akit³³⁷teorisine göre in'ikad ve hatta sıhhat şartları taşıyan bir akdin işlerliğinin durdurularak hükmünün askıya alınmasının temel gerekçesi ve mantığı, ilgili tarafın veya bu hukukî işlemde olumsuz şekilde etkilenecek üçüncü şahsın hakkının korunmasıdır.³³⁸

Hüküm yönünden bu akitler sahih kabul edilmekle beraber, başkalarının hakları bulunduğu için, ilgili ve yetkili şahsın onayına kadar bir sonuç doğurmaz. Ancak ilgilendirdiği ohakkın düşmesi halinde yürürlüğe konulabilir. İlgilinin onay vermesi durumunda, icazet verilen andan değil, yapıldığı andan itibaren işlerlik kazanır ve sonuçlarını o andan itibaren meydana getirir. İlgilinin onay vermemesi halinde ise akit yine yapıldığı andan itibaren bâtil olur ve hiçbir hukukî sonuç doğurmaz.³³⁹ Buna göre mal sahibi ve onun temsilcisi olmayan bir kimsenin(fuzulî) yaptığı akit ile kiradaki veya veya rehindeki bir mal üzerinde yapılan akit mevkuf olur ve hak sahibi izin vermediği sürece de (nefaz) kazanmaz.³⁴⁰

Mevkûf olmayan akitler ise nâfiz akitler olarak isimlendirilir. Nefaz şartları tamam olan akit nafiz akit grubundandır. Örneğin eksik ehliyetli şahsın, nikah akdi için velisinin muvafakatını alması, velinin de velayet hakkı olan tam ehliyetli şahıs

³³³ Sami, **Kamûs-u Türkî**, s.1107.

³³⁴ Bkz.Karaman, **a.g.e.**, II, 275-276.

³³⁵ Fuzulî: "Hukuki izni bulunmadan diğer bir kimsenin hakkında tasarrufta bulunan kimsedir" bk. (Mecelle md.112).

³³⁶ Mecellenin 393. Maddesine göre, ölüm döşegindeki hasta, varislerinden birine mülkünü satsa bu akit diğer varislerin icazetine mevkufur. Şayet varisler icazet verirse akit nafiz, vermezlerse gayr-i nafiz olur. Bkz. (Mecelle, md.393,394).

³³⁷ Mevkuf satım akdi, başkasının hakkı taalluk eden satıştır. "Fuzulî'nin satışı gibi"bk. (Mecelle, md. 368).

³³⁸ bkz. Karaman, **a.g.e.**, II, 275-308,306-308.

³³⁹ Batıl ve fasit akitler icazet kabul etmezken mevkuf akitler veli ve vasi vb. hakkı taalluk eden şahıslar icazet verdiği takdirde sahih olarak nafiz/ geçerli olabilir. Bkz.(Karaman, **a.g.e.**,II, 277).

³⁴⁰ Merginanî, **el-Hidaye**, III,64.

için nikah akdedilirken rızasını alması nefaz şartı olup, akdin işlerlik kazanması için gereklidir.³⁴¹

Ehliyetli kimsenin rükun ve şartlarına uyarak yaptığı akit, reşit kimsenin kendi malı üzerinde yaptığı akit; yine veli veya vasinin küçük çocuk veya kısıtlı adına yaptığı akit ile vekilin müvekkili adına yaptığı akit derhal sonuç doğurur. Bu tür akitler kimsenin iznine bağlı olmaksızın akitten sonra sonuç doğurur.³⁴²

Nâfiz akitlerde başkasının hakkı taalluk etmediği için akde icazet verme veya akdi feshetme hâkime değil, sadece taraflara münhasır kalır. Akdin nefazının mahiyeti de böylece anlaşılmış olur. İcazeti veya feshi bizzat akdin taraflarına kalmış akitler nâfiz akitlerdir.³⁴³ Nâfiz akitler de kendi içinde lâzım ve gayr-i lâzım akitler olmak üzere ikiye ayrılır.

2.5.6. Lazım ve Gayr-i Lazım Akit

2.5.6.1. Lazım Akit

Sözlükte sabit olmak, ayrılmamak, gerekli olmak gibi anlamlara gelen lüzum, hukukî işlemlerdeki kullanımına göre, akdin bağlayıcı olup, tek taraflı iradeyle feshedilememesini ifade eder.³⁴⁴ Lazım akit taraflardan birisinin, diğerinin rızası olmadan feshetme hakkının bulunmadığı akittir. Meselâ; satış ve kira akdi gibi. Bunlar tek yanlı irade ile feshedilemez.

Akdin lâzım olması, in'ikâd-sıhhat-nefaz merhalelerinin dışında, akit için dördüncü bir niteliktir ve başka haklar taalluk etmediği için akde icazet verme veya akdi feshetme yetkisi sadece taraflara kalmış akitleri ifade eder. Örneğin bir kimse muhayyer olmamak üzere bir şahsa meşru şartlar çerçevesinde mülkünü satsa bu muamele lazım olduğundan şahsın bunu bozma yetkisi olmaz. Lazım akit muhayyerlikten halî bir akit olduğu için üzerine terettüb eden hükmün eserini

³⁴¹ Fahrettin Atar, "Nikâh", (DİA), XXXIII,112.

³⁴² Zuhaylî, **İslam Fıkhi Ans.**, V.227; Zeydan, **İslam Hukukuna Giriş**, s.496.

³⁴³ Bkz. Karaman, "Akit", (DİA), II,252; Armağan, "İslam Hukukunda Akitlerin Sınıflandırılması", **İ.Ü. Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, s.57.

³⁴⁴ "Evlilik akdi gibidir ki, ancak boşama, muhalâa, muayyen kusur ve hakimın ayırması vb. sebeplerle sona erdirilebilir." bkz. (Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, II,56).

kaldırmak mümkün olmaz.³⁴⁵ Lazım olan her akit sahihtir. Ancak her sahih akit lazım değildir.³⁴⁶

2.5.6.2. Gayr-ı Lazım Akit

Müteâkideynin tek taraflı iradesiyle feshedilebilen akitler gayr-i lâzım olarak isimlendirilir.³⁴⁷Müctehidlerin bazısı buna caiz akit de demişlerdir.

Hüküm olarak gayr-i lâzım akitleri, taraflardan biri muhatabın rızasını dikkate almaksızın tek taraflı iradeyle feshedebilir. Bunun örneği in'ıkad şartları tamam olduğu halde lüzum şartlarında eksiklik bulunan nikâh akdi gibidir. Örneğin akıllı ve ergin kadının velisinin izni dışında küfüv olmayan bir adamla yapmış olduğu nikâh, velisi izin verinceye kadar gayr-ı lazım bir akitir.³⁴⁸ Velisi dilerse bu akdi feshetme hakkına sahiptir.³⁴⁹

Hulasa, tek taraflı irade ile bozulabilen akitlere gayr-i lâzım, sadece iki tarafın iradesiyle feshedilebilen akitlere ise lâzım akitler denmektedir. Bir hukukî tasarruf, sıhhat ve nefâz şartlarını taşımakla birlikte iki sebepten dolayı gayr-i lâzım olur:

1. Akdin yapısının lüzumu (bağlayıcılığı) kabul etmemesi: Lüzumun temeli, akdin, her iki tarafa borç yükleyici olmasıdır. Dolayısıyla yapısı gereği karşılıklı borç yüklemeyen akitler bağlayıcı olmayan akitler grubunda yer alır. Burada akdin bağlayıcı olmaması, doğrudan akdin yapısından kaynaklanan bir durumdur. Vedia³⁵⁰ âriyet ve vekâlet türü akitlerde taraflardan biri veya her ikisi, karşı tarafın rızası aranmaksızın tek taraflı olarak akdi kaldırabilir. Çünkü bu türden akitlerde her iki taraf için de rucû ve ilga hakkı vardır.³⁵¹

2. Akitte muhayyerlik bulunduğundan dolayı lâzım olmaması: Bağlayıcılık vasfına sahip akit, kural olarak taraflardan herhangi birinin tek taraflı iradesiyle feshedilemez. Ancak taraflardan biri veya her ikisi için söz konusu olabilen

³⁴⁵ Bilmen, **İstılahat-i Fıkhiyye Kamusu**, I,s.35.

³⁴⁶ el-Cezirî, **Mezahibü'l-Erbaa**, III, 211.

³⁴⁷ Rehin, kefalet gibi teminat akitleri grubundaki akitler tek taraflı irade ile istenildiği zaman feshedilebilir. Bkz. (Karaman, **a.g.e.**, II,56).

³⁴⁸ “Kadın hür olduğunu zannederek bir adamla nikahlansa köle çıksa kadına muhayyerlik yoktur. Muhayyerlik veliye aittir.” Bkz.(İbn-i Âbidîn, **Reddü'l-Muhtar**, V,423).

³⁴⁹ Bilmen, **a.g.e.**, II,61-62; Döndüren, **Aile İlmihali**, s.214; İbn-i Abidin, **a.g.e.**, V,396.

³⁵⁰ “Vedia, gayr-i lazım akitir. Taraflardan her biri istediği zaman akdi bozabilirler.”bk. (Mecelle, md.774).

³⁵¹ Çeker, **İslam Hukunda Akitler**,s.278; Zuhayli, **İslam Fıkhi Ans.** V.227.

muhayyerlik hakkının bulunması durumunda akdin bağlayıcılık özelliği belli bir süre için kaldırılır. Çünkü muhayyerlik, muhayyere akdi feshedebilme hakkı vermektedir ve bundan dolayı akit gayr-i lâzım hale gelmektedir. Feshedilen gayr-i lazım akit münfesi olur ve yok kabul edilir. Muhayyerliklerin ihtiyarî (akde icazet) veya zorunlu (sürenin dolması) olarak son bulmasıyla birlikte akit bağlayıcılık kazanır.³⁵²

2.6. AKDİN SONA ERMESİ

İnsanlar arasında yapılan sözleşmeler ya akdi feshetmekle veya taraflardan birisinin ölümüyle yahut başkasının iznine bağlı akde izin verilmemesiyle sona erer.³⁵³

Akdi sona ermesi ve ortadan kalkması çeşitli şekillerde olur. Bunların başlıcaları aşağıda sıralanmıştır.

2.6.1. İfa

Akdi aslî gayesi ifadır. Şarî tarafından ifanın emredilmesi ve istenmesi de bunun gereğidir.³⁵⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.) de *ifa etmek niyeti ile borçlanana Allah'ın yardım edeceğini, ifa kasdı taşımadan borçlanan kimsenin ise Allah'ın huzuruna hırsız olarak çıkacağını ifade etmiştir.*³⁵⁵ Hadise göre ifa etmemek gayesiyle yapılan akit / borçlanma caiz olmaz.³⁵⁶

İfa, borcun ödenmesi, borç ilişkisinden doğan yükümlülüğün yerine getirilmesidir. Satılan malın teslimi, alınan malın bedelinin ödenmesi, işçinin işini yapması, işverenin ücreti ödemesi hep birer ifadır. İfa, borcu/akdi sona erdiren sebeplerin başında gelir.³⁵⁷ Örneğin vekilin, müvekkili tarafından kendisine tevfiz edilmiş olan işi (evini satmak gibi) yerine getirip bitirmesi ile vekâlet akdi sona erer.

358

³⁵² Karaman, a.g.e., III, 288.

³⁵³ Döndüren, T. ve İ. İlmihali, s.90.

³⁵⁴ Karaman, "Akit", (DİA), II, 251-256.

³⁵⁵ Ebû Davud, "Buyû", 11.

³⁵⁶ "Kim insanların malını ifa niyetiyle alırsa Allah onun yerine ifada bulunur. Kim de itlaf niyetiyle alırsa Allah o kişiyi itlaf eder." Bk. (Buhari, "İstikraz", 2; İbn-i Mace, "Sadakât", 11).

³⁵⁷ Bkz. Karaman, a.g.e., II, 539; Reisoğlu, **Borçlar Hukuku**, s. 221-225.

³⁵⁸ Mustafa el-Hinn, el-Buğa, **Büyük Şafii Fıkhı**, IV, 68.

2.6.2. Takas

Arapçada, “mukassa” borçların birbirine takas edilmesi, bir borcun başka bir borca mahsub edilmesidir. Takas, karşılıklı borcu düşüren bir iskat nedenidir. Karşılıklı borçlarda yapılan zorunlu veya rızaya dayalı bir hesaplama işlemidir.³⁵⁹ İki şahıs arasında hem borçlu hem alacaklı ilişkisi bulunduğu zaman borç ve alacak birbirine eşit ise takas sonucu borç ilişkisinden doğan akit sona erer.³⁶⁰ Alacak veya borcun daha fazla olması halinde ise az olana göre takas yapılır, geri kalan için ayrıca ifa gerekir.³⁶¹ Cins, vade, nitelik ve mikdar bakımından aynı olanlarda rıza aranmaz. Çünkü bunlar zorunlu takas sınıfına girer. Ancak, böyle olmayıp nev’ileri farklı farklı olursa o zaman takas ancak karşılıklı rıza ile mümkün olur. Bazı Hanefi alimleri, İbni Ebî Leyla ve örf’den delile göre altın, gümüş, madeni para veya diğer temsili paralar, tek cins olarak kabul edilmektedir.³⁶²

Türk Borçlar Hukukunda takasın tanımı şöyle yapılmıştır:” Takas, karşılıklı olarak hem alacaklı hem de borçlu bulunan şahısların iki borçtan en az olan nisbetinde yaptıkları hesaplama şeklidir. Mesela (A), (B) YE 1000 TL borçlu ve (B) ‘den 1200 tl alacaklı ise (A) veya (B) takas yapınca (A) ,(B) ye 1000 TL ödeyip 1200 TL tahsil etmeksizin yalnızca 200 TL alacaklı olacak ve bu miktar te’diye edilecektir.³⁶³ Bu şekilde takas sonucunda alınan borçtan geriye kalan fazla miktar ayrıca ödenecektir.

2.6.3. İbra

Alacaklının kendi istek ve rızası ile hakkından vazgeçmesi ibra terimiyle ifade edilmiştir.³⁶⁴ Bu, bir iyilik, yardım ve dayanışma olarak kabul edilir. Kur’ân³⁶⁵ ve Sünnet nasları³⁶⁶ insanları iyiliğe, yardım ve dayanışmaya teşvik etmiştir. Bu sebeple bütün müctehitler ibrayı caiz görmüşlerdir. İbra, belli bir hakla ilgili olursa özel (hass),

³⁵⁹ Kahraman, “İslam Borçlar Hukukunda Takas İşlemi”,*Cumhuriyet Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas,1998,Sayı:2,s.288.

³⁶⁰ Döndüren, **T. ve İ. İlmihali**,s.332.

³⁶¹ Bkz. Karaman, **a.g.e.**, II,551-552; Reisoğlu, **Borçlar Hukuku**,s.326.

³⁶² Zuhayli, **İslam Fıkı Ans.**,IV,641-642.

³⁶³ Aydın Aybay, **Borçlar Hukuku Dersleri**, İstanbul,1991,s.169.

³⁶⁴ Apaydın, “İbra”, (**DİA**), 2000, XXI, 263.

³⁶⁵ “Allah adaleti, ihsanı emreder.”(Nahl,16/90); “Eğer eli dar ise genişlemesine kadar beklemelidir; bununla beraber eğer bilerseniz karşılıksız vazgeçmeniz (tasadduk etmeniz) sizin için daha hayırlıdır.” Bk.(Bakara, 2/280).

³⁶⁶ Buharî, “Sulh”,13.

bütün hakları içine alırsa genel (amm) adını almaktadır. İbra, hukukî yapısı itibariyle bir iskattir; bu sebeple borcu düşürür, borç ilişkisini de sona erdirir.

Örneğin bir sarf akdinde alıcı borçluyu ibra etse yahut bunu bağışlasa ya da tasadduk etse borçlu kabul ettiği takdirde sarf akdi ortadan kalkar.³⁶⁷ Yine bunun gibi, rehin akdi alacaklının borçluyu ibra etmesiyle batıl olur.³⁶⁸

Ancak borçlunun ibrayı kabul etmeme hakkı vardır. Çünkü ibrada temlik özelliği bulunduğundan borçlu ibrayı kabul etmezse zorla temlik edilemez. Malikîlere göre de ibra borçlunun kabulü halinde sonuç doğurur. Zira ibra, hibe ve sadaka gibi kabul şart koşulan temliklerdendir.³⁶⁹ Aynı zamanda ıskat mahiyetindeki tasarruflar da ibra manâsı taşır. Örneğin nikah akdi kadın ve erkek arasındaki haramlığı, talâk veya muhalâa helalliyi, kasten öldürmelerde; tazmin üzere anlaşma ise kisası ıskat etmekte/ düşürmektedir.³⁷⁰

2.6.4. Zamanaşımı

Zamanaşımı (tekâdüm, mürûr-u zaman), borcun düşmesi sonucunu doğuran bir müddetin davasız ve talepsiz olarak geçmesidir.³⁷¹ Beşerî hukuktaki tanımı: “Bir hakkın kazanılması veya kaybedilmesi için öngörülen sürenin geçmesidir.” Buna göre zamanaşımı borcu değil, dava ve talep hakkını düşürmektedir.³⁷² Ancak zamanaşımının alacaklının talep hakkını düşürmesi, kazâen dava edilme imkanını tanımasa da bu borç diyaneten varlığını sürdürmektedir.³⁷³ Mecelle’nin, “Tekadüm-ü zaman ile hak sâkıt olmaz” maddesinden kasd olunan budur.³⁷⁴ Hanefî ve Malikîler’in görüşü “muayyen bir müddet³⁷⁵ geçtiği halde alacaklının talepte bulunmaması, onun bu haktan vazgeçtiğini yahut düşürmeyi istediğini

³⁶⁷ Döndüren, T. ve İ. İlmihali, s.330.

³⁶⁸ Armağan, a.g.m., İ.Ü., Mukayeseli İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi, No.17,s.64.

³⁶⁹ Döndüren, T.ve İ. İlmihali, s.60.

³⁷⁰ Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku,II,347.

³⁷¹ Bkz.Sefa Reisoğlu, Borçlar Hukuku, s.199.

³⁷² Abdülkerim Ünalın, “İslam Hukukunda Zaman Aşımı”, D.E.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi,sy. XII, İzmir,1999, ss.101-124.

³⁷³ Bkz. Osman Kaşıkçı, “Zamanaşımı”,(DİA), 2013,XLIV,114-116.

³⁷⁴ Mecelle, md.1674.

³⁷⁵ Murûru zaman müddeti, Mecellede kanunlaşmadan önce Hanefîlere göre 33 yıl,Malikîlere göre ise 20 veya 30 yıl olarak takdir edilmişti. Bkz. (Karaman, a.g.e., II,564-565; Ayrıca zaman aşımı süreleri için bk. (Abüsselam Arı,“İslam Hukukuna Göre Hukuk ve Ceza Davalarında Zaman Aşımı”, İ. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi, sy.11, 2005,s.77-80)

göstermektedir” şeklindedir. Zamaşıımının bu şekilde tesirini sadece Hanefî ve Mâlikî müçtehitleri benimsemişlerdir. Osmanlı döneminde maslahat-ı âmme adına hile ve tertibi önlemek için mururu’z-zaman on beş seneye indirilmiş ve Mecelle de bunu kanunlaştırmıştır.³⁷⁶

Alacaklı ve borçlu arasındaki düşürücü zaman aşımının kanunlaşmış kabulünü haklı gösteren en mühim gerekçe sosyolojik hakikatlerdir. Çağdaş Türk hukukçusu Feyzi Feyzioğlu bu durumu şöyle açıklar: “Zaman pek çok derdin ve acının ilacıdır. Aradan geçen yıllar, hislerin uyuşmasına, acıların dinmesine, anıların küllenmesine ve yaraların kapanmasına neden olur. Anlaşmazlıkların yatışmasında zamanın rolü büyüktür. Bir alacaklının alacağını uzun süre istememiş olması, o alacağın daha önce ödenmiş olduğu kanaatinin oluşmasına neden olur. Bu kanaatin yıllar sonra yıkılmasına meydan vermek daha büyük ihtilaflara yol açar. Bu açıklamalar, İslam Hukuku alanında da zaman aşımı müessesesini kabul eden fakihlerin yaklaşımlarını desteklemekte ve zaman aşımının benimsenmesinde kamu yararının etkili olduğunu göstermektedir.³⁷⁷

2.6.5. İfanın İmkânsızlığı

İslam hukukunda prensip olarak verme ve yapma borçlarının, imkânsızlık sebebiyle düşeceği hükmü benimsenmiştir. Bu durumda, borçlu, verme veya yapma ile yükümlü tutulamaz. Veremediği yahut yapamadığı şey karşılığında aldığını iade etmesi gerekir. Tazmin sorumluluğu³⁷⁸ ile telef ve zararın kime ait olacağı konusunda, kabz, kasıt ve kusurun önemli rolleri vardır. Şayet imkansızlık akdin yapıldığı esnada mevzu bahisse akit batıl olur. Ancak akdin tamamlanmasından sonra mücbir sebep, kaza vs. meydana gelirse borç düşer.³⁷⁹

Akdi yapanlardan birisi yahut her ikisi için de akdi yerine getirme imkanı ortadan kalktığında akit feshedilmiş sayılacaktır. Mesela satım akdinde satılan mal teslimden önce satıcının elinde helâk olsa, icare akdinde kiralanan yerle ilgili olarak kiracı veya mal sahibi borcundan dolayı kiradaki mülkünü satmak zorunda kalsa veya

³⁷⁶ “Kaza, zaman ve mekan ile ve bazı hususların istisnası ile kayıtlanır ve özelleştirilir.” Bk. (Mecelle, md.1801).

³⁷⁷ Arı, “a.g.m.”, **İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:11, Yıl:2005, s.67.

³⁷⁸ Borcun ifa edilmemesinden doğan zarar için bk.(B.K. md.106).

³⁷⁹ Karaman, **a.g.e.**, II,559.

kiracı iflas etse yahut bir köyün tamamınının kullanımı için kiralanmış bir mülk varken köyün tamamının başka bir yere göç etmesi gibi bir durum ortaya çıksa o zaman satım veya kira akdini ifa imkanı ortadan kalkacağı için akit sona erer.³⁸⁰ İfanın tamamen imkansızlığı “infisah” kısmen imkansızlığı ise fesih sebebidir.³⁸¹

2.6.6. Ölüm

Akdin in'ıkadı âkideynin mevcudiyeti halinde kabildir. Meyyit ise akde ehil olamaz.³⁸² Dolayısıyla akit de ortadan kalkmış olur. Ölüm, bütün akitlerde akdin iptaline sebep olmamakta, özellikle taraflar açısından bağlayıcı olmayan akitlerde etkili olmaktadır. Akdin sona ermesi için iki tarafın ölmesi şart değildir; taraflardan birinin ölmesiyle de akit sona erer.³⁸³ Her iki taraf için de gayr-i lâzım olan; şirket, vekâlet, kefalet, müzâraa ve müsakat akitleri, taraflardan birinin ölmesiyle münfesih olur.³⁸⁴ Şu kadar var ki müzâraa ve müsakat akdinde tarladaki meyve olgunlaşmamışsa ekenin zarar görmemesi için tarla, ekenin elinde hasat zamanına kadar bırakılır.³⁸⁵

Akit meclisinde şahıslardan birinin vefatı, kabulü imkansız kılacağından akit son bulur.³⁸⁶

Her iki taraf için bağlayıcı olan kira akdinde de taraflardan birinin ölmesiyle akit fesholur. Hanefiler dışındaki mezhepler bu görüşü benimsememişlerdir.³⁸⁷ Şöyle ki, Malik, Şafii, Ahmed b. Hanbel, İshak ve Ebu Sevr, “Ölümlerle kira akdi bozulmaz. Olduğu gibi varislere geçer” demişlerdir. Bozulmaz diyenlerin görüşü: “Kiralama satış gibi bedelli bir akitdir. Öyleyse satış nasıl taraflardan birinin ölümü üzere bozulmazsa bunun da bozulmaması gerekir” şeklindedir.

Ebu Hanife, Sevrî ve Leys ise bozulduğu görüşündedir. Çünkü mal sahibinin ölümü ile mal bir başkasının mülkiyetine geçer. Bundan dolayı akdin bozulması

³⁸⁰ Döndüren, T. ve İ. İlmihali, 92.

³⁸¹ Bardakoğlu, “Fesih”, (DİA), 1995, XII, 427-436.

³⁸² Bilmen, *İstılahat-i Fıkhiyye Kamusu*, VI, 179.

³⁸³ Örneğin ariyet akdinde, ariye alan veya veren kişilerden birinin ölümüyle ariyet akdi sona erer. bkz. (el-Hinn, el-Buğa, *Büyük Şafii Fıkhı*, III, 311).

³⁸⁴ Karaman, a.g.e., II, 85; İbn-i Kudame, *el-Muğni*, III, 104.

³⁸⁵ Müsakat akdi yapan tarafların maslahatlarının gözetilmesi ilkesi gereğince, bahçenin işleri bitmeden akdi fesh etme yetkisi verilseydi mal sahibi bundan zarar görürdü çünkü meyvelerin tümü veya bir kısmı fevt olurdu. Bkz. (el-Hinn, el-Buğa, a.g.e., III, 291).

³⁸⁶ Karaman, a.g.e., II, 85; İbn-i Kudame, a.g.e., III, 104.

³⁸⁷ Akit, belirlenen müddetin sonuna kadar devam eder. Ölen kişinin yerine varisi geçerek malın menfatını alır. bkz. (el-Hinn, el-Buğa, a.g.e., III, 243; Döndüren T. ve İ. İlmihali, s. 92-93).

gerekir. Hanefiler kimi zaman da bu konuda, kira akdini evlenmeye kıyas etmişler ve böyle bir akdi kurmanın mümkün olmadığına hükmetmişlerdir. Ayrıca Hanefî mezhebinin diğer bir itirazı da, şudur: “Kira akdi bozulmazsa, öldüğü halde, ölen şahıs için kira hak edilir. Halbuki “ölümünden sonra, ölen kimse için hak lazım gelmediğinde icma vardır”.³⁸⁸

Malik, İmam-ı Şafii, Sevrî ve rey ashabına göre³⁸⁹ hacr altında olan müflisin³⁹⁰ borçları da, ölmesi sebebiyle, kişi yok olduğundan zimmetindeki borcu da sakıt olur.³⁹¹

Aynı şekilde vekalet akdi de ölümle son bulur. Çünkü şahıs, ölümden sonrası için vekâlet edemez. Zira tasarruf ehliyetini kaybetmiştir.³⁹² Âkideynden her biri veya yalnız birinin ölümü sonrasında ikale de sahih olmaz.³⁹³

2.6.7. Batıl ve Fasit Akitlerin İptali ve Mevkuf Akitlere İcazet Verilmemesi

Kendi konu başlığı altında geçtiği üzere bâtil ve fâsit akitler, butlan ve fesat sebepleri giderilemezse, mevkûf akitlere ise icazet verilmezse bu akitler iptal edilir. Bazı durumlar hariç hiçbir hukukî sonuç ifade etmez, yapılan işlem geçersiz ve akit de batıl olur. Örneğin başkasının icazetine bağlı (mekvuf) akitlerde yetkili şahıs izin vermediği takdirde akit sona erer. Örneğin; bir kişi yetki dışı bir başkası adına satım, nikah vb. bir akit yapmış olsa mülk sahibi veya evlenecek şahıs onay vermediği takdirde akit sona erer.³⁹⁴

³⁸⁸ İbn-i Rüşd, **Bidayetü'l-Müctehid**, III,153.

³⁸⁹ İshak ve Ebu Ubeyd'in görüşü için bkz. İbn-i Kudame, **el-Muğnî**, III,104.

³⁹⁰ İmam-ı Malik'e göre hacr altındaki müflisin ne satımı, ne satın alması yahut borç ikrarı geçerli olmaz. Bkz.(İbn-i Rüşd, **a.g.e.**, III,265).

³⁹¹ İbn-i Kudame, **a.g.e.**, III,104.

³⁹² Çeker, **İslam Hukukunda Akitler**,s.148; el-Hınn,el-Buğa, **el-Fıkhu'l-Menheci**, IV, 67.

³⁹³ Bilmen, **İstilahat-i Fıkhiyye Kamusu**,VI,27.

³⁹⁴ Döndüren, **T.ve İ. İlmihali**, s.94; Zeydan, **İslam Hukukuna Giriş**, s.494.

2.6.8. Sahih veya Fasit Akitlerin Feshi

Bu şekilde akdin sona ermesinin de iki şekli vardır:

2.6.8.1. Fesih

“Fesih”, bir akdin veya hukuki irtibatın seçimli olarak ortadan kaldırılması ve akit bağının çözülmesi demektir. İfa, ibra, takas, yenileme zaman aşımı gibi sebepler, akit veya hukuki işlemlerdeki borç ilişkisini tabii olarak sona erdirdiği halde fesih, hukuki varlık kazanmış akdin, geriye dönüşlü veya dönüşsüz olarak taraflar veya yargıç tarafından ihtiyarî olarak sona ermesidir.³⁹⁵

Fesih bazen akdin başında / kuruluş zamanında arız olan bir engel sebebiyle gerçekleşir. Mesela bir erkeğin bir kadınla nikahlanıp, sonra onun sütkardeşi olduğunun ortaya çıkması sebebiyle nikahın feshi gibi.³⁹⁶ Bazen de akde sonradan arız olan bir engel sebebiyle gerçekleşir. Mesela ehl-i kitap olmayan eşlerden birinin müslüman olup diğerinin kendi dininde kalıp İslamı kabul etmemesi veya müslüman eşlerden birinin irtidad etmesi sebebiyle nikah akdinin fesh olması gibi.³⁹⁷

Fesih ile butlan arasındaki fark, butlan akdin unsurlarındaki bir eksiklikten meydana gelirken, fesih akdin sıhhatli olarak vücuda geldikten sonra akdin kendiliğinden veya taraflardan birinin rızasıyla yahut hâkimin kararıyla bozulması olmak üzere üç farklı şekilde gerçekleşebilir.³⁹⁸

Fesih akdi temelinden kaldırır ve sanki akit hiç yapılmamış gibi “keen-lem-yekün hale gelir.³⁹⁹ Akitten hiçbir eser ve netice kalmaz. Bundan dolayı, bir bedel karşılığı boşama ve nikâh akdi, tarafların ittifakı da olsa fesh edilemeyen sözleşmeler grubunda değerlendirilir. Örneğin yapılan talâk, akdi sona erdirse de mehir ve nakafa gibi neticeleri ortadan kaldırmaz.⁴⁰⁰

İcare akdi, her ne kadar nikâh gibi feshe imkan vermeyen akitler grubunda olmasa da tamamlandıktan sonra özürsüz olarak fesh edilemez. Ancak icare edilen malın helak olması veya kiralanan malın, zamanında müşteriye teslim edilmemesiyle

³⁹⁵ Bardakoğlu, “Fesih”, (DİA),1995, XII,427-436.

³⁹⁶ Kâsânî, *Bedâiu’s-Senâi*, II,338-340.

³⁹⁷ Kâsânî, *a.g.e.*, II,338-340.

³⁹⁸ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II,255.

³⁹⁹ Kâsânî, *a.g.e.*, II, 336.

⁴⁰⁰ Zeydan, *İslam Hukukuna Giriş*, s.495.

icare akdi fesh olur.⁴⁰¹ Aynı zamanda icare akdi lazım bir akit olduğundan taraflardan biri diğersinin rızasını almadan da akdi fesh edemez.⁴⁰²

Mesela, mülkünü kiraya veren şahıs, veya komşular kiracının hanede muharrematı irtikab etmesinden dolayı akdi fesh etmeye kalkışamazlar. Ancak kiracıya öğüt verip onu ıslah için gayret ederler. Bu konuda, yalnızca hakimın kararı geçerlidir. Hakim, kiracının haneden çıkmasında maslahat görürse onu çıkarır.⁴⁰³

Akitler zarar görme halinde fesholmak yahut feshedilmekle karşı karşıya kalır. İşte bu durumda infisah ve muhayyerlik durumları ortaya çıkar.⁴⁰⁴

2.6.8.1.1. İnfisah

Akdi kendiliğinden sona ermesi şeklinde tanımlanabilecek olan infisah, bir bozma iradesi yahut beyanı gerekmeksizin akdi ifa edilmeden bitmesidir.⁴⁰⁵ Bu şekilde sona eren akde münfesihi denir.⁴⁰⁶ Esasen infisah fesih de dahil olmak üzere akit bağını kaldıran sebep veya hukuki işlem veya olay sonrasındaki durumu anlatır. Dolayısıyla infisah, kuruluşunu tamamlamış bir akitte söz konusudur. Akit mahallinin, akdi hükmünü gerçekleştiremeyecek kadar ayıplanması veya akit konusunun yok olup,⁴⁰⁷ ifasının imkânsız hale gelmesi, şahsî hak ve sorumlulukları ilgilendiren akitlerde, şahsın ölümü ve akde bağlanan fâsit bir şartın tahakkuk etmesi durumlarında ortaya çıkar. Bu durumlarda akit kendiliğinden sona erer ve bu sebeple fesih bildirimine veya yargı hükmüne ihtiyaç duyulmaz.⁴⁰⁸

Akdi bu şekilde münfesihi olmasının sebebi, akdi icrasına mani olan özrün ortaya çıkmasıdır. Mesela düğün için bir aşçı kiralandıktan sonra evlenecek eşlerden biri vefat etse veya dişi ağrıyan kişi dişini çektirmek için muayyen bir bedelle mukavele yapmış iken ağrı zail olsa yapılan icare akitleri münfesihi olur.⁴⁰⁹

⁴⁰¹ el-Hinn, el-Buğa, **Büyük Şafii Fıkhı**, III,241-242.

⁴⁰² el- Hinn,el-Buğa, **a.g.e.**, III,250.

⁴⁰³ Bilmen, **İstılahat-i Fıkhıyye Kamusu**,VI,178.

⁴⁰⁴ Çeker, **İslam Hukukunda Akitler**, s.2.

⁴⁰⁵ Bardakoğlu, “Fesih”, (**DİA**), 1995, XII,427-436.

⁴⁰⁶ “Ulema, kendiliğinden münfesihi olan akit için hiçbir tarafa da bir şey lazım gelmez” demişlerdir.bkz. (İbn-i Rüşd, **Bidayetü'l-Müctehid**, III,194).

⁴⁰⁷ Akdi hükmünün gerçekleşmesine mani olan helak gibi bir durum ortaya çıkarsa akit münfesihi olur.bk.(Mecelle, md.442).

⁴⁰⁸ Bilal Aybakan, “İnfisah”, (**DİA**), 2000, XXII,292-293; “Özür /mani, apaçık zahirse hakimın hükmüne muhtac olmaz.”bkz.(Bilmen, **a.g.e.**,VI,179).

⁴⁰⁹ Bilmen, **a.g.e.**,VI,78.

2.6.8.1.2. Bağlayıcı Olmayan Tarafların Akdi Feshetmesi

Akitlerin bir kısmı taraflardan herhangi birinin tek taraflı iradesiyle fesholur. Bu durum, akdin tabiatı gereği bağlayıcı olmamasından yani gayr-i lâzım olmasından, şart veya görme muhayyerliklerinden kaynaklanmakta olup fesih hakkı karşı tarafın rızası veya hâkimin hükmü gerekmeksizin kullanılabilir. Daha önce zikredildiği üzere her iki taraf için gayr-i lâzım akitler, taraflardan birinin akdi reddetmesiyle ortadan kalkar. Ayrıca, bir taraftan lâzım, diğer taraftan gayr-i lâzım olan akitler de, yine kendi açısından gayr-i lâzım tarafın ferdi iradesiyle fesholunabilir.⁴¹⁰ Her iki tarafın rızası olmaksızın bozulamayan lâzım akitler ise ikâle başlığı altında değerlendirilecektir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki gayr-i lâzım akitler, kendiliğinden fesholmaz. Taraflardan birisi feshetmediği sürece geçerliliği devam eder.

Eğer akit, âriyet, şirket ve vekâlet gibi her iki taraf içinde bağlayıcı olmayan akitlerdense taraflardan her biri istediği zaman akdi feshetme hakkına sahiptir. Buna göre, vekâlet akdinde vekil azledildikten sonra azledildiğini bilmeden tasarrufta bulursa tasarrufu batıldır.⁴¹¹ Vekâletin feshi hususunda bütün fukaha, “Vekil istediği zaman vekâleti bırakabilir” görüşünde birleşirler. Ancak, Ebu Hanife’ye göre, vekaleti bırakmak için müvekkilin hazır bulunması şarttır.⁴¹² Ariyet⁴¹³ akdi de İmam-ı Şafii ve Ebû Hanife’ye göre feshi caiz olan akitler grubundan olduğundan istenildiği zaman feshedilebilir. Yani ariyetin sahibi dilediği zaman akdi bozup âriyetini geri isteyebilir. İmam-ı Malik’e göre ise âriyeti alan şahıs henüz ondan istifade etmemişse sahibi onu geri isteyemez. Dolayısıyla akit devam eder. Ancak, âriyeti alan kimse belirli bir süreyi şart koşmuş ise şart koştuğu süreyi bekler. Şart koşmadığı takdirde ise, o beldenin halkının örfüne göre âriyetler için tayin ettiği müddet kadar bekler.⁴¹⁴ Rehin ve kefalet gibi yalnız bir taraf için bağlayıcı olursa akit, o zaman fesih hakkını yalnız bir taraf kullanabilir.

Örneğin rehin alan rehin verenin rızası olmaksızın rehin akdini bozabileceği gibi alacaklı da borçlunun rızası olmadan kefalet akdini bozabilir.⁴¹⁵

⁴¹⁰ Çeker, **İslam Hukukunda Akitler**, s.159).

⁴¹¹ el-Hınn, el-Buğa, **Büyük Şafii Fıkhi**, IV,67.

⁴¹² İbn-i Rüşd, **Bidayetü'l-Müctehid**, III,296; Zeydan, **İslam Hukukuna Giriş**, s.495.

⁴¹³ Âriyet: Başkasına iğreti (kullanım ödünü) olarak verilen şeydir. bkz. (İbn-i Rüşd, **a.g.e.**, III, 323.

⁴¹⁴ İbn-i Rüşd, **a.g.e.**, III, 324-325.

⁴¹⁵ Döndüren, **T. ve İ. İlmihali**, s.90; Zeydan, **a.g.e.**, s.495; Çeker, **a.g.e.**, s.159.

2.6.8.1.3. Kazai Fesih

Akdin bu şekilde feshi, hâkimin müteâkideyden birinin talebiyle veya re'sen bir akdi sona erdirmesi tarzında olur. Tarafların anlaşmaları dışında devletin müdahalesi sonucu tahakkuk eden bu duruma, “devlet eliyle fesih” de denmektedir.⁴¹⁶ Bu durum, gayr-i lâzım akitlerin taraflarca feshedilmesi ve lâzım akitlerin ikâle ile bozulması dışında üçüncü bir durumdur ki akdin fâsit bir şart içermesi nedeniyle feshedilmesini ve bağlayıcı akitlerin zarara uğrayan tarafın talebiyle, hâkim tarafından bozulmasını içine alır.

Satış bedelinin veya vade tarihinin belirlenememesi gibi bir nedenle fasit olan satım akdi, taraflardan biri veya hakim tarafından feshedilebilir.⁴¹⁷ Fasit akitte fesih, yalnız bir hak olmaktan öte hem Allah hakkı gereği hem de taraflar ve hakim için bir görevdir. Maliki fakihlerinden İbn-i Ferhun, faiz veya faiz şüphesi taşıyan alışverişlerin, aldanma veya aldatmaya sebep olan veya toplumda kötü bir fiilin yayılmasına neden olan akitlerin hakim tarafından re'sen feshedilmesinin hakim için bir vazife olduğunu ifade eder.⁴¹⁸

2.6.8.2. İkale

İkale, lugatta, “mutlak olarak kaldırmak” demektir.⁴¹⁹ Türkçedeki karşılığı “cayma”dır.⁴²⁰ İkâle, sağlam olarak doğan bir akdin, tarafların karşılıklı rızasıyla ortadan kaldırılmasıdır. Örneğin, bayî ile müşteri, lazım ve nafiz olarak akdettikleri bey'i kendi rızalarıyla ikale edebilirler.⁴²¹ İkale caizdir ve meşrudur. Hatta akdi yapan taraflardan biri akdin feshini isterse ikale mendub olur. Çünkü ikalede toplum için kolaylık vardır. İkale halkı kuruntu ve sıkıntılardan kurtarır. Mesela akdi yapan şahıs müteakiben aldatıldığını yahut o akde ihtiyacı olmadığını fark edip üzüntü ve sıkıntı içinde kalırsa bunu gidermekte büyük ecir vardır.⁴²² Bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Her kim yaptığı alışverişte pişman olanın alışverişini

⁴¹⁶ Çeker, a.g.e., s.159.

⁴¹⁷ Döndüren, T. ve İ. İlmihali, s.90.

⁴¹⁸ Bilal Aybakan, “İnfisah”, (DİA), 2000, XXII, 292-293.

⁴¹⁹ Halebî, Mülteka, II, 202.

⁴²⁰ Çeker, a.g.e., s.160; İkale: “Akd-i bey'i ref'i ve izaledir” bk. (Mecelle, md.163; Merginanî, el-Hidaye, III, 92).

⁴²¹ Bilmen, İstilahat-i Fıkhiyye Kamusu, VI, 25.

⁴²² el-Hinn, el-Buğa, el-Fıkhü'l-Menhecî, III, 159; Bilmen, a.g.e., VI, 28; Çeker, a.g.e., s.160).

bozarsa, Allah (c.c.) de kıyamet günü onu tökezleten engeli kaldırır."⁴²³

İkale haddi zatında fesihden farklı olarak akdin aslını ortadan kaldırmaktadır.⁴²⁴ Fesih, ya akdin özelliği ve taşıdığı bazı vasıflardan, ya da tarafların elde ettikleri haklardan kaynaklandığı halde; ikâle, doğrudan doğruya tarafların akitten sonra anlaşmalarına dayanmaktadır. İkâle îcâb ve kabulle doğar. İcâb ve kabuldeki ifadelerin ikâle iradesine delalet etmesi gerekir.⁴²⁵ Bunun yanında ikâlenin muteber olabilmesi için (selem satışı hariç)⁴²⁶ bazı şartlar da taşınması gerekir: İkale için îcâb ve kabulünün yapıldığı meclis aynı olmalıdır ve ikâle mevzuu belli bir mal ise ikâle esnasında mevcut olmalıdır. Bu malın helak olmuş olması durumu ikâleye manidir. Semen tüketilmiş olması ise ikâleyi engellemez, çünkü semen muayyen değildir, misli ile karşılanabilir.⁴²⁷

Ebu Hanife'ye ve Hanbelî fukahasına göre İkale, akdin tarafları açısından bir bozma yani fesihdir.⁴²⁸ Ebu Yusuf'a göre ise mümkün olduğu takdirde taraflar için yeni bir akit olarak değerlendirilmektedir.⁴²⁹

Bir akdi ortadan kaldırma işlemine fesih mi yoksa ikâle mi denileceği hususundaki ölçü, akdin bağlayıcı (lâzım) olup olmaması ve fesih kabul edip etmemesidir. İkâle, bağlayıcı olan ve kuruluş aşamasında herhangi bir eksiklik içermeyen akitlerde işlediği halde, fesih bağlayıcı olmayan veya kuruluşunda bir hukukî eksiklik bulunan akitlerde kullanılmaktadır. Ayrıca, ancak karşılıklı rıza (çift taraflı irade) ile akitlerin bozulması ikâle, karşı tarafın rızası aranmaksızın tek taraflı irade ile bozulma işlemi ise fesihdir.

İkâlenin geçerli olması için şu şartların mevcut olması gerekir:

- a- Tarafların rızası
- b- Altın gümüş veya paranın birbiriyle diğer satandart ribevî malların ikalesinde iki bedelin de ikale meclisinde kabzedilmesi
- c- Ebu Hanife ve Züfere göre akdin mevzuunun feshe elverişli olması

⁴²³ İbn-i Mace, "Ticarât", 26.

⁴²⁴ İbn-i Kudame, **el-Muğnî**, III,65.

⁴²⁵ Karaman, **a.g.e.**, II,448; Bilmen, **a.g.e.**, VI,25.

⁴²⁶ Hanefî ve Şafî'ye göre selem satışında ikale hiçbir şarta tâbi olmaksızın caizdir. bkz.(İbn-i Rüşd, **Bidayetü'l-Müctehid**, III,107).

⁴²⁷ Bilmen, **a.g.e.**, VI,25.

⁴²⁸ Bilmen, **a.g.e.**, VI,27.

⁴²⁹ Serahsî, **Mebsut**, XXI,203.

d- Satılan malın ikale sırasında mevcut bulunması⁴³⁰

2.7. ŞARTLARIN AKDİN SIHHATİNE TESİRİ

Şartlar kaynak bakımından ikiye ayrılır. İslâm'ın belirlediği şartlar ki, bunlara şer'î şart denir. Bunlar gerek ibadetler ve gerekse muameleler için ayet veya hadislerle belirlenmiş olan şartlardır. İkincisi ise, insanların kendi hukukî tasarrufları ile ilgili olarak ileri sürdükleri kayıtlar olup, bunlara da ca'lî şart adı verilir.⁴³¹ İnsanların serbestçe belirledikleri bu şartlara özel şartlar diyebiliriz. Böylece İslâm'ın düzenleme yapıp getirdiği şartlar da genel şartlar niteliğini taşır. İslâm'a aykırı olmadığı sürece tarafların belirlediği özel şartlara da uymak gerekir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Müslümanlar kendi aralarında belirledikleri şartlara uyarlar. Ancak haramı helâl, helâlî haram kılan şart müstesnadır.”*⁴³² İnsanların koyduğu şartlar kendi arasında sahih, fâsit ve bâtil olmak üzere üçe ayrılır.

2.7.1. Sahih Şart

Geçerli olan ve taraflarca riayet edilmesi gereken şartlardır. Bunlar akdin gerektirdiği hükümlere uygun olan veya akdin ifasını güvence altına alan yahut bizzat İslâm'ın koyduğu ya da örfün kabul ettiği şartlardır.⁴³³

Akdin gerektirdiği hükümlere uygun olan şartlara şunları örnek verebiliriz: Satıcının satış bedelinin teslimini veya satış bedelinin tamamı ödeninceye kadar satılan malı hapsedmeyi şart koşması, alıcının da satılanın teslimini veya onu mülk edinmeyi şart koşması vb.⁴³⁴ Bunlar taraflarca öne sürülmesine bile İslâm'a göre gerçekleşmesi gereken şartlardır. Mesela; satım akdinde paranın teslimi veya paranın tamamı ödeninceye kadar malın elde tutulabilmesi bedelli akitlerin gerektirdiği hükümlerdendir.

Bu bağlamda veresiye satışta, satıcının alıcıdan kefil veya rehin istemesi ise “akdin ifasını güvence altına almaya yönelik” şartlardandır. Çünkü alış-verişte süre,

⁴³⁰ Döndüren, T. ve İ. İlmihali, s.92.

⁴³¹ Atar, **Fıkıh Usulü**, s.137-138.

⁴³² Buharî, “İcare”,14; Tirmizi,“Ahkam”,17; Ebu Davud, “Akdiye”,12.

⁴³³ Atar, **a.g.e.**, s.139; Zeydan, **İslam Hukukuna Giriş**, s.537; Bilmen, **a.g.e.**, IV,23-24.

⁴³⁴ Hanefîler bunları, takyidi şartlar içerisindeki caiz şart grubunda değerlendirmişlerdir. bkz. (Atar, **a.g.e.**, s.139).

muhayyerlik,⁴³⁵ şahit, kefil veya rehin istenmesi, vadeli satışta satış bedelinin, selem (para peşin mal veresiye) akdinde malın, ödünç para vermede bu paranın alınması için teminat niteliği taşır. Dolayısıyla bu şartlar, sözleşmeyi yapan tarafların maslahatı ile ilgili şartlardır.⁴³⁶

2.7.2. Fasit Şart

Akdin gerektirmediği veya akdin gerektirdiği hükümleri destekleyici nitelikte olmayan, alışverişin gereğine aykırı şart,⁴³⁷ yahut dinin meşrû görmediği⁴³⁸ ya da örfün kabul etmediği şartlar⁴³⁹ fasit şart niteliğindedir.

Bu şartlar, “ta’likî şart” (bir şeyin varlığı kendisine bağlı olan şart) grubundandır. “Şayet falan iş meydana gelirse bu malı bin liraya sattım” gibi. Bu türden şartlar, temlik ifade eden akitlerde ileri sürülemez.⁴⁴⁰

Bu şartlarda akdin taraflarından birisine, diğerinden daha fazla yarar sağlama özelliği bulunmaktadır.⁴⁴¹ Bu gibi şartlar akdi ifsad eder.⁴⁴² Delil şu hadistir: “Hz. Peygamber (s.a.v.) şartla birlikte satışı yasakladı.”⁴⁴³

Ulema, fasit bir şart koşulması sebebiyle satışın fesadı satım akdine geçer mi, yoksa akdin kendisi bizatihi sahih olup fesad yalnız şartta mı kalır hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ebu Hanife, “şahıs koşmuş olduğu şarttan vazgeçerse satış sahih olur”, İmam-ı Malik ve İmam-ı Şafii ise “kişi vazgeçse dahî satış fasittir” der. Bu durumda Hanefi’ye göre akit sağlam kalır, fesad akde geçmez. Ancak, Şafii ve Maliki’ye göre, fesad akde geçer.⁴⁴⁴

⁴³⁵ Hıyar-ı şart, hıyar-ı ayb, hıyar-ı gabn, hıyar-ı nakit ve tağrir ile bedeli, muayyen bir müddetle te’cil gibi şartlarla yapılan akit sahih, şart da muteberdir. bkz. (Bilmen, **a.g.e.**, IV,24; Muhayyerlik şartının delili: “*Satın aldığımda; aldatma yok, üç gün muhayyerim, de*”. Hadisidir. Bk.(Buharî, “Buyû”,38/48; Müslim, “Buyû”,21/12).

⁴³⁶ Bkz. Mustafa Said el-Hinn, **İslam Hukukunda Yöntem Tartışmaları**,s.259.

⁴³⁷ Bkz. el-Hinn, **a.g.e.**, s.259-260; İbn-i Kudame, **el-Muğnî**, III,180-181.

⁴³⁸ “Haram şart”: Dinde caiz olmayan bir şeyin akdin mevzuunda şart koşulmasıdır. Mesela, dövüşken olması şartıyla koç,boğa horoz almak, adam öldürme şartıyla silah vd. satmak, akitleri ifsad eder. Bkz. (Mustafa Said el-Hinn, **a.g.e.**,s.259; Haçkalı, “ İslam Hukuku Açısından Akit Serbestisi”, **Dinî Araştırmalar Dergisi**,C.5,sy.13,s.129

⁴³⁹ “Beldenin örf ve adetinde cari olan bir şart ile bey’ sahih ve muteberdir. Çünkü örf kıyası hükümsüz kılar.” Bkz. (Bilmen, **a.g.e.**,VI, 23-24; Merginani, **el-Hidaye**, III, 80).

⁴⁴⁰ Atar, **Fıkıh Usulü**, s.138; el-Kı’ıyy, **Kanunu’l-Fikri’l-İslamî**, s.113.

⁴⁴¹ Kâsânî, **Bedâi’u’s-Sanâ’i’ fi Tertîbi’s-Şerâ’i’**, VI,536; Atar, **a.g.e.**, bk.(Müfsid şart) s.139.

⁴⁴² Bilmen, **a.g.e.**, IV, 24.

⁴⁴³ Tirmizi, “Buyû”,18; Buharî, “Buyû”,73.

⁴⁴⁴ İbn-i Rüşd, **Bidayetü’l-Müctehid**, III,119.

Hanefilere göre, akdin gereğine aykırı şart taşıyan her akit fasittir.⁴⁴⁵ Ancak akitle beraber teslim olursa o zaman akit mülkiyeti gerekli kılar ve gerçekleşir. Şafî'ye göre ise şartlı alışveriş batıldır.⁴⁴⁶ İmam Ahmed de şartlı alışveriş şekillerinden bir çoğunu batıl saymaktadır.⁴⁴⁷ Zahiriler ise naslarda ta'yin edilenlerin dışında her bir akit ve şartın batıl olduğunu savunur ve bu görüşlerini de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisine dayandırır:

*“Bir takım insanlara ne oluyor da Allah'ın kitabında bulunmayan bazı şartlar ileri sürüyorlar. Her kim Aziz ve Celil olan Allah'ın kitabında bulunmayan bir şart ileri sürerse batıldır. İsterse yüz şart koşsun. Doğru ve sağlam olan Allah'ın şartıdır.”*⁴⁴⁸

Kâsani, fâsit şartları açıklarken şöyle der: “Fâsit şartlardan bir bölümü akdin gereği olmadığı halde ya satana, ya da satın alana veya satılan şeye bir yarar sağlayan, fakat bununla birlikte akdin gereğini teyit edici nitelikte bulunmayan ve insanlar arasında örf ve âdet halini almış da olmayan şartlardır:

Dişi deveyi yüklü olması şartıyla satın alması, bir kimsenin evini, içinde bir ay ücretsiz oturmak şartıyla satması; bir yıl kendisi ekip biçmek şartıyla tarlayı satması; bir ay binmek şartıyla hayvanı satması; bir hafta giymek şartıyla elbiseyi satması, yahut satın alanın bedeli ödemesi dışında bir de ödünç para vermesi veya bir hediye vermesi yahut kızını vermesi veyahut da kendisine bir şeyi satması gibi şartlarla, bir malı satması, yahut da satıcının dikip teslim etmesi şartıyla kumaş; öğütüp teslim etmesi şartıyla buğdayı; ağaçtan toplaması veya yerden sökmesi şartıyla meyve ve sebze; istediği yere taşınması şartıyla bir malı satın alması bu niteliktedir. Bu türden satım akitlerinin tamamı gayr-i sahih şart da fâsittir.⁴⁴⁹

Çünkü bu şartlarla yapılan bir satım akdinde satış bedelinden ayrı olarak bir yarar sağlanmaktadır. Bu ek yararın satış akdinde bir karşılığı bulunmadığından bunda faiz niteliği vardır. Çünkü faiz haksız ve karşılıksız fazlalığa denir. Faizli satış akdi ise fâsittir. Başka bir açıdan bakıldığında ise bu çeşit şartlarda faiz şüphesi bulunmaktadır.

⁴⁴⁵ Mesela, malı muayyen bir kimseye satmamak şartı ile yapılan akit, İmam-ı Azam ve İmam-ı Muhammed'e göre fasiddir.bkz.(Bilmen, **a.g.e.**, IV,24; Merginani, **el-Hidaye**, III, 80).

⁴⁴⁶ Şafî'ye göre azad etme şartı ile olan istisna edilmiştir. Delili ise meşhur “*Berire*” hadisidir. Bkz. (Buhari, “Mesacid”, 70, “Büyü”,67, “Mekatib”2,3,4,5; el-Askalâni, **Bulûğu'l-Meram**, s.297).

⁴⁴⁷ bkz.el- Hınn, **İslam Hukukunda Yöntem Tartışmaları**, 260-262.

⁴⁴⁸ Buhari, “Şurût”,17; Ebu Davud, “İtk”,2.

⁴⁴⁹ Bkz. Karaman, **a.g.e.**, II,187-190; Bilmen, **a.g.e.**, VI, 23-24; Kâsânî, **Bedâi'u's-Sanâ'i'**,VI,536.

Zira, akit içerisindeki bu menfaatler, akitte şart koşulan bir fazlalık gibidir ve bu fazlalığa karşı bir şey verilmemiş, bir şey ödenmemiştir. Böyle bir şüphe ise, faizin bizzat kendisi gibi akdin fasit olmasına neden olur.⁴⁵⁰

Fasit şartın akdi ifsad etmesinin diğer bir sebebi de anlaşmazlığa sebep olup akdi asıl amacından uzaklaştırdığı içindir. Çünkü akit zorlamayı değil kayıtsız ve serbest tasarrufu gerektirir. Şart ise kesin zorlama anlamı taşır.⁴⁵¹

Muamelelerde öne sürülen fasit şartlar, yalnız malî bedelli akitlerde sonuç doğurur ve akdi bozar. Malî nitelikli olmayan, nikâh akdi ile bedelsiz akitlerden olan hibe ve ödünç verme gibi teberrular veya kefâlet, havâle, rehin gibi teminat akitleri yahut da vekâlet gibi mübah akitler fasit şarttan etkilenmez. Burada fasit şart geçersiz olur, akit geçerli olarak devam eder.⁴⁵² Örneğin nikâh akdinde fasit bir şart ile birlikte icap ve kabul gerçekleşmiş ise akit sahih olarak kurulmuş olur.⁴⁵³ Ancak, fasit şart taşıyan satış, kira, taksim, ziraat, bağ-bahçe ortaklığı gibi malî bedelli akitler fasit olur. Çünkü fasit şart, bedelli akitlerin dayandığı “bedellerin denkliği (teâdül)” prensibi ile çelişir.⁴⁵⁴

2.7.3. Batıl Şart

Sahih şartların dışında kalan ve ne akdi yapana, ne de başkasına bir yararı olmayan, aksine taraflardan birisine bir zarar getiren şarttır. Bunlar anlamsız ve mülkiyet hakkını kullanmayı kısıtlayıcı şartlardır. Alıcının satın aldığı malı başkasına satmaması, bağışlamaması veya kiraya vermemesi şartıyla alması bu niteliktedir.⁴⁵⁵

Kanuna ve ahlâka aykırı eylemler de akdin şartı olamaz. Örneğin, bir kimsenin öldürülmesi, bir kişiye hakaret edilmesi veya bir malın çalınması vb. şartına bağlı sözleşmeler bu gruptandır.⁴⁵⁶

⁴⁵⁰ Kâsânî, **a.g.e.**, VI,536; Karaman, **a.g.e.**, II,188.

⁴⁵¹ Merginani, **el-Hidaye**, III,80.

⁴⁵² Halebî, **Mülteka**, II,276-279; Talâk, İtak gibi İskatâtta da, ta’lîki şart geçerlidir.(Atar, **a.g.e.**, 138).

⁴⁵³ Atar, “Nikâh”, (**DİA**),XXXIII,115.

⁴⁵⁴ Karaman, **a.g.e.**, II,192-193.

⁴⁵⁵ Zeydan, **İslam Hukukuna Giriş**, s.538; Haçkalı, “İslam Hukukunda Akit Serbestisi”, **Dinî Araştırmalar Dergisi**, s.131.

⁴⁵⁶ Sefa Reisoğlu, **Borçlar Hukuku**, 348; bkz. BK.md.155.

Âkideyn'den hiçbirine bir menfaat sağlamayan bu gibi batıl şartlar ile yapılan akitler sahih/ geçerli, şart ise lağv (yok) kabul edilir.⁴⁵⁷ Akdin bedelli veya nikah, kefâlet ve hibe gibi bedelsiz akitlerden olması sonucu değiştirmez.⁴⁵⁸

2.8. NEHİY FESAD İLİŞKİSİ

2.8.1. Nehyin Fesada Etkisi

Rukün veya şartlarından biri noksan olan akitler sahih olmayan akitler grubundandır ve hükümsüzdür. Hanefî hukukçuları, fasid akdi, “aslı sahih olduğu halde teferruatdaki bir eksiklikten dolayı meşru olmayan akit sınıfında değerlendirmişlerdir. Şer'an kıymetsiz olan şarap, domuz, haremın avı, veya ümmü veledi karşılık vererek bir şey satın almayı talep etmek gibidir.⁴⁵⁹

Fasid akid şer'an yasak edildiği için bir bakıma yasağı çiğnemenin tövbesi mahiyetinde hukuki açıdan fesh edilmesi lazım gelir.⁴⁶⁰ Taraflar feshedilmesini talep etmeseler dahî hakim, fasid akdi re'sen feshetmelidir. Zira şer'an yasak edilen bir şeyi izale etmek Allah hakkıdır, ve toplum nizamı için hakim böyle bir akdi feshetmekle yükümlüdür.⁴⁶¹ Bu bağlamda, Hanefilerin fesad anlayışının kavranabilmesi için öncelikle emir ve nehyin halleri ve her bir halin fesada delaletinin bilinmesi⁴⁶² ve “nehiy fesad” ilişkisinin iyi anlaşılması gerekmektedir.

Fesad ve Butlan mevzusundaki görüş ayrılığı, şer'an yasak edilmiş olan akdin değerlendirilmesindeki farklılıktan kaynaklanmaktadır.

Nehy, akdin fesadını ve aynı zamanda yasak edilmiş olan şeyi işlemekten dolayı kişi için günaha düşmeyi mi gerektirir, veya akit muteber olmakla birlikte yalnızca günaha düşmeyi mi? gerektirir noktasında fukaha ihtilaf etmiştir.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre, akitle ilgili bir yasak, o akdin sonuç meydana getirmesine engel olur. Çünkü yasağa rağmen böyle bir akdi yapmak Allah'a isyandır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de; “*Allah alışverişi helâl, faizi ise haram kıldı.*” “İman

⁴⁵⁷ Bilmen, *İstılahat-i Fıkhiyye Kamusu*, VI, 172.

⁴⁵⁸ Kâsânî, *Badâi'u's-Sanâ'i' fi Tertibi's-Şerâ'i*, II, 189.

⁴⁵⁹ *Feteva-i Hindiyeye*, V, s. 430-440.

⁴⁶⁰ Zuhayli, *a.g.e.*, V, s. 178.

⁴⁶¹ Karaman, *a.g.e.*, II, s. 269; Zuhayli, *a.g.e.*, V, s. 178.

⁴⁶² Bkz. Hasan Ali Görgülü, “Nehyin Delaleti Konusunda Usulcülerin Görüşleri”, *Süleyman Demirel Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010/2, sy. 25, s. 80-90.

etmedikçe müşrik kadınlarla evlenmeyin”⁴⁶³ buyurulmuştur. Buna göre bâtil akit hiçbir sonuç meydana getirmez. Hulasa, Cumhura göre Şariin akdi nehy siğası⁴⁶⁴ ile yasaklaması, akdin muteber olmaması ve onu yapan kişinin de günah kazanması anlamına gelmektedir.⁴⁶⁵ Hanefiler ise, “Şariin bir akdi nehyetmesi demek akdin batıl olması demek değildir. Çünkü, eğer bir muamelatta kulun maslahatı mevzu bahisse, o zaman onu işleyen kişi günahkar olsa bile yaptığı iş hukuki netice doğurmaktadır.” derler.⁴⁶⁶ Şöyle ki, şeriat bir akdi yasaklarken, (örneğin alışveriş gibi) insanların muhtaç olduğu bir şeyden toplumu men etmek gayesi gütmaz.

Muamelat sahasında toplumun en fazla akit yaptığı alan alım satım akdi, (alışveriş) haddi zatında hasen yani iyi ve güzel bir fiildir. Ancak, satışı şer’an caiz olan bir şeyi, bedel olması şer’an caiz olmayan şarap gibi bir nesne mukabilinde satmak, bey’akdini ifsad eder. Zira akid aslı itibarıyla meşru olsa da “vasfen kabih ligayrihi” olan (muamelenin ayrılmaz vasfı) bedelden⁴⁶⁷ (şarap) dolayı meşru olamaz.⁴⁶⁸ Yine bunun gibi Cuma namazı vaktinde namaza gitmeyip alışveriş yapmak da “mücaviran kabih ligayrihi”⁴⁶⁹ (ona bitişik bir özellik) nedeniyle kabih (çirkin) olmuştur. Dolayısıyla Cuma vakti yapılan alışverişin hükmü, Hanefilere göre teslimden sonra mülkiyet gerçekleştiği için batıl ya da fasit değildir.⁴⁷⁰ Ancak amelin aykırılığı, “var olmayan şeyin satışı gibi”, akdin hakikatine raci’ ise o zaman bunda hiçbir maslahat gerçekleşmeyeceğinden akit batıl olur.⁴⁷¹

Netice olarak Şarii tarafından yasak edilmiş olmasına rağmen akdi kurmanın yaptırımı, uhrevî ve dünyevî olarak iki yönlüdür. Uhrevî müeyyide, şahsın yasağı ihlal etmesi sebebiyle âsi olması, ve âhirette azaba çarptırılmasıdır. Dünyevi sonucu ise

⁴⁶³ Bakara, 2/221,275.

⁴⁶⁴ Hass lafız nehiyle yahut nehiy manasındaki bir haber siğasıyla varid olursa tahrir ifade eder ve yasaklanan fiili kesin olarak yapmama manası taşır. Bkz. (Udeh, **a.g.e.**, I,348).

⁴⁶⁵ Zuhayli, **a.g.e.**, V,s.286.

⁴⁶⁶ Görgülü, **a.g.m.**, 2/25,s.88.

⁴⁶⁷ Bedel rükun değil vasıftır. Eşyaya sahip olmaya bir vesiledir. Şer’an caiz olmayan bedel ile akit fasit olur. Bkz. (Udeh,**a.g.e.**, I,s.365).

⁴⁶⁸ Görgülü, “**a.g.m.**”, 2/25,s.89.

⁴⁶⁹ Kendisinden ayrılması kabil ve mümkün olan vasıf nedeniyle çirkin olan fiillerdir. Gasb edilmiş arazide namaz kılmak, gasb edilmiş su ile abdest almak vb.Bk. (Görgülü, **a.g.m.**, 2/ 25,s. 89).

⁴⁷⁰ Bkz. Zuhayli, **a.g.e.**, V,s.288; Görgülü, **a.g.m.**, 2/25,s. 89.

⁴⁷¹ Zuhayli, **a.g.e.**, V,288.

yasaklanan şeyin mahiyet ve durumuna göre akdin butlan, fesad, sıhhat şeklinde tezahür etmesidir.⁴⁷²

2.8.2. İslam’da Nehyedilen Akitler

2.8.2.1. Nehyedilen Batıl Akitler

Hanefilere göre, akdin ana unsurlarında/rukünlarında, İslam’ın açık olarak yasak ettiği bir durum ve giderilemeyecek ölçüde güçlü eksiklikler akdi batıl kılar.⁴⁷³ Buna göre, İslam’ın açık olarak yasakladığı satış türleri batıl kapsamındadır.

İslam hukukunun hedefi, sözleşme meydana gelmeden henüz akdin başında tarafların aldanmasına (garara) ya da nizâyaya yol açabilecek riskleri bertaraf etmektir. Bunun için bu akitlerin yasaklanan sözleşmeler kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Çünkü bunlar, sözleşmeyi engelleyen pek çok dinî hüküm ihtiva eder ve akdi batıl kılar. Fakihler tarafından tesbit edilmiş bir çok geçersiz akit türü olmakla birlikte, temelde batıl (geçersiz) olan ve hukuki bir netice elde edilemeyen başlıca muameleler şunlardır:

a. Ma’dumun (yok olan) şeyin satışı: Mezhep imamaları yok olan veya yok olma tehlikesi taşıyan şeyin satış akdininin batıl olacağına ittifak etmişlerdir. Doğacak hayvanın yavrusunun satışı, annenin karnındaki yavrunun,⁴⁷⁴ ürün vereceği ortaya çıkmamış meyvenin satılması gibi satışlar henüz ortada olmayan ve aynı zamanda da yok olması muhtemel satışlardandır.⁴⁷⁵ Sedefindeki incinin, memedeki sütün, torbasında bulunan misk’in, koyunun sırtındaki yünün, basımından önce kitabın satışı da ma’dum gibi kabul edilen batıl satış türlerindedir.⁴⁷⁶ Madumdaki asıl illet

⁴⁷² Görgülü, **a.g.m.**, 2010/2,sy.25,s. 99.

⁴⁷³ Erkek hayvanın sülbündekiler, dişi hayvanın karnındaki yavrusu, leş ve kan gibi mal olması uygun olmayan şeylerin satışı; şarap, domuz gibi faydanılması helal olmayan şeylerin akde konu olması inikad şartları taşımayan batıl alışveriş grubuna girer, ve hiçbir hüküm ifade etmez. Bkz. (**Feteva-i Hindiyye**,V,430-440; Zuhaylî, **İslam Fıkhi Ans.**,V,178).

⁴⁷⁴ “*Rasulullah (s.a.v.)Erkek devenin sülbünde ve dişi devenin karnında bulunan ceninin satışını yasakladı.*”bk.(Buharî, “Buyû”,34/61;Müslim, “Buyû”,21/5-6).

⁴⁷⁵ Hz. Peygamber (s.av.): “*Ağacında olgunlaşmadan önce meyvenin, kırılmadan önce hayvanın sırtındaki yünün, sağılmadan önce memedeki sütün satışını yasakladı.*” bk. (Buharî, “Zekât”, 24/58; Müslim, “Buyû”,21/51,52,56).

⁴⁷⁶ İbn-i Kayyim el-Cevziyye, **Zadü'l-Mead**, Bk.(“Efendimizin Alışverişe Dair Hükümleri”)VI, 2703-2713; Zuhayli, **a.g.e.**,V.290.

garardır. Çünkü batıl olma sebebi, ortaya çıkmayacağı için değil ortaya çıkması malum olmadığı içindir.

b. Deyn'in satışı: Borca karşı borç anlamında, kalî'in kâlî'e karşı satılması "kâlî" olarak bilinir ve şer'an men' edilmiş bir satıştır. İster borçluya ister borçludan başkasına satılsın deyn'in deyn'e karşılık satışının caiz olmadığına dair insanların icma⁴⁷⁷ ettiği rivayet olunmuştur. "Bey'ul-kalî'bi'l-kalî" şeklinde ifade edilen borcun vadeli olarak satışı dinen yasak edildiğinden bu akit ittifakla batıldır. Peşin olarak borçluya satışı ise ittifakla caizdir.⁴⁷⁸

c. Mülk olmayan bir şey üzerine akit yapmak: Akdin mevzuunun akit vaktinde tam bir mülk olması şartı arandığından mal olması mümkün olmayan şeyler üzerindeki akitler batıldır.

1. Vakfın satılması: Vakıf ne mülk kılmayı ne de mülk edinmeyi kabul etmediğinden akdi batıldır. Fukaha vakıfla ilgili hadiste nakledilen sözleri esas almış, "ayn'nını hapset, semeresini tasadduk et"⁴⁷⁹ ifadesinden yola çıkarak vakıf malının satım, hibe miras gibi hukuki işlemlere konu olmasının yasaklığından dolayı vakfın mahiyeti ile ilgili tüm tasarrufları batıl kabul etmişlerdir.⁴⁸⁰ Bağlayıcı bir vakıf muamelesi⁴⁸¹ ile vakfedilmiş mal, manevi bir dokunulmazlık kazandığı için⁴⁸² alınıp satılmışsa dahi satım akdinin iptal edilmesi gerekir. Zira müşterek ve manevi servet olan vakfın meşruiyetindeki hikmet ve maslahat topluma daimi hizmettir.⁴⁸³

⁴⁷⁷ Hanefi Hanbeli ve Zahirilere göre batıldır. Bkz.(Zuhayli, a.g.e., 295).

⁴⁷⁸ Zuhayli, a.g.e.,V,29.

⁴⁷⁹ Vakıf mallarının temlik içeren akitlere konu olmasını yasaklayan genel hüküm hadiste delile dayandırılmıştır. Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen hadiste Hz. Ömer hadiseyi şöyle anlatmıştır: "Bir gün Rasûlullah'ın yanındaydım. Ey Allah'ın Peygamberi! Hayber'de ganimetin taksimi sonucu bir araziye sahip oldum ki ömrüm boyu böyle güzel ve kıymetli bir araziye sahip olmamıştım. Bu arazi hakkında ne buyurursunuz, dedim. Hz. Peygamber de istersen ayn'ını hapset (vakfet) semere ve menfaatini de fakirlere tasadduk et" buyurdu. Bkz.(Buharî, "Vesaya", 28-29); Bunun üzerine Hz.

Ömer (R.A.),Hayber'deki araziyi satılmamak, bağışlanmamak ve miras yoluyla başkasına bırakılmamak şartıyla yoksullara, miskinlere yolda kalmışlara Allah yolunda cihad edenlere ve efendisiyle mükâtep anlaşması yapan kölelere vakfetti. Hadisden anlaşılan odur ki, "ayn'ını hapset, semeresini tasadduk et" ifadesi vakıf mülkünün satım hibe vb. muameleye konu olmasını engellemiş ve ona aynı zamanda ebedilik ve devamlılık kazandırıp vakıf malları üzerinde temlik içeren bir akit yapmak yasaklanmıştır. Bkz. (İnb-i Kudame el-Muğnî,VIII, 229-233); bk. (Buhari, "Vesaya", 28-29).

⁴⁸⁰ Bilmen, **İstilahat-i Fıkhiyye Kamusu**, IV,299.

⁴⁸¹ Vakf-ı Lazım: Vâkıf veya hakim tarafından feshedilmesi caiz olmayan vakıftır. Vakfedilecek bir malın, faydası devamlılık arzeden mallardan olması için akar olması şartı aranır. Menkulattan bir malın vakfedilmesi sahih olmaz. Bkz. (Bilmen, a.g.e., IV,313; Akgündüz, **Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**,199; Merginani, **el-Hidaye**, III,29-30).

⁴⁸² Akgündüz, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, s.170.

⁴⁸³ Bilmen, a.g.e., I, s.212.

2. İnsan saçını ve sütünü satmak: Kendileriyle intifa' hadisle yasak edildiğinden satışları batıl kabul edilmiştir.⁴⁸⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.) “Allah, saçını başkasının saçına iliştiren kadına ve bunu ona yapana lanet etsin.” buyurmuştur. Bir kadın Allah Rasûlüne gelerek: “Kızım çiçek hastalığına yakalandı ve saçları döküldü. Ben onu evlendirdim, iğreti saç takayım mı? diye sorduğunda: Peygamberimiz (s.a.v.) cevaben: “Allah takana da taktırana da lanet etmiştir” buyurdu.⁴⁸⁵

İnsanın saçı, kılı veya sütünü satma ve onlardan faydalanmanın batıl olmasındaki asli sebep, insanın muhterem bir varlık olması ve her türlü bedel ve satışla küçük düşürülmekten korunmuş olmasıdır. Bununla birlikte onun bir parçası olan kıl, saç ve sütün de kıymetten düşürülmesinin caiz olmamasıdır.⁴⁸⁶

3. Yerde biten yeşil otların satışı ve kiralanması: “Hima”, devletin, bir kasaba yahut köyün insan ve hayvanlarının faydalanması için ayrılan/koruma altına alınan yer demektir.⁴⁸⁷ Otlaklar ve meralar (“hima”) devletindir. Kişi mülkiyetine girmemiş tüm memleket arazilerinin sahibi devlettir. Korular, pazar yerleri, yollar, meydanlar namazgahlar da “hükmî şahıs” adı verilen köy kasaba veya belediyelere aittir.⁴⁸⁸ Bunlar üzerine akid yapmak batıldır.

Hayvanların otladığı kela ve meralar şahsın kendi mülkünde olsa bile⁴⁸⁹ “İnsanlar üç şeyde ortaktır. “Suda, otta ve ateşte”⁴⁹⁰ hadisine binaen satımı ve icarı batıldır. Ulema, icare edilmesinin fasit mi yoksa batıl mı olduğu hususunda ihtilaf etmişlerse de,⁴⁹¹ ot ortak bir mal olduğundan herkesin tasarrufuna sunulan bir malın icarı caiz görülmemiştir.⁴⁹²

4. Suyun satımı: Esasen şahsın mülkünde bulunan pınar kuyu gibi su kaynaklarının yahut kaplarda depolanmış suyun satışı caizdir. Ancak tüm toplumun ortak mülkü sayılan deniz, göl, nehir kaynaklarının ve umuma ait pınar çeşme sarnıç

⁴⁸⁴ Ceziri, **Mezahibü'l-Erbaa**, III,290.

⁴⁸⁵ Buharî, “Libas”, 83-85; Müslim, “Libas”, 115,(2122); Nesai, “Zinet”, 71, (8,187,188).

⁴⁸⁶ Merginani, **a.g.e.**, III,75.

⁴⁸⁷ İbn-i Kudame, **el-Muğnî**, III,348.

⁴⁸⁸ Celal Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**,s.43.

⁴⁸⁹ Özel bir mal olsa dahî tüketim amacıyla kiralanması sahih olmaz.(Sütünü içmek için ineği kiralamak gibi) Buna kıyasla otlağın icarı evleviyetle caiz olmaz. bkz. (Merginani,**el- Hidaye**, III,74).

⁴⁹⁰ İbn-i Hacer el-Askalâni, **Buluğu'l-Meram**,s.353.

⁴⁹¹ Ceziri, **Mezahibü'l-Erbaa**, III,290.

⁴⁹² Merginani,**el- Hidaye**,III,74.

vb.mübah suların satışı batıl sayılmıştır.⁴⁹³ Aynı şekilde suyun yatağını satmak ve hibe etmek de batıldır.⁴⁹⁴

d. Akdin mahallinin nikâhlanması yasak kişilerden olması: Aralarında evlenme yasağı bulunanların yapmış olduğu nikâh akdi batıldır.⁴⁹⁵ Evlenilmesi yasak olan kadınlar geçici ve ebedi haram olanlar olmak üzere iki gruptur. Nikahlanması ebedi haram olanlar nesep, musahara (evlilikten doğan hısımlık) veya süt hısımlığı⁴⁹⁶ bulunanlardır.⁴⁹⁷ Geçici evlenme engelleri ise; din farkı,⁴⁹⁸ kadının evli olması,⁴⁹⁹ erkeğin dört eşinin olması ve eşlerin üç talâkla boşanmış olmasıdır.⁵⁰⁰ Geçici evlenme yasağı olan şahısların yaptığı nikâh akdi, bu engel mevcut olduğu müddetçe batıl, engel ortadan kalktığında ise yeni bir akitle sahîh olur.⁵⁰¹ Evlenilmesi yasak olanlarla ebedî evlenme engeli nass ile sabit olduğundan⁵⁰² alimler arasında bu konuda hiçbir ihtilaf yoktur. Böyle bir akit yapıldığında nikahın geçersiz olduğunda ve derhal ayrılmaları gerektiği hususunda görüş birliği vardır. Taraflar kendileri ayrılmazsa hakim aralarını ayırır.⁵⁰³

Ebu Hanife'ye göre ise böyle bir nikâhta akdin mahal açısından in'ıkad şartları tamam olduğundan hukuki varlık kazanmış bir akit olarak kabul edilmektedir. Ancak, nehyi ittîfakla sabit olup evlenme engeli de nikahın sıhhat şartı olması sebebiyle sıhhat şartının eksikliğinden dolayı akit fasittir. Diğer mezhepler ve İmameyn ise nikaha mani olan halleri in'ıkad şartları içerisinde saydığı için mahremle yapılan evliliği hükümsüz kabul ederler ve böyle bir nikahın batıl olduğuna hükmederler.⁵⁰⁴ Burada

⁴⁹³ Döndüren, **T.ve İ. İlmihali**, s.225.

⁴⁹⁴ Merginanî, **a.g.e.**, III,76.

⁴⁹⁵ Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, s.155.

⁴⁹⁶ Yasaklığının sebebi tarafların birbirlerinin parçası olmasıdır. Çünkü insanlardan bir parça olan süt ile kemikler ve et gelişir. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Emzirme eti oluşturan ve kemikleri geliştirendir*” buyurmuştur. Bk. Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I/432.

⁴⁹⁷ Bkz. İbn-i Rüşd, **Bidayetü'l-Müctehid**, III,1302;Merginanî, **el- Hidaye**, II,225-230; Mevsilî, **el-İhtiyar**, II,105; Serahsî, **Mebcut**,V,205-206.

⁴⁹⁸ Nikâh akdine konu olmada, konunun niteliğine itibar edilir. Buna göre müslümanın kafir bir kadınla evlenmesi sahîh olmaz. Müslüman kadın da kafir için nikâha konu olamaz..Konu bulunmadığı için de müslüman kadınla kafir evlenemez.bkz. (Serahsî, **a.g.e.**, XIII,187).

⁴⁹⁹ Nas ile haram olanlardır. Ayette “*muhsanat*” (namusları korunanlar) olarak geçmektedir. Bkz. (İbni- Kayyim el- Cevziyye, **Zadü'l-Mead**, (“Evli Kadınların Haram Oluşunun Hükümü”) V, 2120).

⁵⁰⁰ Döndüren, **Aile İlmihali**,s.169-172.

⁵⁰¹ Zuhayli **İslam Fıkhu Ans**.VII,51; Döndüren, **Aile İlmihali**,s.169-172.

⁵⁰² Nisa,4/23.

⁵⁰³ Bilmen, **Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, II,36

⁵⁰⁴ Bilmen, **a.g.e.**, II,34-36;Serahsi, **Mebcut**,IV,194-198; Zuhayli, **a.g.e.**,VII,112-116; el-Hımn,el-Buğa, **Büyük Şafii Fıkhu**, III,13-135).

Ebu Hanife'nin akdin butlanına değil de fesadına hükmetmesinin temel sebebi nesebin sübütü içindir. Hukuk-u Aile Kararnamesi de bu görüşü savunmuş ve bu fiili durumu hukukî bir sonuca bağlamıştır.⁵⁰⁵

Üzerine akit sahih olmayan batıl nikahlar:

1. Şahsın usulü ve furûu⁵⁰⁶
2. Hürmet-i Müsaharenin sabit olduğu kimseler⁵⁰⁷
3. İki kız kardeşi bir nikâhta cem' etmek⁵⁰⁸
4. Eh-i Kitap olmayan⁵⁰⁹ kafir kadınla nikâh veya müşrik erkek yahut müşrik kadınla yapılan nikah.⁵¹⁰
5. Üç talâk ile boşadığı kadını nikâhlamak.⁵¹¹

f. Necisin (Pisliğin) ve Necisli Şeyin Satılması: Mezheplerdeki tafsilatı farklı olmakla birlikte necis olan veya kendisine necaset bulaşıp temizlenme imkânı olmayan şey üzerine akit kurmak batıldır. Esasen İslam hukuku kendisiyle faydalanmak mümkün olan her mülkün satışını caiz görmüş ancak şeriatın istisna ettiği köpek, domuz, leş ve haşeratlar gibi faydasız şeylerin satışını bunların dışında tutmuştur.⁵¹²

⁵⁰⁵ H.A.K.,md.24.

⁵⁰⁶ Neseb (kan bağı) yoluyla haramlığın delili şu ayettir: “*Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları... sizlere haram kılınmıştır.*” (Nisa,4/23); Radâ (Süt emmek) ile, neseb ile haram olan haram olur. bkz. (el-Ceziri, **Mezahibü'l-Erbaa**,V,109).

⁵⁰⁷ Hanefilere göre, “Hürmet-i müsahere”, kelamsız sahih akit ile sabit olur. Çünkü fasit akit hürmet-i müsahereyi gerektirmez. Ancak Malikî ve Hanbelîler “Müsahere hürmeti fasid akitle sabit olur” derler. Bk.(el-Ceziri, **a.g.e.**,V,111; İbn-i Âbidîn, **Reddü'l-Muhtar**,V,306).

⁵⁰⁸ Helal olmayan iki kadın bir akitte cem' edilirse böyle bir akit talâksız fesh olunur. Çünkü, haram kılınmanın ebediyetinden dolayı bu akdin fesadı üzerinde fukahanın ittifak etmiştir. Bkz. (el-Ceziri, **a.g.e.**,V,124); Kadının halası veya teyzesini de bir nikâhta cem etmek, iki kız kardeşi beraber nikâhlama haramlığının aslından alınmış olması dolayısıyla Allah Rasûlü bunun da haram olduğuna hükmetmiştir.bkz.(İbn-i Kayyim el- Cevziyye, **Zadü'l-Mead**,V,2120).

⁵⁰⁹ Hanefiler, “Kitap ehli kadının nikâhlanması Dârü'l-Harpte Müslümanların hükümlerine boyun eğmezse haramdır. Çünkü bu durum fitne ve fesad kapılarını açar” demişlerdir. Bkz. (el-Ceziri, **a.g.e.**, V,132).

⁵¹⁰ “*Müşrik erkeklerle onlar iman edinceye kadar mü'min kadınları evlendirmeyin! Muhakkak ki mü'min bir köle, hoşunuza gitmiş olsa bile müşrik bir erkekte daha hayırlıdır. Çünkü onlar (müşrikler) sizi ateşe çağırırlarken, Allah ise kendi iradesiyle sizleri cennet ve mağfirete çağırır. İnsanlar öğüt alsınlar diye onlara ayetlerini beyan etmektedir.*”bk.(Bakara,2/221).

⁵¹¹ bkz. el-Ceziri, **a.g.e.**,V,107-139; “*Erkek karısını üç defa boşarsa kadın onun dışında başka bir kocayla nikâhlanmadıkça ona helal olmaz. Bu koca da onu boşadığı takdirde onlar Allah'ın koyduğu ölçüyü gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur*”bk. (Bakara,2/230).

⁵¹² İbn-i Kudame el-Makdisî, **el-Muğnî**,III,47.

- Malikilere göre, necis hayvan gübresi, “icma ile” leş olarak kabul edildiğinden satışı sahih değildir. Zira bu, insanoğlunun pisliği gibi görülmüştür.⁵¹³ Yine gübre gibi ölü hayvan derisi de dibağ olursa dahî, temiz olmayacağından satışı sahih görülmemiştir. At, katır eşek gibi yenmesi haram olan, veya sırtlan, tilki kurt vb.⁵¹⁴ yırtıcı olan hayvanlar da akde konu olamaz.⁵¹⁵ Köpek ise temiz olmak ile beraber⁵¹⁶ satışı sahih kabul edilmemiştir.⁵¹⁷
- Hanbelilere göre, temiz hayvan tersini (güvercin pisliği vb.) satmak caizdir. Ancak akrep yılan gibi haşarelerin satımı sahih görülmemiştir.
- Şafiiye göre, necis olan şeylerin tamamı için akit yapmak batıldır.⁵¹⁸ Ancak temiz olan şeye bulaşan necaseti ondan ayırmak mümkünse o zaman sahih olabilir.⁵¹⁹
- Hanefilerde ise hamr,⁵²⁰ domuz,⁵²¹ kan⁵²² gibi necisin ve boğularak öldürülen yahut düşüp ölen vb. meytenin satımı batıldır. Semen kılıp mebî kılınmazsa akit fasit olur. Dibağ olmadan önce derilerini satmak da helal olmaz. Hanefi mezhebine göre dibağ olduktan sonra temiz olduğundan akit sahih olarak gerçekleşir. Ancak domuz derisi bunların dışındadır. Çünkü domuz derisi dibağatle pak olmayacağından satımı sahih görülmemiştir. Meyte yağı ve insan pisliği de şeriat haram kıldığı için bunlarla da bey’ batıl olur.

⁵¹³ İbn-i Kudame, **a.g.e.**, III,47.

⁵¹⁴ İmam-ı Şafii, Katır, eşek ve kendileriyle avlanma imkanı olan Pars, Kartal ve Şahin gibi yırtıcı hayvanların satışını caiz görmüştür. Bkz.(İbn-i Kudame, **a.g.e.**, III,47). Çünkü bunlarda asl olan hüküm, Yüce Allah’ın “*Allah size alışverişi helal kıldı*” (Bakara,2/275) ayetindeki buyruğu gereği mübah olmalarıdır.

⁵¹⁵ el-Ceziri, **Mezahibü’l-Erbaa**, III,279-280.

⁵¹⁶ Köpek meselesi, iki sahih kavlin tercih edilenine göre bina edilir. Bu kavil köpeğin ayn-ı necis olmayıp diğer hayvanlar gibi (domuz istisna) bedeninin dış kısmının temiz olması ve ancak öldüğü takdirde pis olarak kabul edilmesidir.bkz. (İbn-i Abidin, **Reddü’l-Muhtar**,II,108).

⁵¹⁷ “*Rasulullah (s.a.v.) fahişenin ücretinden, kahinin kazancından ve köpeğin semen/bedel’inden nehyetti.*” bk.(Buharî, “Buyû”,113; Tirmizi, “Buyû”,46.).

⁵¹⁸ Şafiilerin bu konudaki delili: “*Allah bir şeyi yemeyi insanlara haram kıldı mı, semenini de haram kalmıştır.*” mealindeki hadistir. bk.(Ebu Davud, “İcare”,30).

⁵¹⁹ el-Ceziri, **a.g.e.**, III,279-280.

⁵²⁰ Maide suresinin 90. Ayetinde, “rics” olarak vasıflandırılmıştır.bk. (Maide,5/90).

⁵²¹ Maide,5/3; En’am,6/145; Bakara,2/173.

⁵²² Fakihler, kan meselesi konusundaki haramlığı Ebu Cuhafe’den nakledilen sahih bir hadis dayandırmışlardır. Hadisde, “*Rasûlullah (s.a.v.) kan mukabilinde (hacamat) alınan bedelden, köpeğin ücretinden ve fuhuş kazancından men’ etti*” buyurulmaktadır. Bk.(Buharkalkî,”Buyû”,25).

- Ebu Hanife'ye göre belde halkı sakinleri hiçbir kınama olmaksızın ekinleri için gübre alıp sattıklarından satımı caizdir.⁵²³Buna göre, devenin kığısı⁵²⁴ gibi hayvan tersleri kendisinden intifa edilip yakıt yapılırsa satımı sahihtir.⁵²⁵ Av ve kapı bekçiliği yapan köpeği,⁵²⁶derilerinden yararlanma imkanı olduğunda arslan, kurt, fil⁵²⁷gibi hayvanları satmak da caizdir. Kurbağa dışında,⁵²⁸akrep, böcek, yılan ve diğer haşereler kendilerinden faydalanıldığı (ilaç vb. alanlarda) takdirde satımı caiz olanlardır. Burada Hanefî mezhebine göre temel kaide şudur: “Kendisinde şer’an menfaat bulunan her şeyin satılması caizdir.”⁵²⁹

2.8.2.2. Nehyedilen Fasit Akitler

Eğer hükmü tamamlayan veya hükümlerle ilgili olan bir şart eksikse akit fâsit olur, batıl olmaz. Örneğin bir satış akdinde ödenecek olan para miktarının veya ödeme vadesinin bilinmemesi gibi hükmün uygulanması sırasında anlaşmazlığa yol açacak eksiklikler sebebiyle akit fasit olur. Buna göre fasit akit; akdin vafında, yani hüküm ve sonucunu tamamlayan şartlarında eksiklik bulunan akittir.

Şer’î hükümleri gözetmek için fasit akdin ya akdi yapanlardan birisince, ya da hâkim tarafından feshedilmesi hakkı doğar. Fasit akitte zaman aşımı, tarafların fesih hakkı devam ettiği sürece uzar. Fesih engeli meydana gelince akit kesinleşir.

Vasıf, şart yahut şer-ı bir yasakla fasit hale gelen bir takım muameleler şunlardır:

- Haram kılınmış bir semen mukabilinde yapılan akit: Şarap, murdar ölmüş hayvan eti, kan ve domuz gibi haram olan bir semen karşılığında yapılan satış Hanefilere göre fasittir⁵³⁰ve o şeyin kıymeti mukabilinde akit olur. Bir Müslümanın şarap karşılığında kumaş, kumaş karşılığında şarap satması fasit bir akittir.⁵³¹ Cumhura

⁵²³ İbn-i Kudame, **el-Muğnî**, III, 47.

⁵²⁴ Kığ: Koyun gübresi, kuru gübre anlamındadır. Bkz. (Sami, **Kamus-u Türkî**, s.874).

⁵²⁵ Cezirî, **a.g.e.**, III, 279-280.

⁵²⁶ “Kim av ya da çiftlik köpeği hariç köpek edinirse onun ecrinden her gün iki kırat azalır.” Bk. (Tirmizî, “Sayd ve Zebaih”, 17; Müslim, “Müsakat”, 10).

⁵²⁷ Hanefîler’e göre arslan kaplan, pars kedi gibi yırtıcı hayvanlar satım akdine konu olabilir. bkz. (Serahsî, **Mebstut**, XI, 235).

⁵²⁸ “Allah Rasûlü’ne (s.a.v.) kurbağanın ilahta kullanılıp kullanılmayacağı soruldu. Rasulüillah, onun kullanılmasını “O habaisten bir habistir” diyerek nehyetti.” bk. (Ebû Dâvud, “Tıb”, 11, “Edeb”, 178).

⁵²⁹ el-Cezirî, **Mezahibü’l-Erbaa**, III, 279-280.

⁵³⁰ Merginani, **el-Hidaye**, III, 70.

⁵³¹ İbrahim Halebî, **Mülteka**, II, 175; Döndüren, **T. ve İ. İlmihali**, s.194.

göre, bu akdin batıl olmasının sebebi hadisdeki hüküm gereğidir.⁵³²Satım akdinde olduğu gibi evlenme akdinde de şarap ve domuz gibi haram olan malın nikâh akdindeki mehirde tesmiye edilmesi akde gölge düşürür. İmam-ı Ahmed'e göre her ne kadar nikâh sahih olsa da bu fasit bir mehir tesmiyesidir. Fakihlerin geneli de bu görüştedir.⁵³³

b. Tek bir satışta iki satış akdi veya bir satış akdi içinde iki şart: Böyle bir muamelede satış bedeli belirsiz olduğu için Hanefilere göre iki satışı veya iki şartı kapsayan satım akdi fasittir. ⁵³⁴Mesela satıcı şahsın, “Şu evi sana, parasını şimdi verirsen 3000 liraya, bir yıl sonra verirsen 5000 liraya sattım” demesi akid siğasında iki akdi/iki fiyatı aynı zamanda söylemesidir. Böyle bir alışverişin caiz olmamasının sebebi, birincide fiyatın bilinmemesi ikincisinde de akdin şarta bağlanmasıdır. Halbuki peşin alışverişte şart olmaz.⁵³⁵

c. “Telcie” satışı (Haksızlığa uğrama korkusu) sebebiyle yapılan satış: Kendisine zulmedildiği için malını korumak maksadıyla satmak zorunda olan “Mülce”in satışı Hanefilere göre fasit, Hanbelilere göre ise rıza bulunmadığından batıl bir akittir. ⁵³⁶

d. Zorlanan kişinin (Mükreh) satım ve icare akdi: Hadisde: “Şüphesiz Allah ümmetinden yanılmayı, unutmayı ve zorlandıkları şeyin hükmünü kaldırmıştır”⁵³⁷ ifadesiyle, zorlamanın sorumluluğu kaldırdığı belirtilmiştir. Akdin erkânından biri de, âkidin muhtar olmasıdır. Buna göre mükrehin ne satışı ne de satın alması mün’akid olabilir.⁵³⁸ Böyle bir akit Hanbelilere göre fasit, Malikilere göre ise bağlayıcı değildir.⁵³⁹ İcare akdinin sıhhat ve nefazında da âkideynin rızası şart olduğundan ikrah ile yapılan icare akdi nafiz olmaz. İkrahin mülcî veya gayr-i mülcî

⁵³² Zuhayli, **İslam Fıkhı Ans.**V,361; el-Ceziri, **a.g.e.**, III,281.

⁵³³ İbn-i Kudame, **el-Muğnî**, IV,53-54.

⁵³⁴ Döndüren, **T.ve İ. İlmihali**,s.194.

⁵³⁵ el-Hınn,el-Buğa, **el-Fıkhü'l-Menhecî, alâ Mezheb-i İmam eş-Şafii**, III,146.

⁵³⁶ Zuhayli, **İslam Fıkhı Ans.**V,354.

⁵³⁷ Buharî,“Talâk”,11,“İlim”,44,“Şurut”,12,İbn-i Mace,“Talâk”,16.

⁵³⁸ Hanefilere göre şahsın üzerine zorlandığı akit fasit olarak mün’akid eder. Mesela zalim bir kimsenin şahsın mülkünü satmaya zorlamasıyla akit fasit olarak mün’akid olur. Ancak, zorlanma durumunda bey’ ve icarede fesh imkanı vardır. Ancak talâk îtak, nikâh ve nezirde fesih imkânı yoktur. Bkz. (el-Ceziri, **Mezahibü'l-Erbaa**, III, 202).

⁵³⁹ Döndüren, **T. ve İ. İlmihali**,s.220;el-Ceziri, **ag.e.**, V,38.

olması geçersiz olma durumunu değiştirmez. Mükreh olan taraf ikrahın ortadan kalkmasından sonra muhayyerdir. Dilerse akdi fesh edebilir.⁵⁴⁰

e. İkrah altındaki şahsın nikâh akdi: Üç mezhep de mükrehin nikâhının in'ıkad etmeyişinde ittifak etmiştir.⁵⁴¹Eřlerden birisinin, hapis yahut şiddetli dayak korkusu ie yapmış olduğu, yahut velinin muhtâr olmadığı nikâh fasit olur.⁵⁴²

f. Fasit şartla yapılan akit: Hanefilere göre fasit şart ile satış fasit olur.⁵⁴³ Çünkü fasit şartlar faiz babından sayılmıştır. Mâlî ve muvazaalı olmayan teberru' gibi akitlerde ise yalnız şart batıl olur akit ise geçerlidir.

şarta bağlanması sahih olmayıp fasit şartın iptal ettiği akitlerden bir kısmı şöyledir:

1-*Fasit şart ile kiralama*: Kiralayan şahsın kiraya verene bir miktar borç vermesi şartıyla yapılan kiralama akdi fasittir.

2-*Alışveriş akdi*: Hz. Peygamber (s.a.v.) şartlı alışverişi yasakladığından malın malla tebadül edildiği akitlerde, fasit şarta bağlama sahih olmaz.⁵⁴⁴ Mesela bir kadının kendisini veya kızını tezevvüc şartıyla evini bir şahsa satması veya kadının kendisini boşaması şartıyla malını kocasına satması bey' akdini ifsad eder.⁵⁴⁵ Aynı şekilde alıcının da gebe olması koşuluyla havyan satın alması veya "şu kadar yağ" çıkması koşuluyla susam veya zeytin satın alması, bilme ve yerine getirme imkanı olmadığından akdi fasit kılar.⁵⁴⁶

3-*İcazet (Onaylama)*: Kendisine vekâlet verilmeyen bir kimse birisinin malını onun izni olmadan satsa, malın sahibi de, "bana borç vermen yahut bir şey hediye etmen şartıyla bu akdi onaylarım" dese bu şart ile icazet fasit olur.

4-*Borçdan İbra*: "Bana bir ay hizmet etmen yahut falan kimsenin gelmesi, gitmesi.. şartıyla seni borçdan beri kıldım" diyerek yapılan ibra fasittir.

5-*Müzaraa (ziraat) ve Müsakat akdi*: "şu kadar borç vermen şartıyla tarlamı sana muzaraa olarak verdim veya müsakat ortaklığı yaptım" demek suretiyle

⁵⁴⁰ Bilmen, **İstılahat-i Fıkhiyye Kamusu**, VI,168.

⁵⁴¹ Hanefî Mezhebinin görüşü için bk. el- Cezirî, **a.g.e.**,V,47.

⁵⁴² Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, s.164.

⁵⁴³ Bk.şart çeşitleri konusu.(sahih şart fasit şart) s.78-81.

⁵⁴⁴ Halebî, **Mülteka**,II,272-273

⁵⁴⁵ Bilmen, **a.g.e.**,VI, 24.

⁵⁴⁶ Serahsî, **Mebsut**, III,29.

yapılan ziraat ve müsakat akdi fasit olur. Çünkü müzaraa ve müsakat kiralamaadır. Şarta bağlanması sahih olmaz.⁵⁴⁷

g. Faizli satış: Hanefilere göre nesfe ve fazlalık ribasını içine alan satım akdi fasit, çoğunluğa göre ise, faiz yasağı Kitap ve Sünnetle sabit olduğundan batıldır. Mesela bir kimse, 10 gram ağırlığındaki altını 10,5 gram ağırlığındaki bir altınla peşin veya veresiye olarak mübadele ettiğinde, meşru miktarı mütecaviz olan bu fazlalık faiz olduğu için akdi ifsad eder.⁵⁴⁸

h. Meçhulün satışı: Satılan şeyde, vadede, rehin bırakılan veya kefile ilgili ileri derecede bilgisizlik içeren bir satış Hanefilere göre fasit cumhura göre batıldır.⁵⁴⁹ Nikâh akdinde de durum bunun gibidir. Çünkü akit konusunun meçhul olması, satım akdinin in'ıkadına engel olduğu gibi nikâh akdinin de in'ıkadına manidir. Mesela, bir baba, “seni iki kızımından biriyle evlendirdim “dese nikâh akdi geçerli olmaz.⁵⁵⁰ Mehir tayinin de de aynı hüküm cereyan eder. Şafii’ye göre mehrin taraflarca malum olması gerekir. Çünkü mehir, karşılıklı ıvaz akdinde ifa edilen bir ıvaz sayıldığı için meçhul olması durumunda akit sahih olmaz. İmam-ı Malik’e göre ise, alışveriş konusuyla bu ayırır ve meçhul olsa da mehir sahih olur.⁵⁵¹

Cehalet-i Yesire, (az bilinmezlik)⁵⁵² akdin sıhhatine mani değildir. Mesala sandık içindeki eşyasını satmak veya malum ve muayyen vakte kadar vadeli pazarlıkla bey’ akdi yapmak sahih kabul edilmiştir. Cehalet-i fahişe/ Cehalet-i mütefavite, (çok bilinmezlik) ise vücuda gelip gelmeyeceği belli olmayan, zuhur edeceği kestirilemeyen veya ta’yin edilmesi mümkün olmayan şeydir. Örneğin yağmur yağacağı, rüzgar eseceği zamana kadar demek, müddeti meçhul kıldığından, bir sürünün içerisinde ta’yin edilmeksizin bir koyun satmak da mebî’ yi meçhul

⁵⁴⁷ Halebî, **a.g.e.**, II, 272-273.

⁵⁴⁸ Bilmen, **İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, VI,104.

⁵⁴⁹ Rehin verilecek şey belirsiz ise akit fasittir. Kefil meselesinde ise, kefil akit meclisinde bulunmadığı takdirde alıcı ister kefil belirtsin isterse belirtmesin akit fasit olur. Çünkü kefilin, kefil olmayı kabul edip etmeyeceği meçhuldür. Bu durumda, belirsizlik nedeniyle akit fasit olmuş olur.bkz. (Serahsî, **Mebut**, XIII,25).

⁵⁵⁰ Serahsî, **a.g.e.**, XIII,99.

⁵⁵¹ İbn-i Kudame, **el- Muğnî**, IV,52.

⁵⁵² “Buğday yığınının bir ölçek satmak” gibi az bir bilinmezlik tarafları anlaşmazlığa götürecek derecede olmadığından akdi fasit kılmaz. Bkz.(Serahsî, **a.g.e.**, XIII,98).

kıldığından akdi ifsad eder.⁵⁵³ Çünkü akit, çok aldanmayı değil az aldanmayı taşıyabilir.⁵⁵⁴

i. “Arabûn” (Kaparolu) satışı: Alıcı şahsın, satıcının caymasını önlemek amacıyla önden verdiği bir miktar paraya, “kaparo” ya da “pey akçesi” denir. Böyle bir satım akdi, satıcı için bağlayıcı (lazım) alıcı için de muayyerlik barındırır. Şayet alıcı akdi yapmaktan vazgeçerse kaparoyu kaybetmiş olacaktır.⁵⁵⁵ Pey (kaparo verme) İmam-ı Malik’e göre: Satış tamam olmadan önce müşteri satıcıya bir miktar para verip, “Malı alırsam bunu malın parasından sayarız, geri kalanı da veririm. Eğer almazsam o zaman bu verdiğim senin olsun, geri istemem” şeklinde yapılan satıştır. Hadisdeki yasağa ve cumhura göre, bu yasak ve sahih olmayan bir satıştır.⁵⁵⁶ Çünkü satış gerçekleşmezse kaparo yanmak üzere yapılan satım akdi geçersiz olur. Hanefilere göre bu fasit bir akittir. Diğer müçtehitlere göre batıl olmasının delili şu hadistir: “Hz. Peygamber “urban” (kaparolu satışı) yasaklamıştır”.⁵⁵⁷ Yasağın sebebi sınırsız bir muhayyerlik, garar, muhatara, (risk) karşılıksız olarak malın yenilmesinden dolayı sebepsiz zenginleşme ve iki fasit şart bulunmasıdır. Birisi yalnız satıcı lehine bağlı, diğeri alıcı için cayma hakkıdır.⁵⁵⁸

j. Başkasının icazetine mevkufluk olan nikah akdi: Bir adam akıl baliğ olan oğlunu onun icazeti olmaksızın o gaibken evlendirse ve oğul razı olmasa nikâhı reddetse akit fasit olur.⁵⁵⁹ Ancak gerekli şahsın izni alındığı takdirde bu nikah sahih ve mün’akit olabilir.⁵⁶⁰

k. Nüsük⁵⁶¹ ile ihramlı olanın nikâh akdi: Böyle bir nikâh Hanefilere göre sahihtir.⁵⁶² Malikiler ihramlının nikâhının fesadına hükmederler.⁵⁶³ Hanefiler

⁵⁵³ Bilmen, **a.g.e.**, VI,29,30,41.

⁵⁵⁴ Serahsî, **Mebsut**, XIII,24.

⁵⁵⁵ Zuhayli, **İslam Fıkıhı Ans.** V,309-310.

⁵⁵⁶ İmam-ı Malik, **Muvatta**, II,125.

⁵⁵⁷ Ebû Davud, “Buyû”, 67; İbn-i Mace, “Ticaret”,22; el-Askalânî, **Buluğu’l-Meram**, s.302.

⁵⁵⁸ Zuhayli, **İslam Fıkıhı Ans.** V,309-310; Döndüren, **T. ve İ. İlmihali**, s.18; Karaman, **a.g.e.**, II,108; el-Hinn,el-Buğa, **Büyük Şafii Fıkıhı**, III,147.

⁵⁵⁹ el-Ceziri, **Mezahibü’l-Erbaa**, V,117.

⁵⁶⁰ Zuhayli, **a.g.e.**, VII,109.

⁵⁶¹ Allah’a yakınlık sağlayan her türlü ibadet ve taât. Bk. (“Nüsük”,**(DİA)**, XXXIII,303).

⁵⁶² Hac veya umre için ihramlı bir kadın ihramlı bir erkekle kerahat-i tahrimiyye ile nikah akdi yapabilir. Delili: Hz. Meymune ile Rasulü Allah (s.a.v.) in ihramlı iken evlenmesidir. Bkz. (İbn-i Abidin, **Reddü’l-Muhtar**, V,341).

⁵⁶³ el-Ceziri, **a.g.e.**, V,116; Malik,**Muvatta**, I,348,349; İbn-i Kudame,**el-Muğnî**, IV,35.

dışındaki üç mezhep de hac menasiki üzere ihramlanmış⁵⁶⁴ olan kişinin akdinin sahih olmadığında ittifak etmişlerdir.⁵⁶⁵ Fesadına delilleri ise Müslim’in sahihindeki Osman b. Affan (R.A.)’ın Hz. Peygamber (s.a.v.)’den aktardığı “*İhramlı ne nikâh yapabilir ne de nikâh yapılır*” hadisidir.⁵⁶⁶

2.8.2.3. Mekruh Akitler

Mekruhun nehy edilip edilmediği ile ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte, Gazzali’ye göre mekruh fiil dört anlamda kullanılmaktadır.

- İmam-ı Şafii’nin “Fildişinden yapılan kap kakak kullanmayı mekruh görüyorum” ifadesindeki “mekruh” sözüyle kastedilen haramlıktır.
- İmam-ı Şafii’nin “Cuma guslünün terkini mekruh görüyorum” ifadesindeki mekruh kavramı ile “tenzihen mekruh” kastedilmektedir.
- Kuşluk namazının terkine mekruh denilmesi ise “hılaf-ı evlâ, yani yapılması terk edilmesinden evla görülen fiiller içindir. Dolayısıyla bunda bir yasaklık değil tercih söz konusudur.
- Dördüncü olarak ise mekruh, “haramlığı husunda şüphe hasıl olan şey” için kullanılır.⁵⁶⁷ Örneğin yırtıcı hayvanların etinin yenmesinin mekruh görülmesi bu sınıftandır.⁵⁶⁸

Bazı akitler rükun, şart veya vasıflarında hiçbir eksiklik bulunmadığı halde, akdin kendisi dışında kalan bir sebepten ötürü yasaklanmış olabilir.⁵⁶⁹ Hanefiler bu gibi akitleri mekruh sayarken, çoğunluk mezhep müctehitleri haram kabul ederler.

Akdin dışında kalan bir sebeple yasaklanan başlıca muameleler şunlardır:

a. Neceş satışı: Pazarlık sırasında üçüncü kişilerin gerçek alıcı olmadığı halde sırf fiyatı yükseltmek amacıyla göstermelik, kışkırtıcı yanıltıcı teklifler ile alış-verişe

⁵⁶⁴ Efendimiz (s.a.v.)’in Meymune (R.A.) ile ihramlı mı, yoksa ihramsız mı nikahlandığı hususunda ihtilaf edilmiştir. İbn-i Abbas:(R.A.) “*Onu ihramlı aldı*” derken Ebû Rafi’ nin görüşü, bulûğa ermiş olduğundan tercihe şayan bulunmuştur. Bkz. (İbn-i Kayyim el-Cevziyye, **Zadü’l-Mead**, V,2108).

⁵⁶⁵ el-Ceziri, **Mezahibü’l-Erbaa**, V,49.

⁵⁶⁶ Bkz. el-Cevziyye, **Zadü’l-Mead**, V,2108.

⁵⁶⁷ Gazzalî, **el-Mustasfa**, I,53-54.

⁵⁶⁸ Malikilere göre sırtlan, tilki, kurt kedi gibi yırtıcı hayvanların etinin yenmesi mekruhtur. bkz. (Ceziri, **Mezahibü’l-Erbaa**, III,279-280).

⁵⁶⁹ Halebî, **Mülteka**, II,173.

karışmasıdır. Ebu Hureyre (R.A.)’dan rivayet edilen bir hadiste: Hz.Peygamber (s.a.v.) “*Sırf müşteri kızıştırmak için satışa girmeyiniz*”⁵⁷⁰ buyurmuştur.

Hanefilere göre, eğer malın fiyatı gerçek değerini aşarsa tahrimen mekruh olur. Zahirilere göre böyle bir satış akdetmek fasit, Şafiilere göre ise haramdır. Ancak, akit günaha girmekle birlikte sahih kabul edilir.⁵⁷¹ Muvazaalı arttırmadaki görüş ayrılığının nedeni, akdin unsur ve şartlarından değil de haricî bir sebeple yasaklanmış olmasındandır. Çünkü fukaha, yasaklamanın, akdin fesadını mı yoksa sadece akdi yapan tarafların günahkar olmalarını mı gerektirdiği hususunda ihtilaf etmişlerdir.⁵⁷² İmam Ahmed’den nakl edildiğine göre bu satış batıldır. İmam-ı Malik’de yasağın alışverişi ifsad ettiği görüşünden hareketle akdi geçersiz kabul eder.⁵⁷³

b. Malın pazara ulaşmadan satışı: Şehirdeki bazı kimselerin köyden veya dışarıdan mal getirenleri yolda karşılayıp malları elinden almasıdır. Burada, üreticinin şehirdeki günlük rayiç fiyatları öğrenmesi engellenmekte, şehirli tüccarın onun elinden ucuza aldığı malı piyasaya kontrollü ve pahalı olarak sürmesi veya karaborsaya düşürmesi söz konusu olmaktadır.⁵⁷⁴ Hadiste şöyle buyrulur: “*Hz. Peygamber (s.a.v.) binitlileri yolda karşılamayı, yani pazara gelmeden yüklerini satın almayı yasaklamıştır.*”⁵⁷⁵ Hanefilere göre, bu şekilde üretici veya malı dışarıdan getiren kimse ile tüketici arasına girmek eğer topluma zarar veriyorsa tahrimen mekruhtur. Eğer sun’î fiyat artışına yol açmıyorsa bunda bir sakınca bulunmaz.

c. Şehirlinin köylü adına satış yapması: Şehirlinin köylüye ait ürünleri depolayıp, komisyoncu sıfatıyla piyasaya sürmesi yasaklanmıştır. Tavus’un, İbn Abbas (R.A.)’dan naklettiği bir hadiste şöyle buyrulur: “*Hz. Peygamber, şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasaklamıştır.*”⁵⁷⁶ Tavus, İbn Abbas’tan böyle bir satışın şeklini sormuş, İbn Abbas; şehirli köylüye komisyonculuk (simsarlık) yapıp, onun malını satamaz, diye cevap vermiştir.⁵⁷⁷ Hanefilere göre böyle bir komisyonculuk belde halkına zarar veriyorsa mekruh olur, aksi halde bunda bir sakınca bulunmaz.

⁵⁷⁰ Buhari, “Buyû”, 58-59,60,70,71; “Şürût”,11; Tirmizî, “Büyû”,57; Malik, **el-Muvattaa**,II, s.219.

⁵⁷¹ el-Hınn,el-Buğa, **el-Fıkhü'l-Menhecî, alâ Mezheb-i İmam eş-Şafii**, III,150.

⁵⁷² İbn-i Rüşd, **Bidayet’ül- Müctehid**, II,136.

⁵⁷³ İbn-i Kudame, **el-Muğnî**, III,19.

⁵⁷⁴ İbn-i Kudame, **a.g.e.**, III,22,23; el-Hîn, el-Buğa, **a.g.e.**, III,151.

⁵⁷⁵ Buharî, “Büyû”,71; Müslim, “Büyû”,14; Tirmizî, “Büyû”,17.

⁵⁷⁶ Buharî, “Büyû”,58,64,68,71, “İcare”,14; Tirmizî, “Büyû”,13.

⁵⁷⁷ Buharî, “Büyü”,1422.

Mâlikîlere göre, neceş satışı gibi, bu şekil komisyonculuk da akdin feshini gerektirir.⁵⁷⁸ Hanbelî ve Şafiiler ise bu simsarlığı, şehirliye fenalık getirip halkı sıkıntıya düşüreceğinden haram görmüşlerdir.⁵⁷⁹

d. Cuma namazı vaktinde satış yapmak: İslam dini temelde ticarî işlemleri belirli bir zaman ve mekana hasretmemiş, hatta bu konuda olabildiğince geniş davranmıştır. Ancak dinin şairinden olan bazı zaman ve mekanları ticarî mumele için uygun görmemiştir. Mescitlerde⁵⁸⁰ ve Cuma namazı vaktinde yapılan bey' akdinin hoş görülmemesi bu duruma örnek teşkil etmektedir.⁵⁸¹ Çünkü, Cuma namazı vakti ticaretle uğraşan kişinin hutbeyi ve namazı terketme ihtimali söz konusudur.⁵⁸²

Cuma namazı ile yükümlü olanların cuma saatinde işlerini bırakıp namaza koşmaları gerekir. Sadece cemaate gelmemek için özürlü olan erkeklerle, gayr-i müslimler, kadın ve çocuklar bunun dışındadır. Cuma namazı sırasında namaza gitmeyip de bir takım günlük muameleler, akitler yapılırsa bu akitler geçerli olmakla birlikte mekruhtur. Cuma namazına çağırılma sırasında olmadığında, alışveriş akdi mübah ve güzel iken, bu vasıfla (Cuma) kabih hale gelmiştir.⁵⁸³

Şâfiîlere göre ise böyle bir akit haram olur. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de; "*Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığınız zaman hemen Allah'ın zikri olan namaza koşun, alış verişini bırakın*"⁵⁸⁴ buyurulmuştur. Hanbelîlere göre bu sırada yapılan akitler geçerli olmaz, Mâlikîlerde meşhur olan görüşe göre de bu alışveriş fasit olduğundan akit feshedilir. Cuma namazı vakti Hanefîlere göre ilk ezandan, çoğunluğa göre ise hatibin minbere çıkışından itibaren namazın sonuna kadar olan süredir. Dolayısıyla bu süre zarfında yapılan muamele mekruh olmuş olur.⁵⁸⁵

⁵⁷⁸ İbn-i Kudame, **a.g.e.**, III,21.

⁵⁷⁹ Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**, s.390.

⁵⁸⁰ İslam tarihinde, mescitlerin farklı fonksiyonları olmakla birlikte, aslî işlevi namaz kılmak, itikafa girmek vb. ibadetleri yerine getirmek için mabed olmasıdır. Bkz. (Ahmet Önkal, Nebi Bozkurt, "Cami" (**DİA**), VII, 46-47).

⁵⁸¹ Hz. Peygamber (s.a.v.) bir kişinin kayıp devesini mescide girip sormasını dahî hoş görmemiş, mescitlerin yalnız ibadet mekanları olduğunu ima etmiş ve de yapılaş maksatlarına uygun olarak kullanılmasını emretmiştir. bk. (İbni Mace, "Mesacid", 11).

⁵⁸² "Namazın ve hutbenin terkine sebep olan alışveriş tahrimen mekruhtur." bkz. (İbn-i Abidin, **Reddü'l-Muhtar**, I, 552).

⁵⁸³ Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşerî Hukuk**, I, 365.

⁵⁸⁴ Cuma, 62/9.

⁵⁸⁵ Bilmen, **İstilahat-i Fıkhiyye Kamusu**, VI, 31.

e. Toplumsal Kargaşa ve Kaos Döneminde Silah Satışı: İslam hukuku akitlerde aranan tüm şartları taşıyor olmasına rağmen kimi zamanlarda bazı muameleleri yasaklamış veya sınırlama getirmiştir. Bunlardan biri de fitne zamanlarında silah satmaktır. Bu yasağın temel sebebi, Kur'an'a göre "iyilik ve takvada yardımlaşma, fakat günah ve düşmanlıkta yardımlaşmama"⁵⁸⁶ prensibine dayanmaktadır. Fitne ve kargaşa zamanlarında silah satmanın tavsiye edilmemesinin aslı sebebi, fitne ve fesadın büyümesine mani olmaktır. Hadislerde fitne kavramıyla kastedilenin de müslümanlar arasındaki iç savaş olduğu ifade edilmektedir.⁵⁸⁷

Hanefî ve Şafiiler fitne zamanlarında silah satışının mekruh olduğunu savunurken, Hanbelî ve Malikîler haram olduğunu ifade ederler. Buna göre Hanefî ve Şafii hukukçulara göre akit sahih / geçerli iken Malikî ve Hanbelîlere göre batıl/ geçersiz olduğu görüşü hakimdir.⁵⁸⁸

Hanefilere göre, böyle bir satım akdinin mekruh olabilmesi için, öncelikle satışın toplumsal kargaşanın olduğu bölge sınırları dahilinde olması ve de alıcı şahsın niyetinin ayaklanma (bağy) ve anarşizm olaylarına katılma kasdı taşıması gerekmektedir. Dolayısıyla Hanefilere göre farklı bölgede gerçekleşen yahut müşterinin niyeti bilinmeyen satımlar kerahet vasfı taşımamaktadır.⁵⁸⁹

Şafii fukaha, keraheti kabul etmekle beraber, "şayet niyet kesinleşmiş ise satış geçerli ancak hüküm haramdır" derler. Hanbelî ve Malikiler ise niyete bakılmaksızın akdin butlan/ geçersizliğine hükmederler.⁵⁹⁰

⁵⁸⁶ "İyilik ve takva hususunda yardımlaşın. Günah ve düşmanlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın cezası çetindir."bk. (Maide,5/2).

⁵⁸⁷ "Hz. Peygamber (s.a.v.) fitne zamanlarında silah satımını yasakladı."bk. (Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübra**,V,327).

⁵⁸⁸ İbn-i Kudame, **el-Muğnî**,V,395; Zuhaylî, **İslam Fıkhı**, IV,3045.

⁵⁸⁹ İbnü'l-Hümmam, **Fethu'l-Kadir**,V,460.

⁵⁹⁰ Zuhayli, **İslam Fıkhı**,IV,3045.

2.9. FESADIN AKİTLERE ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hukuk düzeni, bir kısım tabiat olaylarına ve insan fiillerine bir takım hukukî sonuçlar bağlamıştır. Örneğin doğum, ölüm akıl hastalığı gibi tabii haller ve bir borcu ödemek veya bir insanı yaralamak, öldürmek vb. insan fiillerinin belli bir hukukî sonucu vardır. Hukuk düzeni fiiller, tek taraflı hukuki işlemler veya “akit” gibi çok taraflı hukuki işlemler olarak ortaya çıkmaktadır.⁵⁹¹

Akitler, medeniyet tarihinin gelişmesine paralel, şahsın iradesine tanınan saygının en önemli göstergesidir. İnsanlar sahip oldukları hür iradeyle, sosyal hayatlarını devam ettirebilmek için ihtiyaçlarını akit denilen hukukî müessese ile karşılarlar. Akitlerin hukukî temelinde akit hürriyeti ilkesi yer almaktadır. Bu ilkeye göre fertler, istedikleri şahıslarla, istedikleri akitleri, kendi belirledikleri şartlar altında yapabilmekte ve bir takım hak ve sorumluluklar elde etmektedirler.⁵⁹²

İnsan iradesine büyük önem veren İslam hukukunda, geniş bir akit yapma hürriyeti vardır. Teorik olarak, fukaha bu konu üzerinde ihtilaf etmiştir. İslam hukukçularının bir kısmı, “akitlerde aslolan haramlıktır”⁵⁹³ kaidelerini savunarak esas itibariyle akit yapmanın yasak olduğunu ancak ayet, hadis ve icmanın cevaz verdiği akitleri yapmanın caiz olacağını ifade etmişlerdir.

Onlara göre, şeriat insanı başıboş bırakmamış, insan için bir sınır çizmiştir.⁵⁹⁴ Şer’î bir delile ve sabit bir asla dayanmayan bütün akitler dinde haddi aşmak ve dinin dışına çıkmaktır. Bu fikri savunanlar, görüşlerinin delili olarak, “*bizim amellerimiz dışında kim bir amel işlerse merduttur*”⁵⁹⁵ hadisini öne sürmektedirler.

Çoğunluk ise “prensip olarak akit yapmak serbesttir;⁵⁹⁶ ancak nasların, kıyasın ve icma’ın yasakladığı, caiz görmediği akitler yapılamaz” tezini savunmuşlardır.⁵⁹⁷ Bu görüşün savunucularına göre Kurân-ı Kerîm, haram kılınan sözleşmeler hariç,⁵⁹⁸

⁵⁹¹ Sefa Reisoğlu, **Borçlar Hukuku, Genel Hükümler**, s.42-43.

⁵⁹² Haçkalı, **a.g.m.**, C.5,s.121.

⁵⁹³ Ebu Zehra, **el-Milkiyye ve Nazariyyetü'l-Akd**, s. 258.

⁵⁹⁴ Çeker, **İslam Hukukunda Akitler**, s.5.

⁵⁹⁵ Buhari, “Sulh”5; Müslim, “Akdiye”, 17,18.

⁵⁹⁶ “Akitlerde asl olan ibahadır.” bkz. (Ebu Zehra, **el-Milkiyye ve Nazariyyetü'l-Akd**, s. 264.)

⁵⁹⁷ İmam- Şafîi, bu hususu, Bakara,2/275; Nisa, 4/ 29 ayetleriyle ifade etmiştir.bkz. (Zuhayli, **İslam Fıkhi Ans.**,V,221).

⁵⁹⁸ “*Size haram kıldığını size ayrıntılı olarak açıkladı.*”bk.(En’am,6/119).

genel olarak akitlere saygı gösterilmesini emretmiştir. Uygulamada da daima akit hürriyetine yer verilmiş ve ihtiyacın ortaya çıkardığı yeni akit şekilleri genel prensipler çerçevesinde geçerli sayılmıştır.⁵⁹⁹

Akit, insanoğlunun uyguladığı en eski hukukî işlemlerden birisidir. Karşılıklı borçlanmak üzere akitleşme fikrinin ne zaman doğduğu, hangi gereksinimlerden kaynaklandığı hakkında tarihi vesîkalara dayanan bir bilgimiz yoktur. Bu mevzudaki bilgiler, insanlığın sosyal hayatının gelişme ve değişmesiyle ilgili umumi kanunlara, kısacası zan ve tahmine dayanmaktadır.

Senhûrî, insanlığın tanıdığı en eski muamele şeklinin malın mal karşılığı peşin değiştirilmesi tarzında olduğunu bildirmektedir. Ancak bu işlem, daha çok insanlar arasındaki güvenliği sağlamak için tatbik edildiğinden, bu devrede henüz akitleşme fikri mevcut değildir.⁶⁰⁰ Akit fikri daha sonra öldürme suçundan alınan tazminattan (diyet) doğmuştur.⁶⁰¹ Başlangıçta öldürme olayı kan davasına yol açar, aileler karşılıklı olarak öldürmeye devam ederlerdi.

Ancak bu durum daha sonra değişerek intikam yerine diyet (kan bedeli) alınmaya başlandı. Katil diyeti bulamayınca tedarik etmek üzere mühlet ister, teminat için de rehin bırakırdı. Buna göre akitleşme müessesesinin tarihi temeli, diyeti ödemek üzere bir mühlet üzere anlaşmaktan ibaretti. Tarihî olarak akdin temelini, davacı ile davalının, anlaşmazlığı hakem yoluyla çözme hususunda anlaşmalarının teşkil ettiğini düşünenler de vardır. Durum ne olursa olsun akitleşme fikrinin ortaya çıkması üzerinde dinlerin büyük tesiri olmuştur.⁶⁰²

Semavî dinlerin sonuncusu olan İslam dini, insanların iki cihandada mesut olmasını hedefler. Bu niyet ve hedefin, muamelat sahasına da yansımaları beklenir. Buna göre İslamın gayesine ters düşen tasarruflar yasaklanıp yerine maksadı hasıl eden tasarruflar teşvik edilmiştir. Bu durumda muamelatın en kapsamlı bölümünü içine alan akitlerde gözetilen siyasette, İslamın özüne ters düşen tasarruflar batıl, veya fasit sayılacaktır.

⁵⁹⁹ Maide,5/1; İsrâ,17/34.

⁶⁰⁰ Karaman, a.g.e., II,50-51.

⁶⁰¹ Ali Bardakoğlu, "Diyet", (DİA),1994, IX,473-479.

⁶⁰² Karaman, a.g.e., II,50-51.

Öncelikle akit yapmak için tasarrufta bulunacak en az iki kişiye ihtiyaç olacaktır. Ancak, bu şahısların tasarrufa ehil olabilmesi, ehliyetin şartlarına haiz olmasına bağlıdır. Çünkü hukuk nazarında her bir şahıs hak sahibidir fakat her hak sahibi tasarruf yetkisine sahip değildir.

Ehliyete sahip olmayan şahısların yapmış olduğu akitler ve bu akitlerin geçerli kabul edilmesi, toplumda iktisadî yönden düzensizlik, piyasalarda karışıklık, taraflar arasında geçimsizlik ve kavgalara sebep olur. Halbuki akit, herhangi bir husus üzerinde anlaşmaya varmaktan ibarettir. Nizaaya/kavgaya sebep olan durumlar ise akdi, yerine göre ifsad veya ibtal eder. Bunun içindir ki İslam Hukukunda akitler temelde rızaya dayandırılmıştır. Ancak rızanın gizli olması sebebiyle rıza ile yetinmeyip fitne ve fesadın önüne geçmek için şekle de başvurulmuştur. Zarar görme halinde ise akit, muhayyerlik veya infisah durumları ile birlikte fesh olmuş yahut fesh edilmiştir.

İslam Hukuk literatüründe “akd” sözcüğüyle ifade edilen kavram, genel anlamda taraflar arasındaki maddi veya manevi nitelikli tüm hukuki sözleşmeler/ anlaşmaları kapsar. Yine İslam hukukuna göre akitler tarafların rızasına işaret eden irade beyanları ile kurulup tamamlanır. Karşılıklı bedellerin teslimi yahut kabzı da akitten doğan borç olur.

İslam hukukçularının çoğunluğuna (cumhur) göre akdin hukuken meşruiyet vasfını ve sahih hükmünü kazanabilmesi, akdin in’ikadı ile mümkündür. Sahih hükmünü alamamış bir akit batıl olarak kabul edilir. Dolayısıyla akdin in’ikad şartları aynı zamanda akdin sıhhat şartları olarak değerlendirilir. Hanefî fakihlere göre ise akdin in’ikadı yokluk halinden (adem) çıkıp varlık kazanması anlamına gelir. Bu da, hukuken ehliyetli olan şahısların meşru mal (mahal) üzerinde, yine hukuka uygun olarak anlaşmaları ile mümkündür. Hanefî fukahaya göre, akit her ne kadar bu haliyle hukuk nazarında mevcut gözüktüğü de bu onun sahih olduğunu göstermez. Çünkü, bu zahiren mevcut olan durum, içerisinde mahzurlu bir takım vasıflar barındırabilir yahut bulunması gereken bazı vasıfları bünyesinde barındırmayabilir. Sıhhatle butlan arasındaki fesad mertebesi de bu noktada ortaya çıkmış olmaktadır.

Hanefilere göre fasit akit, akdin sıhhat şartlarının ihlal edilmesine ve bunun hukukî neticesine bağlı olarak sahih ve batıl akitten farklı şekilde değerlendirilmesi demektir. Sahih akitteki meşruiyet bir taraftan mülkiyetin intikalini sağlamakta diğer

taraftan da mülk üzerinde tasarruf ve mülkten faydalanma imkânını tanımaktadır. Batıl akit ise hükmen yok kabul edildiğinden hukukî sonuç doğurmamaktadır.

Fasit akit, malın tesliminden sonra mülkiyet tesis etmekte, tasarruf imkânı tanımakta ancak istifadeyi meşru kılmamaktadır. Mal üzerinde istifadenin caiz olmayışı, akdin aslı itibarıyla sahih, vasfı itibarıyla fasit olması sebebiyledir. Bu ayrım, kazanılan mülkiyetin temiz olmadığını, akdi yapan taraflara akdi feshetme sorumlulukları olduğunu ve akdi yapanların günahkâr olduğunu göstermektedir. Bu duruma göre, Allah hakkının bir gereği olarak şayet taraflar feshetmezse yetkili hâkim re'sen akdi fesh etmelidir.

Kazanılan mülkiyetin kirli sayılması cihetinden hareketle, Hanefiler fasit akitle gasp arasında ilişki kurarak, gaspın hükümlerini fasit akdin feshi durumunda da uygulamışlardır. Buna göre, kıyemî mallardan olması halinde malın akit esnasındaki haliyle (aynen) iadesi gerekir. Bunun herhangi bir şekilde mümkün olmaması halinde ise kıymeti ödenmek üzere mal tazmin edilmelidir. Misli mallar ise misliyle tazmin edilmelidir. Bu tazmin sayesinde malın mülkiyetinin satıcıdan müşteriye intikal ettiği kabul edilir. Bu şekilde satıcı tarafın kıyemî mal üzerindeki mülkiyet hakkı da malın kıymetine intikal etmiş olmaktadır.

Fasit akitle satın alınan mülk, müşterinin elinde helak olduğunda, iade imkânı ortadan kalktığı için bundan sonra akdin feshedilmesi de mümkün değildir. Yine fasit akitte malın teslim alınması yoluyla müşteriye geçen mülkiyet, müşterinin bu malı bir başkasına satması ya da hibe etmesi durumunda, satılan veya hibe edilen kişiye intikal etmektedir. Bunun yanında, fasit akdin konusunda “mala bitişik olan ve maldan doğmayan ziyade” türündeki artış, asıl maldan ayrılmadığı için akit feshedilememektedir. Fasit akdin konusundaki hukuki tağyir de aynı sonucu vermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. FESADIN TOPLUMSAL YAPIYA VE FERDE ETKİ EDEN YÖNÜ

3.1. FESADIN TOPLUMSAL YAPIYA ETKİSİ

3.1.1. Toplumsal Yapı

Karşılıklı ilişki çerçevesinde bir araya gelmiş ya da gelme olasılığı bulunan insanların oluşturduğu toplumsal yapı; ferdi, toplumu, devleti, kurumları ve insan ilişkilerini içine alan çok geniş bir olgudur. İnsanoğlu tek başına ferdî olarak yaşama imkan ve kabiliyetine sahip değildir. Rabbi onu toplumcul bir varlık olarak yaratmıştır. Dolayısıyla topluluk halinde yaşayan insanların zaman zaman arzu ve ihtiyaçlarının çatışmaması mümkün değildir. Arzu ve ihtiyaçların karşılanması noktasındaki anlaşmazlıklar düşmanlıkları da beraberinde getirecektir. Bu durumda toplumu ıslâh edecek fesad sarmalından çıkaracak ve toplum yapısının her katmanına sirayet edebilecek bir nizama ihtiyaç vardır.⁶⁰³ Çünkü toplumsal yapı içerisindeki bozukluk, yani ictimâî kargaşa ortamı, maddi ve mânevi tüm değerleri ifsad etmekle kalmayıp aynı zamanda tabîî ve fitrî dengeyi de tahrib etme gücüne sahiptir. Zira fitne ve fesad İblisin başkanlığında çalışan örgütsel bir yapılanmadır. Bu örgütsel yapılanmaya karşı ancak hak dinin getirdiği hukuk düzeni içerisinde hareket edilerek toplum nizamı tesis edilebilir.⁶⁰⁴

İnsanoğlu tarih boyunca göçebe kavimler de dahil olmak üzere topluluk halinde yaşamıştır. Sosyal bir varlık olan insan, durağan olmaktan uzak, sürekli değişen ve gelişen bu toplumsal hayata uyum sağlamak zorundadır. Uyumun olmadığı durumlarda çatışma ve kargaşa ortamı hakim olur ki bunun farklı farklı sebepleri olabilir. Kimi zaman sosyal sebepler kimi zaman ekonomik, siyasi, dinî coğrafî ve

⁶⁰³ Karaman, Mustafa Çağrı vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB.Yay.4.bs., Saray Matbaacılık, I.s.109.

⁶⁰⁴ bkz. Muhammed Ebû Zehra, *İslamda Sosyal Dayanışma*, Yağmur Yayınları, 3. Basım, İstanbul,1981, s.28-38.

kültürel sebepler fesad, kargaşa ve çatışma ortamının doğmasına zemin hazırlayabilmektedir.

3.1.2. Toplumdaki İlk Fitne ve İlk Fitnecinin Durumu

Bir mesele dînî açıdan ele alınıyorsa öncelikle usûl ve metodun (yol gösterici nitelikte) “Kur’an ve Sünnet” olması gerekmektedir. Bu bağlamda, “fitne” olgusunun modern veya çağdışı olması hiç bir önem arz etmemektedir. Her zamanın, her coğrafyanın, her milletin ve her bir bireyin mâruz kalacağı fitne farklı farklı olabilir. Fitne yani kargaşa, diğer bir tâbirle bozgunculuk, her çağda, her kavim ve toplulukta sosyal bir hastalık olagelmıştır. Büyük imparatorluklar ve medeniyetler, sadece küçük bir fitne kıvılcımı ile ateş alıp yok olmaya mahkûm olmuşlardır. Burada mühim olan, bozgunculuk işini ilk önce kimin başlatmış olduğudur. Zira nassa göre cürümden en büyük pay da ona ayrılmış olandır.

3.1.2.1. Hadise Göre İlk Fitnecinin Yükleneceği Günah

Hız. Peygamber (s.a.v.) kargaşa ortamının çıkmasına sebep olan ilk fitnecinin, sadece kendi günahını değil, aynı zamanda ondan sonra ortaya çıkacak olan her bozgunculuğun ve fesâdın da günahını yükleneceğini ifade eden hadis-i şerifinde: *“Kıyamete kadar işlenecek cinayetlerin günahından bir mislinin Hz. Adem (a.s.) ‘ın oğlu Kabil’e geleceğini, zira yeryüzünde bu menfur işi ilk onun başlattığını ifade eder.* ⁶⁰⁵ Çünkü bir mazarrata sebep olan kişiye, onun günâhının yükleneceği, bunun yanında bir iyiliğe öncülük eden kimseye de o iyiliği yapanın ecri gibi sevap verileceği vaâd edilmektedir. Bu bağlamda, Hadîsi Şerifte: *“İslam’da iyi bir çığır açan kimseye bunun sevâbı vardır. O çığırda yürüyenlerin sevâbından da kendisine verilir. Fakat onların sevâbından hiçbir şey eksilmez. Her kim de İslam’da kötü bir çığır açarsa o kişiye onun günahı vardır. O kötü çığırda yürüyenlerin günâhından da ona pay ayrılır. Fakat onların günahından da hiçbir şey eksilmez.”*⁶⁰⁶ buyurulmaktadır.

⁶⁰⁵ Buhari, “Diyat”, 2, “Enbiya” 1, “İ’tisam” 15.

⁶⁰⁶ Müslim, “Zekat” 69, Nesâî, “Zekat” 64.

3.1.2.2. İnsanın Yarattılmasıyla Başlayan İlk Fitne

Âlimlerin bir kısmı ise, ilk fitnenin şeytanın aldatmasıyla ilk insan Hz. Adem'e kadar dayandığını ifade etmektedirler. Allah (c.c.) kendine halife olarak tayin ettiği,⁶⁰⁷ fesada elverişli bu insan cinsine akıl, irade vb. kabiliyetler lûtf etmiş, ve Allah'ın buyruğunu hakim kıldığı takdirde, istediği gibi bir hayat yaşayabilme imkanı sunmuştur. Fakat Allah'ın emir ve yasaklarına kulak asmadan başına buyruk bir hayat sürecektir ve kendine verilen yetkileri insanlığın maslahatına değil de kendi menfaatine kullanacak olursa, halifelik sınırını aşmış, ve sınavı kaybetmiş olacaktır.⁶⁰⁸

Allahü Teala, Hz. Âdem'i yaratmadan önce meleklerine hitaben, *Yeryüzünde (geniş yetki ve kabiliyetlerle donatılı)*⁶⁰⁹ bir halife⁶¹⁰ yaratacağını haber verdiğinde, devamlı surette Rablerini tesbih ve takdis eden meleklerin, halifeliğe kendilerinin değil de, bozgunculuk çıkaracak, kan dökecek insan cinsinin getirilmesinin hikmetinden sorması ayette şöyle anlatılır : “*Rabb'in meleklerine: “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.” dediğinde, Onlar, “Biz seni tesbih edip dururken, orada fesad çıkaracak, kanlar akıtacak birini mi yaratacaksın? dediler.” Bunun üzerine, Allah'ü Tealâ ,” Sizin bilmediğinizi ben bilirim.”*⁶¹¹ buyurdu.

Kur'an-ı Kerim'de: Hz. Adem (a.s.) ve Hz. Havva'ya hitaben:” *Dedik ki: “Ey Adem! Sen ve eşin cennete yerleşiniz, oranın nimetlerinden istediklerinizi bol bol yiyiniz, fakat şu ağaca yaklaşmayınız; yoksa zalimlerden olursunuz”*⁶¹² buyurulmaktadır.

Hz. Adem ve Hz. Havva'nın, İblis'in akıl çelmesiyle⁶¹³(“fitnesi”) meydana gelecek olan dünyadaki ilk imtihanları böyle başlamış olacaktır. Burada insanlık için

⁶⁰⁷ “Sizi yeryüzüne çıkaran ve oraya hakim kılan Allah'tır.”bk. Hud,11/62.

⁶⁰⁸ İsmail Yiğit, **Peygamberler Tarihi**,s.75; Emiroğlu, **Esbab-ı Nüzül**, XV,22.

⁶⁰⁹ Yiğit,**a.g.e.**,a.y.

⁶¹⁰ “Allah'ın vekili”, en büyük şerefe nail olan, yeryüzünde Allah'ın hükümlerini uygulayan, yaşatan, dünyayı imar eden ve bütün canlılardan üstün olan anlamında kullanılmıştır. Bkz. (Emiroğlu, **a.g.e.**, XV,14-20,22; Süleyman Hayri Bolay, “Adem”, (**DİA**), I,358).

⁶¹¹ Bakara, 2/30.

⁶¹² Bakara, 2/35.

⁶¹³ “İyi biliniz ki, rabbiniz bu ağacın meyvesinden yemenizi; ancak sizin iki melek olmanızı, yahut cennette ebedî kalmanızı istemediğinden yasak etmiştir. Başka bir sebep için değil! Ve o ikisine “Emin olunuz! Ben bunu sizin iyiliğiniz için söylüyorum, ben size öğüt verenlerdenim.” diye yemin etti. (Âraf,7/20-21.); “Derken şeytan onun aklını karıştırıp şöyle dedi: Ey Âdem! Ebedilik ve sonu gelmez bir saltanatı sağlayacak bir ağacı göstereyim mi?” (Tâhâ,20/120) diyerek ikisini de kandırdı ve yasak ağacın meyvesinden yemeye ikna etti. Bkz.(Yiğit, **a.g.e.**, s.87; Emiroğlu, **Esbab-ı Nüzül**, XV,22).

ibret niteliğindeki asli ders, ölümden sonra devamlı kalmak üzere girilen cennet yurduna, insanoğlunun henüz dünya hayatı başlamadan bir imtihan için konulması, sonra oradan yeryüzüne indirilmesidir ki,⁶¹⁴ bunda bir çok hikmet vardır.⁶¹⁵ “İnsanlığın atası”⁶¹⁶ olan Âdem (a.s.) bir yasağın çiğnenmesi neticesinde sonsuz nimetlerle donatılmış ebedî sâadet yurdu olan cennetten çıkarılıp⁶¹⁷ “acı ile tatlının”, “nimet ile külfetin” “mutluluk ile hüznün” bir arada bulunduğu imtihan dünyasına indirildi⁶¹⁸ ise, dünyadaki ilâhî emirlerin ve yasakların çiğnenmesi de insana imtihanı kaybettirecek ve onun ebedî mutluluk yurduna geri dönmesine engel olacaktır.⁶¹⁹

3.1.2.3. Fitne-i Kübrâ

İslam târihinde “Fitne-i Kübrâ” adıyla bilinen ilk fitne,⁶²⁰ Abdullah bin Sebe’ isimli, aslen Yemen’li olan bir yahudi⁶²¹ tarafından Hz. Osman (R.A.) zamanında ortaya çıkmıştır. Daha sonra Râfızîlik⁶²² adıyla anılacak olan bu fitnenin mensupları zaman içerisinde on iki fırkaya ayrılmış ve tarih boyunca müslüman kanı dökülmesine

⁶¹⁴ Âraf, 7/26-27: “Ey Âdem oğulları! Sizin için, avret yerlerinizi örtecek elbise ve zinet eşyası yarattık. Takva elbisesi ise daha hayırlıdır. İşte bunlar Allah’ın âyetlerindedir. Belki düşünüp ibret alırlar. Ey Âdem oğulları! Şeytan ebeveyninizi (Âdem’i ve Havva’yı) avret yerlerini kendilerine göstermek için üzerlerindeki takva elbisesini sıyrtarak elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatıp fitne ve belaya düşürmesin sakının!” bk.(Elmalılı, **Hak Dini Kur’an Dili**, IV,29).

⁶¹⁵ Heyet, **Kur’an Yolu**, DİB. Yay., 4. Baskı, Saray Matbaacılık, Ankara, 2012,I, s.108-109; Elmalılı, **a.g.e.**, IV,29).

⁶¹⁶ Âdem (a.s.) ilk yaratılan insan cinsi olduğundan ve tüm insanlık âlemi onun soyundan türediğinden kendisine, Ebu’l-beşer/ insanlığın atası künyesi verilmiştir. Semavî dinlerin tamamı bu hususta ittifak etmişlerdir.(bkz. Emiroğlu, **a.g.e.**,XV,23).

⁶¹⁷ Mevdüdi, Hz. Âdem ve Havva’ ilgili âyetteki, “*oradan ininiz*” emrinin bir kovulma değil bil’akis yaratılış gayesinin (halife olma) zorunlu neticesi olduğunu ifade eder ve cennette tutulmalarının da “imtihan” sebebiyle olduğunu belirtir. Bkz. (Yiğit, **a.g.e.**, s. 95) ; Dolayısıyla dünyaya gönderilmeleri de bir ceza değil aslî yaratılış gayesi için olmuştur. Bk. (Tefhim,1/67).

⁶¹⁸ “Allah (c.c.) buyurdu: *Bir kısmınız, diğer bir kısmınıza düşman olarak Cennetten inin.Yeryüzünde sizin için bir müddete kadar, yerleşme ve geçim imkânı vardır. Yine şöyle dedi: Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve tekrar oradan diriltilip çıkarılacaksınız.*” Bk.(Âl-i İmran, 7/24-25.)

⁶¹⁹ Heyet, **Kur’an Yolu**, I,s.109; Ayetteki “*La Yeftekinümü’ş-Şeytan*” (şeytan sizi belaya uğratmasın!) ifadesindeki yasaklama, her bir insan için takva giysisi ile silahlanarak şeytanın fitnesinden geri durmak ve çekinmenin mümkün olduğunu göstermektedir.bkz.(Elmalılı, **a.g.e.**, IV,29).

⁶²⁰ İslam alimleri genelde Hz. Osman’ın (R.A.) öldürülmesiyle doruk noktaya ulaşan kanlı siyasi dönemi ilk ve büyük fitne diye adlandıırlar. bkz.(Mustafa Çağrııcı, “Fitne”,(DİA),XIII,156; İlyas Çelebi, “Fiten ve Melahim”, (DİA), XIII,150).

⁶²¹ M. Said Ramazan el-Bûti, **Fıkhu’s-Sire, Peygamberimiz (s.a.v.)’in Uygulamasıyla İslam**, 10. Baskı,Yaylacılık Matbaası, İstanbul,1992,s.512.

⁶²² Gulat- ı Şîa ile birlikte Haricîlerin tümünü tanımlamaktadır. Zeyd b.Ali’den ayrılan ilk İmâmîler’e , daha sonra bütün Şîf fırkaları ile Şîf unsurları taşıyan bazı Batınî gruplarına verilen isim.Bkz. Muhammed Ebû Zehrâ, **İslamda Siyâsi İtikadî ve Fikhî Mezhepler Tarihi**, Hisar Yayınevi, İstanbul,2011,s.303-304; Mustafa Öz, “Rafizîler”,(DİA), XXXIV,396-397).

sebepler olmuşlardır.⁶²³ Her ne kadar fitnenin başlaması Hz. Osman (R.A.) döneminin bitimine rast gelse de daha öncesinde, arka planda fitneyi sürekli körükleyip olgunlaştıran kişi İbn-i Sevdâ (Abdullah b. Sebe') idi.⁶²⁴ Bu şahıs Hz. Osman R.A. zamanında Mısır'a gelmiş ve Halife hakkında aleyhte sözler söyleyip bunun yanında "sözde" Hz. Ali (R.A.) ve Ehl-i Beyt lehine propaganda yaparak halkı isyana teşvik etmişti. Kendisi Mısır'da fesadını yaymak ve halka nüfûz edebilmek için garip taktik ve teşbihlere başvuruyordu: " *Muhammed (s.a.v.) İsa (a.s.) 'dan efdal değildir? Peki Muhammed (s.a.v.) İsa'dan daha elyak değildir, dünyaya tekrar gelmeye? O halde Hz. Muhammed (s.a.v.) kendisine en yakın olan amca oğlu Ali'nin kişiliğinde gelecektir* " tarzında bozguncu sözler içeren cümleleriyle Mısır halkını zehirlemeyi başarmış ve İbn-i Sebe'nin elinde "fitne" son şekline ulaşmıştı. Neticede oyuna gelen çevreler (ihtilalciler) isyan edip eylem için Medine'ye yürümüşlerdi.⁶²⁵

Halbûki aynı taktiği Yemen'de de denemiş olmasına rağmen, tek bir kişiyi bile oyuna getirmeyi başaramamıştı. "Bu durum Ümmetin yalan (fitne) üzerine ittifak etmeyeceğinin en somut örneğidir."⁶²⁶

Buradan anlaşılan odur ki, İslam ümmetinin Sünni- Şii⁶²⁷ şeklinde iki parçaya bölünmesinin ardındaki asıl sebepler, zihinlerin bozguncular tarafından hurâfelerle doldurulması ve böylece eyleme hazır hale getirilmesidir.⁶²⁸ Tüm bu yaşanan hadiseler neticesinde Hz. Osman (R.A.) 'ın öldürülmesi sonsuza kadar sürecek olan fitneler zincirinin ilk halkasını (fitne-i kübra) oluşturmuştur.⁶²⁹

⁶²³ Rafizilerden Sebeiyye taifesi içinden Batımyye, Kırâmite, Babikiyye adı altında İsmailiyye şubesi ve Gayraiyye (mecusî) gürühu türemiştir. bkz. (Bilmen, **Ashab-ı Kiram Hakkında Müslümanların Nezih İtikadları**, s.59; Mustafa Öz, "Rafiziler", (DİA), XXXIV, 396-397.

⁶²⁴ İbn-i Sebe' esasen bir yahudidir. İslam alemine tefrika düşürmek için zahiren müslüman gibi görünmüştür. Oluşturduğu fırkaya "Sebeiyye" denilmiştir. İmametini Hz. Ali'ye ve evladına layık olduğunu ve haşâ İmam Alide Ulûhiyyet bulunduğunu iddia etmiştir. bkz. (Bilmen, **a.g.e.**, s.58).

⁶²⁵ el-Bûti, **Fıkhu's-Sire**, s.519.

⁶²⁶ "Benim ümmetim asla dalâlet üzerinde birleşmez. Öyleyse siz (ümmetim arasında) bir ihtilaf gördüğünüz zaman büyük Müslüman topluluğundan ayrılmayınız." Bk. (İbn-i Mâce, "Fiten", 8).

⁶²⁷ Gnş. blg. için. bkz. Ebû Zehra, **Siyasi, İtikâdi ve Fikhî Mezhepler Tarihi**, s.36-45; 180, 210.

⁶²⁸ bkz. el-Bûti, **Fıkhu's-Sire**, s.505-525.

⁶²⁹ M.Said Ramazan el-Bûti, **a.g.e.**, s.519.

3.1.3. Aileden Millete Uzanan Toplumsal Fesad

Toplum hayatı ferd için, toplumu meydana getiren fertlerin farklılığı da toplum hayatı için zorunludur. Allah'ü Tealâ, insanı kadın ve erkek çiftinden hâlk ettiği halde onları da yine kendi aralarında farklı yaratıp, sûretlerini, fiziklerini, seslerini, kâbiliyet ve istidâtlarını da farklı kılmıştır. Bu farklılık neticesinde âileden millete doğru uzanan küçük ve büyük topluluklar, fertler ve gruplar yaşamak ve gelişmek için daima birbirlerine muhtaçtırlar. Hatta insanın tek başına insanlık ideallerini gerçekleştirmesi bir yana biyolojik yaşamını devam ettirebilmesi dahî mümkün değildir.⁶³⁰ Bu hususta, Kur'an-ı Kerim'de: *“Ey insanlar haberiniz olsun ki biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve sizi milletler ve kabileler yaptık ki, tanışasınız. Zira Muhakkak ki Allah indinde en itibarlı en takvâlinizdir”*⁶³¹ buyurulmaktadır.

3.1.3.1. Toplumun En Küçük Sosyal Birimi Olan Ailenin Fesadı

Arapçada aile manasına gelen “usre” kelimesi lugatta “kişinin en yakın akrabalarından (ebeveyn, dede, nine, çocuk ve torunlar) oluşan topluluk olarak tanımlanır.⁶³² Aile, nikâh bağı ile birbirine bağlanan karı koca ve kan bağı ile birbirine bağlı evlatlardan meydana gelen ve her biri kendi içinde birbirlerini karşılıklı etkileyen, ortak bir kültürü paylaşan ve sürdüren bireyler grubu olarak tanımlanmaktadır.⁶³³ Geniş anlamıyla, akrabalık ilişkileriyle birbirlerine bağlanan fertlerin oluşturduğu topluluğa da aile denebilmektedir.⁶³⁴

İctimâî hayatın esâsını teşkil eden bu kurum, topluma âit düzenin de devamlılığını sağlamaktadır. İslam ahlâk ve nizâmının yaşanması ve bu anlayışın yeni nesillere aktarılmasındaki en büyük etken, şüphesiz ki toplumun en küçük birimi olan ailedir.⁶³⁵ Aile toplumun temel taşı ve insânî duyguların ilk şekil verildiği mektep olarak görüldüğünden toplumdan aile mefhumü kaldırıldığında tabii ve fitrî insan tipi de (“medeniyyün bittâb”)⁶³⁶ ortadan kaldırılmış olmaktadır.⁶³⁷

⁶³⁰ Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012,s.433.

⁶³¹ Hucûrat,49/13.

⁶³² Mustafa el- Hınn el-Buğa, *el-Fıkhu'l-Menheci, alâ Mezhebi'l-İmam eş-Şafii*, (Nikah) II,s.123.

⁶³³ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*,s.18;

⁶³⁴ *Britannica*, I,s.228; Mehmet Akif Aydın, “Aile”, (*DİA*),1989,II,196-200.

⁶³⁵ Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*,s.430.

⁶³⁶ İbrahim Canan, *Namus Fitnesi Mut'a*, Timaş Yayınları, İstanbul,1992,s.10.

⁶³⁷ Canan, *a.g.e.*,s.10.

Şah Veliyyullah Dihlevî, ” *Kişinin ailesine yönelik “fitnesi” aile düzeninin bozulması ile olur*”⁶³⁸ der. Nasıl ki bir ülkede ortaya çıkan fitne, o ülkenin parçalanmasına, halkının bölünmesine yol açıyorsa, küçük bir topluluk olan âile içindeki fitne de âilenin dağılıp perişan olmasına, dünya ve âhiret hayatlarının mahvolmasına yol açacaktır. Ayrıca âiledeki ilişkilerin bozulması, toplumun farklı katmanlarındaki bozulma ve düzensizliklere de zemin hazırlayacaktır.

Cemiyet içerisinde kökleşmiş olan bazı geleneklerin, ve toplum değerlerinin ilk öğrenildiği yer âile yuvasıdır. İslam, âile kurumunun muhkem olması için şer-ı manâda ne yapılması gerekiyorsa yapmış, ve âile nizamını sabit kâideler üzerine bina etmiştir. Kur’an-ı Kerim’de herhangi bir hüküm, âile ahkâmınının (evlenme, boşanma,⁶³⁹ miras⁶⁴⁰ ve nafaka) beyân edildiği kadar ayrıntılı beyân edilmemiştir. Çünkü İslama göre âile, “insanlık binasının vahdetidir ve asırlar boyu zevâle maruz kalmadan devamlılığını sürdürmektedir.”⁶⁴¹ Ailenin ve evlilik kurumunun bozulması ile birlikte toplumun fesadı ve çürümesi de kaçınılmazdır.⁶⁴²

3.1.3.2. Evlilik

İslam’da ev halkının arasındaki ilişkilerin korunması (Âile hukuku) esastır. Zirâ buradaki nizâmın topluma bakan bir tarafı da vardır. İslam hukukunun bu noktada koymuş olduğu kaideler bütününe bakıldığında, İslam hukuku içerisinde, Âile hukuku:⁶⁴³ “Evlilik, Doğum, Mülkiyet ve Ünsiyet” şeklinde dört konu başlığı ile ele alınmıştır. ⁶⁴⁴Batı menşe’li hukuk sisteminde de medeni kanunun ikinci kitabı, Âile hukukunu, 1-Karı-koca (evlilik hukuku)2- Hısımlar (neseb) 3- Vesayet şeklinde üç bölüm olarak tanzim etmektedir. (mad.82-438)⁶⁴⁵

Evlilik, Kur’an-ı Kerim’in “misak-ı galiz”⁶⁴⁶ yani “*ağır ve büyük söz*” şeklinde vasıfladığı önemli bir akittir. İslamda, “evlilik” için, ancak İslâm’ın öngördüğü şartlar

⁶³⁸ Dihlevî, **Huccetullâh’ül-Bâliğa**, II,s.121.

⁶³⁹ Bakara, 2/227, 228, 229, 230, 231, 232, 236, 237; Talâk,65/1,2,6.

⁶⁴⁰ Nisa,4/13,11,12,176.

⁶⁴¹ Abdurrahman el-Cezeri, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**, IV,s.620.

⁶⁴² Muhammed Ebû Zehra, **İslamda Sosyal Dayanışma**, s.139.

⁶⁴³ Bkz. Mehmet Akif Aydın, “Aile”, (**DİA**), 1989,II ,196-200.

⁶⁴⁴ Şah Veliyyullah Dihlevî,**a.g.e.**,II,s.121.

⁶⁴⁵ Karaman, **a.g.e.**,I,s.24.

⁶⁴⁶ Nisa,4/21.

çerçevesinde olduğunda “meşrû nikah” tanımı yapılabilir. ⁶⁴⁷ Allah’ın helâl kıldığı tasarrufun haricindekiler ise (mut’a,⁶⁴⁸şiğar⁶⁴⁹vs.) haram dairesi kapsamında değerlendirilmiştir. ⁶⁵⁰

Öncelikle evliliğin ilan edilmesi, (Nikah akdinin “aleniliği”)⁶⁵¹ ve bu davranışla birlikte herkes tarafından bir kurum olarak kabullenilmesi gerekmektedir. Malik, İb-n, Ebî Leyla, vd. nikâhın ilan koşulunun tanık şartından daha mühim olduğunu savunurlar. “Eğer tanıklara “bu akdi gizli tutun” diye tembihde bulunulsa akit geçersiz olur.” ⁶⁵² Mehir, ⁶⁵³şahit, ⁶⁵⁴nişan/hıtbe, ⁶⁵⁵(örfe göre) küfüvlük, (neseb, İslam, zanaat, hürriyet, diyanet ve zenginlik noktasında denklik)⁶⁵⁶ velinin izni⁶⁵⁷ gibi bir takım şartların yerine getirilmediği bir nikah, örfe ve İslam hukukuna göre geçerliliği olan bir sözleşme olarak kabul edilemez.

İslam hukuku, evliliği ciddi bir kurum olarak görür. Dört mezhep de nikâhın şaka ile olsa dahî mün’akid olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Ebû Hureyre (R.A.) ,

⁶⁴⁷ el- Cezeri, **Mezahibü'l-Erbaa**,V,30-45.

⁶⁴⁸ Mut’a: Akit sığasının muayyen bir vakitle kayıtlanmasıdır. Şâfi, Mâlikî ve Hanbelîler, “Mut’a” yahut “muvakkat” arasında hiçbir fark yoktur. Muvakkat nikâh mut’a nikâhından başka bir şey değildir.” derler. Hanefîlerin burada ayrıldığı tek nokta, mut’a lafzının bizzat zikredilmesinin şart olmasıdır. Bkz.(el- Cezeri, **a.g.e.**,V,154; Merginanî,**el-Hidaye**,II,15; Canan, **Namus Fitnesi**, **Mut’a**,15-16).

⁶⁴⁹ Şiğar nikâhı sahihayn hadisiyle nehy olunmuştur. Bkz.(el-Ceziri, **a.g.e.**, V, 211); Şiğar: Karşılıklı mehir vermeden, iki kişinin birbirlerinin kızları ile evlenmeleridir.

Abdullah b. Amr (R.A.): “*Rasûlullah (s.a.v.)*, “*şigar*”*usulü nikâhı yasakladı.*” Buyurmuştur. Bkz.(İmâm-ı Mâlik, **Muvatta**, “Nikâh babı”, H.24,II,s.23); el- Cezeri, **a.g.e.**, V,161-165, 209-215; **Feteva-i Hindiyeye**, III,s.362-365.

⁶⁵⁰ Müslim, “Nikah” ,19, 22,24; İbn-i Mâce, “Nikâh” 44; Hz. Ali R.A. ‘dan rivayet olunan bir hadiste: “*Rasûlullah (s.a.v.) Hayber savaşı günü, Mut’a nikâhını ve ehlî merkep etinin yenilmesini yasakladı.*” Buyurulmaktadır. Bk.(İmâm-ı Mâlik, **Muvatta** “Nikâh babı”, H.41,II,s.34.

⁶⁵¹ bk. Buhari, “Nikah” ,50; Nesâî, “Nikah” ,72; Tirmizî, “Nikah” ,6, İbn-i Mâce, “Nikah” ,20).

⁶⁵² Serahsî, **Mebsut**,V,48.

⁶⁵³ Mehirsiz nikâh, (“şiğar”) şer’an caiz olmayan nikâh sınıfındadır.bk. (Nisa,4/24).

⁶⁵⁴ Ebu Hanife, Mâlik ve Şâfiî, şahitlerin varlığının zarûreti üzerinde ittifak etmiştir. Bkz.(el-Cezeri, **a.g.e.**,V,s.48); İbn-i Kudame **el-Muğnî**, III,536. Hadise:”*Nikah ancak tanıklarla caiz olur*” buyurulmuştur. Bk.(Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV,5);

⁶⁵⁵ Hıtbe (nişan), nikah akdinin bir parçası olarak kabul edilmez. bk.(Fahrettin Atar, “Nikah”, (**DİA**), XXXIII, 112) Fıkıh ve hadis kitaplarında“Hıtbe”, Türk örf ve adetlerinde de söz kesmek yahut “Nişan” olarak ifade edilir. Evlenme niyetini açıklama; “*hutbe*”, açıklayan erkek “*hâtub*”, açıklanan kadın “*mahtûbe*” şeklinde tanımlanır. Hıtbede mehir üzerinde anlaşma ve rıza var olmakla birlikte henüz akit yoktur. Bkz.(H. İbrahim Acar, “Nişan”,(**DİA**),XXXIII,153; Karaman, **a.g.e.**, I,238-239).

⁶⁵⁶ “Kefaet” (denklik), akdin sıhhati için şarttır. Kadın dengi olmayan bir erkekle evlenecek olursa, velisinin itiraz ve bozma hakkı vardır.Velisi akitten önce nikâha razı olmazsa akit batıl olur. Bkz.(el-Cezeri, **a.g.e.**, V,96-106; Serahsî, **a.g.e.**, V,37-40; İbni Rüşd, **Bidayetü'l-Müctehid**, II,353-354).

⁶⁵⁷ Hanefîler, hür ve mükellef kadının, velisiz nikahının geçerli olmasını kefaet şartına bağlarlar. Velinin dengi olmayanda itiraz hakkı vardır. Bkz.(Halebi, **Mülteka**,I,s.369; Malikî, Şafii Sevrî ve İshak “*Velisiz nikah Yoktur*” hadisine istinaden nikâhın sahih olmayacağında birleşmiştir. Bkz.(**İbn-i Kudame**, **el-Muğnî**,III,534).

Rasûlullah (a.s.)'ın bir hadisinde: “Üç şey vardır ki onların ciddisi de ciddi şakası da ciddidir: “Nikah, talâk, ric’at.”⁶⁵⁸ Buyurduğunu aktarmaktadır. Bir diğer hadisinde: Said b. Müseyyeb şöyle aktarır: “ Üç şeyle oynanmaz, şaka yapılmaz; “Nikâh, talâk, ve köle âzad etmek.” Bunlarda çok ciddi davranmak gerekir.⁶⁵⁹

Evliliğin başarılı olamadığı durumlarda ayrılığın düzenlenmesi de yine nikâh akdi konusu içerisinde, mübahların en sevimsizi olmakla birlikte⁶⁶⁰ ”talâk”⁶⁶¹ bahsi kapsamında ele alınmaktadır. Boşanırken dahî daha önce devam ettirdiği evlilik kurumuna saygının zedelenmemesi için ayrılığın da kayda bağlanarak (“iddet müddeti”⁶⁶² ile) hem vefâ duygusu hem de neseplerin karışmasının önüne geçmek maksadıyla kurumun bir süre daha sürdürülme hakkının edâ edilmesi gerekli görülür.⁶⁶³

Nikah, devamlılık ciheti olan sözleşmeler içerisinde her iki taraf için de “bağlayıcılığı olan akitler” grubunda değerlendirilir ve evlilik sona erdikten sonra bile hâlen, akdin neticeleri devam eder. İptal edilen herhangi bir sözleşme gibi hükümsüz sayılamaz. Doğurduğu “hukûkî sonuç” ömür boyu geçerliliğini muhafaza eder. Örneğin kişi eski kayınvalidesi ile ömür boyu nikahlanamaz.⁶⁶⁴

Evlilik, aynı zamanda hukuksal ve toplumsal açıdan geçerli sayılan, ve o aile içinde doğacak olan çocuklara da statü sağlayan kurumsal birliğin adıdır. Şöyle ki, doğacak olan çocukların temiz bir nesil olarak devam edebilmeleri, ancak bir nesebe bağlanmaları ile mümkün olabilir.⁶⁶⁵ Soy sop onuru ve şerefi de ancak pak bir soy’a ait olmakla mümkün olacağından, soyun kökeni temiz ve güvenilir olduğu müddetçe o soydan olmanın şerefli ve yararlı bir durum olduğu apaçık ortadadır.⁶⁶⁶

⁶⁵⁸ Ebû Dâvud, “Talak” 9,(2194); Tirmizî, “Talak” ,9, (1849); el-Cezirî, **a.g.e.**,V,38,46.

⁶⁵⁹ İmâm-ı Mâlik, **Muvatta**,(Nikâh bâbı),H.56, II,s.42.

⁶⁶⁰ Rasulullah (a.s.) buyurdular ki: “ Allah ’ın helal kaldıkları arasında en sevmediği şey talaktır.” (Ebû Davud, “Talak” 3,(2177,2178) ; Dihlevî, **Huccetullahül-Baliğa**, II,s.123.

⁶⁶¹ Şer’an: Özel lafızla (sen boşsun/serbestsin, vb.) nikah bağını ortadan kaldırmaya talak denir. Bkz. (İmâm-ı Malik, **el- Muvatta**, II, s.45-659).

⁶⁶² İddetin meşruiyeti Kur’an, sünnet ve icma ile sabittir. Bk. (Bakara,2/234,228; Talak,65/1,4,6 Buhari/5014; Müslim/1483); İddet, kadının hayız ve tuhur günlerine itlâk olunur. Şer-ı manada, kadının başkası ile evlenmeksizin bu günlerin sona ermesi beklenir. Hamilenin iddeti doğuma kadardır. Yaşlılıktan dolayı hayızdan ümit kesilmiş kadının iddeti, üç aydır. Hamile olmadığı halde kocası ölen kadının iddeti ise dört ay on gündür. bkz. (el-Ceziri, **a.g.e.**,VI, s.337-392); İbn-i Abidin, **Reddü’l-Muhtar**, VII, 215-247).

⁶⁶³ Dihlevî, **Huccetullah’ul-Baliğa**, s.123.

⁶⁶⁴ Karaman, **a.g.e.**, II,56.

⁶⁶⁵ İbrahim Kâfi Dönmez, “Nesep”, (**DİA**), XXXII,s.574; İbn-i Âbidîn, **a.g.e.**,VII, s.215-240.

⁶⁶⁶ İbn-i Haldun, **Mukaddime**, 6.bs. Kaynak Yayınları, Ankara,2016, II, s. 285.

Çocukların bakımının, eğitiminin, toplumsallaşmasının sağlanması, mirasın taksimi, nesep⁶⁶⁷ ve sıhriyet bağlarının korunması, soy çizgisinin belirlenmesi ve ekonomik anlamda üretim ve tüketime katkı sağlaması da evliliğin ve aile olmanın işlevleri arasında sayılabilir.⁶⁶⁸ Evlilik, dolayısıyla aile olmak, doğan çocuklara meşrûluk kazandırıp yasalarla belirlenmiş miras hakkını da kapsayan ayrıcalıklardan faydalanmalarını sağlar.

3.1.3.3. Çocuk

Toplumsal değerler, aile yuvasında edinilen insânî ve vicdâni hasletler ile benimsetilir, ve nesiller arası dayanışma da böylece sağlanmış olur.⁶⁶⁹ Bu vicdâni dayanışma hususunda: *“Rabbim yalnız kendisine tapmanızı ve ana babaya iyilik etmenizi buyurmuştur. Eğer ikisinden biri veya ikisi senin yanında iken ihtiyarlayacak olursa, onlara karşı “öf” bile demeyesin! onları azarlamayasın. İkisine de hep tatlı söz söyleyesin. Onlara acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger ve: “Rabbim ! Küçükken beni yetiştirdikleri için sen de onlara merhamet et!” de*⁶⁷⁰ buyurulmuştur. Ancak, ebeveynin çocuğa küfrü (Alah’ı inkâr) telkin etmesi veya İslamın bir farzını inkâr etmeyi emretmesi⁶⁷¹ hususunda anne babaya itaat caiz olmaz.⁶⁷²

Bu yapının yani âilenin en kıymetli varlığı olan çocuk, toplum hayatına karışmadan önce âilede şekillenmektedir. Çocuk, anne babaya İlâhi bir emânetdir. Çocuğu güzel yetiştirmek, saf kalbini kötülüklerden korumak âilenin görevidir. İmâm-ı Gazâli, ilk gelişme çağındaki çocuğu şöyle tarif eder: *”Onun kalbi sâfi bir cevherdir. Her türlü nakış ve sûretten boş, henüz işlenmemiştir. Kendisine yöneltilen her şeye meyl edebilir. Şâyet iyilik telkîn edilirse hayırlı işlere yönelir ve iyi bir insan olarak yetişir. Eğer kötü işlere itilip ihmâl edilirse azıtlı helâk olur.”*⁶⁷³

⁶⁶⁷ Bkz. **Fetava-i Hindiyye**, III,s.365.

⁶⁶⁸ Dihlevi, **a.g.e.**, s. 125; İslam dîni verâset sistemine o derece ehemmiyet vermiştir ki , Kur’an, miras hukukunun neredeyse tüm esaslarını sünnete bırakmadan, bizzat açıklamıştır. Bkz. (Ebû Zehrâ, **İslamda Sosyal Dayanışma**, s.19-20); Ayrıca bkz. (**Sahih-i Buhari Muhtasarı, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, “Bâbü'l-Vesaya”, VIII,s.200-225; İmâm-ı Malik, **Muvatta**, “Feraiz Bâbı”,I,650-676; Karaman, **a.g.e.**,I,s.386-416.

⁶⁶⁹ Ebû Zehra, **İslamda Sosyal Dayanışma**,s.128,130,140,181; Karaman, **İslam’ın Işığında Günün Meseleleri**,s.430.

⁶⁷⁰ İsra,17/23-24.

⁶⁷¹ Bkz. Mustafa el- Buğa, **el-Fıkhu’l Menheci**,II,s.127.

⁶⁷² *“Halika isyanda mahluka itaat yoktur.”* bk.(Müslim,1480, “İtaat”,39; Buhari, “Ahkâm”,4).

⁶⁷³ İmâm-ı Gazâli, **İhyâ-ı Ulûm’üd-din**, III,s,165.

Çocuk henüz mükellefiyet çağında olmadığından Allah'ın emirlerine karşı sorumluluğu yoktur.⁶⁷⁴ Nehiylere riayet etmemesi halinde, kendisine cezaî müeyyide de uygulanmaz.⁶⁷⁵ İnsânî haklar noktasındaki bir takım haklarını da (yalnız menfaatine olan tasaarurları) ancak velî ve vasîsi yoluyla kullanabilir.⁶⁷⁶

Çocuğun, İslâm'ın öngördüğü toplumsal düzene uygun davranışlar sergileyebilmesi, ancak bu düzen içerisindeki kuralları öğrenmesi ve bu doğrultuda eğitim alması ile mümkün olabilir. İslâm'a aykırı davranışların benimsendiği, ve bu tür davranışların yadırganmadığı bir ortamda fitratı bozulmamış, Müslüman çocuk yetiştirmenin çölde gül yetiştirmekten daha zor olduğu ifade edilmektedir.⁶⁷⁷

Çocuk bulûğa erinceye kadar ebeveyninin dinine tâbidir. Anne ve babası Müslüman olduğu takdirde çocuk da Müslüman olarak kabul edilir.⁶⁷⁸ Çocukların dinî hayatı ve uhrevî sorumlulukları hususunda İslam alimlerinin farklı görüşleri olmakla birlikte, Ebu Hanife; çocuğun iman ve küfür vasfından soyutlanmış ikisini de kabullenebilecek tabiatta olduğunu ifade eder. Buna göre çocuklara uygulanacak dünya ahkâmı ve ahirretteki İlâhî mükâfat ve ceza noktasında da anne baba sorumlu olacaktır.⁶⁷⁹

Bu hususta: Kur'an-ı Kerim'de, “*Ey İman edenler: Kendinizi ve çocuklarınızı cehennem ateşinden koruyunuz*” buyrulmaktadır.⁶⁸⁰

⁶⁷⁴ Dini eda ehliyeti noktasında, temyiz kabiliyetini elde etmiş olan çocuğa namaz, oruç, zekât hacc gibi ibadetler bulûğdan önce farz olmamakla beraber bunları eda etse sahih olur. Bkz. (Karaman, **a.g.e.**, I,s.185).

⁶⁷⁵ Çocuğun iştirak ettiği sirket fiili için hadd uygulanmaz. Muharib ile ilgili hüküm de bunun gibidir. Şayet aralarında çocuk varsa hepsi hakkında hadd düşer. bkz. (el-Uşruşenî, **Ahkâmu's-Sığar**, s. 146-147).

⁶⁷⁶ Çocuğun, velisinin izni olmadan yaptığı tasarruf sahih olmaz. Küçüklük, yani bulûğa ermemek “hacir” sebebidir. Velisinin izni dahilinde yapılan tasarruflar ise ancak çocuğun maslahatına olan durumlarda tercih edilebilir. Bkz. (Halebî, **Mülteka**, III,s.173-174; Mehmet Akif Aydın, “Çocuk”, (DİA), VIII,362; el-Uşruşenî, **Ahkâmu's-Sığar**, s.200-205).

⁶⁷⁷ Karaman, **İslam'ın Işığında Günün Meseleleri**, s.324-325.

⁶⁷⁸ Aydın, “Çocuk”, (DİA), VIII,362; el-Uşruşenî, **Ahkâmu's-Sığar**, 154.

⁶⁷⁹ Hayati Hökelekli, “Çocuk”, (DİA), VIII,359.

⁶⁸⁰ Tahrim, 66/6.

3.1.3.4. İslamda Evlat Edinmenin Hükümü

İslamda neseb, nikah ve doğumla sabit olduğundan evlat edinme yoluyla yeni bir neseb oluşturmak haram kılınmış, ve bu haramlığın hükmü bizzat Kur'an-ı Kerim'de şu ayetlerle ifade edilmiştir: *“Allah bir adamın içinde iki kalp kılmadı. Kendilerine zihar yaptığınız hanımlarınızı da analarınız kılmamıştır. Evlatlıklarınızı da oğullarınız yapmamıştır. Bunlar ancak sizin ağızlarınızla söylediğiniz sözlerinizdir. Allah hakkı söyler ve o doğru yola hidayet eder. Onları (evlatlıkları) babalarına nisbet ederek çağırınız. Allah katında o daha doğrudur. Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Bununla beraber, hata ettiklerinizde, üzerinize bir günah yoktur. Fakat kalplerinizin kasedtiğinde günah vardır. (Vebal altına girersiniz.) Allah günahları örten, çok merhamet edendir.”*⁶⁸¹

İslam'dan önce Hz. Peygamber (s.a.v.) kölesi Zeyd b. Harise'yi evlat edinmiş ve onu kölelikten azad etmiştir. Fakat miras ve evlenme yasağı gibi hukuki sonuçları ortadan kaldıran ayetler inzal olununca, Zeyd bundan sonra öz babasına nisbet edilerek Zeyd b. Harise şeklinde çağırılmaya başlanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) eski evlatlığı Zeyd b. Harise'nin boşadığı eşi Zeynep ile evlenmiş ve böylece evlatlık kurumunun bütün sonuçları ile geçerliliğini yitirdiğini göstermiştir.⁶⁸²

Buna göre evlat edinmek, (yeni bir soy icat etmek) İslamdan önceki cahiliyye usulüne geri dönmek, hatta “onların işlediğinden daha da fenasını yapmak” şeklinde ifade edilmektedir. Şöyle ki, Cahiliyye arapları, “ Bunlar bizim öz evladımız değil, evlatlığımızdır” diyorlardı.⁶⁸³Oysa günümüz toplumlarında yetimhanelerden yahut farklı kurumlardan evlat edinme yoluyla aileye katılan çocuk, (iyilik yapıyorum zannıyla) öz evlat olarak addedilmektedir. Bu durum, İslamî açıdan hakikatteki mirasçı ile ilgili, hukuksuz bir durumu ortaya çıkardığı gibi, aynı zamanda Allah'ın helal kıldığını haram, haram kıldığını da helal yapmak (ailedeki kadın veya erkeğe

⁶⁸¹ Ahzab,33/4-5.

⁶⁸² M. Akif Aydın, “Evlat Edinme”, (DİA) 1995,XI,527-529.

⁶⁸³ Evlat edinme, cahiliyye döneminde yaygın bir uygulama idi. Neseb, evlilik, miras ve mahremiyet hususunda öz çocuk gibi kabul edilirdi. Çocuk, evlat edinen kişinin adıyla çağırılırdı. Baba oğul arasındaki tüm hukuki işlemler evlat edinen ile evlatlığı arasında da aynen geçerli kabul edilirdi. Bkz. (İbrahim Acar, “İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evliliği”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**,sy.7, Nisan, 2006,s.99).

nikah düşmesi vb.) demektir ki, evlat edinmenin mahzurları, bunlarla bitmeyip daha başka fitne ve fesadların ortaya çıkmasına da sebep olabilmektedir.⁶⁸⁴

Esasen İslam fikhındaki evlat edinme ile ilgili hükümler; yetim, fakir, kimsesiz ve terk edilmiş çocuklara sahip çıkmamak anlamına gelmemektedir. Aksine İslam bunlara sahip çıkılmasını şiddetle tavsiye etmektedir. Bu gibi çocukların eğitilip topluma kazandırılması devletin aslî görevidir. Kurallarına riayet ederek yetim ve kimsesiz çocuğu himaye edip büyütme son derece yararlı bir iştir.⁶⁸⁵

Bu hususta, Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Yetimi himaye eden kimse ile ben cennette şahadet parmağı ile orta parmağı gibi yakın olacağız.*”⁶⁸⁶ buyurmuşlardır.

Bu bağlamda kimsesiz çocuklara koruyucu aile sıfatıyla kucak açmak meşrudur ve bu tür faaliyetlerde hayır vardır. Ancak çocuğun koruyucu aile olarak değil de evlat edinme şeklinde alınması halinde gerçek anne ve babası çocuktan saklanmamalıdır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) kişinin babasından başkasına nisbet edilmesinin (neseb iddiası) yalan ve ifiranın büyüklerinden olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸⁷

Evlat edinme hususunda dikkat edilmesi gereken diğer bir konu da mahremiyettir. Bakımı üstlenilen çocuk iki yaşına ulaşmamış bir bebek ise, emzirildiği takdirde emziren kadın bebeğin sütannesini olacağından çocuğun aile fertleri ile arasındaki mahremiyet kalkar.

Bu hususun sünnetten delili şudur: Salim’i evlatlık alan, Ebu Huzeyfe’nin hanımı Sehle b. Süheyl; “Ey Allah’ın Rasûlü biz Salim’i çocuğumuz diye çağırıyorduk, ancak Ahzab,33/4 ayeti inzal olduğundan, artık o benim yanıma gelebilir mi? diye sorunca Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Onu emzir de sana mahrem olsun*”⁶⁸⁸ buyurmuşlardır.

Hukukî meselede lâkitin (buluntu) durumu da aynıdır. Bırakılmış bir çocuğu görünce almak terk etmekten evladır. Hatta çocuğun bırakılması halinde ziyana

⁶⁸⁴ İslam fikhında mirasın sebepleri, “neseb (soy) , nikah ve velâ”dır. Bkz.(el-Hinn, el- Buğa, **el-Fıkh’ul- Menhecî, alâ Mezheb’il-İmam eş-Şafii**, II,s.277-278); Aydın, “Aile”, (DİA), II,197.

⁶⁸⁵ Acar, “İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme ve Hz. Peygamber’in Zeynep’le Evliliği”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**,sy.7, Nisan, 2006,s.110.

⁶⁸⁶ Buharî, “Edeb”23; Müslim,“Zühd”,42.

⁶⁸⁷ Buhari, “Megazi”,56, “Feraiz”,29; Müslim, “İtk”,18-19;Tirmizî, “Vesaya”,5.

⁶⁸⁸ Muvattaa, “Radâ”,12; Müslim, “Radâ”,26-30.

uğrayacağı hususunda zannı galib hasıl olursa alınması evladır. Ancak “benim oğlumdur” diye evlatlık iddiasında bulunmak caiz olmaz.⁶⁸⁹

Bütün bu değerlendirmelerden yola çıkarak, İslam dini, kuralları ihlal etmemek ve neseb hususunda hakikati gizlememek kaydıyla bakıma muhtaç çocukları himaye altına almayı uygun görmektedir. Nitekim Osmanlı döneminde de yüzyıllar boyu bu uygulama usulüne uygun olarak tatbik edilmiş, kimsesiz çocuklar evlat edinilmiş, eğitilmiş ve zamanı geldiğinde de evlendirilmiştir. Bu sayede terk edilmiş çocuk sayısının artmasına da engel olunmuştur.⁶⁹⁰

3.1.3.5. Fıtratların Bozulması

Fıtrat, insanın iyi ve güzel olan şeyleri bilip kabul edecek kabiliyette yaratılmasıdır. Beşerin yaratılışının temeli de budur. Bu noktada, evlilik bütün maslahatların tahakkuku ve ruhî istikrar⁶⁹¹ için meşru kılınmıştır.⁶⁹²

Evlilik kurumunun kendisi örfî manâda hâlen saygınlığını korumakla birlikte, özellikle sanayileşmiş batı toplumlarının çoğunda, bireyin aileden kopup tek başına yaşamayı seçmesi, boşanma oranlarının artması, yahut, geleneksel ülkeler dışındaki bazı ülkelerde eşcinsel çiftlerin de nikah yapabilmesi ve bunun toplumda kabul görmesi,⁶⁹³ herkesçe bilinen geleneksel evlilik tanımı ve anlayışını önemli ölçüde zedelemiştir. Muhtemel ki, bu son durum için, asırlar öncesinde manastırlardaki

⁶⁸⁹ El-Uşruşenî, **Ahkâmu's-Sığar**, s.162,164.

⁶⁹⁰ Murtaza Köse, “Mukayeseli Hukukta Evlat Edinme Problemi”, **Atatürk Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Erzurum, 2001, sy.15, s.303.

⁶⁹¹ “Sizler için nefislerinizden, kendileriyle sükûnet ve huzura kavuşmanız için eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet kılması O'nun ayetlerindedir. Şüphesiz ki bunda düşünen bir kavim için birçok ayetler (ibretler) vardır.”bk. (Rum,34/21).

⁶⁹² el-Hinn,el-Buğa,**el-Fıkhü'l-Menhecî**,III,121.

⁶⁹³ Bugün dünyada, eşcinsel çiftlerin birlikteliklerine resmî statü kazandıran üç ayrı hukukî uygulama mevcuttur. 1- Evlilik (*same sex marriage*) 2- Kayıtlı Birliktelik (*registered partnership*) 3- Medenî Birliktelik (*unregistered cohabitation*). Kanada'nın *Ontario, British Columbia, Saskatchewan* ve *New Foundland* eyaletleri ve ABD' nin *Massachusetts* eyaletinde eşcinsel çiftler resmi evlilik yapabilmektedir. Almanya, Danimarka, İsveç, Norveç, Finlandiya, İzlanda, Slovenya, İsviçre ve Birleşik Krallık gibi ülkeler de 2. Modeli kabul etmişlerdir. Daha sonra Hollanda, Belçika İspanya, Norveç ve İsveç gibi devletler eşcinsel çiftlere, kayıtlı birliktelik yerine, resmî evlilik hakkı da tanımış ve bu modeli, hukuken tam olarak uygulamayı gerçekleştirmiştir.bkz. (Kâzım Sedat Sirmen, “Eşcinsel Birliktelikler ve Bunların Kanunlar İhtilafı Hukukunda Düzenlenişi”, **A. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2009,C.58,sy.4,s.828-830).

gayr-i ahlâkî hayatın bugüne tevarüs etmiş lûtî ⁶⁹⁴ kalıntılarının katkısı oldukça fazladır.

Şöyle ki: Hristiyanlar arasında kadın veya erkek bazı kişilerin uzlete çekilip, ruhban hayatı yaşamaları, râhip ve râhibelerin ömür boyu evlenmemeleri, bilinen hususlardandır. Bunun yanında Abbasi'ler dönemindeki Hristiyanların genel özelliklerine bakıldığında manastır hayatında, ruhbanlık yolunda Allah'a yakın olmak adına kendileri ile birlikte bazı anne ve babaların çocuklarını da hadımlaştırmaları, fitratın zorlanıp bozulmasına yol açtığından kimi zaman çarpık ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. ⁶⁹⁵

3.1.3.6. Allah'ın Nizamında Ruhbanlık Yoktur

“İslamda ruhbanlık yani dünya ile olan ilgiyi kesip insanlardan uzaklaşmak yasaklanmıştır.”⁶⁹⁶İslam'a girmiş bir kimsenin tüm insanlardan uzak, dünya ile ilişkisini kesmesi hakikate ters bir durumdur.⁶⁹⁷

Hiçbir Peygamber de ruhbanlık üzere bir emir vermemiştir. Hatta Hz. Peygamber (s.a.v.) dünyadan el etek çekerek kendisini yalnızca ibadete vermiş kişilere karşı çıkmış ve şöyle buyurmuştur: “*Ben ruhbanlıkla gönderilmedim. Ben sadece kolaylık ve hoşgörü esasına dayanan, batıldan hakka yüz tutan İslam şeriatıyla gönderildim.*”⁶⁹⁸

Ruhbanlıkla ilgili yasak Sa'd b. Ebî Vakkas'dan rivayet edilen bir hadiste şöyle ifade edilmektedir: “*Allah Rasulü (a.s.) Osman b. Mâzun'un ruhbanlığını (evlilikten ve dünya nimetlerinden uzak durmasını) kabul etmedi. Eğer ona mücade etseydi kendimizi hadım yapmakta tereddüt etmezdik*”.⁶⁹⁹

Bu hususta Allah'ü Tealâ, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: “*Sonra bunların izinden ard arda Peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsâ'yı da arkalarından gönderdik. O'na İncil'i verdik ve ona uyanların yüreklerine bir şefkat*

⁶⁹⁴ “Lût kavminin irtikâb ettikleri habâseti icrâ eden alçak tabiatlı, fitratın hılâfına fuhşiyata düşkün olan kişi.” Bkz. (Sami, **Kamûsu Türkî**, s.962); Bk.(Â'raf,7/80,81.)

⁶⁹⁵ Gnş. blg. İçin bkz. Levent Öztürk, **İslam Toplumunda Bir arada Yaşama Tecrübesi**, İnsan Yayınları, İstanbul,1995,s. 113-124.

⁶⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**,II,82.

⁶⁹⁷ Serahsi, **Mebcut**,X,206.

⁶⁹⁸ Dihlevi, **Huccetullahü'l-Baliğa**,I,s.334.

⁶⁹⁹ Buharî, “Nikâh”,1;Müslim, “Nikah”,5,(1401);Nesâî, “Nikah”,4,(6,60).

ve merhamet koyduk. Uydurdukları ruhbanlığa gelince onu biz yazmadık.⁷⁰⁰ Fakat kendileri Allah rızâsı kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.”⁷⁰¹

Ruhbâniyeti,⁷⁰² kendilerinin bid’at olarak icad ettikleri ve bu kendi uydurdukları şeye de hakkı ile riâyet etmedikleri ve artık onların sapıklık içerisinde bir hayat sürdüğü gerçeği kendilerine bizzat Rabbleri tarafından bildirilmiştir.⁷⁰³

Muharref İncillere göre, (sözde) Hz. İsa’nın erkekleri evlenmemeye ve hadım etmeye teşviki, onlara göre şu diyaloga dayanmaktadır: Hz. İsa, Havarileriyle konuşurken, onlar: Hz İsa’ya, “Eğer erkeğin karısı ile hali bu ise, evlenmek iyi değil” derler. Bunun üzerine Hz. İsa’ da onlara: “Bütün adamlar bu sözü kabul edemez, ancak kendilerine verilmiş olanlar kabul edebilir. Çünkü iki çeşit hadım vardır. Biri fitrî, diğeri ise sonradan olma...(Kitab-ı Mukaddes, Matta,19:10-12.) Pasajın sonunda, göklerin melekûtu uğruna kendini hadım etmekten bahsedilmekte, ve kutsiyet atfederek bu durum teşvik edilmektedir.⁷⁰⁴

Kilise, İncillerde (muharref) yer alan bu vb. ifadelerden yola çıkarak rahiplere evlenme yasağı getirmiştir. İnsan yaratılışına aykırı, fitrat bozucu bu telkinler, sonraki zamanlarda, özellikle Hristiyan toplumlar içerisinde, bir takım sapkınlıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁷⁰⁵ Esâsen hristiyanlıktaki “bekarlık adağı”⁷⁰⁶ İlâhi bir emre dayanmadığı gibi, kilisenin eski an’anesine de uymamaktadır. Hatta, 1139 senesinde Kilisenin kararıyla ihdâs edilen ve Nasrânî dininin mantıkî bir parçası olan bu durumdan Hristiyan âlemi de zaman zaman kendini kurtarma çabası içerisinde olmuştur. Örneğin, Sovyetler Birliği’nde ihtilâl sonrası, toplumda tam hürriyet adı

⁷⁰⁰ Tefsirde, “Biz onu üzerlerine yazmamıştık” cümlesinden kasıt, “müstakil olarak farz kılınmamış, onunla sorumlu tutmamıştık” demektir. Bkz.(Elmalılı, **Hak Dini Kur’an Dili**,VII,443).

⁷⁰¹ Hadid,57/27.”

⁷⁰² Büyük bir korku hissiyle dünya hayatından uzaklaşmak, dünya lezzetlerini terk edip nefsin isteklerine karşı çıkarak ibadette aşırı gitmek demektir. Fiil,(ruhban) rahibin mübalağası olup çok korkan anlamına gelir.bkz. (Elmalılı, **a.g.e.**,VII.s.443).

⁷⁰³ Elmalılı, **a.g.e.** ,VII,s.443.

⁷⁰⁴ Şaban Kuzgun, **Dört İncil, Farklılıkları ve Çelişkileri**, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 2008,s.263

⁷⁰⁵ Kuzgun, **a.g.e.**,s.267.

⁷⁰⁶ Papazların kendilerini, tümüyle İsa’ya ve gelecekteki Tanrının Krallığına adanmaları ve aile sorumluluklarından arınmış olmaları” şeklindeki bekarlık kuralı”bk.(**Britannica**, III,531;Katolik kilisesinin temel öğretisi ve uygulamasında Ruhban sınıfı evlenemez. Ortodoks kiliselerinde ise, alt kademelerdeki papaz vb. din adamları hariç, piskopos ve patrik gibi üst kademe din adamları ile keşişlerin evlenmesine asla müsaade edilmez.bkz.(Şinasi Gündüz, **Yaşayan Dünya Dinleri**, s.110,119

altında yaşanan olumsuz tecrübeler ve dejenerasyon evlilik kurumuna tekrar dönülmesini gerekli kılmıştır.⁷⁰⁷

İnsanlık tarihinde Lût kavminin başlatmış olduğu hastalık⁷⁰⁸ (homoseksüellik) fenalıkların en iğrenci ve insan tabiatındaki bozulma ve dejenerasyonun en uç örneğidir.⁷⁰⁹ İnsanı hayvanatın seviyesinden bile aşağı düşüren bu durum karşısında, Hz. Lût, bu bozgunculara karşı rabbine niyaz ederek, onların işlediği fiile çok kızdığını, kendisini ve ailesini, kavminin yaptığı bu iğrençlikten kurtarmasını istedi: “*Lût, “Rabbim ! Bozgunculara karşı bana yardım et”!*⁷¹⁰ dedi.

“*Lût, “Doğrusu yaptığınıza çok kızanlıyım. Rabbim! Beni ve ailemi bunların yapa geldiği kötülükten kurtar.”*⁷¹¹ dedi.

Sonraki ayetlerde, Lût kavminin başına gelen azabdan bahsedilmekte ve bu fiili işleyen diğer zalimler için de aynı akıbetin yakın olduğu haber verilmektedir: “*Azap emriniz gelince oraların altını üstüne getirdik; üzerine Rabbinin katından, işaretlenmiş kızgın taşları sağanak halinde yağdırdık. Bu azap zalimlerden hiçbir zaman uzak olmayacaktır!*”⁷¹² buyurulmaktadır.

Allah Rasûlü (s.a.v.) de, ahlâkın tefessüh edip bozulması hususunda şöyle buyurmuşlardır: “*Ümmetim hakkında en korktuğum şey, Lût’un kavminin amelini işlemeleridir.*”⁷¹³ Ayrıca hadiste, “livata” denilen bu şen’î fiili işleyenlerin mel’ûn kimseler olup lanete uğradığı ve haklarında zina haddi tatbik edileceği bildirilmiştir.⁷¹⁴

Lût kavminin işlemiş olduğu bu çirkin davranış, eski çağlardaki Yunan filozofları tarafından adeta bir ayrıcalık gibi gösterilmeye çalışılmış, ve bu yaklaşım modern dünyada, (özellikle batıda) yeniden hortlatılmış ve daha da ileri gidilerek bu duruma yasal bir statü kazandırılmaya çalışılmıştır. Halbuki, homoseksüellik toplumun tabiatını bozup ahlâki çöküntüye uğratmanın yanında insan sağlığına ciddi

⁷⁰⁷ Ali İzzet Begoviç, **Doğu ve Batı Arasında İslam**, Nehir Yayınları, Türkçesi: Salih Şaban, İstanbul, 1993, s.287-288.

⁷⁰⁸ Bkz. Mehmet Kamil Yaşaroğlu, “Livata”, (DİA), XXVII, s.198-200.

⁷⁰⁹ İsmail Yiğit, **Peygamberler Tarihi**, s.281.

⁷¹⁰ Ankebut, 29/30.

⁷¹¹ Şuara, 26/168-169.

⁷¹² Hûd, 11/82-83.

⁷¹³ Tirmizî, “Hudud”, 24/1457.

⁷¹⁴ Tirmizî, “Hudud”, 24/1456.

anlamda olumsuz etkileri olan bir çok hastalığa da (frengi, kemik zafiyeti, bel soğukluğu AIDS vd.) yol açabilmektedir.⁷¹⁵

3.1.3.7. Kadının Çalışması - Çocukların Bakımı

Toplumsal değişimin kapsamının genişliği toplumsal fesadı da beraberinde getirmektedir. Bu değişimde boşanma oranlarının artması ve alternatif yaşam tarzlarının ortaya çıkması arasında doğrusal bir bağlantı olduğu açıktır. Kadınların eğitim fırsatlarından daha fazla yararlanabilmesi kişisel gelişimlerine zaman ayırma olanağı sunmuş ve bu durum sosyal statülerini ve yaşamı algılayış biçimlerini de etkilemiştir. Bununla birlikte düşünsel çatışma ortamı yani feminizm ön plana çıkmıştır.

Dünyadaki modernleşme olgusuyla beraber tüm diğer kurumlarda olduğu gibi evlilikte de sanayileşme ve kentleşmenin getirdiği değişim (mâli külfet dengesi, kadının çalışması, çocukların bakıcı ile büyümesi vs.) kaçınılmazdır. İbn-i Haldun'un: "Kırsal kesim kentlilere yeniktir"⁷¹⁶ tanımı bu ifadeyi doğrular niteliktedir. Şöyle ki: Kente gelen insanların zorunlu olarak gereksinim duydukları ihtiyaçların kendilerine verilmesi sonucu, toplumsal yaşamı bir ölçüde düzene girmiş olan insan, düzeni bozulur kaygısıyla artık kentin egemenine ve kentlilere yenik düşmüş durumdadır.⁷¹⁷ Bunun sonucunda "kentleşme, çağdaşlaşma" adı altında batıdan devşirilen sûni değerlerle birlikte toplumun tüm alışkanlıkları ve geleneksel kimliği de değişmiştir. Örneğin, kadının çalışması ve sosyal hayatın içinde var olmasının, onun yaşadığı hayata ve çocuklarına karşı duyduğu sorumluluğa katkıda bulunmasından öte, bunun bir zorunluluk gibi addedilmesi onun kadın kimliğine, anneliğine ve evliliğine zarar verebilmektedir.

İslamda, annenin, olağan koşullarda çocuktan ayrılmasına hoş bakılmadığı gibi harpte dahî harp esiri olan çocukların annelerinden ayrı esir alınmasına müsaade

⁷¹⁵ Bkz. Yaşaroğlu, "Livata", (DİA), XXVII, 198-200; Yiğit, a.g.e., s.287.

⁷¹⁶ İbn-i Haldun, **Mukaddime**, s.334.

⁷¹⁷ İbn-i Haldun, a.g.e., a.s.

edilmemiştir.⁷¹⁸ Bu hususta, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “ *Çocuğa annesinden ayrı sahip olunmaz.* ”⁷¹⁹

İnsan ve toplum hayatının önemli bir bölümünü kapsayan evlilik ve aile olma kavramı, günümüz dünyası ve modern toplumlarda çokça tartışılmaya başlanmış ve bu konuda, aile hayatının devamı adına, gerek doğumdan itibaren çocuğun yararına, gerekse sosyal hayatın içinde var olan anneye (sosyokültürel ve sosyoekonomik anlamda) yasalarla düzenlenmiş bir takım imkanlar sunulmuştur. Örneğin, 1961 T.C. Anayasa’sının 43. Maddesi, kadınların özel olarak korunmalarını emreder.

25. 08. 1971’de kabul edilen 1475 sayılı iş kanununda: Md. 70: “Kadın işçilerin doğumdan önce 6, doğumdan sonra 6 hafta olmak üzere 12 hafta süre için çalıştırılmaları yasaktır“ der. Ancak bu süreler, işçinin sağlık durumuna ve işin özelliğine göre doğumdan önce ve sonra gerekirse arttırılabilir ”diye de ekler. Md. 100’de, bu maddelerdeki hükümlere uymayanlara verilecek para cezaları yer almaktadır.

Türkiye’de kadınların çalışma yaşamına katılımını desteklemek adına “dokuzuncu kalkınma planı” kapsamında 2010 yılında Başbakanlık tarafından “Kadın İstihdamının Arttırılması ve Fırsat eşitliğinin Sağlanması Genelgesi” çıkarılmıştır. Genelgenin amacı, kadınların sosyoekonomik konumlarının güçlendirilmesi, eşit ücret imkanının sağlanması, meslekî eğitim ve çocuk bakım hizmetlerinin devlet tarafından verilmesidir.⁷²⁰

İslam fikhî genel manada kadınlara çalışma yasağı yahut sosyal hayattan tecrit gibi bir bakış açısı sunmaz. Hatta, yan gelir sağlama ve aile bütçesine katkıda bulunma adına, kadınların evde (el becerisi ile)⁷²¹ veya dışarıda çalışabilecekleri bir çok iş alanında şer-ı şerifin dışına çıkmadan faaliyet göstermesinde bir sakınca

⁷¹⁸ “Hz. Peygamber (s.a.v.) bir defasında esirler arasında deliye dönmüş bir kadını görünce sebebini sordu. Kadın, çocuğu satıldığı için ağladığını söyleyince çocuğun derhal kadına geri verilmesini emretti.” bkz. (el-Urusenî, Ahkâmü’s-Sıgar,s.218).

⁷¹⁹ İmam Eb’ul-Hasen Maverdî, Ahkâm-ı Sultaniyye, İslam’da Hilafet ve Devlet Hukuku, Bedir Yayınevi, İstanbul,1976, s.149.

⁷²⁰ KEİG Platformu Araştırma Raporu, “Türkiye’de Kadın Emeği ve İstihdamına Yönelik Politikalar”, Mayıs, 2013, KEİG Yayınları, s.33.

⁷²¹ Hz. Peygamber,(s.a.v.),“parmak uçlarını göstererek” kadının aile işi olsa dahî kol gücü gerektiren ağır iş sahası yerine, fitratına uygun el becerisi ile yapılacak iş alanlarında olmasının daha uygun olacağını belirtmiştir. Bk.(Ebû Dâvud, “Buyû”,39; Buharî, “İcare”,20, “Buyû” ,113).

görülmemiştir. ⁷²² Ancak, İslâm'a göre çalışma hayatı ve sosyal hayat, anneyi çocuğundan kadını eşinden ayrı tutan bir işleyiş içinde de olmamalıdır. Zira sadece maddi anlamda dünya kazanımını hedefleyen günümüz iş dünyası ⁷²³şartlarına bakıldığında, çocuk anne şefkatinden ve manevi eğitimden yoksun yetişebilmekte, bununla birlikte belki de problemleri bir neslin ortaya çıkışına sebep olmaktadır. Bu durum sadece aile kurumunun fesadı ile sınırlı kalmayıp, toplumun tüm katmanlarını olumsuz manada etkileyebilmektedir. ⁷²⁴

Peygamberimiz (s.a.v.)'in bu mevzu ile ilgili hadisi bize durumun ciddiyetini apaçık ve kesin bir dille ifade etmektedir: “*Ana ile çocuklarını birbirinden ayıranı kıyamet günü Allah da sevdiğilerinden ayırır.*” ⁷²⁵

Son yıllarda erkekler gibi hayat kavgasına atılan kadın, kimi zaman evini ve çocuğunu ihmal edebilmekte, meşrû ve fitratına uygun olmayan bir meslek grubunda çalıştığı takdirde rûhi problemler yaşayabilmektedir. Halbûki insanların çalışmaları (bilek gücü, teknik işler, el emeği, fikir işçisi yani ilmiye sınıfı vb.) sınıflara ve kendi hünelerine göre farklı farklıdır. ⁷²⁶

Çalışma yaşamı, kadına saygınlık, üretkenlik kazandırıp ekonomik özgürlüğünü sağlarken, kimi zaman da geleneksel değerlere ait davranış kalıpları üzerinde olumsuz etkisi olabilmektedir. Örneğin huzurlu, mutlu bir aile ortamına erişmede ev hanımlığının yerini tutacak bir başka meslek düşünmek mümkün olmamakla birlikte, ⁷²⁷ harcanan emek noktasında istihdamın hangi alanında durduğunun sorgulanması, ⁷²⁸ ev hanımlığına işsizlik gibi bakılması, toplum algısında çalışan kadını işgücüne katılan kadın, ev hanımını da âtil bir birey olarak göstermektedir ki bu son derece yanlış bir bakış açısıdır.

⁷²² Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**, s.217-221. Gnş.blg. için bkz. Aysel Zeynep Tozduman, **İslam'da Kadının Hakları**, Kadın ve Aile Yay., Ankara, s139-142.

⁷²³ Düşük ücretler, uzun çalışma saatleri yanında işyerleri ve devlet tarafından çocuk bakım hizmetlerinin verilmemesi, Mobbing, (işyerinde psikolojik yıldırma) kadınların çalışma yaşamına girmesini ve devam etmesini zorlaştırmaktadır. bkz. (KEİG, “Türkiye’de Kadın Emeği ve İstihdamına Yönelik Politikalar”, s.31,46).

⁷²⁴ Bkz. Yeniçeri, **Peygamber ve Sonrasında İslam’ın Emeğe Bakışı ve Emek Hayatını Düzenlemesi**, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2009.s.37-38.

⁷²⁵ Tirmizi, “Buyû”, 52,; Darimi, Sünen, “Siyer”, 39.

⁷²⁶ Ebu Zehra, **İslamda Sosyal Dayanışma**, s.102.

⁷²⁷ Yeniçeri, **İslamın Emeğe Bakışı ve Emek Hayatını Düzenlemesi**, s. 84-85.

⁷²⁸ Türkiye genelinde, istihdam oranı %44.9’ dur. Erkeklerde işgücüne katılma oranı, %70.9, kadınlarda %29.5 dir. Kadınlarda istihdama katılım oranı ise 26.3’tür. bkz. (KEİG Platformu, “Türkiye’de Kadın Emeği ve İstihdamına Yönelik Politikalar”, s.24).

Ayrıca Batı ülkelerinde olduğu gibi erkeklerle birlikte tüm iş sahalarında çalışan kadın doğum yapmaktan da kaçınmak istemektedir.⁷²⁹ Bu son durum göstermektedir ki kadının mutlu olması adına yapılan bu fedakârlıkta tüm toplum kaybetmiş demektir. Zîrâ fitrat kanunlarının dışına çıkmış ve doğum oranları azalmış bir memlekette genç nesil de o oranda azalmış olacaktır. Mevcut durum, İslam'ın tanıdığı evlilik ve aile yapısı ile ilgili kaygı veren bir geleceği haber vermektedir.

3.1.3.7.1. Nafaka

İslam, kadını cemiyetin temel taşı ve ayrılmaz bir parçası olarak görür ve onun için müstesnâ bir yer ayırır. İslam hukuku esâsen kadını evlilik birliğinin mâli külfetine ortak etmez. Hatta kadın serveti ne olursa olsun, yalnız kendisi istediği takdirde evlilikteki mâli yüke ortak olur. İslâm'ın şahsî mallar üzerindeki tasarruf yetkisi ve kadına tanıdığı serbesti, bir çok modern hukuk sisteminde dahî mevcut değildir.⁷³⁰

İslama göre, sahih nikâhla⁷³¹ evlenen kadının (zengin olsa dahî) nafakası⁷³² kocası üzerine vaciptir.⁷³³ Çünkü nafaka, kanundan doğan bir borç olarak kabul edilmiştir.⁷³⁴ Bu hususta, kadının Müslüman, zimmi, zengin, fakir köle veya hür olması arasında fark gözetilmeksizin kadının nafakası (geçimi) kocasına ait kılınmıştır.⁷³⁵ Hatta kadın yemek yapmak ve ekmek pişirmekten kaçınırsa, kocanın (kolay olanlardan) hazır yemek temin etmesi veya yemek yapacak birini hizmetli olarak tayin etmesi gerekmektedir.⁷³⁶ Kadın çocuğunu emzirmesi için sütanne yahut ev işleri için bir çalışan kiralınmasını talep etme hakkına da sahiptir.⁷³⁷

⁷²⁹ Ali Bardakoğlu, Ali Toksarı, vd. "Sosyal Hayatta Kadın", **İsav, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi**, 22, 3.bs., Ensar Neşriyat, s. 145-147.

⁷³⁰ Bardakoğlu, vd. a.g.m., **İsav, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi**, s.122-126.

⁷³¹ "Fasit nikahta nafaka yoktur." Bkz. (**Feteva-i Hindiyye**, III, 384.)

⁷³² "İhtiyaç duyduğu şeyi alma imkanını sunmak yahut ihtiyaç duyduğu şeyi bizzat almaktır." bk. (Serahsî, **Mebhut**, V, 283).

⁷³³ Kadın için nafakanın vacip olan nev'i üçtür: 1-"Yeme içme için lazım gelen şey.2- Kadının giyeceği.3-Kadının iskânı. Bkz. (el-Cezirî, **Mezahibü'l-Erbaa**, V,396; Serahsî ,**a.g.e.**, V,282-285).

⁷³⁴ Merginani,**el-Hidaye**,II,39, 45-47.

⁷³⁵ Bkz. **Feteva-i Hindiyye**,III,s.383-410.

⁷³⁶ İbn-i Âbidin, **Reddü'l- Muhtar**,VII,283,299; **Feteva-i Hindiyye**, III, 390.

⁷³⁷ Babanın, sütanne olarak bizzat çocuğun kendi annesi ile akit yapıp ücret ödemesi doğru olmaz. Çünkü bu onun diyaneten vazifesidir. Zira Cenab-u Hak, Bakara,2/233 de: "*Anneler çocuklarını emzirsinler*" buyurmaktadır. Ancak diyaneten görevli oldukları bu hususta hukuken icbar olunamazlar. Ev işleri için de akit yapsa durum aynıdır. bkz. (el-Uşruşenî, **Ahkâmu's-Sığar**,s.239).

Evlilikteki görev paylaşımı hususunda, Rasulullah'ın (s.a.v.) uygulamaları bizim için rehber niteliği taşımaktadır. Zira, Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ali ve Hz. Fatıma (R.A.) arasındaki işleri taksim ederken; dış işlerini Hz. Ali'ye, (R.A.) iç işlerini ise, Hz. Fatıma'ya (R.A.) vermiştir.⁷³⁸

Hanefilere göre nafaka miktarının belirlenmesinde, kocanın zenginlik ve yoksulluk derecesi de göz önünde bulundurulur.⁷³⁹ Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: “*Zengin olan durumuna göre, yoksul da durumuna göre vermelidir.*”⁷⁴⁰ Ve yine bir başka âyette: “*İmkânı geniş olan, nafakayı imkanlarına göre versin.*”⁷⁴¹ buyurulmaktadır.”

Ayrıca bu hususta beldenin örfüne göre hareket etmek esastır. Koca eşine örfе göre yeterli olan miktarı nafaka olarak sunmuyorsa kadın kocasını mahkemeye verdiği takdirde hakim, aylık olarak ”örfе göre” kendisine kâfi gelecek bir miktarı nafaka olarak belirler. Örfе uyularak belirlenen miktar ne yetmeyecek kadar az ne de israf derecesinde olmamalıdır. Hakim her iki tarafın da yararını gözetip bunu örfе göre ta'yin etmelidir.⁷⁴²

Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: ”*Onların (evli kadınlar) örfе göre uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir.*”⁷⁴³

Hz. Peygamber (s.a.v.) Hind'e şöyle buyurmuştur: “*Ebu Süfyan'ın malından örfе göre sana ve çocuğuna yeterli olacak kadar al.*”⁷⁴⁴

3.1.3.7.2. Hidâne

İslamda “Hidane” /hadane⁷⁴⁵ (çocuğu kucağına alma ve onu terbiye etme) neseben, anneye sabit olan bir haktır.⁷⁴⁶ Hıdanenin bir hak mı yoksa sorumluluk mu olduğu ve kime ait bulunduğu hususu hukuk doktrininde tartışılmakla birlikte,⁷⁴⁷

⁷³⁸ İbn-i Abidin, **Reddü'l-Muhtar**, VII, 299.(İbare, Bahırdan aktarılmıştır.)

⁷³⁹ Serahsî, **Mebcut**, V,284.

⁷⁴⁰ Bakara,2/236.

⁷⁴¹ Talâk,65/7.

⁷⁴² Serahsî, **a.g.e.**, V,283.

⁷⁴³ Bakara, 2/233.

⁷⁴⁴ Buhari, “Buyû”,2097; Müslim,“Akdiye”,7; Ebû Davud,“Buyû”,79; Bkz.(“Nafaka Ahkâmı”) İbn-i Kayyim el Cevziyye, **Zadü'l-Mead**,VI,2425.

⁷⁴⁵ “Hadane”, kucak manasına gelen “hedin” kökünden türemiştir. Fıkıh istilâhında, çocuğu yetiştirmek ve temyiz çağına getirmektir. Bkz.(el-Hınn,el-Buğa, **el-Fıkhu'l-Menhecî**, II,s.254; Bardakoğlu, “Hidane”, (**DİA**),XVII,467;Karaman, **a.g.e.**, I,34-343).

⁷⁴⁶ İbn-i Abidin, **a.g.e.**,VII,s.248.

⁷⁴⁷ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, (OSAV Yayınları), İstanbul,2011,s.536.

çocuk yedi yaşına gelinceye kadar hadane (velayet) şartlarına ehil (Müslüman, akıllı, ikamet sahibi, iffetli) olmak kaydıyla bakım ve gözetimi öncelikle anneye aittir.⁷⁴⁸ Ancak anne bu şartlara haiz olmakla beraber başka biriyle evlenmesi halinde⁷⁴⁹ hadane hakkı düşmektedir.⁷⁵⁰

Bu husustaki delil şu hadistir: Bir gün bir kadın Allah Rasûlüne gelerek, “*Ey Allah’ın Rasûlü, şu çocuk benim oğlumdur. Karnım ona yuva, göğsüm pınar, kucağım da ona kundak oldu. Şimdi babası beni boşadı ve çocuğu benden almak istiyor.*” dediğinde, “*Hz. Peygamber (s.a.v.) çocuğun annesine hitaben: “Sen evlenmedikçe, çocuğun bakım ve gözetim hakkı sana aittir.”*⁷⁵¹ buyurdu.

Mümeyyiz çocuk, kefalet etme ehliyeti olmak şartıyla kefalet devresinde anne veya babasından birini tercih etme hususunda muhayyer bırakılmıştır.⁷⁵² Bunun delili, Ebû hureyre (R.A.) dan rivayet edilen şu hadistir: “*Rasûlullah, (reşid olan) bir erkek çocuğu, babası ile annesi arasında muhayyer bıraktı.*”⁷⁵³

3.2. FESADIN FERDE ETKİ EDEN YÖNÜ

3.2.1. Fesada Mani Olmada Ferdin Üzerine Düşen Görevler ve Haklar

Teklif ile muhatap olan her fert (mükellef) Allah’ın emir ve yasaklarını yerine getirme noktasında mes’uldür. Kişinin mu’tevil davranması, toplumun bir ferdi olarak yasalara uyması, haklardan faydalanması, başkalarının hakkını gözetmesi ferdi vazifesi olduğu gibi aynı zamanda bunların ictimâi hayata etki eden yönü de bulunmaktadır.

Ferdin öncelikli vazifesi kendiyle meşgul olmak, kendi kusurlarını ıslâha çalışmak ve yaratıldığı hedef uğrunda gayret sarf etmektir. Ayet-i Kerime’de: “*İşte*

⁷⁴⁸ El-Uşruşenî, **Ahkâmü’s-Sığar**, s.106-107; el-Hınn, el-Buğa, **el-Fıkhü’l-Menhecî**, II, 254.

⁷⁴⁹ Bakım hakkının nikâhla düşmesi hususunda ihtilaf olmakla birlikte Şafii, Malikî, Hanbeli ve Hanefî’ye göre, çocuk kız olsun erkek olsun evlenmek bakım hakkını düşürür. Hasan-i Basrî ve İbn-i Hazm’a göre ise evlilik hiçbir şekilde nikâh hakkını düşürmez. bkz. (İbn-i Kayim el-Cevziyye, **Zadü’l-Mead**, III, 1319).

⁷⁵⁰ Çocuğun öz babasının izni ve yeni kocanın çocuğun akrabalarından biri olması, bu durumdan istisna edilmiştir. Bkz. (el-Hınn, el-Buğa, **a.g.e.**, II, s.255,258.)

⁷⁵¹ Ebû Davud, “Talâk”, 35. /2276.

⁷⁵² el-Hınn, el-Buğa, **a.g.e.**, II, s.255,258

⁷⁵³ Tirmizi/1357.

azıp da dünya hayatını tercih edenin varacağı yer şüphesiz cehennemdir”. Ama kim rabbinin azametinden korkup da kendini kötülükten alıkoymuşsa varacağı yer şüphesiz cennettir. ⁷⁵⁴ buyurulmaktadır. Her bir ferдин dünyevî yaşamda, kendi işini ihlaslı ve en güzel şekilde yapması, Allah’a kulluğunun gereğidir ve dolayısıyla ferдин yaşamı içerisindeki sorumlulukları aynı zamanda onun ibadetidir. ⁷⁵⁵ Ayrıca herkesin kendi yükümlülüklerini yerine getirdiği özel işinin faydası, semeresi ve neticesi yine topluma ait olacaktır. Zirâ fert ile toplum arasında birbirlerine bir takım sorumluluklar yükleyen ve haklar sunan bir bağlılık ve dayanışma mevcuttur. ⁷⁵⁶ Ayet-i Kerime’de: “De ki: “İstediginizi işleyin; Allah, Peygamberi ve mü’minler işlediğinizi görecektir.” Hepiniz görülmeyeni ve görüleni bilen Allah’a döndürüleceksiniz. O size işlediklerinizi bildirecektir” ⁷⁵⁷ buyurulmaktadır.

Her fert, âdeta bir bekçi bir görevli gibi toplum menfâatini kollamak ve gözetlemekle yükümlüdür. Müslüman, çevresinden sorumlu bir varlık olmalı ve gördüğü bir kötülüğü, fesâdı gayr-i meşrûluğu ortadan kaldırmak için çaba sarf etmelidir. ⁷⁵⁸ “Bu hususta: “Bir kötülük göreniniz onu eliyle düzeltsin, gücü yetmeyen diliyle, buna da gücü yetmeyen kalbiyle; ... bu durum imânın en zayıf olanıdır” ⁷⁵⁹ buyurulmaktadır.

Kötülüklerin ortadan kaldırılmadığı cemiyetlerde, pek yakın zamanda toplumun diğer üyelerine de, fenâlıkların neticesi olan azâbın isabet edeceğine dâir, Ebu Bekir R.A. ’dan rivayet edilen hadis-i şerifte: “ Ey İnsanlar! Sizler sadece kendinizden sorumlusunuz. Eğer siz doğru yolda iseniz sapıklığa düşenler size hiçbir zarar veremezler. (Mâide 105) ⁷⁶⁰ ayetini okuyorsunuz, halbûki ben, Rasûlullah (s.a.v.)’in şöyle buyurduğunu işittim. “İnsanlar zâlimi ve zulmünü görüp de onu zulümden el çektirmezlerse Allah’ın onların hepsinin başına bir cezâ indirmesi pek yakındır. ” ⁷⁶¹

⁷⁵⁴ Naziat, 79/38-39.

⁷⁵⁵ Muhammed Ebû Zehrâ, **İslamda Sosyal Dayanışma**, s.101.

⁷⁵⁶ Karaman, **İslam’ın Işığında Günün Meseleleri**, s.430-431.

⁷⁵⁷ Tevbe, 9/105.

⁷⁵⁸ Karaman, **İslam’ın Işığında Günün Meseleleri**, s.432-433;

⁷⁵⁹ Müslim, “İman” 78; Nesâî, “İman”, 17; bkz. (**Sünen-i Tirmizi Tercümesi**, Haz: Abdullah Parlıyan, Derya Baskı, Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007, 2172. H.s.419).

⁷⁶⁰ Maide, 5/105.

⁷⁶¹ **Sünen-i Tirmizi Tercümesi**, 2168.H. s.417.

Ferdin bir takım sorumlulukları olduğu gibi, aynı zamanda, pek tabii doğuştan (insanlık vasfı gereği) yahut sonradan kazanılmış (yaş, akıl ve rüşd bakımından) hakları da mevcuttur.⁷⁶² Bu hakları kullanırken de yine başkalarının hakkına tecavüz etmeden, ahlaksızlık yapmadan ve fesâda mahal vermeden bunlardan istifade etmelidir.

Mü'min kul, rûhî ve ahlâkî kemâle ermek için henüz dünyada iken imtihana tâbii tutulmuş, dolayısıyla insanoğlu bir sınav için yaratılmıştır. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de: *"Hanginiz bana daha güzel amel işleyeceksiniz"*⁷⁶³ buyurulmaktadır.

İnsanoğlu dünyada farklı şekillerde hayırla, şerle⁷⁶⁴ hastalıkla, sağlıkla, bollukla⁷⁶⁵ darlıkla⁷⁶⁶ mal ve evlatlar ile⁷⁶⁷ imtihan edilmekte ve kişinin bu imtihan neticesinde uyanık olup bir süs, mal yarışı, oyun ve oyuncak aleminden ibaret olan dünyanın⁷⁶⁸ geçici nimetlerine kapılmadan sabırla bu sınavı vermesi ve sınırlı olan hayatta, sonsuz yaşam içerisindeki konumunu belirlemek yükümlülüğünün bilincinde olması istenmektedir.

Mükemmel din olan İslam dininin müntesibi Müslüman kişi Kur'an-ı Kerim'de *"en hayırlı millet"*⁷⁶⁹ olarak ifade edilmiştir. Rotasını Allah'ın (c.c.) belirlediği bu varlığa da yine en doğru yol, insan cinsinin en mükemmeli ve en yücesi olan canlı bir örnekle sunulmuştur.⁷⁷⁰ Dolayısıyla yönelinilen yol, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yaşadığı hayat, onun takip ettiği çizgi ve yine onun hayat biçimi olmalıdır. Bu hususta: *"Ey Muhammed! De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tabi olun; ki Allah da sizi sevsin"*⁷⁷¹ buyurulmaktadır.

⁷⁶² Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**,I,179-188.

⁷⁶³ Mülk,67/2.

⁷⁶⁴ Enbiya,21/35.

⁷⁶⁵ Cinn,72/17.

⁷⁶⁶ Bakara,2/155.

⁷⁶⁷ Enfal,8/28.

⁷⁶⁸ Hadid,57/20.

⁷⁶⁹ Âl-i İmran,3/110.

⁷⁷⁰ İbn'ül-Esir el Cezeri, **Camii'l-Usul**, Tercüme: Kemal Sandıkçı, Muhsin Koçak, 1.bs., Ensar Neşriyat, İstanbul,2008, XV,s.595.

⁷⁷¹ Âl-i İmran, 3/31.

3.2.1.1. Haklardan Yararlanmak

“Hak” kavramı farklı anlamlarda kullanılmakla birlikte asıl manâsı itibarıyla, uygunluk ve uyumluluk⁷⁷² doğruluk, batılın zıddı, adâlet ve hakkâniyete uygun,⁷⁷³ doğru ve gerçek olan⁷⁷⁴ ve aynı zamanda gerçekleşmesi gereken şeyler; “İhkâk-ı Hak”⁷⁷⁵ (Hakkın gerçekleştirilmesi)⁷⁷⁶ için kullanılmaktadır. Her işi ve oluşu, bir hikmete binâen yaratıp yoktan var eden yaradan için ve yarattığı şeyler için de “hak” lafzı kullanılır. Allah (c.c.) için “*O, hak’tır*” ve “*O’ nun her fiili haktır*” denir. Örneğin: “Ölüm haktır, diriliş haktır “ vb. ⁷⁷⁷

İslam hukukçularının tarifine göre, hukuki bir terim olarak “hak”: “Mali bir değeri olan ve kanun tarafından korunan, ayrıca şer’an hak edilen bir yarar olarak tanımlanır. ⁷⁷⁸

Kur’an’da geçen bir kavram olarak bir çok ayette, “hak” kelimesi ile kastedilen mânâ Allah lafzının kendisidir.⁷⁷⁹ Yunus suresinin 30. Ayetinde: “*İnsanların tümü gerçek sahibi olan Allah’a döndürülürler*”⁷⁸⁰ yine aynı surenin 32. Ayetinde : “*İşte “hak” olan Rabbiniz, Allah budur. Hakkın ötesinde sapıklıktan başka ne var ki?*”⁷⁸¹ buyurulmaktadır.

Gerek modern hukuk sisteminde gerekse İslam hukukunda şahıs hukuku önemli bir yer tutmaktadır. Hak sahibi, her bir şahsın kendisi olması dolayısıyla sahibi olmayan bir hak da mevcut olamaz.⁷⁸² Her bir ferd teker teker hak sahibi olmakla birlikte, aynı zamanda bu şahısların her birinin toplu halde yaşama zorunluluğu olduğundan toplu haldeki yaşam, hukuku /hakkaniyeti (kamu hukuku) zorunlu kılmaktadır. Çünkü her bir ferdin huzurlu bir yaşam sürebilmesi için hakları korumak

⁷⁷² Rağıp el-İsfahani, **el-Müfredat**, s.296,297.

⁷⁷³ Şemseddin Sâmî, **Kâmus-u Türkî**,s.434.

⁷⁷⁴ Sâmî, **a.g.e.**,s.434.

⁷⁷⁵ Bilmen, **a.g.e.**,I,s.13;Abdülkerim Ünalın, **Hak ve Hakkın Kötüye Kullanılması**,s.15.

⁷⁷⁶ el-İsfahani, **a.g.e.**,s.297.

⁷⁷⁷ el-İsfahani, **a.g.e.**,a.y.

⁷⁷⁸ Ünalın, **a.g.e.**, s.16.

⁷⁷⁹ Rağıp el- İsfahani, **el-Müfredat**, s.296-297.

⁷⁸⁰ Yunus,10/30.

⁷⁸¹ Yunus,10/32.

⁷⁸² Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, II,s.169.

ve ihlâl edilmesini önlemek gerekir. Aksi takdirde hayat düzeni bozulup anarşi doğar.⁷⁸³

3.2.1.1.1. *Hukûkullah ve Hukûk-ul-İbâd Ayrımı*

İslami hükümler, a- İtikat (inanç esasları) b- İbadetler, c- Muamelat, d-Ukubat (cezalar) şeklinde bölümlere ayrılmaktadır. İtikat ve ibâdete dair hükümler, Allah hakkı ile ilgili olanlardır. Allah hakkı bulunan fiillerin esasını taabbudîlik oluşturur.⁷⁸⁴ Muamelât kısmında, hukûki münâsebetler ve ahlâki münasebetler gibi hem Allah hakkı hem de kul hakkı arasında müşterek hükümler, emirler ve yasaklar bulunmaktadır.⁷⁸⁵ Yasaklardaki hüküm de aynen emirdeki hüküm gibi cereyan eder çünkü, burada yasaklanan şey mutlak surette sıhhatli olmayıp fesadı gerektiren şeydir.⁷⁸⁶

Men' edilenler dışında, her ne kadar hukûki bir sonuç doğurmayıp müeyyideye bağlanmamış olsa da ahlâki ilişkilerde de otoritenin kaynağı yine Allah'ın koyduğu yasalar ve hikmetler olduğundan bu alanda da yine caydırıcı güç Şari'in kendisidir. Mesala vefat eden komşunun ailesine başsağlığı dilemek ahlâki bir borç olmakla birlikte aynı zamanda burada komşuluk hakkından doğan vicdâni bir yaptırım da söz konusudur.⁷⁸⁷

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır: “ *Ya Muaz! Allah'ın kulları üzerindeki hakkı kulların da Allah üzerindeki hakları nedir, bilirmisin?*” Buna cevaben Muaz: “*Allah ve Rasulü daha iyi bilir*” der. *Rasûlullah (s.a.v.)*: “*Şüphesiz Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, O'na kulluk ve ibâdet etmeleri ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır. Kulların Allah üzerindeki hakları ise, kendisine hiçbir şeyi ortak koşmayana azâb etmemesidir.*”⁷⁸⁸ Hadisden de anlaşıldığı gibi Allah'ın kulları üzerindeki haklarının en önemlisi koşulsuz iman etmesi ve bu iman neticesinde mü'minin Allah'a karşı aslî görevi olan kulluk vazifesini yerine

⁷⁸³ Karaman, a.g.e., a.y.; İbn-i Teymiye, **Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe**, İnsan yayınları, İstanbul, 1989 s.124; Ünalın, “**Hak ve Hakkın Kötüye Kullanımı**”,s.21.

⁷⁸⁴ Şatibi, **el- Muvafakat**, II,s.318; Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**,I,s.378.

⁷⁸⁵ Maverdî, **Ahkamü's-Sultaniyye**,s. 277-292.

⁷⁸⁶ Şatibi, a.g.e., II,s.318; bkz.Ünalın, a.g.e., s.85-90.

⁷⁸⁷ Servet Armağan, **İslamda Temel Hak ve Hürriyetler**, DİB.Yay.,Emel Matbaacılık, Ankara,1987,s.71.

⁷⁸⁸ Buhari, “Tevhid”,1.

getirmek üzere emr olunduğu şeylere itâat edip yasaklanmış olan şeylerden de kaçınmasıdır.

3.2.1.1.2. Allah Hakkı

Allah hakkı yalnız belirli bir zümreyi değil aynı zamanda kamu yararını ve düzenini de ilgilendiren fiillerdir.⁷⁸⁹ Allah haklarının ihlali ile ilgili müeyyyideler, türüne göre had, ta'zir keffaret olarak belirlenmiş ve bunlarla ilgili uygulama, imama yani devlet başkanına bırakılmıştır. Bunları kişilerin yerine getirmesi caiz olmaz.⁷⁹⁰

Allah hakkı, af, anlaşma ya da cayma ile düşmez ve değiştirilmez. Aynı şekilde miras yoluyla başkasına geçemez. Dolayısıyla tüm insanlığın maslahatı için Şari' tarafından belirlenen bu haklar fertler tarafından iskat edilemez. Mesela tatbik edilecek zina haddi için kadının rıza göstermesi yahut kocanın affetmesi cezayı düşürmez. Bunun gibi yerine getirilmeyen ibadet veya işlenmiş suçdan dolayı mirasçılar sorumlu olmaz. Bu bağlamda Hanefî fukaha, Allah hakkının, âlemin fesaddan arındırılması demek olduğunu ifade ederler.⁷⁹¹

Allah hakkı olanlarda ihtiyaten eda caizdir. Ancak kul hakkı olanlarda bu mümkün değildir. Mesele kişi fasit olma ihtimalinden dolayı namazı ihtiyaten tekrar kılabilir. Ancak tazmin şüphesi ile ihtiyaten tazmin yoluna gidemez, Çünkü şüphe işle tazmin olmaz.

Allah hakkı, yalnızca Allah'a karşı hesap verilen, büyük bir bölümü ahiretle ilgili olan ve onun affetmesiyle sona erebilen haklardır.⁷⁹² Emir ile muhatab olan kul şayet sorumluluk alanındaki fiilleri eksiksiz eda eder ve kulluk bilincine varırsa o zaman Allah'ın verdiği nimetlere karşı şükrünü eda etmiş, fitrî sâfiyetini kaybetmeden uhrevî mükâfata erişmiş olur. Zira ibadet, Allah'ü Tealâ'nın nimetlerine karşılık bir şükür ifadesidir.⁷⁹³ "Hukûkullah" içerisindeki edâ edilmemiş yahut eksik yapılmış olanlar için Cenâb-u Hak kendi lütfu ile veya kulunun tevbesi sonucu dilerse affeder, fakat kul hakkına, hak sahibi kişinin rızâsı dışında hiçbir kimsenin müdâhale

⁷⁸⁹ Ali Bardakoğlu, "Hak", (DİA), XV,139-151.

⁷⁹⁰ Merginani, *el-Hidaye*, II,743-744

⁷⁹¹ Merginani, *a.g.e.*, II,743-744; Ünalın, *Hak ve Hakkın Kötüye Kullanımı*,s.88.

⁷⁹² Armağan, *Temel Hak ve Hürriyetler*, s.71.

⁷⁹³ Dihlevi, *Huccetullah'ül-Baliğa*, I,s.220.

yetkisi olamaz. Kullar arasındaki karşılıklı hukûkî ilişkilerden doğan bu hak ancak diğer kuldan talep edilebileceğinden Allah hakkından önce geldiği söylenmiştir.⁷⁹⁴

3.2.1.1.3. Kul Hakkı

Kul hakkı bir yönüyle kamu yararını ilgilendirmiş olsa da temelde ferde ait bir menfaati korumayı hedefler. Kul hakları Allah haklarından farklı olarak ferdin tercih ve seçimine bırakılmıştır. Buna göre kamu otoritesini ellerinde bulunduranlar bu hakların kullanımını ancak kamu yararı gerekçesiyle engelleyebilirler.

Kişilere ait mali haklar, mali sonuçları olan haklar, tazminat hakları vb. kul hakkı içerisinde kişiye yahut gruba özgü haklardır.⁷⁹⁵ Bu tür haklarda ibra, sulh ve af yoluyla haktan vazgeçmek mümkündür. Aynı zamanda bu haklar miras yoluyla varislere geçebilir. Bu haklarda tedahül söz konusu olmadığından ihlali durumunda suçun birden fazla kez işlenmesi halinde her defasında ceza tekrar uygulanacaktır.⁷⁹⁶

3.2.1.1.4. Hukuki Bağlamdaki Hak Kavramı

“Hak” kelimesinin hukûki bağlamdaki anlamı; yasal düzenlemelerde şahısların menfaatlerinin korunması noktasında kişilere tanınmış olan hukuki yetki, ya da başkasını o kişiye karşı yükümlü kılan bir aittir.⁷⁹⁷

Fıkhî ıstılahta: “Hukukun benimsediği, yetki ve yükümlülük doğuran aidiyettir” şeklinde tanımlanır.⁷⁹⁸ Arapça’da hukuk; fıkıh, şeriat, kanun teşrî gibi kelimelerle ifade edilmektedir. Fert ve toplumun işlerini tüm yönleriyle ele alması bakımından hukuk, şeriata göre daha kapsamlıdır.⁷⁹⁹ “Objektif hak” olarak ifade edilen hukuk kavramı, toplumsal düzenin muhafaza ve devamı için kişilerin birbirleriyle veya devletin kişilerle münasebetlerini tanzim ettiği gibi aynı zamanda uluslararası ilişkilerdeki usûl ve kaideleri de düzenlemektedir.⁸⁰⁰

⁷⁹⁴ Armağan, **a.g.e.**, s.70; Şatıbî, **el-Muvafakat**, II,315-320,380.

⁷⁹⁵ Bardakoğlu, “Hak” (**DİA**),XV,139-151;Ünalın, **Hak ve Hakkın Kötüye Kullanımı**,s.88.

⁷⁹⁶ Ünalın, **a.g.e.**, s.88.

⁷⁹⁷ **Britannica**, X,274; Ünalın, **a.g.e.**,s.17.

⁷⁹⁸ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**,s.171.

⁷⁹⁹ Mustafa Çağrııcı, “Hak”,(**DİA**), 1997, XV,s.137.

⁸⁰⁰ Erdoğan, **a.g.e.**, s.169.

Âit olduğu hukuk alanına göre haklar, kamu hukûkundan doğan haklar ve özel hukuktan doğan haklar olmak üzere iki ana bölümde değerlendirilir. Kamu hakları kişilerin toplumla ve onun temsilcisi niteliğindeki devletle ilişkilerinden doğan haklar (esas haklar) olarak kabul edilirken özel hukuktan doğan haklar (hususî hukuk)⁸⁰¹ ise kendi içinde alt detayları ihtivâ etmekle birlikte daha çok iki kişi arasındaki hukûkî ilişkilerden doğan haklardır.

Mallar üzerindeki haklar, maddî olmayan; düşünce - fikir hakları, borç ilişkilerinden doğan haklar, aile hukuku, mülkiyet, rehin, evlenme evlat edinme ve benzeri haklar bu alana dahil edilebilir.⁸⁰²

3.2.1.1.5. Ferdî Haklar

İslam hukukundaki sosyal yapı içerisinde ferdî hakları iki grupta ele almak mümkündür: “Siyasi haklar ve umumi haklar.” Bu haklar esas haklar içerisinde yer almaktadır. Siyasi haklar, seçme ve seçilme hakkı, danışma hakkı (müşavere) murakabe hakkı, azletme hakkı, amme hizmetlerinde istihdam edilme hakkı gibi haklardır.⁸⁰³ Siyasal haklar aynı zamanda kişinin devlet idaresine katılmasına (doğrudan veya dolaylı biçimde)⁸⁰⁴ imkan sağlayan haklar⁸⁰⁵ olduğu için bunlara katılma hakkı⁸⁰⁶ da denmektedir. Umumi haklar ise, eşitlik, hürriyet, öğrenme hakkı, içtimai sigortadan istifade hakkı, vb. haklardır.⁸⁰⁷

⁸⁰¹ Bkz. Karaman, **a.g.e.**, I, s. 109-118, 172-200.

⁸⁰² **Britannica**, X, 274.

⁸⁰³ Karaman, **a.g.e.**, I, s. 256-257

⁸⁰⁴ Kişilerin/yurttaşların, kendi istemleri ile yöneldikleri faaliyetler ve yöneticilerin seçim ve kararlarını etkilemeyi amaçlayan eylemlerdir. “Olayları izleme, siyasal konuşmaları dinleme ve bu konuşmalara katılma gibi. Bkz. (Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, s. 169-173).

⁸⁰⁵ Karaman, **a.g.e.**, II, s. 109.

⁸⁰⁶ Aktif ve pasif katılma, açık ve gizli katılma, zorunlu katılma (yasalar gereği vergi ödemek gibi). Oy verme gibi siyasal sisteme katkıda bulunan veya yol ve hizmet talebinde bulunma gibi sistemden bir şey alma niteliğindeki haklar siyasal katılma biçim ve türlerindedir. bkz. (Çam, **a.g.e.**, s. 172).

⁸⁰⁷ Bkz. Karaman, **a.g.e.**, I, s. 11-117.

3.2.1.2. Özgürlük Alanlarını Bilmek

İnsanoğlu tabiatı itibarıyla şahsiyetini korumak ve güvende hissetmek için özgür olmaya ihtiyaç duyar.⁸⁰⁸ İnandığı değerlere uygun bir hayat sürebilmek, (Din özgürlüğü)⁸⁰⁹ meslek seçimi, seyahat özgürlüğü, can ve mal güvenliği, düşünce özgürlüğü ve eğitim hakkı için bireyin buna ihtiyacı vardır.

Klasik dönem İslam hukuk literatüründe “hürriyet“ kavramı, “kişinin doğuştan sahip olduğu aslî ve tabîî statü” olarak tarif edilmektedir.⁸¹⁰Umûmi haklar içerisinde yer alan “hürriyet”⁸¹¹ aynı zamanda “hak” kavramı ile de yakından ilişkilidir.⁸¹² Şöyle ki, hak, hürriyetten daha kapsamlı olmakla birlikte, hürriyet hakkın gerçekleşmesi için araç olan şeydir.⁸¹³ Zîrâ hürriyetten yoksun olma hali hakların kullanılmasına ve hakkını talep etmeye de mâni bir durumdur.

Hürriyet kavramı kişisel özgürlük bağlamında değerlendirilecek olursa, Şahsî hürriyet: “Başkalarının hak ve hürriyetlerine tecavüz etmemek şartıyla gerekli alanlarda hareket imkanına sahip olmak ve de hayat ve şahsiyetin her türlü zarara karşı korunmasıdır.”⁸¹⁴

İslâma göre özgürlük kavramı için “ insanlık değerinin asil bir ifadesidir”⁸¹⁵ tanımı yapılmış olup, “bağımsız karar verme, kişiliğin gelişmesi ve hürriyet”, insan onuru için gerekli görülen üç unsur olarak kabul edilmiştir.⁸¹⁶ Eski Arap edebiyatında ise “hür” lafzı; soylu, şerefli, seçkin anlamında, üstün bir değere sahip olan şeyler için kullanılırdı.⁸¹⁷

⁸⁰⁸ Servet Armağan, **İslam’da Temel Hak ve Hürriyetler**, s.82.

⁸⁰⁹ Gnş.blg. için bkz. Levent Öztürk, **İslam Toplumunda Birarada Yaşama Tecrübesi**, s.65-155.

⁸¹⁰ Mustafa Çağrı, ”Hürriyet”, **TDV İslam Ansiklopedisi**,(DİA),XVIII,s.504.

⁸¹¹ Karaman, **a.g.e.**, II,s.113.

⁸¹² Gnş. blg. için bkz. Ebû Zehra, **İslamda Sosyal Dayanışma**, s.49-60.

⁸¹³ Mustafa Çağrı, “Hürriyet”, (DİA) XVIII,s.504.

⁸¹⁴ Karaman, **a.g.e.**, II,s.113.

⁸¹⁵ Muhammed Ebu’s-Sadr, **İslam Ekonomi Doktrini**,s.274.

⁸¹⁶ Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**,s.423.

⁸¹⁷ Çağrı, ”Hürriyet”, (DİA),XVIII,s.502.

3.2.1.2.1. Ferdî Hürriyet

İslam, ferdin hürriyetini her şeyin önünde tutar, vazgeçilemez bir nîmet olarak görür ve toplumun özgürleştirilmesinin ve sosyal refâhının da ancak ferde tanınan hürriyet ile mümkün olabileceğini savunur.⁸¹⁸ Hürriyetlerin kısıtlanmasının ise ictimâî bölünmeye sebep olabileceğini ve fitnelerin önünü açacağını vurgular.

Bugüne kadar âyet ve sünnet ışığında izdüşümlü çalışma yapmış ilim adamlarının çoğu da anarşi fitnesinin dahî hürriyetlerin kısıtlı oluşundan kaynaklandığını söylemektedirler.⁸¹⁹ “Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan O’dur...”⁸²⁰ Âyet-i Kerimesinden hareketle, hakkında Nass’da açıkça hüküm bulunmayan tüm fiiller ”Eşyâda asl olan ibâhadır”⁸²¹ fıkıh kâidesi uyarınca, özgürlük dâiresi çerçevesinde değerlendirilir. Kişi bu işleri yapıp yapmama noktasında özgür bırakılmıştır. Şahıs dînen yükümlülük gerektirmeyen bir fiilinden dolayı sevab ya da günah kazanmaz.⁸²² Dolayısıyla, yasaklandığına dâir her hangi bir kânun hükmü yok ise, üzerine kânun hükmü işlemeyen suç ve ceza da olamayacağı için, kişinin aleyhine delil bulunmadıkça “Beraat-i zimmet asıldır”⁸²³ prensibine göre sanık şahsın berâatine hükmedilir.⁸²⁴ Böylece kişi işlemekte özgür bırakıldığı fiilden dolayı sorumlu tutulmaz.

3.2.1.2.2. Hürriyetin Sınırlandırılması

İslâm’ın kişileri serbest bıraktığı bir hususta, devlet kısıtlama yoluna gidemez. Kamu menfâati (maslahatı) aksini gerektirmedikçe halkı bu konuda sınırlayamaz.⁸²⁵ Ancak yine de “İslam’da mutlak / kayıt altına alınmamış sınırsız bir hürriyet kavramı yoktur.” Çünkü, ferdin hürriyeti daimâ toplumun maslahatı ile paralel bir çizgide

⁸¹⁸ Muhammed Ebû Zehra, **İslamda Sosyal Dayanışma**, s.49.

⁸¹⁹ Canan, **İslam Işığında Anarşi, Sebepler, Tedbirler, Çareler**, Yaylacılık Matbaası, 2. Baskı, Cihan Yayınları,1984, İstanbul, s.21.

⁸²⁰ Bakara,2/29.

⁸²¹ Ali Himmet Berki, **Açıklamalı Mecelle, (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)**, Hikmet Yayınları, İstabnül,1978, s.19.

⁸²² Şâtîbî, **el- Muvâfakat**, II,s.115.

⁸²³ Şâtîbî, **a.g.e.** ,a.y.

⁸²⁴ Şener, **Kıyas, İstihsan, İstislah**, s.47.

⁸²⁵ Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I,s.113.

durmalıdır. Toplumdaki diğer fertlerin özgürlüğüne tecâvüz edildiği noktada artık “ideal hürriyet” sınırlarının dışına çıkmış demektir.⁸²⁶

Hürriyeti, “başıboşluk ve her aklına eseni yapabilme özgürlüğü” şeklinde anlayanlar, toplumun ve bireyin hukûkuna riâyet etmeyen, nefsinin hevâ-ü hevesine kapılmış ve onun kulu kölesi, zebunu olmuş kişiler olarak tanımlanmıştır.⁸²⁷

Âyet-i Kerime’de: “ *Ey Muhammed! Hevâ ve hevesini kendine ilâh edinen, Allah’ın kendi ilmi dâhilinde saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürleyip gözüne perde çektiği kimseyi görüyorsunuz?* ”⁸²⁸ “Eğer gerçek onların heveslerine uysaydı, gökler, yer ve onlarda bulunanlar “bozulup” giderdi.”⁸²⁹ “İşte bunlar, Allah’ın kalplerini mühürlemiş olduğu kendi heveslerine uyan kimselerdir.”⁸³⁰ “Rabbinin katından açık bir belgesi olan kimse, kötü işi kendisine güzel gösterilen kimseye benzer mi? Bunlar heveslerine uymuşlardır.”⁸³¹ buyurulmaktadır.

Şari’ Tealâ’nın buradaki maksadı mükellefin başı boş bir şekilde hevâsının peşinden gitmesine mânî olmaktır. Çünkü böyle bir başı boşluk durumunda, dünya ve âhiret ile ilgili maslahatlar gerçekleştirilemediği gibi, aksine, anarşi ve terör ortamı hakim olur ve bu sınırsızlığın neticesinde insanlar birbirine girer, her şey helâk olur.⁸³²

Şâyet toplum, nefsini zabt-ü rapt altına alamayan ve tüm bireylerin hiçbir kayıt ve sınır tanımadan özgürce hareket ettiği bir cemiyet hâline geldiyse, bu noktada Devlet reîsi tüm toplumun hak ve hukûku adına duruma müdâhale etmeli ve gerekli yerlerde özgürlükleri, “vaz’olunan kânun hükmü ile” cebren sınırlamalıdır. Hürriyetin bu şekilde kanunlarla tahdid edilmesi, hürriyete vurulmuş bir zincir değil bil’akis onu himaye maksadı taşımaktadır.⁸³³

İslam hukukunda çok geniş bir şekilde ele alınmış olan “hürriyet” kavramı kişiye ancak şerâtin sınırları (“şer-ı hürriyet”)⁸³⁴ içinde kalmak şartıyla hakların

⁸²⁶ Muhammed Ebû Zehra, **İslamda Sosyal Dayanışma**, s.49-52.

⁸²⁷ Ebû Zehra, **a.g.e.**, s.49-52.

⁸²⁸ Câsiye, 45/23.

⁸²⁹ Müminûn, 23/71.

⁸³⁰ Muhammed, 47/16.

⁸³¹ Muhammed, 47/14.

⁸³² Şâtîbî, **el-Muvâfakat**, II, s.171.

⁸³³ Ebu Zehra, **İslamda Sosyal Dayanışma**, s.49-52; Karaman, **İslam’ın Işığında Günün Meseleleri**, s.430.

⁸³⁴ Servet Armağan, **İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler**, s.72.

kullanımı serbestisini sunar. İslâmî hükümlerin dışına çıkılan hürriyet İslamda fasıklık olarak görülmüş ve yasaklanmıştır.⁸³⁵ İslam hukukunun bu konuda özgürlüğe bakışı kısaca şöyle tarif edilebilir: “Her insan iradesiyle hareket ederken çeşitli eylem ve olanaklardan birini seçebilme noktasında özgürdür, fakat böyle olmakla birlikte insanoğlu “ihtiras” ve “niyet” sahibidir. O zaman, şahıs şunun bilincinde olmalıdır ki; niyeti iyi olmaz ve yapmış olduğu iş de Allah rızası için olmazsa bu iş ya fasit, ya da Allah rızası dışında bir iş olduğundan batıl olur.”⁸³⁶

3.2.1.2.3. Hürriyetin Kötüye Kullanımı

1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nin 4.Md.si: “Hürriyet, başkalarına zarar vermeyen her şeyi yapmaktır.” der. İslam böyle bir hürriyet anlayışını kabul etmemek ile birlikte “hürriyetin kötüye kullanımını” da bizzat devlet tarafından müdâhale edilmesi gereken bir durum olarak görür.⁸³⁷

Örneğin kişi adâlet / “ihkak-ı hak”⁸³⁸ tesis ediyorum diyerek, özgürce kendi hakkını kendi yöntemleriyle almaya kalkışırsa bunun adı şahsî adalet arayışına girme, yani “intikam” olur ki İslam buna aslâ müsâade etmez. Böyle bir uygulama, cezalandırma metodunun en ilkel şeklidir ve ancak medeniyet seviyesi en aşağı olan kavimlerde “kabile ittihadı” döneminde görülen “öç alma usullerindedir.”⁸³⁹ Halbûki İslam'a göre hürriyet, “özgürlük, soyluluk, nefsin tutkularından, esaretinden, kurtulma, kişilerin kânûni haklarını koruma ve kullanma serbestliğidir.”⁸⁴⁰

3.2.1.3. Can ve Mal Dokunulmazlığı Hakkı

İslam Hukukunda temel esas, mal ve can emniyetinin muhafazasıdır.Çünkü mal ve can ma'sumdur. Yani mübah değildir. Bu hususta, gerek insana gerekse malına verilen zarar fiili karşısındaki ceza, tazminat sulh veya ceza yoluyla olacaktır.⁸⁴¹

⁸³⁵ Armağan, a.g.e., a.y.

⁸³⁶ İbn-i Teymiye, **Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe**, s.124.

⁸³⁷ Armağan, **İslam'da Temel Hak ve Hürriyetler**, s.72.

⁸³⁸ “İnsanlığın ilkel dönemlerinden kalma intikam, kendi kuvvetini kullanarak hakkını elde etme.”bkz. (Ünalın, **Hak ve Hakkın Kötüye Kullanımı**,s.73).

⁸³⁹ Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I,s.122.

⁸⁴⁰ Çağrııcı, “**Hürriyet**”, (DİA), XVIII,S.502.

⁸⁴¹ Abdülkadir Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşerî Hukuk**,I,120.

İslam'da, fitne ve anarşiye karşı caydırıcılığı olan en mühim tedbir, insanların can, mal ve ırz dokunulmazlıkları ile ilgili “haram”⁸⁴² inancıdır. İslam, kişi dokunulmazlığı ihlâlini, neredeyse afvı mümkün olmayan günah mesâbesinde kabul eder.⁸⁴³ Bu hususta Ayet-i Kerime'de: ”*Kim bir mü'mini kasden öldürürse, cezası içinde ebedî kalacağı cehennemdir*” buyurulmaktadır.⁸⁴⁴

Mevcut ceza kanunları da kasden adam öldürme suçuna, yasal yaptırım sistemindeki en ağır cezayı öngörür. Bu bağlamda, kasden öldürme suçunun temel şekli, TCK.nın 81. Maddesinde; “(1) *Bir insanı kasten öldüren kişi, müebbet hapis cezası ile cezalandırılır*” tarzında düzenlenmiştir.”⁸⁴⁵

Öncelikle insanın kanının haramlığı, O'nun yaratılmışlar içerisindeki en mükerrem varlık olmasından kaynaklanmaktadır ki, Kur'an-ı Kerim'in O'na üstün bir makam atfetmesi ve diğer mahlûkatın dahî, onun hizmetine sunulması âyette şöyle ifade edilir: “*And olsun ki, Biz Âdemoğullarını üstün bir izzet ve şerefe mazhar kılmışızdır. Onlara, karada, denizde taşıyacak “vâsıtalara” verdik, onları yarattığımızın bir çoğundan cidden üstün kıldık.*”⁸⁴⁶

İslam'da herhangi bir gerekçe ile (harp hâli dışında) hiçbir mâsum insanın can ve mal dokunulmazlığı ihlâl edilemez.⁸⁴⁷ Bu husustaki hürmet (haram oluş) için Müslüman, kafir, münafik ayrımı yapılmamıştır.⁸⁴⁸

⁸⁴² İzutsu, **Kavramlar**,s.310-315; Ferhat Koca,“Haram”, (DİA), XVI,101.

⁸⁴³ Canan, **İslam Işığında Anarşi, Sebepler, Tedbirler, Çareler**,s.116-117.

⁸⁴⁴ Nisa,4/93.

⁸⁴⁵ Ahmet Gökçen, Murat Balcı, “Kasten Öldürme Suçu”, (TCK. M.81), **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**,C.17,sy.1-2 s. 96-97; Ayrıca,“Genel Açıklamalar, Eski ve Yeni Türk Ceza Kanununda Yer Alan Hükümler” için bkz. (Gökçen & Balcı, **a.g.m.**,s.97-100).

⁸⁴⁶ İsrâ,17/20.

⁸⁴⁷ Bkz.(**Sahih-i Buhari, Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi**, DİB.Yay., Müellif: Zeynû'd-din Ahmet b. Ahmet b. Abdi'l-latifiz- Zebidi, Trc: Ahmet Naim, Ankara, 1976,VIII,386).

⁸⁴⁸ *Sa'b b. Cessame'nin Muharip müşriklerin kadınlarının ve erkek çağındaki erkeklerinin katli hakkında hüküm sorması üzerine:* Rasulullah: (s.a.v.) “*Muharip müşriklerin kadınları ve çocukları kendi camialarındandır*”. Diye cevap vermiş, ancak burada ihtiyarî olarak katl edilmelerini ibâha kasd edilmemiştir. Bilakis, Peygamberimiz sav.'in maksadı harp zaruretinden dolayı onları tefrik etmenin mümkün olmamasıdır. Hatta Abdullah İbn-i Ömer hadisinde, Mekke'nin fethi günü kadınların ve çocukların öldürülmesinin Allah Rasulü (s.a.v.) tarafından men' edildiği açıkça bildirilmiştir. Yine Ebu Davud'un birden fazla rivayet tarikinde, harpte kadın ve çocuklardan başka ihtiyar ve esirlerin öldürülmesi de yasaklanmıştır. Ahmet b. Hanbel'in İbn-i Abbas'tan gelen bir rivayetinde: “*Papazları da (Ashab-ı Savami') öldürmeyiniz.*” buyurulmaktadır. Bkz.(**Sahih-i Buhari, Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi**, DİB.Yay.,VIII,s.386). Buradan anlaşılan odur ki, harpte dahî katl hususunda istisnai durumlar gözetilmiştir.

Bu mevzû ile ilgili Buhari'deki bir hadiste: “*Mazlumun bedduasından sakın! Zira onun bedduası ile Allah arasında hiçbir perde mevcut değildir.*” buyurulmaktadır.
849

Hadisin Hz. Enes'ten (R.A.) gelen vechinde: “*Mazlum kişi kâfir bile olsa*”... ifadesi yer almaktadır.⁸⁵⁰ Ebû Hureyre'den gelen tarikinde ise: “*Mazlum kişi kâfir bile olsa*” denildikten sonra “*Onun fücuru*⁸⁵¹ *kendini ilgilendirir. Sizin zulmünüzü meşrû kılmaz*” diye ilave edilir.⁸⁵²

İslâm'ın belirli kâideleriyle koruma altına alınan temel haklar anayasa ile de güvence altına alınmıştır. T.C. Anayasası Madde 17 de, “Herkes yaşama, maddî ve mânevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.” Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz. Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetine yakışmayan bir cezaya veya muâmeleye tâbi tutulamaz.”⁸⁵³ ifadesi yer almaktadır.

3.2.1.4. Kur'an ve Hadise Göre Mal ve Canın Hürmeti

Kur'an-ı Kerim'de haksız yere bir kimseyi öldürmek, tüm insanları öldürme cinâyetine denk tutulurken bunun yanında bir insanın hayatını kurtarmanın da tüm insanlığın hayatını kurtarmakla eşdeğer tutulması, âyette şöyle ifâde edilmektedir: “*Kim bir canı bir can mukâbilinde (kısas olarak) veya yeryüzünde bir fesad çıkartmaktan dolayı olmayarak öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir canı kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur.*”⁸⁵⁴

Şâtibî, Muvâfakat'ında maslahat ve mefsedetleri kısımlara ayırırken “can güvenliğini temin etmek maslahatının” ve “insan öldürme mefsedetinin” dünyanın düzen ya da fesâdının ancak kendilerine bağlı olduğu mefsedet ve maslahat çeşidi

⁸⁴⁹ Buhari, “Zekat”,63.

⁸⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**,3,153.

⁸⁵¹ Davranışları iyi olmamak, doğru yoldan ayrılmak gayri ahlaki bir iş işlemek anlamındadır. Bkz. (İzutsu, **Kavramlar**, s.219).

⁸⁵² Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 2,367.

⁸⁵³ T.C.1982 Anayasası, Md.17.

⁸⁵⁴ Maide,5/32.

olduğunu söyler. Hattâ bu uğurda (canın fedâ edilmemesi için) neslin, aklın malın dahî heder edildiği görülür.⁸⁵⁵

İslam'da mal hürmeti can hürmeti ile beraber düşünülür. Bu iki husus da (mal,can) kişinin şahsiyet ve bütünlüğünü tamamlayan unsurlar olması dolayısıyla nassların bir çoğunda bunların bir arada zikredildiği⁸⁵⁶ görülmektedir.

Bu hususta, Hz. Peygamber, (s.a.v.) bir yönüyle “İslam’ın insan hakları beyannâmesi” olarak kabul edilen Vedâ Hutbesinde; ilk sunduğu ve üzerinde durduğu prensibi bir vasiyet şeklinde insanlara aktarmış ve şöyle buyurmuştur:

“Ey Nâs! Kanlarınız ve mallarınız, tâ ki Rabbinize kavuşacağınız güne kadar birbirinize haram kılınmıştır. Tıpkı bugünün ve tıpkı bu ayın yasaklığı gibi.”⁸⁵⁷ Rasûlullah (s.a.v.) Hutbenin bitiminde bu sözünü tekrar ediyor, böylece bu husûsa dikkat etmelerinin ehemmiyetini vurgulamış oluyordu. Bilesiniz ki: Bütün Müslümanlar kardeştir. Bir kardeşin hiçbir şeyi de gönül rızâsı olmaksızın değerine helâl olmaz. Dikkat edin! Kendi kendinize zulm etmeyin! Peki tebliğ ettim mi?⁸⁵⁸

Hz. Peygamber, (s.a.v.) bu tavsiyelerini sadece oradaki farklı İslam coğrafyalarından, Hac vazifesini noksansız bir şekilde öğrenmek, câhiliyye âdetlerinden arınmak için huşû ve teslimiyetle her bucaktan toplanıp yüz binleri oluşturan o muazzam topluluğa değil, aynı zamanda Kıyamete kadar tüm nesillere ve asırlar sonra gelecek olan İslam milletlerine ve de tarihe, müthiş eskimez bir vasiyet olarak aktarmıştır.⁸⁵⁹

3.2.1.5. Düşünceleri Açıklama Hürriyeti

Anayasal bir hak olan düşünce hürriyeti, kişinin özgürce düşünebilme, düşünce ve kanâatlerinden dolayı kınanmama, herhangi bir müdahaleye maruz kalmama ve de bunları açıklama ve yayma hakkının dokunulmazlığı olarak tanımlanır.⁸⁶⁰

⁸⁵⁵ Gnş. Blg. için bkz. Şatibi, **el-Muvafakat**, II, s.300.

⁸⁵⁶ Buhari, “İlm”,37, “Hacc”,132, “Meğazi”,77, “Edeb”,43.

⁸⁵⁷ Buhârî, “Hacc”, 132, “Meğâzi”,78, “Tevhid”,24, “Fiten”,8, “Edeb”,42; Müslim, “Hacc”,283.

⁸⁵⁸ Tirmizî, “Tefsir’ul-Kur’an”,10.

⁸⁵⁹ M. Said Ramazan, el-Bûti, **Fıkhu’s-Sire**,s.463,464.

⁸⁶⁰ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**,s.145; **Britannica**, VII,s.576.

İç ve dış uyaranlara yanıt olarak gelişen düşünce edimi, Aristoteles'e göre insanı hayvandan ayıran en belirgin özelliğdir.⁸⁶¹ Farabî, sağlıklı düşünebilen ve irade gücüne sahip olan kişiyi hür insan, bundan yoksun olanı ise (düşünme ve eylemde bulunma) "hayvani insan" veya "köle tabiatlı" varlık olarak tanımlamaktadır.⁸⁶² İlk davranışçı psikologlardan E. Jacobson ve L. W. Max, düşünmenin "sessiz bir konuşma" oluşunu ileri sürmüş ve kendisinin bu bilimsel yaklaşımı "Çevresel Kuram" adını almıştır.⁸⁶³

Demokrasinin temel ilkesi olarak kabul edilen düşünce özgürlüğü,⁸⁶⁴ beyinde kalan soyut bir düşünce değil aynı zamanda ferdin kendi re'yi (görüşü) olması nedeniyle, "kişinin fikrince kararlaştırıp seçtiği yolda mülâhaza ettiği yahut endişe etmiş olduğu şeyi"⁸⁶⁵ açıklamasıdır." Fikir hürriyetinin yalnız zihinde kalmayıp sözcük öncesi süreçten çıkarak kuvveden fiîle geçme hali, "ifade özgürlüğü, tartışma özgürlüğü, basın özgürlüğü, yayınlama, yazı yoluyla iletme özgürlüğü"⁸⁶⁶ adı altında farklı fikirlerin açığa vurulma halidir ki, tüm dünyada insan hakları ile ilgili bütün belgelerde de ilk sırada yerini almıştır.⁸⁶⁷ Ayrıca İslam da, kişiye tanıdığı fikir ve söz hürriyeti hakkını zarurî bir hak olarak telakkî etmektedir.⁸⁶⁸

3.2.1.5.1. İslamda Düşünce ve İfade Özgürlüğü

Düşünce özgürlüğü kavramı, esasında İslam hukuk literatüründe mevzûatta vâir olmakla birlikte terim olarak mevcut değildir. İslam hukukçularının bir kısmı bu konuda "söz hakkı - görüş hakkı" gibi terimleri kullanırken diğer bir kısım da "konuşma hakkı" yahut "fikir açıklama hürriyeti" tâbirlerini kullanmayı tercih etmişlerdir.⁸⁶⁹ Laik hukuk sahası da dâhil olmak üzere İslam hukûkunda konuyla ilgili terim birliği olmamakla birlikte,⁸⁷⁰ uygulamada İslam kişiye bu hakkı Batı'dan çok önce tanımıştır. Öyle ki, Ortaçağda insanlar düşüncelerini açıkladıkları için

⁸⁶¹ **Britannica**, VII, s. 576.

⁸⁶² Çağrııcı, "Hürriyet", (DİA,) XVIII, S.502.

⁸⁶³ Çağrııcı, **a.g.e.**, a.y.

⁸⁶⁴ Çam, **Siyâset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s.375.

⁸⁶⁵ Sami, **Kamus-u Türkî**, s.78.

⁸⁶⁶ Çam, **a.g.e.**, s.375.

⁸⁶⁷ **Britannica**, VII, s.576.

⁸⁶⁸ Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, s.116.

⁸⁶⁹ Armağan, **İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler**, s.126.

⁸⁷⁰ Armağan, **a.g.e.**, s.126.

cezalandırılırken İslam devletlerinde ferdin, devlet başkanının icraatlarını eleştirmesi ve muhalefet etme hakkını kullanması, fikir açıklama hürriyeti kapsamında kabul edilmiştir.⁸⁷¹ Bu bağlamda İslam hukuku, devlet başkanı ve onun zatında yönetim erkinin eleştirilmesini suç kabul etmemiştir. ⁸⁷² Türk Ceza Kanunu da “Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz”⁸⁷³ ifadesiyle eleştiri suç kapsamından çıkarmıştır.

İslam dışı kanunların uygulandığı, sözde gelişmiş, endüstriyel anlamda kendini kanıtlamış ve uzun bir demokrasi deneyimine sahip olan ülkelerde dahî zaman zaman ifade özgürlüğüne kısıtlamalar getirildiği görülmektedir.

Fransız devrimi⁸⁷⁴ ve Uluslararası İnsan Hakları Bildirgeleri, kanlı çatışmalar sonucunda ortaya çıkabilmiştir. Bu devrim, tüm dünyada vatandaşlık, devredilemez haklar ve özgürlükler temelinde aydınlanma ilkelerine dayalı radikal bir sosyal değişim olarak kabul edilmiş ⁸⁷⁵olmasına karşın Fransızların 21. Asırda Sarkozy tarafından “düşüncüyü suç sayan kânunu” meclisten geçirmesi tüm dünya nazarında hayret uyandırmış ve toplum hürriyeti için olumsuz manâda büyük bir çelişki olarak görülmüştür. ⁸⁷⁶

İslam inancında, insanoğlu imân ettikten sonra itikâdını sağlamlaştırıp yakîn derecesine ulaştırmak için düşünmekle mükellef kılınmıştır.⁸⁷⁷ Akıl nimeti, insana düşünmeyi zarurî kılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de, bununla ilgili Allah’ü Tealâ’nın insanoğluna hitâben: “*Düşünmezler mi? ⁸⁷⁸Akletmezler mi? Akıllanırlar, Düşünürler, Bilirler*” gibi düşünceye teşvik sadedinde bir çok âyetini görmekteyiz: “*De ki; Allah size böylece ayetlerini açıklar. Olur ki dünya husûsunda da, Âhîret hususunda da iyice düşünürsünüz.*”⁸⁷⁹ “*O göklerde olanları, yerde olanları hepsini sizin buyruğunuz*

⁸⁷¹ Armağan, a.g.e., s.126.

⁸⁷² Fatih Orhan, “**İslam Hukuku ve Türk Hukukunda Siyasi Suç Kavramı**”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.11, sy.58, s.866.

⁸⁷³ T.C.K. Madde 301,(3).

⁸⁷⁴ Bkz. Cengiz Çağla, **Merak Edenler İçin Demokrasi**, s.152-155.

⁸⁷⁵ Bkz. Çağla, a.g.e., s.168-169.

⁸⁷⁶ Mustafa Gümüş, **İlk İnsandan Günümüze Çatışma**, Çizgi Kitabevi Yay. Konya, 2012, s.31.

⁸⁷⁷ Karaman, **İslam’ın Işığında Günün Meseleleri**, s.907; Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, I, s.58-59.

⁸⁷⁸ En’am, 6/50.

⁸⁷⁹ Bakara, 2/218.

altına vermiştir. Şüphesiz ki bunda düşünen kimseler için ayetler, ibretler vardır.
»⁸⁸⁰ buyurulmaktadır.

İnsanoğlu “değer atfedici ve tefrik edici” olması özelliğiyle maksada göre îzah ihtiyacı duyan ve yorum yapabilen bir varlıktır. Kendini ifâde etme alanı bulduğunda düşünsel alanlara yayılmış olan fikirleri üstüne konuşmak ve tartışmak ister.

Fikir hürriyetinin şekli bir hürriyet olduğunu düşünürsek ki bu durum (düşünsel faaliyet) fîlî bir kudreti kasd etmemekle birlikte o kudretin oluşması için zarûri şart olmalıdır, öyleyse şahıs, kendini potansiyel olarak özgür hissettiği noktada ancak, fikrini baskı altında kalmadan açıklayabilir. Bu psikolojik aktiviteden, yani açıklama hürriyetinden yoksun olduğunu hissettiğinde ise tabiiî özgürlüğe sahip olması (doğasında vâir olan hürriyet) vasfı ile insan, aslî gereksiniminin, yani ifâde gücünün elinden alındığı, engellendiği hissine kapılır ve bu değersizlik hissi ferden toplumdan uzaklaşıp toplumla çatışmasına yol açar.⁸⁸¹ İnsanoğlu her konuda düşünme hürriyetine sahiptir ve şeriat dışı bile olsa düşündüğünden mesul değildir. Zira şeriat, insanoğlunu kafasından geçen şeylerden dolayı muahaza etmez.⁸⁸² Ancak düşünceler fiiliyata dökülürse o zaman muahaza eder.⁸⁸³

3.2.1.5.2. Düşünce Özgürlüğünün Toplumsal Nizam ve İnanç Değerlerine Etkisi

TCK 'da kişisel özgürlükler gibi din özgürlüğü de en geniş biçimde düzenlenmiş olan haklardır.⁸⁸⁴ İnsanoğlunun kendi duygu dünyasında mânevi hürriyete kavuşmadan, dış dünyada hukûki ve iktisâdi anlamda maddî hürriyete sahip olabilmesi olanaksızdır. Mânevî hürriyet ise şahsın sağlam bir iman neticesinde, dünyadaki yaşamıyla başlayıp ebedi âleme kadar uzanan bir dünya görüşü ve inanç sistemini benimsemesiyle mümkün olabilir.⁸⁸⁵

⁸⁸⁰ Casiye,45/3.

⁸⁸¹ George Simmel, **Çatışma Fikri ve Modern Kültürde Çatışma**, İz Yayıncılık, İstanbul,1999, s. 132.

⁸⁸² “Allah, dilleri ile söylemedikçe yahut fiiliyata dökmedikçe ümmetimi gönüllerinden geçirdikleri şeylerden dolayı hoşgörür (hesaba çekmez).”bk.(**Hadislerle İslam**, III,s.501).

⁸⁸³ Udeh, **a.g.e.**, I,s.60.

⁸⁸⁴ **Britannica**, XV, s.327.

⁸⁸⁵ Karaman, **İslam'ın Işığında Günün Meseleleri**, İz Yayıncılık, İstanbul,2012,s.429.

Günümüz İslam fakihleri İctimâî maslahatın temini için fikir hürriyetine büyük önem vermişler ve bu özgürlük alanına müdâhalenin toplumun bölünmesine sebebiyet verebileceğini ifâde etmişlerdir.⁸⁸⁶ İnsanoğlu farklı tabiatlarda yaratılmıştır.⁸⁸⁷ Dolayısıyla aynı şeyleri düşünen, aynı yaşam biçimini benimseyen yeknesak bir insan modeli ne dünya nizamına ne de insan fitratına uygun düşmemektedir. Şayet, bu gibi durumlarda toplumda karşıdakinin fikrine hürmet gösterilmeyip tek seçenekli bir düşünme şekli dikta edilmeye çalışılırsa insanlar arası çatışma kaçınılmaz olacaktır.⁸⁸⁸

Düşünce özgürlüğü hakkının sınırları yasalarla çizilmiştir. Devlet sırlarının açığa çıkmaması, başkalarının özel ve aile hayatının sırlarının korunması, veya yargının görevini sağlıklı bir şekilde yürütebilmesi için bu hak kanunla sınırlandırılabilir. Düşünceleri açıklama konusunda din birliği ve kamu düzeninin korunması yanında, inanan kişilerin rencide edilmemesi de mühim görülüp bu hususta topluma bir takım sınırlamalar getirilmiştir.⁸⁸⁹ Zira İslam toplumunda devletin varlığı dine dayandırılmış, devleti ve milleti bir arada tutan bu ortak değere yani inancın bozulmasına yönelik her türlü faaliyet siyasî suç (düşünce suçu) olarak kabul edilmiştir.⁸⁹⁰

Örneğin gayr-i müslimler, Müslümanların sayıca fazla olduğu yerleşim merkezlerinde müslümanların rencide edilmesini önlemek amacıyla, gerektiğinde çan çalmak sokakta haç çıkartmak, fikirleri açıklamak vb.⁸⁹¹ davranışlardan men edilebilmişlerdir.⁸⁹²

⁸⁸⁶ Mustafa Gümüş, **İlk İnsandan Günümüze Çatışma**, s.32.

⁸⁸⁷ “Düşüncenin temeli insan olunca, onun sonucunun süreki salt hayır olması imkan ve mantık dışı bir durumdur. O, duygusunun ilhamına uyarak ve menfaatinin arzularına boyun bükerek, ıslahta da bulunur, bozgunculuk da yapar.”bkz. (Abdül Mün’im el-Kı’yy, **Kanunu’l-Fikri’l-İslâmî**, 295);

Mustafa Gümüş, **İlk İnsandan Günümüze Çatışma**, s.32.

⁸⁸⁸ Gümüş, **a.g.e.**, s.32.

⁸⁸⁹ Karaman, **İslamın Işığında Günün Meseleleri**, s.907.

⁸⁹⁰ Orhan, “**İslam Hukuku ve Türk Hukukunda Siyasî Suç Kavramı**” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.11, sy.58, 2018, s.868.

⁸⁹¹ Hz. Ömer R.A. tarafından Şam’daki Müslümanlara gönderilen tasiyede: “*Domuz çiftlikleri size komşu olmasın, aranızda da salibi (haç) göstermesinler...*” ifadesi yer almaktadır. Ancak burada kastedilen Müslüman kentleri değil sulh yapılarak ele geçirilmiş şehirlerdir ki, zaten buralarda kendi evlerinde ve kiliselerinde düşüncelerini açıklamalarına ve haç çıkarmalarına engel olunmuyordu. bkz. (Levent Öztürk, **İslam Toplumunda Birarada Yaşama Tecrübesi**, s.184.)

⁸⁹² Karaman, **a.g.e.**, s.907.

Aynı düşünceyi ve inancı paylaşan kişilerin kendi aralarında inandıkları değerlere âit fikirleri konuşmalarında bir mahsur görülmezken, diğer inanç grupları arasında bu fikirleri açıklamaları fitne çıkmasına ve toplumda âsâyiş ve düzenin bozulmasına yol açabilmektedir.⁸⁹³ Ancak fitne çıkma korkusundan emin olunduğu durumlarda fikirleri açıklamakta bir sakınca görülmemiştir.⁸⁹⁴

Buna göre, sünnî ortamda yaşayan bir Müslüman, eğer ehl-i sünnet îtikadına ters düşen fikirleri benimser ve bunları sadece açıklamakla kalmayıp, toplumu kendi inanç ve fikirlerine davet ederek propaganda yaparsa, fitneye sebep olacağından ona da engel olunur. Ehl-i sünnet çizgisinden çıkmış olan bu kişilerin oluşturduğu topluluğa “bid’at ehli”⁸⁹⁵ denmektedir. Bid’at ehli kendi sapık îtikadlarını toplumda iktidar kılmaya teşebbüs etmedikleri müddetçe devlet onlara da müeyyide uygulamaz.⁸⁹⁶ Ancak bazı ilim adamları icmayı zedeleyici, naslara muhalif bir bid’at fikir ortaya atıp bunu toplumda yayarlarsa, zamanın uleması, o şahsı bu işten men eder ve halkın aldanmaması için onların sapık fikirlerini topluma açıklar. Fesadından vazgeçmemesi halinde durum halifeye bildirilir. Çünkü dini, bid’atlerden korumaya en yetkili kişi odur.⁸⁹⁷

Esasen “ifade hürriyeti”, hiçbir ferde, özgürlük kılıfı altında İslamî değerlere ve akîdeye zarar verme salâhiyeti sunmamaktadır. Fitne uyandırıcı söz ve davranışlarla ilgili, dört halife dönemindeki uygulamalar, ifadeler; şayet fitne apaçık küfür (küfr-i sarîh) boyutuna geldiyse, fesadı izale etmek için cezalandırmanın daha sert olması gerektiği yönündedir.⁸⁹⁸

Bu bağlamda, açıklanan her düşünce hürriyet kapsamında değerlendirilemez. Öncelikle düşüncenin insan zihninde bir gerçekliğinin olması yanında aynı zamanda toplum etiğine de ters düşmemesi gerekir. Gerçekçi düşünce bir amaç doğrultusunda gelişir. Bundan dolayı bir amaca hizmet etmeyen, maslahat temin etmeyen fikirleri

⁸⁹³ Örneğin Hristiyanların “İsa Allah’ın oğludur” şeklindeki sözlerini açıktan söylemeleri gibidir. Ebu Yalâ’nın Ahkâmü’s-Sultaniyyesinde, toplumda tartışmaya yol açabilecek bu gibi durumların muhtesib tarafından engellenmesi gerektiği ifade edilmektedir. bkz. (Öztürk, **a.g.e.**, s.69).

⁸⁹⁴ Karaman, **a.g.e.**, s.907.

⁸⁹⁵ Bid’at: Hz. Peygamber (s.a.v.) den nakl olunup, malum ve meşhur olan şeyin aksini itikad etmektir. (Bkz. İbn-i Abidin, **Reddü’l- Muhtar**, II,409).

⁸⁹⁶ Karaman, **İslam’ın Işığında Günün Meseleleri**, s.907.

⁸⁹⁷ Maverdî, **Ahkâmü’s-Sultaniyye**, s. 281.

⁸⁹⁸ Kemâlî, “Fitne Kavramının Tahlili”, **İslamî Sosyal Bilimler Dergisi**, C.1, sy:2, (1993), s.42.

açıklamak hukuk düzeni içerisinde değerlendirildiğinde özgürlük kapsamı dışında kalmaktadır. Örneğin iftira, hakaret içeren yahut kaba, müstehcen, onur kırıcı söz ve yazılar düşünce özgürlüğü kapsamında yer alamaz.⁸⁹⁹ Bireyin fikir özgürlüğüne sahip olması, şahsın kişisel amaçlarına ulaşmak için dilediği gibi konuşma özgürlüğü olduğunu göstermez.

3.3. TOPLUMU FESADA GÖTÜREN OLUMSUZ DAVRANIŞLAR

3.3.1. Fert Bağlamındaki Olumsuzluklar

Sosyal bir varlık olan insanın bu sosyal yaşam içerisindeki düzene ayak uydurabilmesi ve aynı zamanda insânî ilişkilerin ve sosyal hayatın belli bir ahenk ve düzen içinde devam edebilmesi için kişide bulunması gereken bir takım ahlâkî vasıflar vardır. Ayrıca fertlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde de uyulması gereken bir takım ahlâkî ölçüler (tutum ve davranışlar) ve ölçütler vardır. İnsanoğlu bunlardan yoksun olduğunda, rûhî ve ahlâkî değerler bakımından bozulması kaçınılmazdır.⁹⁰⁰ Bu bozulma bireyin sadece kendi yaşamıyla sınırlı kalmayıp aynı zamanda hayatın her safhasına sirayet edebilmektedir.

Devlet kademesinde, ailede, akraba ilişkilerinde, ticaret hayatında, kişide bulunması gereken olumlu ahlâkî vasıflar ve bulunmaması gereken nitelikler Hz. Peygamber (s.a.v.)' in hadislerinde⁹⁰¹ tek tek ele alınmaktadır.

3.3.1.1. Zan

Sözlükte sanma, kuşkulama, töhmet altında bırakma, ithâm etme ihtimal ile hükmetme gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁰² İnsanın içine doğan ve bir belirtiden meydana gelen⁹⁰³ fakat hiç bir şekilde kesinliği olmayan bilgidir. Bu hisse kapılan insan bununla kat-î imiş gibi hüküm vermeye kalkışır. Şâyet içe doğan belirti güçlü

⁸⁹⁹ Muhammed Ebû Zehra, **İslamda Sosyal Dayanışma**,s.51-53.

⁹⁰⁰ Mustafa Çağrırcı, “Ahlâk”,(DİA), II,s.1-9.

⁹⁰¹ Tirmizî, “Birr”,61; Ebû Davud, “Sünne”,15,“Edeb”,7; İbn-i Mace,“Nikâh”,50.

⁹⁰² Çağrırcı, “Zan”(DİA) 2013, XLIV,120; Sami, **Kamusu Türkî**,s.918.

⁹⁰³ el-İsfahanî, **el-Müfredat**,s.661.

ise, o zaman buna “Galebe-i Zan”⁹⁰⁴ denir ki, bu kalbe kanâat veren ilme götürür. Kendisi ile amel edilir, fakat yine de kesinlik manâsında ilim (yakîn bilgi) ifade etmez. Tevâtürden meydana gelen ”yakîn” (kesin) haber gibi değildir.⁹⁰⁵ Belirti zayıf ise bu zaten sadece bir vehimden ibarettir.⁹⁰⁶

Şeriat lisanında “zan” için, “yüzde yüz olmamakla birlikte”⁹⁰⁷ yüzde elliden daha fazla bilgiyi⁹⁰⁸ ifade eder” tanımı yapılmaktadır.⁹⁰⁹ Ancak böyle bir bilgi îtikat noktasında hiçbir dayanak oluşturmaz.

3.3.1.1.1. Kur’an ve Hadisdeki Kullanımı

İslam ahlak kültüründe “zan” bir şahsın diğer bir şahısla ilgili, iyi ya da kötü manada kanaat beslemesi olarak tanımlanmış⁹¹⁰ ve Kur’an-ı Kerim’deki ayetlerde de hep bu anlam bütünlüğü içinde gelmiştir.⁹¹¹

Zannın çoğu hoş görülmemiş ve Kur’an’da hep zannı yeren ifâdeler kullanılmıştır. Allah: (c.c.) ”Onların çoğu sadece zanna tâbi olurlar. Şüphesiz ki “zan” hakikat karşısında bir şey ifade etmez. Doğrusu Allah, onların bütün işlediklerini bilendir.”⁹¹² buyurmaktadır. Başka bir Âyet-i Kerime’de: “Onlar yalnızca zanna uymaktadırlar. Oysa gerçekte zan, Hak’tan yana hiçbir şey ifâde etmez.”⁹¹³ buyurulmaktadır.

Hucûrât suresinin 10 ve 12. Ayetlerinde de, mü’minlerin kardeş olduğu vurgulanmış ve kardeşler arasında hoş görülmeleyen davranışlardan sakındırma noktasında, “Zannın çoğundan sakının! Çünkü bâzı zanlar günahdır.”⁹¹⁴ buyurulmuştur.

“Zann” ile “hakikat ifade eden İlm’in,” temelde birbirine zıt olduğunu ifâde eden⁹¹⁵ âyetlerde: “Eğer yeryüzündeki çoğu insana uyacak olursan, onlar seni Allah’ın

⁹⁰⁴ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**,s.616;İbn-i Âbidîn, **Redd’ü'l-Muhtar**, IV,s.265.

⁹⁰⁵ İbn-i Âbidin, **a.g.e.**, IV,s.265.

⁹⁰⁶ el-İsfahanî, **el- Müfredat**,s.661.

⁹⁰⁷ %51 ile %99 arasında kesinliği olan bilgidir. Bkz.(Erdoğan, s. 616).

⁹⁰⁸ % 50 oranında olursa, o zaman şekden (şüpheden) bahsedilir.bkz.(Şatibi, **el-Muvafakat**, III, s.12).

⁹⁰⁹ Dihlevî, **Huccetullah’ül-Baliğa**,I,s.133.

⁹¹⁰ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**,s.616; Mustafa Çağrırcı, “Zan” (**DİA**),XLIV,122

⁹¹¹ Nur, 24/12.

⁹¹² Yunus,10/36.

⁹¹³ Necm, 53/ 28

⁹¹⁴ Hucûrât, 49/10-12.

⁹¹⁵ İzutsu, **Dîni ve Ahlâkî Kavramlar**, s.192.

yolundan uzaklaştırırlar. Çünkü onların, peşinden gittiği şey “sâfi zan”dır. Onlar yalnızca fikir yürütürler.”⁹¹⁶ buyurulmaktadır.

“Zan” ile anlam yakınlığı taşıyan “Reyb” kökünden türeyen lafızlar şekke yakın olan, kalbe huzursuzluk veren kuşku uyandıran anlamlarında kullanılır. Hatta “reyb” kelimesi “şek” ten farklı olarak, daha çok, endişe, korku sü-i zan ve töhmet anlamı da içermektedir.⁹¹⁷

Kur’an-ı Kerim’de de “reyb” ve türevleri genelde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) çağrısına muhalefet edenler için “inkarcı şüphe”⁹¹⁸ anlamında kullanılmıştır. Farklı ayetlerde geçen “la raybe” ifadesi de şek ve şüphenin bulunmadığı kat’î bilgi anlamındadır.⁹¹⁹

Şüphe, şek, ve reyb vb. hadislerde de sıkça geçmekte, örneğin Hz. Peygamber (s.a.v.) : ”Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphe vermeyene bak.”⁹²⁰ Kalbine danış; iyilik, nefsi mut’main ve kalbi ferah kılan şeydir. Günah ise, içi tırmalayan ve başkaları sana fetva verse bile içinde tereddüd uyandıran şeydir ”⁹²¹ buyurmaktadır.

3.3.1.1.2. Muamelatta Zan

Zannın usûl ve akaid konularında ⁹²²muteber sayılmaması noktasında İslam alimleri arasında görüş birliği vardır.⁹²³Sadece muamelat kapsamındaki hususlarda kendisiyle amel edilebilir.⁹²⁴ Uygulamada, zan mesabesinde dayanak olarak kabul edilen yemin,⁹²⁵ yazılı belge, hal karinesi vb. deliller vasıtasıyla taraflar kendi şüphelerinden dolayı husumete düştükleri mevzuları açıklığa kavuşturma imkanı bulurlar.⁹²⁶ Örneğin şahitlik vasfı taşıyan iki kişinin şahadeti⁹²⁷ sonucu hasıl olan bilgi

⁹¹⁶ En’am, 6/116.

⁹¹⁷ Hacı Mehmet Günay, “Şüphe”,(DİA),XXXIX,263-265.

⁹¹⁸ Bakara, 2/23; Tevbe, 9/45,110; Hacc,22/5; Hadid,57/14.

⁹¹⁹ Bakara, 2/2; Âl-i İmran, 3/9; Kehf,18/21.

⁹²⁰ Tirmizi, “Kıyamet”,60.

⁹²¹ Darimî, “Buyû”,2;Tirmizî, “Zühd”,52.

⁹²² “Usûl ve akide bahislerinde zanna itibar edilmez.bk.(Şatibî, el-Muvafakat, III,s.12).

⁹²³ Çağrıci, “Zan”, (DİA)2013, XLIV. s.122.

⁹²⁴ “Furû” bahislerinde amel için zan yeterlidir.bk. (Şatibî, a.g.e., III,12; Dihlevî, Huccetullah’ül-Baliğa,I,s.133).

⁹²⁵ Bkz. Feteva-i Hindiyeye, “Kitab’ul-Eyman”, III,435-445.

⁹²⁶ Dihlevî, a.g.e., I,s.133.

⁹²⁷ Bkz. Halebî, Mülteka, (Şahitliği kabul olan ve olmayanlar babı),II, 369-375.

“zanni”dir, fakat hatası zahir olmadığı müddetçe furû mevzularında bu bilgi ile amel edilmesine cevaz verilmiştir.⁹²⁸

Fukaha, fıkıhın bilhassa ameli konularında zanna tutunmuşlar, ve yakîn bilgi hükmünde değerlendirmişlerdir. Hanefî imamlarından Şemsül-eimme Serahsî de zannın, fikhî sahada daha ziyade idadetler, helal-haram, evlenme boşanma gibi ihtiyatlı davranılması gereken konularla ilgili olduğunu ifade etmiştir.⁹²⁹

Fıkıh usulünde hüccetler, taşıdığı şüphe durumuna göre zannî - kat’î şeklinde ikiye ayrılırlar.⁹³⁰ Dinî literatürde yer alan “şek/şüphe,⁹³¹ zan ve vehim” kavramları, hükümler açısından şüphenin düzeyini ifade ederler. Bilginin doğruluk derecesine göre kesinliğe yaklaştıkça şüphe azalır, uzaklaştıkça artar.⁹³²

Esasen fıkıh lisanında zan için, daha çok araştırma tahkik etme anlamındaki “teharri” ve onunla eş anlamlı olan “tehavvi” sözcüğü kullanılmıştır.⁹³³ Ulemanın bir kısmı teharrinin bir tür zan olduğunu ve kendisiyle şüphenin ortadan kalkmayacağını savunurken, Hanefîler buna Kur’an ve sünnetten delil⁹³⁴ getirerek her ne kadar gerçek bilgiyi gerektiren şeye ulaştırmasa da bilgi tarafına yaklaştıran delil olarak görmüşlerdir.⁹³⁵

⁹²⁸ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**,s.616.

⁹²⁹ Çağrııcı, “Zan” (**DİA**)2013,XLIV,122.

⁹³⁰ “Her bir şer-ı delil ya kat’îdir ya da zannîdir. Bk.(Şatıbî, **a.g.e.**, III,12).

⁹³¹ Şüphe, sabit olmadığı halde sabite benzeyen şeydir.bkz.(Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**,I,s.398).

⁹³² Hacı Mehmet Günay, “Şüphe”,(**DİA**),XXXIX,264.

⁹³³ Serahsî, **Mebcut**,X,333.

⁹³⁴ “Mü’min kadınlar hicret ederek size geldiği zaman onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kafirlere geri göndermeyin.”bk. (Mümtehine,60/10); “Mü’minin Allah’ın nuruyla bakar;”Mü’minin feraseti yanılmaz. bk.(Tirmizî, “Tefsiri’l-Kur’an”,16).

⁹³⁵ Serahsî, **a.g.e.**,X,333-334.

3.3.1.1.3. Sü-i Zan

Nasslarda yasaklanan ve hoş görülmeleyen zandan maksat, “sü-i zan”⁹³⁶ (kötü düşünceler) dir. Zirâ yaratılış (cibillî sıfatlar)⁹³⁷ itibârı ile, her insan elinde olmadan zanna düşebilir. Bu tabiî bir durumdur.⁹³⁸ “Hüsn-ü zan”⁹³⁹ (iyi kanaât)⁹⁴⁰ beslemekte zâten bir beis görülmemiştir. Günah olan, “Zanda bulunup konuşulan zandır. Günah olmayan zan ise zanda bulunulsa da konuşulmayan zandır.”⁹⁴¹ İslam âlimlerinin bu konu ile ilgili genel yorumlarına bakıldığında, “bir kimse ile ilgili aksini gösteren apaçık bir delil bulunmadıkça iyi kanaatte bulunmak gerektiği, çünkü böyle olmadığı takdirde kötü düşüncelerin ve yersiz şüphelerin ahlâkî ve insânî çerçevede zararlı sonuçlanacağı ve toplumda bozgunculuğa sebep olacağı bildirilmiştir.”⁹⁴²

Kindî, İslam kültüründe ilk felsefe terimleri sözlüğü olarak kabul edilen “Fî Hudûdu’l-eshyâ ve rusûmuha” adlı risalesinde, zannı ”bir şeyin dış görünüşüne bakarak hüküm verme” olarak tanımlamıştır.⁹⁴³ Şayet, salt bu şekilci zihniyet noktasından hareket edilerek hüküm verilirse o zaman bu apaçık kötü niyet ile “süi zan” (kötü düşünce) beslemek olur.

Gazali, İhya’ında: “İnsanın aklından geçirdiği bu kötü düşüncelerin de (“sü-i zan”) gıybetten sayıldığını, hatta bunların kalp ile içten yapılan gıybet olduğunu ve nasıl ki dil ve zâhiri âzâlarla yapılan gıybet haram ise “ kötü zan” yolu ile yapılan gıybetin de aynı şekilde haram” olduğunu ifade etmektedir.⁹⁴⁴

⁹³⁶ İzutsu, **Kavramlar**, s.303; “Yo, Hayır, Bil’akis, sizin düşünceniz, Rasûl ve mü’minlerin bir daha aslâ âilelerine dönemeyecekleri idi. Ve bu aklınıza cazip geldi. Düşünceniz kötü bir düşünce idi. (“sü-i zann”, “kötülük fikri”) siz de çok değersiz, (çürümüş, bozuk, kokuşmuş insanlardınız.)” bk. (Fetih,48/12).

⁹³⁷ bkz.Şâtibî, **el- Muvâfakat**, s.108-112.

⁹³⁸ Adem Dölek, “Sü-iZanla İlgili Hadis Üzerine Bir İnceleme”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, VII,(2007).sayı: 2.s.30.

⁹³⁹ bkz. Şâtibi, **a.g.e.**, IV,s.276-280.

⁹⁴⁰ Mustafa Çağrıci, “Zan”, (**DİA**) 2013,XLIV,s.121.

⁹⁴¹ Tirmizi, “Bir”,56.

⁹⁴² Çağrıci, “Zan” (**DİA**),2013,XLIV,121

⁹⁴³ Çağrıci, “Zan”, (**DİA**),XLIV,s.121.

⁹⁴⁴ Gazâli, **İhya-ı Ulûmu’d-din**, III, s.334.

3.3.1.1.4. Sü-i Zannın Haram Olmasının Hikmeti

İslam ahlak nizâmında genel kural olarak, “dışarıdan bakıldığında iyi görülen bir kimse ile ilgili “sü-i zan”⁹⁴⁵ da bulunmanın haram olduğu” kabul edilir. ⁹⁴⁶“Sü-i zann”ın haram olmasının hikmetine gelince: “Herkesin kalbinden geçirdiği gizli niyetleri ancak Allah’ü Tealâ bilebilir. Gözle görülüp kulakla duyulmayan işlerle ilgili kalbe gelen şüpheler şeytandır.⁹⁴⁷ Şüphe neticesinde töhmet altında bırakılan insan, eziyet yapılan kişi olarak kabul edilmektedir. Sü-i zan, çekiştirme ve benzeri bir durumla karşılaşp da eziyet gören bir insan karşılık vermekten kendini alamayabilir. Bu türden intikam duygusu barındıran bir davranış da “dinin” fesâdına sebep olur.⁹⁴⁸ Hatta böyle bir halden (sü-i zan etmekten) kendini kurtaramayan kişiye, ancak insanlardan uzak kalarak kurtuluş bulacağından “uzlet” tavsiye edilmektedir.⁹⁴⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.), hadislerinde “kötü zannı” kesin bir dille yasaklamakta ve şöyle buyurmaktadır: “*Sü-i zan’dan sakınınız; çünkü sü-i zan (“yetersiz töhmet”) sözlerin en yalanıdır.”*⁹⁵⁰

Sü-i zan’ın sonuç olarak insanda ortaya çıkardığı kötü huy ise “tecessüs”⁹⁵¹tür. Çünkü insanın içine şüphe yerleştiğinde, artık sadece “zan” ile yetinmez. O kişinin gizli hallerini bulup hakîkate varmak ister. Sonrasında ise “tecessüs” ile meşgul olmaya başlar.⁹⁵² Bunun içindir ki, “kötü zan” kalbe ve âzalara yerleşmeden kurtuluş çarelerine bakılmalıdır. Bu hususta, Hz. Peygamber: (s.a.v.) “*Üç şey mü’minde bulunabilir. “Uğursuzluk hissi, sü-i zan ve haset”.* Bunlardan kurtuluş çareleri nedir? Diye sorulduğunda: “*Uğursuzluk hissettiğinde üzerinde durma, sü-i zan ettiğinde onu araştırma, haset ettiğinde onu filiyyata koyma” diye*

⁹⁴⁵ Dilbilimciler, cümle yapısı ve okunuş biçimine göre, fesad, çözümlenme, bozulma, zarar, ziyan, hasar veya hezimet, yenilgi, şer, kötü hal ve durum anlamına geldiğini ifade etmektedirler. Bkz. (İzutsu, **Kavramlar**, s.303-304).

⁹⁴⁶ Mustafa Çağrıncı, “Zan”(DİA),XLIV,s.121.

⁹⁴⁷ Gazâlî, **İhya-ı Ulûmu’d-din**,III,s.335.

⁹⁴⁸ Gazâlî, **a.g.e.**, II ,s.602.

⁹⁴⁹ Gazâlî, **a.g.e.**, II,s.602.

⁹⁵⁰ Sünen-i Ebû Dâvud,“Edeb”,4917. H. s.590; Buhari,“Feraiz”,1. ; Bu hadislerde sözü edilen “zan” dan maksadın “sü-i zan” olduğu ifade edilir. (Bkz. Çağrıncı,“Fesad” (DİA), XLIV,s.120).

⁹⁵¹ “Merakımı gidermek için gizli bir şeyi araştırıp ortaya çıkarmaya çalışma”,bk. (Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**,s.554).

⁹⁵² Gazâlî, **İhya-ı Ulumu’d-din**,III,s.337.

cevap vermiştir.⁹⁵³ Hadisden anlaşılan odur ki, su’-i zan’dan kurtuluş çaresi, şüphelendiği şeyin üzerine düşmemektir.⁹⁵⁴

3.3.1.2. Tecessüs

Tecessüs sözlükte, “gayret ve dikkatle araştırmak, keşfe çıkmak gizli gizli izlemek demektir.”⁹⁵⁵ Aynı zamanda dînî bir kavram olan “tecessüs”, insanların kusurlu gizli hallerini araştırıp deşifre etmektir ki, kişi “casusluk”⁹⁵⁶ yaparak bu gizli bilgileri edinmeye çalışır.⁹⁵⁷ Tecessüs fiilinde, elde edilen bilgiler yalnız kendinde kalmayıp başkalarına da aktarma gayreti olduğundan tecessüsün tahassüsten daha şiddetli olduğu ifade edilmiştir. Çünkü “tahassüs” yalnız kendisi için bilgi edinme gayesi taşımaktadır.⁹⁵⁸

İslamda, tecessüs, insanın dokunulmazlık dâiresinde yer alan hak ve hürriyete müdâhele olarak kabul edilir.⁹⁵⁹ Halbûki İslam dini, insanların birbirlerine yaklaşımlarında dâima karşıdakinin onur haysiyet ve şerefini göz önünde bulundurarak ve özel hayatın dokunulmazlığı ilkesine riâyet ederek iletişim kurmayı uygun görmüş, hak ve özgürlük alanlarına tecâvüzü yasaklamıştır.⁹⁶⁰

Bu hususta, Sahîhayn’da Ebû Hureyre (R.A.)’ dan rivayet edilen bir hadiste Nebî (s.a.v.) başkasının evine röntgencilik yapan kişi ile ilgili şöyle buyurmaktadır: “*Bir kimse senin iznin olmadan seni (evini) gözetlese, sen de bir çakıl taşı atsan da gözü çıksa bundan dolayı sana bir günah yoktur.*”⁹⁶¹

İnsanların özel hayatları ile ilgili durumları izleme ve araştırma fâaliyetlerinin son yıllarda, sosyal medyaya da sıçramasıyla birlikte şahsın kendisiyle ilgili

⁹⁵³ İbn-i Hacer, **Fethu’l-Barî**, X, 396.

⁹⁵⁴ Gazâlî, **a.g.e.**, III, s.336.

⁹⁵⁵ Çağrı, “Tecessüs”, (**DİA**), XL, 246-247; Serdar Mutçalı, **Dağarcık, Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 2012, s.155.

⁹⁵⁶ İslam hukukunda casusluk, ceza-î müeyyideyi gerektiren bir suç olarak kabul edilmiştir. Hanefilere göre casusluk suçunu işleyen kişi eğer müslüman ise “celde” vurulur ve ıslah edinceye kadar haps olunur. Malikî mezhebinden İbnü’l-Kasım’a göre ise pişmanlığı dahî kabul edilmez ve cezası ölümdür. Bkz. (Karaman, **a.g.e.**, III, 340).

⁹⁵⁷ İbnü’l-Esir el- Cezerî, **Camiu’l-Usul**, Ensar Neşriyat, Tercüme ve Şerh: Kemal Sandıkçı, İstanbul, 2008, X, s.535.

⁹⁵⁸ Dölek, “Sü-i Zanla İlgili Hadis Üzerine Bir İnceleme”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, VII, (2007), sayı: 2, s.56.

⁹⁵⁹ “*Meclisler emanettir*” bk. (Ebu Davud. “Edeb”, 32); Buralarda konuşulanlar ve yapılanlar mahfuzdur. Bk. (Çağrı, (**DİA**), 247).

⁹⁶⁰ DİB., **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s.640.

⁹⁶¹ Buharî, “Diyat”, 87/23; Ayrıca bk. (İbn-i Kayyim el-Cevziyye, **Zadü’l-Mead**, V, 2042).

öğrenilmesinden hoşnut olmadığı şeylerin yabancıların eline geçmesi sonucu, çoğu insanın günümüz dünyasında bu fesadçılığın buhrânından kendini kurtaramayıp hayatına son vermek durumunda dahî kaldığı gözlemlenmektedir.⁹⁶²

Toplumda, ferdin gerek âile hayatına gerek iş hayatına zarar veren bu durum, bireyi insan içine çıkamaz hale getirdiği gibi aynı zamanda da kusurları deşifre edilen kişilerin bu halleri toplumda ibret olmaktan ziyâde kötü birer fesad ve fitnecilik örneği olmaktan öteye de geçememektedir.⁹⁶³

Hiz. Peygamber (s.a.v.) de hadislerinde, İslam kardeşliğine hâlel getirecek her türlü davranışdan men' etmiş ve başkalarının gizli hallerinin araştırılmasını yasaklamıştır.⁹⁶⁴ Mahremiyetlerle ilgili casusluk yasağı hadiste bizzat “*ve la tecessesü*”/ *mahremiyetleri araştırmayın!*⁹⁶⁵ ifadesiyle yer almıştır.

Casusluk suçu ve cezası ile ilgili hükmün tatbiki, “*Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; zannın bazısı (kötü zan) günahdır, ve gizlilikleri araştırmayın*”⁹⁶⁶ âyetine, ayrıca Hiz. Peygamber (s.a.v.) ve Hulefâ-i Râşidinin uygulamaları ve mesâlih prensibine dayanmaktadır.⁹⁶⁷ Buna göre tecessüs, umumun menfaatini ilgilendiren konulardan biri olduğundan İslam Hukukuna göre bu suç ta'ziri gerektiren suçlar arasında sayılmıştır.⁹⁶⁸

3.3.1.2.1. Devlet Aleyhinde Casusluk / Gizli Bilgileri Edinme Faaliyeti

İslam hukukçuları, bu husustaki casusluğun tarifini şöyle yapmışlardır: “İslam devletinin ve toplumunun yabancıardan gizledikleri şeyleri farklı metotlarla⁹⁶⁹ öğrenip bu mevzûları onlara aktarmalarıdır.”⁹⁷⁰ Bir nevî ajanlık da denebilecek bu durum sâdece toplumu değil aynı zamanda devleti ve devlet siyasetini de olumsuz

⁹⁶² İbnü'l-Esir el-Cezerî, *Camîu'l- Usul*, X, s.535.

⁹⁶³ İbnü'l-esir el-Cezerî, *a.g.e.*, X, s.535.

⁹⁶⁴ Ebû Davud, “Edeb”, 40; Tirmizî, “Birr”, 84.

⁹⁶⁵ Buharî, “Feraiz”, 2; “Nikâh”, 45.

⁹⁶⁶ Hucûrat, 49/12.

⁹⁶⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, III, s.340.

⁹⁶⁸ Udeh, *İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk*, I, s.227.

⁹⁶⁹ Casusluk her zaman silahla olmamış, silah imkanı bulunmadığında farklı fitne- fesad yolları seçilmiştir. Turizm faaliyetleri ile kültür sömürgeciliği, tebdil-i kıyafet ile dindarların içine nüfuz ederek misyonerlik faaliyetleri, vb. metotlarla ajanlık faaliyetleri sürdürülmüştür. bkz. (İhsan Süreyya Sırma, *Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2016, s.17-20; 71-77

⁹⁷⁰ Karaman, *a.g.e.*, III, s.340

manâda etkileyebilmektedir.⁹⁷¹ Bu faaliyet, kendi devleti ve memleketi aleyhinde bir sırrı ifşa edip hıyanet ile düşmana hizmet etme faaliyeti olarak görülmüş ve bu hususta, Enfal suresinin 27. Ayetinde: “*Allah’a ve rasulüne hıyanette bulunmayın ki kendi emanetlerinize de hıyanette bulunursunuz.*”⁹⁷² Buyurulmuştur.⁹⁷³ Bu ayetin inme sebebiyle ilgili, Hz. Peygamber’in, (s.a.v.) müşrikler hakkında söylemiş olduğu bir takım sözleri dinleyip, bunları müşriklere ileten ve sırları ifşa eden kimseler hakkında inzal olunduğu söylenmektedir.⁹⁷⁴

Ancak şu kadar var ki, devlet erkânı bu hususdan (casusluk suçu) istisna tutulmuştur. Zirâ devletin, kendi vatandaşlarının lehine istihbârî bilgileri edinmesinde bir sakınca yoktur. Hattâ bil’akis, bu durum pek tabîî devletin aslî görevidir.⁹⁷⁵ Dolayısıyla devletin kendi milleti lehine olan istihbârat, vebâl kabul edilen casusluğun dışında tutulmaktadır. Çünkü burada milletin yararına olan bir maslahat gözetilmektedir.⁹⁷⁶ Fakat bu durumun süistimâl edilmesi noktasında Ulü’l-emr’e de kısıtlamalar getirilmektedir. Örneğin, milletin yararına olan münker işe mâni olmada, muhtesibin dahî “bilmek, haberdar olmak” gâyesi ile halkın gizli kapaklı işlerini araştırması câiz görülmemiştir.⁹⁷⁷ Hattâ İslam hukûkunda, ihtisab vazîfesini yürüten kişinin sadece açıktan işlenen münkeri düzeltme salâhiyyeti vardır. Yoksa, gizliden işlenen münkeri “tecessüs” yaparak ortaya çıkartması ihtisabda takip edilecek usûle,

⁹⁷¹ Bkz. Sırma, a.g.e., 85.

⁹⁷² Enfal, 8/27.

⁹⁷³ Elmalılı, bu ayeti şöyle tefsir etmiştir: “*Allah’a ve Rasulüne hıyanet etmeyin! İman zimmetinize verilmiş olan İlâhî hükümlere ve Rasulün sünnetine riayetsizlik etmeyin. Bunlar size hayat veren hükümlerdir. Onlardan dolayı şükr etmekten geri kalmayın. Nankörlük etmeyin. Onlara sadakât ve bağlılıktan ayrılmayın. Dinde laubalilik etmeyin. Dinin emir ve yasaklarına sırf gösteriş olsun diye uymayın. Can-ı gönülden benimseyerek uyun. Ganimetten mal kaçırmak veya düşmana gizli sırlar iletmek gibi bir davranışla ahlakınızı lekelemeyin. Allah ve Rasullüne hıyanet ederseniz kendi emanetlerinize hıyanet edersiniz. Bir kere Allah ve Rasulüne hıyanet etmeye başladınız mı, kendi aranızda da mala, cana, ırza ve namusa hıyanet etmeye başlarsınız. Hakka, hukuka, vatana ve milli görevlere de hainlik etmeye başlarsınız. O halde siz bilirsiniz. Bile bile hıyanet edenlerden olursunuz. Kimsenin kimseye güvenmediği bir toplum olursunuz. Siz kendinizden emin olmazsanız, diğerleri sizden hiç emin olamaz. O vakit emniyet ve güven büsbütün ortadan kalkar. Başınıza o sözü edilen büyük fitneler kopar.*” bkz. (Elmalılı, **Hak Dini Kur’an Dili**, IV, 220-221).

⁹⁷⁴ Dölek, “Hadisler Işığında Hıyanetin Boyutları ve Sosyo-Kültürel Açından Zararları”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C.11, Sayı:1, 2011, s.116, 131.

⁹⁷⁵ Karaman, a.g.e., III, 340.

⁹⁷⁶ Karaman, a.g.e., III, s.340.

⁹⁷⁷ “*Müslümanların gizli hallerini araştırmaya çalışırsan onların huzurunun bozulmasına yol açarsın*”, bk. (Ebû Davud, “Edeb”, 37); Bu hadisin bilhassa yöneticilere yönelik bir uyarı olduğu ifade edilmiştir. Çünkü yöneticilerin kendi halkını izletmesinin toplumda doğuracağı güvensizlik ve huzursuzluk daha da büyük olacaktır. bkz. (Çağrı, (DİA), XL, 247).

adâb ve derecelerine ters düşmektedir. ⁹⁷⁸ Şayet iki âdil şahid⁹⁷⁹ getirilmeden “taarruf”⁹⁸⁰ ile hüküm verilmeye kalkılırsa bu da toplumda başka türlü fesad ve fitnelere yol açacaktır.

Hz. Ömer (R.A.) sokaklarda gezerken sazlıktan yapılmış bir evin içinde ateş yakılıp içki içildiğini görür ve onları uyarır. Bunun üzerine evdekiler halifeye, “ Ey Halife Allah sana araştırmayı tecessüsü yasakladığı halde sen de evlere izinsiz girmeyi yasak ettiğin halde niçin tecessüste bulundun?” derler. ⁹⁸¹

İslamda evin ve ailenin mahremiyeti vardır. Hiç kimse bir eve izinsiz giremez. İslam hukukuna göre de evi basmak suretiyle ta’zir cezası uygulamak caiz olmaz. Bugünkü medenî hukukta olduğu gibi İslam hukukunda da aile mahremiyetinde arama yapmak için yetkili mercîlerden izin almak gerekir.

3.3.1.3. Tahassüs

Tahassüs, bir şeyi duyu organlarıyla hissetmek ve onun üzerinde araştırma yapmak demektir.⁹⁸² İbnü’l-Esir kelimeye, “kendisi için haber toplama” manasını vermiştir.⁹⁸³ Sosyal yaşam içerisinde insanların birbirlerine olan güven duygularını sarsan ve herkesin birbirine şüphe ile bakmasına neden olan bu davranış, başkalarının konuşmalarına kulak kabartıp onun hayatı ile ilgili araştırma yapmaya çalışmaktır. Dilbilimcilerin bir kısmı, bu kelimenin “tecessüs” ile aynı manaya geldiğini de söylemektedirler.⁹⁸⁴ Ancak tahassüsün tecessüsten ayrıldığı nokta kişinin bilgi edinmeye çalıştığı gizli durumu veya haberi yalnızca kendisinin öğrenmesi amacıyla araştırma yapmasıdır.⁹⁸⁵

Her ne kadar öğrendiklerini başkalarına ulaştırma gayesi gütmese de, şahısların özel hukukuna ait olan tüm alanlarla ilgili araştırma, dinleme ve müdahale faaliyeti

⁹⁷⁸ Karaman, **İslam’ın Işığında Günün Meseleleri**, s.798; Gazali, **İhya-ı Ulumü’l-din**, II,s.809.

⁹⁷⁹ “Müslümanın hakkı ancak iki şahidin şehadeti ile sâküt olur”. Bkz.(Gazali, **a.g.e.**, II,809).

⁹⁸⁰ “Taarruf”, münkeri araştırıp öğrenmeye çalışmaktır ki buna “casusluk”denir. Başkasının evine kulak kabartıp içeriden çalgı sesi geliyormu? diye dinlemek, şarap içiliyor mu? Diye koku almaya çalışmak, veya çantasını karıştırmak yahut kişiyi komşusundan soruşturmak türünden fiiller yasaklanmıştır. Hatta Lokman (a.s.)’ın yüzük taşında şöyle bir ibare yazılı idi: “Gördüğünü gizlemek, şüphe ettiğini açıklamaktan daha güzeldir.” Bkz.(Gazali, **a.g.e.**,II,s.810).

⁹⁸¹ Maverdî, **Ahkâmu’s-Sultaniye**, s. 285.

⁹⁸² İbn-i Manzur, **Lisanü’l-Arab**, VI,49-50.

⁹⁸³ İbn’ül-Esir el-Cezeri, **Camiul-Usûl**, X,s.536.

⁹⁸⁴ el-Cezeri, **Camiu’l-Usûl**, X,s.536.

⁹⁸⁵ Dölek, “Sü-i Zanla İlgili Hadis Üzerine Bir İnceleme”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, VII (2007),sayı: 2.s.55.

hadisde “ve la tahassesû / başkalarının konuşmalarını dinlemeyin”⁹⁸⁶ ifadesi ile yasaklanmıştır.

Günümüzdeki telekulak olaylarının ve gizli kamera kullanımının yaygınlaşması bu faaliyetin (tahassüs’ün) en belirgin özelliklerindedir.⁹⁸⁷

Esasen kişi haklarından olan hususi hayatın deşifre edilmemesi, yasalarla da güvence altına alınmıştır. “Konut her türlü saldırıdan korunmadıkça kişinin özel yaşamı da korunamaz” ilkesi gereğince, özel hayatın gizliliği ve konut dokunulmazlığı Türkiye’de ilk kez 1876 Kanûni Esasîsi’nde düzenlenmiş, daha sonra 1924,1961ve 1982 anayasalarında da yer almıştır.⁹⁸⁸

3.3.1.4. Tenafüs

“Nefs” masdarından türemiş olan bu kelime, kendini düşünmek, kimsenin kimseye hayrının olmaması, (“nefsi, nefesine”)⁹⁸⁹ veya bir şeyin sâdece kendinde olması (“bencillik”)⁹⁹⁰ arzusu ile onu elde etmeye çalışmak, âdetâ bunun yarışı içerisine girmektir ki, böyle bir rekabet İslam’da aslâ meşrû sayılmamış ve insanların helakına sebep olacağı ifade edilmiştir.⁹⁹¹

Sosyal problemleri ortaya çıkaran bu kişisel içgüdü yani “benlik duygusu” kendi çıkarını gözetme ve kişinin kendi değerine aşırı önem vermesi, (benlikçilik) toplumda paylaşma fikrini yok ettiği, “hırs ve tamaha” sevk ettiği için yasak edilmiştir.⁹⁹²

Peygamber efendimiz (s.a.v.) insanın madde karşısında fazlaca zâafı olduğunu ve yaratılış itibâriyle insandaki bu hırs ve tamahın ölünceye kadar da devam edeceğini hadislerinde bildirmektedir: Ebû Hureyre R.A.’dan rivâyet edilen bir hadisde Nebî (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“İhtiyar gönlü, iki huyda her zaman genç bir halde bulunur: “Dünya sevgisi ve uzun ömür.” Hadisdeki ” *tûl-û emel*” lafzı Türkçede uzun ümid (“umma”) olarak tâbir

⁹⁸⁶ Ebû Davud, “Edeb”,48;Buharî”Edeb”,58;Malik,”Husnû’l-Hulûk”,15.

⁹⁸⁷ Dölek, **a.g.m.**,VII (2007),sayı: 2.s.55.

⁹⁸⁸ **Britannica**, XII,s.499.

⁹⁸⁹ Sâmi, **Kâmûsu Türkî**, s.1135.

⁹⁹⁰ Arapçada “enaniyyet” kelimesiyle ifade edilmektedir.bkz.(Görmez vd. **Hadislerle İslam**, III,525).

⁹⁹¹ Hadisde, “*dünyalık şeylerle ilgili yarış içine girmek*” anlamında kullanılmıştır. “*Ve la tenafesü’/ birbirinizle dünyalık hususunda yarışmayınız!*” buyurulmuştur. Bk. (Müslim, “Birr”, 28; Buharî, “Edeb”,58).

⁹⁹² İbn’ül-Esir el-Cezeri,**Camîu’l-Usul**, X,s.535.

edilir. Enes b. Mâlik (R.A.) tarîkiyle gelen diğerk bir rivâyette de “*tûlû ômr*” denildiğinden “*uzun ömür*” diye tercüme edilmiştir. Rivayetin metin tercümesi şöyledir: “*Adem oğlu yaşlanır, büyüdüğüçe iki huyu da berâber büyür: Mal sevgisi ve uzun ömür temennîsi.*”⁹⁹³

Tenâfüsün, beşerî ve ictimâî hayattaki fesâdının en büyük sonuçlarından birisi şüphesiz ki bencillik ve hırstan kaynaklanan cimriliktir. Âlimler fitne devri geldiğinde cimriliğın artacağına dair haberler vermişler, ve eğer bu artan mal hırsının hastalıklı neticesi olarak cimrilik, toplumun geneline yayılırsa toplumsal bozulmanın da o denli hızlı olacağını söylemişlerdir.⁹⁹⁴ İnsandaki mal edinme arzusu ve tamahı arttıkça mal sevgisi de berâberinde artarak cimrilik hastalığını doğuracaktır.

Peygamberimiz (s.a.v.) fesâda götüren cimrilik hastalığından ümmetini sakındırmış ve “*Cimrilikten sakınınız! Çünkü cimrilik sizden önceki milletleri helâk etmiştir.*”⁹⁹⁵ buyurmuşlardır. Diğerk bir rivayette: “*Cimrilikten sakının! Zirâ cimrilik sizden önce yaşayan insanları, birbirini boğazlamaya ve dokunulmaz haklarını çiğnemeye götürmek suretiyle perişan etmiştir.*”⁹⁹⁶ buyurulmaktadır.

Hayırdan ve toplumsal yardımlaşmadan uzaklaşan, malının kölesi olan, kendinden başka kimseyi düşünmeyen bencil ve muhteris kişinin hâli hadislerde şöyle ifade edilmektedir: “*Âdem oğlunun iki dere dolusu malı olsa bir üçüncüsünü ister. Âdem oğlunun (muhteris) gönlünü topraktan başka bir şey dolduramaz. Şu kadar var ki (ihtirastan nefret edip) tevbe eden kişinin tevbesini Allah kabul eder.*”⁹⁹⁷

Müslümanlar, bencillik yapmaz, Allah’ın verdiği nimetleri bölüşürlerse, ve hayır işlerinde ortak hareket ederlerse,(zekat ve sadaka kurumu vb.) aralarında kin, husumet, bencilce rekâbet ve kıskançlık duygusu olmayacağı gibi aynı zamanda muhtaçlık, mahrumluk ve bozgunculuk da olmaz.⁹⁹⁸

Kur’an-ı Kerim’in bize bildirdiğine göre: Allah’ın tabiatta yaratmış olduğu nîmetler tüm insanlığa sunulmuştur.⁹⁹⁹ Bu nimetleri kullanmak hiç bir toplumun ya

⁹⁹³ **Sahih-i Buhari Muhtasarı, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, XII,s.179.

⁹⁹⁴ Canan, **Ahir Zaman Fitnesi ve Anarşi**,s.71.

⁹⁹⁵ Müslim, “Biri”,56.

⁹⁹⁶ Müslim, “Biri”,56,Hadis no:2578.

⁹⁹⁷ **Sahih-i Buhari, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, XII,s.183.

⁹⁹⁸ Ahmet el- Şerbasî, **Sorulu Cevaplı İslam Fıkhı, Muamelat Bahsi**, İstanbul, 2010.s.133.

⁹⁹⁹ “*Su ot ve ateş yalnız insanlar için değil bütün varlıklar için halk edilmiştir.*”bk.(Rahman, 55/10).

da insanın tekelinde değildir. Tam aksine bunlar insanlığın ortak malıdır.¹⁰⁰⁰ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin 1234. Md. göre: "Su, ot ve ateş mübahdır."¹⁰⁰¹ Bu üç şey ile ilgili, kimse özel mülkiyet hakkına sahip değildir. Sahipsiz yerlerde bitmiş olan otlar,(Mecelle Mad. 1241) Denizler ve büyük göller (Mecelle Mad. 1237) yer altında cereyan eden sular (Mecelle Mad. 1235 kimsenin mülkü değildir.¹⁰⁰²

Hz. Peygamber (s.a.v.) "*İnsanlar üç şeyde ortakdır: "Suda, otda ve ateşde."*¹⁰⁰³ buyurmuşlardır. Öyle ki fukahânın tamamı, su bir şahsın özel mülkiyetinde olsa bile ücretsiz verilmesinin müstehap olduğuna kanâat getirmişlerdir. Hattâ Hanefî ulemâsı bu konuda: "Zaruret halinde (susuzluktan ölmekten korkarlarsa) çarpışmanın dahî mübah olduğu hükmüne varmışlardır.¹⁰⁰⁴

Hadisde geçen ot, su ve ateşin dışında insanların ortak değeri olan su ve tarım ürünleri, ayrıca yer altı zenginliklerinden olan güneş, petrol doğalgaz gibi kaynakları da bunlara dahil etmek rivayetin evrensel açıdan izahına daha uygun düşmektedir.¹⁰⁰⁵ Bunlarla beraber, insanların zahmetsiz ulaşıp faydalanabildiği açık madenler yani tuz, kükürt, zift, petrol vb. madenlerden de tüm insanlar istifade edebilir. İnsanların bunlardaki ortaklığı mülk ortaklığı değildir. Herkesin kendine mâl edebileceği ibaha ortaklığıdır. Şayet bunlar bencilce tek bir şahsa işletmeye verilip diğerlerine yasaklanacak olursa bu topluma zarar verir ve onları sıkıntıya düşürür.¹⁰⁰⁶

Âyet-i Kerime'de: "*O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı.*"¹⁰⁰⁷ buyurulmaktadır. Kur'an-ı Kerim, burada cemî (çoğul sigası) kullanmış, dolayısıyla belli bir şahsa hitâb etmemiştir.

İslam hukuk dairesinde tüm insanlığın kullanımına sunulmuş, aslı ihtiyaç olan kaynaklar veya mallar noktasında, bencillik ve tamahkarlık yaparak, tekelleme (ihtikar- kara borsacılık- mal stoklama vb.) yapmaya cevaz verilmemiştir.¹⁰⁰⁸

¹⁰⁰⁰ el-Şerbasî, a.g.e.,s.134.

¹⁰⁰¹ Berkî, **Açıklamalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye**, s. 252.

¹⁰⁰² Berkî, a.g.e., s. 252.

¹⁰⁰³ Ebû Dâvud, "Büyü", 62, (3477).

¹⁰⁰⁴ Zuhaylî, **İslam Fıkhi Ans.** V,s.312.

¹⁰⁰⁵ Hüseyin Akyüz, "Ot Su ve Ateşin Ortak Kullanımı İle İlgili Bir Hadisin Güncel ve Evrensel Değeri", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi/ Journal Of The Human and Social Scienses Researches**,C.4,Sayı:1, 2015,s.233.

¹⁰⁰⁶ Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**,s.76.

¹⁰⁰⁷ Bakara,2/29.

¹⁰⁰⁸ Muhammed Ebû Zehra, **İslamda Sosyal Dayanışma**, s.113-116.

Kamuya ait olan malları yalnızca bir topluluğa ya da ferde mâl etmek başkalarının hakkını gasp edip sömürmek demektir. Sömürü ise zulümdür. Zulmün olduğu yerde ise adâletten uzak fesad ve fitne ortamı hâkim olur.

3.3.1.5. Tehasüd

Türkçe karşılığı kıskançlık (hased) olan bu terim, umûmi manada: “Bir kişinin elindeki nimetin ondan gitmesini dilemek (hasûd olma) ve ona sadece kendisi sahip olmak istemektir.”¹⁰⁰⁹ Kişi eğer bu kıskançlık neticesinde o nimeti elde etmeye çalışır ise bu zulüm ve tecâvüz olur. Şâyet elde ederse, o zaman o kişiye âit olan şeyi gasp etmiş demektir.¹⁰¹⁰ Tehâsüd, (hased) sadece İslam dininde değil diğer dinlerde de zemmedilmiş kötü bir huydur.

Hasedin “hususî manası”na gelince: “Başkasının elindeki nîmetin kendisinde de olmasını temennî etmektir” ki, buna “gıpta” denir.¹⁰¹¹ Gıpta etmek yasak değildir. Hatta Ebû Hureyre R.A.’ dan rivâyet edilen bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “*Hased (hiçbir şeyde) caiz değildir, ancak iki (huy) hakkında caizdir. 1.) O kimseye hased (gıpta) olunur ki, Allah ona Kur’an’ı öğretmiş, o da gecenin (kıymetli) saatleriyle, gündüzün muayyen zamanlarında Kur’an okur ve komşusu iştir de: “Keşke (komşum) filana verilen Kur’an nîmeti gibi bana da ihsan olunsaydı ve onun mûcibince amel ettiği gibi ben de amel etseydim” der. 2.) Öbür kimseye de gıpta olunur ki, ona da Allah mal vermiştir, o da malını hak yolunda sarfetmektedir. Şimdi birisi: “Keşke şu hayır seven kişiye verilen mal gibi bana da verilse idi de onun hayır işlediği gibi ben de işleseydim!” diye imrenir.*¹⁰¹²

Kur’anı Kerim’de, yahudilerin, Müslümanları inkarcılığa döndürmek istemeleri ve bu husustaki niyetleri, onların nefislerinde taşıdıkları hasedleriyle ilişkilendirilmiş, ve ayetlerde¹⁰¹³hasedin duygu ve niyetle bağintısı vurgulanmıştır.¹⁰¹⁴ Haset ettiği vakit hasetçinin şerrinden Allah’a sığınmak gerektiğini belirten ayetteki

¹⁰⁰⁹ Sâmi, **Kâmûsu Türkî**, s.430.

¹⁰¹⁰ İbn’ül-Esir, el-Cezeri, **Camîu’l-Usul**, X,s.536.

¹⁰¹¹ **Sahîh-i Buharî Muhtasarı, Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi**, XI, s.240.

¹⁰¹² **Sahîh-i Buharî Muhtasarı, Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi**, XI, s.240.

¹⁰¹³ Bakara,2/109.

¹⁰¹⁴ Mustafa Çağrırcı, “Haset”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XVI,s.378.

“hasid”¹⁰¹⁵ kelimesi de hasedin insan tabiatı ile ilgili bir duygu durumu olduğunu ifade etmektedir.

İnsanın kişiliği, yaşadığı ortam ve yetişme şartları da büyük ölçüde etkili olmakla birlikte kıskançlığın insana âit fitrî bir duygu olduğu üzerinde birleşmiştir.¹⁰¹⁶ Bu zehirli hastalık kalbe yerleşip ferdin benliğine ve dünya görüşüne hakim olursa hayatını kabaya çevirebilir. Bu tehlike tek bir insan için olduğu kadar toplum için de söz konusudur.¹⁰¹⁷ Nitekim Hz. Peygamber : (s.a.v.) “*Önceki ümmetlerin hastalıklarından olan haset ve kin size de bulaştı..*”¹⁰¹⁸ buyurarak bu hususta ümmeti uyarmıştır.

Hasedin yalnızca duygu durumunda, (düşünsel bir faaliyet olarak) kalması günah sayılmayıp, günah olan bunun eyleme dönüşmesi ve toplumsal bir hastalık haline gelmesidir.¹⁰¹⁹ “İyiliği tüketen ateş”¹⁰²⁰ olarak ifade edilen bu hastalıkla ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Hasetten sakının. Çünkü ateşin odunu yakıp tükettiği gibi haset de iyi amelleri yakar bitirir.*”¹⁰²¹

Esasen hased eden kişi bir bakıma Allah’ın takdirine itiraz ediyor durumundadır. Çünkü o şahsa verilen nimet ve vasıf Allah (c.c.) tarafından takdir edilmiştir. Dünya nimetlerinin insanlar arasında nasıl ve ne şekilde bölüşürüleceği yalnızca Allah’ü Teala’nın yetkisi dahilindedir.¹⁰²²

Bu hususta Kur’an-ı Kerim’de: “*Rabbinin rahmetini onlar mı bölüşürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.*”¹⁰²³ buyurulmaktadır.

¹⁰¹⁵ Felâk, 113/5.

¹⁰¹⁶ el-Cezerî, **Câmi’ul-Usûl**, X, s.536.

¹⁰¹⁷ Görmez, vd. **Hadislerle İslam**, III, 574.

¹⁰¹⁸ Tirmizi, “Sıfatü’l-Kıyame”, 56.

¹⁰¹⁹ İbn’ül-Esir, el-Cezerî, **Câmi’ul-Usûl**, X, s.536.

¹⁰²⁰ Görmez, vd. **a.g.e.**, III, s.567.

¹⁰²¹ Ebû Davud, “Edeb”, 44; İbn-i Mace, “Zühd”, 22.

¹⁰²² Görmez, vd. **a.g.e.**, III, 574.

¹⁰²³ Zuhuf, 43/32.

3.3.1.6. Tebağûd

“Tebağûd”, sevginin zıddı, buğz, kin ve nefret duyguları ve de hoşlanılmayan şeye karşı gönülde karşılıklı oluşan nefret hissidir.¹⁰²⁴ Öfke ile başlayan, toplumu bölen parçalayan, insanların birbiri ile çatışmasına yol açan bu duygu (Tebağûd) nefis gereği fitrî kabûl edilmekle birlikte¹⁰²⁵ irâde onu geliştirebilir ve baskı altında tutabilir.¹⁰²⁶ Rasûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: “*Kuvvetli kimse (güreşte hasmını yenen) pehlivan değildir. Hakiki kuvvetli, öfkelendiği zaman nefsinin yenen kimsedir.*”¹⁰²⁷

İslam insana, gûnahtan arınık melek gözüyle bakmaz. Bil’akis, güdülerıyla sürüklenen nefsin etkisi altında kalan, insan ve cin şeytanlarının aldatmasıyla, karanlık fitne dalgaları arasında bocalayan çekişen, çatışan, düşman kesilen hattâ bu düşmanlık sonucu döğüşen kan döken birer beşer olarak bakar.

Yeryüzünde dünya kurulduğundan bu yana, anne, baba ve çocuktan oluşan ilk âilenin varlığından bugüne kadar insanlar arası çatışma dâima olmuştur. İlk çatışma, buğz etme ve düşmanlık besleme, Hz. Âdem (a.s.) ve Hz. Havva’nın öz çocukları arasındaki öfke duygusu ile başlamış ve aralarındaki tebağûd (gazap) hissi ile yaşadıkları çatışma, birinin diğerini öldürmesi ile sonuçlanmıştır.¹⁰²⁸

Buğz etmenin yasak edilmesinin en mühim sebebi, kızgınlık ile başlayan bu hissini intikam duygusu ve cezalandırma isteği ile¹⁰²⁹ bir süre sonra kin ve nefret duygularına dönüşerek insanların birbirlerinden uzaklaşmasına ve çatışmasına yol açmasıdır.¹⁰³⁰ Buğz etmenin temelinde gazap bulunduğundan öncelikle yapılması gereken akli baştan götüren öfkenin bertaraf edilebilmesidir.¹⁰³¹ Zirâ insan gazaplı iken sağlıklı karar veremez. Bunun içindir ki, usûlcüler: “*Kadı gazaplı (öfkeli) iken hükmetmez.*” hadîsini¹⁰³² usûl-û fıkıh kâidesi olarak kabul etmişler ve (“ancak düşüncesini etkilemeyecek derecede az bir gazab hali müstesnâ”) hâkimin öfke hâlinde

¹⁰²⁴ el-İsfahânî, **Müfredât, Kur’an Kavramları Sözlüğü**, s.158.

¹⁰²⁵ Gnş. blg. için bkz. Şâtibi, **el- Muvâfakat**, II, s.110-116.

¹⁰²⁶ İbn’ül-Esir, el-Cezerî, **Câmi’ul-Usûl**, X,s.536.

¹⁰²⁷ Buhârî, “Edeb”,76; Müslim, “Birr”,107,(2760); Muvatta, “Hüs’nül-hâlk”,12,(2906).

¹⁰²⁸ Mâide,5/27,28,29,30,31.

¹⁰²⁹ Çağrıci, “Gazap”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XIII,s.436.

¹⁰³⁰ İbn’ül-Esir, el-Cezerî, **Câmi’ul-Usûl**, X,s.536.

¹⁰³¹ “*Biriniz gazaba geldiğinde abdest alsın. Ayakta ise otursun, gazabı yine gitmezse uzansın.* (Ebû Davud, “Edeb”,11).

¹⁰³² Buhari, “Ahkâm”,13; Ebû Dâvud, “Akdiye”,9; Tirmizi, “Ahkâm”,7.

sâlim düşünemeyeceğinden hareketle, etki doğuracak her sebepten dolayı hükümde bulunmasını men etmişlerdir.¹⁰³³

İslam fıkhi açısından, gazap halinde yapılan işler ve verilen kararlar için bazı istisnalar getirilmiş ve hükmü de gazabın derecesine göre belirlenmiştir. Örneğin gazablıyken kinaye sözlerle boşama, niyet olmadıkça geçerli sayılmamıştır. Mesela kocanın, gazabın son haddinde akli değişerek, karısına “Babanın evine git” demesi gibidir ki, burada hüküm, “*Gadbân’ın talâkı vaki olmaz. Çünkü, onunla mecnunun akli müsavidir.*” şeklindedir.¹⁰³⁴

3.3.2. Toplum Bağlamındaki Olumsuzluklar

3.3.2.1. Müslümanların Dayanışmayı ve Yardımlaşmayı Bırakması

Hakikatte İslam, maddî ve mânevî anlamda toplumsal adâlet ve dayanışmanın tesîs edilmesi için gerekli olan tüm (hukukî, ictimâî, siyâsî ve iktisâdî) temel prensipleri bütün açıklığıyla ortaya koymuş evrensel bir nizamdır.¹⁰³⁵ Bu evrensel düzenin, toplum maslahatı adına ictimâî bünyede öncelik verdiği mesele, küçük topluluklar (aile, köy mahalle) arasındaki yardımlaşma ve dayanışma faâliyetidir.¹⁰³⁶ İslâmın mahalle ve köy halkı için tanzim ettiği esaslardan en önemlisi, bizzat Peygamberimiz (a.s.) tarafından vaz’ edilen “müââhat” (kardeşlik) sistemidir.¹⁰³⁷ Karşılıklı muhabbet ve dayanışma ilkesine dayanan bu dâimî kardeşlik esasına göre ihtiyaç sahibi veya zulme uğrayan Müslümanlar kendi hâline terk edilmez. Bu hususla ilgili, hadisde:

*“Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Müslüman kardeşinin, ihtiyacını gideren kimsenin Allah’ da ihtiyacını giderir. Kim bir Müslümandan bir sıkıntıyı giderirse, Allah’ü Teâlâ o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarında birini giderir. Kim bir Müslümanın ayıp ve kusurunu örterse Allah’ü Teâlâ da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter.”*¹⁰³⁸ buyurulmuştur.

¹⁰³³ Şatibi, **el-Muvafakat**, I,s.79.

¹⁰³⁴ Bkz. el-Ceziri, **Mezahibü'l-Erbaa**, VI,24-25; Bilmen, **İstilâhat-i Fıkhiyye Kamusu**, II,185.

¹⁰³⁵ Muhammed Ebû Zehra, **İslamda Sosyal Dayanışma**, s.13.

¹⁰³⁶ Ebu Zehra, **a.g.e.** ,s.180-185.

¹⁰³⁷ bkz. Hüseyin Algül, “Muâhât”, **TDV İslam Ansiklopesi**, 2005, XXX, s.308-309.

¹⁰³⁸ Buhârî, “Mezâlim”,3; Müslim, “Birr”,58.

“Destek vermemek”, yardımlaşmamak anlamındaki manâyı ifade eden kelime olarak hadiste “hazl” lafzı kullanılmıştır.¹⁰³⁹ “Hazl” Zalimlere karşı müslüman kardeşini yalnız bırakmak demektir. Aynı zamanda kelimenin tahkir ve rezil etme manası da vardır.¹⁰⁴⁰ Müslümanlar arasında ortaya çıkabilecek bir fitnenin ve bozgunculuğun en mühim nedenlerinden biri de dayanışma ve yardımlaşmanın terkidir.¹⁰⁴¹

Kur’an-ı Kerim’de: “*Ey iman edenler! Kafir olanlar bile birbirlerinin dostudur, yardımcılarıdır. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesad olur.*”¹⁰⁴² buyurulmuş ve yardımlaşmanın önemine dikkat çekilmiştir.

İnsanoğlu fitrat itibârıyla hayatını devam ettirebilmek için muhtaç olduğu şeylerin hepsini kendi başına karşılayabilme imkânına sahip değildir. Bil’akis her insan bu noktada başka bir insana muhtaçtır. Dolayısıyla yaratılış gayesi olan mükemmel ve iyi insan olma vasfını da ancak toplum hayatının içinde vâir olarak ve diğer insanlarla iletişim kurup yardımlaşarak elde edebilir.¹⁰⁴³ İslam’da ibadetlerin esasında da bu anlayış hakimdir. Meselâ namazın cemâatle kılınması şiddetle tavsiye edilmiş ve birleştirici olması husûsiyetiyle, dünyevî pratikte bu ibâdete sosyal bir boyut kazandırılmıştır. Öyle ki, “Ulemâ, cemâati terk edenin “fâsık”¹⁰⁴⁴ olduğuna ve günaha girdiği için kendisine ta’zir gerektiğine hükmetmişlerdir.”¹⁰⁴⁵

İslamda birlik ve beraberliğe, ibadet vesilesiyle sık sık bir araya gelmeye, ve cemaat olmaya teşvikte bulunulmuştur.¹⁰⁴⁶ Hadislerde, cemaat müekked sünnet olarak ifade edilmiş¹⁰⁴⁷ ve yalnız, hastalık, zayıflık gibi hallerde, zorluk durumlarında¹⁰⁴⁸ ve fitne korkusuyla cemaatin terkine ruhsat verilmiştir.¹⁰⁴⁹

¹⁰³⁹ Müslim, “Birr”, 32.

¹⁰⁴⁰ İbn, ’ül-esir el-Cezerî, **Câmiu’l-Usûl**, X, s. 537.

¹⁰⁴¹ Canan, **Ahir Zaman Fitnesi ve Anarşi**, s. 98.

¹⁰⁴² Enfâl, 8/73.

¹⁰⁴³ Farâbi, **Medinet’ül- Fâzıla**, s.97.

¹⁰⁴⁴ bkz. İzzutsu, **Dînî ve Ahlâkî Kavramlar**, s.211-218.

¹⁰⁴⁵ İbn-i Âbidin, **Reddü’l- Muhtar**, II, s.207.

¹⁰⁴⁶ Dihlevi, **Huccetullah’ül-Baliğa**, II, s.670.

¹⁰⁴⁷ Buhari, “Ezan”, 29; Muvatta, “Cemaat”, 3.

¹⁰⁴⁸ Cemaate iştirake mazeret teşkil eden durumlar: 1-“Soğuk ve yağmurlu gece”: Müezzinin, bu durumda, “*Namazı menzillerinizde (evlerinizde) kılın!*” diye nida etmesi müstehab olur.” Bk. (Buhari, “Ezan”, 18; Müslim, “Müsafirin”, 22); 2-Beklemesi zor olan bir işin hazır olması. 3-Sıkışık halde iken cemaat olunması. Bkz. (Dihlevi, **a.g.e.**, II, s.671-672.)

¹⁰⁴⁹ Dihlevi, **a.g.e.**, II, s.671.

Cemâatle kılınan namazın gayesi, insanları “ibâdet maksadıyla”, kişisel bağların aracısız, şahsî menfâatten uzak olarak kurulması için bir araya getirmektir.¹⁰⁵⁰ Namaz ibâdetinin bu toplumsal eğilimini ve toplumsallaştırma sürecini tamamlayan ise “Cumâ namazı”¹⁰⁵¹dir. Şehre mahsus olan bu namaz¹⁰⁵² devlet memurunun idâresinde “siyâsi” bir namaz¹⁰⁵³ olması bakımından onun en önemli kısmını da topluma siyâsi mesaj mâhiyetindeki “hutbe”¹⁰⁵⁴ teşkil etmektedir.

Ayrıca cemaatle kılınan namazın faydaları hadislerde üç sınıfta toplanmıştır.¹⁰⁵⁵ Bu sınıflar içinde insana dönük faydalarından biri onların aralarında örnek bir yol oluşması ve bu sayede mahalle ve şehirlerin intizamının sağlanması, İslam ümmetine yönelik faydalarından biri, taptaze kalmaları ve tahriplere meydan vermemeleri, kişinin kendi nefesine dönük faydası ise hayvanî yönüne egemen olmasıdır. Bir başka rivayette, cemaatin faydalarının yirmi beş derece olduğu, bunlardan birinin de cemaatin kaynaşması ve millet olarak ayakta durmaları olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁵⁶ Bununla birlikte camiilerde cemaatle namaz kılma, ezan okuma İslam’ın şîârı, İslam ülkesiyle harp ülkesini ayırt eden, Rasulüllah (s.a.v.) tarafından tatbik edilen bir uygulama ve alamettir. Onun içindir ki, bir bölgenin, mahallenin halkı camiilerden cemaatle namazı, namaz vakitlerinde ezan okumayı toptan terk ederlerse ve bunu adet haline getirirlerse muhtesib, o topluluğa sünnet mahiyetinde olan emirle uyarıda bulunur. Çünkü bu ibadetlerin terkinin, toplumun tamamına sirayet edip diğer insanların da onlara uyacağından korkulur.¹⁰⁵⁷

¹⁰⁵⁰ Ali İzzet Begoviç, **Doğu ve Batı Arasında İslam**, Türkçesi: Salih Şaban, Nehir Yayınları, İstanbul,1993,s.231.

¹⁰⁵¹ Cuma,62/9,11,

¹⁰⁵² İmam-ı Malik’e göre bu, mescidi ve çarşısı olan her karyede demektir ki, şehre de lugaten “karye” denilir. Cuma’yı ikame etmek vaciptir. İmam-ı Şafii ve İmam-ı Ahmed’e göre (umumi manası ile ister şehir ister köy olsun) hangi bir karyede hür ve baliğ olarak mukîm kırk erkek bulunursa üzerlerine Cuma vacip olur. İmam-ı Azam Ebu Hanife’nin görüşü : Hz. Ali R.A.’dan rivayet olunan: “*Ne Cuma ne bayram namazı mısır- cami’den (şehir camii) başka yerde kılınmaz.*” hadisini hüccet kabul ederek Cuma yalnız kalabalık şehrin içinde caizdir. Şehir harici olan köylerde caiz değildir.” şeklindedir. Bkz. (**Sahih-i Buhari Muhtasarı, Tecrîd-i Sarih Tercemesi**, III,44-45.

¹⁰⁵³ **Sahih-i Buhari, Tecrid-i Sarih Tercemesi, ve Şerhi**, III,s.44-45.

¹⁰⁵⁴ Bkz. Mustafa Baktır, “Hutbe” **TDV İslam Ansiklopedisi**, XVIII,s.425.

¹⁰⁵⁵ Buhârî, “Ezan”,30; Müslim, “Mesacid”,239.

¹⁰⁵⁶ Dihlevî, **Huccetullahü’l-Baliğa**,I,s.324-325.

¹⁰⁵⁷ Maverdî, **Ahkâmu’s-Sultaniyye**, s.276.

3.3.2.1.1. İslamda Toplumsal Dayanışma ilkesi “İnfak”

Kur'an-ı Kerim'de, otuz üç yerde bir arada zikredilen iki mühim farz ibâdet olan “namaz ve zekât”,¹⁰⁵⁸ İslâm'ın toplumsal yapıyı nasıl dizayn etmek istediğinin de en güzel örneğidir. Şahsî bir ibadet olan namaz ve onunla âhenk içerisinde bulunan ve düzenin bir parçası olan ve de sosyal bir davranış teşkil eden zekâtın arasında bir nevî birliğin bulunması husûsunda hemen hemen tüm İslam otoriteleri hemfikirdir. Zekat, İslam'ın beş esasından biri ve sosyal malî bir rükundur. Müslüman kişi tevhid ilkesi ve namazla birlikte, zekat ile İslam cemaati arasına katılır.¹⁰⁵⁹

Medine'de İslam toplumunun teşekkül etmesi ve aynı zamanda zekât ve sadaka kurumunun ihdâs edilmesiyle birlikte İslam, Sosyal bir hareket olarak temayüz etmiştir. Genelde bu infâk hareketi, özelde ise sosyal ve ekonomik nizâmın temel esâsı olan zekat,¹⁰⁶⁰ yoksulun sefâletini zenginine ise kayıtsızlığını bertaraf ederek insanlar arasındaki maddî farkları azaltıp manevî anlamda insanları birbirine yaklaştırmıştır.¹⁰⁶¹ Temelde İslâm'ın gayesi zenginliği kaldırmak değil, yoksulluğu ve sefâleti bertaraf etmektir. Zirâ yoksulluk ve sefâlet sâdece içerisinde mahrûmiyet barındıran bir sosyal problem değil aynı zamanda içinde kötülük de olan bir günahdır.¹⁰⁶² Kur'an-ı Kerim'in ifadesine göre yoksula yardım etmek bir lütuf değil, bil'akis fakirin zengin üzerindeki hakkıdır.¹⁰⁶³

Büyük araştırmacı Muhammed Ferid Vecdi, sosyal dayanışmanın olmadığı toplumlarda fakir ile zengin sınıf arasındaki maddesel uçurumun topluma nasıl yansıdığını, ve sonunda fesâdını nasıl getirdiğini şu veciz sözleriyle ifâde etmektedir: “Bir insan hangi topluma bakarsa baksın, üçüncüsü olmayan iki sınıf görür: “Fakir ve zengin.” Bunların yanında gerçekten mühim olan şu durumu müşâhede eder: Zengin sınıfı sınırsız büyüyüp şişmekte, fakir sınıf ise her gün biraz daha ezilip toprakla

¹⁰⁵⁸ Bakara,2/43,83,110,177,277,

¹⁰⁵⁹ el-Kardavi, **İslam Hukukunda Zekat**, I,s. 21).

¹⁰⁶⁰ el-Kardavi, **a.g.e.**, a.y.

¹⁰⁶¹ Gnş. blg için bkz. Muhammed Ebû Zehra, **İslamda Sosyal Dayanışma**,s.151-165.

¹⁰⁶² Ali İzzet Begoviç, **Doğu ve Batı Arasında İslam**, s.231-232

¹⁰⁶³ Mearic,70/24-25.”*Onların mallarında belirli bir hak vardır. İsteyen için, istemekten utanan yoksul için*”. “Mallarında (sade nasıl isterlerse öyle verecekleri nafîle bir yardım değil, malına göre) belirli bir oranda bilinen bir hak, yerine getirilmesi farz bir Allah borcu olmak üzere bir vergi vardır. Buna inanıp da dilenen ihtiyaç sahiplerine ve dilenmeyi gururlarına yediremedikleri için dilenmediklerinden dolayı zengin zannedilen ve fakat hiçbir kazançları bulunmayan yoksullara, o hakkı seve seve, iyi niyetle bizzat veya vekilleri vasıtasıyla verirler.”bkz. (Elmalılı, **Hak Dini Kur'an Dili**,VIII,3399).

kaynaşmakta ve hayâtiyetini yitirmektedir. Bunun neticesi olarak zayıf temellere dayanan toplum sarsılmakta ve zenginler başlarına tavanın nereden çöktüğünün bir türlü farkına varamamaktır.”¹⁰⁶⁴

Tarihi nazarla bakıldığında zenginlerin, mallarının zekâtını verdiği toplumlarda, bazı bölgelerde zamanla zekât verecek fakirin kalmadığı ve dilencilik ortadan kalktığı gözlemlenmiştir. Örneğin Osmanlı, zekât alanı da vereni de azaltmayı başarmıştı. Polonya asıllı Bronislaw Geremek, “Avrupa’da Fakirliğin Tarihi” adlı eserinde XVIII. yüzyılda kendi milleti de dahil olmak üzere İngiltere ve Fransa’da yüzde kırk fakirlik olduğunu ifade eder. Hatta Bronislaw Geremek’in ifadesine göre Paris ve Londra’da elli bin dilenci vardı. Aynı yıllarda İstanbul’da¹⁰⁶⁵336 kişi dilencilik yaparken yakalandı. İstanbul’da sayımı yapılan dilencilerin tamamı, gayr-i müslim hristiyanlardı. Çünkü İslam’a göre bir günlük yiyeceği olan kimsenin dilenmesi yasaktır. Osmanlı sonrasında ise XIX. Yüzyılda kapitalizmin büyük hamlesinden sonra dilencilik tekrar başlamıştır.¹⁰⁶⁶

Modern sosyal sigorta fikrinin temeli 1941’de A.B.D ve İngiltere temsilcileri ile Atlantik anlaşmasında atılmıştır. Halbuki 1400 yıl önce İslam’daki toplumsal dayanışma ilkesini Kur’an-ı Kerim bizzat kendisi şer-ı bir hüküm olarak koymuş¹⁰⁶⁷ ve bu hüküm Rasûlullah’ın (s.a.v.) sünnetiyle¹⁰⁶⁸ de açıklanmıştır.¹⁰⁶⁹

3.3.2.1.2. Kur’an ve Hadisde Zekât

Ebû’d-Derda (R.A.)dan, Rasûlullah’ın (s.a.v.) “Zekât İslamın köprüsüdür”¹⁰⁷⁰ buyurduğu rivayet edilmiştir. İbn-i Ömer (R.A.) ‘dan zekâtla ilgili rivayet olunan bir başka hadisde: “Zekâtı verilen mal, yedi kat yerin altında bile olsa gömülü mal kabul

¹⁰⁶⁴ el-Kardavi, a.g.e., I,s.58. (Bu pasaj, “el-İslâm-ü Dîn-ü Âlemin, Halid” kitabı, s.179,181. dendir.

¹⁰⁶⁵ XVIII. yüzyılda altı- yedi yüz bin nüfusla Avrupa’nın birinci şehri İstanbul, ikincisi beş yüz elli bin nüfusla Londra, üçüncü ise Paris idi. bkz.(Mehmet Genç, “Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları”, **İslami İlimler Araştırma Vakfı, Milletler Arası Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi**, 22, Ensar Neşriyat, 1.bs.İstanbul,2017,s.260.

¹⁰⁶⁶ Mehmet Genç, a.g.m., s.260.

¹⁰⁶⁷ Bakara, 2/110, 267; Tevbe, 9/60,34.

¹⁰⁶⁸ Buhârî, “Zekât”, 1,41, “Sadaka”,1,63, Tirmizî, “Zekât”,6,(625); Ebû Dâvud, “Zekât”,4, (1584).

¹⁰⁶⁹ Hadisde, servet stoğu yapmanın kötülüğü ile ilgili: Abdullah b. Dinar şöyle anlatmaktadır: “Abdullah b. Ömer’e: “Servet stok yapmanın ne olduğunu sorulduğunu işittim. Şu cevabı verdi: “O zekâtı verilmeden depo edilen maldır.”bkz. (İmam-ı Malik, **el-Muvatta**, Afa Matbaacılık, Al-Tuğ Yayınları, İstanbul,1982, I.s.327.

¹⁰⁷⁰ İmam Hafız el Münziri, **et-Tergib ve’t-Terhib**, Hikmet Yayınları, Trc: Muhtar Büyükcınar, Ahmet Arpa, vd. İstanbul,1984, II,s.183,H. 6.

edilmez. Zekâtı verilmeyen mal, yeryüzünde bile olsa gömülü hazine sayılır ve bu mal sahibine Allah (c.c.) azab eder” buyurulmaktadır.¹⁰⁷¹

Esasen İslamda mal Allah’ın malı olup,¹⁰⁷² insanlara sadece bu maldan faydalanma hakkı verildiği kabul edildiğinden,¹⁰⁷³ infak konusunda insanlara bir ihtiyar ve seçme hakkı tanınmamıştır.¹⁰⁷⁴

Kur’an-ı Kerim’de, miskin, yoksul ve muhtaç kimselere acımak, onları yedirmek ve gözetmek, teşvik edilip onları ihmâl edenlerin de kınanması gerektiği, hatta bununla da yetinmeyip miskini doyurma ve gözetip korunması hususunda başkalarını teşvik ediyor olmanın her mü’minin boynunun borcu olduğu ifade edilmiştir. Kur’an, bu teşviki terk etmeyi ise Allah’ü Tealâ’ya karşı küfür olarak addetmiş, ve bu durumu hem dünyada hem de ahirette acıklı bir azap sebebi olarak göstermiştir.¹⁰⁷⁵

Bu hususta, “El-Hakka” suresinde amel defterlerini sol taraflarından alanlar için şöyle buyurulmaktadır: “*Fakat kitabı kendisine sol tarafından verilen kimse: Kitabım keşke bana verilmeseydi, keşke hesabımın ne olduğunu bilmeseydim. Bu iş keşke son bulmuş olsaydı. Malım bana fayda vermedi, gücüm de kalmadı*” der.¹⁰⁷⁶ Sonrasında yüce Allah onu müstehak olduğu azaba çarptırıp adaletle hükmünü verir ve şöyle buyurur: “İlgililere şöyle denilir: “*Onu alın, bağlayın sonra cehenneme yaslayın. Sonra onu boyu yetmiş arşın olan zincire vurun. Çünkü o yüce Allah’a inanmazdı. Yoksulun yiyeceği ile ilgilenmezdi.*”¹⁰⁷⁷

“Mâun” suresinde de, yetimi azarlamak, miskini gözetmemek, aynı şekilde küfür olarak ve âhireti inkâr etmenin gerekçesi olarak gösterilmiş ve şöyle buyurulmuştur: “*Dini yalanlayanı gördün mü? Öksüzü kakıştıran, yoksulu doyurmaya yanaşmayan kimse işte odur.*”¹⁰⁷⁸ Sürenin devamında da dini yalanlayan kimse târif edilmeye devam edilmiş ve şöyle buyurulmuştur: “*Vay o namaz kılanların haline ki onlar kıldıkları namazdan gâfildirler. Onlar gösteriş yaparlar. Onlar (eğreti olarak*

¹⁰⁷¹ el- Münziri, **Terğüb et-Terhib**, II,s.187,H.13.

¹⁰⁷² “*Göklerin yerin ve ikisi arasında bulunanların mülkü Allah’ındır.*” bk.(Maide,5/17).

¹⁰⁷³ “*Göklerde ve yeryüzünde bulunanların hepsini size musahhar kılmıştır.*”bk.(Casiye,45/13).

¹⁰⁷⁴ Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, I,s.315.

¹⁰⁷⁵ el-Kardavi, **İslam Hukukunda Zekat**, I,s.65.

¹⁰⁷⁶ El-Hakka, 69/25-29.

¹⁰⁷⁷ El-Hakka, 69/ 30-34.

¹⁰⁷⁸ Maun, 107/2-3.

basit şeyleri bile vermezler. ¹⁰⁷⁹ İbn-i Kesir bu âyetleri şöyle tefsir etmektedir: “Onlar ne Rablerine karşı düzenli ibadet ettiler, ne de Allah’ın kullarına ihsanda bulundular. Hatta faydalanıldıktan sonra iade edilmek üzere kullanılacak eşyayı eğreti olarak bile vermediler. İşte böyleleri kılı kıpırdamadan zekatı önler ve sadakaları keserler.”¹⁰⁸⁰

3.3.2.2. İhtilaf ve Ayrılıkçı Grupların Ortaya Çıkışı

3.3.2.2.1. İhtilaf

Lugatta “ihtilaf”, uyuşamama, ayrılık, anlaşmazlık, delilden kaynaklanan görüş ayrılığı gibi anlamlarda kullanılır.¹⁰⁸¹ İstilâhî manası ise bir mes’elenin varlığı üzerinde ittifak edildikten sonra, içeriği bakımından anlayış ve yorum farklılıklarına göre farklı sonuçlar çıkarmaktır. İnsanların sözlerindeki farklılıkları kimi zaman çekişmeye yol açtığından “ihtilaf” kavramı, bazen istiare yapılarak tartışma için de kullanılır.¹⁰⁸² Bu ihtilaf çeşidi ilmî münâzara seviyesinde kaldığı ve İslam topluluğunun birliğine zarar vermediği sürece câiz görülmüştür.¹⁰⁸³ Çünkü belli sınırlar çerçevesinde insanlar arasında fikrî ihtilâfların olması tabîî bir durumdur.

İnsanoğlu ilk yaratılışından itibaren medeniyet ve ilerleme yolunda aşama kaydettikçe ihtilâflar artmış ve bu ihtilâflar sonucunda büyük bir ilmî zenginlik alanı olan felsefî, sosyal ve ekonomik doktrinler ortaya çıkmıştır. Ancak ihtilafların sebepleri kimi zaman insanların arzuları hevâ ve hevesleri olabilir. Böyle olduğunda da meseleyi kişi kendi istek ve eğilimine göre kavrar. Bu konuda Spinoza şöyle der: “Bize eşyayı güzel gösteren basîretimiz değil kendi arzu ve meyillerimizdir.”¹⁰⁸⁴ Kimi zaman kişilere nefislerinin hevâ ve heveslerine “muhalefette” bulunmak ağır gelir. Zirâ nefisleri arzulan şeylerden vazgeçirmek zordur.¹⁰⁸⁵

¹⁰⁷⁹ Maun, 107/4-7.

¹⁰⁸⁰ el-Kardavi, **a.g.e.**, I,s.68.

¹⁰⁸¹ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.237.

¹⁰⁸² el- İsfahânî, **el-Müfredât**, s.357.

¹⁰⁸³ Ramazan Altıntaş, “İslam Düşüncesinde Tevhid ve Tefrika”, **Cumhuriyet Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, Sivas,1996,sayı.1,s.112.

¹⁰⁸⁴ Mehmet Kasım Özgen,“Spinoza’da Aşk Felsefesi”,**Cumhuriyet Ü. Dergisi, Araştırma Makalesi**, C.3,sy.,1,2013,s.85-103.

¹⁰⁸⁵ Ramazan Altıntaş, **a.g.m.** ,a.y.

Hız. Peygamber (s.a.v) 'in kendilerine gönderildiği müşrik topluluk ve kitap ehlinin durumu, buna en açık örnektir. Çünkü onlar kendilerinin ve mallarının yok olmasını göze almış, ancak yine de hak ve hakikate boyun eğip hevâlarından vazgeçmeye rızâ göstermemişler ve ihtilâfta ısrar etmişlerdir.¹⁰⁸⁶Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de, onların durumunu tafsilatlı bir şekilde anlatmaktadır."¹⁰⁸⁷

Müslümanlar asla kendi hevâ ve heveslerine uyup dinin temel prensiplerinde ihtilâfa düşmemişlerdir.¹⁰⁸⁸ Örneğın Allah'ın birliği, ("tevhid ilkesi")¹⁰⁸⁹ içkinin veya domuz etinin ve leşın haram olması, feraiz (miras hukuku) ile ilgili umûmî esaslar vb. dinin kesin hüküm beyan ettiği konularda, "genel kurallar dışında kalan fer-î meseleler hariç" ihtilafa düşmemişlerdir.¹⁰⁹⁰

Dînî hükümlerin anlaşılması ve yorumlanmasında, farklı fikhî görüşlerin beyan edilmesi, İslamda tefrika değil, rahmet olarak telakkî edilmektedir. Zaten ihtilâf konusu olan mes'ele Müslümanlar arasında bozgunculuğa, kin ve ayrılığa yol açmıyorsa anlaşılır ki o dinî bir meseledir. Bunun dışındakiler ise meşrû görülmemiştir.¹⁰⁹¹

Şeriatta yeri olan cüz-i meseleler üzerinde ilmî manâda fikir ayrılığına düşmek caiz görülmüştür. Ancak bu ihtilâflı meselelerden dolayı mezhepler arası bir "gruplaşma fitnesi" ortaya çıkıyor ve müslümanlar arasındaki ihtilâflar kin ve düşmanlık doğuruyor, sosyal ayrılıklarla toplumsal hayatın yapısına zarar verip onları parçalıyorsa bu ihtilâf haramdır.¹⁰⁹² Bu bağlamda Âyet-i Kerîme'de şöyle

¹⁰⁸⁶ Şatıbî, **el-Muvafakat**, II,s.151.

¹⁰⁸⁷ Muhammed, 47/14.

¹⁰⁸⁸ Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: "*Dini doğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin diye, din olarak Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi sizin için için hukuk düzeni yaptı.* Bk.(Şura,42/13).

¹⁰⁸⁹ Tüm ilâhî kökenli dinlerin aşkın birliğini "tevhid inancı" temsil etmektedir. Tevhid inancı insana, gönülde dilde ve davranışlarda istikamet alışkanlığı kazandırmaktadır. Tevhidin olmadığı yerde tefrika hakim olur.Bkz.(Altıntaş, "İslam Düşüncesinde Tevhid ve Tefrika", **Cumhuriyet Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, s.111-115) ; Tevhidin İslam'ın vazgeçilmez bir şartı olduğu ayet-i kerimde şöyle ifade edilmektedir: "*Gerçek şu ki, bu (tevhid ve İslam dini) bir tek din olarak sizin dininizdir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde başkasına değil bana kulluk edin*". Bk. (Enbiya,22/92).

¹⁰⁹⁰ Ebu Zehra, **İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fikhi Mezhepler Tarihi**, s.13.

¹⁰⁹¹ Altıntaş, **a.g.m.**, s.112-113.

¹⁰⁹² Mevdüdi, **İtikâdi, İktisadi, Siyasi, Sosyal ve Fikhi Meselelere Fetvalar**, Urduca Aslından Çevirenler: Mahmud Osmanoglu, A. Hamdi Chohan, Nehir Yayınları, İstanbul,1992, II, s.24-27; Altıntaş, **a.g.m.**,s.113.

buyurulmaktadır: “ *Siz kendilerine apaçık âyetler, deliller geldikten sonra parçalanıp dağılanlar gibi olmayın.*”¹⁰⁹³

Bütün peygamberler de iyiliklerin esasını teşkil eden tüm maslahatlarda görüş birliği etmişlerdir.¹⁰⁹⁴ Dinin esası birdir ve ihtilaf ancak takip edilen yollarda ve şer-i esasların suret ve şekillerindedir. Mesela Hz. Musa'nın şeriatında namaz için Beyt-i Makdis'e yönelinirken, Hz.Peygamber (s.a.v.)'in şeriatında kâbeye yönelinir. Hz. Musa'nın şeriatında yalnız kısas varken bizim şeriatımızda kısas ile beraber diyet hükmü de getirilmiştir. Dolayısıyla devrin ihtiyaçlarına göre hükümler, kurumlar vb. farklılıklar şeriat için yöntem (minhac) olmuş ancak dinin hükmü bakî kalmıştır.¹⁰⁹⁵ Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: “ *Her birinize bir şeriat ve bir yol (minhac) verdik.*”¹⁰⁹⁶ Yine başka bir ayette: “ *Biz her ümmete bir ibadet ediş tarzı (mensek) gösterdik ki, onlar bunun takipçileridirler.*”¹⁰⁹⁷ buyurulmaktadır.

3.3.2.2.2. *Kavmiyetçilik ve Tefrika*

Lugattaki anlamı itibariyle âdiyyet ifade eden, milli, etnik, milliyetçilik ve ırka ait olma anlamına gelen “kavmiyet” kelimesi,¹⁰⁹⁸ dinî literatürde daha çok ayrımcılık, ırkçılık¹⁰⁹⁹ ve bölücülük anlamına gelen, ve İslâmın şiddetle reddettiği “tefrîka”¹¹⁰⁰ kelimesi ile ifade edilmektedir.¹¹⁰¹ Irkçılık, İslam ümmetini parçalayan, fesâda sürükleyen ihtilâfların en başında gelmektedir.¹¹⁰²

¹⁰⁹³ Âl-i İmran, 3/15.

¹⁰⁹⁴ Temizlik, namaz, zekat, oruç hac gibi farz ibadetler; dua zikir, Allah'tan indirilen kutsal kitabı tilavet gibi nafil ibadetler; bunun yanında nikâh, zinanın haramlığı, toplumda adaletin hakim kılınp, zulüm ve haksızlığın yasaklanması, suçlular için cezanın tatbiki, Allah düşmanlarına karşı cihad dini yaymak... gibi hususlarda tüm şeriatların peygamberleri ittifak halindedir. Bunun içindir ki Kur'an bu gibi şeylerin niçini üzerinde durmamıştır. Bkz. (Dihlevi, **Huccetullah'ül-Baliğa**, I, s. 282).

¹⁰⁹⁵ Dihlevî, **a.g.e.** ,I,s.283.

¹⁰⁹⁶ Maide,5/48.

¹⁰⁹⁷ Hacc, 22/67.

¹⁰⁹⁸ Mutçalı, **Dağarcık, Arapça- Türkçe Sözlük**, s.772.

¹⁰⁹⁹ Bir ırkın başka bir ırka üstün olduğunu ileri süren öğreti. Bkz.(Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.212; “Sosyal grupların kalıtımla geçen bazı özellikleri nedeniyle farklılığını ve bu farklılıkların da o gruplar arasında statü ve değer farkına yol açtığını savunan akıma da “ırkçılık” denmektedir.”bkz. (Recep Şentürk, Kadir Canatan, “İrkçılık”, (**DİA**),XIX,130).

¹¹⁰⁰ Kur'an-ı Kerim'de “tefrîka” kelimesi, farklı türevleriyle hem sözlük hem de terim anlam olarak bir çok ayette geçmektedir.bkz.(Tuncay Başoğlu,“Tefrika”,(**DİA**),XL,279).

¹¹⁰¹ **DİB.Dini Kavramlar Sözlüğü**, s.642.

¹¹⁰² Ebû Zehra, **İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fikhî Mezhepler Tarihi**, s.14.

İslam, ırkçılığa karşı savaş açmış ve Kur'an-ı Kerim'de, Allah katında en değerli olanın O'ndan en çok korkan olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁰³

İnsanoğlunun zaruri olan yani biyolojik, psikolojik, ekonomik, kültürel yönden farklılıkları (kimisi doğuştan kimisi sonradan kazanılan) bazı dini anlayış ve sistemlerde¹¹⁰⁴ sınıfların ortaya çıkmasına¹¹⁰⁵(kast sistemi gibi)¹¹⁰⁶ ve toplumun çatışmasına neden olurken, aksine İslam'da dayanışma, yardımlaşma ve toplum bütünlüğüne katkı sağlamaktadır.¹¹⁰⁷

Tarihsel geçmişi çok eski olmakla birlikte, ırkçılığın kuramsal kökeni 19. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. İnsan ırklarının eşitsizliğini savunan ve karmaşık toplumsal etmenlerin bir sonucu olan bu kuram, (ırkçılık) kimi zaman ekonomik, kimi zaman psikolojik, kültürel dinsel vb. bir çok nedenle ortaya çıkabilmektedir.¹¹⁰⁸

Kavmiyetçilik davasının en mühim nedenlerinden birisi şüphesiz ki insan nefsinin kendini beğenmişliği,¹¹⁰⁹hırs ve istekleri ve hevâ'larının peşinden gitmeleridir.¹¹¹⁰ Ebû Dâvud'un tahrir ettiği bir hadis'de: *“Ümmetimde, kendilerini hevâ ve nefsi arzuların istilâ ettiği bir takım gruplar ortaya çıkacak; tıpkı kuduz illetinin girmedik damar ve mafsâl bırakmadığı gibi, hevâ da onların her tarafına işleyecek.”* buyurulmaktadır.¹¹¹¹

¹¹⁰³ Hucûrat, 49/13.

¹¹⁰⁴ Muharref İncillerde,Hristiyanlığın yalnızca İsrail ırkına tahsis edilmiş bir din olduğunu ifade eden ibarelere rastlamak mümkündür. Yahudilerin kutsal kitabı olarak kabul edilen eski ahit yani “Tanah” ve yine muharref Tivratta da diğer insanlar ikinci sınıf insanlar olarak tarif edilmektedir.bkz.(Şaban Kuzgun,**Dört İncil Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası Farklılıkları ve Çelişkileri**,s.256).

¹¹⁰⁵ Hinduizm,sınıfçı bir yapıya sahiptir ve kendi mensuplarını kast adıyla bilinen belli katagorilere ayırır. Bk. (Recep Şentürk, Kadir Canatar,“İrkçılık”(DİA),XIX,124).

¹¹⁰⁶ Gündüz, **Yaşayan Dünya Dinleri**, DİB. Yayınları,3. Baskı, Ankara,2010,s.288.

¹¹⁰⁷ Karaman, **İslam'ın Işığında Günün Meseleleri**, s.433.

¹¹⁰⁸ **Britannica**,XI,s.383.

¹¹⁰⁹ *“Yemin ederim ki, Firavun ülkede kendini beğenmişlik etti, ve halkı hiziplere ayırdı; bunlardan bir fırkayı (İsrailîleri) baskı altına aldı, erkek evlatlarını katledip, kadınlarını bıraktı. Muhakkak, kötü bir iş yaptı.* (Müfsidîn'den di.) bk.(Kasas,3/4.) bkz. (İzutsu, **Dîni ve Ahlâkî Kavramlar**,s. 280).

¹¹¹⁰ Dinde tefrika,ve ihtilafın en önemli sebebi,vahiyle gelen bilgiye muhalefet etmek ve nefsanî arzulara uyararak taşkınlık (bağy) yapmaktır. *“Ne kadar çirkindir o uğruna kendilerini sattıkları şey ki; Allah'ın kullarından dilediğine kendi lütuf ve kereminden vahiy indirmesine kafa tutarak, Allah ne indirdiyse hepsini inkar ettiler. İşte bu yüzden de gazap üstüne gazaba uğradılar. Can yakıcı azap asıl kafirler içindir.”*bk.(Bakara, 2/90); *“Onlar kendilerine bilgi geldikten sonra, ancak aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer Rabbin tarafından azabın ertelenmesine dair bir söz geçmemiş olsaydı aralarında mutlaka hüküm verirdi. Kendilerinden sonra Kitab'a varis kılınan Kitap ehli de Kur'an hakkında bir şüphe ve tereddüd içindedirler.”*bk. (Şura, 42/14).

¹¹¹¹ Ebû Dâvud, “Sünnet”,1/4597.

Hadisde, sonradan ortaya çıkan aykırı grupların meydana getirdiği tefrîkanın bulaşıcı bir illet gibi toplumun her katmanına sirâyet edeceği, nüfûz etmedik hiçbir yer bırakmayacağı ifade edilmektedir. Hadis’de kuduz illeti ile teşbih yapılmasının sebebi, beşerî hırs ve arzuların insanı yönlendirmeye başladığında insanın bütün benliğini kaplaması ve âdeta ölüme götüren kuduz gibi, kişinin bundan kolay kolay kurtulamamasıdır. ¹¹¹² Aynı hadîsin ilâvesiz kısmında Ebû Süfyan şöyle aktarır: *Şunu bilin ki: “Sizden önceki kitap ehli yetmiş iki millete bölündü; bu ümmet de yetmiş üç fırkaya bölünecek! Bunların yetmiş ikisi cehennemde, sadece biri cennettedir ki, onlar da “cemaattir.”* (Ehl-i Sünnet ve’l-Cemâat mezhebi)¹¹¹³ Başka bir rivayette, bu cennette olan grup kimdir? Ey Allah’ın Rasûlü diye sorulduğunda: *”Benim ve Ashabımın yolundan gidenlerdir”* buyurdu. ¹¹¹⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.) Müslümanlara: *“Nefsî ve beşerî arzularınızın size hakim olmasına izin vermeyiniz. Çünkü o, insanı doğruya karşı sağır ve kör yapar.”* ¹¹¹⁵buyurmaktadır. Diğer bir hadisde: *“Kim hevâsına uyarak batıl yolda cenk eder, kavmiyetçiliğe çağrıda bulunur veya kavmiyetçiliğin sevki ile öfke ve tehevüre”*¹¹¹⁶ kapılırsa cahiliyye ölümü üzere ölür.”¹¹¹⁷buyurulmaktadır.

Toplumdaki her insanın, sonu bitmek bilmeyen türlü hırs ve istekleri olabilir. Bundan kurtuluş çaresi, kendi hevâ-u hevesine kapılmadan sadece sünnet-i seniyyeye uygun tek bir yolu takip ederek,¹¹¹⁸ o çizgide Hz. Peygamber (s.a.v.)’in yolundan gitmektir.¹¹¹⁹Hadislerde de genelde “asabiyet” olarak adlandırılan ırçılık yasaklanmıştır. Kavimcilik/asabiyyetin¹¹²⁰ cahiliyyet vasıflarından olduğunu ifade eden hadis-i şerifte: Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: *“Kavimciliğe dâvet*

¹¹¹² İbn’ül-esir el-Cezeri, **Camiul-usul**, XV,s.592.

¹¹¹³ Ebû Dâvud, “Sünnet”,1/4597.

¹¹¹⁴ Tirmizi, “İman”,18/2642.

¹¹¹⁵ Suyûti, **Câmiu’s-Sağir**,1/388, No: 2928.

¹¹¹⁶ “Kızma, öfkeye kapılma, saldırma”.bkz.(Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.559).

¹¹¹⁷ İbn-i Mace,“Fiten”, 7.

¹¹¹⁸ Hz.Peygamber (s.a.v.) Tebük’te müslümanlara îrad buyurdıkları hutbede, şöyle buyurdu: *“ İyi biliniz ki, Sözlerin en doğrusu: “Allah’ın kitabıdır. Yapışılacak tutunulacak en sağlam kulp: Takva kelimesidir.Sünnetlerin hayırlısı: Muhammed’in (a.s.) sünnetleridir. Amellerin kötüsü: Bid’atlar, sonradan sonraya ihdas olunmuş olanlardır. En güzel yol ve gidişat, Peygamber’in yolu ve gidişatıdır.”* bk.(Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III,37; M. Asım Köksal, **İslam Tarihi**, IX,207).

¹¹¹⁹ İbn’ül-esir, el-Cezeri, **Camiu’l-Usûl**, XV,s.590-591.

¹¹²⁰ İrçılık için: Cahiliyye döneminde güçlü bir kabilecilik ruhu hakim olduğundan “asabiyyet” kavramı kullanılmaktaydı. bkz.(“İrçılık”(DİA),XIX,124).

*eden bizden değildir. Kavimcilik üzerine savaşı bizden değildir. Kavimcilik üzerine ölen de bizden değildir.”*¹¹²¹

Hız. Peygamber (s.a.v.) minberde insanlara hutbe okurken: “*Felaketler, belâlar ortaya çıkacak. Birlik halinde olan bu ümmette kim “tefrîka” meydana getirmek isterse, kim olursa olsun boynunu kılıçla vurun!*”¹¹²² buyurdu. Hadis’de zikredilen “henat”(lafzı kötülük ve çirkin şeyler) anlamına gelmektedir. Felâket ve musîbet olarak tercüme edilen bu kelime, cümlenin siyak ve sibâkına bakıldığında, zaten “fitne” ve “musibet “ anlamında kullanılmaktadır.¹¹²³

Naslarda dinî tefrikadan sonra en çok sakındırılan husus siyasî alandaki tefrikadır. Çünkü tarihte ve de günümüzde, genellikle siyasi çekişmeler iç savaşlara yol açmıştır. Hadislerde tefrikadan uzaklaşmak için cemaate sarılmak ve birliğin korunması tavsiye edilmiştir.¹¹²⁴

Bu hususta Sevban’dan yapılan bir rivayette: “*Ümmetim için korktuğum şeylerden birisi de ümmetimin üzerine sapık ve saptırıcı devlet adamlarının gelmesidir. Ümmetimin arasında kılıç ortaya çıktığı (iç savaş¹¹²⁵ başladığı) zaman kıyamete kadar bu iç savaş son bulmayacaktır. Ümmetimden bir kısmı müşrik ve kafirlere katılacak hatta bazıları putlara tapar hale gelecektir. Kıyamete yakın otuz kadar yalancı (deccal) ortaya çıkacak, hepsi de kendilerinin Peygamber olduğunu söyleyeceklerdir. Halbûki ben Peygamberlerin sonuncusuyum. Benden sonra Peygamber gelmeyecektir. Ümmetimden bir grup daima hak yol üzere kalacaklardır. Allah’ın emri (kıyametin kopması ile ilgili) gelinceye kadar muhâlifler onlara zarar veremeyeceklerdir.*¹¹²⁶ Ali b. El-Medinî; Hadisde belirtilen hak yol üzere olan grubun “hadisçiler” olduğunu söyler.¹¹²⁷” *Ümmetimin arasına kılıç girerse böyle bir iç savaş*

¹¹²¹ Ebû Dâvud, “Edeb”,121; Müslim, “İmâre”,53,57, Hadis no: 1850; Nesâî, “Tahrîm”, 27,28. Bkz.(Seyyit Mansur Ali Nâsîf El- Hüseyinî eş- Şafîî, **Et-Tacu’l-Câmiu-li’l-usûl fi Ahadis’ir-Resul**, Bekir Sadak Tercemesi, İstanbul, 1980,V, s. 91).

¹¹²² Müslim,“İmâret”,14/59; Ebû Dâvud, “Sünnet”,30/4762; Nesai, “Tahrîmu’d- Dem”,6.

¹¹²³ el-Cezeri, **Câmiu’l-Usûl**, XV,s.588-589.

¹¹²⁴ Tuncay Başoğlu, “Tefrika”,(DİA),XL,280.

¹¹²⁵ Bkz.“Dahilî Fitne” (Canan, **Ahîr Zaman Fitnesi ve Anarşi**, s.88-89;İlyas Çelebi,“Fiten ve Melahim”,(DİA),VII,149-153).

¹¹²⁶ İbn-i Mâce, “Fiten”, 9; Müslim, “Fiten”,5. Bkz.(**Sünen-i Ebu Davud Tercümesi**, III,s.322).

¹¹²⁷ İbnül-esir el- Cezeri, **Câmiu’s-sahih**, III,s.599,

kıyamete kadar devam eder.” İfâdesi de ihtilâf ve tefrîkanın ne boyutta olduğunu dile getirmektedir. ¹¹²⁸

Âhir zaman ümmeti içerisinde halkın arasına karışıp onlarla konuşmak suretiyle, “etkin ifade gücünü kullanarak” güzel sözlerle insanları kandırıp kendine çeken (sözde) insanları Allah’ın kitabına dâvet edip halbûki kitapla ilgileri olmayan ve toplumda çözümlere ve bölünmelere sebep olan zümrelerle ilgili, Rasûlullah (s.a.v.), Enes b. Malik ve Ebû Said el-Hudrî’den rivayet edilen bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

“İleride Ümmetim arasında anlaşmazlıklar ve bölünmeler olacak. Bunlar arasında bir grup olacak ki, güzel laf edecek ama işleri bozuk olacak, Kur’an okuyacaklar fakat Kur’an gırtlaklarından aşağı inmeyecek. Okun yaydan fırladığı gibi dinden çıkacaklar. Atılan ok nasıl ki yay’a geri dönmezse onlar da dinlerine dönmezler. Allah Rasulü (s.a.v.) Onları insan ve hayvan dâhil tüm mahlûkatın en şerlisi diye tanımlamaktadır.” ¹¹²⁹

İslam cahiliyetten kalma ırkçılık ve kabileciliği ortadan kaldırmıştır. ¹¹³⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.) : “*Ey insanlar iyi bilin ki Rabbiniz birdir, babanız birdir. İyi bilin ki Arabın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap olana, kızıl derilinin siyaha, siyahın kızıl deriliye hiçbir üstünlüğü yoktur. Üstünlük, ancak Allah’tan korkma iledir.*”¹¹³¹ buyurmuşlardır. Rasûlullah (s.a.v.), Vedâ hutbesinde: “*Dikkat edin! Cahiliyye devrinden kalan (İslâmiyetten önce, veya sonradan insanların kendi uydurması olan her türlü davranış, emirler, kanunlar, yasalar, hükümler) bakış açıları iptal edilmiştir. Cahiliyyeden kalan kavmiyetçilik,* ¹¹³² *kabilecilik, dil, ırk* ¹¹³³ *renk*

¹¹²⁸ İbnül-esir el-Cezeri, **a.g.e.**, III,s.599.

¹¹²⁹ Ebû Dâvud, “Sünnet”,31, H.No: 4765, III, s.537; el-Askalânî, **Metelibü’l-Âliye**,V,s.323.

¹¹³⁰ Buharî, “Ahkâm”,4.

¹¹³¹ Ebû Dâvud, “Kitâbü’l-Edeb”, bab,120,H. no: 3955.

¹¹³² bkz.İzutsu, **Kavramlar**,s.70-108.

¹¹³³ Peygamberimiz (a.s.) : *Ümmetimin içinde cahiliyetten kalma, tamamen terk edemeyecekleri dört âdet vardır: Âsâletleriyle övünmek, başkalarının soyuna dil uzatmak, yıldızlar vesilesiyle yağmur istemek ve ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak.”* (Müslim, “Cenaiz”, 29,H. no: 934.)

ayrımı...¹¹³⁴ Bütün bunlar hükümsüz, ilgâ olmuş ayaklarımın altındadır”¹¹³⁵ buyurmaktadır. ¹¹³⁶

3.3.2.3. Gıybet

“Gayb” kelimesi gizlenmek, uzaklaşmak gözden kaybolmak¹¹³⁷ masdarından türemiştir. Sözlükte: “Birinin gıyabında, (“hazır ve mevcut, yani göz önünde olmaksızın”)¹¹³⁸aleyhinde söz söyleme, çekiştirme,¹¹³⁹ zikredilmesine ihtiyaç duyulmadığı halde (mecbur tutulmadığı) bir başkasında mevcut olan ayıplardan kusurlardan bahsetme ¹¹⁴⁰ anlamına gelir. Gıybet, kişiyi sadece günaha sevk etmekle kalmayıp aynı zamanda gönlü de bulandıran bir fiildir.

İslam’da bir Müslümana haksız yere söz ile, göz kırpmaya, veya el işareti ile dahî olsun fiilen zarar veren kişinin ta’zir olunmasına hükmedilmiştir. Çünkü göz kırpmaya ve el işareti gibi fiiller gıybettendir. Bu türden fiilleri işleyen kimse ağzından tek bir söz çıkmamış olsa bile bu haram olan fiili işlemiş demektir. ¹¹⁴¹

Belgesay’da gıybetin tarifi şöyle yapılmaktadır: Gıybet günah olduğu gibi aynı zamanda şahsiyete tecavüzdür.¹¹⁴² Kişinin özel hayatıyla ilgili vak’aları yaymak, rızası dışında başkalarına anlatmak, hesabı uhrevî boyutta görülecek olan onur zedeleyici, incitici ve kişiliğe zarar veren bir davranış kalıbı içerisinde değerlendirilir. ¹¹⁴³

Allah (c.c.) : “Bir kısmınız bir kısmınızı gıybet etmesin! Sizden biriniz hiç ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı ?” ¹¹⁴⁴ buyurmaktadır.

Bir şahsın gıyabında, duyduğunda hoşnut olmayacağı bilinen bir şeyi konuşup başkalarına aktarmak gıybet olarak ifade edilmiş ve İslam buna cevaz vermemiştir. Hz. Peygamber’e (s.a.v.) “Konuştuğumuz şahsın gıyâbında söylediklerimiz doğru ise

¹¹³⁴ Bilâl-i Habeşî’ye (R.A.) “siyah kadının oğlu “diye hitab eden Hz. Ebû Zer el-Ğifârî ‘ye (R.A.), Peygamberimiz (a.s.) şöyle buyurmuşlardır: “Ya Ebâ Zerr! Onu annesinin renginden dolayı mı ? ayıptıyorsun. Demek ki sende halâ cahiliyye ahlâkı bulunmaktadır.”(Buhari, “İman”,22, “Edeb”,79, “İtk”,28; Ebû Dâvud, “Edeb”,133, H. no: 5157.)

¹¹³⁵ Müslim, “Hacc”, 194,H. no: 1218; Tirmizi,“Fiten”, 2,H. no: 2610.

¹¹³⁶ Bkz. M.Sait Ramazan, el, Bûti, **Fıkhu’s-Sire**, s.464-465.

¹¹³⁷ DİB.Yayınları, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s.200.

¹¹³⁸ Şemseddin, Sâmi, **Kamûs-u Türki**, s.755.

¹¹³⁹ Şemseddin, Sami, **a.g.e.**, s.755.

¹¹⁴⁰ el-İsfahani, **Müfredat**, s.768, İstanbul 2012.

¹¹⁴¹ İbn-i Âbidin, **Reddü’l-Muhtar**,VIII, s.292.

¹¹⁴² Servet, Armağan, **İslam hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler**,s.96.

¹¹⁴³ Mustafa Çağrıci,“Gıybet”,**TDV İslam Ansiklopedisi**, XIV,s.63.

¹¹⁴⁴ Hucûrat, 49/12.

o zaman da yasaklanan gıybet fiili gerçekleşmiş olurmu?” diye sorulduğunda, buna cevaben: “Söylediğiniz şey onda mevcutsa gıybet olur. Yoksa yaptığınız iftira olur” buyurdu.¹¹⁴⁵

Şahsın gıyabında O'nun şerefine hanel getirecek bir şekilde sövme maksadıyla konuşulması mekruhtur. Fakat kişinin şerli bir adam olması dolayısıyla, halkın bu durumdan haberdar olması ve ondan sakınması gayesi ile kötülükleri anlatılırsa bunda bir beis yoktur. ¹¹⁴⁶ Fetevâ-i Kâdihan'da ki hükme göre: “Şer-ı Hükümlerin tatbik edildiği bir İslam yurdunda, Farz ibadetleri (namaz, oruç gibi) mazeretsiz olarak terk ettiği bilinen bir adamın durumunu, cezasının tahakkuk ettirilmesi için hükümdara haber vermek amacıyla anlatmak gıybetten sayılmaz.” Ayrıca, anlatan kişi de günahkâr olmaz.¹¹⁴⁷

Bu bağlamda ulema, haram olan gıybetten şu altı hali istisna tutmuşlar ve umumun maslahatı adına bunların gıybet sınıfına dahil edilmemesi gerektiğini belirtmişlerdir :

1) Zulme maruz kalma hali, ki bu hususta ayet-i kerimede: “*Allah kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez; ancak zulme uğrayan başka*”¹¹⁴⁸ buyurmaktadır. Bu durumda şahıs haksızlığa uğradığını düşünüyorsa zulmü defetmek maksadıyla haksızlığa uğradığı kişi hakkında konuşabilir.

2) Bir kötülüğü değiştirmek niyetiyle ve isyan halindeki kişiyi doğru yola sevk etmek adına yardım talep etmek için.

3) Fetva istemek için konuşmak.

4) Müslümanları uyarmak, şerli birinden sakındırmak gayesiyle konuşmak da gıybetin dışında değerlendirilmiştir. Rasulullah (a.s.) ‘ın yanına girmek için izin isteyen biri hakkında, “*Ona izin verin. Bu aşiretin oğlu ne fenadır!*” ¹¹⁴⁹ buyurması gibi.

5) Açıktan, aşikâr bir şekilde fasıklık yapmaktan sakındırma maksadıyla konuşmak.

¹¹⁴⁵ Müslim, “Birr”, 70; bkz. Heyet, **Kur’an Yolu**, DİB.Yay., V,s.95-96.

¹¹⁴⁶ **Fetevâ-i Hindiyeye, Feteva-i Âlemgiriyye**, Akçağ Yayınları, I.Baskı, Ankara, 1986, XII, s.148.

¹¹⁴⁷ **Fetevâ-i Hindiyeye, Feteva-i Âlemgiriyye**, XII, s.148.

¹¹⁴⁸ Nisa, 4/148.

¹¹⁴⁹ Müslim, “Birr”, 73.

6) Bir kimseyi tanıtma amacı ile konuşma. Örneğin tahkir niyeti taşımamakla birlikte, şahsı “âmâ ya da topal” diyerek tarif etmeye çalışmak da gıybetten sayılmamıştır.¹¹⁵⁰

İmâm-ı Gazâlî, İhya’ da, Âfât-ı Lisan (Konuşmanın Âfetleri) Kitabında gıybetin kötülüğünü anlatırken, “bu fiilin insanlar arasında bulunarak terk edilemeyeceğini ve bunun ancak Sıddıklar tarafından başarılabilceğini ifade etmektedir.” Bundan uzak durmak için, ancak fitneyi önleme yollarından olan Uzlet’e başvurmanın faydalı olabileceği ifade edilmiştir.¹¹⁵¹

3.3.2.4. Nemime

Nemime’nin aslı, “fısıldama¹¹⁵² ve küçük hareket” demektir. Toplumda fesada yol açan bu davranış, bir kişiyi işlemediği bir fiille itham etmek, onu lekeleme, karalama maksadıyla çekiştirmek laf dolaştırmak anlamında kullanılmaktadır. Sözü yayma işi ve bu gammazlığın etrafta kokusunun duyulması, bizzat bunu huy edinen “nemmam”¹¹⁵³ tarafından yürütülen bir faaliyettir.¹¹⁵⁴ Bu bağlamda, Arapçada etrafa koku yayan bir çeşit naneye de “nemmam”¹¹⁵⁵ denmektedir.¹¹⁵⁶ Nemime yani “söz getirip götürmek” büyük günahdır. Nemmam kişi fasıktır ve şehadeti de merdûddur.¹¹⁵⁷ Bu hususta Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “*Ey iman edenler, eğer size bir fasık haber getirirse onu tahkik edin. Yoksa bilmeyerek bir kavme sataşacaksınız da... Sonra yaptığınıza pişman olursunuz.*”¹¹⁵⁸

Kuran-ı Kerim’de, Mekke’li putperest lider tipinin “bozguncu” karakterini anlatan âyetlerde: “*hemmâzi*¹¹⁵⁹ *meşşâin binemîm*”¹¹⁶⁰ (daima kusur arayıp kınayan

¹¹⁵⁰ Dihlevî, **Huccetullah’ül-Baliğa**, II, s.1141-1142.

¹¹⁵¹ Gazalî, **İhya-ı Ulumü-din**, II, s.585.

¹¹⁵² Mustafa Çağrı, “Nemîme”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXII, s.553.

¹¹⁵³ Koğuculuk yapan, insanların aralarını bozmak için laf götürüp getiren. Bkz.(Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.452.)

¹¹⁵⁴ Çağrı, “Nemime”, (DİA), XXXII, s.553.

¹¹⁵⁵ Gazalî, **a.g.e.**, III, s.349.

¹¹⁵⁶ el-İsfahanî, **el-Müfredat Kuran Kavramları Sözlüğü**, s.1087.

¹¹⁵⁷ el-Cezirî, **Mezahibü’l-Erbaa**, VII, 692.

¹¹⁵⁸ Hucûrat, 49/6.

¹¹⁵⁹ Gıybetçi, çok koğuculuk yapan, gammaz, başkalarına dil uzatan, şunu bunu ayıplayan bir mecliste göz kırparak kardeşi ile alay eden kimse. Bkz.(Emiroğlu, **Esbab-ı Nüzül**, XIII, s.15; Elmalılı, **Hak Dini Kur’an Dili**, VIII, s.5273).

¹¹⁶⁰ Koğuculukla oraya buraya koşan, insanların aralarını bozmak için fettan, boşboğaz hafiyelik ve koğuculukla yaşayan kimse. Bkz. (Emiroğlu, **a.g.e.**, s.15; Elmalılı, **a.g.e.**, s.5273).

laf götürüp getiren)¹¹⁶¹manasında “nemîmün” ifadesi geçmektedir. Ayetlerde, nemmamı doğrulamak ve onun sözünü dinlemek de yasaklanmıştır.

Nemime, umumiyetle birinin aleyhinde konuşulan incitici sözü ona ulaştırmaktır. (“Falan senin hakkında şöyle böyle dedi” vb.) Mâverdî, Edeb’üd-Dünya ve’ d-Din adlı eserinde, “nemime” yi “şer ve fesad için koşturma” gayesi güdülen söz ve davranış kalıpları içerisinde değerlendirmiştir.¹¹⁶²

Sözün emanet olarak saklanması, yayılmaması hususunda, Rasulüllah (s.a.v.) “Sözün hıyanet edilmemesi gereken bir emanet olması sebebiyle, kişi birisine bir şey söylese sonra da etrafında başka birisinin olup olmadığına baksa o sözün emanet olduğunu ve ifşa edilmemesi / yayılmaması gerektiğini (karşıdaki şahsa) bildirmiştir.¹¹⁶³ buyurmaktadır.

Koğuculuk,¹¹⁶⁴ sadece konuşulan sözü gezdirmekle değil, mutlak sûrette hoş gitmeyen bir şeyi açıklamakla da olur.¹¹⁶⁵ Bu açıklanan, ifşâ edilen şeyin mahiyetinin yazı, işaret, gizli görüntü, kod veya şifre ile olması, onun önemsiz veya daha az önemli olduğu anlamına gelmez. Zira olaylara ve kişilere göre her işin, “görece” önem derecesi farklı olabilmektedir. Mühim olan burada açıklanması hoş olmayan bir şeyin insanlar arasında yayılmış olmasıdır. Aynı şekilde, ortaya çıkarılan durumun bir iş, bir söz veya kabahât olması arasında da bir fark yoktur.¹¹⁶⁶ Örneğin bir adamın, kendine âit malını gizlerken görülmesi ve bunun başkalarına aktarılması caiz görülmemiş, bunu yapan kişi de iki günahı (gıybet ile nemime) bir arada toplamıştır. Zira böyle bir şeyin sonucunda bir kabahât veya kusur ortaya çıkarsa bunu yapan kişi nemime yapıp sırrı ifşâ etmiş demektir ki, bu sır şahsın kabahâti bile olsa buna cevaz verilmemiştir.¹¹⁶⁷

Dilin âfetlerinden sayılan nemîme ile meşgul olanlarla ilgili: Hasan-i Basrî: “*Senin lehine söz gezdiren adam, hadd-i zatında senin aleyhindedir.*” demiştir. Bunun

¹¹⁶¹ Kalem, 68/11.

¹¹⁶² Bkz. Ebu’l-Hasan el-Mâverdî, **Edeb’üd-Dünya ved-Din**, Beyrut, 1398/1978, s.257-259.

¹¹⁶³ Ebû Davud, “Edeb”, 32; Tirmizî, “Birr”, 39.

¹¹⁶⁴ Koğucu: “Fesad çıkarmak için insanlar arasında laf taşıyan kişi.” bkz. (İbn-i Abidin, **Redd’ü-l-Muhtar**, IV, 413).

¹¹⁶⁵ Nemime, sırrı ifşâ ve açılması hoş gitmeyen şeyden örtüyü çiğnemektir. Ancak hikaye etmekte bir müslümanın faydası veya bir masiyeti def’ etmek varsa müstesnadır. bkz. (el-Cezirî **Mezahibü’l-Erbaa**, VII, 692).

¹¹⁶⁶ Gazalî, **İhya-ı Ulûmü’ d-din**, III, s.347; Cezirî, **a.g.e.**, VII, 690-692.

¹¹⁶⁷ Gazalî, **a.g.e.**, III, s. 347.

anlamı şudur ki: Her ne şekilde olursa olsun “nemmama” yani sözü yayan kişiye ehemmiyet vermemek ona bağlanmamak ve de inanmamak lazımdır. Çünkü bu gibi adamlar bir vakit dahî gıybet, hıyanet, hased, nifak, hile ve insanlar arasında bozgunculuk yapmaktan kurtulamaz. Aslında bu adam Allah’ın yasak ettiği fesad için yeryüzünde seyahatten kurtulamaz. Bugün lehinde ise yarın da aleyhinde konuşabilir ¹¹⁶⁸ ifadesi ile her şekilde “söz dolaştırın seyyahlardan” sakınılması gerektiği vurgulanmıştır.

Koğucu hakkında: Allah Rasûlü: (a.s.) “*Kesen cennete giremez.*”¹¹⁶⁹ buyurduğunda: “*Kesen kimdir? Ey Allah’ın Rasûlu, suâline cevaben: “İnsanların arasını ayıran ve “nemmamlık” eden kimsedir.*” buyurmuştur.¹¹⁷⁰

Tahir oğlu Hüseyin, oğluna mektubunda: “Yönettiğin halk içerisinde sakın kovuculara ve fitnecilere aman verme! Çünkü tüm işlerin bozulmasındaki en büyük sebep kovuculuk ve yalandır. Günahların başı yalandır. Kovuculuk da günahların son kertesi sayılır. Kovuculuğa kendini kaptırmış kimse artık iflâh olmaz. Kovuculuğa kulak veren kişi de sağlam dost edinemez.” demiştir.¹¹⁷¹

3.3.2.5. Evlilik Teklifi Üzerine Evlilik Teklifi

Halk arasında “dünürlük üstüne dünürlük” diye bilinen bu fiil evlilik teklifi yapılmış olan taraftan henüz olumsuz yönde bir cevap gelmemişken diğer taliplinin araya girerek teklif yapmasıdır.¹¹⁷² Resulü Ekrem, (s.a.v.) başkası tarafından istenip de sözü kat’ileşmeyen bir kadını istemekten men’ etmiştir. Bu konuda, Ebû Hureyre R.A.’dan rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: “*Müslüman, Müslüman kardeşinin satışı üzerine satış yapmasın ve Müslüman kardeşinin evlenme talebinin üzerine evlenme talebinde bulunmasın.*”¹¹⁷³

Kişinin, mü’min kardeşinin, nikâhına talip olduğu bir kadını istemesi doğru olmaz. Ancak ikinci kişi istemedenden önce birinci talip vazgeçmiş olursa yahut birinci talip ikincisinin istemesine izin verirse o zaman caizdir.¹¹⁷⁴ Bu konuda fukâha arasında

¹¹⁶⁸ Gazalî, **a.g.e.**,III,s.349.

¹¹⁶⁹ Buhari, “Edeb”,11.

¹¹⁷⁰ “*Koğuculuk yapan cennete giremez.*” bk.(Ebû Davud, “Edeb”,33; Buharî, “Edeb”,49-50).

¹¹⁷¹ İbn-i Haldun, **Mukaddime**, s.264.

¹¹⁷² Gazalî, **İhya-ı Ulûmü’-d-dîn**,II,95.

¹¹⁷³ İbn-i Mâce,“Nikâh”,10; Nesâî, “Nikâh”,20.

¹¹⁷⁴ **Buharî,Tecrîd-i Sarih Tercümesi**, II, s.344.

farklı görüşler vardır. Hattabî, her ne kadar bu yasağın haram ifade etmediği, ancak ahlâki açıdan sakıncalı görülen bir durumdan (bozgunculuktan) kaçındırmak için te'dip maksadıyla yasaklandığı ¹¹⁷⁵görüşünü ileri sürse de, fukahânın ekserisi bu yasağın haram ifade ettiği kanâatindedirler. Hatta Nevevî, “haram olmasında icmâ vardır.” demiştir. Fakat ikinci talibin haram olmakla birlikte, yapacağı nikâh akdi fasid olmaz. Yapılan iş haram olmakla birlikte nikah akdi geçerli (sahih) tir. ¹¹⁷⁶

Zahirîler, böyle bir evliliğin kat-i surette geçerliliği olmadığı hatta nikâhın fasid bir nikâh olması dolayısıyla derhâl feshedilmesi gerektiğini söylerler. ¹¹⁷⁷ Hanefilerin görüşüne gelince: Adamın mehir üzerinde ittifak ettikten sonra başkasının dünürü olduğu kadına dünürü olması tıpkı “bey’ al’el- bey’ “ da olduğu gibi tahrimen mekruhtur. Şayet mehir üzerinde henüz anlaşılma ise mekruh olmaz. ¹¹⁷⁸

Birinin talip olduğu nişanlanmış ¹¹⁷⁹eş adayına başka birinin araya girip de gerçekleşme ihtimali olan bir işe manî olmaya çalışması, toplumda türlü husûmetlere ve düşmanlık duygularının artmasına yol açabileceği için evlilik teklifi üstüne evlilik teklifi yapmak yasaklanmıştır. ¹¹⁸⁰

3.3.2.6. Bühtan / İftira / Yalan Söz

Sözlükte, “bir kimseye yapmadığı halde kötü bir şeyi nisbet etmek”¹¹⁸¹ demek olan iftira, ahlâk terimi olarak kişide mevcut olmayan şeyi söylemek, ¹¹⁸² birine durduk yerde yalandan asılsız bir şey isnad etmek, ¹¹⁸³“(ifk”), veya kendini temize çıkarmak maksadıyla kendi kabahatini başkalarının üzerine atmaktır. ¹¹⁸⁴ “İftira”nın hukûki ve

¹¹⁷⁵ İbnü'l- Esir el-Cezerî, **Cami'ul-Usûl**, X,s.538.

¹¹⁷⁶ İbn'ül-Esir el-Cezerî, **a.g.e.**, X,s.538.

¹¹⁷⁷ İbnü'l-Esir el-Cezerî, **a.g.e.**, X,s.538.

¹¹⁷⁸ el-Cezerî, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**, III,s.332.

¹¹⁷⁹ Nişan üzere nişan yapmak:Bayanın erkeğin nişan teklifine (“üstü kapalı olsa bile”) icabet etmesi, yahut velisinin izin vermesidir ki bu durumda başkasının, icra edilen bu nişan üzerine nişan kıyması haramdır.bkz.(İbn-i Kudame, **el-Muğnî**, IV,18).

¹¹⁸⁰ İbnü'l-Esir el- Cezerî, **Camiu'l-Usûl**, X,s.538.

¹¹⁸¹ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.232.

¹¹⁸² Cüneyt Gezer, **Gıybeti Braktıran Kitap**, (Gıybetin Vecihleri), İstanbul,2013, s.35.

¹¹⁸³ DİB. **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s.298.

¹¹⁸⁴ Nafiz Danışman, “Bühtan ve İftira”, **DİB. (Dini, Ahlakî, Edebî, Meslekî, Aylık Dergi)**, C.I, No: 6, Kasım,1962, s.27.

ahlâki bağlamdaki kullanımı daha çok “ifk, “bühtan” şeklinde gelirken fikhî manâda zina iftirası için “kazf”¹¹⁸⁵ kelimesi kullanılmıştır.

Bir Müslümana kafir diyerek ona iftira atan kimsenin onu katl etmiş gibi günah işlediğini bildiren hadiste¹¹⁸⁶ ve iftiranın, insanın uhrevî hayatını iflasa götüren kul haklarından olduğunu ifade eden hadislerde, ¹¹⁸⁷ iftira anlamında “kazf” lafzı kullanılmıştır. ¹¹⁸⁸

İslam, toplumun huzuruna zehir katan, şahsın ırzına ve mukaddesatına dil uzatarak ona “zulm”¹¹⁸⁹ eden, belki de onu öldürmekten beter hale getiren bu fiili adam öldürme derecesindeki büyük günahlardan¹¹⁹⁰ saymıştır. İftira kendisi haddi zatında haram olduğu gibi, hakikat olup olmadığı bilinmeyen belki de asılsız olan haberlere itibar etmek ve sanki doğruymuş gibi bunlara ilgi göstermek de aynı şekilde günahtır ¹¹⁹¹ve yasaklanmıştır. ¹¹⁹²

3.3.2.6.1. İftiranın Yalan İle İlişkisi

Hem kelime anlamı olarak hem de huy olarak “yalan” ile ilgili olan bu fiile,¹¹⁹³ (“iftira”) Kur’an-ı Kerim’de, icat etmek, uydurmak anlamındaki “kazib” kelimesi eşlik etmiş, ve âdeta ikisi ayrılmaz bir “gramatik nesne” grubu oluşturmuşlardır. ¹¹⁹⁴

İftira, İslâmi nasslarda yasak edilmekle birlikte, diğer semâvi dinlere âit kitaplarda da, yalan dolan barındıran iftiranın çirkin ve günah olduğu hususiyetle ifade edilmektedir. ¹¹⁹⁵ İslam’da vakî olmamış herhangi bir işten haber vermek yalandır. En çirkin günah ve fahiş ayıplardan sayılan “yalan” rüya ile ilgili olduğunda dahî, kişinin

¹¹⁸⁵ Sözlük anlamı, “atmak, sözü düşünüp taşınmadan savurmak, iftira atmak” gibi anlamlara gelir. Fıkıh terimi olarak ise iffetli bir kadına zina suçu isnad etmek demektir. bkz. (DİB. **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s.367.)

¹¹⁸⁶ Buharî, “Edeb”,44;Tirmizî, “İman”,16.

¹¹⁸⁷ Müslim, “Birr”,60; Tirmizî, “Kıyamet”,2.

¹¹⁸⁸ Mustafa Çağrı, “İftira”,(DİA),XXI,523.

¹¹⁸⁹ “İftira” kelimesi Kur’an’da “zalim” ve “kazib” kelimesiyle birlikte özel semantik bir alan oluşturmaktadır. bkz.(İzutsu, **Kavramlar**, s.68).

¹¹⁹⁰ *Ebu Hureyre’den rivayet edildiğine göre, Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “ Kişinin haksız yere bir müslümanın şeref ve namusuna dil uzatması, büyük günahların en büyüklerindedir...”*bk. (Ebû Davud, “Edeb”,35).

¹¹⁹¹ İsra,17/36; Hucurat, 49/6.

¹¹⁹² Çağrı,“İftira”,(DİA),XXI,s.523.

¹¹⁹³ Ali Osman Koçkuzu, “İftira Üzerine Birkaç Söz”, **Diyanet Dergisi**, C.XIX, No: 1,Ocak-Şubat, Mart 1983,s.55; İbn’ul-Esir, **en-Nihaye fi Garibi’l-Hadis**, Kahire,1883,1963,Tahir Ahmet Zavi, Mahmut Muhammed Tenahî neşri, III,s.443.

¹¹⁹⁴ İzutsu, **a.g.e.**, s.68.

¹¹⁹⁵ Nafiz Danişman, “Bühtan ve İftira”, **DİB. Dergisi**, C.I,No: 1,Kasım,1962,s.27.

uyanık hali gibi değerlendirilmiş ve Peygamberimiz (a.s.) bir hadisinde: “*En büyük yalanlardan biri: (Hadisin diğer metinlerinde “en büyük iftiralar)” diye de geçmektedir. Kişiyi babasından başkasına nisbet etmek, yâhut rüyada görmediği şeyi gördüm demek, veya “demediğim sözü” benim için, dedi demektir.*” buyurmuştur.¹¹⁹⁶

Ulemânın bir kısmı, kendisi ile bir maslahat gözetilen “kizb” üzerinde dahî ihtilaf etmişler ve vukûa gelmemiş işleri ihbar etmekten mutlak surette men’ etmişlerdir. Bazı ulemâ ise, Ümmü Gülsüm R. A. ’dan rivayet olunan: Rasûlüllah (s.a.v.) ’in: “*Halkın arasını düzelten ve bunun için hayır kasdı ile söz ulaştırın veya hayır kasdı ile yalan söyleyen yalancı değildir.*” buyurduğunu işittim.”¹¹⁹⁷ hadisinden yola çıkarak, kıyas yapmışlar ve maslahat olan her şeyde “kizb”i tecviz etmişlerdir. Onlara göre olmamış işi haber vermek yalnızca mazarrat olan şeylerde zemmedilmiş ve yasaklanmıştır. Bu bağlamda, Hadise göre: “*İslah-ı beyn” (İnsanların arasını düzeltmek) için yalan söyleyen yalancı değildir*”¹¹⁹⁸ kelamının manası, “yalan günahına müstehak değildir” demektir. Yalan her ne kadar “islah” için söylenmiş olsa da mahiyeti itibarıyla yalandır. Ancak bazı hususlarda “fesâdı islah” için ruhsat verilmiştir.

Zaruret karşısında menfaati sağlayacak yalan, mübah olarak kabul edilmiştir.¹¹⁹⁹ Müslim’in Ümmü Gülsüm’den rivayete ziyade olarak tahrir ettiği hadiste, Ümmü Gülsüm R.A: “*Nâsın dedikodusundan yalnız üç yerden başkasında kizbe müsâade edildiğini işitmedim*” :

- 1) *Harpte*,¹²⁰⁰
- 2) *Halk arasını islahta*,¹²⁰¹
- 3) *Kadının kocasına kocanın da karısına, aile düzeninin bozulmaması için yalan söylemesi.* ¹²⁰²

¹¹⁹⁶ Buharî, “Menakıb”,5.

¹¹⁹⁷ **Sahih-i Buharî, Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, VIII,s.111.

¹¹⁹⁸ Müslim,“Birr”, 101.

¹¹⁹⁹ Gazalî, **İhya-ı Ulûmüdin**, III,s.308; **Sahih-i Buharî Muhtasarı**,VIII,s.308.

¹²⁰⁰ “Çünkü harp hileden ibarettir.” Bk.(Tirmizî, “Birr”,26,1940).

¹²⁰¹ “İki kişinin arasını düzelten, hayır söyleyip hayır tebliğ eden kimse yalancı değildir.” bk.(Buharî, “Sulh”,Ebû Davud, “Edeb”,58).

¹²⁰² **Sahih-i Buharî Muhtasarı**,VIII,s.111.

İnsanlar arasındaki nizâ' ve fesadı ıslah¹²⁰³ etmenin İslam nazarındaki faziletini bildirmek üzere Nisa suresinin 114. ayetinde: “*İnsanların toplanıp gizli konuşmalarında hayır yoktur. Meğer ki, toplanıp konuşanlar bir sadaka vermeyi, yahut bir ma'ruf işlemeyi veya halk arasındaki “fesâdı ıslah” etmeyi emreden kimseler ola. Her kim ki bu üç hayrı, (“sadaka, ma'ruf, ıslah”) Allah rızasını dileyerek işlerse, yarın biz ona büyük bir ecir veririz*”¹²⁰⁴ buyurulmaktadır. Bunun içindir ki, toplumdaki niza' ve fesâdı izale edip düzeltmeye çalışmak menduptur.¹²⁰⁵

3.3.2.6.2. Müfteri Nâmı İle Ünlenen Kişi

“İftira” bir şahıs için olabildiği gibi bir kurum ya da bir topluluk için de olabilir. Müfterinin iftiradan kazanç olarak beklediği şey, itham ettiği kişinin hasletlerinden, makam ve mevkiinden yoksun hale gelmesi, insanlar nazarında fazilet ve saygınlığını yitirmesidir. Bu cihetten, ahlakçılar iftiracı ile hasetçi kimse arasında, çekememezlik noktasında bir benzerlik olduğunu düşünürler.¹²⁰⁶ Toplumda tabiatı bozuk insanlar tarafından sergilenen bu davranışın zarar verdiği şey yine toplumun kendisidir. Çünkü ortada toplum yoksa zaten yalnızca iki kişinin birbirine iftira atmasının bir anlamı da kalmayacaktır. Ancak toplumda bu kötü işe sebep olan her birey, öncelikle Müfteri, (iftirada en büyük hizmeti gören kişi), aradaki inanan veya aldatılan, yahut işine öyle geldiği için aldanmayı tercih eden kimseler, yani iftira müddetince topluma bu zehrin akıtılması için istihdam edilen (kullanılan) kitle veya her bir kişi tek tek sorumlu olmaktan kaçamayacaktır.¹²⁰⁷ Dolayısıyla bu toplumsal âfetten herkes nasibini alacaktır.

İftiracının esasen bu kötü fiili ile ulaşmak istediği hedefi, iftiraya mâruz kalan şahıs bundan berâat edip temize çıkmış olsa bile, atılan çamurla bühtandan üzerinde bir iz kalması ve şahsın toplumdaki manevi nüfuzunun azalması yahut tamamen yok olmasıdır.¹²⁰⁸ Halbuki bu çirkin fiilinden dolayı iftirayı atan da toplumda müfterî nâmı ile ünlenmiş ve saygınlığını kaybetmiştir.

¹²⁰³ Sulh lugatta, münaza'a ve münakaşadan sonraki müsâleha (barışma) demektir. Fesadın zıddı olan “salâh” tan türemiştir. Bkz. (**Sahih-i Buharî Muhtasarı, Tecrid-i Sarih ve Şerhi**, VIII, s. 109.)

¹²⁰⁴ Nisa, 4/114.

¹²⁰⁵ **Sahih-i Buharî Muhtasarı**, VIII, s. 110.

¹²⁰⁶ Koçkuzu, “İftira Üzerine Birkaç Söz”, **Diyanet Dergisi**, C.XIX, No:1, Ocak-Şubat-Mart, 1983, s.55.

¹²⁰⁷ Koçkuzu, **a.g.m.**, s.55-56.

¹²⁰⁸ Koçkuzu, **a.g.m.**, **Diyanet Dergisi**, c.XIX, No:1, Ocak-Şubat-Mart 1983, s.55.

3.3.2.6.3. Kur'an'a Göre İftiranın Büyük Günah Olması

Kur'an-ı Kerim'de, kişinin bilmediği şeyin peşine düşmesi yasaklanmıştır. Âyetlerde, "iftira" ve aynı kökten türeyen lafızlar elli dokuz yerde geçmektedir.¹²⁰⁹ Bazen masdarları değişmeden ("iftira, bühtan, ifk") şeklinde, gelirken bazende Nur suresinin 11. Ayetindeki, "*el-ifk*" gibi, aynı surenin 13. Ayetindeki "*ifkûn Mübin*"¹²¹⁰ (apaçık iftira) gibi, veya Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iftirada bulunmak, İslam aleyhine uydurulan asılsız söz, yahut Kur'an-ı Kerim'in uydurulmuş olduğunu iddia etmek anlamındaki "*ifk, ifkü'n kadîm, ifkü'n müftera, ifkûn'ifterah*" gibi ifadelerle de gelebilmektedir.¹²¹¹ Âyette: "*Bu büyük bir iftiradır.*"¹²¹² *Yani duyanları çirkinliğinden dolayı*¹²¹³ *dehşete düşüren bir yalandır.*" buyurulmaktadır.

İftiranın ve suçsuz bir kişiye yalandan cürm isnad etmenin büyük günahlardan olduğunu ifade eden ayette şöyle buyrulur: "*Her kim bir hata veya günah kazanır da, sonra bu kazandığı günahı hiç ilgisi olmayan tertemiz, suçsuz bir kimsenin üzerine atarsa, muhakkak ki bir iftira ve açık bir günah yüklenmiş olur.*"¹²¹⁴ Zikr edilen ayette, ("*hata*") ve ("*ism*") lafızları kullanılmıştır.

"Hata" kişinin kendisinde kalan "küçük günah" olarak ifade edilirken "ism" ise daha çok bilerek ve isteyerek meydana gelen zulüm, öldürme gibi şahsın kendisi ile sınırlı kalmayıp başkasına geçen "büyük günah" anlamına gelmektedir. Buradan anlaşılan Odur ki, iftira mâhiyeti itibarıyla, kendisi haddi zatında günâh-ı kebirden (büyük günah) olduğu için artık burada kişinin üzerine atılmış olan günah, isnad edilen suç, ister büyük ister küçük günahlardan olsun neticede iftira gibi ağır ve büyük günahın yanında bir de kendi günahını suçsuz kişiye yüklemek, mevcut günaha büyük günah ("*bühtan*") ilave etmek demektir.¹²¹⁵

Zikredilen Ayette bu kişilerin, nefislerine hainlik eden¹²¹⁶ ve geceleri fitne kurmakla¹²¹⁷ meşgul olan hainler olduğu ve bunların bir kısmının Allah Rasûlünü bile

¹²⁰⁹ Bkz.DİB., **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s.298.

¹²¹⁰ Nur, 24/11,13.

¹²¹¹ Ankebut, 29/17; Ahkaf,46/11;Sebe',34/43.

¹²¹² Nur, 24/16.

¹²¹³ Şemseddin Sami, **Kamûsu Türkî**, s.256.

¹²¹⁴ Nisa, 4/112.

¹²¹⁵ Elmalılı, **Hak Dini Kuran Dili**, III,s.81

¹²¹⁶ Nisa, 4/107.

¹²¹⁷ Bu gibi kimseler zihinlerinde veya kendi aralarında tertip etmiş oldukları kötü fikirleri herkesten gizli tutmak için geceleri toplanırlar. Ayet'i Kerime'de özellikle "*beytüter*" veya "*beyt*" ten alınmış

gaflete düşürüp saptırmak istedikleri haber verilmiştir. Buna karşılık Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ilgili Allah'ü Teala'nın, lütfuyla, onun masumiyetini ilân etmek, onun yüksek derecesini açıklamak, şükre ve mücahedeye sevk etmek maksadı gözetilmiş ve önceki azarlamanın yalnızca nimet olduğu Âyet'i Kerime'de iltifat ve lütuf ile beyan edilmiştir.¹²¹⁸ “Üzerinde Allah'ın lütfu, (nübüvvet nimeti) ve rahmeti (hıfzetmesi, koruması) olmasaydı o hainlerden bir gürûh seni muhakkak şaşırtmak istemişlerdi.” buyurulmuştur.¹²¹⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.) ümmetini fesadçılıktan uzak tutmak için iftira konusunda uyarılmış, iftiranın insanın âhiret hayatını iflasa götürecektir bir davranış olduğunu ve kul hakları arasında yer aldığını bildirmiştir.¹²²⁰

3.3.2.6.4. İftiranın En Şiddetlisi “Kazf”

Hadislerde kötülükten habersiz iffetli bir kadına zinâ iftirasında bulunmanın büyük günahlardan olduğu ifade edilmektedir.¹²²¹ Kur'an-ı Kerim'de, “Elleri ile ayakları arasında bir iftira uydurup getirmeyecekler.”¹²²² Âyetindeki “bühtan” (iftira) kelimesi zinâdan kinayedir. Bu ifade çirkin olan her fiil için olabildiği gibi, “İşlenmesi yasak ve çirkin olan bir şeyi almak, ayakla ona doğru yürümek gibi tüm fiiller için de geçerlidir.” diyenler de vardır.¹²²³

İftiranın en şiddetlisi iffetli kadına zina iftirasında bulunmaktır. Bu kişiler hem dünyada¹²²⁴ hem de ahirette lanete uğramışlardır ve onları büyük bir azap beklemektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu mesele ile ilgili hususen (5/627) tarihinde Benî Müstalik (Müreyisî) gazvesinden dönülürken cereyan eden tarihî bir hâdise (“ifk”)

“tebyit” mastarından türemiş olan lafız kullanılıp “bir işi geceleyin yapmak gecelemek, geceleyin düşünmek” anlamına gelmektedir. Bk. (Elmalılı, a.g.e., III,s.80; Nisa,4/114.âyetinde, Onların fısıltılarının, gece fesatçılık yapmak için toplanıp konuşmalarının çoğunda hayır olmadığı da ifade edilmiştir. Bk. (Elmalılı, a.g.e., s.82).

¹²¹⁸ Nisa,4/ 112.

¹²¹⁹ Nisa,4/114. (Tume'nin kavmi onun hırsız olduğunu bildikleri halde suçu bir yahudiye isnad etmek istemişlerdi. Hz. Peygamber'den onu beraat ettirmesini rica ettiklerinde Allah Rasulü de görünüşte Müslüman olan Tume'nin yeminine ve Beni Zafer'in şahitliğine dayanarak öyle yapmak istemiş, sonrasında temiz (iftira edilen kişi) ile haini birbirinden ayıran ayet inzal olmuştu).Gnş.blg. için bkz. (Elmalılı, a.g.e.,III,s.78-84).

¹²²⁰ Müslim, “Birr” ,60.

¹²²¹ Buharî, “Vesaya” ,23.

¹²²² Mümtetine,60/12.

¹²²³ el-İsfahanî, el-Müfredat, s.173.

¹²²⁴ Dünyada şahadetlerinin kabul edilmemesiyle, kendilerine ebediyyen fasıklık damgası vurulmuştur. bkz.(Udeh,İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk, II,253).

örnek olarak seçilmiş ve Allah Rasûlünün zevcesi Hz. Aişe R.A. ‘ın nasıl suçsuz yere böyle bir iftiraya maruz kaldığı ve nihayetinde Cenab’u Hak tarafından vahy olunan ayetler ¹²²⁵ile namuslu olduğu, kendisine dil uzatanların ise müfterî ilan edildiği, unutulmaz bir ibret dersi olarak anlatılmıştır.

Bu konuda inzal olunan ayetlerde, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in mübarek zevcesine iftira edenlerden her birinin işlemiş olduğu bu büyük günaha (zina iftirası) karşılık cezaya çarptırılacağı, elebaşılık yapan kişinin¹²²⁶ ise azabının daha büyük olacağı bildirilmektedir. Âyet-i Kerime’de: “*Onu dilinize dolamıştınız. Bilmediğiniz şeyleri ağızınıza alıyordunuz. Onu önemsiz bir şey sanıyordunuz. Oysa Allah katında önemi büyüktü! Onu işittiğinizde, “Bu mevzuda konuşmamız yakışık almaz; haşâ bu büyük bir iftiradır!” demeniz gerekmez miydi?” Şayet siz mü’min kişiler iseniz Allah, buna benzer bir şeye bir daha dönmemenizi tavsiye eder.*” buyurulmaktadır.¹²²⁷

Ayetlerde, müslümanların iftirayı (ifk) duyduklarında hüsn-ü zan besleyerek bunun apaçık bir iftira olduğunu söylemeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Bu türden iddialarına dört şahit getirmeyenlerin Allah indinde yalancı oldukları, İslam toplumunun da bu kötü söz ile fesâdın yayılmasına fırsat vermesinden dolayı çarptırılacağı büyük azaptan ancak Allah’ın lütfu ile kurtulabildiği ifade edilmektedir.¹²²⁸ Neticede fesadlarının karşılığı olarak İfk ayetleri inzal olunduktan sonra iftiraya karışanlara “hadd-i¹²²⁹ kazf“ cezası ¹²³⁰icra edilmiştir. ¹²³¹

¹²²⁵ “Size bir iftira ile gelenler bir avuç kişidir. Siz bu iftirayı size bir şer sanmayın. Belki de sizin için hayırdır. Onların her birine ise yaptıkları kötülüğün karşılığı var. Onlar arasından bu büyük cinayete girişenlere ise büyük bir azap vardır...” bk. (Nur, 24/15).

¹²²⁶ Baş tahrikçi Abdullah Ubey İbn Sel’ül, fitne faaliyetini yürütürken bunu bizzat ağızıyla söylemek yerine dedikoduları toplayıp onlara şekil verip başkasından naklediyordu. Halbuki fitnenin, mel’anetin ve iftiranın kaynağı, elebaşı oydu. Hadd-i Kazf’in meşruiyeti açısından açıkça iftirayı dil ile ifade etmediği için hadd tatbik edilmese de ayette her bir kimsenin cezadan hissesini alacağı en büyüğünü taşıyana ise azabın en büyüğünün layık görüldüğü ifade edilmektedir. Bkz. (M. Said Ramazan el- Bûtî, **Fıkhu’s-Sire, Peygamberimiz sav.’in Uygulamasıyla İslam**, s.302.)

¹²²⁷ Nur, 24/15-17.

¹²²⁸ Nur, 24/11-14.

¹²²⁹ el-Cezerî, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**, bk.(Haddi Kazif Bâbı),VII,330-335

¹²³⁰ Kur’an-ı Kerim’de, “*Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra bunu isbat için dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen bozguncudurlar. Ancak bundan sonra tövbe edip islah olanlar müstesnadır. Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir.*” buyurulmaktadır.bk. (Nur, 24/4-5).

¹²³¹ Rasulü Allah (s.a.v.) vahyi müteakip nazil olan ayetleri halka okuduktan sonra Mistah b. Esase, Hassan b. Sabit ve Hamnetü binti Cahş bu işte çok ileri gittiklerinden kendilerine hadd vuruldu. Bkz. (el- Bûtî, **Fıkhu’s-Sire**, s.302).

Beşerî hukukta iftira suçunun cezası, genellikle hapis ve tazminat cezası, ya da her ikisinin birlikte tatbik edilmesidir. Ancak, İslam Hukuku, şeref ve haysiyetleri rencide eden kazf için bu cezaları yeterli bulmaz. İnsan tabiatı daha çok bedeni cezadan korkar. İslam hukuku bu noktada beşer tabiatını kullanmış, hükümleri ve cezaları da bu yaratılıştaki köklü esaslar üzerine bina etmiştir. İslam'ın uzak ve yakın gelecekte uygulamaya elverişli bir sistem oluşunun sırrı, insan tabiatının zamanın değişmesiyle değişmemesidir.¹²³² Kazf suçunun cezası da bu tabiat üzerine bina edilmiştir.

3.3.3. Fesada Yol Açan İktisadî Noktadaki Olumsuzluklar

3.3.3.1. İktisat ve İsrâf

İktisad kelimesi arapça “ksd“ fiil kökünden türemiş olup, mu'tedil davranmak, adaletli olmak,¹²³³ orta yolu tutmak, israftan kaçınmak hesaplı ve tutumlu olmak¹²³⁴ ifrat ve tefritten uzak durmak anlamlarına gelir.¹²³⁵

Kur'an-ı Kerim'de, “*Öyleyse Allah'tan korkun ve bana itaat edin ve dünya üzerinde bozgunculuk yapan-dirlik ve düzen vermeyen ve asla doğru bir iş işlemeyen müsriflerin emrine boyun eğmeyin.*”¹²³⁶ âyetlerinde, “iktisad”ın karşısındaki “müsrif” kargaşa çıkaran, hayır işlemeyen kişi olarak ifade edilmiştir.¹²³⁷

Farklı âyetlerde, yine aynı kökten gelen iktisad kelimesi, davranışlarda aşırılığa düşmeme, orta yolu tutma¹²³⁸ tutumlu olma¹²³⁹ anlamlarında kullanılmış, “İsrâf edenler, (ölçüyü taşıranlar) cehennemden halkıdır”¹²⁴⁰ buyurulmuştur.

Lokman (a.s.) da oğluna verdiği nasihatte orta yolu şöyle ifade etmektedir: “*Va'ksid fi meşyike / Yürüyüşünde ölçülü hareket et ve sesinin tonunu da düşür.*”¹²⁴¹

Çeşitli hadislerde de “muktesid” orta yolu tutan ölçülü davranan anlamında kullanılmıştır. “Kasd” ve “iktisat” hadislerde birbirinin yerine kullanıldığında çok

¹²³² Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, II, 255-256.

¹²³³ el-İsfahani, **el-Müfredat**, s.848.

¹²³⁴ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.243.

¹²³⁵ DİB. **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s.306.

¹²³⁶ Şuara, 26/150-152.

¹²³⁷ Bkz. İzutsu, **Dini ve Ahlaki Kavramlar**, s.233-236.

¹²³⁸ Fatır, 35/32.

¹²³⁹ Bkz. Recep, Aykan, **Kuran Fihristi**, s.563.

¹²⁴⁰ Bkz. DİB. **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s.306.

¹²⁴¹ Lokman, 31/19.

daha geniş anlam ihtiva edip, ibadetler, tüm insani davranış şekilleri, mâli harcamalar ve orta/doğru yolu tutma anlamında kullanılmıştır.¹²⁴²

Bir fıkıh terimi olarak iktisat, “israf ve cimrilikten kaçınarak gereken yerde gerektiği kadar harcama yapmak” demektir. Ayrıca servetin üretim tüketim ve dağılımını inceleyen bilim dalına da iktisat denilmiştir.¹²⁴³Bu bağlamda “ekonomi ve iktisat” eş anlamlıdır. İktisadın konusu yalnız mal ve ticaret ile sınırlı olmayıp, “siyasi iktisat, sosyal iktisat” gibi dalları ve alanları da mevcuttur.¹²⁴⁴ İktisadîlik ve iktisat bilgisinin servetten üstün olduğu ve en yüksek ahlâkî olgunluk olan mürüvvetin de ancak iktisadî faaliyet ile mümkün olacağı ifade edilmiştir.¹²⁴⁵

Bu hususda, Kuran-ı Kerim’de Yüce Allah, harcama ve tüketim konusunda iktisatlı davranmaya ve sonucunu düşünmeden şuarsuzca ve cahilce harcama yapmaktan kaçınmaya çağırır ve şöyle buyurur: “*Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün açarak da savurma! Sonra kınanmış pişman bir halde oturup kalırsın.*”¹²⁴⁶ “*Onlar ki, harcadıkları vakit israfa da kaçmazlar, cimrilik de yapmazlar; ikisi arasında orta bir yol tutarlar*” buyurulmaktadır.¹²⁴⁷ Ayette, cimrilik de savurganlık da ifrat olarak görülmüş ve itidâlin, yani orta yolun ancak iktisad ile mümkün olacağı vurgulanmıştır.

3.3.3.2. Kapitalist Anlayış

Kapitalizm, “serbest girişim ekonomisi” olarak bilinen ve batıda feodalizmin çöküşünden itibaren egemen olan iktisadî sistemin adıdır. 16. Yüzyıldan sonra sürekli gelişen bu anlayış, 1929’daki büyük bunalımın ardından devletin, ekonomiye müdahale etmemeyi öngören “bırakınız yapsınlar” (*laissez-faire*) politikasını sona erdirerek bir süreliğine sistemin geleceği ile ilgili kuşkuya yol açıtsa da II. Dünya savaşından sonra ABD, İngiltere, AFC ve Japonya’daki başarısı, kapitalist sistemin yaşama gücünü sürdürdüğünü göstermiştir.¹²⁴⁸

¹²⁴² Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**, s.26.

¹²⁴³ Erdoğan , **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.244.

¹²⁴⁴ DİB. **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s.306.

¹²⁴⁵ Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**, s.29,31.

¹²⁴⁶ el-İsra, 17/29.

¹²⁴⁷ el-Furkan, 25/67

¹²⁴⁸ **Britannica**, XII,543.

Öncelikle, İslama göre dünyadaki tüm iktisadî faaliyetlerin amacı, insan hayatındaki temel ihtiyaçların karşılanmasıdır.¹²⁴⁹ Batılı iktisatçıların kapitalist anlayışı ise eşyayı kutsallaştırmakta ve bu ihtiyaç kavramının sınırlarını olabildiğince genişletip tüketim kültürünü bir yaşam felsefesi ve hayatın gâyesi haline getirmektedir.¹²⁵⁰

Tüketimi körükleyen en büyük faktörlerden birisi şüphesiz ki küreselleşmedir.¹²⁵¹ Bu bağlamda çok uluslu büyük şirketlerin global ölçekte dünya ekonomisine hakim olmasıyla birlikte günümüz dünyasında reklam ve moda yolu ile yayılan bir tüketim çılgınlığı yaşanmaktadır.¹²⁵² Değerler hiyerarşisinde iktisadî faaliyetin dinamiği sosyal adalet ve bunun getirdiği sosyal refahtır. Halbûki sınır tanımayan istek ve arzuların ön plana çıktığı tüketim eyleminde insanı motive eden tek şey kişinin kendi menfaatidir.¹²⁵³

Hal böyle olunca, hedefi fertlerin zarûri ihtiyaçlarını karşılamak ve insanca bir hayat yaşamalarını sağlamak olan iktisat faaliyeti amacından şaşmış, bil'akis bencilliğin ve çıkarıcılığın ön planda tutulduğu, ahlâkî ve manevî sınırları ortadan kaldıran “ekonomik özgürlük”¹²⁵⁴ adı altında toplum çıkarlarını hiçe sayan bir hüviyete bürünmüştür.¹²⁵⁵ Halbuki birey kendini mâli tasarrufları noktasında Allah’a karşı sorumlu hissetmelidir. Çünkü bütün mülklerin gerçek sahibi Allah’tır.¹²⁵⁶ İnsanlar sadece yeryüzünde Allah’ın halifesi¹²⁵⁷ ve kendilerine verilen servet ve mülklerin bekçisi niteliğinde yüce Allah tarafından tayin edilmiş emanetçi ve vekillerdir.

¹²⁴⁹ Bu hususta Osmanlıdaki iktisadî anlayışa bakıldığında tarihin tüm zamanlarında Osmanlı ekonomisi, tabiri caizse “ihtiyaç ekonomisi” olarak faaliyet göstermekteydi. İnsan ekonomisi için midir? Yoksa ekonomi insan için midir? Sorusu sorulduğunda, Osmanlı zihni, hiçbir mübhemliğe mahal vermeyecek şekilde “ekonomi insan içindir” cevabını verirdi. gnş.blg. için bkz. (Mehmet Genç vd. “İktisadi Kalkınma ve İslam/ Kalkınma Meselemize Tarihi Bir Yaklaşım”, **İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay.**,s.219).

¹²⁵⁰ Bkz. Muhammed b. es-Sadr, **İslam Ekonomi Doktrini**, s. 270-290.

¹²⁵¹ Bkz. Michael S. Drake, **Küreselleşen Dünyada Siyaset Sosyolojisi**, Bilge Kültür Sanat, Çev: Hüsamettin İnanç, 1. Basım, İstanbul, 2016, s.192-198.

¹²⁵² Robert Holton, “Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları”, **Sosyoloji Konferansları**, no: 47, (2013) s. 59-75.

¹²⁵³ Bkz. Cengiz Çağla, **Merak Edenler İçin Demokrasi**, s. 120, 212, 220; Ayrıca bkz.. es-Sadr, **İslam Ekonomi Doktrini**, s. 255-285.

¹²⁵⁴ Bkz. Muhammed b. es- Sadr, **a.g.e.** , s. 294-298.

¹²⁵⁵ es- Sadr, **a.g.e.**, s. 243-293.

¹²⁵⁶ Âl-i İmran, 3/189.

¹²⁵⁷ Bakara, 2/30-39.

Bu hususta Allah (c.c.) Fatır suresinin 39. Âyetinde şöyle buyurmaktadır:
“O Allah ki, sizi yeryüzünde halife kıldı. Artık kim küfrederse onun küfrü aleyhinedir. Kâfirlerin küfrü de Rablerinin yanında (kendileri için) gazaptan başka bir şey arttırmaz.”¹²⁵⁸“Eğer Allah dilerse sizi giderir ve sizin arkanızdan dilediğini yerinize getirir.”¹²⁵⁹

Madem ki bu servetleri idâre hususunda insan hilâfet makâmına lâayk görüldü ise öyleyse kendisini halef tayin eden Rabbinin talimatlarına da uymak zorundadır. Bu sorumluluk Ayet’i Kerime’de şöyle ifade edilmektedir:

“Allah’a ve Rasûlüne iman edin. Sizi üzerinde “halif”ler kıldığı (“mallar”) dan infakta bulunun. Sizden iman edip de infakta bulunanlar için büyük sevap vardır.
1260

İnsanoğlu sâhip olduğu dünya mülkü ile ilgili topluma karşı da sorumludur. Çünkü bir memlekette üretilen mallar üzerinde gerçek mal sahibinin hakkı olduğu gibi toplumun da hakkı vardır. Şöyle ki, kişi bu malı, israf ederek, ülke iktisadını, dolayısıyla da toplumu zarara uğratmış olacaktır.¹²⁶¹ Şâyet malını israf eder yahut fesad ve bozgunculuk unsuru haline getirirse gerektiğinde toplum onun eline vurarak (“mecâzi anlamda”) fâaliyetini durdurma ve onun fesadçılığına mâni olma hakkına sahiptir.¹²⁶² Nitekim Rasulullah (s.a.v.) malını fesad ve bozgunculuk unsuru haline getirdiği için Semüre b. Cündüb’ün eline vurmuş ve ona; “Sen zararlı bir adamsın” demiştir.¹²⁶³

3.3.3.3. Haksız Kazanç/ Emeksiz Zenginleşme

Kişinin hukuksuz bir şekilde başka birinin mal varlığı aleyhine sebepsiz zenginleşmesi ve malının çoğalması, haksız iktisab olarak tanımlanmaktadır.¹²⁶⁴ Sebepsiz iktisab, iktisadî anlamda toplumun huzurunu bozan ve cemiyeti kutuplaştıran bir fiil olması dolayısıyla şer’an yasak edilmiştir.

¹²⁵⁸ Fatır, 35/39.

¹²⁵⁹ Fatır, 35/16.

¹²⁶⁰ Hadid, 57/7.

¹²⁶¹ Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**, s.188.

¹²⁶² Muhammed b. es-Sadr, **İslam Ekonomi Doktrini**, s. 537-540.)

¹²⁶³ Ebû Dâvud, Sünen, “Akdiye” I, H. no: 3636, **Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi**, Şamil Yay., XIII,s.235-236.

¹²⁶⁴ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.174.

“Borçlu olmadığı şeyi vermek ” (hatâen- veya rüşvet olarak) “İrade dışında iki mülkün karışması”, “Takdiri karşılık” (bir tarafın istifadesine karşı diğerinin bedel talep etme hakkı) vb.durumlar sebepsiz iktisab (haksız kazanç) örnekleridir.¹²⁶⁵

Henüz milâdi ikinci asırda, hukukçular “bir kimsenin başkasının zararına haksız olarak bir kazanç sağlaması tabii kanunlara ve insafa uygun değildir” diyerek bunu reddetmişlerdir. Daha sonraki yeni yasalarda da sebepsiz iktisab (haksız kazanç) kaynağı, umumi bir prensip olarak kanunlaştırılmıştır. Örneğin, Alman Medeni Kanunu, 812. Maddesinde: “Hukûki bir sebep bulunmaksızın bir başkası hesabına (zararına) bir şey edinen ve kazanan bunu ister o kimsenin vermesiyle, ister başka bir yol ile edinmiş olsun iâde etmek ile mükelleftir” şeklinde tanzim etmiştir.¹²⁶⁶ Hüküm, İslam Hukukunda da aynı şekilde düzenlenmiştir: “Sebepsiz olarak bir kazanç elde eden her şahıs, bu kazancı sebebiyle zarara uğrayanın zararını, kazancı ile sınırlı olmak üzere karşılamak (karşılığını ödemek) zorundadır.”¹²⁶⁷ Çünkü İslam hukuku, şahıslar arasında yapılan medenî ve hukukî muamelâtı rıza prensibine dayandırmış, ve şahsın rızası ve izni dışında yapılan tüm mâli tasarrufları yasaklamıştır.¹²⁶⁸

Âyet-i Kerime’de: “*Mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin*”¹²⁶⁹ buyurulmaktadır. Yasağın nass’dan diğer bir delili, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in “*Hiçbir kimsenin haksız yere kardeşinin malından alması helal değildir.*”¹²⁷⁰ *Gönül hoşnutluğu ile olmadıkça bir Müslümana diğer Müslümanın malı helal olmaz.*”¹²⁷¹ hadisidir.

Emeksiz zenginleşmenin temelinde meşru yollar dışında dürüstlükten uzak bir ticaret anlayışı vardır. Bu hususta Kur’an-ı Kerim, ticarete dürüstlüklerini kaybeden Medyen halkını “müfsitler” olarak vasıflamıştır.¹²⁷²

İnsanı fesada sürükleyen dünyadaki imtihanı (fitnesi) ile ilgili Hz. Peygamber, (s.a.v.) Ümmetinin karışıklığa düşeceği en büyük meselenin “mal” olacağını bir hadisinde şöyle ifade etmektedir: “*Her ümmetin bir fitnesi vardır, benim ümmetimin fitnesi de maldır.*”¹²⁷³

¹²⁶⁵ Ali Kaya-Halit Çalış, “Haksız İktisap”, TDV İslam Ansiklopedisi, XV,s.214.

¹²⁶⁶ Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, II,454.

¹²⁶⁷ Karaman, **a.g.e.**, II, s.467.

¹²⁶⁸ Ali Kaya-Halit Çalış, “Haksız İktisap”, (DİA), XV,s.214

¹²⁶⁹ Bakara, 2/188;Nisa,4/29.

¹²⁷⁰ Müsned, 5,425.

¹²⁷¹ Müsned, 5,72,113.

¹²⁷² Hud,11/85; İsra,17/4; Şu’arâ, 26/181-183.

¹²⁷³ Tirmizî, “Zühd”, 26.

Bey-ı Mebrur

Kapitalizm, mülk sahibine kazancın tüm türlerini helal kılmaktadır. İslâmiyet ise tüm bu haklara belli noktalarda bazı sınırlamalar getirmektedir. İslâma göre kişi istediği gibi kazanıp (gayr-i meşru- sebepsiz zenginleşme) servetine servet katamaz. İslamiyet tüm haksız kazanç türlerini yasaklamış¹²⁷⁴ yalnızca yasal sınırlara ve şartlara uygun bir servet arttırımına müsaade etmiştir. İslamda sadece emek ürünü kazanç ve ticari kazanç helal görülmektedir. ¹²⁷⁵İslam, emekçinin ürettiği ürüne sahip olmasını kabul eder. ¹²⁷⁶ Fakat işçinin veya işverenin elinde bulunan malı faiz veya sebepsiz iktisab yoluyla fazlalaştırıp haksız kazanç elde etmesini kabul etmez.¹²⁷⁷

İslam devleti, iktisadî ve malî siyaset noktasını üç temel hedefe dayandırır: “İktisadi bağımsızlığın sağlanması, israfın bertaraf edilmesi, ve âdil gelir dağılımı ile servet ve mülkiyetlerin yaygınlaştırılması.”¹²⁷⁸

İslam’da kişinin ailesinin nafakasını temin için çalışması farzdır. Fakirlere ve akrabaya yardım için farz olan miktardan daha fazla çalışmak ise müstehabdır. Miras bağış gibi yardımlar dışında insanın maddi ve manevi serveti ancak çalışarak elde edilebilir. ¹²⁷⁹ “Genel servetler” olarak ifade edilen, araziler ve çıkarılan açık madenler veya gizli madenler zaten aslı itibariyle kimseye ait olmayıp toplumsal mülkiyet çerçevesinde değerlendirilirler. ¹²⁸⁰ Özel servetler kapsamına giren menkul veya gayri menkul malları kazanmak ve mülk edinmek ise ancak emek ile olur.¹²⁸¹

Kur’an-ı Kerim’de: “*Hakikaten insan için kendi çalıştığından başkası yoktur*” buyurulmuştur.¹²⁸²

Hâkim’in Müstedrek’indeki rivayete göre Ebû Burde R.A. şöyle aktarmaktadır: “*Bir kere Rasulü Allah (s.a.v.)’e soruldu: “Hangi kazanç daha temizdir?” Cevaben: Kişinin el emeği ile kazancı ve “bey-ı mebrur” efdaldir*”¹²⁸³

¹²⁷⁴ Bakara, 2/257.

¹²⁷⁵ Muhammed b. es-Sadr, **İslam Ekonomi Doktrini**, s.340.

¹²⁷⁶ Bkz. Yeniçeri, **İslamın Emeğe Bakışı ve Emek Hayatını Düzenlemesi**, s.116-117.

¹²⁷⁷ Muhammed b. Es-Sadr, **a.g.e.** , s.358.

¹²⁷⁸ Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, II, s.229.

¹²⁷⁹ Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**, s.146-147.

¹²⁸⁰ bkz. Muhammed b. es-Sadr, **İslam Ekonomi Doktrini**, s.465-475; Maverdî, **Ahkâmu’s-Sultaniyye**, s.223-224.

¹²⁸¹ Muhammed b. Es-Sadr, **a.g.e.** , s.358.

¹²⁸² Necm, 53/39.

¹²⁸³ **Sahih-i Buhari Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercemesi**, VII, s.124.

buyurdular. Diğer bir hadiste: “Hiç kimse el emeği ile kazandığından daha hayırlı bir yiyecek yememiştir.”¹²⁸⁴ buyurulmaktadır.

3.3.3.4. Tenacüş / Müşteri Kızıştırma

İslam hukukunda “neceş”¹²⁸⁵ ve “münaceşe”¹²⁸⁶ adıyla bilinen bu terim satış bedelindeki sünî fiyat arttırımı¹²⁸⁷ demektir. “Müşteri kızıştırma”¹²⁸⁸ olarak da ifade edilen bu kavram, satıcı ile alıcı arasına girerek, tâbiri caizse pazarlığı kızıştırarak (kendisi almaya talip olmadığı halde)¹²⁸⁹ “gerçek kıymetinin üstünde” malın fiyatını arttırıp asıl müşteriyi aldatarak daha fazla para ödemesini sağlamaktır.¹²⁹⁰ Böyle bir satış “hileli alışveriş”¹²⁹¹ grubuna girer,¹²⁹² ve her ne kadar satım akdi gerçekleştiği için satışın hukuki geçerliliği olsa da bu cinsden bir satış toplumda çirkin görülmüştür.¹²⁹³ Bu türden satış genelde, alıcı gibi davranan kişinin (müşteri kızıştıran şahıs) satıcı ile anlaşıp ona satışta ortak olması veya belli bir miktar komisyon karşılığında (malın bir kısmı veya para vb.) anlaşması sonucunda gerçekleşir.¹²⁹⁴

Muvattaa’da İbn-i Ömer R.A.’den rivayet olunan bir hadiste: “*Bey-ı Necş*” haramdır. *Rasûlullah (s.a.v.) ondan nehy etmiştir*“¹²⁹⁵ buyurulmaktadır. Şayet bâyi’, (satıcı-tüccar) “Naciş” (fiyatı arttıran kişi)¹²⁹⁶ ile beraber hareket edip de alıcıyı kandırırlarsa, o zaman tüccar da necş satışındaki günaha ortak olmuş olur.¹²⁹⁷

Ne yazık ki günümüzde açık arttırmalarda bu yola sıkça başvurulmakta ve alıcı olmadığı halde alıcı rolünde satışa giren kişi, fiyatı yükseltip satıcı lehine kazanç

¹²⁸⁴ Buharî, “Buyû”, 15.

¹²⁸⁵ Hadiste “*neceş*” lafzı, kaçırarak/ dağıtmak anlamında kullanılmıştır. Avını yuvasından kaçırarak avcıya da “*naciş*” denilmiştir. Bk. (Müslim, “Nikah”, 38; Tirmizi, “Buyû”, 57; Nesaî, “Müzaraa”, 1); Hadiste kasd edilen manâ bir çeşit hile ve aldatmadır. bk. (Serahsî, **Mebsut**, XV, 104).

¹²⁸⁶ Karaman, **a.g.e.**, II, s.101.

¹²⁸⁷ Döndüren, **Delilleriyle T. ve İ. İlmihali**, s.231.

¹²⁸⁸ İbn-i Teymiye, **Bir İslam kurumu olarak Hisbe**, s.33; İbn-i Rüşd, **Bidayet-ül-Müctehid**, I.620.

¹²⁸⁹ İbn-i Rüşd, **a.g.e.**, II, s.632.

¹²⁹⁰ Döndüren, **T.ve İ. İlmihali**, s.231.

¹²⁹¹ Malikilere göre bu akit, ayıp ve kusuru gizlenerek bir şeyi satma ile aynı hükme tâbidir. bkz. (Karaman, **a.g.e.**, II, 101).

¹²⁹² el-Cezirî, **Mezahibü'l-Erbaa**, III, 326.

¹²⁹³ Döndüren, **T. ve İ. İlmihali**, s.231.

¹²⁹⁴ Karaman, **a.g.e.**, II, 101; Döndüren, **T. ve İ. İlmihali**, s. 231.

¹²⁹⁵ El-Muvatta, “Buyû”, 45.

¹²⁹⁶ el-Cezirî, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**, III, s.326-327.

¹²⁹⁷ el-Cezirî, **a.g.e.**, III, s.326, 327.

sağlamakta, kimi zamanda açık arttırmadan çekilerek malın belirli bir alıcı menfâatine kıymetinden daha düşük bir değere satılmasını sağlamaktadır.¹²⁹⁸

Esasen İslam'da açık arttırma yolu ("müzayede satışı")¹²⁹⁹ ile satışa sünnette cevaz verilmiş,¹³⁰⁰ve bu tür satışlar fıkıhta "müzayede akdi"¹³⁰¹ çerçevesinde değerlendirilmiştir. Hatta bizzat Allah Rasûlü (a.s.) tarafından yoksul bir sahabenin malı, açık arttırma yolu ile en yüksek fiyatı veren kişiye satılmıştır.¹³⁰² Burada dikkat edilmesi gereken husus, açık arttırmaya fesad karıştırmamaktır.¹³⁰³ Mal veya hizmet alımı ile ilgili ihalesi yapılan işlerde, ihaleye katılmak isteyen veya katılan kişilerin ihale şartlarını ve de özellikle fiyatı etkilemek için aralarında gizli veya açık anlaşma yapmaları da bu grupta değerlendirilebilir.¹³⁰⁴

Fukahâ, her ne sebeple olursa olsun "necş" "satışı yapan veya ona ortak olanın "asi" ve "günahkâr"¹³⁰⁵ olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir.¹³⁰⁶

3.3.3.5. Satış Üzerine Satış / Bey' Ale'l-Bey'

"Din kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmak suretiyle" gerçekleşen ve nehy olunan bu satım şekli,¹³⁰⁷ satıcının malına belli bir fiyat istemesi, müşterinin de bu fiyata râzı olmasından sonra başka bir müşterinin gelip birinci müşterinin yaptığı

¹²⁹⁸ Bkz. Karaman, **a.g.e.**, II,s.103.

¹²⁹⁹ T.B.K. içerisindeki müzayede ile ilgili maddeler ile İslam hukukunun müzayede esasları arasında esasa tealluk eden bir aykırılık yoktur: " Kanuna ve ahlâka mugayir tertibatla müzayedeye fesat karıştırılmış ise her alâkadar tarafından on gün zarfında itiraz edilebilir." Bk. (T.B.K. md.226); "Cebri müzayedelerde satım, müzayede memurunun ihalesi ile mün'akid olur." Bk. (T.B.K. md.225.) vd.

¹³⁰⁰ Ebu Davud, "Zekat", 26,(1641); Tirmizî, "Buyû", 10,(1218); İbn-i Mace, "Ticaret",25,(2198); Bkz. Merginani, **el- Hidaye Tercemesi**, III, s.89.

¹³⁰¹ Karaman, **a.g.e.**, II,s.102

¹³⁰² Hz. Peygamber, hiçbir iş yapmayı kendisinden para isteyen Ensar'dan birine, kendi imkanları ile nasıl ticaret yapabileceğini gösterir ve onu denetim altında tutarak ticarete alıştırır, para kazanmayı öğretir. Olay şöyle cereyan eder: Rasulullah ona evinde bir şeyler bulunup bulunmadığını sorar. O da bir kısmını giydikleri, bir kısmını yaygı olarak kullandıkları keçe ile su içtikleri bardakları olduğunu söyler. Resulullah bunları getirerek açık arttırmaya sunar. İkisi, iki dirheme alıcı bulur. Hz. Peygamber, adama, bir dirhem ile evine yiyecek almasını bir dirhem ile de keser alıp kendisine getirmesini tembihler. Rasuluallah kesere kendi eliyle bir sap takar ve adama dağa gidip çalı çırpı toplamasını ve satmasını söyler. Adam önce15, sonra 10 dirhem kazanınca bu sefer bir kısmı ile yiyecek bir kısmı ile de elbise almasını söyler ve bunun kıyamet gününde yüzünde bir dilencilik lekesi olarak gelmesinden çok daha hayırlı olduğunu bildirir. Bkz.(Ebû Davud, "Zekât"26).

¹³⁰³ Döndüren, **Delilleriyle T. ve İ.İlmihali**, s.231.

¹³⁰⁴ Zeki Hafizoğulları; Muharrem Özen, "**Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Topluma Karşı Suçlar**",U.S.A.Yayıncılık, Ankara, 2012,s.409.

¹³⁰⁵ Karaman, **a.g.e.**, II, s.101.

¹³⁰⁶ Döndüren, **T.ve İ. İlmihali**, s.231.

¹³⁰⁷ el-Cezerî, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**, III,s.332.

pazarlığa müdahale ederek malı aynı fiyattan veya daha pahalıya satın almasıdır.¹³⁰⁸Müşterinin: ” O malı ona satma! Ben senin talep ettiğin rakamdan daha fazlasını öderim.” demesi gibi.¹³⁰⁹

Bu satış şekli iki müşteri arasında değil de iki satıcı arasında da gerçekleşebilir. Şöyle ki satıcı malını satmak üzereyken, başka birisinin araya girip o malı kendisine daha ucuza satacağını söyleyerek müşteriyi malı almaktan caydırması şeklinde olur. Her iki şekilde de insanlar arasında bozgunculuğa sebep olan bu fiil “tahrimen mekruhtur.”¹³¹⁰ Kâsani de, bu türden satışı “mekruh satım şekilleri” sınıfında değerlendirmiştir.¹³¹¹Hanefî mezhebine göre, esasen buradaki yasaklama, satım akdinin dışında ona bitişik olmayan bir sebebe dayanmaktadır.¹³¹² Zaten akit, mekruh olsa da şer’an muteberdir.¹³¹³ Buradaki yasaklamanın gayesi, iki din kardeşi arasında fesada yol açabilecek bir işin gerçekleşmesine mâni olmaktır.¹³¹⁴ Pazarlık üzerine pazarlık ve satış üzerine satış, zarar veya aldatma sebebiyle yasak edilmiş satış türüdür, ve bizzat Allah Rasûlü tarafından yasaklanmıştır.

Rasûlullah (s.a.v.), bir hadisinde: “*Adam kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmaz*”¹³¹⁵buyurmuşlardır. Hadisdeki “*satış yasağı*”¹³¹⁶ ifadesinden anlaşılan, bu satışın mü’min kardeşliğine zarar vermemesi ve mü’minler arasında menfaat çatışmasına yol açmaması gerektiğidir.¹³¹⁷

Hanefî ulemâsının bu meseledeki görüşü: “Başkasının pazarlığı üzerine pazarlık yapmak, eğer satıcı ile alıcı, belirledikleri fiyat üzerinde bir anlaşmaya vardılarsa, ve bu anlaşma sonucunda satıcı satmaya meyilli ise o zaman tahrimen mekruh olur” şeklindedir. Şafî ve Hanbelilere göre ise, haramdır.¹³¹⁸Ancak satıcı taraf

¹³⁰⁸ Karaman, **a.g.e.**, II, s.99.

¹³⁰⁹ el-Cezerî, **a.g.e.**, III,s.332.

¹³¹⁰ İbû'l-Esir Cezerî, **Camiul-Usul**, X,534- 537; Karaman, **a.g.e.**, II,99.

¹³¹¹ Karaman, **a.g.e.**, II, 99.

¹³¹² Yasaklamanın nedeni kişinin diğer bir kişiye verdiği eziyet ve onu yalnızlığa terk etmektir. Bunun akitle bir ilgisi yoktur.bkz. (Serahsî, **Mebsut**,XV).

¹³¹³ Hanefî ve Şafiilere göre bu satış, günah olmakla birlikte hukukî sonuç doğurur. Nitekim gasb edilen arazide namaz kılmanın hükmü de böyledir. Malikî ve Hanbelîlere göre ise fasittir. Bkz. (Serahsi, **a.g.e.**, XV,103; Döndüren, **T.ve İ. İlmihali**, s.233; Karaman, **a.g.e.**, II, 99; İbn-i Kudame **el-Muğnî**, III,19-20).

¹³¹⁴ İbn-i Kudame, **a.g.e.**, III,19; Karaman, **a.g.e.**,II,99.

¹³¹⁵ Buharî, “Buyû”,58,70,71; Müslim, “Buyû”,9.

¹³¹⁶ “Hadisdeki yasağın kerahete mi mahmul yoksa hürmete mi? olduğu noktasında fukaha ihtilaf etmiştir. Gnş.blg. için bkz. (İbn-i Rüşd, **Bidayetü'l-Müctehid**, II,s.630.)

¹³¹⁷ Döndüren, **T. ve İ. İlmihali**, s.233.

¹³¹⁸ el-Cezerî, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**, III,s.333.

henüz fiyata razı olmamış, ve diğer müşteri de kıymet üzerine ilave yapmış, yeni bir fiyat teklif etmiş ise o takdirde böyle bir satış sahih olur.”¹³¹⁹ Dolayısıyla bu şekil bir satın almada beis görülmemiştir. Çünkü burada “pazarlığı bozma” veya “kardeşini incitme” faktörü yoktur. ¹³²⁰ Bu son şartta, dört mezhep de sahih kaviil üzere pazarlığın haram olmayıp nizâsız caiz olduğunda ittifak etmişlerdir. ¹³²¹

3.4. FESADA YOL AÇAN SİYASÎ SUÇLAR /İSYAN SUÇLARI

3.4.1. Bağy

3.4.1.1. Devlete İsyân Suçu /Bağy’in Tanımı

Devlete karşı işlenmiş olması sebebiyle devletin varlığı kadar eski olan siyasi suçlar, günümüzde terörizm diye ifade edilen bağy ya da hırabe başlığı altında isyan suçları olarak değerlendirilmektedir. Buna göre, şiddet içeren siyasî suçlar, diğer pozitif hukuklar ve Türk Hukukuna göre anlatılırken “terör”¹³²² kavramı ile, İslam Hukukuna göre anlatılırken ise “bağy” kavramı ile ifade edilir.¹³²³ İslam Hukukuna göre suçun “bağy” vasfını taşıması için suçlunun kendiliğinden bir güce değil, kendi görüşünde olan destekçileriyle meydana getirdiği bir güce sahip olması gerekir. Şayet bu nitelikte güçlü birisi değilse o siyasi suçlu sayılmaz. ¹³²⁴

Lugat manası itibarıyla, haddi aşmak, gerekenden fazlasını talep etmek,¹³²⁵ adaletten uzaklaşıp zulmü istemek ve fesada bulaşmak, anlamında kullanılan (bağy)

¹³¹⁹ el-Cezerî, **a.g.e.**, III, s.332.

¹³²⁰ Karaman, **a.g.e.**, II,s.99.

¹³²¹ el-Cezerî, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**, III, s.333.

¹³²² Türk ceza Kanununda “terör suçu” 3713 sayılı *Terörle Mücadele Kanununda* düzenlenmiştir.

İlgili kanunun 3üncü ve 4üncü maddesinde yer alan siyasi amaçları içeren terör suçları şunlardır:

-Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak (TCK-madde 302),

-Askeri tesisleri tahrip ve düşman askeri hareketleri yararına anlaşma (TCK-madde 307),

-Anayasayı ihlal (TCK-madde 309),

-Yasama organına karşı suç (TCK-madde 311),

-Hükümete karşı suç (TCK-madde 312),

-Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine karşı silahlı isyan (TCK- madde 313),

-Silahlı örgüt (TCK- madde 314),

-Örgüte silah sağlamak (TCK-madde 315),

¹³²³ Fatih Orhan, “İslam Hukuku ve Türk Hukukunda Siyasî Suç Kavramı”/The Concept Of Political Crime In Islamic Law And Turkish Law, **Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi, /The Journal Social Research**, C.1,sy.58,2018,s.866.

¹³²⁴ Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, I,s.164.

¹³²⁵ el-İsfahani,**el- Müfredat**, s.158.

kelimesinin hukuk literatüründeki istilâhi manâsı: “Haklı bir gerekçesi olmadığı halde meşrû devlet başkanına veya nâibine karşı itâati reddedip silahla karşı koyma ve ona üstün gelmeye çalışmaktır. ¹³²⁶Ahlâkî bir terim olarak, Allah’a karşı gelme ve dinin çizdiği sınırların dışına çıkma¹³²⁷ haline de bağıy denmektedir.¹³²⁸ Âyet-i Kerime’de, fitneyi arzu eden ve fitne çıkarmak isteyenler için de “bağıy” lafzı kullanılmıştır.¹³²⁹

3.4.1.2. Bağı

Bağı, durması gereken sınırdan durmayan haddi aşır saldırganlık yapan kimsedir.¹³³⁰ Dînî ve hukukî anlamda isyan eden kişiye bağı ve âsi denmektedir.¹³³¹ Bir grup Müslümanın mevcut düzeni ve devlet başkanını değiştirerek kendi uygun gördükleri düzeni ihdâs etmek maksadıyla devlete isyan edip ayaklanma başlatmalarıdır.¹³³² Bu suça (devlete darbe) karışanlara “Ehl-i Bağıy”¹³³³ haksız yere bu saldırıya maruz kalanlara ise “eh’l-ül- hak veya eh’l-ül-adl” (hak ve adalet ehli) denilmektedir.¹³³⁴

Bir kısım ulema, fitne ile isyan arasında bir paralellik olduğu fikrinden yola çıkarak, âsilerin diğer âdî suçlulardan ayırt edilebilmesi için, imamın otoritesini reddetmek yanında, toplum tarafından kabul edilmiş inanç değerlerine zıt bir bakış açısına da sahip olması gerektiği görüşündedir. Zira fiillerinin isyan vasfı taşıması için bozgunculukla, topluma nüfuz ederek gücü ele geçirme ve devlet başkanına muhalefet etmeleri gerekmektedir.¹³³⁵

Hanefilere göre, itaate layık olan imâmın emrinden çıkanlar dört kısımdır:

¹³²⁶ Yeniçeri, **el-İhtiyar Metni**, s.543; Ali Şafak, “Bağıy” (**DİA**),1991, IV, s.451.

¹³²⁷ Bakara, 2/173. Âyetteki, *Allah’ü Tealâ’nın “sınırı aşmadan ve saldırmadan”* ifadesi için: “Zevk için yeme içmedeki sınırı aşmaksızın demek olduğu gibi, ayrıca, herhangi bir imama karşı gelmeksizin ve hak yolunu aşır günaha girmeksizin manasına da geldiği söylenir. (bkz. el-İsfahanî, **el-Müfredat**, s.159).

¹³²⁸ Ali Şafak, “Bağıy”,(**DİA**),1991,IV, s.541.

¹³²⁹ “Eğer içinizde sizinle beraber cihada çıkmış olsalardı ,bozgunculuk etmekten başka şeye yaramayacaklardı ve aranıza fitne sokmak için uğraşacaklardı. İçinizde onların laflarına kanacaklar da vardı.; “Gerçekte onlar fitneyi daha önce çıkarmak istediler ve sana karşı türlü işler çevirdiler. Sonunda onların hoşlarına gitmemesine rağmen, hak yerini buldu ve Allah’ın emri üstün geldi.” bk. (Tevbe,9/47-48).

¹³³⁰ el-Hinn,el-Buğa, **Büyük Şafii Fıkhı**,IV,195.

¹³³¹ Ali Şafak, “Bağıy”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 1991, IV, s.451.

¹³³² Karaman, **a.g.e.**, III, 339; el-Hinn,El-Buğa, **a.g.e.**, IV,195.

¹³³³ Bilmen, **İstilahat-ı Fıkhıyye Kamusu**, III, 420.

¹³³⁴ Karaman, **a.g.e.** ,III, 339;Bilmen, **a.g.e.** ,III,333.

¹³³⁵ Kemali, Fitne Kavramının Tahlili, **İslami Sosyal Bilimler Dergisi**, C.1,sy.2,(1993),s. 48-49.

1. Asker gücü ile veya askersiz, te'vil olmaksızın huruç edenlerdir: Bunlar yolda insanları korkutma, mallarını gasbetme ve katl fiilini işleyen kimselerdir ki yol kesiciler sınıfına girenlerdir.
2. Asker gücü olmamakla birlikte kendileri için haklı gördükleri bir te'vil vardır: Bu kişiler de yol kesicinin/Hırabe hükmüne tâbidir.
3. Asker gücü, gayret ve gazap ile huruç edenler; bunlar asilerdir: Kendilerince haklı gördükleri bir te'vil yoluna gidip (savaşmayı gerektiren masiyetin olduğu görüşü) böyle bir işe kalkışmışlardır. Bu kişiler, emri altında buldukları imamın makamına daha layık bir kimsenin tayin edilmesi maksadıyla bu işe teşebbüs etmişlerse bile yine buğat (isyan ehli) kabul edilirler.¹³³⁶ Zira Hariciler de üçüncü kısımdakiler gibi, bir “te'vile dayanarak” isyan etmiş kabul edildiklerinden bağı sayılmışlar ve haklarında da ona göre hüküm verilmiştir.¹³³⁷ Cumhur fukaha indinde ve cumhur ehl-i hadis indinde, havaricin hükmü bağîlerin hükmünün aynıdır.¹³³⁸
4. Bu son kısımdakiler ise, Müslüman kavimdir, ve adaletli bir imama karşı huruç etmişlerdir. Haricilerin mübah gördüğü şeyleri (Müslüman kanı ve zürriyetlerini esir etmek gibi) mübah görmezler. Bunlar da bağy ehlidir. Zira kendi itikadlarınca caiz olan bir te'vile dayanarak muhalefete kalkışmışlardır. Ancak hataya düşmüşlerdir. Bu grup, fasık olarak kabul edildiğinden zemmedilmeleri gerekir.¹³³⁹

3.4.1.3. Bağîlere Yapılacak Muamele

Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozma amacı taşıyan isyan suçu, tüm dünyadaki hukuk sistemlerinde suç olarak kabul edilmiştir.¹³⁴⁰ Ayrıca ceza kanununun evrenselliği ilkesinden hareketle dünyanın her yerinde soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar ve savaş suçları, çekirdek suçlar olup, bunları ortaya çıkaran temel sebep de anayasayı ihlal, hükümet ve yasamaya başkaldırı niteliği taşıyan isyan suçlarıdır.

¹³³⁶ Gnş. blg. için bkz. Canan, **Kütüb-ü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi**, VI, s.197.

¹³³⁷ Bkz. Ethem Rûhi Fıglalı, “Hariciler”, (DİA), XVI, s.169-175.

¹³³⁸ el-Cezeri, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**, VII, s.638-639.

¹³³⁹ el-Cezeri, **a.g.e.**, VII, s.639-640.

¹³⁴⁰ Orhan, “a.g.m.”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.11, sy.58, s.866.

İslam dini, toplumsal düzeni bozan her suçun cezasını kendi önem dairesi içinde, verilen zararın miktarına göre değerlendirir. Hırsızlık ve adam öldürme ile devlete isyan suçunun yahut yol kesicilik ve irtidâdın cezasının bir olması mümkün değildir.¹³⁴¹ İslam ceza hukuku çerçevesinde “siyasi suçlular” olarak kabul edilen “imama karşı hurûc edenlerin” (bağilerin), haksız olduğu düşünülürse ki, onların, halkın emniyet içinde yaşadıkları vatanda veliyyül-emr’e isyan etmeleri, haklı bir gerekçe sunmaksızın böyle bir işe teşebbüs ettiklerini gösterir.¹³⁴²Zaten aksi düşünüldüğünde bu kimselere buğat (asi) denilemez. Zira halkına yapmış olduğu zulümden dolayı devlet başkanına itaatten çıkmak bağı (isyan) olmaz.¹³⁴³

İslam hukukunda, “devlete isyan suçu” cezasının âyete göre tatbiki şöyledir: “*Şayet mü'minlerden iki grup birbirleriyle çarpışırsa aralarını düzeltin. Eğer biri diğerine saldıracak olursa (bağı) o zaman Allah'ın emrine dönünceye kadar saldıran tarafa karşı savaşın*”...¹³⁴⁴Bu âyet, muhârabe ayeti olarak isimlendirilmiştir.¹³⁴⁵

Şayet saldırma işi kuvveden fiile geçmediyse o zaman devlet de silahlı harekâta başvurmaz.¹³⁴⁶Ancak, silah satın alıp devlete karşı ayaklanma başlatacakları öğrenilirse, fitnelerine meydan vermemek için, o kişiler bulunup “hapis cezası” verilerek tedbir alınır.¹³⁴⁷

¹³⁴¹ Canan, **Kütüb-ü Sitte Muhtasarı ve Şerhi**,VI, s.197.

¹³⁴² Canan, **a.g.e.**,VI, s.197.

¹³⁴³ Gnş.blg.için bkz. Canan, **a.g.e.**,VI, s.197.

¹³⁴⁴ Hucûrat, 49/ 9.

¹³⁴⁵ Her ne kadar ayette “*imama karşı huruc edenler*” lafzı zikr olunmasa da umum ifade eden lafız yani “*taife*” onu da içine almaktadır. İcma, hiç kimsenin muhalefeti olmaksızın bağilerle savaşmanın cevazı üzerine mün'akid olmuştur.bkz. (el-Cezeri, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**, VII,626,639).

¹³⁴⁶ İmam-ı Şafii: “Bilfiil savaşa başlamazlarsa ve de Müslüman iseler onlarla savaşmak caiz olmaz. Gayri müslim iseler, küfrün kendisi haddi zatında savaşmayı mübah kılan bir durumdur” der. Bkz. (Merginanî, **el-Hidaye**, II,s.336); Hadislere göre, henüz isyan başlatmamış kimseyi devlet başkanının öldürme yetkisi yoktur.bkz.(Serahsî, **Mebcut**, X,232).

¹³⁴⁷ Merginanî, **a.g.e.**,(Devlete Karşı Ayaklananlar Bâbı), II,335-340; Karaman, **a.g.e.**, III,339.

Bağilerle savaşın kafirlerle yapılan savaştan ayrıldığı noktalar vardır.¹³⁴⁸ Buna göre, öncelikle kendilerine isyandan vazgeçmeleri için telkînde bulunulur.¹³⁴⁹ Kabul ettikleri takdirde fesâdın önüne geçilmiş olur.¹³⁵⁰ Ancak isyanda ısrar ederlerse o zaman fesadlarını engellemek veya tamamen ortadan kaldırmak maksadıyla âsilerle mücadele edilir.¹³⁵¹ Meşru devlet güçleri, ihtiyaç duydukları takdirde isyancıların binek ve silahlarını da onlara karşı kullanabilir. Geride katılabilecekleri bir birlikleri varsa, isyan devam ediyorsa ve bu kişilerin şerrinden korkuluyorsa esirleri de etkisiz hale getirilir.¹³⁵² Ancak, harbe katılmadıkları müddetçe kadınlar, çocuklar ve yaşlılar öldürülemediği gibi¹³⁵³ köle de yapılamazlar.¹³⁵⁴

Bağilerin maktulleri üzerine namaz kılınmaz. Bir kısım ulema, ” gaslden sonra kefenlenir ve defn edilir” derken diğer bir kısım ise “ yıkanmaz ve namazları kılınmaz” görüşündedirler. Çünkü bu muamele ehl-i bağı’ye kıymet atfetmek olur. Bu ise memnu’dur. Ehl-i adl’in maktullerine (haksız yere öldürülen) ise, harbde zulmen katledildikleri için şehit muamelesi yapılır. Gasl edilmeksizin üzerlerine namazları kılınıp kendi elbiseleriyle defn olunurlar.¹³⁵⁵

Bağilerle savaş, devlet içindeki başı bozukluğu ve bunun sebeplerini ortadan kaldırıp fitnenin en korkuncu olan dirliğin bozulmasına mani olmak ve asilere karşı

¹³⁴⁸ Malikîlere göre, bağilerle savaş kafirlerle savaştan on bir yerde ayrılır:

- 1-İmamın onları men’ etmek için savaşmayı murad edip, katletmeyi kasetmemesi.
- 2-Onların müdebber (azad edilme vaadi olan) kölelerine dokunmamak
- 3-Yaralıları katletmek için şiddet ve sür’at göstermemesi.(Şafiiler ve Hanbelîler de bu görüştedir).
- 4-Mallarının ganimet olarak alınmaması
- 5-Esirlerinin öldürülmemesi (Hanefî ve Şafiiler de aynı görüştedir).
- 6-Çocuklarının esir edilmemesi
- 7-Müşrik ile onlar üzerine yardım talebinde bulunulmaması
- 8-Onları bir mala karşılık vedia (emanet) kılmamak
- 9-Üzerlerine ambargo konulmaması
- 10-Evlerinin yakılmaması
- 11-Ağaclarının kesilmemesi. Bkz. (el-Cezirî, **Mezahibü’l-Erbaa**,VII,641).

¹³⁴⁹ İmam bağilere, emin, zeki nasihatçi bir kimseyi göndermedikçe onlarla savaşmaz. bkz. (Cezirî, **a.g.e.**,VII,643).

¹³⁵⁰ Bağiler müslümanların hangi grubundan olursa olsun halifenin heyet gönderip maksatlarını öğrenmesi vaciptir. Şayet istekleri ma’kul ve fesadlarını teşvik edecek bir durum ortaya çıkarmayacaksa isteklerini yerine getirmek vaciptir. İtaat tavsiye edilmesine rağmen isyan ederlerse fiilen savaşılır.bkz. (el-Hınn,El-Buğa, **el-Fıkhu’l-Menhecî alâ Mezheb-i İmam eş-Şafîi** ,IV, 195).

¹³⁵¹ Canan, **Kütüb-ü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi**,VI, 198.

¹³⁵² Serahsî, **Mebcut**,X,335.

¹³⁵³ Buharî, “Cihad”,147-148; Müslim, “Cihad”, 25-26; İbn-i Mace, “Cihad”,30.

¹³⁵⁴ Canan, **İslam Işığında Anarşi**, s.327.

¹³⁵⁵ Bilmen, **İstılâhat-i Fıkhiyye Kamusu**, III,417.

koymak içindir. Bu bağlamda,“genel savunma ile ilgili cihad” kavramı içinde değerlendirilmiştir.¹³⁵⁶

İsyan cezası, hakim olan düzene ve o düzenin yöneticisine karşı bir tehdid olduğu için İslam hukuku bu noktada şiddet gösterip hızlı hareket etmiştir. Zira bu noktada yavaş hareket etmek fitnelerin ve kararsızlıkların hızla yayılmasına neden olur ki, bu da İslam toplumunun dağılmasına yol açar. Günümüzde bir çok devlet de, İslam Hukukunun isyan cezası için belirlediği idam cezasını âsilere tatbik etmektedir.¹³⁵⁷

İslam, meşru yollarla iktidara gelmiş olan devlet başkanına itaate büyük önem vermiştir.¹³⁵⁸ Bir lider usulüne uygun olarak seçildikten sonra ifsad edici (siyasi manâda) bir fitne ile onu devirmeye çalışmak veya iktidara geçmek maksadıyla bozgunculuk çıkarmak türünden her türlü girişimin cezasının ölüm olabileceğini ifade etmiştir.¹³⁵⁹

3.4.1.4. Türk Hukuk Sisteminde İsyanın Cezası

Türk hukuk sisteminde de “Vatana İhanet” olarak kabul edilen isyan/bağy suçunun cezası, T.C.K.’nın 149. Maddesi uyarınca: “Her kim devlete karşı silah ya da patlayıcı madde kullanmak suretiyle halkı ayaklandırıp kışkırtırsa 20 yıldan az olmamak kaydıyla hapis cezası ile cezalandırılır” şeklindedir. “Bu kışkırtma sonucunda halkda toplu bir ayaklanma meydana gelirse o zaman buna yol açan ya da bu isyancıları komuta edenler ölüm cezasına çarptırılır. Bu cürümlere “yalnızca katılmış olanlar” 6 yıldan az olmamak kaydıyla ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.” Bu maddede: “Yazılı silahlar ve diğer nesnelere kullanılmadığı halde yalnızca bir yerde depolanmış olsalar bile ayaklanma silahlı sayılır.”¹³⁶⁰ ibâresi yer almaktadır.

¹³⁵⁶ el-Hinn, el-Buğa, a.g.e., IV,216.

¹³⁵⁷ Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**,s.277.

¹³⁵⁸ Kemali,a.g.m., **İslami Sosyal Bilimler Dergisi**, C.I, sy.2, (1993),s.43.

¹³⁵⁹ “Bir adamın liderliği etrafında toplandığınız halde kim size gelir de birlik ve beraberliğinizi parçalamak isterse onu öldürün”. Bk.(Müslim, “Kitabü’l-İmare”bab,59; Ebu Davud, “Kitabü’s-Sünne”,27,Nesai,“Kitabü’t-Tahrim”,6).

¹³⁶⁰ **Britannica**, XII, s.108.

3.4.1.5. Hükûmetleri Düşürme Girişimi Darbe/İhtilal

“Darbe”, bir ülkede, kanunsuz, zor kullanarak yönetimi devirme işidir.¹³⁶¹ Mevcut rejime ilişkin askeri vesayet, asker bekçiliği ya da cunta¹³⁶²cılık olarak ifade edilen “darbe”¹³⁶³ yahut ihtilâl, tüm dünyada, askerî yönetimin seçilmiş hükümeti devirme girişimi olarak tanımlanmaktadır.¹³⁶⁴Dünyanın çeşitli ülkelerinde; Yunanistan, İspanya, Portekiz, Arjantin ve Türkiye’ de, seçimle iktidara gelmiş yönetimler zaman zaman askerî diktaya mâruz kalmış ve her defasında siyasî rejim askerleşmeye mahkûm edilmiştir.¹³⁶⁵

Müslüman toplumlar içerisinde de, ulus devletin kurulduğu tarihten bu yana, devletin, kendini fesad, süikast ve ihtilâl tehdidinden nasıl himaye edeceği konusu bir yasama problemi haline gelmiş, fakat baskıyla iktidara gelmiş ve polisiye tedbirlerle iktidarının devamını sağlamaya çalışan hükümetlerin güvenlik ve demokrasi konusundaki çabaları yetersiz kalmıştır. Meşruiyet sorununun ve ulus devletinin otoritesinin baskı altına alınmasının altında yatan en büyük poblemler, yirminci yüzyılın en tehlikeli fitnelerinden biri olan “askerî darbe” dir.¹³⁶⁶

İslam Hukukunda, ihtilal/darbe suçu, adi suçtan farklı olarak “sıradışı ve anormal suç” olarak nitelendirilmiştir. Udeh, bu sıradışılığı şöyle ifade etmiştir: Siyasi suçları oluşturan özel şartlar; ihtilal, iç savaş ve sokağa çıkma yasağı gibi durumlar, rutin hayatın içinde olmayan olağan dışı durumlardır.¹³⁶⁷ Çünkü adi suçlarda suç olarak yasa ihlal edilirken, bu tür siyasi suçlarda yasayı değiştirmek için yasa ihlal edilmektedir.¹³⁶⁸ Bu bağlamda bugün dünyada, yönetim şeklini ya da iktidarı değiştirmek adına güç kullanmak (darbe) “terörizm” şeklinde tanımlanmaktadır.¹³⁶⁹

¹³⁶¹ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.91.

¹³⁶² Cunta: İspanya, Yunanistan ve Latin Amerika’da iç savaş ya da devrimci ayaklanmalar sırasında, seçimle veya kendi kendini atayan organlar. Bkz.(**Britannica**,VI,259).

¹³⁶³ Hasan Cemal, **Türkiye’nin Asker Sorunu**, Doğan Egmont Yayıncılık,İstanbul, 2010, s. 20.

¹³⁶⁴ Kanun ve nizama aykırı olarak devletin siyasi yapısını değiştirmek için geniş çaplı cebir ve kuvvet kullanma suretiyle yapılan askeri hareket. Bkz.(Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.2389.

¹³⁶⁵ Hasan Cemal, **Türkiye’nin Asker Sorunu**, s. 17.

¹³⁶⁶ Kemali, **a.g.m., İslami Sosyal Bilimler Dergisi**,C.I, Sayı: 2,(1993),s.58-59.

¹³⁶⁷ Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, I,s.159-160.

¹³⁶⁸ Orhan, “İslam Hukuku ve Türk Hukukunda Siyasi Suç Kavramı”,**Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**,C.11,sy.58,s.867.

¹³⁶⁹ Orhan, **a.g.m.**,C.11,sy.58,s.867.

3.4.2. Hırabe/ Yol Kesicilik

Toplumsal hayatta insanları tedirgin eden, toplumda korku yayan kargaşaya ve huzursuzluğa sebebiyyet veren bu suçun İslam hukukundaki bir diğer adı da “serikat-ı kübra” (büyük hırsızlık)tır. ¹³⁷⁰ Fıkıhta (cemî olarak “kutta’ut-tarik”) diye ifade edilen bu grup “Muharib (“şehir eşkıyası”)¹³⁷¹ veya günümüzdeki tâbirle “anarşist¹³⁷²/terörist” olarak kabul edilmektedir.

İmâm-ı Mâlik, âyette zikredilen muhârib (eşkıya) için: “Yeryüzünde fesad çıkaran insanları korkutup tedhişte bulunan kimselerdir. Yalnızca tedhişte bulunmuş fakat kimseyi öldürmemiş olsa bile bu kişi muhârib olarak kabul edilir. Tedhiş¹³⁷³ işini alenî veya gizli yapması arasında da fark gözetilmez. İnsanlar tarafından duyulmuş olması ile âyette geçen muharebe vaki’olmuş demektir” der. ¹³⁷⁴

Ebu Hanife ve Ahmed b. Hanbel’e göre harabe suçunu işleyen muharib sayılabilmesi için güçlü bir toplulukla beraberinde silah bulundurması veya sopa taş odun gibi silah hükmünde olan alet bulundurması şarttır. Malik, Şafii ve Zahiri mezhebi ise silahı şart koşmaz. Hatta bu mezkur imamlara göre bozguncu, tokat yumruk ile dahi yollara korku salmış fesat çıkarmış ve harabe suçunu işlemiş sayılır. ¹³⁷⁵

¹³⁷⁰ İbn-i Âbidin, **Reddü’l Muhtar**, VIII, s.360; Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, IV, s.142.

¹³⁷¹ Dilimize eşkıya olarak çevirdiğimiz, “*muhârib*” (harb açan) tabiri üzerinde ayette hususiyetle durulmuş ve bununla kastedilenin Müslümanların canına malına kastedederek onların yolunu kesenler olduğu ifade edilmiştir. Ebu Bekr İbn’ül-Arabi’nin tarifine göre: “Muharabe, *selb* (*soyma kasdı ile silah çekmektir. Harp kökünden gelen bu kelime silah çekerek Müslümanın üzerindeki şeyi almak, onu soymak demektir.*” bkz.(Canan, **Kütüb-ü Sitte Muhtasarı ve Şerhi**, VI, s.201.)

¹³⁷² Yunanca’dan batı dillerine geçmiş olan bu kelime lügat olarak “otorite yokluğu” demektir. Dilimizde de her türlü başı boşluk, düzen bozukluğu, kural ve disiplin yokluğu ve cemiyetteki fenalıklar için kullanılmaktadır. bkz.(Canan, **Kur’an ve Hadise Göre Ahir Zaman Fitnesi ve Anarşi**, s.394.

¹³⁷³ “Dehşet masdarından türemiş, dehşete, düşürme, şaşırtma, ürkütme.”bkz. (Şemseddin Sami, **Kamus-u Türkî**, s.308).

¹³⁷⁴ Bkz. Canan, **Kütüb-ü Sitte Muhtasarı ve Şerhi**, VI, s.202.

¹³⁷⁵ Udeh, **a.g.e.**, IV, s.145.

3.4.2.1. Muharib'in Cezası

İnsanların (Müslüman veya zimmi)¹³⁷⁶yollarını kesip mallarını zor kullanarak ellerinden aldıkları için yol kesicilere “Katı’ut-tarik”¹³⁷⁷ denilmektedir. Aynı zamanda insanların seyahât emniyetini ortadan kaldırmakla kalmayıp, yerel ve uluslararası ticarete de mâni olan bu saldırı, Kur’an-ı Kerim’de, Allah ve Rasûlüne savaş ilân etmek (“Muharebetullah”)¹³⁷⁸olarak kabul edilmiş ve Mâide sûresi 33 ve 34. âyetlerde bunlara verilecek ceza apaçık beyan edilmiştir: ¹³⁷⁹ “Allah ve rasûlüne (mü’minlere) harb açanların yeryüzünde (yol kesmek sûretiyle) fesadcılığa koşanların cezası, ancak öldürülmeleri veya asılmaları yahut çapraz olarak el ve ayaklarının kesilmesi veya buldukları beldeden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki cezasıdır. Ahirette ise onlara başka, daha pek büyük bir azap vardır.”¹³⁸⁰

Esasen Hirabe suçu haddi gerektiren suçlardan olduğundan infazın gecikmesiyle ceza sakıt olmadığı gibi af da cezayı iskat etmez. Fakat Hirabe suçu “mağlub edilmesinden önce olması şartıyla, istisnâ olarak tevbe ile sakıt olur.”¹³⁸¹ Çünkü Allah’ü Teala, âyet-i celilede şöyle buyurmaktadır: “Şu kadar var ki, siz kendilerini ele geçirmeden önce tevbe etmiş olan muhariblerle yol kesenler müstesnadır. Bilin ki Allah çok yargılayıcıdır ve çok esirgeyicidir.”¹³⁸²

Cumhur ulema bu âyetin soyguncular için olduğunu söylemektedir¹³⁸³ ve âyet, “muhârebe âyeti” adını almıştır. Burada muharebeden kasıt, zıtlasma muhalif grup oluşturmadır. Bu lafız, küfür üzerine itlâk olunduğu gibi, yol kesme, yolda insanları korkutma, bir yerde fesad çıkarma, anlaşmayı bozma ve diğer şer çeşitleri (bağı ve savaşçılar) üzerine de itlâk olunur.¹³⁸⁴

¹³⁷⁶ Bilmen, **a.g.e.**, III, 296; İbnü’l-Arabi’nin beyanına göre: “Muharibin cezalandırılması için ille de Müslümanın malına göz dikmesi gerekmez. Gayr-i müslimin (Vatandaş durumundaki zimmi) malını çalması durumunda da aynı şekilde cezalandırılır. Bkz.(Canan, **Kütüb-ü Sitte Muhtasarı ve Şerhi**,VI, s.201.

¹³⁷⁷ Yeniçeri, **İhtiyar Metni**, s.515.

¹³⁷⁸ Bilmen, **a.g.e.**, III, s.295.

¹³⁷⁹ Bkz.Yeniçeri, **İhtiyar Metni**, s.515.

¹³⁸⁰ Maide,5/33.

¹³⁸¹ Udeh, **a.g.e.**, s.99; “Yol kesicilik cezasını iskat eden şeyler” için bkz. Bilmen, **a.g.e.**,VI,303-304.

¹³⁸² Maide,5/34.

¹³⁸³ İbn-i Rüşd, **Bidayet-ül Müctehid ve Nihayet’ül- Muktesid**, s.68.

¹³⁸⁴ Abdurrahman el-Cezerî, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**, VII,s.626.

Âyet-i Kerime'deki¹³⁸⁵ hükümden yola çıkarak, yol kesiciliği, sadece korkutma, insanları dehşete düşürme maksadıyla yapmış olan kimse ta'zir cezası kapsamında ölünceye kadar “nefy” olunur. Nefy hususunda, “fukahanın bir kısmı hapsedilir, bir kısmı da tağrib yani sürgün edilir” demişlerdir.)¹³⁸⁶

Yol kesen yalnız yolcuların mallarını çalmış ise o zaman muhakkak surette sürgün edilmekle birlikte (“nefy”de hâkimin seçim hakkı yoktur) katledilmeleri, salb¹³⁸⁷ veya uzuvlarının kesilmesi noktasında hâkim dilediği kararı verir.¹³⁸⁸

Şâyet Hırâbe suçunu işleyen kişi sadece mal gasb etmek ve yolcuları “ihafe” (korkutmak) ile kalmayıp aynı zamanda yolculardan birini veya hepsini öldürmüş olsa ki (ikisi de müsavidir) o zaman cezası, el ve ayaklarının çapraz kesilip öldürülmesi veya uzvu kesilmeden direk öldürülmesi yahut da asılarak ölüm cezası verilmesidir.¹³⁸⁹ Ancak adam öldürmüş, mal almamışsa Malik'e göre katledilir fakat asılmaz. Yıkanır, namazı da kılınır.¹³⁹⁰

İnsanların hayatlarına uzuvlarına verilen kıymet, halkın selametine toplumun huzuruna tecavüz ettikleri noktada zail olur. Cemiyetin fesadına yol açan bu kimselerin “kat'ı uzuv cezası” ile cezalandırılmasındaki hikmet, cemiyetin hayatının zararlı bir ferdin hayatından daha lüzumlu olması maslahatıdır.¹³⁹¹

Ancak yol kesiciye ceza tabik edilmesinin şartı, âkil, baliğ ve nâtik olmasıdır. Buna göre çocuk, mecnun ve dilsiz olanlar için had lazım gelmez. Ayrıca yol kesicilerin erkek olması da şarttır. Birkaç kadın birleşerek yol kesicilikte bulunsa veya erkek olan yol kesicilere katılsa, bu kadınlar için had cezası tatbik edilmez. Yalnız kısas ve tazmin gibi şahsî cezalar verilir.¹³⁹²

¹³⁸⁵ Maide,5/ 33-34.

¹³⁸⁶ Bilmen, **İstilahat-i Fıkhiyye Kamusu**,VI,290.

¹³⁸⁷ bkz. “Maslub, Salb”, Bilmen, **a.g.e.**, III s.292.

¹³⁸⁸ Bilmen, **a.g.e.**, III, s.292; Udeh, **a.g.e.**, s.270-272.

¹³⁸⁹ Bkz. İbn-i Rüşd, **Bidayet-ül-Müctehid**, III,s.610-615; Merginanî, **el-Hidaye**, II, 271-276.

¹³⁹⁰ Maverdî, **Ahkâmu's-Sultaniyye**, s.72.

¹³⁹¹ Bilmen, **İstilahat-i Fıkhiyye Kamusu**,VI, 294.

¹³⁹² Zahiru'r-Rivaye'ye göre hüküm böyledir. Diğer bir rivayete göre kadınlar ile erkekler müsavidir. Eimme-i selâseye göre, kadınlara da erkek gibi had uygulanır.bkz.(Bilmen, **a.g.e.**,VI,296; Cezeri, **a.g.e.**,VII,633).

Şehirlerde yol kesen muharibler hakkında da sahralarda, denizde yol kesenler korsanlar için uygulanan cezalar hükümler aynen tatbik edilir. Zira her ne kadar bu suçu şehirlerde işlemişlerse de yaptıkları iş mahiyet itibarıyla aynıdır.¹³⁹³

Fesadçı muharibler/ yol kesenler anarşistler şayet tevbe etmez ve isyanlarını devam ettirirlerse ozaman asilerle savaş gibi bunlarla da savaşılr. Ancak muhariblerle yapılan savaş beş yerde asilerle yapılan savaştan ayrılır:

1-Karşı karşıya ve kaçarken savaşılr ve öldürölür. Kendilerine idareci tayin edilmez.

2-Bizzat öldürmek niyetiyle bunlarla harb edilir.

3-Harp esnasında ve harbin dışında zarara sebep oldukları can ve mal kaybından ötürü yargılanır ve bunların tazminine hükmedilir.

4-Esir olarak alınanlar durumlarını düzeltinceye kadar hapsedilir.

5-Vergi ve zekat olarak almış oldukları şeyler zorla gasbedilmiş mal gibidir. Vergi ve zekat mükellefleri yeniden bu borçlarını ödemek zorundadır. Bununla beraber zorla alınan malları istemeye hakları vardır.¹³⁹⁴

3.4.3. İrtidat: Dinden Dönme

“Redd” kökünden türeyen “ridde ve irtidat”, sözlük anlamı olarak, “gelinen yola tekrar geri dönmek,¹³⁹⁵ geri çevirmek¹³⁹⁶ kabul etmemek anlamlarına gelir. Fıkîhî terim olarak anlamı ise, “ister Müslüman bir anne babadan doğsun isterse önceden kâfir iken sonradan İslâma girmiş olsun,¹³⁹⁷ müslüman bir yetişkin yahut çocuğun¹³⁹⁸ hiç kimsenin zorlaması olmaksızın, kendi seçimi ile İslam dinini kabul ettikten sonra dininden çıkması demektir.”¹³⁹⁹ Kişinin mevcut dininden dönmesi ya bir söz, ya da yapmış olduğu bir fiil sebebiyle, apaçık dininden dönüp başka bir dine girmesi veya hiçbir dine inanmayıp tamamen inkâr yolunu tutması demektir.¹⁴⁰⁰

¹³⁹³ Maverdî, **a.g.e.**, s.72.

¹³⁹⁴ Maverdî, **a.g.e.**, s.71.

¹³⁹⁵ el-İsfahâni, **el-Müfredat**, s,421,422.

¹³⁹⁶ En’âm, 6/28,147.

¹³⁹⁷ Canan, **Kütüb-ü Sitte Muhtasarı ve Şerhi**,VI, s.196.

¹³⁹⁸ “Aklı eren bir çocuğun irtidadı muteberdir”.bkz. (M. el -Uşruşenî, **Ahkâmü’s-Sığar**,s.119).

¹³⁹⁹ İrfan İnce,“Ridde”,(**DİA**),2008,XXXV,s.91.

¹⁴⁰⁰ Bkz.Bilmen, **Hukuku İslamiyye Kamusu**, IV,5-7.

Dinden dönme ferdi olabileceği gibi cemâatler halinde de olabilir.¹⁴⁰¹ Cemâatler şeklindeki dinden dönmelerde mürted kişinin bu durumu, artık yalnız şahsını ilgilendirmekle kalmayıp aynı zamanda toplumun diğer fertlerine de sirâyet etmiş demektir. Şöyle ki: Mürted kişi, irtidâdın dört rüknundan herhangi biri (“söz, fiil, îtikad ve şek”¹⁴⁰² kısımları) ile bu fiili işlemiş olsa (irtidâdın tahakkuk şartları kendisinde mevcut olmakla birlikte)¹⁴⁰³ örneğin; namaz yahut zekat gibi farzıyyeti kat’î ve itikâdı vücûb ifade eden fiilerden bir tanesinin veya hepsinin artık farz olmadığına kanâat getirirse veya tam tersi, haram olduğu Şariî tarafından açıkça belirtilmiş olan riba, zina gibi haramların helal olduğu noktasında hüküm verse,¹⁴⁰⁴ ve çevresindekileri de bu konuda ikna etmeye çalışıp başarılı olsa o zaman bu kişi sadece kendisi dinden çıkmakla kalmaz, aynı zamanda toplumu da dînî ve itikâdî sapmalara, sapkınlıklara açık hale getirebilir. Böyle bir durumda toplu halde “irtidâd” vuku bulmuş olur ki burada artık bu kişilerin Müslüman olarak doğup büyümesi veya sonradan Müslüman olup da dinden çıkması müsavidir. Her hal’ükarda kendileriyle savaş yapılır. Zirâ bunlar artık İslam toplumuna karşı “muharib” kabul edilirler.¹⁴⁰⁵

3.4.3.1. Mürtedlere Muamele

Bu hususta, Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Kim dînini değiştirirse onu öldürün*” buyurmaktadır.¹⁴⁰⁶ ve dinden dönenlerin tekrar Müslüman olmadığı halde katlinin vacip olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁰⁷ Başka bir hadiste de Allah Rasulü, (s.a.v.) mürtedle ilgili şöyle buyurmuştur: “*Allah’tan başka ibadete layık hiçbir ilah bulunmadığına ve benim de Allah’ın muhakkak bir elçisi olduğuma şehadet eden müslüman kimsenin kanı helal olmaz, ancak şu üç sebepten biri ile helal olur: Evli olduğu halde zina etmekle, haksız yere bir nefsi öldürmekle, İslam dinini terk edip cemaatten ayrılmakla!*”¹⁴⁰⁸

¹⁴⁰¹ Canan, **a.g.e.**, VI, 196.

¹⁴⁰² Bilmen, **a.g.e.**, IV, 7.

¹⁴⁰³ Bkz. Bilmen, **a.g.e.** IV, s.8.

¹⁴⁰⁴ Bkz. Bilmen, **a.g.e.** IV, s.7; Mustafa el-Hinn, el-Buğa, **Büyük Şafii Fıkhi**, IV, 203.

¹⁴⁰⁵ Bkz. Bilmen, **a.g.e.**, IV, s.11

¹⁴⁰⁶ Buhari, “Cihad”, 149; Ebu Davud, “Hudud”, 1; Tirmizi, “Hudud”, 20.

¹⁴⁰⁷ Bkz. İbrahim Canan, **Kütüb-ü Sitte Muhtasarı ve Şerhi**, VI, s.196.

¹⁴⁰⁸ Buhari/6484; Müslim/1676, (Abdullah b. Mes’ud’dan)

Yemen'e vali, hakim ve zekat âmili olarak gönderilen Muaz b. Cebel'in Yemen'deki arkadaşı Ebû Musa'nın yanına varıp onu, (Abdullah İbn-i Kays)¹⁴⁰⁹ iki eli bir adamın boğazına sarılı vaziyette bulduğunda, henüz atının üzerinden inmeden durumu sorguladıktan sonra, ancak mürted şahsa ölüm cezasının tatbik edilmesi halinde (o şartla) atından inmesi¹⁴¹⁰ "Sahabenin tatbiki" ile bu emrin, "şartlar oluştuğu takdirde"¹⁴¹¹ titizlikle yerine getirilmesi gerektiğinin apaçık örneğidir.

Mezheplerdeki tafsilatı farklı olmakla birlikte mürted kişi, müslümanlardan ayrı bir yerde tutulup, kendilerine müşriklerle yapılan harpteki hükümler tatbik edilmelidir.¹⁴¹² Şayet Müslüman devletin idaresi altında bulunurlarsa; hakikat anlatılıp bâtil yoldan hak yola girmeleri teklif edilir. Eğer tevbe etmezlerse¹⁴¹³ kadın olsun erkek olsun öldürülür.¹⁴¹⁴ "Ancak tevbe edip kendilerini düzelten ve Allah'ın indirdiğini açıklayanlar müstesna."¹⁴¹⁵

Hanefi mezhebine göre ise, "riddet" halindeki kişi öncelikle haps olunur, süre istemesi halinde kendisine üç gün süre verilir.¹⁴¹⁶ Dinden çıkış sebepleri aranır, bu yanlışından dönüp tekrar dinine avdet etmesi telkîn olunur, ve kafasındaki şüpheleri izâle edilmeye çalışıldıktan sonra eğer halâ irtidadda ısrarcı olursa o zaman cezası

¹⁴⁰⁹ "Ebû Mûsa'nın adıdır." Bk. (**Sahih-i Buhârî**, X, s.349).

¹⁴¹⁰ *Yemen iki mıntika halinde bulunuyordu. Rasûlüllah sav. Ebu Musa ve Muaz b. Cebel'i her ikisini farklı bir mıntıkaya me'mur ta'yin etmişti. Bunlardan her biri kendi mıntikasını dolaşip arkadaşının mıntikasını ziyarete gider ve dostluğunu yenilerdi. Muaz b. Cebel devesine binip arkadaşını (Ebu Musa'yı) ziyarete gittiği sırada Ebu Musa'nın etrafına bir sürü halk toplanmış, kendisi de iki eli bir adamın boğazında bağlı duruyordu."* Ey Abdullah İbn-i Kays, bu ne iştir?" diye sordu. Ebu Musa: "Bu elleri bağlı duran "Yahudi" bir kişidir. Müslüman olduktan sonra irtidat etmiştir!" dedi. Bu söz üzerine Muaz b. Cebel: " Bu mürted öldürülmedikçe devamden inmem" dedi. Ebu Musa: "Bunun katli için mi? geldin, haydi in! Dediyse de Muaz: "Bu mürted öldürülünceye kadar inmem" diye ısrar etti. Bunun üzerine Ebu Musa el- Eş'ari'nin emri ile Yahudi öldürüldükten sonra Muaz b. Cebel devesinden indi. bkz. (**Sahih-i Buhari Muhtasarı, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, X,s.349; el-Hınn, el-Buğa,**el-Fıkhü'l-Menhecî, alâ Mezheb-i İmam eş-Şafii**, IV,206).

¹⁴¹¹ Mürted'e Ceza Tatbik Etmenin Şartları:

1-Mürted olan kişi akıl ve baliğ olmalıdır.

2-İrtidat eden kişi tevbeye davet edilmelidir.

3-İrtidat eden kişinin mürtedliği, şahsın kendi ikrarıyla yahut iki adil şahitle sabit olmalıdır.bkz.

(Mustafa el-Hınn,el-Buğa,**a.g.e.**, IV,206).

¹⁴¹² Mâverdî, **Ahkamu's-Sultaniyye**, s.64.

¹⁴¹³ İmâm-ı Malik'e göre mürtede tevbe teklifinin müddeti üç gün üç gecedir. İmâm-ı Şafî ve Ahmed b. Hanbel'e göre, mürted şahsa üç gün süre verilmesi velliyyü'l-emr üzerine vaciptir. Mühlet verilmeden katli helal olmaz. Bkz.(Bilmen, **İstilahat-i Fıkhiyye Kamusu**, IV, s.9).

¹⁴¹⁴ Bkz. Mâverdî, **a.g.e.**, s.63-64.

¹⁴¹⁵ Bakara, 2/160.

¹⁴¹⁶ İslam Hukukunda düşünüp karar verme süresi üç gün olarak takdir edilmiştir. Alım satım akdindeki koşul muhayyerliği de üç gün ile tahdid edilmiştir.bkz.(Serahsî, **Mebsut**,X,183)

ölümdür.¹⁴¹⁷ Bu ceza erkek mürted için uygulanacak olan cezadır. Kadın ve çocuklar bu hükmün dışında tutulmuşlardır.¹⁴¹⁸ Dininden dönen kişinin kadın olması halinde öldürülmez,¹⁴¹⁹ sadece haps olunur, ve İslama dönünceye kadar her gün dayak cezası ile ta'zir edilir.¹⁴²⁰ Burada Hanefi mezhebini¹⁴²¹ diğerlerinden ayıran nokta, kadın ve erkeğe verilecek cezanın farklı olmasıdır.¹⁴²²

3.4.3.2. Bulunduğu Yer Bakımından Ehl-i İrtidada ve Hükümü

Bulunduğu yer bakımından ehl-i irtidada gelince: “Ridde” topluluğunun bulunduğu yer (Dinden çıkanlar ülkesi / Dâru’r-Ridde) Dar’ul-İslam¹⁴²³ dan da Dâr’ul-Harb¹⁴²⁴ den de farklıdır. Kendilerine tanınmış haklar sınırlıdır. Örneğin dinden çıkanlarla mütâreke yapılamaz. Halbûki Dar’ul-Harb’dekiler ile mütâreke yapılır. Dinden çıkmalarını gerekçe gösterdikleri konu üzerinde kendileri ile bir anlaşma yapılamaz. Dâru’l-Harb’dekilerle ise harb gerekçesi ile anlaşma yapılır.¹⁴²⁵

Mürted ile zimmet akdi de yapılamaz. Zira gayr-i müslim ile yapılan zimmet akdinden maksat, ona hidayet imkânı vermek, ve şahsî hukuku müstesna, onu İslam hukukuna tâbî kılmaktır. Mürted ise, zaten öncesinde bu haklara sahip iken, İslamla tanıştıktan sonra fitratı bozulmuş olduğundan onunla yapılan akit topluma bir maslahat

¹⁴¹⁷ *Ebu Musa el-Eş’arî’nin yanından Hz. Ömer (R.A.)’a bir adam geldi.Hz. Ömer adama halkı sordu. O da, Hz. Ömer’e açıklamalarda bulundu. Sonra Hz. Ömer(R.A.) ona:”Oralara ait yeni bir haberin var mı?” dedi. Adam: “Evet, adamın biri irtidada etti” dedi. Ona ne yaptınız? Diye sordu. Adam: “Yakaladık ve boynunu vurduk “dedi. Hz. Ömer: “Onu üç gün hapsedip bir ekmeğe verip tevbeye davet etmediniz mi? Belki tevbe eder Allah’ın emrine (İslama) dönerdi” Buyurdu. Sonra Hz. Ömer: “Allahım ben orada değildim. Öldürülmesini de ben emretmedim Bana bildirilseydi öldürülmesine razı olmazdım.” Bkz.(**İmam-ı Malik, Muvatta**, II,305).*

¹⁴¹⁸ “Kadın ve çocukları öldürmeyin” bk.(Ebu Dâvud,”Cihad”,90).

¹⁴¹⁹ Ebû Dâvud, “Cihad”,121.

¹⁴²⁰ Yeniçeri, **İhtiyar Metni**, s. 541.

¹⁴²¹ Hanefi mezhebine göre şayet “irtidada” eden kadın, fikirlerini başkalarına empoze etme noktasında etkili ve kendine yandaş bulabilecek bir kişiliğe sahipse o zaman ona da tıpkı erkek gibi ölüm cezası verilir. Bkz.(Serahsî, **Mebcut**, X,s.111; bk. İrfan İnce, “Ridde”,(**DİA**)XXXV,s.89).

¹⁴²² Bkz.Merginânî, **el-Hidâye**, II, s.327; Şafii, Malikî ve Hanbelî’lere göre: “Mürted kadının hükmü erkeklerden olan mürtedin hükmünün aynıdır.” Malikîler “emzikli olması istisna” derler.bkz. (Cezirî, **Mezahibü’l-Erbaa**,VII,649).

¹⁴²³ Sakinlerinin tümü veya çoğu Müslüman olan ve İslamî hükümlerin açıkça icra edildiği memleketlerin adı Dâru’l-İslamdır.Bkz. (Karaman, **a.g.e.**, I,s.60; Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, I,s.502).

¹⁴²⁴ İslamî hükümlerin icra edilemediği, Müslümanların hakimiyetine girmemiş memleketlerin adıdır. Bkz. (Karaman,**a.g.e.**,I,s.60; Udeh, **a.g.e.** ,s.505).

¹⁴²⁵ Bkz.Merginânî, **el-Hidâye**, II, s.329-335; Maverdî, **Ahkâmu’s-Sultaniyye**, s.65; **Bilmen, İstılahat-i Fıkhiyye Kamusu**, IV,11-13.

kazandırmayacaktır.¹⁴²⁶ İslam hukukçuları bu görüşe dayanak olarak, Mürtedlerle ilgili: “*Onlarla ya savaşırınız, yahut onlar Müslüman olurlar*”¹⁴²⁷ âyet-i kerimesini delil olarak getirirler.

Riddeti sabit olan bir erkeğin (hür veya köle farketmez) cezası ölümdür.¹⁴²⁸ Şayet mürted hünsâ-i müşkil ise kendisine mürted kadının hükmü tatbik edileceğinden katl edilmeyip yalnız haps olunur.¹⁴²⁹

Dinden çıkanların cizyeleri kabul edilmez, kestikleri yenmez, kendileriyle sulh yapılmaz. Müslüman bir kadın mürtedle nikâhlanamaz.¹⁴³⁰ İrtidad ile nikâh münfesihi olur.¹⁴³¹ Koca dinden döndüğü zaman karısı ondan derhal boş olur.¹⁴³² İmâm-ı züfer, “irtidad birlikte yahut ayrı vaki’ olsun, nikâh mutlaka fasid olur”¹⁴³³ der. Mürted kadın müslümanlığa avdet edinceye kadar dayak ile ta’zir olunur.¹⁴³⁴ Hadâne hakkı (çocuğunun bakımı-terbiyesi) elinden alınır. Çünkü mürtedin hıdane hakkı yoktur.¹⁴³⁵ Ayrıca kendisi için nafaka da tayin edilemez.¹⁴³⁶ Karı- koca beraberce irtidad etse, hamile olan kadın doğum yapıp, çocuk bilâhare ölse mürtedin ölen çocuğu üzerine cenaze namazı kılınmaz.¹⁴³⁷

İrtidad eden şahsın alışverişi, hibesi, rehin vermesi vb. muamelelerdeki tasarrufu batıldır. Çünkü İslam’dan avdet etmekle şer-î tasarruflarla ilgili ehliyetini kaybetmiştir.¹⁴³⁸

¹⁴²⁶ Karaman, **a.g.e.**, III,s.236.

¹⁴²⁷ Feth, 48/16.

¹⁴²⁸ Bilmen, **a.g.e.**, IV,s.9.

¹⁴²⁹ Bilmen, **a.g.e.**, IV,s.11.

¹⁴³⁰ İbn-i Âbidîn, **Reddü’l-Muhtar, Ale’-d-dürrul- Muhtar**, IV,s.397,430; VI,s.314.

¹⁴³¹ Nikah din esasına dayanır. Mürtedin ise dini yoktur. Nikah devamlı kılma gayesiyle meşrudur. Mürted ise ölümü hak etmiştir. Hükmen hayatta değilmiş gibi değerlendirilir. Bu yüzden de nikah akdi yapması geçerli değildir.bkz.(Serahsî, **Mebcut**, V,76).

¹⁴³² el-Cezirî, **Mezahibü’l-Erbaa**,V,365.

¹⁴³³ Bilmen, **Istilahat-i Fıkhıyye Kamusu**, IV, 21).

¹⁴³⁴ el- Ceziri, **a.g.e.**,V,364.

¹⁴³⁵ M. el-Ursuşenî, **Ahkâmu’s-Sığar**,s.106; el-Cezirî, **a.g.e.**,VII, (Hıdane Babı),s.248.

¹⁴³⁶ el-Cezirî, **a.g.e.**,VII, Bk.(Nafaka babı), s.291; Bilmen, **a.g.e.**,III,106.

¹⁴³⁷ M. el-Ursuşenî, **Ahkâmu’s-Sığar**,s.28.

¹⁴³⁸ el-Hinn,el-Buğa, **Büyük Şafii Fıkhı**,IV,207.

3.4.3.3. Ölümünden Sonra Mürtede Yapılacak Muamele

Şayet mürted şahıs, irtidadı üzere ölürse, Müslüman iken işlemiş olduğu amelleri de boşa gider. Bu, ulemânın çoğunun kabul ettiği bir görüştür. Görüşlerinin delili ise: “*Kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse, işte bunların dünya ve âhirette amelleri boşa gider*”¹⁴³⁹ âyet-i kerimesidir.

Mürted öldürülünce yıkanmaz, kefenlenmez, cenaze namazı kılınmaz, cenazesi Müslüman mezarlığına konulamadığı gibi müşrik mezarlığına da konmaz. Kendisi için bir çukur açılır ve oraya bırakılır.¹⁴⁴⁰ Mürted için istiğfar etmek ve rahmetle anmanın caiz olmadığı Âyet-i Kerime’de şöyle ifade edilmektedir: “*Ne Peygamberin ne de mü’minlerin cehennemlik oldukları belli olduktan sonra, yakın akrabaları da olsa müşrikler için af dilemeleri asla doğru olmaz.*”¹⁴⁴¹

Mürtedin malına Müslüman veya kâfir kimse vâris olamaz.¹⁴⁴² Mürtedin emlâkı hususunda,¹⁴⁴³ dört mezhep de farklı hüküm beyan etmekle birlikte¹⁴⁴⁴ İmam Ebû Hanife’ye göre, malı hazineye kalır.¹⁴⁴⁵ Mürted, Müslüman yakınlarına Müslüman yakınları da ona mirasçı olamayacaktır. Çünkü “*Müslüman kâfire kâfir de Müslümana mirasçı olamaz.*”¹⁴⁴⁶ Mürtedin vasiyyeti ancak İslâm dinine dönmesi şartıyla sahih olabilir. Mürted olarak ölürse vasiyyeti batıldır.¹⁴⁴⁷ Ebû Hanife’nin haricindekiler: “*Ridde topluluğu ile savaşılrsa bile malları harp ganîmeti sayılmaz, savaşçılara taksim edilmez ele geçirilenler köle ve esir olarak alınamaz*” derler.¹⁴⁴⁸

İrtidad,(dinden dönme) toplumun sosyal nizamına yapılan bir saldırdır. Müslüman olsun veya olmasın her toplumun kendine ait bir sosyal düzeni vardır.

¹⁴³⁹ Bakara,2/217.

¹⁴⁴⁰ Bkz. Maverdî, **Ahkam’üs-Sultaniyye** , s,64-65; el-Hımn,el-Buğa, **a.g.e.**, IV,208.

¹⁴⁴¹ Tevbe, 9/113.

¹⁴⁴² “*Müslüman kâfire kâfir de müslümana mirasçı olamaz*” Buharî/6383; Müslim/161,(Üsame b. Zeyd’den).

¹⁴⁴³ Bilmen, **İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, bk.(Ehl-i İrtidadın Tasarrufuna Ait Hükümler), IV,15-18.

¹⁴⁴⁴ Mürtedin malının “müsadere”si ile ilgili, miktarı konusunda farklı görüşler olmakla birlikte Maliki Şafii ve Hanbeli mezhebindeki kuvvet kazanmış görüş mürtedin tüm malına şamil olmasıdır. Hanefi ve Malikilerden bir kısmı ise irtidad sonrası kazandıkları ile sınırlamaktadır. İmam-ı Şafii’ye göre de mallarının tamamına hacr konur, kendisine sadece nafakası verilir.Tevbe edip dönerse hacr kalkar. Bkz. (Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**,s.276; el-Hımn,el-Buğa, **a.g.e.**, IV,207; el Cezeri, **Mezahibü’l-Erbaa**, Bk.(Mürtedin Emlâkının Bahsi), IV, 652).

¹⁴⁴⁵ Krş. Merginânî, **el-Hidaye**, II,326-335; Canan, **Kütüb-ü Sitte Muhtasarı ve Şerhi**, VI, s.196.

¹⁴⁴⁶ Buharî, “Feraiz”, 26; Müslim, “Feraiz”,1; İbni Mace, “Feraiz”,6.

¹⁴⁴⁷ el- Cezerî, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**, IV,s.349.

¹⁴⁴⁸ Canan, **a.g.e.**,VI, s.196;Merginânî, **el-Hidaye**, II, 326-335; Maverdi, **a.g.e.**, s.65.

İrtidad bu sosyal düzen içindeki prensipleri çiğneyip, toplumun sağlığından kuşku duyulacak saldırı ortamı hazırladığından buna verilecek cezada umursamaz davranmak toplumun yıkılmasına neden olur.¹⁴⁴⁹

Esasen gerek İslamdan önceki hak dinlere, gerekse Semâvi dinler dışındaki inanç sistemlerine de bakıldığında hukuk düzeni içerisinde dinden dönmenin suç sayıldığını görmekteyiz. Romalılar ve Yunanda bu suça ölüm cezası verilirken Yahudilikte taşlanarak öldürülmeleri uygun görülmüştür. Hristiyanlıkta ise dinden dönenler engizisyon mahkemelerinde yargılanmaları sonucu farklı dönemlerde ölüm ve aforoz gibi cezalara çarptırılmışlardır.¹⁴⁵⁰ Öyle görülüyor ki İslâmın dışındaki dinlerde de her ne kadar uygulamalar farklı olsa da “ridde” nin isyana dönüşebileceği ve toplumda bozgunculuğa yol açabileceği endişesi ile her hal’ükârda bu suçu işleyenlerin infâzı öngörülmüştür.

3.4.3.4. Zekât Vermeyi Reddeden Ehl-i İrtidad

Fahrettin Razî, Tefsîr-i Kebîr’inde, “Nisa” suresindeki “*Tağut*”¹⁴⁵¹, un geçtiği ayeti¹⁴⁵² tefsir ederken şu ifadeleri kullanır: “Allah ve Rasûlünün emirlerini reddeden bir kimsenin İslam’dan çıktığına dair deliller vardır. Bu kimselerin emirleri reddetmesi ister şüphesinden olsun ister inadından olsun, müsâvîdir. Ashâb-ı Kirâm’ın, zekât vermeyi reddedenlerin irtidadları sebebiyle öldürülmelerine, mallarının ganimet ve zürriyetlerinin esir olmalarına dair hüküm vermeleri de bu hükmün sıhhatine delâlet etmektedir. ”¹⁴⁵³

Te’vil götürmeyecek şekildeki alenî küfür ve irtidad yanında, Hz. Ebû Bekir’in (R.A.) mücadele ettiği dolaylı yoldan irtidad¹⁴⁵⁴ (dinden dönme) hareketi Rasûlullah (s.a.v)’in vefatından hemen sonraki döneme rastlar.¹⁴⁵⁵ Hz. Ebu Bekir’in

¹⁴⁴⁹ Udeh, **a.g.e.**, II,215,275.

¹⁴⁵⁰ İrfan İnce, “Ridde”, (DİA), XXXV, 91.

¹⁴⁵¹ “*Tağut*” kelimesi lugatta: Kahin, put sanem, zulüm ve küfür düzeni, ve şeytan gibi insanları yoldan çıkarıcı şeylerdir. Bkz.(Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**,s.534; Emiroğlu, **Esbab-ı Nüzül**, III, s.144).

¹⁴⁵² Nisa, 4/60.

¹⁴⁵³ Emiroğlu, **a.g.e.**, III,s.145.

¹⁴⁵⁴ Zekat vermeyi kabul etmeyenler Hz. Ebu Bekir’e karşı isyan eden bir zümredir ve en mutedil olandır. Diğerleri te’vil götürmeyecek şekilde Allah (c.c.)’a karşı açıkça isyan/ küfrettiler. Peygamberliği inkâr ettiler. Yalancı Peygamberlik iddiasında bulunan Müseyleme’yi desteklediler. Namazın ve zekâtın vacipliğini tanımadılar. bkz.(el-Kardavi, **İslam Hukukunda Zekat**, I,s.93).

¹⁴⁵⁵ El-Kardavî, **a.g.e.**, I,s.90-95.

ilk hilâfet günlerinde, Arap yarımadasının her yerinde irticâ ve irtidad hareketleri ortaya çıkmıştı. Yemâme’de Müseyleme, San’a’ da Esved’i Ansî, Peygamberlik iddia ederek toplumda fesadçılık yapıp ortalığı karıştırmaya başlamışlardı.

Aynı dönemde, irtidad ehlinin bir kısmı da “dolaylı inkâr” yoluna giderek risâleti ve namaz kılmayı kabul ediyorlar ancak “zekâtı vermeyiz” diyorlardı. Hz. Ebû Bekir, bunların bağı ehli ve mürted olduklarına hükmederek, kendileri ile savaş yapmanın vacip olduğu kararına vardı. Hz. Ömer R.A. ise Nassın zahirine¹⁴⁵⁶ baktığı için, bunlar hakkında nasıl bir muamele yapılacağı Ashab arasında tereddüd konusu oldu. Ancak, namazdan kaçanların irtidâdı sahabe arasındaki icmâ ile sabit olduğundan Hz. Ebu Bekir, muhtelifün fih olan zekâtı muttefekun aleyh (sahabenin icması) olan namaza kıyas yapmak suretiyle, zekâtı reddedenlerin irtidâdına hükmetti.¹⁴⁵⁷

Halifenin, nassan, delâleten ve kıyasen, isabeti sabit olan ictihadına, Hz. Ömer de iştirak ederek: “*Cenab-ı Hak Ebu Bekr’in gönlüne bir inşirah vererek ona mukâtelenin hak olduğunu göstermiştir*” buyurdu. Neticede, Hz. Ebu Bekr’in (R.A.) ictihadı sonucunda tüm Arap yarımadası ve dolayısıyla İslâmiyet irtidad ile vukû’ bulan büyük bir fitneden kurtulup, iki sene gibi kısa bir zamanda da tüm Arabistan yarımadasında İslâmiyet tamamen hakim oldu.¹⁴⁵⁸

¹⁴⁵⁶ Hz. Ömer tereddüdünü dile getirmek için Hz. Ebû Bekr’e (R.A.) müracaat ederek: “*Ey Halife-i Müslimin! Cenab-u Hakk’ı tevhid, Risalet-i Muhammediyye’yi tasdik ve namazın farziyyetini kabul eden bir kimseye nasıl kılıç çekersin? Rasul-İ Ekrem (La ilahe illallah) diyen kimse benden malını, canını muhafaza etmiş olur, buyurmadı mı?*” Bkz. (**Sahih-i Buhari Muhtasarı, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, V,s.23).

¹⁴⁵⁷ **Buhari, a.g.e.,a.y.**

¹⁴⁵⁸ **Buhari, ag.e.,V,s.22-24.**

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AYET VE SÜNNETE GÖRE FİTNE VE FESADDAN KAÇINMA VE ÇÖZÜM YOLLARI

4.1. FERT BAĞLAMINDAKİ ÇÖZÜM YOLLARI

4.1.1. Uzlet ve Taarrub

4.1.1.1. Uzlet

Lugatta, “Azl” (Beden veya kalp ile bir şeyden karşılıklı olarak veya ferdi olarak kaçınma) ¹⁴⁵⁹fiil kökünden türeyen Uzlet’ den murad, husumeti harekete geçiren, fitne ve fesada sebep olan ayrılık fikirlerini bertaraf etmek için kaçınmak ve uzak durmaktır. ¹⁴⁶⁰ Belirli bir ruhsal olgunluğa ulaşmak için dünya hayatından ve sosyal çevreden uzaklaşmak maksadıyla münzevî bir yaşam sürmek ve arzuları sınırlamaya çalışmak, ¹⁴⁶¹ iç çalkantılara karışmama ve kaostan uzak durmak için fitne zamanlarında bilhassa tavsiye edilmektedir.

Ulemânın ekserisi, hadislerden yola çıkarak Müslümanlar arasında çıkan fitne ve anarşi, anında halk içine karışmaktansa inzivâya çekilmenin daha faziletli olduğunu söylemişlerdir. ¹⁴⁶² Zîra halk arasındaki buluşmalarda riya, nifak çatışma gibi fesâdı içeren faâliyetler fazlaca bulunabilir. Fitrî bir tesir olarak insan bunlara âşına hale gelir ve tabiatı bozulur. Halbuki şahıs, uzlette iken (yalnız kalmak) bu çirkin işlerden uzak durduğu için fesâda bulaşma olasılığı da o denli az olacaktır. ¹⁴⁶³

Esasen İslam, ferdin cemiyet içinde vâir olmasına, cemaâte ve sosyal dayanışmaya oldukça önem vermekte ve ruhbanlığı yasaklamaktadır. ¹⁴⁶⁴ Bu hususta, *Semure ve Sa’d b. Ebi Vakkas, Hz. Peygamberin, ümmetini ruhbanlıktan men ettiğini*

¹⁴⁵⁹ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.698.

¹⁴⁶⁰ Gazâlî, *İhya-ı Ulûmü-din*, II, 573.

¹⁴⁶¹ Süleyman Uludağ, “Uzlet”, (DİA), XLII,255-257.

¹⁴⁶² Serahsî, *Mebsut*, X,230.

¹⁴⁶³ Gazâlî, *a.g.e.*, II, 591.

¹⁴⁶⁴ Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, DİB.Yay., 3.Baskı, Ankara,2010, s.74.

rivayet etmiştir. ¹⁴⁶⁵ Fakat fitne günlerinde ruhbanlığın caiz olduğu ile ilgili hadisler oldukça fazladır. Hadiste bu konu ile ilgili: “*Hafifü'l-haz*” (“*Malı ve ailesi olmayan*”) ¹⁴⁶⁶ ifadesi kullanılmıştır. ¹⁴⁶⁷ Kişinin fitnelerden uzak durmak için dünyada en kıymet verdiği iki şeyden (mal ve âile) ferâğat etmesi, hatta sanki onlara hiç sahip olmamış gibi davranması kastedilmektedir.

Fitne çıktığında “*evine çekilmek*”, “*dağa çekilmek*”, gerekirse “*terk-i diyar etmek*” gibi uzlet”i tavsiye eden bir çok hadis mevcuttur. ¹⁴⁶⁸ Hz. Peygamber’e (s.a.v.) fitne anında, emniyetin ortadan kalkması, insanların birbirine güven ve itimâdının olmayışı sebebiyle, iyinin kötünden ayırt edilemediği derecede insanların değişebileceği ve bu durumda ne yapılması gerektiği sorulunca, Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle cevap verir: “*Evine kapan, diline sahip ol, âmmenin (halkın) işini terk et*” der. ¹⁴⁶⁹ Başka bir hadisinde: “*Evinin kilimlerinden çullarından bir çul ol. Fitne evindeyken sana kadar ulaşırsa sen Allah’ın öldürülen kulu ol.*” (Hadisin başka bir metninde: “*Allah’ın yanında ol.*” İfadesi yer almıştır. Hadisin ifade ettiği manâ, “*Evinde oturanlardan ol. Fitneye karışan ve fitne kasdıyla hareket olanlardan olma!*” demektir. ¹⁴⁷⁰

Ebû Hureyre R.A. tarîkiyle gelen bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır: “*Haberiniz olsun! (benden sonra) fitne çıkacak, o fitne sırasında uyuyan uyanıktan, yatan, oturandan daha hayırlıdır.*” ¹⁴⁷¹

Başka bir metinde: “*Ayakta olan yürüyenden, yürüyen, koşandan daha hayırlıdır. Kim böyle bir fitneye rastlarsa hemen geri dönsün. Kim de fitne anında sığınacak bir kuytu bulursa oraya girsin. (fesadçılara karışmasın)*” ¹⁴⁷² buyurulmaktadır.

Fitne ile ilgili, Ebû Mûsa el-Eş’arî’den rivayet edilen bir hadisteki ifade de şöyledir: “*Önümüzde karanlık gece parçaları gibi fitneler var. O fitneler geldiği*

¹⁴⁶⁵ Tirmizî,1082,1083; Müslim, 1402;

¹⁴⁶⁶ Tirmizî, “Zühd”, 35; İbn-i Mace, “Zühd”,4.

¹⁴⁶⁷ Bkz. İbn-i Hâcer el-Askalâni, **Metelibü'l-Aliye**, V,s.267.

¹⁴⁶⁸ Buharî, “İman”,12,“Menâkıb”,25,“Fiten”14; Ebû Dâvud, “Fiten”, 4,(4267).

¹⁴⁶⁹ Bkz. Canan, **İslam Işığında Anarşi**, s.303.(Hadis Tebrizi’den alınmıştır).

¹⁴⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**,V,110; Ebû Davud,“Fiten ve Melahim”,2.

¹⁴⁷¹ **Sahih-i Buharî**, VIII, 92; Sünen-i İbn-i Mace, II, 3961.

¹⁴⁷² Bkz. **Sünen-i Tirmizî “Fiten”**, II, s.433

zaman kişi mü'min olarak sabaha ulaşır da akşam oluncaya kadar kâfir olur. Orada, oturan ayakta durandan, ayakta duran yürüyenden, yürüyenden de koşandan hayırlıdır.” Öyleyse yaylarınızı kırın, kırımlerinizi parçalayın, kılıçlarınızı da taşla vurun. Sizden birinin evine girerlerse, Hz. Âdem'in iki oğlundan hayırlısı olsun. (ölen olsun öldüren değil).”¹⁴⁷³ Dinleyenler: “ Bize ne emredersiniz? Ya Rasûlallah” deyince: Hz. Peygamber (s.a.v): “Evinizin demirbaşları olun” (“evinize çekilin”) buyurdular.¹⁴⁷⁴

Bir başka rivayette: "Göze batıcı, dikkat çekici davranışlardan kaçınarak kendinizden az bahsettirin" denmektedir. Buradan anlaşılan o dur ki, fitne çıktığında sıradan uzaklaşma, eve çekilme hali yeterli olmayıp aynı zamanda dikkatleri üzerine çeken her türlü hareketten de sakınmak gerekmektedir.¹⁴⁷⁵

4.1.1.2. Taarrub

Fitne sırasında inzivâyı teşvik eden “taarrub” hadisi

Fitne vukû' bulduğunda inzivâyâ çekilme yollarından birisi de “taarrub”¹⁴⁷⁶ dur. Araplar arasında bu tâbir, Medine'ye yerleşip şehirleştikten sonra eski göçebe hayatına, bedeviyete geri dönmek demektir.¹⁴⁷⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.), ashâbına bunu kesinlikle yasaklamıştır.¹⁴⁷⁸ Hattâ, Allah Rasulü, (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde: “Şehirleştikten sonra (hicret ettikten sonra) göçebe hayatına geri dönen kimseye Allah lanet etsin” buyurmaktadır. Burada bedeviyete dönmekten kastedilen Medine-i Münevvere'yi terk etmektir. Ancak fitne ve kargaşa anında geri dönenler bundan hariç tutulmuştur. Çünkü bedeviyete geri dönmek, fitnenin çıktığı yerde ikamet etmekten daha hayırlı görülmüştür.¹⁴⁷⁹

Hz. Peygamber (s.a.v) bir çok hadisinde, Medine-i Münevvere'nin diğer beldelerden daha üstün olduğunu ifâde etmekte ve şöyle buyurmaktadır: “ Kim ki

¹⁴⁷³ Ebû Dâvud, “Fiten”,2,(4259,4262); Tirmizi, “Fiten”,33,(2205).

¹⁴⁷⁴ Ebû Dâvud, Hadisin bu kısmını, “koşandan” kelimesinden sonra ziyade olarak kaydetmiştir. Bkz. (Sünen-i Ebû Davud, “Fiten”, Konya Kitapçılık, İstanbul 2015, III, s.327)

¹⁴⁷⁵ Canan, **Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi**, XIII, 378-379.

¹⁴⁷⁶ el-Askalanî, **Feth'ul-Barî bi- Şerh'ıl Buharî**, s. 16,150.

¹⁴⁷⁷ Bkz. Canan, **Kur'an ve Hadise göre Âhir Zaman Fitnesi ve Anarşi**, s.334.

¹⁴⁷⁸ Aslî (İslam öncesi) çöl arapları, her zaman en ufak bir kışkırtma ile aşırılığın herhangi bir noktasına itilebilecek fevrî insanlar olmaları ile namlıdır. Görünüşte, cahiliyye ruhu mâzide kalmış olmasına rağmen gizliye gizliye varlığını sürdüren ve hortlamaya hazır olan dinamik bir şey olarak Peygamberimiz (a.s.) nazarında bu durumun yeni dine yönelik muhtemel bir tehlike olabilmesi ve dolayısıyla bundan sakındırma söz konusudur.Bkz.(İzutsu, **Kavramlar**, s.50-55).

¹⁴⁷⁹ el -Askalanî, **Feth'ul-Barî**, s.16- 150.

O'nun (Medine'nin) güçlük ve darlığına katlanırsa kıyamet günü ben ona şefaathçi olurum.”¹⁴⁸⁰

Bu hususta, İbn-i Ömer (R.A.)’den rivayet edilen bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır: “*Her kim Medine’de yerleşip orada ölmeye gücü yeterse orada ölsün; çünkü ben Medine’de ölenlere şefaath edeceğim.*”¹⁴⁸¹ Medine-i Münevver’e de yaşamanın faziletini anlatan bunun gibi¹⁴⁸² bir çok hadis’e rağmen fitne vukû bulduğunda “taarrub” etmeye ruhsat verilmiştir.

Esasen “taarrub” bir uzaklaşma halidir. Şayet şahsın bu uzaklaşmaktaki niyeti fitnelerden ve zulümden uzak olmak, ailesini korumaksa buna müsaade edilmektedir. İmâm-ı Gazâlî, İhyâ’sında bu durumu şöyle izah eder: “Kişinin, isyanın çıktığı ve yayıldığı bir memlekette uzaklaşmasında bir beis görülmemiştir. İsyânın/ fitnenin çoğaldığı ve hayrın azaldığı bir memlekette durmanın bir manası olmayıp, layık olan oradan göç etmektir.”¹⁴⁸³

Nitekim Allah’ü Tealâ: “*Allah’ın yeri geniş değilmiydi? Hicret etseydiniz*”¹⁴⁸⁴ buyurmaktadır. İhya’da fitneden hicret edemeyen kişi için şu tavsiye edilmektedir: “Şayet âilevî durumu çıkmasına engel olsa bile yine de haline râzî olup bulunduğu halden memnun olmamalıdır.”¹⁴⁸⁵ Devamlı sûrette, “*Rabbimiz, bizi halkı zalim olan bir şehirden çıkar.*” diyerek duâ etmelidir.¹⁴⁸⁶ Çünkü zulüm umûmileştiğinde belâ iner ve iyi kötü ne varsa hepsini içine alır.¹⁴⁸⁷

Nitekim Ayet-i Kerime’de: “*Aranızdan yalnız zalimlere erişmekle kalmayacak fitneden sakının.*”¹⁴⁸⁸ buyurulmaktadır.

¹⁴⁸⁰ Müslim, “Hacc”, 27.bkz. (Sünen-i Tirmizi Tercemesi, III, s.634); Tirmizi: “Bu konuda Ebu Said, Süfyan b. ebi Züheyr, Sübey’a el-Eslemiyye’den de hadis rivayet edilmiştir”.

¹⁴⁸¹ Tirmizi, “Menakıb”, 3913. Bkz. (Sünen-i Tirmizî Tercemesi, III,s.634.)

¹⁴⁸² “*Medine (sahası) nun şuradan şuraya kadar (olan mahalli) harem, muhteremdir. Bu hududun ağacı kesilmez; bu sahada bid’at ihdas edilmez. Kim ki, Harem-i Medine’de (Kitap ve Sünnet’e muhalif) bir bid’at ihdas ederse, Allah’ın azabı, Meleklerin ilenci, bütün insanların nefreti o kimse üzerine olsun.*” Bkz. “Fezail’ül-Medine”, (Sahih-i Buhari Muhtasarı ve Şerhi, VI,226).

¹⁴⁸³ Gazâlî, İhya-ı Ulumü’l-dîn, IV,637-638.

¹⁴⁸⁴ Nisâ, 4/97.

¹⁴⁸⁵ Gazâlî, a.g.e., IV, s.637-638.

¹⁴⁸⁶ Nisâ, 4/75.

¹⁴⁸⁷ Gazâlî, a.g.e., IV,637-638.

¹⁴⁸⁸ Enfal,8/25.

Ashab'dan Selemetu'bnûl- Ekvâ, (Hz. Peygamber'den izin alarak,) bir çok kişinin" hicretten irtidad mı? Ettin!" ithamlarına mâruz kaldığı halde, sadece fitneden uzak kalmak için Mekke ile Medine arasındaki Rebeze denilen mevkîye göç etmiştir. ¹⁴⁸⁹ Bu bağlamda, İrtidad ilgili hadislerin bir kısmında da, "Kabâil-i Arab'dan" (Arap kabilelerinden) irtidad edenler ("*küfr-i sâbıklarına avdet*) edenler- dönenler, tâbiri kullanılmıştır. ¹⁴⁹⁰

Yine Ashab'dan terk-i diyâr edenler arasında bulunan Ebu'd-Derdâ da fitneden uzak durmak ve fesâda bulaşmamak için Şam'a gidenlerdendir. Bu konu ile ilgili Yezid b. Ebî Habib'den rivayet edilen bir hadiste şöyle anlatılır: Bir karış toprak için tartışan iki adam bu sahabinin yanına gelince, Ebu'd-Derda şöyle der: "*Ben Rasulüllah (s.a.v.)'den şöyle işittim: "Eğer iki kişinin bir karış toprak için çekiştiğini görürsen o yerden çık."* Bu hâdise üzerine kendisi, taarrub maksadıyla Medine'den çıkıp Şam'a terk-i diyar etmiştir. (Ebu Dâvud et-Tayalisi) ¹⁴⁹¹

Fakat şu kadar var ki, bu inziva, hicret ve kaçınma hali, emirin, (imâmın) bulunmadığı hallerde geçerlidir. Eğer, fitnecilerle cihad etmeye çağıran bir imam varsa o zaman kadın, erkek cihada icâbet etmek farz (farz-ayn) ¹⁴⁹² olur. ¹⁴⁹³

İnzivanın asıl sebebi, cemaat ve imam bulunmayan durumlarda Hz. Peygamber (s.a.v.) 'in emri gereği, hiçbir gruba iştirak etmeme ¹⁴⁹⁴ ve böylece anarşinin büyümesini önlemek ve fitnenin söndürülmesini sağlamaktır. ¹⁴⁹⁵

¹⁴⁸⁹ Buharî, "Kitabu'l- Fiten", 14.

¹⁴⁹⁰ **Sahih-i Buharî Muhtasarı, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, V, s.20.

¹⁴⁹¹ Bkz. el-Askalânî, **Metâlibûl-Âliye**, V, s.267.

¹⁴⁹² Tevbe, 9/36, 41: "*Doğrusu ayların sayısı Allah yanında on iki aydır. Göklere yeri halk ettiği Allah yazısında; bunlardan dördü haram olanlardır. İşte bu doğru bir hesaptır. Artık o aylarda nefislerinize zulm etmeyiniz. Ve müşrikler sizinle toplu bir halde savaşta bulunduğu gibi siz de toplu bir halde müşriklerle savaşta bulunun ve biliniz ki, Allah'ü Tealâ, muhakkak korunanlar ile beraberdir.*" "*Ey Mü'minler ister hafif teçhizatla, ister ağırlıklı olarak seferber olun ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilerseniz böylesi sizin için daha hayırlıdır.*"

¹⁴⁹³ Bkz. Merginanî, **el-Hidaye**, "Cihad Bahsi", II, s. 278-284; Canan, **Ahir Zaman Fitnesi ve Anarşi**, s.334.

¹⁴⁹⁴ Buharî, "Salât", 88, "Fiten", 13; Ebû Dâvud , "Melâhim", 17,(4342); İbn-i Mâce, "Fiten", 10, (3957).

¹⁴⁹⁵ Bkz. Canan, **a.g.e.**, s.271-272.

4.1.2. Fitne Anında Devlet Başkanına Mutlak İtaat

İslam dini, “İmâmın açık küfrü”¹⁴⁹⁶ dışında hiçbir bahâne ile İmâma itâatten ayrılmaya ve ona isyan etmeye cevaz vermez. İmâma itâat konusunda asla tâviz verilmemesinin ve ısrar edilmesinin en mühim sebebi fitneyi önlemektir. Bu konuda İslâmiyet, kişisel ve toplumsal zararlara sebep olabilecek fitneyi önlemek pahasına ferdlerden “itaat noktasında” âzami fedakarlık bekler.¹⁴⁹⁷

“Halifelere, onlar İslam’ın esaslarından birini tağyir (değiştirmek) etmedikleri müddetçe, sırf zulüm ve fiskları sebebiyle isyan caiz değildir.”¹⁴⁹⁸

Hz. Peygamber (s.a.v.) fitne ve ihtilâlden kaçınmayı tavsiye ettiği İbn-i Abbas’dan rivayet edilen bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: “*Her kim emirinden sudûr eden bir hareketi fena görürse sabretsin! (isyankâr bir vaziyet almasın!) Çünkü her kim Sultâna itaatden bir arşın dışarı çıkarsa, o, câhiliyyet ölümü ile ölür.*”¹⁴⁹⁹

İbni Abbas’dan gelen diğer bir rivayette de:” *Her kim emirinden fena bir hâlin sudûr ettiğini görürse, onun fenalığına sabretsin,(isyan etmesin!) Çünkü her kim İslam câmiasından “bir karış ayrılır da” ölürse, muhakkak o cahiliyyet ölümüyle ölür.*”¹⁵⁰⁰

Hadislerde, Rasûlullah (s.a.v.) âmirlerin gayr-ı meşrû hareketlerde bulunabileceklerini ve bu durum karşısında ümmetin sükûn ile hareket edip bozgunculuktan uzak durmasını vasiyet etmektedir:

“*Kim de sabırsızlanarak millî otoriteyi temsil eden kişiye isyan eder, ihtilâl kalkışırsa ve İslam ümmetinden ayrılırsa o zaman başsız, İslâm nizâmından mahrum kalmış ümmetlerin âsi bir ferdi gibi ölür*” buyurmaktadır.¹⁵⁰¹

¹⁴⁹⁶ Âlimler, “açık küfür” tâbirine dayanarak, küfür olup olmadığına tereddüd edilen veya te’vil yoluyla küfür olarak değerlendirilen (amel, fikir vs.) hususlardan dolayı itaat vecibesinin düşmeyeceğini ve isyanın helal olmayacağını bilhassa belirtirler. “Küfür” te’vil imkânı olmayan bir nasla,(âyet veya sahih hadis) ile sabit olmalıdır. Bkz. (İbn-i Hacer, **Feth’ul-Bâri**, 16,114; Canan, **a.g.e.**, s.271).

¹⁴⁹⁷ Canan, **a.g.e.**, s.273.

¹⁴⁹⁸ Canan, **a.g.e.**, s.271.)

¹⁴⁹⁹ Buhârî, “Fiten”, bab:2,Hadis no:5; Müslim, 2/1478,hadis no:1851.

¹⁵⁰⁰ Müslim, “İmâre”,56.

¹⁵⁰¹ Bkz. **Sahih-i Buhârî Muhtasarı, Tecrid-i Sarih Tercümesi**, XII, s.292.

“Ey ümmet-i Muhammed! Allah’a ve şu Rasûle itaat edin, sizden emir sahibi olan kimselere de itaat edin.”¹⁵⁰² Âyetinde, Allah (c.c.) “Ul-ül emir” olan kullara itaati vacip kılmıştır. Ebû Hüreyre (R.A.) “ül-ül emr” lafzından murad, âmirler ve vâlilerdir der. ¹⁵⁰³ Buna göre, mutlak surette itaat edilmesi gerekenler de onlar olmalıdır.

Ancak buradaki itaat, imâmın hakka (kitap ve sünnet)’e uyan bir kimse olması ile vacip olur. Çünkü ül-ül emr’e itaat iki şarta bağlanmıştır: Birincisi, ül-ül emr’in mü’min ve hür olmasıdır.¹⁵⁰⁴ Diğeri de, Allah ve Rasûlüne itâat eden bir kimse olmasıdır. ¹⁵⁰⁵ Bu şartları hâiz olmayan bir emîre itaât edilmediği takdirde Huzûr-u İlahiyyede sorumlu olunmaz. Çünkü, Rasulüllah: (s.a.v)”*Hâlika ma’siyyet esnasında mahlûka itaat yoktur*” ¹⁵⁰⁶ buyurmuşlardır. Bunun anlamı: “*Kul, Allah’a isyan ederken kula itaat edilmez*” demektir. Ali b. Ebî Talip de: “Allah’ın inzal buyurduğu Kur’an-ı Kerim ile hükmetmek ve emaneti ehline vermek (hilafet, riyaset, kaza, ifta vd. devlet işleri)¹⁵⁰⁷ imam üzerine vaciptir. İmam bunları yaptığı takdirde, halkın imâmı dinlemeleri ve ona itaât etmeleri üzerlerine vacip olur” demiştir. ¹⁵⁰⁸

4.1.3. İslam’dan Sapan Devlet Başkanının Görevine Son Verilmesi

Nasslardan ve “örnek uygulamalardan” hareket eden İslam âlimleri: “Gerek kişisel hayatında gerekse devleti yönetmede İslam’dan sapmış olan fâsık yöneticinin,¹⁵⁰⁹ (İmâmın) şâyet fitne çıkmadan değiştirilmesi mümkünse bu duruma sessiz kalmayıp hemen azl edilmesi lâzım geldiğini, yok eğer fitne çıkacaksa daha sonra uygun zamana bırakılması ve iki zarardan daha azına katlanılması gerektiğini

¹⁵⁰² Nisa, 4/59.

¹⁵⁰³ H.Tahsin Emiroğlu, **Esbab-ı Nüzül**, III,s.139.

¹⁵⁰⁴ İbn-i Âbidin, **Reddül-Muhtar**, II,s.382.

¹⁵⁰⁵ Bkz.Karaman, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, (Halifede aranan şartlar), I,s.87-90.

¹⁵⁰⁶ Buhari, “Âhad” ,1; Müslim, “İmâre” ,39,40; Ebû Dâvud, “Cihad” ,87.

¹⁵⁰⁷ Bkz. İbrahim Canan, **İslam Işığında Anarşi**, s.176-178.

¹⁵⁰⁸ Emiroğlu, **a.g.e.**, III,s.138-139.

¹⁵⁰⁹ Küfür derecesine ulaşmasa bile “fisk” azli gerektirir.bkz.(Karaman, **a.g.e.**, Bk. “Halifenin azli”, I,s.99-100); Bir kısım ulema, fâsıklığın imamet akdini engelleyeceği görüşüne sahipken bir kısmı da küfür derecesine varmadığı müddetçe masiyet/ fisk azli gerektirmez derler ve Ubade b. Samit’in şu hadisini delil olarak gösterirler: “*Biz Rasulüllah’a (s.a.v.)kolaylıkta ve zorlukta darlıkta ve bollukta dinleyip itaat etmek, onu kendimize tercih etmek ve iş konusunda (devlet yönetiminde) ehli ile konuşmak üzere biat ettik. Ancak mübah gören ve kafir olan müstesnadır.Onun hakkında Allah katında delil vardır.*”bk.(Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, IV,s.434).

söylerler.”¹⁵¹⁰ Prensip olarak devlet başkanının adalet ehli (ehl-i adl) olması lazım gelir. Bu niteliğe sahip olmayan devlet başkanının görevden alınması gerekir. Fakat burada, fukahânın çoğunluğu ihtiyatlı davranmak gerektiğini, çünkü “bilhassa İslam’ın ilk yıllarında vukua gelen hadiselerden yola çıkarak ” siyasi olaylar sebebiyle fasık imamın güç kullanarak ve silaha başvurarak değiştirilmesinin daha büyük fitne doğurabileceğini düşünmüşlerdir.¹⁵¹¹ Şöyle ki, yönetimi İslâmi çizgiye çekmek isterken bu durum başka bir fitneye ve toplumda karışıklığa yol açabilir. Ehl-i sünnetten olan ümmetin çoğunluğunun ve Raşid halifelerin fikri de bu yöndedir.¹⁵¹²

Fitneye rağmen zâlim sultâna karşı çıkılması fikrini savunanlar dahî, canlara, mala tecavüzü ve masum insanların öldürülmesini onaylayamazlar.¹⁵¹³ Ancak buna rağmen fitne çıktığı anda toplumda âsaiş ve güvenliği temin etmenin zorluğu, anarşinin ve ölümlerin önüne geçmeye imkan vermeyebilir.

Udeh, fitne anında halifenin azledilmesi gerektiği fikrini şöyle savunur:

*“Bize göre üç görüşten en sahihi, azil gerektiren bir sebeple veya fasıklıkla (fitneye vesile olsa da) halifenin/imamın azledilebileceğini kabul eden görüştür. Çünkü mucip sebeple azli gerektiren halifeyi azletmek gerçekte fitneye vesile olamaz, aksine ıslah ve gelişmeye vesile olur. Fitne, halifenin azli gerektiren fiileri işlediği halde ona susup ses çıkarmamaktır. Bu fitne kapatılmadığı takdirde bir gün öyle kapılar açılacaktır ki, bu kapıların açılışı şüphesiz İslam’ın yıkılmasına kadar gidecektir. Halbuki her müslüman İslam’ı korumak ve ayakta tutmakla görevlidir.”*¹⁵¹⁴

4.1.4. Fitne Anında Konuşmalara Dikkat Etmek

Fitne ve kargaşa ortamına zemin hazırlayan sebeplerden bir tanesi de “dil” dir. Zira söz, konuşulduğu meclisin dışında insicâmı bozulmaya çok elverişli bir şeydir. Kur’an’ın ifadesiyle insanın konuşması ve meramını sözlerle ifade edebilmesi, onu yaratan, ona beyanı öğreten Yüce Allah’ın ona verdiği ilahî bir lütfudur.¹⁵¹⁵ Ancak

¹⁵¹⁰ İbn-i Âbidîn, **Reddü’l-Muhtar**, IV, s.383; Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, IV, s.435.

¹⁵¹¹ Ali Şafak, “Bağy”, (DİA), 1991, IV, s.451.

¹⁵¹² Karaman, **İslam’ın Işığında Günün Meseleleri**, s.1020.

¹⁵¹³ Karaman, **a.g.e.** a.y.

¹⁵¹⁴ Udeh, **a.g.e.**, IV, s.435.

¹⁵¹⁵ “İnsanı o yarattı. Ona anlama ve anlatmayı öğretti.”bk.(Rahman,55/3-4).

yerinden oynatılıp tahrif edilirse¹⁵¹⁶ habis bir bitki gibi habis olur¹⁵¹⁷ ve azab olur.¹⁵¹⁸ Maksada göre yerinde olursa güzel bir ağaç gibi hoş olur.

Hız. Peygamber (s.a.v) 'in fitneden uzak durmak ve fitneye karşı uyarmak maksadı ile vârid olan hadislerinde, fitneyi körükleyen ve artmasına yol açan “dilin” (konuşmaların) olumsuz yönde etki eden rolüne bilhassa dikkat çekilmiştir.¹⁵¹⁹ Öyle ki, hadislerde dilin bir kılıç gibi hatta kılıçtan bile zararlı ve beter olabileceği ve fitnede dil oynatmanın aynen kılıç oynatmak gibi olduğu ifade edilmektedir.¹⁵²⁰

Ebû Dâvud ve Tirmizi’de:” *Muhakkak öyle bir fitne olacaktır ki, Arapların hepsini kapsayacaktır. Bunların maktulleri cehennemdedir. Dilin te’siri bu fitnede kılıç darbesinden daha şiddetli olacaktır.*”¹⁵²¹ buyurulmaktadır. Ümmetin ve İslam dininin maslahatına ters düşen şeyler söylemek, insanlar arasında ve toplumda bozgunculuğa, kargaşaya sebep olan, zihin karıştırıcı ve fitne çıkarabilecek laflar etmek dilin afetlerinden sayılmıştır.¹⁵²²

4.2. TOPLUMSAL BAĞLAMDAKİ ÇÖZÜM YOLLARI

4.2.1. Emr-i Bilmaruf Yapmak

Ma’ruf luğatta, bilinen, tanınan kabul edilen demektir. Nefsin hayır ve iyi olarak gördüğü, mütmain olduğu her şeydir. Bunun yanında Allah’a itaati, kurbiiyeti insanlara ihsanı ve iyiliğin her türlüşünü de içine alır.¹⁵²³ “U’rf” kelimesi de aynı kökten, zinet cömertlik ve sabır anlamındadır. “U’rf’un zıddı “nükr” ma’ruf’un zıddı da münker olarak kullanılır.¹⁵²⁴

¹⁵¹⁶ “İşte verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lanetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar...”bkz. (Maide,5/13); “Kelimeleri şuraya buraya çekerek kelamı tağvir ederler.”Bk. (Elmalılı,a.g.e., III,1602).

¹⁵¹⁷ “Kötü (habis) sözün durumu da yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca benzer.” bk. (İbrahim,14/26); “Gördün, Allah (c.c.) nasıl bir temsil yaptı; hoş bir kelimeyi hoş bir ağaç gibi ki kökü sabit dalı semada. Yemişlerini her dem verir, habis bir kelimenin temsili de habis bir ağaç gibidir ki toprağın üstünden cüsselenmiş kararı yoktur. Bk. (Elmalılı,a.g.e.,V,3025).

¹⁵¹⁸ İsrâ,17/16.

¹⁵¹⁹ Canan, **Kur’an ve Hadise Göre Âhir Zaman Fitnesi ve Anarşi**, s.347-348.

¹⁵²⁰ Ebû Dâvud,“Fiten”,3.

¹⁵²¹ Tirmizi, “Fiten” 16; Müsned, 2/212; bkz.(Sünen-i Ebu Davud Tercemesi, III, s.328.)

¹⁵²² Dihlevî, **Huccetullah-ül-Baliğa**, II, s.829

¹⁵²³ İbn-i Manzur, **Lisanu’l-Arab**, IX, 236.

¹⁵²⁴ El- Cevherî, **es-Sıhah**, IV,1400; İbn-i Manzur, **Lisanu’l-Arab**, IV,238-240.

İslam, ma'rûfu (iyi telakki edilen şeyleri) emretmeyi ve münkeri (kötü telakki edilen şeyleri) yasaklamayı öncelikle devlete ve devlet başkanına vazife olarak vermektedir. Bu hususta: “*O mü'minleri yeryüzünde temelleştirdiğimizde (vatan ve hakimiyet verip yerleştirdiğimiz zaman) namazı dosdoğru kılar zekatı verirler. İyiliği emreder ve kötülükten nehy ederler. İşlerin sonu Allah'ındır.*” buyurulmaktadır.¹⁵²⁵

Bu âyetlerde geçen “emr-i bil-ma'ruf nehy-i an'il-münker” prensibi, İslam esaslarının ve akîdesinin yaşatılması, toplum nizamı için bu esaslara uygun bir hayat sürülebilmesi adına, tüm müslümanların ve aynı zamanda onların temsilcisi olan devletin aslî görevidir. Aynı zamanda bu Kur'ânî ilke bir ıslah sistemidir.

İnsan tabiatı, çirkin ve kötü olandan nefret eder. Esâsen fitrat daimâ güzel ve iyi olana meyillidir. Fakat nefsin hilesi (güzel göstermesi)¹⁵²⁶ ile kötülüğe ve fesâda da oldukça elverişlidir. Bunun içindir ki, nerede ve ne halde olursa olsun, kişinin görmüş olduğu kötülüğü men' etmesi onun için borçdur. Çünkü âyet ve hadisler bir kötülüğü görüp de sükût eden kişinin âsi¹⁵²⁷ olduğunu bildirmektedir.¹⁵²⁸

Emr-i ma'ruf ve nehy-i münker, icmâ ile sabittir.¹⁵²⁹ Ayrıca Âl-i İmran suresinin 104. Ayetinde: “*Sizden öyle bir cemâat bulunmalıdır ki, (onlar herkesi) hayra çağırırsın, iyiliği emretsin, kötülükten de vazgeçirmeye çalışsınlar. İşte onlar murada erenlerin ta kendileridirler.*” buyurulmaktadır.¹⁵³⁰ Âyette, emrin zâhirinden anlaşılan, vücûb ifade etmesidir. Her ne kadar emir farz-ı kifaye¹⁵³¹ olsa da “İşte onlar” demekle, sadece emr-i bil-maruf nehy-i an-il münker yapanların felâha ulaşacağı anlaşılmaktadır.¹⁵³² Yine Âl-i İmran suresinin 113 ve 114. Ayetlerinde: “*Hepsi bir değıldirler. Ehl-i Kitabın içinde ayakta dikilen bir ümmet vardır ki, gecenin*

¹⁵²⁵ Hac, 22/41.

¹⁵²⁶ Yusuf,12/83: “*Babaları dedi ki: Hayır, sizi nefisleriniz aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık bana güzel güzel sabretmek düşüyor. Belki Allah hepsini birden bana getirir. Çünkü O, her şeyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”

¹⁵²⁷ Bakara, 2/284.

¹⁵²⁸ Bkz. Mustafa Çağrıç, “Emir bi'l-Ma'ruf Nehiy ani'l-Münker”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XII, s.138-141; Gazali, **İhya-ı Ulumu'd-din**, II, s.781.

¹⁵²⁹ Gazali, **a.g.e.**, II, s.757.

¹⁵³⁰ Âl-i İmran,3/104.

¹⁵³¹ Dört mezheb imâmı da İslam devletinin hakkını vermek için, gerek İslam ülkesi sınırları içinde gerekse dışında tebliğin, (emr-i bi'l ma'ruf) her Müslümana farzı kifâye olduğu noktasında ittifak etmişlerdir. Hiçbir devlet başkanı bu sorumluluğun dışında kalamaz. Şayet belli bir teşkilat tarafından tebliğ faaliyeti yürütülüp, delillerle dine yöneltilen şüpheler ve fitneler izale edilerek İslam dininin savunuculuğu yapılıyorsa o zaman kifâye olan görev yerine getirilmiş ve diğer fertlerden sorumluluk kalkmış demektir. Bkz. (el-Bûti, **Fıkhu's-Sire**, s. 436).

¹⁵³² Gazali, **İhya-ı Ulum'üd-din**, II, s.758.

*saatlerinde onlar secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okurlar. Allah'a ve Ahiret gününe inanırlar. İyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayır işlerinde de birbirleriyle yarış yaparlar. İşte onlar Salihlerdendir.”*¹⁵³³ buyrulur.

Burada yalnızca Allah'a ve Âhiret gününe iman etmelerinden dolayı salâhlarına şahadet edilmeyip aynı zamanda emr-i bi'l-maruf nehy-i an'il-münker yapmaları da imanlarına bitiştirilerek ancak bu sayede salâha kavuşup Salihlerden olabilecekleri ifade edilmiştir.¹⁵³⁴ Her iki Âyet-i Kerime'de de kişinin salâha ve felâha ulaşabilmesinin yalnızca iyilikleri emredip, kötülüklerden kaçındırmakla mümkün olduğu belirtilmektedir.

*“Sizden önceki devirlerde insanları yeryüzünde fesad çıkarmaktan vazgeçirmeye çalışacak (bu suretle onları helaktan kurtaracak) fazilet sahipleri bulunmalı değilmiydi?”*¹⁵³⁵ âyetinde, Allah'ü Tealâ, yalnızca insanları fesâda ve bozgunculuğa bulaşmaktan vazgeçirmek için çalışan azınlığın kurtulabileceğini, fakat böyle bir çabası olmayanların helak olacağını haber vermektedir. Vazgeçirmekten maksat münker (kötü haram olan her türlü fiil) den nehy etmektir.¹⁵³⁶ İslam'daki amme hukukunun gereği, bir işin sevâbını yalnızca Allah (c.c.) den beklemek, ve neticesi belirsiz olan durumlarda bile (tesiri olsun veya olmasın) emr-i bimaruf nehy-i anil münker yapmayı terk etmemektir.¹⁵³⁷ Ancak münkeri def' etme gayesiyle yapılan nehy faaliyetinin fitnenin tahrikine ve amme nizamının bozulmasına sebep olmadan yapılması icab eder. Şayet münkere mani olmak istenirken baskı, zor kullanma hakka tecavüz gibi, durumun icab ettirdiğinden fazla bir harekette bulunulursa o zaman hududu aşan kişi bu miktardan sorumludur ve münkeri işleyen kişi için savunma hakkı doğar. Çünkü hudud aşıldığında münkeri önleme, fiili saldırıya dönüşmüş olur.¹⁵³⁸

¹⁵³³ Âl-i İmran, 3/113-114.

¹⁵³⁴ Gazali, **a.g.e.**, II, s.758.

¹⁵³⁵ Hüd,11/116.

¹⁵³⁶ Gazali, **a.g.e.**, II, s.760

¹⁵³⁷ İbn-i Âbidin, **Reddül-Muhtar**, VIII,s.375.

¹⁵³⁸ Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, I,s.42-43.

4.2.2. Devlet Teşkilat Yapısında Topluma Yön Verme ve Hisbe Kurumunu Çalıştırma

4.2.2.1. Hisbe Teşkilatı ve Toplumsal Düzene Katkıları

Fesâda sebep olan durumlardan biri de sosyal sistemlerdeki hata ve yetersizliklerdir. Bu hata ve noksanlıkların izâle edilebilmesi ve kurumlara işlerlik kazandırılabilmesi için öncelikle, bunların denetlenebilir bir niteliğinin olması gerekmektedir.

Denetlenmeyen ve sosyal kontrol mekanizmasının bulunmadığı bir toplumda başı bozukluk ve fesad hâkim olur. Sürekliliği olan bir denetim için, işlevleri farklı araçlar ve kurumlar mevcut olmalıdır. E. A. Ross'a göre, inanç değerleri, kanunlar, edep ve terbiye kuralları, gelenekler, toplumsal etik kamu oyu vb. araçlar ve müesseseler bunlardan bir kaçıdır.¹⁵³⁹

Toplumsal yapı içerisindeki uyum ve düzenin nitelikli bir şekilde devam edebilmesi için, görev sınırlarını devletin belirlediği bir takım kurumlara ihtiyaç vardır. Bu kurumların sorumluluklarını yerine getirmediği veya “her ne sebeple olursa olsun” getiremediği durumlarda toplumdaki her alana etki eder bir şekilde kargaşa ve uyum sorunu görülebilir. Bu uyumsuzluğun ortadan kaldırılabilmesi ve fertlerin ahlâk, din, iktisad ve adâlet sahasında toplumsal refahının sağlanabilmesi için resmi statüye sahip toplumsal kurumlar içerisinde yer alan, toplum ve çevre ile en yakın ilişki halinde olan devlet kurumu “Hisbe Teşkilatı” (belediyecilik)¹⁵⁴⁰ bu görevi üstlenmektedir.

“Hisbe” nin vazifesi, uyum sorununun ortadan kaldırılıp insanların arasını düzeltmek, iyiliği teşvik edip kötülüklerin önünü kesmektir.¹⁵⁴¹

Bu hususta, Ebû Hureyre'den rivayet edilen bir hadis'de Allah Rasûlü şöyle buyurmaktadır: “*İnsanlarla aranızın bozuk olmasından sakının; çünkü o kazıyıcıdır.*”

¹⁵³⁹ Ziya Kazıcı, **Osmanlılarda İhtisab Müessesesi**, İstanbul, 2008. s. 23;Karaman, **İslam'ın Işığında Günün Meseleleri**, s.790.

¹⁵⁴⁰ Bkz. Alpaslan Alkış, “Tüketicinin Korunması Açısından Hisbe Teşkilatı ile 4077 Sayılı Tüketici Kanunundaki Kurum ve Kuruluşların Karşılaştırılması”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 9/17(2011): s.135-140.

¹⁵⁴¹ Abdurrahman bin Nasr eş-Şeyzerî, **Nihayetü'r-Rütbe fi Talebi'l-Hisbe, İslam Devletinde Hisbe Teşkilatı**, Marifet Yayınları, İstanbul,1993, s.34.

¹⁵⁴²Hadis'deki “*İnsanlarla aranızın bozuk olması*” cümlesinden kasıt, her bir ferdin insanlarla bozuşması aynı zamanda da insanların arasını bozup onları birbirine düşman etmek, nifak tohumları ekmektir. Bu durum, amacı sosyal ilişkilerde adâleti ve huzuru temin etmek olan İslam dininin ruhuna uymamaktadır. “*Kazıyıcıdır*” lafzından kastedilen ise ictimaî hayatta husumet, kin ve çatışmanın olması ve dinin insan hayatından kazınmasıdır. ¹⁵⁴³

4.2.2.1.1. Belediyecilik / Hisbe Kavramı

Kökeni Arapça olan “Belediye” kelimesi, bir insan topluluğunun yerleşme niyeti ile ikamet ettiği yer anlamına gelen “belde” kelimesinden türemiş olup “beldeye ilişkin kuruluş veya yönetim” anlamına gelmektedir.¹⁵⁴⁴ Kent ağırlıklı bir siyasal faaliyet olan belediye genelde kendi kendini yönetme yetkisi taşıyan tüzel bir kişiliktir.¹⁵⁴⁵

Hemen her ülkede mevcut olan belediye teşkilatı, şehir ve kasabalarda yaşayan halkın, günlük hayatta ihtiyaç duyduğu su, yol, aydınlatma, temizlik ulaşım gibi medenî ihtiyaçlarını karşılama ve aynı zamanda da kendi mahallî zâbitası ile bu hizmetleri kontrolle memur kimselerdir. ¹⁵⁴⁶ Dünyanın pek çok ülkesinde, yasaların da öngördüğü şekilde yerel yönetim faaliyetleri belediyeler tarafından yürütülmektedir.

İslam dininde “farz-ı kifaye” olan belediyecilik, “hisbe”¹⁵⁴⁷ adıyla yer almaktadır.¹⁵⁴⁸ Sözlükte, sayma, hesaplama, zannetme, kâfi gelme sevâbını Allah’tan bekleme manasındaki bu kavram, sonraki devirlerde ahlak zâbitası, çarşı zabıtası vs. anlamlarıyla anılmış olmakla birlikte,¹⁵⁴⁹ genel manâda dinî hayatı, ekonomik ve sosyal hayatı düzenleyen adâleti temin eden ¹⁵⁵⁰ halkın örf ve inanç ilkelerine uyulmak kaydıyla ferdin, toplumun ve devletin haklarını gözeten, aynı zamanda bu

¹⁵⁴² Tirmizi, “Sıfât’ül-Kıyamet”, 56/2508; İbn’ül-Esir, el-Cezeri, **Camiul-usul**, XI, s.28-29.

¹⁵⁴³ Bkz. İbn’ül-Esir, el-Cezeri, **Camiul-usul**, XI, s.28-29.

¹⁵⁴⁴ **Yeni Rehber Ans.**, III, s.329.

¹⁵⁴⁵ **Britannica**, III, s.550-551.

¹⁵⁴⁶ Kemal Girgin, **Çağdaş Politika ve Diplomasi**, Türkiye İş Bankası KültürYay., 1975, Ankara, s.80.

¹⁵⁴⁷ “Mükâfat, Hasbîlik yani bir şeyi Allah rızası için yapmak, iyiliği emretmek, kötülüğü önlemek, kamu düzenini sağlamak ve korumak vazifesi ve bu vazifeyi zamanla üstlenen kurum.” Bkz.(Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**,s.199).

¹⁵⁴⁸ DİB. **Dini Kavramlar Sözlüğü**,s. 261.

¹⁵⁴⁹ eş Şeyzeri, **Nihayet-ü-Rütbe fi Taleb-il Hisbe**, s.7.

¹⁵⁵⁰ DİB. **Dini Kavramlar Sözlüğü**,s. 262.

hakların ihlâl edilmesini de kamu ahlâkını ve toplum nizâmını koruyarak önleyen teşkilatın adıdır.¹⁵⁵¹

Hisbe, (belediyeçilik kavramı) toplumun fesadını önleme yollarından biri olan emr-i bi'-maruf nehy-i an'il-münker ilkesinin, öğretilde ve hayata uygulanabilen pratik alandaki kısmında açıklayıcı ve denetlenebilir bir nitelik taşır.¹⁵⁵² Hemen her fitne çeşidi "hisbe" konusuna dahil edilebilir. Şöyle ki, had, kısas ve ta'zir cezalarının aksine, hisbe, devlet yetkililerinin ön kararına bağlı değildir. Cürmün işlendiğine şahit olduğunda muhtesib tarafından duruma müdahale edilerek fesadın önüne geçmeye çalışılır.¹⁵⁵³

4.2.2.1.2. Osmanlıda Hisbe

Osmanlıda bu kurum, günümüz belediye başkanı gibi seçimle iş başına gelen ve genelde vergi ve çeşitli harcamalar noktasındaki mâli işlerde halk ve devlet arasındaki ilişkileri tanzim eden "Şehir Kethüdası" (şehir yöneticisi) adıyla bilinir. Şehir Kethüdası aynı zamanda şehrin asayişinden de sorumludur.¹⁵⁵⁴

İlk devirlerde islam hukukunda devlet muhasebesi adıyla bilinen hisbe, daha sonraki çağlarda alışveriş ve ahlak zabıtası kurumu olarak, çarşı pazarda, esnafın ve diğer meslek gruplarının çalışmalarını kontrol ederek, fiyatlandırma, kalite, vb. hususlarda halkın zarara uğratılmasının önüne geçmiştir.¹⁵⁵⁵ Dolayısıyla hisbe teşkilatının, geniş manada bir "sosyal kontrol"¹⁵⁵⁶ mekanizması olduğu da söylenebilir.

Osmanlı'da "İhtisab müessesesi" halk için şehir hayatını sağlam temellere oturtup kurulu sosyal düzeni korumayı amaçlarken ekonomik ve ticârî faaliyetlerde de kamu yararını gözetip taban ve tavan fiyatların belirlenmesinde önemli rol oynardı.

¹⁵⁵¹ DİB.a.g.e., s.262.

¹⁵⁵² eş-Şeyzerî, a.g.e., s.9.

¹⁵⁵³ Kemali, "İslamda İfade Hürriyeti: Fitne Kavramının Tahlili", **İslami Sosyal Bilimler Dergisi** C.I,Sayı:2,(1993),s.57.

¹⁵⁵⁴ Şenol Çelik, "Şehir Kethüdası", (DİA), XXXVIII,451-453.

¹⁵⁵⁵ Osmanlı Hukukunda esnaf ve zanaatkârlardan umumi nizamnamelere aykırı davranışlar, örneğin, et stoku yapan kasaplar,eksik gramajlı ekmek çıkaran fırıncılar, noksan tartan oduncular, para cezası yanında hapisle de cezalandırılmışlardır.bk.(Esra Yakut, "Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukukunda Ta'ziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları",**Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, sy. 2, s.38; Çelik,"Şehir Kethüdası",(DİA), XXXVIII,451-453.

¹⁵⁵⁶ eş-Şeyzerî, **İslam Devletinde Hisbe Teşkilatı**, s.10; Karaman, "İslamda İctimai Terbiye ve Kontrol (İhtisab Müessesesi)", **DİB. Dergisi**, 1972,C. XI, sy.5,s. 688-714' de ("Hisbe" konusunu, sosyal kontrol ve teorik açıdan ele almıştır.); Ahmet Duran, "İslam Hukukunda Sosyal Terbiye ve Kontrol Kurumu Olarak Hisbe Müessesesi", **Ekev Akademi Dergisi**, (Güz 2015): 19, sy. 64, s.10.

Hatta, bilfiil devletin en üst kademesi bu işi titizlikle takip ederdi.¹⁵⁵⁷ Öyle ki İhtisab görevinin önemli bir bölümünü oluşturan “narh koyma” işi ile bizzat sadrazamın kendisi ilgilenirdi.¹⁵⁵⁸ Evliya Çelebi, seyahatnâmesinde, İstanbul’un Fethinden hemen sonraki dönemde Vezîr-i Âzam Mahmut Paşa’nın çarşıda halkın içerisinde gezip, esnaf ile divân ederek meyve fiyatlarına narh koyduğunu anlatır.¹⁵⁵⁹ Yine aynı dönemde, Fatih’in Unkapanı ve Yemiş iskelesine giderek fiyatları bizzat kontrol etmesi, IV. Murad’ın İstanbul’daki yağ kıtlığından dolayı şehrin iaşesinden sorumlu olan Kadı Kara çelebi-zade Abdülaziz Efendi’nin cezalandırılması emrini vermesi bu husustaki (hisbe) hassasiyeti göstermesi bakımından önemlidir.¹⁵⁶⁰

4.2.2.1.3. Hisbenin İslam Tarihindeki Yeri

İyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak esası gereğince, âyet ve hadise dayanan hisbe teşkilatı Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde tanınmaya başlanmış ve ilk defa halîfe Hz. Ömer R.A. döneminde sistematik bir hüviyete bürünmüştür. Sonraki devirlerde de hemen hemen tüm İslâm devletlerinde ya müstakil bir kurum olarak veya kaza (kadılık) makamının görev birimleri arasında yer alarak canlılığını sürdürmüştür.¹⁵⁶¹ Her ne kadar Hz. Ömer devrinde, hisbeye devlet teşkilatı yapısı kazandırılmış olsa da esasen hisbenin ilk uygulayıcısı Efendimiz (s.a.v) dir. Bunun Kur’an’dan delili ise, “*O Peygamber, onlara iyiliği emreder, fenalıktan men eder, temiz şeyleri helal, murdar şeyleri ise haram kılar, yasaklar*” Âyet-i kerimesidir.¹⁵⁶²

¹⁵⁵⁷ Osmanlıda, Sadrazamlar narh teftişini “mesalih-i âmme”den kabul edip, İstanbul kadısı ve İhtisab ağasının katılımı ile çarşı Pazar teftişi yaparlardı. Tefişi ihmal eden sadrazamın akıbeti ise azil, hatta katil dahî olabilirdi. bkz. (İlgürel, “1116-1119/1704-1707 Tarihleri Arasında Bakikesir’e Ait Narh Düzenlemeleri”, **Osmanlı Araştırmaları/The Journal Of Ottoman Studies**, XXIII,s.12; KAZICI, **Türk Zabıta Teşkilatının Temelleri, Osmanlılarda İhtisab Müessesesi**, s.22).

¹⁵⁵⁸ KAZICI, **a.g.e.**, s.28.

¹⁵⁵⁹ KAZICI, **a.g.e.**, s.28

¹⁵⁶⁰ İlgürel, ag.m., **Osmanlı Araştırmaları/The Journal Of Ottoman Studies**, XXIII,s.11.

¹⁵⁶¹ Alkış, “Tüketicinin Korunması Açısından Hisbe Teşkilatı ile 4077 Sayılı Tüketici Kanunundaki Kurum ve Kuruluşların Karşılaştırılması”,**Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 9/17(2011): 133.

¹⁵⁶² Araf, 7/157.

4.2.2.2. Muhtesibde Aranan Şartlar ve Muhtesibin Görevleri

Emr- i Ma'ruf ve Nehy-i Münker ile yakından ilgili olan Hisbe'yi, İmâm-ı Gazâlî, İhya'sında, "Muhtesib, Muhtesebün aleyh, Muhtesebün fih ve İhtisab" şeklinde her biri kendi içinde farklı şartlara hâiz olan dört rûkna ayırmıştır.¹⁵⁶³

"Muhtesib", toplumsal hayattaki hemen her alanda, islam kaidesi uyarınca hareket edilmesi, fesâdın önlenmesi için nezâret eden kişinin adıdır. Bugünkü karşılığı belediye başkanı, ahlak zabıtası yahut devlet başkanı tarafından tâyin edilmiş olan kamu görevlisidir.¹⁵⁶⁴

Muhtesibin, öncelikle mükellef, Müslüman ve muktedir bir kimse olması gerekir. Çocuklar, aklî melekesi yerinde olmayanlar, gayri müslimler ve âcizlerin İhtisab yetkisi yoktur.¹⁵⁶⁵ Sıradan herhangi bir kimsenin de muhtesib olması mümkün değildir. Öncelikle bu kişinin devlet tarafından liyâkat sahibi kimseler arasından seçilmesi şartı aranır. Hattâ sadece basîret sahibi, ilimde yükselmiş ve mevzuata hakim olmak gibi nitelikleri ile temâyüz etmeleri yetmez, aynı zamanda bu kimselerin görünüş itibariyle de sûretlerinin temiz ve nurlu olması şartı aranır ki, böylece halk içerisinde fesâda meyl edecek olanlar için caydırıcılığı olsun.¹⁵⁶⁶

Bir kısım ulemâ, iyiliği emretmek ile vazifeli olan muhtesib için "Adalet" yani Diyaneti tam, îtikad cihetiyle Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat mezhebine mensub, fisk ve fücûrdan uzak olan âdil kimse olma¹⁵⁶⁷ şartını da koymuşlardır. Böylece "İcmâ'nın hilâfına"¹⁵⁶⁸ Fasık kimsenin ihtisabına cevaz vermemişlerdir. Zira bu kimse henüz emretmiş olduğu şeyi kendisi yerine getirmemektedir.

Ulemâ: Başkasını ıslah etmek, "Salah" nisâbının zekatıdır. Halbûki kendi "Salih" olmayan kişi başkasını nasıl ıslah edebilir! "Emrettiğini yapmayan muhtesib olamaz" demişler,¹⁵⁶⁹ ve şu Âyet-i Kerime'yi delil olarak göstermişlerdir. "*İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutmusunuz?*"¹⁵⁷⁰

¹⁵⁶³ Gazâlî, **İhya-ı Ulûmü'd-din**, II, s. 775.

¹⁵⁶⁴ eş-Şeyzerî, **Nihayetü'r-Rütbe fî Talebi'l-Hisbe**, s.9.

¹⁵⁶⁵ Gazâlî, **a.g.e.**, II,s.775.

¹⁵⁶⁶ Kazıcı, **Türk Zabıta Teşkilatının Temelleri, Osmanlılarda İhtisab Müessesesi**, s.22.

¹⁵⁶⁷ Canan, **Ahır Zaman Fitnesi ve Anarşi**, bk.(lügatçe),s.466.

¹⁵⁶⁸ Bkz.Gazâlî, **a.g.e.**, II,777-779.

¹⁵⁶⁹ Gazâlî, **a.g.e.**,II, s.776.

¹⁵⁷⁰ Bakara, 2/44.

İhtisab vazifesi yapan şahısların ahlaklı, dürüst ve güvenilir olmakla beraber aynı zamanda mânevî hasletlere de sahip olması gerekmektedir. Vazifesinde salâhiyeti aşan yâhut bunu kötüye kullanarak hıyânet, rüşvet ve haksızlık gibi olaylara karışanlarla ilgili “maddi bir müeyyide olarak” muhtesiblerin de devlet eliyle sıkı bir kontrol altında tutulması icab eder.¹⁵⁷¹ Esasen bu murakabe görevi tüm ümmete şamildir. Çünkü ma’rufu emretme ve münkeri nehy etme vazifesi ümmetin tamamına tevdi edilmiştir.¹⁵⁷²

Osmanlıda “Şehremini” (Belediye Reisi) veya Kadı sicil kayıtlarında “şehir kahyası” yahut “kasaba kahyası” olarak bilinen ve hisbe teşkilatını yöneten bu kişilerin, görevlerinde bir ihmâlin görülmesi yâhut herhangi bir yolsuzluğa karışmaları halinde derhal görevlerine son verildi.¹⁵⁷³

4.2.2.2.1. Muhtesibin Toplumsal Ahlâkı Tanzim Etmesi

Fukahâ, şehirde fuhuş ve fesâda sebep olan durumlarla ilgili müstakil bir ceza öngörmemiştir. Ancak fesâdı körükleyen ve fesâda götüren yolların kapatılması için, devlet başkanına, şeriata dayalı siyaset (siyaset-i şer’iyye)¹⁵⁷⁴ çerçevesinde bir takım yetkiler verilmiştir. Buna göre muhtesib, muamelatta (fasit-batıl akitler) ve ibadetlerde alenî ihlallere, bid’atlara engel olunması yanında taşkınlık derecesine varan eğlence, sarhoşluk veren içki kullanımı, sınırı aşan kadın erkek ilişkilerine mani olma vb. cemiyetteki ahlâksızlıklara fırsat vermeme türünden dinî ve ictimaî faaliyetleri yürütmek durumundadır.¹⁵⁷⁵

İbn-i Kayyım, bu hususta kendi görüşünü desteklemek amacıyla İmam-ı Malik’ten yaptığı alıntıda şu ifadeleri kullanır: ”Hükümet ve emir sahipleri, (ulû’l-emr) pazarda, eğlence yerlerinde ve çoğunlukla da erkeklerin bulunduğu mekanlarda kadın ve erkeklerin birbirlerine karışmalarını engellemek ve sınırlamak için gerekli tedbirleri almak zorundadır. Ayrıca kadınlar esnaf ve zanâatkarlara ait dükkanlarda

¹⁵⁷¹ Kazıcı, **a.g.e.**, s.31.

¹⁵⁷² Bkz. Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, bk.(Murakabe Salâhiyeti) I,s.107.

¹⁵⁷³ **Yeni Rehber Ans.** III,s.329.

¹⁵⁷⁴ Gnş.blg.için bkz. **Chief Sayyid M. Syeed, The American Journal of Islamic Social Sciences, Jointly Published by The Association of Muslim Social Scientist and The International Institute of Islamic Thought, U.S.A. Vol.6,No.1, 1989,s.60-80.**

¹⁵⁷⁵ Cengiz Kallek, “Hisbe”,(DİA), XVIII,s.14.

gerektiğinden fazla süre kalmamalıdır. Bu türden sınırlamalar ancak yaşlı kadınlar için hafifletilebilir.”¹⁵⁷⁶

Esas itibâriyle muhtesib olabilmek için erkek olma şartı aranır. Ancak M. Hamidullah’tan aktarıldığına göre: Bazı delillere bakılırsa, Hz. Ömer’in akrabalarından olan Şifâ b. Abdullah isimli kadının “Pazar” (sûk) işlerinde Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından vazifelendirildiği anlaşılmaktadır. O’nun pazarın bazı işlerini görüp gözetmesi için bizzat Hz. Ömer tarafından görevlendirildiği kesin olarak bilinmektedir.¹⁵⁷⁷ Hz. Peygamber dönemi uygulamalarına bakıldığında, muhtemeldir ki bu uygulama, hanımlara yine bir hanım tarafından hizmet sunularak erkeklerle hanımların ihtilatını önlemek içindir.

Osmanlı döneminde, kayıkçıların daha fazla para kazanmak amacıyla kayıklarında erkek ve kadınları karışık bir şekilde oturtmasına mâni olmak için, aynı aileden olmayan erkek ve kadınları küçük bir kayıkta taşımak yasaklanmıştı. Nitekim, 6 Cemaziyevvel 995 (24 Haziran 1586) tarihi ile İstanbul kadısı ve muhtesibine gönderilen bir hükümde, “kadı ve muhtesibin kayıklarda meydana gelebilecek bu ihtilâta müsâade etmemeleri gerektiği bildirilerek buna riâyet etmeyenlerin hakkında gelinmesi icâbetiği istenmektedir.”¹⁵⁷⁸

4.2.2.2.2. Ticarî Faaliyetleri Düzenleme ve İş Hayatındaki Fesadı Önlemedeki Katkıları

Devlet, iktisâdî faâliyetleri yürütürken ekonomik ilişkilerin ve olayların düzenlenmesiyle ilgili denetimi, yürürlükteki yasalarıyla, kararnameleriyle, malî polisiye ve Belediye teşkilatı ile birlikte koordineli çalışarak gerçekleştirir.¹⁵⁷⁹ Devletin ekonomik sorunlara müdâhelesi, ve bu konudaki yasalara aykırı fesâda yol açabilecek eylemlerin bastırılması noktasında rejimin türü, devletin ideolojisi, sosyal ve siyasal koşullar ve de geleneksel anlayış çağlara göre değişiklik gösterse de

¹⁵⁷⁶ Kemali, “Fitne Kavramının Tahlili”, *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 2,C.1,s.55.

¹⁵⁷⁷ Kazıcı, *Türk Zabıta Teşkilatının Temelleri, Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*, s.35.

¹⁵⁷⁸ Kazıcı, *a.g.e.*, s.70.

¹⁵⁷⁹ Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, s.351.

değişmeyen tek şey toplumdaki” hak ve adalet” ihtiyacıdır.¹⁵⁸⁰ Bu ihtiyaca cevap vermek için de devlet öncelikle hukukî garantileri temin eder.¹⁵⁸¹

İslam hukuku, iktisadî hayatta önemli rol oynayan arz ve talep farklılıklarını ve tarafların elde ettiği menfaatlerin farklı olmasını genel manâda meşrû görmüş ve müdahale etmemiştir. Ancak, bu iktisadî hürriyet kötüye kullanılıp meşrû olmayan yollara sapılır ve ihtikâr, faiz alıp verme, gabn-i fahiş hileli alışveriş gibi durumlarla insanların ihtiyacı istismar edilirse İslam haksızlığı ortadan kaldırmak için müdahale eder.¹⁵⁸² Bu noktada Hisbe'nin işlevi, İslâmî sosyo-ekonomik şema ile de bütünleşmektedir.¹⁵⁸³

Buna göre muhtesib, yani belediye görevlisi, yalnız çarşı pazar değil, aynı zamanda iş hayatında doktorlar ve öğretmenler gibi insanları terbiye ve tedavi eden meslek erbabının işlerini de hakkıyla yerine getirip getirmediğini kontrol eder. Çünkü doktorlar hataları sonucu, insanların ölümüne yahut sakat kalmasına yol açabilir. Öğretmenler ise belli bir usûlde terbiye edilip eğitilen bireylerden sorumludur. Bu noktada insan şahsiyetinin bozulmaması, cemiyet adabının kirlenmemesi ve toplum kurallarının unutulmaması için, muhtesib tarafından kusurlu ve ahlaksız işlerde bulunan muallimlere manî olunur.¹⁵⁸⁴

Aslî görevi sokak pazarda zanaat polisliklerini kapsayan muhtesib, ihmal edilen hizmetleri, geç ödenen borçları, akitleri kontrol ettiği gibi çarşı pazarın ölçü ve tartı aletlerinin ayarlarıyla bizzat ilgilenir ve şüphelendiği takdirde herkesçe bilinen bir mühürle aletleri mühürler.¹⁵⁸⁵

¹⁵⁸⁰ Çam, **a.g.e.**, s.351.

¹⁵⁸¹ Muhammed b. es-Sadr, **İslam Ekonomi Doktrini**,s.301.

¹⁵⁸² Osmanlı döneminde, ticarî faaliyetlerde usulsüzlük yapanlar, örneğin, standartların altında mal imal eden ve de bunu alışkanlık haline getirenler, nizamnamelere, narhlara uymayanlar, stokçuluk yapan, kadı ve kethüdan izinsiz dükkan açan, eksik tartı aleti kullanan müşterilere sert davranan kişiler “kalebendlik” (kale hapsi) ile cezalandırılırlardı.bkz.(Esra Yakut, “Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukukunda Ta’ziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”,**Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, 2006, sy. 2, s.36).

¹⁵⁸³ Alkış, “Tüketicinin Korunması Açısından Hisbe Teşkilatı ile 4077 Sayılı Tüketici Kanunundaki Kurum ve Kuruluşların Karşılaştırılması”,**Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, 9/17(2011): 140.

¹⁵⁸⁴ Maverdî, **Ahkâmü's-Sultaniyye**, s.272.

¹⁵⁸⁵ Maverdî, **a.g.e.**, 279,286.

4.2.2.2.3. Faize ve Haksız Kazanca Mani Olma

Kur'an-ı Kerim'de, hadislerde "artma çoğalma" manasında kullanılan ve ribâ kelimesiyle ifade edilen bu kavram, (faiz) İslam hukuku istilâhında: "Malın mal ile tebâdül edildiği bir sözleşmede, karşılığı bulunmayan bir fazlalık olarak tarif edilmektedir.¹⁵⁸⁶ Günümüz ekonomi piyasasındaki tanımını ise: "Para ya da kredi kullanımı karşılığında ödenen kiradır."¹⁵⁸⁷ Modern hukuk açısından: "Faiz, para alacaklısına, parasından yoksun kalmış olduğu süre için hukûki bir işlem veya yasa uyarınca ödenmesi gereken karşılık ve tazminat olarak tanımlanır."¹⁵⁸⁸ İslam hukukunda fâizin azı da çoğu da¹⁵⁸⁹ Ayet ve Hadislere dayanan naslar ile kat-î suretle yasaklanmıştır. "Ey İnsanlar! Allah'tan sakının! İnanmış iseniz faizden arta kalmış hesaptan vazgeçin. Böyle yapmazsanız bunun Allah'a ve Peygamberine karşı açılmış bir savaş olduğunu bilin. Şayet tevbe ederseniz sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş ve haksızlığa da uğramamış olursunuz."¹⁵⁹⁰ buyurulmaktadır.

Muhtesib, çarşıda az para verip çok para almak gibi kesin yasaklık bulunan bir sonuca götüren işleri önler ve bunlar ile ilgili müeyyideyi uygular. Çünkü bu hareketler, kat'î olarak haram kılınan vadeli borçlardaki faize benzer ve netice ona varır.¹⁵⁹¹

Ribânın haram olmasının hükmü: Mazarratını ve yasaklanmasındaki hikmetini, ancak Allah'ımızın bize bildirdiği kadarı ile idrak edebildiğimiz "taabbüdü"¹⁵⁹² bir emr-i İlâhî olan "Ribâ"nın haram olmasının ve "Günah-ı Kebair"den sayılmasının hükmü: Başkasının malının ıvazsız olarak alınması ve şahsına ait kıymet arzeden bir mülkün kullanılmasıdır.¹⁵⁹³ Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hususla ilgili bir Hadis-i Şerif'te: "İnsanın malının hürmeti kanının hürmeti gibidir"¹⁵⁹⁴ buyurmaktadır.

¹⁵⁸⁶ İsmail Özsoy, "Faiz", (DİA), XII,110.

¹⁵⁸⁷ Britannica, VIII,s.428.

¹⁵⁸⁸ Sefa Reisoğlu, Borçlar Hukuku, Genel Hükümler, s.237.

¹⁵⁸⁹ Bilmen, İstilahat-i Fıkhiyye Kamusu, VI,s.104.

¹⁵⁹⁰ Bakara, 2/ 275,276,278,279.

¹⁵⁹¹ Maverdî, Ahkâmu's-Sultaniyye,s.286.

¹⁵⁹² Teabbudiliğin manâsı, "aklen kavranamayacak" konulardır. Mesela: Abdesste belli organların yıkanması; namazda ellerin kaldırılması, rükû' sücûd gibi belli fiillerin icrası, orucun gece değil de gündüze has olması vb. bkz.(Şatıbî, el- Muvafakat, I, s.70).

¹⁵⁹³ Bilmen, a.g.e., VI,s.109.

¹⁵⁹⁴ Müslim, "Birr", 32; Tirmizî, "Birr",18.

Faizcilik, toplumun kalkınması noktasında büyük katkısı olan ticaret, tarım sanat gibi iş kollarına rağbeti azaltıp halkı tembelleğe sevk edebilmektedir. Aynı zamanda faizcilik yaparak fazladan zenginleşenlere karşı, toplumun tepkisi ve düşmanca duygular beslemesi, bozgunculuğa yol açabilmektedir. Ayrıca faiz kurumu, cemiyet hayatı içerisindeki dayanışmayı ve muhtaç olana yardımı (karz-ı hasen'i) de ortadan kaldırır.¹⁵⁹⁵

Karl Marx, faizi para politikası olarak gören klasik iktisatçıların aksine şöyle tanımlamaktadır: “Faiz, kaynağını kapitalistlerin gücünden alan emeğin sömürülmesinin sonucu olan artık değerın parçalarıdır.”¹⁵⁹⁶ Emek harcamadan sağlanan kazanç ise İslamın adalet anlayışıyla bağdaşmaz.¹⁵⁹⁷

Şer'an belirli bir miktarı geçen fazlalılığın İslam fihındaki adı, “riba” yahut “ıyne”¹⁵⁹⁸ dir.¹⁵⁹⁹ Mal değişiminde bir tarafın daha fazla vermesi halinde “peşin olursa” fazlalık faizi, (ribe'l-fadl) veresiye olarak sonraya bırakması durumunda da gecikme faizi (ribe'nesîfe) ortaya çıkar ki, her iki durumda da İslam Ulemâsı ve Cumhur söz birliği ile bunun “haram” olduğuna hükmetmişlerdir.¹⁶⁰⁰ Çünkü İslam kâr karşılığında borç vermenin her türlüünü yasaklamıştır. Buna göre faizin kesin olarak haram olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁰¹

Batının yön vermiş olduğu iktisadî hayatta, kişiler arasında yapılan sözleşmenin veya yasanın, borçluyu faiz ödemekle yükümlü kılması, faiz miktarı ve yasal sınırlamalar, veya faiz miktarının belirlenmesi¹⁶⁰² gibi çeşitli işlemlerle her ne kadar fâize hukûkî bir nitelik kazandırılmak istense de İslam, “faizin haram olduğunu zulüm olduğunu faizcilik yapmanın Allah ve Rasûlüne savaş ilan etmek

¹⁵⁹⁵ Bilmen, **a.g.e.**, VI, s. 110.

¹⁵⁹⁶ Ersan Bocutoğlu, “İktisat Teorisinde Emeğin Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeğe Yolculuk”, **Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, C.1,sy.1,s.136; **Britannica**, VIII, 428.

¹⁵⁹⁷ Muhammed b. es-Sadr, **İslam Ekonomi Doktrini**,s.612.

¹⁵⁹⁸ Veresiye olarak, pahalı satıp, aynı malı ucuz fiyatla geri almaktır.bkz.(Döndüren,**T. ve İ. İlmihali**, s.228).

¹⁵⁹⁹ Bilmen, **a.g.e.**, VI, s. 104.

¹⁶⁰⁰ Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**,II,s.208.

¹⁶⁰¹ Muhammed b. es-Sadr, **a.g.e.**, s.599.

¹⁶⁰² Reisoğlu, **Borçlar Hukuku.Genel Hükümler**,s. 238-239.

kadar vahim olduğunu vb. (ayrıntılı hususları İslâmın kaynak ve delillerine bırakmak sûretiyle)¹⁶⁰³ ifade etmektedir.”¹⁶⁰⁴

4.2.2.2.4. *Narh Koyma İlkesi ve İhtikâra Mani Olma*

a-Fiyatlara Narh koymak:

Narh, temel ve zorunlu ihtiyaç maddeleri ve hizmetlerin tamamının (toptan veya perakende) taban ve tavan fiyatlarının belirlenmesidir.¹⁶⁰⁵ Arapça bir kelime olan “Tes’ir” mastarı da yine, sözlükte mala narh koymak fiyatları sınırlamak, belirlemek gibi anlamlara gelir. ¹⁶⁰⁶Kimi zaman” Narh“ terimi yerine narh’ın Arapça karşılığı olan (tes’ir) problemi,¹⁶⁰⁷tes’ir ilkesi şeklindeki kullanımına da rastlanmaktadır. ¹⁶⁰⁸

İslam devletlerinde insanların zaruri ihtiyaçlarından olan “et, ekmek” gibi yiyecek maddelerine devlet tarafından belirlenmiş olan sınırlı fiyat, (Narh-ı Rûzi)¹⁶⁰⁹ kıymet yahut bedele ”narh” denmektedir. ¹⁶¹⁰ Karaborsayı önleyici bir müeyyide olarak kabul edilen ”narh” çarşı pazarda satılan her çeşit ürün için geçerlidir. ¹⁶¹¹

Devlet çarşı pazara müdahale yetkisini sadece fiyatları sınırlama noktasında değil aynı zamanda kâr hadlerini belirleme¹⁶¹² ve satışları vesîka usulüne bağlama noktasında da kullanabilir.¹⁶¹³ Tüketiciyi koruma amacı güdülen bu faaliyet (narh)

¹⁶⁰³ Ebû Davud, “Buyû”54, “Melahim”10; “Buyû”,80; Nesai, “Buyû”,73; bk. Bakara, 2/275, 276, 278, 279; Rum,30/39; Nisa,4/161; Bakara,2/275,276,278,279; Rum, 30/39; Nisa,4/161; Abdullah İbn-i Mes’ud (R.A.) ‘ın şöyle dediği rivayet edildi: “*Rasulullah (s.a.v.) : “Faiz yiyene de yedirene de, alana da verene de lanet etti.”* Bk.(Müslim, “Müsakat”,25,(1579); EbûDavud, “Buyû”,4,(3333);İbn-i Mace,“Ticârat”,58,(2278).

¹⁶⁰⁴ bkz. Muhammed b. es-Sadr, **a.g.e.**, 590-600,611-614; Karaman, **a.g.e.**,II, 204.

¹⁶⁰⁵ Cengiz Kallek, “Narh Konusuna Yeniden Bakış”,**İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy.7, 2006,s.258; **Britannica**, XVI, s.408.

¹⁶⁰⁶ Döndüren, **Delilleriyle T.ve İ. İlmihali**, s.283.

¹⁶⁰⁷ İbn-i Teymiye, **Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe**, İnsan Yayınları, İstanbul,2001.s.37.

¹⁶⁰⁸ Şul’ul, Kasım, **İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi**, İnsan Yayınları, 3. Baskı, İstanbul,2011, s.815-816.

¹⁶⁰⁹ **Britannica**, XVI, s.408.

¹⁶¹⁰ Şemseddin Sami, **Kâmus-u Türkî**, s.1127.

¹⁶¹¹ DİB. **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s.516.

¹⁶¹² Osmanlı ekonomisinde ticaret veya esnaflık için belirlenen kâr haddi %5 ile %15 arasında, %10 civarında bir kâr olmuştur. Bunun üstündeki kârları ise gayr-i meşru saymışlardır.bkz.(Mehmet Genç, **İktisadi Kalkınma ve İslam/Kalkınma Meselemize Tarihi Bir Yaklaşım**,Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, s.219; İlgürel, “1116-1119/1704-1707 Tarihleri Arasında Balıkesir’e Ait Narh Düzenlemeleri”,**Osmanlı Araştırmaları /The Journal Of Ottoman Studies**, XXIII,s.15).

¹⁶¹³ Döndüren, **T.ve İ. İlmihali**, s.283.

günümüzde daha çok belediyelerin yetki sahasına bırakılmış bir uygulama haline gelmiştir. ¹⁶¹⁴

İslam toplumunda, Devletin görevi toplumun tüm işlerini maslahat prensibine göre düzenlemek ve onların maddi ve manevi zarar görmesini önlemektir. ¹⁶¹⁵ Dolayısıyla toplumun ticârî ve iktisâdî sorunlarına çözüm aramak, aşırı pahalılık ve zamlanma karşısında toplumu ezdirmeyip sosyal adâleti temin etmek, devletin görevleri arasındadır. ¹⁶¹⁶ Buna rağmen bir şekilde zarar görmüş olan ferdin zararını hukuki yollardan bertaraf etmek de yine devletin görevidir.

Hz. Peygamber döneminden itibaren ihtikara mani olmak için vazifeliler tayin edilmiş, sonraki dönemde de (Hulefa-i Raşidîn Dönemi)¹⁶¹⁷ hisbe teşkilatı yani belediyecilik bu işle sorumlu tutulmuştur.¹⁶¹⁸

Abbasiler devrine ait bir fermana muhtesibe verilen bir talimatta, gıda maddesi ile ilgili, toplumda fakiri ezici ihtikara meydan vermemesi istenmektedir. Aynı şekilde Endülüs'e ait hisbe kitaplarındaki kayıtlara, Fatimiler devri¹⁶¹⁹ ve Osmanlılar dönemi uygulamalarına¹⁶²⁰ bakıldığında muhtesib tarafından karaborsacıya çok katı ve ilginç cezai müeyyideler uygulandığı görülmektedir.¹⁶²¹

İslam iktisâdî anlayışında sınırsız hürriyet yoktur. Kapitalizmin savunduğu özgürlük anlayışı İslâmî öğretilerdeki ahlâkî ve manevî değerler çerçevesinin dışında

¹⁶¹⁴ İslam tarihinde de Emevîlerden itibaren "narh" uygulamasına başvurulmuş ve fiyatların denetiminden de hisbe teşkilatı sorumlu tutulmuştur. bkz. (Kallek, "Narh Konusuna Yeniden Bakış", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy.7,s.268; **Britannica**, XVI, s.408).

¹⁶¹⁵ Döndüren, **T.ve İ.İlmihali**, s.283.

¹⁶¹⁶ Bkz. Alkış, "Tüketicinin Korunması Açısından Hisbe Teşkilatı ile 4077 Sayılı Tüketici Kanunundaki Kurum ve Kuruluşların Karşılaştırılması", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, 9/17(2011): 144-148; (Döndüren, **T. ve İ.İlmihali**, s.283).

¹⁶¹⁷ Hz. Ali R.A. tüccar ile ilgilenme görevinin bizzat devlet başkanının vazifesi olduğunu kabul etmiş ve bir valisine yazdığı mektupta şu ifaları kullanmıştır: "*Tüccar ve sanayicilerin işlerini araştır ve teftiş et. Bu nasihatle beraber belki onların çoğunda aşırı sıklıkla kötü bir cimrilik, menfaat için mal yağma, (karaborsa) hapsedme ve alıp sattıkları nesnede tahakkümleri vardır. Bu ise halka zarar ve idare kapısı için de ayıp kapısıdır. Bu bakımdan ihtikârî yasaklamak gerekir.*" bkz.(Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**,s.311).

¹⁶¹⁸ Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**,s.311.

¹⁶¹⁹ Mısır'da Fâtimiler devrinde un ve ekmeğin karaborsacılığı yapanlar, sokaklarda teşhir için dolaştırılır ve sonra da dayak cezası verilir. bkz. (Zeki Uyanık, **a.g.m.**,s.435).

¹⁶²⁰ Osmanlı dönemi ihtisab teftişinde, narhın üstünde gıda maddesi satan veya tartıda hile yapan esnafın cezası, dükkânları önünde falakaya yatırılmak veya uygun görüldüğü takdirde "ıslah-ı nefis" edinceye kadar sürgüne gönderilmek şeklinde olabiliyordu. bkz. (İlgürel, "1116 -1119/1704-1707 Tarihleri Arasında Balıkesir'e Ait Narh Düzenlemeleri", **Osmanlı Araştırmaları**, XXIII, s.12).

¹⁶²¹ Endülüs'te karaborsacı olarak bilinen esnafa, devlet teşkilatı tarafından ancak ailelerini geçirecek kadar satış yapma ruhsatı verilir. bkz. (Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**,s.311).

kalmaktadır.¹⁶²² İslam'ın ruhuna uygun bir ticarete, tüccar kişi, serbest piyasa ekonomisi adı altında kendi çıkarları uğruna toplumu zarara uğratacak şekilde fiyat arttırımına gidemez. Zirâ böyle bir durumda iktisâdi fesâdın önüne geçmek mümkün olmaz. Sayısız menfaat grupları servetini ve gelirini arttırmak için diğer zümrelerin özellikle de tüketicilerin, fakirleşmesine yol açacağı için bu servet farklılaşmasını önlemek adına bunu sınırlandıracak bir iktisadî politika izlenmesi gerekmektedir.

Tüccarın gayesi alım satım işlerinin zahmetine katlanarak kâr ve kazanç temin etmek olmalıdır. Fakat daha fazla kâr elde etmek amacıyla piyasada fiyatların başı boş seyrettiği bir aşırı pahalılık durumunda devletin, muhtesib (Belediye Başkanı) nezâretinde fiyatlara müdâhale yetkisi vardır.¹⁶²³ Böyle bir durumda, devletin görevlendirdiği yetkili kişiler, esnafa ve tüccara belirlenen fiyattan aşağı ya da yukarı satış yapmayı yasaklarlar.

İbn-i Hibban'a göre: Hicri 8. yılda gıda maddesi sıkıntısı yaşanmış,¹⁶²⁴ve bu durumdan dolayı fiyatlar yükselmişti.¹⁶²⁵ Halk, Allah Rasûlüne müracâat ederek fiyatlara narh koymasını talep etmiş ve karşılığında şu cevabı almışlardı:

“Fiyatları Allah (c.c.) belirler; rızkı veren de, artırıp eksilten de O' dur. Ben ise Allah'a kavuştuğumda hiç kimsenin benden ne kan ne de mal hususunda hak talebinde bulunmasını istemiyorum” der.¹⁶²⁶

Fakat Hanefî ve Mâlikî mezhebine göre, şayet tâcirler fiyatları, insanları zarara uğratacak şekilde fahiş ölçüde¹⁶²⁷ yükseltmişlerse, “maslahat” ilkesi gereğince halkın zararını bertaraf etmek maksadıyla, fikhın izin verdiği sınırlar çerçevesinde narh konulmasında bir beis olmadığı kanaatine varılmıştır.¹⁶²⁸ Hz. Peygamber (s.a.v)'in burada (zıkr edilen hadiste) narh koymaktan kaçınması ise narhı yasaklaması anlamına gelmez. Bil'akis o dönemde tüccarlar zâten az olan malı emsal fiyattan

¹⁶²² Muhammed b. eş-Sadr, **İslam Ekonomi Doktrini**, s.294.

¹⁶²³ KAZICI, **Osmanlılarda İhtisab Müessesesi**, s.52.

¹⁶²⁴ Kasım Şulûl, **İlk Kaynaklara Göre Hz.Peygamber Devri Kronolojisi**, s.815-816.

¹⁶²⁵ eş-Şeyzerî, **İslam Devletinde Hisbe Teşkilatı**,s.40.

¹⁶²⁶ İbn-i Mace,”Ticaret”,27;Tirmizi, “Büyü”,69; Ebû Davud, “Büyü”,51.

¹⁶²⁷ Bkz. Celal Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**, (Gabh-i Fahiş ve Miktarı) s.371-372; Ayrıca bk. Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, II,s.137-138.

¹⁶²⁸ Hanefilere göre gıda maddeleri fiyatları fahiş ölçüde artıp, kamu zararını önlemenin başka yolu kalmadığı durumlarda kamu maslahatı için narh caiz, hacir meşrûdur.bkz. (**Feteva-i Hindiyye**, III, 214; İbn-i Abidin, **Reddû'l-Muhtar**,V,256; Merginanî, **el-Hidaye**,IV,93; Karaman, **a.g.e.** ,(Narhın Genel Esasları) II,316-322.

satmaktaydılar. Eğer böyle bir kısıtlamaya gidilseydi, bu durum helal olan kârı yasaklamak olurdu. Böyle bir uygulama, satıcıya zulüm olacağından Allah Rasûlü, buradaki durumu Allah'a havale etmiş¹⁶²⁹ ve arzın talebi karşılamadığı bir ortamda serbest rekabet sonucu oluşan fiyatlara müdahaleyi isabetli bir iktisat politikası olarak görmemiştir.¹⁶³⁰

Ulema narh'ın hükmü konusunda ihtilafa düşmekle birlikte, "Hanefiler olağan piyasa koşullarında normal işleyen pazar¹⁶³¹ fiyatlarına narh koymak mekruhtur"¹⁶³² derken, diğer üç mezhep haram olduğuna hükmederler."¹⁶³³

b-Karaborsacılığın (Mal Stoklama / İhtikâr) ın Önüne Geçme:

Halkın ihtiyacı olan şeyleri ileride pahalalanmasını bekleyerek yüksek fiyata satmak "karaborsacılık" olarak ifade edilmektedir.¹⁶³⁴ Şayet tüccar kişi, insanların muhtaç oldukları şeylerde kıtlık olmasını bekleyip, ta ki fiyatların yükseleceğe darlık zamanına kadar, malı stoklayıp piyasaya sürmezse, o zaman "ihtikar" (Karaborsacılık) yapmış olur.¹⁶³⁵ "Kara borsa-kara piyasa" yahut "yeraltı ekonomisi" olarak da bilinen bu faaliyet, devletin koymuş olduğu kanunlara aykırı bir şekilde yürütülen yasadışı ticarettir.¹⁶³⁶ Böyle bir ticaret anlayışı, toplumu dara düşürdüğü gibi iktisâdî hayattaki arz talep dengesine bağlı serbest piyasa ekonomisine de zarar vermektedir.¹⁶³⁷

¹⁶²⁹ DİB. **Kuran Kavramları Sözlüğü**, s.516.

¹⁶³⁰ Kallek, "Narh Konusuna Yeniden Bakış", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy.7,s. 259; DİB.Yayınları, **Kuran Kavramları Sözlüğü**, s.516.

¹⁶³¹ Olağan fiyat artışları ve piyasa koşullarında uygulanacak narh, üretici ve tüketiciyi zarara uğratarak, iflas etmesine, yahut gizli karaborsacılığa yönelmesine yol açıp, zamları tetikleyeceğinden ekonominin dengesini iyice bozabilir. bkz. (Kallek, "a.g.m.", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy.7,s.259).

¹⁶³² İslam hukuku, ferde, özel mülkiyet üzerinde tasarruf hürriyeti tanıdığından normal piyasada "narh" şahsî mülkiyete hacir özelliği taşır. bkz.(Merginani,**el-Hidaye**, IV,93; Mevslî,**el-İhtiyar**, IV, 439).

¹⁶³³ **Feteva-i Hindiyye**,III,214;İbn-i Âbidîn,**Reddü'l-Muhtar**,V,256; İbn-i Kudame,**el-Muğnî**,IV,239.

¹⁶³⁴ İmam-ı Malik, **Muvatta**, II,176; Döndüren, **T.ve İ.İlmihali**, s.636.

¹⁶³⁵ Yeniçeri, **El-İhtiyar Metni**, s.551.

¹⁶³⁶ **Britannica**, XII,s.566.

¹⁶³⁷ Karaborsacıların veya tekellerin yol açtıkları sünî darlık neticesinde ortaya çıkan fiyat artışları sonucu sağladıkları ilave kazanca, ekonomi terminolojisinde kâr değil "rant benzeri" veya "yarı rant" denilmektedir. Bu kişiler arzını istedikleri gibi kontrol edebildikleri ticaret mallarına yönelik talebin mevcut esnekliğinden faydalanarak geçici sun'î bir arz talep dengesizliği yaratıp fiyatları arttırarak emeksiz kazanç elde etmektedirler. Bunun sonucunda ya karaborsa fiyatlarında yeni bir arz-talep dengesi oluşacak ya da arz arttırılarak fiyatların düşmesi sağlanacaktır. Talebi dengeleyecek arz artışı mümkün olsa bile, bu zaman alacağından bir müddet daha birinci ihtimal geçerliliğini koruyacaktır. bkz.(Cengiz Kallek, "İhtikâr",(**DİA**), XXI,560).

4.2.2.2.5. İhtikârın Yapıldığı Eşya Cinsi ve Süresi

İhtikârın (Karaborsacılık) tarihinin çok eski olması ve de alışverişin ve paranın keşfi ile birlikte ortaya çıkmış olması muhtemeldir. ¹⁶³⁸

Karaborsacılığı, iktisâdî alanda tek bir eşya cinsi veya grubu ile tahdid etmek zordur. Bazen bir eşya, bazen bir yiyecek maddesi olabildiği gibi, kimi zaman bunun dışında şeylerde de olabilir. Gelişen dünya ekonomisinde ve ihtiyaçların arttığı iktisadî alanda karaborsacılığı yalnız gıda maddesiyle sınırlandırmak pek makul görülmemektedir. ¹⁶³⁹ Örneğin modern ekonomi piyasasında dövizin kıt olduğu veya sıkı denetim altında bulunduğu zamanlarda karaborsadaki dövizin fiyatı da belirlenmiş olan resmi rakamın çok üstünde (karaborsaya düşmüş) olur. ¹⁶⁴⁰ Dolayısıyla ihtikâr şartlarını barındıran ¹⁶⁴¹ her türlü yığma, istifleme bu gruba dâhil edilebilir. Her ne kadar Hadis’de gıda maddesi olarak zikredilmiş olsa da Ebû Yusuf ¹⁶⁴² ve İmâm-ı Muhammed, bunun sadece bir örnek niteliği taşıdığını ifade ederler. Bunun sebebi, İslâm’ın ilk yıllarında, iman edenlerin zor şartlar altında bulunduğu o dönemde, Müslümanların günlerce yiyecek bulamaması ve her şeyden çok gıda maddesi sıkıntısı çekmesi ve buna ihtiyaç duymalarından dolayıdır. Onun içindir ki, Allah Rasûlü de, yiyecek karaborsacılığına zemin hazırlayacak olan bu duruma “*gıda maddesi*” ile örnek vermiştir. ¹⁶⁴³

Kıtlık zamanında karaborsaya düşen mallar içerisindeki insanların eksikliğini hissettiği birinci derecedeki ihtiyaç maddesi, gıda ürünleridir. Bu durumlarda devlet fırsat düşkünlerine mani olmak için bazı tedbirler alır. Hatta Hanefî hukukçularından Kâsani’ye göre, devlet başkanı halkının kıtlığa maruz kalıp ölmesinden korkarsa

¹⁶³⁸ Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**, s. 284.

¹⁶³⁹ Uyanık, “İslam Hukukunda İhtikâr”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy.16, s.437.

¹⁶⁴⁰ **Britannica**, XII, s.566; Özellikle kapalı ekonomilerde, devlet halâ merkez bankası aracılığıyla faiz hadleri ve döviz kurlarını takdir ederek makro düzeyde önemli etkiler doğuran narh politikaları uygulayabilmektedir. bkz. (Kallek, “Narh Konusuna Yeniden Bakış”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy.7, s.270).

¹⁶⁴¹ Risalet öncesi cahiliye toplumunda hububat karaborsacılığı yaygındı. Hatta Arabistan ticaretinde olağan kabul edilirdi. Buradan anlaşılabilir ki, Hz. Peygamber’den önce de ihtikâr mevcuttu. Bkz. (Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**, s.309, 311).

¹⁶⁴² Ebu Yusuf’a göre, “Satılmaması topluma zarar veren her şeyde ihtikâr cereyan eder.” bkz.

(Bilmen, **İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, VI, 123; Uyanık, **a.g.m.**, sy.16, 2010, s.437).

¹⁶⁴³ Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**, s.293.

karaborsacıların piyasadan çektiği gıda maddelerine el koyup bunları çaresiz kalan halka dağıtır.¹⁶⁴⁴

Hadise göre, ihtikar şartlarının oluşması için piyasada darlık olması ve arz edilmesi için verilen sürenin (40 gün)¹⁶⁴⁵ geçmiş olması gerekir. Ancak ihtikâr yapılan malın saklama süresi, her ne kadar hadisde 40 gece olarak belirtilmiş olsa da günümüz dünyasında petrol, gaz ilaç¹⁶⁴⁶ vb. ihtiyaç maddelerinin kısa süreliğine yokluk hallerinin bile toplumda nasıl bir kaos ve gerginliğe yol açacağı aşikârdır.¹⁶⁴⁷ Buna göre, depolanması topluma zarar veren her türlü malda ihtikâr cereyan eder.¹⁶⁴⁸ Toplumun ihtiyacı olan şeyleri istiflemek ve onları dara düşürmenin nasıl bir fesadçılık, ve ne büyük bir zulüm olduğu, ayrıca ihtikârcının vasıfları, Rasulü Allah (s.a.v) ‘in, Ma’mer b. Raşid’den rivayet edilen bir hadisinde ve diğer başka hadislerde şöyle ifade edilmektedir: “İhtikar yapan günahkardır.”¹⁶⁴⁹ Karaborsacı, “sapkın”¹⁶⁵⁰“mel’un”¹⁶⁵¹“günahkâr”¹⁶⁵²ve cüzzam hastalığına dûçar olacak kimsedir.”¹⁶⁵³

Şu kadar var ki, “mal için”, satın alınmış olma şartı aranmaktadır. Buna göre kişi kendi ürettiği malı yâhut mahsûlü depolama hakkına sahiptir. Şöyle ki: Çifçiye destek mahiyetinde, (destek alımları) hasat zamanı komisyoncunun, üreticiden fazla miktarda mal satın alıp bunları peyder pey piyasaya sürmesi, fiyatların arttığı noktada üreticiye zarar verebilir. Bu zararı bertarâf etmek için kendi üretimi olan ürünü

¹⁶⁴⁴ Bkz.Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**, s.264; Bu görüşün dayanağı zaruret halinde bazı haramların mübah olabilmesidir. Burada tüm halkın zararını gidermek için bazı kimselerin zararı tercih edilir.bk.(Mecelle md.26: “Zarar-ı âmmi def” için zarar-ı hass ihtiyar olunur”).

¹⁶⁴⁵ En kısa süre, Hz. Peygamber’in, “Satılık bir taaamı 40 gece satmayıp saklayan kimse Allah’tan berîdir, Allah da ondan berîdir.”(Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II,33.) hadis-i şerifine göre, 40 gün olarak belirlenmiştir. Hanefilere göre en kısa süre 1 aydır. Bundan aşağısı az sayılır ve ihtikâr meydana gelmiş olmaz. Bk.(Döndüren, **T. ve İ. İlmihali**, s.636; Bilmen, **a.g.e.**,VI,124).

¹⁶⁴⁶ Serum ve benzeri acil tıbbî müdahale araçlarının bir kaç saatlik bir zaman dilimindeki ihtikârının bile ölümcül sonuçlar doğuracağı göz ününde bulundurulmalıdır.bk. (Uyanık, **a.g.m.**,s.444).

¹⁶⁴⁷ Uyanık, **a.g.m.**, s.444.

¹⁶⁴⁸ Döndüren, **T. ve İ. İlmihali**, s.636.

¹⁶⁴⁹ Sahih-i Müslim, “Müsakat”, 129,130; Ebû Davud, “Buyû”, 40,41.

¹⁶⁵⁰ Ebû Davûd, “Buyû”, 40.

¹⁶⁵¹ İbn-i Mace, “Ticârât”, 12.

¹⁶⁵² Müslim, “Müsakât”, 129.

¹⁶⁵³ Ahmed b. Hanbel, **el- Müsned**, V,27.

bekletebilir.¹⁶⁵⁴ Çünkü insanoğlu kendi emeği ve alın teri ile ürettiği bir şeyi, değerini bulmadan satmak istemez.¹⁶⁵⁵

Servetin ve iş hacminin temsilcisi olan paranın büyük bir gücü vardır. O sayede kolay yoldan ihtiyaçlar temin edilir. Bu husus hadiste şöyle ifade edilir: “*Dirhem ve Dinarlar Allah’ın, arzındaki mühürleridirler. Kim Mevlasının mührünü getirirse ihtiyacı görülür.*”¹⁶⁵⁶ Bununla birlikte paraya karşı hırslı olanlar için de Allah Rasülü : (s.a.v.) “*Dinar ve dirhem in kullarına lanet edilmiştir*”¹⁶⁵⁷ buyurmaktadır.

İnsanî ihtiyaçların karşılanması ve bir şeye sahip olmak için yapılan iktisâdi ve ticârî faaliyetlerde kişilerin ve bankaların ellerinde tuttıkları, değişim aracı olarak kullandıkları, herkesçe benimsenmiş likit değer; ödeme aracı paradır. Para toplumda mübâdeleyi kolaylaştırmak için icâd edilmiştir.¹⁶⁵⁸ Bu mübâdele neticesinde hem müşterinin hemde satıcının ihtiyacı karşılanmaktadır. Kazanç, mal sahibinin hakkı iken maldan faydalanmak de alıcının hakkıdır. Fakat zamanla para, görev sınırını aşıp neredeyse araç olmaktan çıkıp bir amaç haline gelmiş ve ekonomik hayat alanındaki bu kağıt parçası tehlikeli roller oynamaya başlamıştır. İşte bu noktada toplumun maslahatından çok, tüccar kişi kendi cebini düşünmeye başlamış ve gerekirse elindeki malı piyasada talep olduğu halde ucuza gider korkusuyla arz etmeyip tekellecilik ve zorbalık yaparak ürünü istiflemiş, kendi uygun gördüğü zamanda uygun gördüğü fiyattan satışa sunmuştur.

İslâmın ruhuna ve toplumun menfaâtine aykırı olan bu depolama ile ilgili, Rasulullah: (s.a.v.) “*Bir kimse Müslümanların yiyeceğini depolar ve piyasaya sürmezse, yüce Allah onu cüzzam hastalığı ve iflasla karşılaştırır*”¹⁶⁵⁹ buyurmuştur.

¹⁶⁵⁴ Döndüren, T.ve İ. İlmihali, s.636; Kallek, “İhtikâr”, (DİA), XXI, 562.

¹⁶⁵⁵ İbn-i Âbidîn: “*Halkın ihtiyacına rağmen ürünün arzını geciktiren çiftçi karaborsacılık suçu işlememiş olsa da dindaşlarını sıkıntıya sokacak bir darlık ve fiyat artışı beklentisinde olduğundan günahkâr kabul edilir*” der. Buna göre, İbn-i Âbidîn malı piyasaya sürüp sürmeme hürriyetini kabul etmekle beraber dindaşına zarar verdiğinden hareketle onu günahkâr telakkî eder. bk. (İbn-i Âbidîn, **Reddü'l-Muhtar**, V, 255-256).

¹⁶⁵⁶ Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**, s.34. (Hadis, el- Hindi Kenz el-Ummal, II, 50 .den aktarılmıştır.

¹⁶⁵⁷ Tirmizî, H.no: 2375; İbn-i Mace, H.no: 4135-4136.

¹⁶⁵⁸ Muhammed b.es-Sadr, **İslam Ekonomi Doktrini**, s.366.

¹⁶⁵⁹ İbn-i Mace, “Ticaret”, 6; Dârimi, “Büyü”, 12.

4.3. FESADIN DEVLETİ VE DEVLET BAŞKANINI İLGİLENDİREN YÖNÜ

Devlet, belli sınırlar (ülke) içerisinde, bütün bir insan topluluğunun, (millet) uyum içerisinde bir arada yaşayabilmesi için siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik gereksinimlere en iyi cevap verebilecek ve böylelikle daha iyi bir yaşamı gerçekleştirebilecek tek örgütlenme biçimi ve ülkeye egemen, siyasi tüzel yapı olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁶⁰

Çağdaş anlamıyla ise devlet, belirli, bir ülkede yaşayan insan topluluğunun, egemenlik ve bağımsızlık adı altında oluşturduğu ulusal yapı ve siyasal örgütlenmedir.¹⁶⁶¹

Batı'da devletin kökeni eski Yunan kent devletine (polis) dayanmaktadır. Çağdaş devlet kavramı ise 16. yüzyılda ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıl sonlarında serbest ticareti öngören kapitalist ekonomiye dayalı liberal (özgürlükçü) siyaset felsefesi ve anayasal devlet anlayışı hakim olunca merkezi devlete karşı farklı görüşler de bu yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır. 20. Yüzyıla gelindiğinde ise, siyaset felsefesinde devlet kavramını ele alırken devletin temeli olan toplumsal yapıyı, siyasal ve ideolojik yansıma göre liberal, kapitalist, sosyalist, faşist veya korporatist ulusal devlet şeklinde ifade etmek mümkün olmuştur.¹⁶⁶²

4.3.1. Devlet ve Toplum

İbn-i Haldun'a göre devletin egemenliği toplum içindir, yani devlet toplumdan ayrı düşünülemez. Toplum için hangi tarihsel süreçteki yaşamışlıklar söz konusuysa devlet içinde aynı kader kaçınılmazdır. Devlet, doğuş, gelişme, gerileme yaşlanma evrelerinden geçer ve sonunda kendisi için ölüp gitme kaçınılmaz bir son olur. Ancak toplum için yok oluş diye bir kavram yoktur. Çünkü insan vâir olduğu sürece toplum da vâir olma kâbiliyetine sahiptir. Hatta başka bir toplum içinde erimiş olsa bile

¹⁶⁶⁰ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.100.

¹⁶⁶¹ Gnş. Blg. için bkz. **Britannica**,VII,s.,202; Gökçe Zabunoğlu, "Günümüzde Ulus-Devlet", **E.R.Ü.H.F.D.**,C.XIII,sy.1,2018,s.539.

¹⁶⁶² Bkz. **Britannica**,VII, 202-203.

yenilenip tekrar kalıcılığını sürdürebilir. Bu kalıcı toplum, yıkılan devletlerin yerine yeni devletler kurabilir.¹⁶⁶³Bunun içindir ki, belirli bir coğrafyada, toplumun tamamının menfâati adına kanunlar çerçevesinde hareket eden (toplum için) resmi kalıcı “yönetim aygıtı”¹⁶⁶⁴ olan devletin önceliği, toplumun maslahatı için çalışıp onun ihtiyaçlarına cevap vermek olmalıdır.

4.3.2. Devletin Görevi ve Amacı

Ülke içerisindeki tek egemen varlık olan devletin görevi, yalnızca toplumu yönetmek ya da o milletin uluslararası ilişkilerdeki bağımsız temsilcisi olmak değil aynı zamanda kargaşadan uzak, toplumsal huzur ve refahı artırıcı tedbirler alarak güven ortamını oluşturmaktır. Mahmut el-Gazi’ye göre: “Sultan ve emirlerin (Melîkin) mürüvveti, memleketin mamur, yolların güvenilir, halkın refah ve huzur içinde, maaşların bol, askerinin râzı ve hayır dualarının tam olmasıdır.”¹⁶⁶⁵

İslam ıstılâhında, toplumsal bir varlık olan insan ilişkilerinin adı Muamelât olarak belirlenmiştir.¹⁶⁶⁶ Toplumsal yapı içerisinde insanlar kendi aralarında karşılıklı sözleşme anlaşma gibi şartları, sınırları ve müeyyidesi belirli bir takım muameleler yaparlar. Bunun sonucunda da beşerî hayat içerisinde bu yükümlülükleri yerine getirmekten kaçan adâletten uzak, zulme meyilli, başkalarının malına canına zarar verebilecek toplumda taşkınlık çıkaran insanlar olabilir. Tam da bu noktada sosyal adâleti ve ulusal güvenliği sağlamak için hükümet ve hükümdar kavramına ihtiyaç duyulur. Devletin ve devlet başkanının buradaki görevi, zulme, kötülöklere ve çatışmaya mani olmak, refah seviyesini yükseltmek ölkedeki yer altı ve yer üstü kaynaklarının halk arasında eşit bir şekilde bölüşölmesini sağlamaktır.¹⁶⁶⁷

¹⁶⁶³ İbn-i Haldun, **Mukaddime**, I,s.36.

¹⁶⁶⁴ Michael S. Drake, **Küreselleşen Dünyada Siyaset Sosyolojisi**, s.88-89.

¹⁶⁶⁵ Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**,s.150.

¹⁶⁶⁶ Döndüren, **T.ve İ. İlmihali**, s.5.

¹⁶⁶⁷ Dihlevî, **Huccetullahül-Baliğa**,I,s.114.

4.3.3. İslâmî Devlet

Çağdaş İslam hukukçularının çoğu, İslam'ın savunduğu devlet modeli içerisinde devletin, amaca hizmet eder bazı vasıfları olması gerektiğini dile getirirler. Bu özelliklere sahip olan devleti kurmanın da tüm Müslümanların vazifesi olduğunu söylerler. Kur'an-ı Kerim ve Sünnetten, Devletin unsurlarını ve görevleri ile ilgili olan âyet ve hadisleri, Peygamber efendimizin uygulamalarını ve zarûret prensibini de bu konu da delil olarak göstermektedirler. Zaruret prensibi ile kastedilen, İslam'ın fert ve topluma yönelik amaçlarını, bu amaçlar doğrultusunda hareket eden bir devlet olmadan gerçekleştirilmenin mümkün olmamasıdır.¹⁶⁶⁸

İslami devlet düşüncesi mülkün asıl sahibinin Allah olduğu inancına dayanmaktadır. İslâmın ilk defa siyasal bir güç olarak kabul edildiği Medine' de kurulan devleti, Hz. Peygamber (s.a.v.) yönetmekteydi. Medine şehir devleti federatif¹⁶⁶⁹ bir yapıya sahipti. O'nun vefatından sonra halifeleri Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali devlet başkanlığı görevini devam ettirdiler. İslâm dininin Arap yarımadası dışında farklı coğrafi bölgelere yayılması ile İslam devleti de şekil değiştirdi ve konfederal¹⁶⁷⁰ bir yapıya dönüştü.¹⁶⁷¹ İslami devlet/ hükümetin en önemli özelliği, Kur'an'a dayanması, şûra prensibi, hilafet ve imamet makamıdır. Dört halife de tüm müslümanların onayı (biat) ve şûra ile gelmişti.¹⁶⁷² Dört halife sonrasındaki dönemde İslam dünyasında, birden fazla devlet ortaya çıktı. Devletle ilgili farklı görüşler, halifenin meşrûluğu gibi tartışmalarla birlikte İslam dünyasındaki ihtilaflar da 10. yüzyılda ortaya çıktı ve neticede şura ve bey'at usulü yerini hilafet sistemine bıraktı.¹⁶⁷³

¹⁶⁶⁸ Karaman, **İslam'ın Işığında Günün Meseleleri**, s.474

¹⁶⁶⁹ Federalizm, birden çok eyaletin ya da başka siyasal birimin her biri kendi siyasal bütünlüğünü koruyarak, tek bir merkez altında birleştiği siyasal örgütlenme biçimidir. Bkz. (**Britannica**, VIII, s.482).

¹⁶⁷⁰ Bağımsız devletlerin ortak ve sınırlı çıkarlar için iç ve dış egemenliklerini koruyarak oluşturduğu topluluk. Bu sistemde önemli kararlar oy birliği ile alınabilir. bkz. (**Britannica**, XIII, s.473).

¹⁶⁷¹ Karaman, **a.g.e.**, I, s.85; Yeniçeri, **İslamda Devlet Bütçesi**, bk. (Devletin yapısı- oluşumu) s. 4-5.

¹⁶⁷² Karaman, **a.g.e.**, I, s.79-80; Bilmen, **Ashab-ı Kiram Hakkında Müslümanların Nezih İtikadları**, s.69.

¹⁶⁷³ Karaman, **a.g.e.**, I, s. 95.

4.4. FESADI ÖNLEMEDE DEVLETİN ÜZERİNE DÜŞEN GÖREVLER

4.4.1. Hudud-u Şeriyeyi Tahakkuk Ettirmek, Müeyyideleri Belirlemek

Suç, Ceza ve Suç İşleme İstidadı: Suç¹⁶⁷⁴/Cürüm”,¹⁶⁷⁵ Allah’ın had veya ta’zir ile cezaî müeyyideye bağladığı ve işlenmesini yasakladığı fiillerdir.¹⁶⁷⁶ Şayet suçun işlendiği ispat edilirse o zaman dinî hükümlerin hangisinin tatbiki gerekiyorsa o uygulanır.¹⁶⁷⁷ Bu noktada ceza (el-Ukûbe) prensibi ortaya çıkmaktadır.

Suçun gereği olan cezada güdülen amaç, toplumun bozgunculuktan korunması ve ıslahıdır. Ancak her ceza her suçluya aynı miktarda ve aynı tarzda uygulanabilir mi? Uygulandığı takdirde toplum için menfaati mi getirir? Fitneye mi sebep olur? Bu hususların mülâhazalarını iyi yapmak lazımdır. Çünkü toplumsal maslahat durumlara ve cemiyetlere göre değişebildiği için, fesadı önlemek adına cezaların uygulanmasında ilkeli davranmak gerekir.¹⁶⁷⁸

Cezada uygulanan prensipler toplumlara göre farklılık arz etse de tüm toplumların dayandığı temel ilke şu dört esasa dayanmaktadır:

1. Aile Düzeni
2. Şahsî ve Mülkî Nizam
3. Sosyal Nizam
4. Hukukî Nizam

¹⁶⁷⁴ Genel manâda, “kanunun cezalandırdığı fiiller” şeklinde tanımı yapılan “suç”un, kanunilik, maddi unsur ve manevi unsur gibi üç ana unsuru vardır. Kanunilik, İslamın başlangıcından beri benimsenmiş bir unsurdur. İslam Ceza hukuku da bu kanunilik esasına göre suçu had, kısas, diyet ve ta’zir suçları şeklinde bir tasnife tâbî tutmuştur. bkz. (Rıfat Uslu, “İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2015, C.VIII, sy.37, s. 1049).

¹⁶⁷⁵ “Suç olarak değerlendirilen fiil, bir emrin yerine getirilmemesi veya yasağın ihlalidir.” bkz. (Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşerî Hukuk**, I,s.108).

¹⁶⁷⁶ Maverdi, **Ahkâmü’s-Sultaniyye**, s. 249; Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.512.

¹⁶⁷⁷ Maverdi, **a.g.e.** , s.248.

¹⁶⁷⁸ Osman Nedit Yektar, “Hz. Peygamber’in Suçlar Hakkında Uyguladığı Temel Prensipler”, **Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2015,C.1,sy.1,s.60.

Toplumun yaşaması ve devamı için bunların korunması esas olduğundan bu temel ilkeleri etkileyecek önemli saldırı biçimleri karşısında İslam hukuku tek tek ceza teorisinin dayandığı kuralları uygular.¹⁶⁷⁹

İnsanoğlu ahlâk yasaları gereği ya iyi, ya da kötüdür. Tatbikata bakıldığında insan, ahlâki yasaların dışına çıkıp suç işleyebilme istidadına sahip bir varlıktır. Hatta ahlâk tecrübesinde, insanın günah işleme, suça bulaşma temâyülünün doğru ve dürüst olmaktan daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.¹⁶⁸⁰

Hukukun asli hedefi, insanlar arasındaki münasebetleri yoluna koyup anlaşmazlıkları gidermek, kişiye özel veya toplumun genelini ilgilendiren maslahatları korumak, ve en mühimi de adâleti gerçekleştirmektir.¹⁶⁸¹

Toplumdaki fesâdı izâle edecek olan cebri yaptırım, kamu düzen ve disiplinini tehdid eden davranışlarda bulunanların ve sosyal hayata yön veren kuralları hiçe sayan kişilerin işlemiş oldukları suçların, İslâm tatbikâtı noktasında karşılıksız kalmamasıdır. Toplumda insanları korkutanlara, mal, can ve namuslarına tecâvüz suretiyle ictimâî hayatta fitne ve kargaşa çıkartanlara karşı Kur'an-ı Kerim¹⁶⁸² ve hadislerle te'yid edilmiş en mühim devlet tedbiri, ceza ve "tenkil"¹⁶⁸³dir.¹⁶⁸⁴

Ceza kimi zaman topluma zararlı eylemlerde bulunan kişiyi geçici ya da sürekli olarak etkisiz hale getirmek olabildiği gibi, kimi zaman da caydırıcı çözümlerle topluma yeniden kazandırmayı amaçlar.

Temelde cezanın iki amacı vardır:

1. Suçluyu uslandırmak
2. Başkalarını suçtan alıkoymak¹⁶⁸⁵

Caydırıcı mahiyetteki müeyyideler, hukûkî ve cezâî olmak üzere iki kısımdır. Şayet, kanuna aykırı fiil, kamu düzenini bozan, güvenliği tehdid eden ve kasden zarar verme amacı taşıyan suç cinsinden olursa, tatbik edilecek müeyyide, cezâîdir ve ceza hukukunun sahasına girer.¹⁶⁸⁶ Kanuna aykırı fiil, medenî hukuk alanındaki tasarrufları

¹⁶⁷⁹ Udeh, **a.g.e.**, II,s.212-213.

¹⁶⁸⁰ Ali İzzet Begoviç, **Doğu ve Batı Arasında İslam**, s.67.

¹⁶⁸¹ Karaman, **Mukayeseli İslâm Hukûku**, II,s.251.

¹⁶⁸² "Allah onu herkese ibret olarak dünya ve ahiret azabı ile cezalandırdı."bk.(Naziât,79/25).

¹⁶⁸³ "Uzaklaştırma, eşkıyayı def" ve "tenkil etme", emsâline ibret olacak şekilde cezalandırma yöntemi." Bkz.(Sami, **Kamûsu Türki**, s.350).

¹⁶⁸⁴ Canan, **İslam Işığında Anarşi**, s.322.

¹⁶⁸⁵ Udeh, **a.g.e.**, II,270; İlhan Akbulut, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezaları", 2003,C.52, sy.1,s.169.

¹⁶⁸⁶ Karaman, **a.g.e.**, II, s. 252.

düzenlemek için konulmuş şart ve kurallara uymama, tatbik etmeme şeklinde ise, buna uygulanacak müeyyide, tasarruf sahiplerini, mahrum edici ve hedeflerine ulaşmaktan alıkoyucu mahiyette olmalıdır ki bu müeyyide türüne emsal teşkil etmesi açısından hukuktaki “butlân” (tüm yönleriyle) hukuki ve medenî müeyyidenin tipik bir örneğini oluşturmaktadır. ¹⁶⁸⁷

4.4.1.1. Hadleri İkame Etmek

“Had” kelimesinin sözlük anlamı, “men’ etmek” yani yasak koymaktır. ¹⁶⁸⁸ Had, Şariin suçu işleyen kişiye layık gördüğü cezadır. “Had” cezasının amacı, kişiyi zararlı fiili işleme noktasında caydırıcı olması sebebiyle, o kötü işe bulaşmasını da engellemektir. ¹⁶⁸⁹

Fukahâ ıstılâhında Had, Allah’ü Tealâ’nın Allah hakkı için kullarına mikdârını bizzat kendisinin takdir ettiği cezadır. ¹⁶⁹⁰ Hanefilere göre haddin icrâ edilmesi, suçu işleyen kişiyi günahtan temizlemez. Günahtan temizlenmek ancak tevbe ile olur. Fukaha, tevbenin dünyada haddi düşürmeyeceği üzerinde icma ile ittifak etmişlerdir. ¹⁶⁹¹

Toplumunu fesaddan himaye etmek, halkın mutluluk ve huzurunu, ve milletin bekasını gözetmek, ayrıca emniyet adâlet ve nizâmı toplumda tesis etmek için Allah’ü Tealâ’nın koymuş olduğu hükümleri ¹⁶⁹² tenfiz etmek ve hadleri ikame etmek şarttır. ¹⁶⁹³ İslam hukukunda, riâyet edilmesi gereken şer-ı kurallar-haddler ¹⁶⁹⁴ (hudud-u şer’iyye) “kamu maslahatı için sosyal yapı içerisindeki fesadı def’ edip menfâti sağlama niyetiyle, mikdarı şer’an belirli olan “hadd”leri fesad ehline tahakkuk

¹⁶⁸⁷ Karaman, **a.g.e.**,a.y.

¹⁶⁸⁸ İmam-ı Malik, **Muvatta**, II,s.427.

¹⁶⁸⁹ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.166.

¹⁶⁹⁰ el- Cezeri, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**,VII, s.15-16.

¹⁶⁹¹ İbn-i Abidin, **Reddü’l-Muhtar**,VIII,s.161.

¹⁶⁹² İslam’da haddler Kuran-ı Kerim ayetleri ile sabittir. Zina ayeti, hırsızlık ayeti, muhsine kadınlara kazif ayeti, muharabe ayeti, şarabı haram kılan ayet vb. Haddler, kendileri hakkında varid olan hadisler ve Nebi (s.a.v.)’in fiiliyle sabit olduğu gibi Sahabelerin fiiliyle de sabittir. Ayrıca onun üzerinde ümmetin icması da vardır. (bkz. el-Cezeri, **a.g.e.**, VII, s.15,155); Had ve kısas cezalarının mikdarı Kur’an ve hadisle ta’yin edilmiştir. Ancak ta’zir cezasının mikdarı Kur’an ve sünnet ile tesbit edilmediği için buna hadd denilmemiştir. Bkz. (Malik, **Muvatta**, II,s.427).

¹⁶⁹³ el-Cezeri, **a.g.e.**,VII,s.13.

¹⁶⁹⁴ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.166.

ettirmektir. ¹⁶⁹⁵ Bunlar: Haddi sirkat, ¹⁶⁹⁶ haddi sekr, haddi hamr, ¹⁶⁹⁷ haddi kazf, ¹⁶⁹⁸ haddi zinâ ¹⁶⁹⁹yol kesicinin ¹⁷⁰⁰(ehl-i bağy) ve ehl-i irtidadın ¹⁷⁰¹ cezasıdır. ¹⁷⁰² Bunlara “hudûd-u hâlise” dendiği gibi “Hukukullah” da denmektedir. ¹⁷⁰³ Fukaha, fasid dairede iş yapan kişilerin muhakkak surette cezalandırılmaları gerektiğini ifade eder, ve İslam fikhî ulemâsı “ fesağçılıkla meşhur olan bir kimse itham edilmiş olsa bile yemin ettirilip hapsedilmeden salıverilmez” hükmünde birleşir. ¹⁷⁰⁴Hatta, halk arasında fesağçılıkla ma’ruf ve meşhur olan kimsenin cezası için; “sadece kadı’nın bilgisinin olması yeterlidir” denir. ¹⁷⁰⁵Çünkü, O bu fiiliyle tüm topluma zarar verme cüretini göstermiştir. Dört mezhep imâmı da bunun aksinin, Hz. Peygamber’in Nass’ı beyanına, icmâ-ı ümmete ve şer-ı siyasete muhâlif hareket etmek olduğuna kanâat getirmişlerdir. ¹⁷⁰⁶

4.4.1.2. Fesad Ehlinin Ta’zir Edilmesi

Büyük günah işleyenler, yani büyük gûnahtan murad, zararı başkasına tecavüz eden suçlar, ortalığı birbirine katan fesağçılar, sihirbaz, ¹⁷⁰⁷ yol kesici, hırsız, ¹⁷⁰⁸ lûtiler, insanları boğup öldürenler gibi umuma zarar veren fesağ ehlinin fiilleridir. Onların bu fena fiillerine başka suretle mani olunamaz ise ¹⁷⁰⁹ Hanefî mezhebinin usûl ve

¹⁶⁹⁵ Bilmen, **Hukûk-u İslâmiyye Kamusu**, III, s.15.

¹⁶⁹⁶ Mâide, 5/39,

¹⁶⁹⁷ Bakara, 2/219; Mâide,5/90; Nahl,16/67.

¹⁶⁹⁸ Nur, 24/11,23; Bkz. İbn-i Rüşd, **Bidâyetü’l-Müctehid**, III,s.577-581.

¹⁶⁹⁹ Nur, 24/2.

¹⁷⁰⁰ Mâide, 5/33-34.

¹⁷⁰¹ Bakara, 2/218.

¹⁷⁰² el- Cezerî, **a.g.e.**,VII,s.16.

¹⁷⁰³ Bilmen, **a.g.e.**, III,s.15.

¹⁷⁰⁴ İbn-i Âbidin, **Redd’ül-Muhtar**,VIII, s.307.

¹⁷⁰⁵ Siyaset-i şer’iyyeyi uygulamak, yalnızca veliyyü’l-emr’e mahsus değildir. Hakim, fesağı ile meşhur şahıslar hakkında beyyineye ihtiyaç duymaksızın siyaset-i şer’iyyeyi tatbik eder ve ta’zirat suretiyle ceza tertib eder.bkz.(Bilmen, **a.g.e.**, III,331; İbn-i Âbidin, **a.g.e.**,VIII, s.307).

¹⁷⁰⁶ İbn-iAbidin, **a.g.e.**,a.y.

¹⁷⁰⁷ “Sihir, ağızda söylenen, yazılan sözde bulunan, yahut sihre müptela olmuş kimsenin, aklı, bedeni kalbi üzerinde direk temas olmadan etkisi altına alan düğüm ve rukye’dir.” Sihirbazın cezası,Ebu Hanife ve İmam-ı Malik’e göre öldürülmesidir.bkz.(İbn-i Kudame, **el-Muğnî**, IV,385).

¹⁷⁰⁸ Maide,5/38.

¹⁷⁰⁹ Amme menfaati gereği suçlunun zararı, ancak öldürülmesi yoluyla izale olunabilecek türden ise, örneğin, casusun, bid’atlere çağırın kişilerin ve tehlikeli suçları itiyad haline getirenlerin ıslah olmasından ümidin kaldırılması ve topluma verdiği zararın ortadan kaldırılması nedeniyle ölümle ta’zir edilmesi (siyaseten ölüm) Hanefî mezhebine, bazı Hanbelî fakihlere ve Malikî mezhebindeki azınlığa göre mübahdır. Şafililer ve Malikilerin çoğunlu ise ta’zir cezası olarak ölümü kabul etmezler. Bunun yerine işlediği suçlar sebebiyle çevresine zarar veren bozguncu suçlunun süresiz hapsedilip toplumu onun şerrinden korumayı hedeflerler.” Bkz.(Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**,II,315).

kaidelerine göre bu fenalıkları adet edinmiş kimselerin şer ve fesadını önlemek için veliyyü'l-emrin, şahsı ta'zir yoluyla öldürmesi,¹⁷¹⁰ maslahat ve menfaat gördüğünde muayyen had üzerine ziyade etmesi caiz görülmüştür.¹⁷¹¹ Hatta yol kesiciler için, şahsın kendisinin yolunu kesmediği halde, başkasının yolunu kestiği görülse bile onun şerrinden ve ezasından halkı kurtarmak maslahatı gözetildiği için öldürülmesine cevaz verilmiş ve buna “siyâseten¹⁷¹² öldürme”¹⁷¹³ denilmiştir. ¹⁷¹⁴

Halk içinde işlenen suçlar ve yolsuz hareketler için idâri ve siyâsi noktada zorlayıcı tedbirler alınmaz ise o zaman idareciler şerfata muhâlif hareket ettiklerinden Allah'ın koyduğu ölçüyü aşır zulüm ve bid'at yollarına sapmışlar demektir. Örneğin, hırsızlık ile suçlanan bir kimsenin dövülmesi şer-ı siyaseti tatbik etmektir. ¹⁷¹⁵Bunu yerine getirmemek ise şer-ı siyasete muhalefettir. Kaldı ki, “şer'ı siyasette” yöneticinin, (ulûl-emr'in) bu infazı yerine getirebilmesi için, ceza kanunundaki yetki sahası oldukça geniş tutulmuştur.¹⁷¹⁶

İslam hukukunda, cezası Allah ve Rasûlü tarafından ortaya konmamış olup, cezayı belirlemede devlet başkanı veya hakime yetkinin bırakıldığı suçların cezası “ta'zir” kapsamında değerlendirilmiştir.¹⁷¹⁷ Esasen irtikab edilen suç had ve kısası

¹⁷¹⁰ Hanefî mezhebi, hamile kadının öldürülmesi ve livata suçlarında ta'zir cezası olarak ölümü mübah kabul etmektedir.bkz.(Udeh, a.g.e. ,II,314).

¹⁷¹¹ Mesela gayr-i meşru mukarenette bulunan bir şahıs için, dayak ile nefy cezası, Hanefî mezhebine göre cem edilemez. Ancak maslahat icab ederse siyaseten cem edilebilir.bkz.(İbn-i Abidin, a.g.e., 290; Bilmen, a.g.e., III,331).

¹⁷¹² “Siyaset” kelimesi genel manâda, “cemiyetin salah ve nizamı için dine uygun olarak konulan hükümler demektir. Özel manâda ise, “bazı suç sahiplerine yapılan zecr ve te'dib dir. “ Fıkıh kitaplarında, bu iki kelime biri diğerine atıfla, “ta'ziren ve siyaseten” diye müteradifen kullanılmaktadır.bkz. (Uslu, “İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**,C.VIII, sy.37,s.1055).

¹⁷¹³ Ta'zir cezaları içinde en ağır ölüm cezasıdır. Bu ceza, fesadı alışkanlık haline getirip başka herhangi bir ceza ile önlenilemeyen kişiler için uygulanan cezadır. İslam hukukunda ta'ziren ölüm cezası verilecek olanlar, casusluk, ağır bir aletle (taş, sopa vb.)öldürme, livata ve dinde bid'at olan şeylere davet etme suçlarıdır.bkz. (Esra Yakut, “Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukukunda Ta'ziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”,**Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, 2006,sy.2,s.27.

¹⁷¹⁴ İbn-i Abidin, a.g.e.,VIII, s.290.

¹⁷¹⁵ Buradaki müeyyide henüz “müttehem” olan şahısla ilgilidir. Gnş. blg. için bkz. (İbn-i Abidin, **Reddü'l-Muhtar**,VIII, s.307).

¹⁷¹⁶ Bkz. Chief Sayyid M. Syeed, **The American Journal of Islamic Social Sciences, Jointly Published by The Association of Muslim Social Scientist and The International Institute of Islamic Thought**, U.S.A. Vol.6,No.1, 1989,s.60-80.

¹⁷¹⁷ el-Askalânî, **Buluğu'l-Meram**,s.451; Uslu, “a.g.m.”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.VIII, sy.37,s.1056.

gerektirmiyorsa bunlar, “ta’zir gerektiren suçlar¹⁷¹⁸ içerisine dahil edilmiştir.¹⁷¹⁹ Başlıca ta’zir cezaları, ölüm, cezası, sopa cezası, hapis cezası, sürgün cezası, nasihat, mahkemeye celp, kınama, tehdit, tecrit, azl, teşhir ve mali cezalardır.¹⁷²⁰ Mali cezadan kasit borçlandırma cezalarıdır. Bu tür cezaların kaynağı, icma-ı ümmettir.¹⁷²¹

“Ta’zir¹⁷²²in manası, te’dib/uslandırmaktır.”¹⁷²³ Uslandırıcı mahiyetteki ta’zir suçlarında ceza önceden takdir edilmemiştir. İslam Hukuku, ta’zir gerektiren cezaları kesin olarak tahdid etmemekle birlikte suçun en hafifinden en ağırına kadar cezaları belirlemiş, geri kalan hususu da hakime havale etmiştir. Hakim hal ve şartlara göre, suçu işleyen kişinin durumunu da göz önüne alarak¹⁷²⁴ cezalardan birini seçip hüküm vermekte muhayyerdir.¹⁷²⁵ Hakim isterse cezanın en alt hududunu tatbik eder. Dilerse en üst hududa da çıkabilir.¹⁷²⁶ Bunun böyle olmasının sebebi önceden belirlenmesinin imkansız olmasıdır. Şöyle ki, şeriatın kesin olarak yasakladığı hüküm kat’i surette değiştirilemez.¹⁷²⁷ Halbuki, devlet yöneticilerinin bugün için yasakladığı bir hüküm, toplum menfaati bunun aksini gerektirdiği durumlarda yasak olmaktan çıkabilmektedir.¹⁷²⁸ Bundan asırlar önce suç sayılmayan bir kısım durumlar bugün suç telakkî edilebilir. Bu hususlarda bu boşluğu doldurma yetkisi devlet başkanına verilmiştir.¹⁷²⁹

¹⁷¹⁸ Faiz, emanete hıyanet , küfür rüşvet gibi suçlardır.bk. (Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, I,125).

¹⁷¹⁹ Udeh, **a.g.e.** ,I,118.

¹⁷²⁰ Udeh, **a.g.e.** , I,s.233-237; Yakut, “Osmanlı Hukukunda Tanzimat Dönemine Kadar Ta’ziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, sy.2,s.28-29.

¹⁷²¹ Udeh, **a.g.e.** ,I,s.236.

¹⁷²² Kelime anlamı olarak, çevirmek ,alıkoymak,edeplendirmek , tahkir etmek anlamına geldiği gibi yardım, iane tazim anlamında da kullanılmaktadır.bk.(Uslu, **a.g.e.**,C.VII, sy.37,s.1055).

¹⁷²³ Udeh, **ag.e.**, I,124; İbn-i Abidin, **Reddül-Muhtar**,VIII,279.

¹⁷²⁴ Ta’zirin icra edilebilmesi için ta’zir olunacak şahsın âkil olması baliğ olması ve hiç olmazsa sabiyyi mümeyyiz olması şartı aranır. Mümeyyiz çocuğa uygulanacak ceza da ancak te’diben ta’zir olmalıdır.bkz.(Bilmen, **a.g.e.**, III,310).

¹⁷²⁵ Udeh, **a.g.e.** , I,125; İbn-i Abidin, **a.g.e.**, XIII,284.

¹⁷²⁶ Udeh, **a.g.e.** , II,312.

¹⁷²⁷ Had kısas ve diyet suçları için konulan cezalar devlet yöneticileri tarafından affedilemez ve iskat olunamaz. Bu suçlarda suçun durumu nazar-ı itibara alınır. Suçlunun durumu dikkate alınmaz. Ta’zir cezalarında ise gerek suçun durumu gerekse suçlunun durumunun dikkate alınması esastır.bkz.(Udeh, **a.g.e.**, II,313).

¹⁷²⁸ Toplumda işlenen suçlar nihayetsizdir.Ayrıca suç anlayışı devirden devire değişebilmektedir.bkz. Uslu, “a.g.m.”,**Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.VIII, sy.37, s.1061; Udeh, **a.g.e.**, I,127).

¹⁷²⁹ Uslu, **a.g.m.**, C.VIII, sy.37,s.1061.

İslamda, insanlara ezâ cefâ edenlerin, şer'an haram ve örfen¹⁷³⁰ utanç veren fiilleri kendi iradesiyle yapan kimselerin ta'zir edilmesinin vücûbiyyetine hükmedilmiş, ve bu ceza, kimi zaman hapis¹⁷³¹ kimi zaman evlerinden çıkarılmaları, kimi zaman da memleketlerinden sürgün (tağrib)¹⁷³² edilmeleri şeklinde uygulanmıştır.¹⁷³³

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Risalet devri ve halifelerin uygulamalarına bakıldığında da "sürgün, terk,¹⁷³⁴ tevbih"¹⁷³⁵ şeklinde ta'zir cezalarının tatbik edildiği görülmektedir. Mesela Hz. Peygamber (s.a.v.) kadınlara benzeyen erkeklere sürgün cezası vermiş ve onların Medine'den çıkarılmalarını emretmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) sonrası dönem, ashab da aynı şekilde davranmıştır. Örneğin Hz. Ömer (R.A.) Dabi'ı sopa cezasıyla ta'zir edip Basra ve Küfe'ye sürmüştür. Tevbe edinceye kadar kimsenin onunla konuşmamasını emretmiştir.¹⁷³⁶

Osmanlı Hukukunda da sürgün cezası, kürek¹⁷³⁷ ve kalebendlik¹⁷³⁸ cezaları ile birlikte uygulanmış kimi zaman da tek başına kullanılan bir ceza olmuştur. Yavuz Sultan Selim Kanunnamesine de açık bir hüküm olarak girmiştir. Ta'zirin vacib olmasındaki asıl kaide, şahsın cürmü kendi isteğiyle işlemesi ve ta'zirin de ancak günah işlendiğinde lazım gelmesi gibi anlaşılrsa da cezanın "önleyici tedbir" mahiyeti taşıması sebebiyle, insanları fitneye düşürmesinden korkulan kimseye dahî günahsız

¹⁷³⁰ Madde: 36- "Adet muhakkemdir." Yani hükm-ü şer-ı yi isbat için örf ve âdet hakem kılınır. Gerek âm olsun gerek hâs olsun. Bkz.(Berki, **Açıklamalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye**, s.22.)

¹⁷³¹ Süresi belirli veya belirsiz olarak ta'zin edilir. En az müddeti bir gündür. En üst sınırı üzerinde kat'î bir ittifak yoktur. Süresiz hapis cezasının sona ermesi, mahkumun ıslahı, tövbesi yahut ölümü neticesinde olacaktır.bkz. (Udeh, **a.g.e.**, II,328).

¹⁷³² "Tağrib", gurbetten mastar; birini memleketinden çıkarma, gurbete yollama veya götürme, tard, teb'îd anlamına gelir.bk.(Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî**,s.330).

¹⁷³³ İbn-i Abidin, **Reddül-Muhtar**, VIII, 293).

¹⁷³⁴ Bu ceza Kur'an-ı Kerim'de kadınlar için varid olmuştur.bk. (Nisa,4/34); Hz. Peygamber (s.a.v.)Tebük savaşına katılmayan üç kişi için terk cezasını tatbik etmiş ve Tövbe,9/118 inzal oluncaya kadar 50 gün boyunca onlarla konuşulmamasını emretmiştir.Bk. (Udeh, **a.g.e.**, II,335).

¹⁷³⁵ "Tevbih", azarlama, tekdir ta'zir manasındadır.bk.(Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s.352; Tevbih cezasına örnek olarak Ebu Zer el-Ğıfari'den rivayet edilen şu hadis örnek gösterilmektedir: Ebu Zer (R.A.) der ki: "Ben birisiyle sövüştüm ve ona annesiyle hakaret ettim. Allah Rasulü: Ya Eba Zer!Sen onu annesiyle mi kınadın? Doğrusu sen kendisinde cahiliyyet bulunan kişisin" buyurdular."bk. (Buhari, "İman", 22, "İtk"15; Müslim, "Eyman",40).

¹⁷³⁶ Udeh, **a.g.e.**, II,335-337.

¹⁷³⁷ Fatih döneminden itibaren 1572 yılında, Osmanlı donanmasının gemilerine, suçluların kürek mahkumu olarak gönderilmesidir.bk. Yakut, "Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukukunda Ta'ziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları",**Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, sy.2,s.36.

¹⁷³⁸ "Devletin belirlediği kaleden çıkmamak üzere verilen hapis cezasıdır." Bkz.(Yakut, **a.g.m.**, sy. 2, s.36).

olduğu halde ta'zir yapılmasına cevaz verilmiştir. Örneğin Hz. Ömer (R.A.) bazı kadınların fitneye düşmesinden korktuğu için Medine'de "Nasr b. Haccac" adında güzel bir yüze sahip olan bir genci, Medine-i Münevvere'den uzaklaştırmış ve bu mübârek beldede fitne zuhûr etmemesi için bunu lüzumlu gördüğünü söylemiştir.¹⁷³⁹ Halbuki, ispatlanmış somut bir suçu yokken ve yakışıklılığından dolayı dikkat çekmesi kendi ihtiyarı dahilinde bir durum değilken buna rağmen (iftitâu'n-nisâ) endişesiyle sürgün cezası verilmesinin sebebi, fesadın önlenmesi noktasındaki "kamu maslahatı" prensibine dayanmaktadır.¹⁷⁴⁰

4.4.1.3. Cezanın Caydırıcılığı ve Âşikâr Fesadı Önleme Fonksiyonu

Hakimin şer-ı ahkâma riâyet ederek, Hudûd-u Şer'ıyye'yi tahakkuk ettirmesinin gayesi, günahı işleyen kimseyi aynı günaha tekrar dönmekten men etmekle birlikte, toplumda aynı suçu işleme niyeti ve cesareti gösterenlere de emsal teşkil ederek azâmî ölçüde suçun önüne geçmektir.¹⁷⁴¹ Şayet âlemde zararlı işleri men edici müeyyideler bulunmaz ise, toplum sapkınlığa ve bozulmaya sürüklenir. Cemiyetin zarar görmesine sebep olan işlerde de gizli olmayacak kadar âşikâr fesâd örnekleri vardır.¹⁷⁴² Örneğin: Zina, salih olan nesli bozar. Zinanın yaygın olduğu memleketlerde türlü mefsedetler meydana çıkar. O münker fiil sebebiyle onlardaki ahlâki fesâdın hızla yayılması kuru otta ateşin yayılmasına benzetilmiştir. Bu büyük günah, milletlerin temelini bozup o milletlerin halkını yıkılmış parçalanmış ve küçük küçük topluluklara bölünmüş, ve çözülmüş olarak ziyan eder.¹⁷⁴³ Birbirine kardeşlik ile bağlı olan temiz nesli muattal kılar, onları birbirinden nefret eder duruma getirir.¹⁷⁴⁴

Âyet-i Kerime'de: *"İşte bunlar, Allah'ın hadleridir. O halde onlara yaklaşmayınız."* Yani o günahlardır ki, Allah onları yasakladı. Öyle ise sizin için onlara yaklaşmak helâl olmaz.¹⁷⁴⁵ buyurulmaktadır.

¹⁷³⁹ İbn-i Abidin, **Reddü'l-Muhtar**, VIII,293; Bilmen, **İstılahat-i Fıkhiyye Kamusu**, III,306; Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, I, s.244

¹⁷⁴⁰ Udeh, **a.g.e.**; Kemalî, "Fitne Kavramının Tahlili", **İslami Sosyal Bilimler Dergisi** ,C.I, sy. 2, (1993),s.55-56.

¹⁷⁴¹ el-Cezeri, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**,VII,s.17; Uslu, "İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**,C.VIII,sy.37,s.1057.

¹⁷⁴² el-Cezeri, **a.g.e.** ,VII,s.17.

¹⁷⁴³ el- Cezeri, **a.g.e.**,VII,s.96.

¹⁷⁴⁴ el- Cezeri, **a.g.e.**,VII,s.96.

¹⁷⁴⁵ Bakara, 2/187-188.

Hırsızlık,¹⁷⁴⁶ zina,¹⁷⁴⁷ kazif, içki içmek¹⁷⁴⁸ gibi haramlar yalnızca nefiste kalmayıp, topluma dönücü suçlardır, ve toplum menfaati adına kendileri için had gerekir. Zira herhangi bir cürmün zararı, topluma dönüyor ise öyleyse bu mazarratı def için tatbik edilecek cezanın maslahatı da yine topluma dönecektir.¹⁷⁴⁹

Şafiiler had gerektiren cinayetleri yedi kısma ayırırken, Kitâb’ul- Cerrah (Cinayetler bölümü) , Buğat (Devlete karşı gelenler) ve Riddet’i de (İslam dininden dönmek) bunlara dahil etmiştir.¹⁷⁵⁰Bu fiilleri işlemiş olan kimseye hakimin mutlak sûrette had cezasını tahakkuk ettirmesi icab eder. Hiç bir şekilde hakimin bunları affetme yetkisi yoktur.¹⁷⁵¹Çünkü bunlar naslarla sabit olan “asıl cezalar”dır.¹⁷⁵² Tüm mezhep imamaları da bu konu üzerinde ittifak etmişlerdir. Hatta gazâda ve dâr’ul harpte bile haddin yerine başka bir ceza ile hükmedilemez.¹⁷⁵³

Yeryüzünde fesad çıkararak kimselerin had cezası da, haddi kısası yahut tazir cezasını gerektirenlerin dışında tutulamaz.¹⁷⁵⁴ Hatta onlar (fesad çıkararak) işlemiş oldukları suç sebebiyle yalnız kendi nefislerinden sorumlu tutulmayıp, aynı zamanda kalbindeki kötü duygularını açığa çıkararak toplumun diğer fertlerini de ruhsal manâda olumsuz etkiledikleri için iki yönlü sorumlu tutulup cezalandırılmaları gerekmektedir.¹⁷⁵⁵ İslam ceza hukukundaki temel ilke, cezanın devlet tarafından verilmesidir. Böylece suçu işleyen şahsı, çevresi, herhangi bir kurum, kişi veya topluluk cezalandıramayacaktır.¹⁷⁵⁶ Ayrıca İslama göre suça iştirak, teşvik veya yardım olmadığı müddetçe¹⁷⁵⁷ suçun şahsiliği esastır.¹⁷⁵⁸ Dolayısıyla ceza, yalnızca suçu işleyen şahsa tatbik edilecektir. Bir kimse başkasının suçu sebebiyle ceza alamayacaktır.

¹⁷⁴⁶ Kur’an-ı Kerim’de, Yusuf sûresinde hırsızlık eylemi “fesad” kavramı ile ifade edilmiştir: “*Vallahi! dediler,biz bu ülkeye fesad çıkarmak için (ifsada’dan, müfside) gelmedik; hırsız da değiliz!*” (Yusuf,12/73) ; Bkz. (İzutsu, **Dîmî ve Ahlâkî Kavramlar**, s.279).

¹⁷⁴⁷ el-Cezeri, **a.g.e.**, bk.(Haddi Zina) VII,s.82-108.

¹⁷⁴⁸ Bkz. el-Cezeri, **a.g.e.**, bk. (Kitâbül-Eşribe),VII,s.21,55,

¹⁷⁴⁹ Bilmen, **İstîlâhat-ı Fıkhiyye Kâmusu**, III,s.187.

¹⁷⁵⁰ el- Cezeri, **a.g.e.**,VII,s.17.

¹⁷⁵¹ “Hadler ve kısasta hakem tayin etmek sahih değildir.” bkz.(Halebî, **Mülteka**,II,349).

¹⁷⁵² Maverdi, **Ahkâmü’s-Sultaniyye**, s.269.

¹⁷⁵³ el- Cezeri, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**,VII,s.79.

¹⁷⁵⁴ el- Cezeri, **a.g.e.**,VII,s.16.

¹⁷⁵⁵ bkz. el- Cezerî, **a.g.e.**,VII, s.12-17.

¹⁷⁵⁶ el-Askalani, **Buluğu’l-Meram**,s.451;Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**,I,665.

¹⁷⁵⁷ Bkz. Udeh, **a.g.e.**, I, 640-646.

¹⁷⁵⁸ “*Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez.*”bk.(En’am, 6/164; İsra,17/15).

4.4.2. Sosyal Adaleti Temin

Adâlet kelimesi “adl” kökünden türemiş olup “İçinizden “adl” sahibi (adalet sahibi) iki kişiyi şahit tutun¹⁷⁵⁹ âyetinde geçtiği gibi mastardır ve eşitlik anlamına gelmektedir. Duyularla idrak edilen, ölçülen tartılan şeylerle ilgili de eşit bir şekilde bölüşüp paylaşmak anlamında “udûl ve adil” kelimeleri kullanılmaktadır.¹⁷⁶⁰

Adalet, yargı erkine bağlı bir dinsel görev olması dolayısıyla şeriatın dışında değerlendirilemez.¹⁷⁶¹ Âyet-i Kerime’de: “*Ey İman edenler, Allah için hakkı ayakta tutan(hakimler- insanlar) adâletle şahitlik eden kimseler olun. Bir kavme olan kininiz sizi adâlet dışında hareket etmeye sevk etmesin; adâletle hareket edin ki, takvâya en yakışan da budur.*”¹⁷⁶² buyurulmaktadır. Bu âyetten anlaşılan o dur ki, kanun önünde eşitlik esastır. Irk, kan, soy, akrabalık, dostluk, makam, servet ve siyasi düşünce gibi olumlu yahut olumsuz manâdaki ayrıcalıklar toplumdaki hiçbir ferden adâletten yoksun bırakılması noktasında bir gerekçe olamaz.

Âyet-i Kerime’de: “*Ey iman edenler, dâimâ adâleti gözetleyici olun; nefsiniz; ana, baba ve hısım aleyhinde de olsa, zengin fakir demeyerek Allah için şehâdet edin. Zengin, fakir herkesin işi Allah’a aittir. Nefsinizin hevâsına uyararak adâletten uzaklaşmayın.*” buyurulmaktadır.¹⁷⁶³

Toplumda gayet tabii tabakalar ve farklılıklar olacaktır ancak yasalar nazarında herkes insandır ve statü farkı gözetmeksizin eşit muameleye tâbi tutulurlar. Öncelikle bu konuda toplumu yöneten devlet, ideolojik açıdan nötr olmalı, devletin formu, rejimlerden ve ideolojiden uzak, bağımsız bir olgu olmalıdır. Devlet, her türlü görevini siyasal rejime bakmaksızın yerine getirmelidir.¹⁷⁶⁴ Devletin tüm vatandaşlarına hukuki işlerde, gelir ve servet dağılımında, diğer mevzuatta ve cezai uygulamalarda eşitlik esasına göre sosyal dengeyi gözeterek muâmelede bulunması gerekir.¹⁷⁶⁵

¹⁷⁵⁹ Talak, 56/ 2.

¹⁷⁶⁰ el-İsfahani, **Müfredat**, s.680.

¹⁷⁶¹ İbn-i Haldun, **Mukaddime**, s.112.

¹⁷⁶² Maide: 5/8.

¹⁷⁶³ Sâd, 38/26.

¹⁷⁶⁴ Michael S. Drake, **Küreselleşen Dünyada Siyaset Sosyolojisi**, s.88-89.

¹⁷⁶⁵ Bkz.es-Sadr, **İslam Ekonomi Doktrini**, s.678,685; Maverdî, **Ahkâmü’s-Sultaniyye**, s.240-270.

Yasalar önünde vatandaşına eşit olduğunu hissettirmek devletin en önemli görevidir. Çünkü adâletin temeli buna dayanır. Ayrıca ferdin adâletli bir devletin varlığına inancı, devlete güvenip destek olması, halkla siyasi irâdenin çatışmaması bakımından da âzami seviyede önem taşımaktadır.¹⁷⁶⁶

Kanun önünde eşitlik, 1982 Anayasasında da Birinci Kısım:” Genel Esaslar” başlığı altında ve yine 10. maddesinde yer almıştır. 1982 Anayasası md. 10 “Kanun önünde eşitlik” kenar başlığını taşımaktadır, ve md. hükmü şöyledir: “Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kimseye, aileye zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları, bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadır.”¹⁷⁶⁷

4.4.3. İslama Göre Yargılanmada Adalet-Eşitlik

İslam hukundaki eşitlik prensibi İslamın ilk günlerinden beri bir farîza olarak kabul edilmiştir. Bu eşitliğin hududu tüm insanlığı içine alır. Mahkemeler, suçluları yakalama ve cezaları tatbik noktasında cemiyetin ileri gelenleri ile güçsüz tabakaya farklı muamele yapamaz. Halbuki dünyadaki (özellikle batıdaki) uygulamalara bakıldığında 18. Yüzyılın sonlarına kadar, sınıflarına göre soyluların ve halkın mahkemesi ayrı ayrıydı. Soylu bir kişinin işlediği fiile en basit cezalar verilirken normal bir vatandaş aynı suçu işlemiş olmasına rağmen en ağır cezaya çarptırılırdı.¹⁷⁶⁸

Geçmişte ve günümüzde beşeri hukuktaki en bariz eşitsizlik örneği devlet başkanları krallar vb. fertler arasında ortaya çıkmaktadır. Örneğin İngiliz anayasası kral ve kraliçeyi dokunulmaz kabul etmektedir. Polonya anayasası, vatana ihanet veya anayasayı ihlal dışında cumhurbaşkanının yargılanmasını kabul etmemektedir. Krallığın ilgasından önceki İtalya ve Fransa’da da durum farklı değildir.¹⁷⁶⁹

İslam hukukunda ise devlet idarecilerinin yargılanması için özel bir mahkeme kurulmasını emreden bir hüküm ya da uygulama yoktur. Hatta hükmün gereği sıradan

¹⁷⁶⁶ Armağan, **İslamda Temel Hak ve Hürriyetler**, s.19-26.

¹⁷⁶⁷ 1982 T.C.Anayasası, md.10.

¹⁷⁶⁸ Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, I,555.

¹⁷⁶⁹ Bkz.Udeh, **ag.e.**, I, s.557.

bir vatandaş ile aynı mahkemede muhakeme edilmesidir. ¹⁷⁷⁰ İslâm kazâ¹⁷⁷¹ tarihinde, kaza işleri ve sorumluluğu daima özerk kalmıştır. Bugüne kadar bize intikâl eden bir çok örnekte olduğu gibi, Hulefâ-i Râşidin dönemi, Emeviler, Abbasiler ve Osmanlılar da dahil tüm devirlerde, sultan ve halîfeler de diğer insanlar gibi eşit şartlar altında “umumi mahkemelerde” hâkim karşısında muhakemeye tâbî tutulup gerektiğinde mahkûm edilmişler, ¹⁷⁷²gerektiğinde de bizzat kendileri tenfiz edilmek sûretiyle hak sahibi olan şahsa hakkı icrâ edilmiştir. ¹⁷⁷³

İslam dini, hakimın hiçbir şeyin tesiri altında kalmadan, hissi davranmadan tüm insanlar arasında eşit muamele etmesini kesin olarak istemektedir, ve bu hususta: “*Şüphesiz, Allah emânetleri sahiplerine vermenizi, ve insanlar arasında hükmettiğinizde adâlet ile hükmetmenizi size emrediyor*” buyurulmaktadır. ¹⁷⁷⁴

İslam dünyası ve İslam toplumu henüz 1000 li yılların başında Hak ve Adaletin işleyişi bağlamında dünyanın gidişatına yön verirken Avrupa’da özellikle Fransa’da, ortaçağ ve yeni çağ döneminde asilleri yargulamak için ayrı mahkemeler kurulurdu. Hatta bu mahkemeler “Üstün Mahkemeler” diye isimlendirilirdi. ¹⁷⁷⁵ İslam böyle bir uygulamayı kabul etmediği gibi, adalet sınırları dışında değerlendirir ve Hadis-i Şerif’te bu hususa şöyle işaret edilir:

“*Sizden evvelkilerin mahvolmalarının sebebi şudur ki: İçlerinden şerefli bir kimse hırsızlık yaptığında onu bırakır zayıf birisi yaptığında ise kanunu tatbik eder, onu cezalandırırlardı. Allah’a yemin ederim ki Muhammed’in kızı Fatıma hırsızlık yapsa elini keserim.*”¹⁷⁷⁶

İslâm dini sadece cezâi yaptırımlar noktasında değil ibâdetlerde de eşitlik esasına göre hareket eder. Örneğin, zengin ve fakir için ayrılan özel bir ibâdethane bulunmaz. Hatta onların bir arada cemâat ile ibâdet etmelerini ister. Cemaatle namaz, hac, ve oruç ibadeti Müslümanların şuurlarına ve ruhuna eşitlik anlayışını işleyen ve

¹⁷⁷⁰ Armağan, **İslamda Temel Hak ve Hürriyetler**, s.29; Udeh, **a.g.e.**, I,s.564.

¹⁷⁷¹ Kazâ: Adâletin yerine getirilmesi, hakkın sahibine verilmesi suçun tesbiti, cezanın ta’yini, sefih, müflis ve ehliyetsize velâyet, evkâfa nezâret gibi meseleleri ihtivâ eder. Bkz.(Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I,s.105).

¹⁷⁷² Karaman, **a.g.e.**, I,s.106.

¹⁷⁷³ Hakimlerin aciz kaldığı yerlerde o işleri hafifletmek için kurulmuştur.(Fevkalâde Yetkili Mahkeme Yargılama Usûlü) bkz.Maverdî, **Ahkâmu’s-Sultaniyye**,s.92-93,275).

¹⁷⁷⁴ Nisâ,4/58.

¹⁷⁷⁵ Armağan, **a.g.e.**, s.24.

¹⁷⁷⁶ Buhârî, “Enbiyâ”,54, “Megâzi”,53, “Hudûd”,11,12; Müslim, “Hudûd”,8,9.

bunu tam anlamıyla hissettiren farz ibadetlerdir. Zîra bu ibadetler sırasında zengin fakir, kadın erkek idareci veya idare edilen vb. kim olursa olsun herkes aynı rûkûn ve şartlara riâyet etmek zorundadır.¹⁷⁷⁷

Yasalara uyulması ve düzenin iyi işlemesine yönelik önlemler ve yaptırımlar bağlamında hukuk kapsayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle inanç değerlerine bakılmaksızın sosyal devlet, tüm vatandaşlarına (bazı istisnâî durumlar dışında) Müslüman veya gayr-i müslim, adâlet çerçevesinde, kanunun tatbik edilmesini sağlamalıdır.¹⁷⁷⁸ Çünkü genel manası itibarıyla sosyal adâlet, ekonomik, sosyal ve kültürel zenginliklerin dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesini öngörmekle birlikte, toplumdaki her bir bireyin her türlü haklarının yerine getirilmesini, onlara yeteneğine göre çalışma gücü ve milli gelirden pay verilmesini sağlamaktadır.¹⁷⁷⁹ Aksi takdirde, toplumdaki açık adaletsizlik ve haksızlıklar gerginliklere ve tartışmalara yol açacaktır.¹⁷⁸⁰

Çağımızın sosyal demokrasi anlayışına göre¹⁷⁸¹ sosyal adalet ile amaçlanan şey gelişmiş toplumlarda, yaşam kalitesinin ve refah düzeyinin artması, toplumsal güvenliğin sağlanması, henüz gelişmemiş fakat gelişme karakteri gösteren ülkelerde ise dengeli kalkınmanın hedeflenmesidir.¹⁷⁸²

İslam literatüründeki özel manâsı itibârî ile ise sosyal adâlet, “genel dayanışma ilkesi ve sosyal denge” olmak üzere iki genel ilkeyi kapsar. Dayanışma ve denge ilkelerinin hayata geçirilmesi ile ancak sosyal adâleti temin mümkün olabilir.¹⁷⁸³ İslâmın sosyal adâlet ilkesine verdiği önemin en güzel örneği, Peygamber Efendimiz (s.a.v) ‘in Medine devletini kurduğu sırada ilk siyâsi hareket olarak Ensar ve Muhâciri kardeş ilan etmesidir.¹⁷⁸⁴

Hakîkatte bir devletin kurulması ve kalkınması milli birlik ve beraberlik prensibine dayanır. Bir devlet otoritesi toplumda adâleti tesis etmeyi ne kadar isterse istesin, kardeşlik ve sevgi esasına dayanmadıkça adalet gerçekleşemez. Aslî fitrat ve

¹⁷⁷⁷ Armağan, **a.g.e.**, s.30; Karaman, **a.g.e.**,III,205-206.

¹⁷⁷⁸ Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I, s.112.

¹⁷⁷⁹ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.511; **Britannica**, XIX, s.72.

¹⁷⁸⁰ Bkz. Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**, s.424.

¹⁷⁸¹ Bkz. Cengiz Çağla, **Merak Edenler İçin Demokrasi**, s.255-260.

¹⁷⁸² **Britannica**, XIX,s.527.

¹⁷⁸³ Bkz. Muhammed b.es-Sadr, **İslam Ekonomi Doktrini**, s. 298-299.

¹⁷⁸⁴ el-Bûtî, **Fıkıhü’s-Sire**,s.227.

tabîi garanti, kardeşlik ve karşılıklı sevgidir. Kânun ve devlet garantisi bunlardan sonra gelir. Bunun içindir ki, Rasûlullah'ın (a.s.) Ensar ve Muhacirler arasında kurduğu kardeşlik ve dayanışma, dünyada tatbiki anlamda (uygulama sahasında) eşine rastlanmayacak türden bir adâlet prensibi ortaya koymuştur.¹⁷⁸⁵

Hz. Peygamber (s.a.v) İslamdaki sosyal adâleti, kardeşler arasındaki dayanışma ilkesini tesis etmek ile yürürlüğe koymuş ve bununla ilgili siyâsi beyanlarında da Müslümanlara şöyle hitâb etmiştir:

“Ey İnsanlar! Âhiret için bu dünyada iken hazırlığa girişin. Biliyorsunuz ki sizlerden biri ölünce koyunlarını çobansız bırakacak, sonra da Rabbi kendisine şöyle diyecektir: “Rasûlüm sana gelip de tebliğatta bulunmadı mı? Sana mal verdim. Malını gittikçe arttırdım. Dünyada iken kendin için neler yaptın?” Bunun üzerine hesaba çekilen adam, sağa ve sola bakacak. Bir şey göremeyecek. Daha sonra önüne bakacak. Cehennemden başka bir şey göremeyecektir. Bir hurma parçası ile kendi yüzünü (bedenini) ateşten koruyabilecek bir kimse varsa bunu hemen yapsın. Hurma parçasını bulamayan güzel bir sözle bunu yapsın. Bir iyilik 10 misliyle hatta 700 küsür misliyle mükâfatlandırılacaktır. Allah'ın selamı rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.”

«1786

4.4.4. Sosyal Güvenliği Sağlamak

“Sosyal sigorta veya ictimai sigorta”¹⁷⁸⁷olarak da ifade edilen bu kavram, işsizlik yaşlılık emeklilik, hastalık ya da bunlardan kaynaklanan gelir kayıplarına karşı bireyin ve ailelerin hayatını sosyal hizmetler yoluyla teminat altına alıp yaşam kalitelerini yükseltmeyi hedefleyen programın adıdır.¹⁷⁸⁸ Kişisel hak ve hürriyetler kapsamında değerlendirilen Sosyal güvenlik her şeyden önce insani bir hak olup, toplumu başkalarına muhtaç olma esaretinden kurtarır. Devletin, ferde hayati ihtiyaçlarını temin etme garantisi sunduğu ictimai sigortanın amacı, esasen ekonomik anlamda sosyal dengeyi sağlamaktır. Çünkü toplumdaki her fert, tabî servet

¹⁷⁸⁵ el-Butî, a.g.e., III, s.227.

¹⁷⁸⁶ Buhari, “Zekat”,9,10, “Rikak”,49,51, “Menakıb”,25,

¹⁷⁸⁷ Bkz. Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, I,s.117-118.

¹⁷⁸⁸ **Britannica**, XIX, s.528.

kaynaklarından istifade ederek, geçimini makul seviyede bu kaynaklar vasıtasıyla sürdürme hakkına sahiptir.

İslamdaki sosyal denge kişilerin gelir seviyesi açısından değil geçim seviyesi bakımından eşit olmalarını öngörür.¹⁷⁸⁹ Zira iktisâdi dengesizliğin yol açtığı olumsuz sonuçların toplumun birliğini bozması kaçınılmazdır. Bunları bertaraf etmek adına devletin aldığı sosyal tedbirler, ferdin psikolojik anlamda ezilmemesi ve toplumun varlığını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi içindir. İktisâdi anlamda kişiye öncelikle kendini güvende hissettiren şey, dünyevi gereksinimlerini temin için ve bakmaya mecbur olduklarının nafakası için yeterli kazancının olmasıdır. Fakat bu imkanın bulunmadığı yahut sonradan bir şekilde yitirildiği (hastalık, yaşlılık gibi) durumlarda devlet, vatandaşa bu imkanı zorunlu olarak sağlamalıdır.¹⁷⁹⁰

Hz. Ali (R.A.) ‘ın Mısır valisi Haris b. Malik Eşter’e yazdığı mektubundaki şu sözleri, sosyal garanti ilkesini ve uygulama sorumluluğunun direkt devlete ait olduğunu apaçık ortaya koymaktadır:

“Çalışamayacak durumda olan güçsüz, düşkün ve muhtaçlardan oluşan yoksul tabakaya zulmetmekten sakın! Zira bu tabakada kıt kanaat yaşayan vardır. Onların sana tevdi’ edilen haklarını Allah rızası için koru. Hazinenden onlara pay ver. Ülkedeki sâfi milli hasıladan da onlara pay ver. Millet fertlerinin yaşam bakımından en üst düzeyde olanının elinde bulunan mal kadar, bu yoksulların en düşük yaşam düzeyinde bulunanlarının da mal sahibi olmaya hakkı vardır. Haklarına riayet ettiğin takdirde huzursuzluk çıkarıp seni meşgul etmezler. Bir çok önemli hükümleri, ihmalkârlık dolayısıyla vermemekte mâzur sayılmazsın. Himmetini onların üzerinden kaldırma. Kibirli davranarak onlara üstten bakma!

Jurnalcilerle diğer devlet erkanının hakaret ve gadrine uğrayıp da haberleri sana ulaşamayanların durumlarını araştır. Bu gibi insanlar için haşyet ve tevazu sahibi kimselere olanca gücünle itimat et ki, bunların haberlerini sana ulaştırabilsinler. Ömrünün sonuna kadar Allah rızası için hiç başa kakmadan onlara iyilikte bulun. Zira tebaan arasında insafa en fazla ihtiyacı bulunan bunlardır.

¹⁷⁸⁹ Bkz. Muhammed b. es-Sadr, **İslam Ekonomi Doktrini**, s. 680-686.

¹⁷⁹⁰ Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**, s.424.

*Haklarını verirken başa kakma! Yetimleri gözet. Dilenmeye yüzü tutmayan, çalışmaya gücü yetmeyen, yaşlı durumda olup zayıf bünyeli olanlara itinayla davran.”*¹⁷⁹¹

Tarihte ilk zorunlu sosyal sigortanın 1880 yılında Almanya’da kurulduğu söylenir.¹⁷⁹² İslamda ise Sosyal güvenlik henüz İslâmın ilk yıllarında Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Medine devletinin anayasasına dahil edilmiştir.¹⁷⁹³ İslam’da ictimâî sigorta yani sosyal güvenlik, günümüz devlet siyaseti ve Osmanlı dönemi de dâhil olmak üzere yalnız müslümanları değil, gayri müslim vatandaşları da kapsamakta olup, geçmişte kimsesi olmayan yoksul zimmiler için dahî devletin cizye sorumluluğunu kaldırarak geçimlerini beyt’ül-malden sağladığına dair sağlam vesîkalar mevcuttur.¹⁷⁹⁴ Aynı şekilde, fakirlere zekât mallarının yetmediği durumlarda da, onların ihtiyacının karşılanması için, gerekli harcamalar devlet hazinesinden (beyt’ül mal) den yapılacaktır.¹⁷⁹⁵ Devletin kendi hazinesinden zekât haricinde kaynak ayırması, fakiri kimseye muhtaç etmeden geçim seviyesini, yükseltip toplumdaki sosyal adâleti sağlamak içindir.¹⁷⁹⁶ Böylece, sosyal dengesizliklerden (iktisâdî anlamda) kaynaklanan ayrışmaların da (devlet eliyle) önüne geçilmiş olacaktır.¹⁷⁹⁷

Devletin tebaası üzerindeki sorumluluğunu Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde şöyle ifade etmektedir: “*Hepiniz çobansınız ve hepiniz elinizin altındakilerden mes’ulsünüz; devlet reisi çobandır ve idare ettiklerinden mesuldür.*”¹⁷⁹⁸

4.4.5. Ulusal Güvenliği Sağlamak

4.4.5.1. Nüfusun ve Sınırların Genişliği

Devletin gücü ve güvenliği, sayısı ve büyüklüğü ile ölçülmektedir. Devletin ömrü de yine devlete bağlı olan kişilerin çokluğuyla doğru orantılıdır.¹⁷⁹⁹ Bir ülkenin sahası ne kadar geniş, ekonomik alt yapısı ne derece güçlü ve nüfusu ne kadar fazla

¹⁷⁹¹ Muhammed b. es-Sadr, **İslam Ekonomi Doktrini**, s. 674.

¹⁷⁹² Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**, s.422.

¹⁷⁹³ Yeniçeri, **a.g.e.**,a.y.

¹⁷⁹⁴ Karaman, **a.g.e.**,I, 118.

¹⁷⁹⁵ es-Sadr, **a.g.e.**, s.688.

¹⁷⁹⁶ es-Sadr, **a.g.e.**, a.y.

¹⁷⁹⁷ es-Sadr, **a.g.e.**,a.y.

¹⁷⁹⁸ Buhârî, el-Vesâya, bab: 9; Tirmizi, bab: 27, H.1705.

¹⁷⁹⁹ Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, s.303.

oranda ülke yüzeyine yayılmış ise, yok olma ya da yok edilme duyarlılığı da o kadar az demektir. Ancak bunun tam aksi, ülkenin sahası küçük, nüfus yoğunluğu ve sanayisi sadece ülke yüzeyinde toplanmış ise bu durumda krize ve vurulmaya duyarlılığı da o oranda fazladır.¹⁸⁰⁰ Çünkü devletler küçülürken küçülme çevresinden başlar. Bu durumda, bir ülkenin illeri yöreleri ne kadar çoksa sınırların merkeze uzaklığı da o kadar fazla demektir. Böyle olunca, hedef olma durumunda, Ulustan ayrılan her bir toprak parçasının eksilişi için uzun bir süre gerekecektir. Bu süre, sınır ve ülke güvenliği açısından olumlu sonuç doğurmakta ve dışarıdan gelecek olan her türlü tehdide karşı da savunmayı kolaylaştırmaktadır.¹⁸⁰¹

Esasen İslam, Müslümanların tek devlet sahibi tek ümmet olmalarını¹⁸⁰² ve bu bağlamda İslami devletin tüm İslam memleketlerine dolayısıyla da tüm dünyaya şamil olmasını ister. Zira İslam bir kısım insanlara değil tüm insanlığa din olarak gelmiştir.¹⁸⁰³

Müslümanların çoğalması,¹⁸⁰⁴ ekonomik ve siyasal anlamda güçlenmesi ve aynı şekilde de şuurlu bir toplum oluşturmaları halinde, söz sahibi olmaları mümkün olabilecektir. Böylece seçilmiş müslüman temsilciler iktidara gelebilir ve İslam ümmetini temsil edebilir. Çeşitli kuruluşların bildirdikleri rapora göre,¹⁸⁰⁵ müslüman nüfusun dünyada, bir bölümü kırk beş İslam ülkesinde, diğerleri de farklı gayr-i müslim ülkelerde dağılmış şekilde taktîbi 1.6 milyar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu sayının 2030 yılına kadar % 35 oranında büyüyerek 2.2 milyar kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir.¹⁸⁰⁶

¹⁸⁰⁰ Çam, **a.g.e.**, a.y.

¹⁸⁰¹ İbn-i Haldun, **Mukaddime**, s. 358.

¹⁸⁰² Hucûrat, 49/12.

¹⁸⁰³ Karaman, **a.g.e.**, I,s.60.

¹⁸⁰⁴ “*Evleniniz, çoğalınız, çünkü ben kıyamet gününde sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim*”.Bk.(İbn-i Mace, “Nikah”,1; Beyhakî,VII/81).

¹⁸⁰⁵ ABD’nin Washington kentinde bulunan “Pew Research Center” adındaki think- thank kuruluşu, dünyadaki müslüman nüfusu ve ve bu nüfusun geleceğine dair, The Future of Global Muslim Population, Projections for 2010-2030 (TFGMP) bir projeksiyon çalışması yapmış ve araştırma sonucunda dünyadaki müslüman nüfus sayısı tespit edilmiştir.bkz. (Ömer Akgün Tekin, “İslamî Turizm: Dünyadaki ve Türkiyedeki Genel Durum Üzerine Bir İnceleme/An Investigation On General Stuation In The World And In Turkey”,**Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi**,C.7,sy.29,s.763.

¹⁸⁰⁶ Tekin, **a.g.m.** , C.7,sy.29, s.763.

Dünya nüfusunun 7 milyar civarında¹⁸⁰⁷ olduğu düşünüldüğünde, bu durumda tüm dünyadaki Müslümanlar, toplam nüfusun beşte birini oluşturmaktadır. İslam ümmeti içerisinde bulunan ve yeryüzünde farklı coğrafyalara yayılmış değişik milletlerden olan bu insan çeşitliliği ¹⁸⁰⁸dünyada güç, yayılma, askerî kuvvet ve nüfuz açısından büyük önem arz etmektedir. ¹⁸⁰⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicretin birinci yılında Müslümanların sayısını tam olarak tesbit etmek için nüfus sayımı yaptırmıştır. Bu hususu, Sahabeden Huzeyfe b. Yeman şöyle aktarır: “*Biz de ona bin beş yüz kişinin adını yazıp getirdik*”¹⁸¹⁰ Muhtemel ki, Medine İslam devletinin henüz kurulma aşamasında Allah Rasulü (s.av.)'in Müslümanların sayısını öğrenmek istemesi başlangıçta sahip olduğu askerî gücü tesbit etmek içindir.¹⁸¹¹ Bu durum, nüfus içerisindeki asker sayısının devlet için ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

4.4.5.2. Asker ve Silah Gücü

Devletin, şehiri ve ülkeyi düşman saldırısından korumak için, devlet harcamalarındaki en önemli kalemi oluşturan alanları, ulus için gerekli görülen karakol ve kaleleri inşa etmek, sınır muhafızlarını ve askerleri beslemek, ve ihtiyaç duyulan her türlü silah ve teçhizatı hazır bulundurmak olmalıdır.¹⁸¹²

Ortaçağ sonlarında, savaş araçlarının çeşitlenmesiyle beraber “ulusal güvenlik” ve ulusal güvenliği sağlayan araçlar arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Dünyada ilk defa ateşli silahların Avrupa kıtasında kullanılmasıyla birlikte silahlar caydırıcı bir rol oynarken, diğer taraftan da toplumların güvenliğinin bu tür silahlara sahip olmak ve onları geliştirmekle sağlanacağı anlaşılmıştır.¹⁸¹³

¹⁸⁰⁷ Şu anki dünya nüfusu: 2017 verilerine göre,7,53 milyar.2019 verileri: 7.713. milyar. bk.

(**Worldometers-Gerçek zamanlı dünya istatistikleri, www.worldometers**).

¹⁸⁰⁸ Araplar yüz milyon civarındadır ve Müslüman nüfusun onda birini oluştururlar. Arapların dışında Afrikalılar Türkler, İranlılar, Afganlar, Pakistanlılar, Endonazyalılar, Malaylar bir kısım Avrupalı, Amerikalı, ve Türk asıllı Çinli ve Rusyalılar vardır. Bkz.(Karaman, **İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri**, s.732).

¹⁸⁰⁹ Karaman, **a.g.e.**, s.732.

¹⁸¹⁰ Buharî, “Cihad”,181.

¹⁸¹¹ M.Tayyib Okıç,“İslamiyette İlk Nüfus Sayımı”, **A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**,C.7,s.11-15.

¹⁸¹² Dihlevî, **Huccetullah'ül-Baliğa**, II,s.1075; Bahar Aşçı, “Mali Güç ve Askerî Güç Arasındaki Kritik İlişki: Osmanlı İmparatorluğu Örneği”, **KHO, Savunma Bilimleri Enstitüsü**, 2011, s. 2-5.

¹⁸¹³ Gökhan, Bayraktar, **Siber Savaş ve Ulusal Güvenlik Stratejisi**, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 2015,s.32.

Devletin askeri açıdan ve silah gücü açısından diğer uluslara üstünlük sağlaması, ülke emniyeti için oldukça büyük önem taşımaktadır. Çünkü zafer ancak asker sayısı ve silah hazırlığıyla elde edilebilir.¹⁸¹⁴

Kur'an-Kerim'de: *“Onlara gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın, ki Allah'a ve size düşmanlık edenleri yıldırasınız.”*¹⁸¹⁵ buyurulmaktadır.¹⁸¹⁶

Bu hususda el-Cevzî ve İbn-i Teymiyye, toplumun ihtiyaç duyduğu diğer meslek grupları yanında, halkın maslahat ve menfaati gereği harp silahları yapan ve yine harp ve diğer maksatlar için köprüler inşaa edenlerin ücretlerinin, bizzat devlet tarafından ta'yin edilmesi gerektiğini ve ücretlerinde bir eksiltme veya arttırma yapılmasının ise bu amellere (harp için silah yapma vb.) narh koymak demek olduğunu ifade eder.¹⁸¹⁷

Dünyada, ordusundaki asker sayısı fazla ve nükleer silahlara sahip devletlerle bunlardan yoksun olanlar arasındaki kuvvet eşitsizliği apaçık ortadadır.¹⁸¹⁸ Bunun içindir ki, bir savaş sırasında mâliyeti ne olursa olsun ülkenin ulusal savunma endüstrisine mutlak sahip olması gerekir. Mümkünse bu ihtiyaç ülkenin kendi kaynaklarından karşılanmalıdır. Fakat kabul edilmelidir ki büyük ülkeler bile savunma sanayii açısından kendi kendine yetemeyebilir ve bazı hammaddeleri dışarıdan temin etme durumunda kalabilir. Ancak stratejik önem taşıyan araç ve gereçlerin (savunma silahları ve savaş mühimmatı gibi) sağlanmasında dışa bağımlı olmak ulusal güvenlik açısından sakıncalı görülmektedir.¹⁸¹⁹ Bu hususa “siber istihbarat” bölümünde değinilecektir.

Devlet harp anında bazı malların özellikle de silah ve silah sanayiinde kullanılacak malzemenin ihraç edilmesini ve satışını da yasaklayabilir. İbn-i Kudame: *“Düşman tarafa, fitnecilere yol kesicilere silah satmak yasaktır”* der. Kadı İyaz da bu konuda: *“Harp anında düşmanın işine yarayacak harp malzemelerinin silah yapımında kullanılan demirin, harpte yük ve binek vasıtası olarak kullanılacak*

¹⁸¹⁴ İbn-i Kayyim el-Cevziyye, **Zadü'l-Mead**, III,s.1472.

¹⁸¹⁵ Enfal, 8/60.

¹⁸¹⁶ *“Yani savaş için kuvvetli olmanıza sebep olabilecek her neye gücünüz yetiyorsa onu hazırlayın, her zaman hazırlıklı olmaya bakın. Bedir'de olduğu gibi aletsiz ve hazırlıksız bulunmayın.”* Bkz. (Elmalılı, **Hak Dini Kur'an Dili**, IV,s.245).

¹⁸¹⁷ Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**, s.340.

¹⁸¹⁸ Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, s.278.

¹⁸¹⁹ Zeki, Tüyen, **Türkiye'de Dış Ticaret, Politika ve Uygulamaları**, s.98.

hayvanların ve muhariplerin işine yarayacak her türlü giysi ve eşyanın da satışına müsaade edilmez” der.¹⁸²⁰

4.4.5.3. Gerektiğinde Allah Rasûlünün Askerî Techizatı Âriyet Olarak Alması

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde, ilk zamanlar Müslümanlar ekonomik problemlerden kaynaklanan sıkıntı nedeniyle askerî techizat açısından noksan olduklarından malzemeleri âriyet¹⁸²¹ olarak karşılama yoluna gitmişler ve Necranlılarla yapılan anlaşmada: “Şayet Yemen’de bir savaş çıkacak olursa âriyet olarak otuz zırh, otuz kargı, otuz at ve otuz deve vermeleri mecbur kılınmış, techizatın zâyî olması halinde ise tazmin edilecektir ” maddesi kabul edilmiştir. Buradan anlaşılan o dur ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) askeri teçhizat anlamında belli bir güce ulaşıncaya kadar farklı imkanları değerlendirmiş, âriyet olarak alınan malzemenin tazmînini de garanti¹⁸²² etmek sûretiyle¹⁸²³ aslı hedefi olan kendi askerî donanımını sağlamak adına geçici bir zarûreti göğüslemiştir.¹⁸²⁴ Devlet başkanı düşmanla çarpışmak için (uygun görürse) müşriklerin silahlarını da ödünç olarak alabilir. Bunun örneği, Safvan’ın henüz müşrik iken Allah Rasûlünün onun zırhlarını ödünç (emanet-i mazmune)¹⁸²⁵ olarak almasıdır. Ancak, Müslümanların karşı tarafla barış anlaşması imzalamış olsa dahî, her an sulhün bozulabilme veya mühimmat sebebiyle kendilerini güçlü hissedip anlaşmayı bozma ihtimaline karşın düşman askerlerine silah vermesi veya silah ve harp teçhizatı satması doğru görülmemiştir. Hz.

¹⁸²⁰ Yeniçeri, **İslam İktisadının Esasları**,s.265.

¹⁸²¹ Bkz. **Feteva-i Hindiyye**, (“Kitab’ul-Ariye”), IX, s.190-215.

¹⁸²² Tazmini şart koşulduğunda vaciptir. Çünkü Nebi (s.a.v.) “*Hayır! Garantili âriyet olarak talep ediyorum.*”Buyurmuştur.bkz.(Serahsi, **Mebcut**, XI, 230); Safvan b. Ümeyye (R.A.)’dan rivayet edildiğine göre, Huneyn günü Allah Rasulü (s.a.v.),ondan bir miktar zırh istedi. Safvan: “*Bu gasb mı, Ya Muhammed!*” deyince, Peygamberimiz : (s.a.v.) “*Bil’akis, emanet-i mazmune olarak aldık*” buyurdu.bkz. (el-Askalani, **Buluğu’l-Meram**,s.340).

¹⁸²³ Esasen kişinin savaşmak üzere birisinden ödünç aldığı silah kırılrsa ödemesi gerekmez. bkz. (Serahsi, **a.g.e.**, XI, 240; Bilmen, **a.g.e.**, IV,s.203-204; Ebu Hanife, Sevri, Evzai, ve Malik, ariyet malı emanettir, tazmini gerekmez. Ancak telefte kasıt olması müstesna derler.bkz. (İbn-i Kudame, **el-Muğnî**, III,229).

¹⁸²⁴ **Sahih-i Buhari, Muhtasarı ve Şerhi**, X,s.382; Öztürk, **İslam Toplumunda Birarada Yaşama Tecrübesi**, s.350.

¹⁸²⁵ Emanet-i Mazmune: “Emanet alınan şeyin kendisi harcanır. Daha sonra misli verilir. Mesela komşudan alınan bir miktar pirinç yerine daha sonra aynı miktarda pirinç verilmesi gibi.bkz. (el-Askalani, **a.g.e.**, s.340).

Peygamber (s.a.v.) düşmanlara silah göndermek veya satmaktan Müslümanları nehy etmiştir. ¹⁸²⁶

4.4.5.4. Askerin Refahını Temin ve Asker Maaşları

Askerî varlığın ulus emniyeti için ne denli mühim olduğu göz önünde bulundurulduğunda askerî personelin refahının devlet tarafından temin edilmesi ihtiyacı ortaya çıkar ki bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in uygulamaları bize yol gösterici niteliktedir. Her ne kadar İslam'ın ilk yıllarında Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hz. Ebu Bekir (R.A.) dönemi de dahil, dâimi askerlik olmadığından, askerlere düzenli maaş bağlanmamış olsa da herhangi bir sefer sırasında askerler Kur'an'ın belirlediği ölçüye göre, ¹⁸²⁷ ele geçirilen ganimetten ¹⁸²⁸ kendilerine düşen payı ¹⁸²⁹ alırlardı. ¹⁸³⁰ Hatta Hz. Peygamber her harp için o harp sonrasındaki ganimetlerle ilgilenecek ve onları hukukuna uygun bir şekilde taksim edecek memurlar tayin ederdi. ¹⁸³¹

¹⁸²⁶ Merginani, **el-Hidaye**, II, s.286.

¹⁸²⁷ Enfal,8/41: “Şunu da biliniz ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyden beşte biri mutlaka Allah içindir. O da Hz. Peygambere ve ona yakınlığı olanlara, yetimlere, miskinlere ve yolda kalmışlara aittir. Eğer siz Allah'a iman etmiş, hak ile batılın ayrıldığı o gün, iki ordunun karşı karşıya geldiği o (Bedir) günü kulumuza indirdiğimiz ayetlere iman etmiş iseniz bunu böyle biliniz. Ve biliniz ki, Allah her şeye kâdirdir.”

¹⁸²⁸ Ganimet: Sulh yoluyla olmaksızın harp sırasında ele geçirilen mallardır. Bkz. (Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**,s.153; Yeniçeri, **İslamda Devlet Bütçesi**, s.235 ; Ganimetin ihrazının özellikleri vardır. Ferdi (teke tek, karşılıklı) savaşlarda düşmanı öldüren Müslüman bir gazi, Şafii Ahmet gibi bazı müçtehitlerin görüşüne göre maktulün üzerinden çıkanlara malik olur. Ebu Hanife'ye göre ise ancak devlet başkanının askeri teşvik için böyle bir va'dde bulunması halinde maktulün üzerinden çıkanlara (seleb) sahip olmak bahis mevzu olabilir. Bu özel malı ve durumu istisna edersek savaşta elde edilen diğer ganimet mallarına gelince, bunlar onu alan, bulan, kazanan askerinin malı olmaz. Bütün ganimet mallar tespit edilip toplandıktan sonra devletin beşte birlik hissesi (humus) alınır, sonra savaşa katılan gaziler kendilerine isabet eden mala sahip olurlar. bkz.(el-Bûti, **Fıkhu's-Sire**, s.414; Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, III,s.54-55.)

¹⁸²⁹ Hz. Peygamber (s.a.v.), ganimetlerin taksimi hususunda: *Süvarinin üç ganimet hissesi, piyadenin de bir hissesi olduğuna hükmetmişlerdir.* Bu hüküm Peygamberimizin tüm megazilerindeki hükümdür. Fukahânın ileri gelenlerinin tamamı da bu hükmü istisnasız kabul etmişlerdir. *Efendimiz (s.a.v.), harpte öldürülen kâfirin üzerinden çıkan eşyaların da öldüren kişiye ait olduğuna hükmetmiştir.* Bkz.(el-Cevziyye, **Zâdü'l-Meâd**,V,s. 2075.)

¹⁸³⁰ Rasûlullah devrinde ortaya çıkan “Divan'ül- Cund” veya Divan'ul- Ceyş (askeri daire) esasına göre, sefere katılan askerlere ne miktar erzak gideceğini tesbit etmek ve kimlerin ganimete hak kazanacağını belirlemek için harb öncesinde defterlere isimleri yazdırılırdı. Bkz. (Yeniçeri, **İslamda Devlet Bütçesi**, s.109-110; Bilmen, **a.g.e.** , IV,s.104).

¹⁸³¹ Yeniçeri, **İslamda Devlet Bütçesi**, s.57.

Savaş sonrası, ganimetlerden ¹⁸³² öncelikle beşte biri çıkarılır, geri kalan beşte dördü ise ganimeti ele geçiren askerler arasında taksim edilir.¹⁸³³ Atlının çabası, harp esnasında yayanın gösterdiği çabadan daha fazla olduğu için İmam-ı Azam Ebu Hanife ‘ye göre, atlıya iki hisse yayaya bir hisse verilir. Diğer iki imam ve İmam-ı Şafii ise atlıya üç, yayaya bir hisse verilmesi hükmünde birleşirler.¹⁸³⁴

Hiz. Ömer (R.A.) zamanına bakıldığında düzenli orduya geçilmiş ve askerlere diğer memurlar gibi maaş bağlanmıştır.¹⁸³⁵ Halife Me'mun zamanında da asker sayısındaki artış sebebi ile maaşlar düşünce askerin ihtiyacını karşılamak adına bu maaşlara ilâveten askerlere hem ganimetlerden hisse hem de atâ' verilmiştir.¹⁸³⁶

Osmanlı dönemine gelindiğinde ise, Osmanlı devletinin sınırları, başından beri milletler arası ticaret yolu üzerinde bulunduğundan can ve mal güvenliğinin sağlanması, merkezî otoritenin ve fetihlerin devamı, sadece geniş ve profesyonel bir ordunun beslenmesi ile mümkün olabiliyordu. Dönemin Avrupa kralları,¹⁸³⁷ askerî anlamda senyörlerin derme çatma kuvvetlerine dayanırken Osmanlı Sultanı o dönem küçümsenemeyecek sayıda ücretli asker beslerdi.¹⁸³⁸

¹⁸³² Kısımlarına göre Ganimetler:

-Maksume (beşte biri beytülmale kalan diğerleri gazilere taksim olunan)

-Gayr-i Maksume (henüz pay edilmemiş)

-Me'lüfe (düşmandan zorla alınan menkul mallar)

-Gayr-i Me'lüfe (zorla ya da sulh yoluyla alınan gayr-i menkul), Halise (mücahidlere enfal olarak verilenler) olarak kısım kısımdır. Bkz.(Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü** s.152-153)

¹⁸³³ Vakıdî'nin Megazî'sinde nakl edildiğine göre, Tebük gazvesi sırasında, Peygamberimize Başkumandan hakkı olarak ganimet malları içinden bir şey seçildikten ve beşte bir hisse çıkarıldıktan sonra kalanların beşte dördü mücahitler arasında bölüştürülmüştür.bkz. (Köksal, **İslam Tarihi**, IX,220).

¹⁸³⁴ Merginani, **el-Hidaye**, II,s.297-298.

¹⁸³⁵ Futûhatla birlikte İslam coğrafyası genişlemiş, mâli salâhiyet noktasında , sadaka dışında cizye, haraç ve ganimet gibi gelir kaynakları da devletin mâli tasarrufuna dahil edilmiştir. Bu türden gelirler (Kur'an ve sünnetteki tatbikata göre) belirli şahıs ve gruplara taksim edildikten sonra geri kalanı halka dağıtılmak üzere beytü'l-mâle gönderilmiştir. Hatta Hiz. Ömer döneminde herkese beytü'l-mal'den düzenli aylık gelir bağlanmış ve bu uygulama uzun yıllar böylece devam etmiştir.Bkz. (Karaman, **a.g.e.**, I,s.106-107).

¹⁸³⁶ Bkz.Yeniçeri, **İslamda Devlet Bütçesi**, s.310.

¹⁸³⁷ Batı Avrupa üretim ve askerî anlamda güçlenene kadar Ming Çini, Osmanlı İmparatorluğu,Moğol İmparatorluğu, Moskof Rusyası ve Tokugava Japonyası en büyük güce sahip devletlerdi.bkz. (Bahar Aşçı, "Mali Güç ve Askerî Güç Arasındaki Kritik İlişki: Osmanlı İmparatorluğu Örneği", **KHO, Savunma Bilimleri Enstitüsü**, 2011, s.2-5).

¹⁸³⁸ Doğan Avcıoğlu,**Türkiye'nin Düzeni, Dün, Bugün, Yarın**, Bilgi Yayınevi, Ankara,1971,s.16; Aşçı, a.g.m., **KHO, Savunma Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, 2011, s.2-10.

4.4.5.5. İslam'a Göre Askere Ayrılan İhsan ve Ücret

İslam'a göre askerlere verilecek ihsan ve ücret konusuna gelince: Öncelikle zarûri ihtiyaçlara göre pay ayrılır. Yiyeceği, elbisesi ve aile fertleri de düşünülerek her yıl durum (ayrılan pay) yeniden tetkik edilir. Şayet ihtiyaçları daha fazlasını gerektiriyorsa İmâm-ı Âzam Ebû Hanife'ye göre hazine malı müsaitse iâşesi arttırılabilir.¹⁸³⁹

Ordu komutanı veya halife geçerli bir sebep olmadıkça askerin ücretini azaltma yoluna gidemez. Eğer askerin iâşesi içinde sefer ücreti hariç tutulmuşsa sefere çıktığında kendisine sefer ücreti verilir. Asker ölür veya öldürülürse Beyt'ül-Maldan alacaklı olarak mirasçıları maaşa hak kazanırlar. Asker kişinin sakatlanması veya ömür boyu iş göremez duruma gelmesi halinde ise hukukçular ihtilafa düşmüşlerdir. Zira maaş iş karşılığı olduğundan iâşenin düşmesi icap eder demişlerdir. Fakat hukukçuların diğer bir görüşüne göre: Askerliğe ve asker yetiştirmeye teşvik etme amacıyla hastalanan veya sakatlanan askerin iâşesi ordu defterinde devam eder.¹⁸⁴⁰

Rasûlullah (s.a.v.), asker donatımının sevâbını bir hadis-i şerifinde şöyle ifade etmektedir: “*Her kim Allah yolunda bir gaziye donatırsa, o da gazâ etmiş demektir. Ve her kim gâzinin âilesi hakkında hayırla onun yerini tutarsa muhakkak gazâ etti demektir.*”¹⁸⁴¹

Vücutla gücü yetene cihad vaciptir.¹⁸⁴² Ancak yalnız sefere çıkmak yeterli değildir. Şayet cihad; silah, mal ve nafakaya dayanıyorsa, o zaman her bir kimsenin vücutla yapacağı cihad da ancak malı cihada sarf etmek ile olacaktır.¹⁸⁴³ Osman b. Affan (R. A.)'ın Tebük gazvesinde büyük bir nafaka¹⁸⁴⁴ getirmesi ve herkesi geçmesi üzerine Nebi: (s.a.v.) “*Allah, saklayıp saklamadığın, kendine ayırıp nafaka olarak*

¹⁸³⁹ Maverdi, **Ahkam-ı Sultaniyye**, s.233-234

¹⁸⁴⁰ Maverdi, **a.g.e.**, s.233-234.

¹⁸⁴¹ Müslim, “İmare”, 135.

¹⁸⁴² Müslümanları müdafaa, yani müslümanların birlik ve beraberliğini bozmak isteyen ve müslümanları parçalayıp perişan etmek isteyenlerle savaşmak cihaddır. Umumi seferberliğe katılmak cihaddır. bkz.(el-Hınn,el-Buğa, **el-Fıkhü'l Menhecî**,IV,213); Ayet-i Kerime'de: “*Ey iman edenler! Size ne oldu ki “Allah yolunda topluca seferber olun” denildiğinde yere çakılıp kaldınız. Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatına mı razı oldunuz? Fakat ahiret hayatının yanında dünya hayatının zevki pek azdır. Eğer emr olunduğunuz bu savaşa topluca çıkmazsanız, Allah sizi çok elim bir azaba uğratar ve yerinize başka bir kavmi getirir.Sizler ise savaşa çıkmamakla O'na (Allah'a) bir zarar veremezsiniz. Allah her şeye kadirdir.*” bkz. (Tevbe,113/38-39).

¹⁸⁴³ İn-i Kayyim el-Cevziyye, **Zâdü'l-Meâd**, III, s.1472; el- Bûti, **Fıkhü's-Sire**, s.426.

¹⁸⁴⁴ Hz. Osman R.A. Tebük'te bin dinar, ve semeri çulu, teçhizatı ile birlikte üç yüz deve infak etmişti. bkz.(el-Cevziyye, **a.g.e.**, III,s.1473.)

getirdiğin şeyler de seni bağışlasın! Ey Osman” buyurup, sonra da “Bugünden sonra yapacağı günah Osman’a zarar vermez”¹⁸⁴⁵ demiştir.

4.4.5.6. Mücahidi Maddi Anlamda Desteklemek

Çağımızda silahlanma ve askeri harcamalar mâli masrafları gerektiren bir hal almıştır. Bunun içindir ki, tüm Müslümanların İslam yurdunu dışarıdan ve içeriden gelebilecek olan fitnelere ve işgale karşı korumak için askeri giderleri finanse etmesi ve desteklemesi Allah yolunda yapılan mâli bir cihat olarak kabul edilmektedir.¹⁸⁴⁶ İhtiyacın şiddetine göre gerektiğinde zekat mallarından da “Sebilullah’a” pay ayrılabilir. Şafii uleması, bu konuda devletin beytü’l-Mâlinden düzenli maaş alan nizâmi askerlere zekât malından verilmesinin caiz olmadığı görüşünü ileri sürerler. Ancak âyetteki Allah yolunda olanlar¹⁸⁴⁷ (Sebil’ullah) dan maksat, dört mezhepte meşhur ve muteber olan görüşe göre askeri anlamda ki cihaddır.¹⁸⁴⁸ Bu da Kur’an bayrağı altında Allah için, sapık dinlerin ve firkaların, azgın ve saldırgan fitnecilerin zulmünden İnsanlığı İslam adâletine çıkarmak amacıyla yapılan harpler yahut sınır boylarında beklenen nöbetlerdir.¹⁸⁴⁹

Rasûlullah (s.a.v.) , Allah yolunda “Ribât” (nöbet tutma) nın dünyada olan her şeyden hayırlı olduğunu söylemiş ve şöyle buyurmuştur: “ *Bir gün bir gece sınır bekçiliği yapmak bir ayın orucu ve terâvihinden daha hayırlıdır. Ölürse üzerine dünyada iken yaptığı ameli ve rızkı cereyan eder. Fettandan*¹⁸⁵⁰ *da emin olur.*”¹⁸⁵¹

Mücâhidi maddi anlamda desteklemenin amacı ona verilen mal ile Allah’ın düşmanlarına karşı onu güçlü kılmak ve düşmanı yıldırmaktır. Vatanı muhafaza için devlet tarafından hududda vazifeli olan mücahidler, ziraatten ve cihada mâni olan her

¹⁸⁴⁵ Semure R.A.’dan rivayet edildiğine göre: “*Tebük ordusuna yardım için bin dinar getirdi.* (Hasan b. Vaki’, kitabın bir başka yerinde, “*elbisesinin kolu içinde*” der.) *Efendimiz sav.’in kucağına yaydı.* Abdurrahman şöyle demektedir: *Rasûlullah sav.’in dinarları alt üst edip iki defa şöyle dediğine şahit oldum: “Osman bundan sonra ne yaparsa ona zarar vermez.”* Bkz. (**Sünen-i Tirmizi Tercemesi**, III, s.547, 3701.H.)

¹⁸⁴⁶ el-Kardavi, **İslam Hukukunda Zekât**, II,s.148-149; Ahmet Özel,“Cihad”,(DİA),VII,528.

¹⁸⁴⁷ Tevbe,113/60.

¹⁸⁴⁸ Bkz.Yeniçeri, **İslamda Devlet Bütçesi**, (Fi Sebil’illah- Allah Yolunda) s.223-224; el- Kardâvi, **a.g.e.**,141-143.)

¹⁸⁴⁹ el-Kardavi, **a.g.e.**, II,s.141-142; Ahmet Özel,“Cihad”,(DİA),VII,528.

¹⁸⁵⁰ “Fettandan güven içinde olmaktan maksat, Münker ve Nekir fitnesinden emin olmaktır.” Bkz. (Dihlevi, **Huccetullahü’l-Baliğa**, II, s.1061-1062).

¹⁸⁵¹ Müslim, “İmare”,163.

türlü meşguliyetten memnû¹⁸⁵² olduklarından geride kalan vatan dahilindeki dindaşlar, cephedeki mücahitlerin ve de ailelerinin iaşesini temin,¹⁸⁵³ harp levazımını tedârik ve ordunun ihtiyaçlarını gidermek için çalışarak kazanç elde etme seferberliği ile emr olunurlar.¹⁸⁵⁴

İslam'ın doğuşundan itibaren savunma bütçeleri ve asker masrafları (silah, harp araç ve gereci, asker maaşı vb.) eğer hazinede para varsa devletin genel bütçesinden ve devlet hazinesinden karşılanmıştır.¹⁸⁵⁵ Çünkü bu ödenekler halkın verdiği zekat malları ile karşılanamayacak kadar büyük ölçekli harcamalardır.¹⁸⁵⁶

Ancak şu kadar var ki, ülkede ekonomik kriz olduğu bir dönemde devlet hazinesinde askerlere ayrılacak bir pay bulunmaz veya gelir kaynaklarından elde edilen mallar askerî personelin ihtiyacını karşılayamaz duruma gelir ve bu arada da düşmanın İslam yurduna saldırması yahut şer odaklarının fitne çıkarması ihtimâli söz konusu olursa devlet başkanının zenginlerden mal almayı zorunlu kılması yani onları vergiye tâbi tutması câiz olur.¹⁸⁵⁷ Değişik asırlarda İslam alimlerinin tehlikeyi ve fitneyi önlemek için, gerekirse devletin, askerlerin ihtiyacının karşılandığı beytü'l-mâli desteklemek adına vergi alması yönündeki fetvaları, İmâm-ı Gazâlî'nin yukarıda geçen görüşünü destekler niteliktedir.

Savaşta veya savaş çıkması muhtemel durumlarda olduğu gibi, bir hizmetin görülmemesinden doğacak olan zarar umûmi ise, bu zararın bertaraf edilmesi adına tüm Müslümanların onu karşılaması farz-ı kifaye olur.¹⁸⁵⁸ Zira burada iki zarar çatışmıştır. Şöyle ki; “Büyük zararın önlenmesi için küçük zarara katlanılması vaciptir.”¹⁸⁵⁹ kuralından hareketle, daha büyük olan mazarratı önlemek için

¹⁸⁵² “Kim savaşa gitmez veya bir gaziye techiz etmez ya da savaşa giden kişinin ailesine hayırlı bir şekilde halef olmaz ise, Allah Subhanehü onu kıyamet gününden önce bir kıyamete uğratar!” bk. (Ebû Davud, “2503; İbn-i Mace, 2762; “Umâme Hadisi”, bk. **Sahih-i Buhari, Muhtasarı, ve Şerhi**, VII, s.127-128).

¹⁸⁵³ Hz. Peygamber (s.a.v.) savaşa giden askerlerin ailelerinin, geride kalanlara emanet olduğunu ve korunup gözetilmesi gerektiğini şöyle ifade etmiştir: “Savaşa gidenin ailesini görüp gözetmen savaşa katılan gibidir.” bk. Buhari, “Cihad”, 38; Ebu Davud, “Cihad”, 90).

¹⁸⁵⁴ el-Kardavi, **İslam Hukukunda Zekat**, II, s.140-155; Ahmet Yücel, “Hz. Peygamber’in Cihad Anlayışı ve Kültüre Yansımaları”, **İstanbul 29 Mayıs Ü. Uluslararası İslam ve Din Bilimleri Fakültesi, Kur’an Araştırmaları Merkezi Çalıştay Serisi**: 4, 2016, s.231.

¹⁸⁵⁵ Yeniçeri, **İslamda Devlet Bütçesi**, s.151.

¹⁸⁵⁶ Bkz. el-Kardavi, **a.g.e.**, II, s.140-155.

¹⁸⁵⁷ el-Bütî, **Fıkhu’s-Sire**, s.426. (Bu kısım aynı zamanda İmam-ı Gazali’nin görüşüdür).

¹⁸⁵⁸ Yeniçeri, **İslamda Devlet Bütçesi**, s.151.

¹⁸⁵⁹ Mecelle Md. 26: “Zarar-ı âmîni def için zarar-ı hâs ihtiyar olunur.” Md. 27: “Zarar-ı eşed zarar-ı ehaf ile izale olunur.” Bkz. (Berki, **Açıklamalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye**, s.21.)

maslahatlardan küçük olan feda edilir ve böylece hususi zarara katlanılması (mallardan az bir miktar almakla uğranılan zarar) ile umumi zararın (malların bile değersiz görüleceği fitne ve savaş tehdidi) önüne geçilmiş olur. ¹⁸⁶⁰

4.4.5.7. İstihbârat

Sorup, tahkik ederek haber ve mâlûmat alma¹⁸⁶¹ anlamına gelen istihbârat, devlet güvenliğini sağlama noktasında çok mühim görülüp İslam devlet bütçesindeki kamu harcamalarında bu alan için ciddi bir ödenek ayrılmıştır.¹⁸⁶² Hz. Peygamber (s.a.v.) devrine bakıldığında haberleşme, devlet istihbâratı şeklinde yapılmaktaydı. Hatta Rasûlullah (s.a.v.) kimi zaman haber toplamak için farklı bölgelere küçük birlikler çıkarır,¹⁸⁶³ bazen de bir haberi özel bir görevli vasıtasıyla iletirdi. ¹⁸⁶⁴

Örneğin, Abdullah b. Cahş'ın Nahle seriyyesinde Hz. Peygamber (s.a.v.) ona bir mektup vermiş ve iki gün yürümedikçe zarfı açmamasını tembihlemiştir. İki gün sonunda mektubu okuduğunda: “ *Benim bu mektubuma baktığında Mekke ve Taif arasındaki Nahle’de konaklayıncaya kadar yürü! Orada Kureyş’i gözetir ve bize haberlerini bildirirsin*” yazılı olduğunu gördü. Abdullah, cevaben: “*Sem’an ve ta’aten başım gözüüm üzerine*” dedi ve arkadaşlarına durumu haber verip hepsi hareket ettiler.¹⁸⁶⁵

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında olduğu gibi, Abbasiler döneminde de ülkenin yüksek yerlerine ve sahillerine ateş ve güvercin kuleleri inşâ etmek suretiyle düşmanların hareketleri merkeze hızlı bir şekilde aktarılabilirdi. ¹⁸⁶⁶

Sadece dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı değil aynı zamanda İslam devletinin kendi içinde oluşabilecek olumsuz durumlar için de istihbârat hizmeti hassas bir şekilde yürütülmelidir. Çünkü tarih boyunca İslâm’ı bir kalkan, ve maskesini saklamak için bir örtü olarak kullanan sapık mezhep ve ideoloji mensupları

¹⁸⁶⁰ Bkz. el-Kardavi, **İslam Hukukunda Zekat**, II, s.584-585.

¹⁸⁶¹ Sami, **Kamus-u Türki**, s. 84.

¹⁸⁶² Yeniçeri, **İslamda Devlet Bütçesi**, s.349.

¹⁸⁶³ Allah Rasulü, Üsâme b. Zeyd’in de bulunduğu bir seriyyeyi Cüheyne’lilerden el-Huraka’ya gönderdi ve seriyye komutanı araştırmacılar gönderip, geceleyin sütleri sağıp sessizliğe bürünerek onlar iyice yaklaşmaya kadar bekledi. Yine Allah Rasulü, Galib b. Abdullah el-Kelbi’yi Kudeyd’de oturan Mülevvah oğullarına gönderip onlara baskın yapmalarını emretti. bkz. (el-Cevziyye, **Zadü'l-Mead**, III,1309-1310).

¹⁸⁶⁴ Yeniçeri, **İslamda Devlet Bütçesi**, s.349; Bkz. el- Cevziyye, **a.g.e.**, III,s.1159.

¹⁸⁶⁵ el-Cevziyye, **a.g.e.**, III,1153.

¹⁸⁶⁶ Yeniçeri, **İslamda Devlet Bütçesi**, Fs.350.

“misyonerlik faaliyetleri adı altında”¹⁸⁶⁷ casusluk yaparak ümmetin içine sızmışlar ve Müslüman görünerek İslam’ı lekelemek adına içeride çeşitli fesadlar çıkarmışlardır.¹⁸⁶⁸ Kimi zaman bu casuslar istihbârat zâfiyetlerinden faydalanmışlar, kimi zaman da bizzat devlet kademelerine sızarak devletin kendi içinde bu bozgunculuk işini gerçekleştirmişlerdir.¹⁸⁶⁹

Yerel veya uluslararası özel statüye sahip ve operasyonel görevlerle yetkili, gizli istihbarat teşkilatları, “ CIA¹⁸⁷⁰ (ABD),¹⁸⁷¹ KGB (Beyaz Rusya), SIS (Birleşik Krallık), BND (Almanya), MOSSAD (İsrail)” , vd. dünyanın pek çok ülkesinde, özellikle de Ortadoğu coğrafyasında, fitne ve kaos planının önemli bir unsuru haline gelmişlerdir.¹⁸⁷²

İslam, casusluğu devletin güvenliğine karşı işlenen suçlar kapsamında değerlendirir ve bu hususta fukahâ, casusluğu yapanın Müslüman veya gayr-i müslim olması halinde cezâi yaptırımlarda farklılık olmakla birlikte mutlak surette cezalandırılmasını öngörür.¹⁸⁷³

¹⁸⁶⁷ Gnş. blg. için bkz. İhsan Süreyya Sırma, **Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri**, Beyan Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 2016, s.23-32.

¹⁸⁶⁸ Karaman, **İslam’ın Işığında Günün Meseleleri**, s.1022.

¹⁸⁶⁹ Bkz. Süreyya Sırma, **a.g.e.**, s.36.

¹⁸⁷⁰ ABD’de çeşitli kurumlara ait 17 istihbarat teşkilatı vardır. Bunların hepsine birden “istihbarat toplumu” adı verilir ve tek bağımsız teşkilat olan CIA dış istihbarattan sorumludur. Bkz. (Sait Yılmaz, “CIA ve Analiz”, **yeditepe.university.academia.edu.**, 22 Nisan, 2018, s.1).

¹⁸⁷¹ Casusluk ABD’de son on yılda en hızlı gelişen özel endüstri alanlarından biri olmuştur. ABD Hükümeti, ve de özellikle Savunma Bakanlığı gittikçe özel şirketlere daha da bağımlı hale gelmiştir. İstihbarat bütçesinin % 70’i (yılda 56 milyar dolar) özel şirketlere gitmektedir.

CIA ‘nın İşbirliği Yaptığı Özel Şirketlerden Bir Kaçı:

- 1.Şirket adı: In- Q-Tel. İşlevi: Kişi Tahkikatı.
- 2.Şirket adı: 3VR İşlevi: Video Gözetleme.
- 3.Şirket adı: Crime Dex. İşlevi: Suçlu Takibi.
- 4.Şirket adı: Open Span. İşlevi: Başkalarının Bilgisayarını İzleme.
- 5.Şirket adı: Biomatrica. İşlevi: DNA, RNA ve Protein Analizi.
- 6.ŞirketAdı: Looxcie. İşlevi: Elbise İçinde Taşınabilir Kameralar.
- 7.Şirket adı: Seventh Sense. İşlevi: İnsan Vücuduna Temas İle Sağlık Durumu Kontrolü.
- 8.Şirket adı: Sonitus Mecical Inc.İşlevi: Duyulmayan Sesleri Tesbit Etmek.
- 9.Şirket adı: Infinite Z. İşlevi: Sanal Holografik Simulasyon.
- 10.Şirket adı: Walleve: İşlevi:Katı cisimlerin içini gösteren elde taşınır X-Ray. Bkz. Kaynak: *Walter Hickey, 25 Cutting Edge Firms Funded By The CIA*,(Aug.11,2012).bk.(Sait Yılmaz “Kırlı İşler ve Özel Askeri/İstihbarat Şirketleri” **yeditepe academia.edu**, 25 Mayıs,2018, s.3. içinde).

¹⁸⁷² Küçük, **Modern Fitne**, s.109.

¹⁸⁷³ Bkz. Karaman, **a.g.e.**, III,s.340.

4.4.5.8. Casusla İlgili Ceza-i Yaptırım

Efendimiz (s.a.v.)'in casuslar hakkındaki tutumuna gelince: Allah Rasûlü'nün müşriklerden bir casusu öldürttüğü kesin olarak bilinmektedir.¹⁸⁷⁴ Casusun Müslüman olması halinde fukahâ arasında görüş farklılıkları¹⁸⁷⁵ olmakla beraber Peygamberimiz (s.a.v.)'in kendi aleyhine casusluk yapmış olan Hâtıb'ı¹⁸⁷⁶ öldürmediği delil ile sabittir. Hatta, Hz. Ömer (R. A.) Onu öldürmek için izin isteyip, “(beni bırak ta, şunun boynunu vurayım Ya Rasûlullah! Bu adam (Hatı b. Belteâ)¹⁸⁷⁷ münafıklık yapıyor”) deyince: Allah Rasûlü: “*O Bedir harbine katılmıştır. Ne biliyorsunuz? Ya Ömer! Belki Allah Bedir gâzilerinin durumlarına bakmış ta, “Dilediğinizi yapın, Ben sizi affettim” buyurmuştur, dedi. Bu sözler üzerine, Hz. Ömer'in gözleri yaşardı, ve Allah ve Rasulü daha iyi bilir*“ dedi.¹⁸⁷⁸ Buradan anlaşılan o dur ki, doğru olan, casusun öldürülmesi kararının imâma (devlet başkanına) bırakılmasıdır. Öldürülmesinde Müslümanların maslahatı¹⁸⁷⁹ söz konusu ise öldürülür. Eğer bırakılması uygun görülürse bırakılır. Örneğin Hevazinlilerin casus olarak gönderdiği adamı, Hz. Peygamber'in Arc'dan hareket ederken istihbarat ve gözcülük etmek üzere önden gönderdiği gözcü sahabiler Arc ile Talup arasında yakalayıp getirmiş ve Allah Rasulü onu öldürmek yerine harp siyaseti gözeterek karşı taraftan haber almak için sorguya çekmiştir. Aynı şekilde Gamre seferinde de Esed oğulları casusu yakalanarak sorguya çekilmiş ve kendisine eman verilip serbest bırakılmıştır.¹⁸⁸⁰

¹⁸⁷⁴ el-Cevziyye, **Zadü'l-Mead**, III,s.1110.

¹⁸⁷⁵ 1- Şafii ve bir grup alime göre Müslüman casus öldürülmez, azarlanır.

2- Ebu Hanife ve Evzai'ye göre cezalandırılır ve uzun süre hapsedilir.

3- Malikilerden İbn-i Vehb'e göre tevbe etmezse öldürülür. Malikilerin bir kısmına göre casusluk yapmayı âdet edinmiş ise öldürülür. İbn-i Macuşûn'un görüşü budur. İbn-i Kasım'a göre boynu vurulur. Aynî der ki; öldürülür diyenler hadise ve mütekaddimin'in sözlerine muhalefet etmiş olurlar. Bkz.(el-Cevziyye, **a.g.e.**, III,s.1110.)

¹⁸⁷⁶ Hatı b. Ebi Belta', Kureyş'e bir mektub yazarak Allah Rasulünün onlara doğru gelişini haber vermiştir. bkz. (el-Cevziyye, **a.g.e.**, III,s.1340-1341.)

¹⁸⁷⁷ Mümtetine, 60/1 de: “*Ey mü'minler düşmanımı ve düşmanınızı dost edinmeyiniz*” ayeti, Hatı b. Belteâ hakkında inzal olunmuştur. bkz. (**Sahih-i Buhari ve Tecrid-i Sarih Şerhi**, XI,196-198.

¹⁸⁷⁸ el-Cevziyye, **a.g.e.**, III,s.1110,1340-1341.

¹⁸⁷⁹ Şirk dışındaki Günah-ı Kebair, büyük sevaplarla örtülebilir. Hatı b'in Bedir'de bulunması casusluk günahına keffaret olmuş, burada maslahat mazarrata galip gelmiş ve kuvvetli zayıfı iptal etmiştir. Bkz. (el-Cevziyye, **a.g.e.**, III,s.1362).

¹⁸⁸⁰ el- Cevziyye, **a.g.e.**, III,s.1363; Köksal, **İslam Tarihi, Medine Devri**, VIII,s.212-213.

Kafirlerle casusluk eden bir müslüman, İbn-i Ukayl'e göre ta'ziren katl edilebilir. Harbîlere casusluk edip, onlarla birlikte İslam beldelerini basan kimseler de veliyyü'l-emrin emri ile katl edilir.¹⁸⁸¹

4.4.5.9. Allah Rasulü'nün Cihad Hazırlığı İçin Haberci Göndermesi

Devlet başkanı ve komutanın, Ulus emniyeti için düşmanın yanına sıkça girip çıkan kimseleri, karşı taraftan haber getirmesi için yollaması uygundur.

Hudeybiye Müsahabası neticesindeki fikhî ahkâma göre, ordu komutanının önden düşman tarafına casus göndermesi ve ihtiyaç halinde güvenilen bir müşrikten yardım alması da caizdir. Nitekim, Rasûlullah (s.a.v.)'in o dönem ki casusu Huzaa'lı bir kafirdi. Çünkü burada, onun kafirlerin içine rahatça girip oradan haberleri tam alabilme maslahatı gözetilmiştir. Ayrıca devlet başkanının tebaası ve askeri ile esas görüşü ortaya koyabilmek, gönüllerini alıp fesad yapmalarını güvence altına almak adına herkesin değil ama bir kısmının bilgisi dahilinde olan hususi bilgileri öğrenip faydalanabilmek için, Âl-i İmran,3/159: “*İşte onlarla istişare et*” ayetine göre istişare etmesi de müstehabtır.¹⁸⁸²

Devlet başkanının veya komutanın savaş esnasında veya diğer durumlarda düşmanın stratejisini keşfetmek, asker sayısı ve silah mühimmatını öğrenmek maksadıyla gözcüler ta'yin etmesi, ileri karakollardan yararlanması ve düşmanların arasına casuslar salması caizdir.¹⁸⁸³ Böylece başkan, düşmanın kendi safına yöneldiğini haber alınca onların önce davranmasına imkan vermeyip kendi ordusunu hazırlayarak onlara karşı harekete geçebilecektir. Nitekim Allah Rasulü, Abdullah b. Ebî Hadrâd el-Eslemî'yi düşmanın sayısını, hazırlık ve stratejisini öğrenip Müslümanlara haber vermek üzere casus olarak göndermiş¹⁸⁸⁴ ve böylece edindiği istihbâratla Hevazinliler üzerine yürüyüp onlara Huneyn'de rastlayabilmiştir.¹⁸⁸⁵ Bedir Gazvesinde de etrafa gönderdiği gözcü haberciler kanalıyla Kureyş'in sayısını

¹⁸⁸¹ Bilmen, **İstilahat-i Fıkhiyye Kamusu**, III,315.

¹⁸⁸² el-Cevziyye, **Zadü'l-Mead**, III,1256; el-Butî, **Fıkhu's-Sire**,s.231).

¹⁸⁸³ el-Bûti, **a.g.e.**, s.231.

¹⁸⁸⁴ el-Bûti, **a.g.e.**, s.409.

¹⁸⁸⁵ Huneyn Gazvesinde fikhî meselelerden birisi. bk.(el-Cevziyye, **a.g.e.**, III,s.1408).

ve durumlarını öğrendikten sonra, buna göre harb siyaseti izlemiş ve gerekli tedbirleri almıştır.¹⁸⁸⁶

Vakıdî'nin anlatımına göre, Hayber yahudilerine yardım etmek isteyen bir topluluğun haberi Allah Rasulü'ne (s.a.v.) ulaşınca, Hz. Ali (R.A.) Fedek'deki Sa'd b. Bekir oymağına sefere çıktı. Gece yürüyüp gündüz gizlenerek onlar üzerine yürüdü ve casusu yakaladı.¹⁸⁸⁷

Cihad ve diğer durumlardaki istihbârat hususunda imamlar arasında hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Bil'akis bunun vacib olduğuna hükmetmişlerdir.¹⁸⁸⁸Şayet devlet başkanı, istihbârat hususunda başvurabileceği farklı yollar¹⁸⁸⁹ varsa milletin maslahatı için uygun görmesi halinde bu yolları kullanması da caizdir. Ancak başvurulacak bu yol düşmanın durumunu öğrenme maslahatından daha mühim olan bir maslahata zarar verecek şekilde olmamalıdır.¹⁸⁹⁰

İstihbârat konusunda, Hüseyin oğlu Tahir, oğlu Abdullah'a halkı nasıl yönetmesi gerektiğini anlatan mektubunda, devlet içindeki casusluğa mani olması ve istihbâratı sağlam tutması için şu tavsiyede bulunur: *“Her iline sana görevlilerin durumlarını bildiren, güvenilir bilgi verici birim (müfettişler) koy ki, gizli kapaklı yaptıkları işleri önceden bilesin. Öyle ki aldığın bilgiler sayesinde her bir görevlinin işini yaparken âdeta sen yanlarında bulunup gözünle görüyormuş gibi olasın.”*¹⁸⁹¹

4.4.5.10. Siber İstihbarat

İstihbârat, bilgi toplayıp analiz yapmak anlamına geldiği gibi aynı zamanda belirlenen politikalar doğrultusunda psikolojik harekât ve propaganda gibi yöntemleri kullanarak toplumların algılarını yönetmek olarak da ifade edilebilir.¹⁸⁹²Siber casusluk olarak da bilinen ve kara, deniz hava ve uzaydan sonra beşinci sıraya oturan bu savaş yöntemi, “elektronik ortamda politik veya askerî bir amaç için, kurumların veya devletlerin, gizli ve kıymetli bilgilerinin bilgisayar korsanlığı ile elde edilmesidir.”

¹⁸⁸⁶ el-Bûtî, **a.g.e.**, s.225.

¹⁸⁸⁷ el-Cevziyye, **a.g.e.**, III,1240.

¹⁸⁸⁸ el-Bûtî, **a.g.e.**, s.409.

¹⁸⁸⁹ Tuzak kurma, sır saklama veya hile yapma gibi yollar, Müslümanların maslahatı ve emniyeti için lüzumlu görüldüğünden meşru sayılmıştır.bkz.(el-Bûtî, **a.g.e.**, s.231).

¹⁸⁹⁰ Gnş.blg. için bkz. el-Bûtî, **ag.e.**, s.231.

¹⁸⁹¹ İbn-i Haldun, **Mukaddime**,I,s.266.

¹⁸⁹² Bayraktar, **Siber Savaş ve Ulusal Güvenlik Stratejisi**, s.53.

Beyaz Saray Siber Güvenlik danışmanı Richard Clark'e göre siber casusluk, ajanların yıllarca uğraşı vererek ulaşılmaya çalışıldığı bilgileri, riksiz bir şekilde bir kaç dakika içerisinde ele geçirme tekniğidir.¹⁸⁹³

İstihbaratın askerî açıdan bir disiplin haline getirilmesinin üzerinden elli yılı aşkın zaman geçmiş ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak İstihbaratın çalışma alanı¹⁸⁹⁴ ve kullandığı araçlar sürekli değişmiştir.¹⁸⁹⁵ İstihbarat bir bilim alanı olarak değerlendirilmiş ve haber alma teknolojilerinden psikolojiye, ekonomiden antropolojiye vb. birçok bilim dalı alanında disiplinler arası bir çalışma alanına hitap etmeye başlamıştır.¹⁸⁹⁶

Bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle beraber tüm dünyada küresel haber alma imkanları sayesinde geleneksel istihbarat yerini siber istihbarata bırakmıştır.¹⁸⁹⁷ Harp silah ve araçlarının sayısının, menzilin ve teknik özelliklerinin önemli olduğu dönemde, istihbarat daha çok ajanlar ve casuslar ile yürütülmeye çalışılırken,¹⁸⁹⁸ günümüzde internetin yaygınlaşması ile beraber istihbarat servisleri açık kaynak istihbaratı (medya) ve sosyal ağlara dayalı siber istihbaratı tercih etmeye başlamışlardır.¹⁸⁹⁹

Siber elektronik istihbaratın en önemli aracı internettir. Kimi zaman ulusun güvenliğine yönelik yakın ve uzak tehlikeleri belirlemek amacıyla bilgi desteği sağlayıp açık düşman veya muhtemel düşmanın faaliyetlerini izlemek gibi yararlı bir amaca hizmet ettiği gibi, kimi zamanda” siber casusluk” yöntemiyle maddi değeri yüksek olmamakla birlikte ülkeler için çok kritik gizli bilgiler de bu yolla çalınabilmektedir. Örneğin bu yöntemle ülkenin kendi millî imkanları sayesinde

¹⁸⁹³ Bahar Aşçı, “Savaş ve Rekabetin Değişimi: Ekonomik İstihbarat”,**21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi**,sy.52,s.38.

¹⁸⁹⁴ Ekonomi Casusluğu: (*Espiyonaj*) ”Yatırım kararlarını etkileyecek şekilde istihdamı, yatırımları, verimliliği ekonomik büyümeyi riske sokacak, ulusal güvenliği ilgilendiren istihbarî örgütlenme.” Endüstriyel Casusluk: “Ekonomik casuslukla benzer olmasına rağmen,bilgi toplama işlerinin şirketler tarafından yapılıyor olmasıdır.”

Teknoloji Casusluğu: “Elektronik, uzay, savunma ve biyoteknoloji gibi kritik alanlara saldırı yapmaya ve bilgi edinmeye yönelik casusluk.”

Bilimsel Casusluk: “Laboratuvar ve şirketlerin Ar-Ge birimlerinin, faaliyet alanlarındaki bilgilerinin toplanması ve rakiplere ya da diğer ülkelere satılmasıdır.”

Siber Casusluk: “Elektronik ortamda bilgisayar korsanlığı.”bkz.(Aşçı, **a.g.m.**, sy.52,s.39).

¹⁸⁹⁵ Bayraktar, **Siber Savaş ve Ulusal Güvenlik Stratejisi**, s.53.

¹⁸⁹⁶ Sait Yılmaz, **Dünyayı Yöneten Güç İstihbarat Bilimi**, Kripto Yayınevi, İstanbul,2013,s.5.

¹⁸⁹⁷ Atalay Keleştemur, **Siber İstihbarat**, Level Yayınevi,2015,s.6.

¹⁸⁹⁸ bkz. Sırma, **Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri**, 86-90.

¹⁸⁹⁹ Bayraktar, **a.g.e.**, s.66-67.

geliştirdiği bir silah sisteminin tasarım ve kodları ele geçirilip çok uzun zaman ve zahmetler sonucu geliştirilen savunma ve güvenlik sisteminin bir benzeri kolaylıkla başka bir ülke tarafından kopyalanabilmektedir.¹⁹⁰⁰

Kimi zaman da bu fasid yazılım, toplumda algı yönetimi için başvurulan yalan haber üretme ve bunları yayma yöntemlerine hizmet etmekte, ve sadece telefon kayıtları üzerinden ele geçirilen ses kayıtları, video- kamera kayıtları ve çeşitli montaj teknikleriyle bireye ve de dolayısıyla topluma, sosyal, ekonomik ve siyasi anlamda itibâr suikasti hedeflenmektedir.¹⁹⁰¹

4.4.5.11. Silahsızlanmayı Teşvik ve Silah Denetimi

Hukûki açıdan barış, savaşın ve çatışmanın olmaması olarak tanımlanır.¹⁹⁰² Savaş yokluğunun ön koşulu ise, kuvvet veya kuvvet tehdidine başvurmayı yasaklamaktır.¹⁹⁰³ Tehdidin mevcut olduğu durumlarda fitnenin olgunlaşmasını ve vukû bulmasını beklemek gerekmez. Bil’akis kuvveden fiile geçmeden fesadçıların tehdid edici araçlarını ellerinden alıp kargaşanın önünü alma girişiminde bulunulmalıdır. Zirâ fesâdın somut olarak gerçekleşmesi beklendiğinde çok geç olabilmektedir. Bu konuda Ebu Hanife, diğer mezheplerin aksine fesadı ve sapkınlığı teşvik edenlerin ölüm cezasına çarptırılması yerine bunlar için caydırıcı cezaların (ta’zir)¹⁹⁰⁴ yeterli olacağını savunduğu halde, O da silah mevzuunda ta’zir cezasının kifayet etmeyeceğini, dolayısıyla silaha sarılanlar, ve de savaşçı asiler için ölüm cezasının uygulanabileceğini öngörmektedir.¹⁹⁰⁵

Fitne ve kargaşa döneminde şiddet yanlısı gruplar tarafından ortaya çıkarılan, fesad ve fitne hareketlerini engellemek ve olumsuz havayı düzeltmek için muhaddisler sadece alenî şiddet durumları değil bunlara kapı aralayacak eylemlere de karşı çıkmışlardır.¹⁹⁰⁶ Şöyle ki, öldürmeyi kasetmediği halde tehdit, korkutma niyetiyle kişinin mü’min kardeşine yanındaki silahla işaretle bulunması dahî yasaklanmıştır.¹⁹⁰⁷

¹⁹⁰⁰ Bayraktar, **Siber Savaş ve Ulusal Güvenlik Stratejisi**, s.52.

¹⁹⁰¹ Küçük, **Modern Fitne**, s. 9-11.

¹⁹⁰² Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, s.301.

¹⁹⁰³ Çam, **a.g.e.** s.301.

¹⁹⁰⁴ Bkz.Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**,s.310-330.

¹⁹⁰⁵ Kemâli, “Fitne Kavramının Tahlili”, **İslami Sosyal Bilimler Dergisi** ,sy.2,c.1 s.53.

¹⁹⁰⁶ Tekineş, “Muhaddislere Göre Fitnelerden Kurtuluş Çareleri”, **Sakarya Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 12/2005,s.118-119.

¹⁹⁰⁷ Müslim, “Birr”,125; Tirmizi, “Fiten”,4.

Hz. Peygamber, (s.a.v.) bir hadisinde:” *Sizlerden biri, kardeşine silahla işaret etmesin! Bilemez ki belki şeytan eline dokunuverir de cehennem çukurlarından birine yuvarlanır gider*” buyurmuştur. ¹⁹⁰⁸ Halk arasında şaka yollu dahi olsa silah çeken kimseye, “yapma! Şeytan doldurur” ifadesinin gereği, ve yine incelik ve âdab bilen insanların birbirlerine makas bıçak gibi keskin aletleri uzatırken uç kısmını avuç içinde saklayarak, tutacak tarafını karşıdaki şahsın elinde olacak şekilde uzatması da bu hadisten tevârüs eden bir durum olsa gerektir. ¹⁹⁰⁹Yine bunun gibi yaralama kasdı olmaksızın mescidde gelişi güzel koruması olmaksızın okla dolaşmak, silah çevirmek ve ya silah çekilmesinin sakıncalı olduğu da çeşitli hadislerde ifade edilmiştir.

Ebû Musa (Abdullah b. Kays el- Eş’ar,) R.A.dan rivayet edilen hadiste: “Hz. Peygamber: “*Her kim mescitlerimizin yahut çarşılarımızın birinden yanında ok varken geçecek olursa eliyle temrenlerinden (okun ucunun demirleri) tutup öyle geçsin ki bir Müslümanı yaralamasın*” ¹⁹¹⁰ buyurmaktadır.

Rivayetlerde; Taberâni, Mu’cem-i Evsât’ında: Bir şahsın mescitte elinde bir oku çevirdiğinin görülmesi üzerine, Ebu Said-i Hudrî (R.A.) ’ın: “*Bu adam Rasûlullah (s.a.v.) ’ın taklîb-i ¹⁹¹¹ silahtan, sell-i¹⁹¹² silahtan nehiy buyurmuş olduğunu bilmiyor mu?*” dediğini rivayet eder. ¹⁹¹³

Bu hadislerden anlaşılan odur ki, şiddet kasdı ile yapılmayan bu türden davranışlar dahî caiz görülmezse, “teşhir-i silah”¹⁹¹⁴ evleviyetle caiz olmaz.

Fitne ile ilgili bir hadiste: “*Kıyametten hemen önce karanlık gecelerin parçaları gibi fitneler var. Kişi o fitnelerde mü’min olarak sabaha erer, akşama kâfir çıkar. O fitnede oturan ayakta durandan, yürüyen koşandan hayırlıdır. “Öyleyse yaylarınızı kırın! Kirişlerinizi parçalayın, kılıçlarınızı da taşaya vurun.” Sizden birinin*

¹⁹⁰⁸ Buhari, “Fiten”,7.

¹⁹⁰⁹ Tekineş, “a.g.m.”, **Sakarya Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 12/2005,s.118-119.

¹⁹¹⁰ **Sahih-i Buhari, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, II,s.394; Buhârî, “Salât” , 66, “Fiten”,7; Müslim, “Birr”,12-124.

¹⁹¹¹ Kalb’den tef’ıl ve döndürme çevirme anlamındadır. Bkz. (Sami, **Kamus-u Türki**, s.336).

¹⁹¹² Sell: Yavaşça çekmek, sıyırmak anlamında kullanılır. Ayrıca “*selli seyfetmek*” (kılıç çekmek) diye bir tabir de vardır. Bkz. (Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s.336).

¹⁹¹³ **Sahih-i Buhari, Tecrid-i Sarih Tercemesi, ve Şerhi**, II,s.394.

¹⁹¹⁴ Teşhiri Silah: Bir şahsa karşı katil veya yaralama kasdıyla silah çekmektir. Üzerine bu şekilde silah çekilen kimseye de “*müşteherun aleyh*” denir.bkz. (Bilmen, **İstilahat-i Fıkhiyye Kamusu**,III, 25).

evine girerlerse Hz. Âdem'in iki oğlundan hayırlısı olsun (ölen olsun, öldüren değil).”¹⁹¹⁵ buyurulmuştur.

Âlimlerin çoğu fesâdın baş gösterdiği anda iç savaşa mani olmak ve fitneyi arttırmamak için silah satışının yasaklanması ve böylece kullanımının önüne geçilmesi görüşünü savunur. Örneğin, M. Şeybâni, Siyeri'l-Kebir'de, silah kullanımı ile ilgili fitneyi tahrik eden sebebin varlığına dikkat çekmektedir. İbn-i Hâcer'den nakl edildiğine göre, İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Şâfi ve Ahmed b. Hanbel ve diğerleri aynı prensipten hareketle (sebebin varlığı)¹⁹¹⁶ şarap yapacak olan kişilere üzüm satmayı kerih görmüşlerdir. ¹⁹¹⁷ Burada maksat “silah veya üzüm satışının kerih görülmesi” ile potansiyel tehlike arz eden fesâdın önüne geçilmiş olmasıdır.

Fesâdı önlemek ile alakalı bir çok hadiste de silah satışının yasaklanması ve sınırlandırılması zikredilmiş, ve bir rivayette: İmran b. Husayn:” *Rasûlullah (s.a.v.) fitne zamanlarında silah satışını yasakladı* ” diye ifade etmiştir. ¹⁹¹⁸

Savunma amaçlı kullanılması öngörülen bu aygıt yani silah, kargaşa durumunda fitneye fazlasıyla yardım eden ve anarşizmi körükleyen bir araç olarak görülmüştür. Bilhassa İbn-i Hacer ve bir kısım âlim bu görüşü benimsemiş ve fitne anında böyle bir satışın kerih olduğuna kanaat getirmişlerdir. Hele ki kendilerinden zarar gelmesi ihtimâli olan kimselere satışı tamamen yasaklanmıştır. ¹⁹¹⁹Yalnız vatandaşa değil, fitne anında devlete de silah bulundurma konusunda kontrol ve sınırlama getiren emirler mevcuttur. ¹⁹²⁰

Ancak şunu kabul etmek gerekir ki, herhangi bir kriz durumunda diplomatik düzlemde devletin hareket özgürlüğünü koruyabilmesi ve gücünü gösterebilmesi için pek tabii çok çeşitli silah türüne ve stratejik anlamda askeri güce sahip olması gerekmektedir. ¹⁹²¹Fakat ne yazık ki, dünyada stratejik savunma girişimi adı altında kitlesel yok edici niteliğe sahip vurucu silahlarla gerçekleşen nükleer devrim, diplomasinin verilerini tam anlamıyla değiştirmiş, ve artık korkunun kontrol ettiği bir

¹⁹¹⁵ Ebû Dâvud, “Fiten” 2,(4259,4262); Tirmizi, “Fiten” ,33,(2205)

¹⁹¹⁶ Bkz. Karaman, **a.g.e.**, (İliyet rabitası), II, s.490; bk. Mecelle md.888.

¹⁹¹⁷ Canan, **İslam Işığında Anarşi, Sebepler, Tedbirler Çareler**, s.322.

¹⁹¹⁸ İbn-i Hacer, **Metalib'ul-Aliye**, Çeviri: Hüseyin Kaya, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2006, V, s.267.

¹⁹¹⁹ Canan, **a.g.e.**, s.322.

¹⁹²⁰ Canan, **Ahir Zaman Fitnessi ve Anarşi**, s. 354.

¹⁹²¹ Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, s. 303.

barışın ve terör dengesiyle paralel giden barış ortamının dünyada yalnızca, bu silahlara sahip olmakla sağlanabileceğini ortaya koymuştur. ¹⁹²²

4.4.5.12. Azınlık Hakları ve Eman

4.4.5.12.1. Azınlık Hukukunu Gözetmek

İslamiyet'e göre devletin hem kendi vatandaşlarının hem de azınlıkların hak ve özgürlüklerini güvence altına alma hususu oldukça mühim görülmüş ve konu ile ilgili düzenlemelerin çoğu bizzat Kur'an'a göre belirlenmiştir. ¹⁹²³ Raşid halifelerin de dinî bir vecîbe olarak telakkî ettikleri bu husus, ¹⁹²⁴ırksal ve etnik fark gözetmeden, adâletin tesis edilmesi ve aynı zamanda sağlıklı bir toplumsal yapının oluşmasını sağlayan bir unsur olarak görülmüştür. ¹⁹²⁵ Hulefa-i Raşidin döneminde, halifenin görevi, "Devleti, Kur'an ve sünnetin ölçülerine göre yönetmek, Müslümanları ve tebaası olan gayr-i müslimleri hakkaniyetli bir şekilde idare edip, dini hakim kılmak" şeklinde tanımlanmıştır. ¹⁹²⁶ " Farklı kültür ve dünya görüşüne sahip olan insanların birbirlerinin farklılığını anlayıp değerler arası tutarsızlık ve çatışmaya girmeden aynı coğrafyada bir arada yaşamaları pek tabii mümkündür. Bunun en güzel örneği, Osmanlı milletler sistemidir. ¹⁹²⁷ Batılıların "Pax Ottoman" (Osmanlı Barışı ve Hoşgörüsü) diye ifade ettiği bu sistem, tüm insanları Allah'ın kulları olarak gören, İlâhi Mesuliyete dayalı İslam Hukukunun, Osmanlı devleti tarafından tatbik edilme biçimidir. ¹⁹²⁸ Osmanlı devletinin idâri yapısı, Ermeniler, Araplar, Rumlar, Romanlar, Süryaniler ve Yahudiler gibi farklı din ve kültürden bir çok insanı bir arada barındırıyor, ve bu gruplara aynı zamanda kendi dillerini rahatça kullanıp geleneklerini ve dini vecibelerini istedikleri gibi yerine getirme imkanı sunuyordu. ¹⁹²⁹

¹⁹²² Çam, a.g.e., s.301.

¹⁹²³ Tevbe,113/29.

¹⁹²⁴ Hz. Ömer (R.A.) Ebu Lu'lû tarafından vurulduktan sonra şöyle demiştir: "Ben, benden sonraki devlet başkanına: "Allah'ın zimmetiyle ve Rasulün zimmetiyle, Kitap ehline verilen taahhüdlerin onlara tastamam yerine getirilmesini,onların önünde haklarının korunması yönünde muharebe edilmesini ve onların ancak takât getirebilecekleri miktar cizye ile mükellef tutulmalarını tavsiye ediyorum".bk. (Buharî, 2887); el-Hınn, el-Fıkhu'l-Menhecî,alâ Mezheb-i İmam eş-Şafii,IV,242).

¹⁹²⁵ Mustafa Fayda, "Hulefa-yi Raşidin",(DİA), XVIII,s.324-338.

¹⁹²⁶ Fayda,"Hulefa-yi Raşidin", (DİA), XVIII,s.324-338.

¹⁹²⁷ Öztürk, İslam Toplumunda Bir arada Yaşama Tecrübesi, s.253.

¹⁹²⁸ Ahmed Akgündüz, Pax Ottoman,Osmanlı Devletinde Gayri Müslümlerin Yönetimi,Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s.10-15.

¹⁹²⁹ Öztürk, a.g.e., s.253.

Yaşam sürdürdükleri toplum içinde dinsel kültürel, etnik ve ırksal yönden farklılık taşıyan topluluk azınlık olarak kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler belgelerine göre bir toplumda “Azınlık koruması” yahut “Azınlık Hakları” kavramından bahsedebilmek için:

1- Öncelikle kültürel ve etnik bakımdan toplumun çoğunluğundan farklı bir grubun varlığı gerekir.

2- Bu grup kendi gelenek ve göreneklerine bağlı bir avuç insandan oluşmadığı gibi aynı zamanda da özelliklerini kendi başına koruyabilecek bir sayıya ulaşmalıdır.

3- Azınlık grubu ülkede başat konumda olmamalıdır.

4- Yalnızca ilgili ülkenin uyrukları azınlık sayılmalıdır.

5- B.M. İnsan Hakları Komisyonu Alt Komitesine göre azınlık grubun ilgili devlete bağlılık duyması ve ayrılıkçı politika izleyerek devleti parçalamaya yönelmemesi gerekmektedir.

6- Azınlıktaki grup, kendi ayırt edici özelliklerini koruma ve sürdürme isteği yani azınlık bilinci taşınmalıdır.

7- Çoğunluk da bu grubu azınlık olarak görmeli ve üzerlerinde baskı uygulamamalıdır.¹⁹³⁰

4.4.5.12.2. Zimmilik, Zimmî ve Harbîye Verilen Eman

Toplumsal ve siyasal anlamda pek çok değişikliğe uğramış olan azınlık kavramı farklı devletlerde farklı şekillerde (ekalliyet) (minoritya) gibi isimlerle de kullanılmaktadır.¹⁹³¹ İslamda ise, “Müslüman bir devletin idaresinde eman altında yaşayan gayr-i müslim vatandaşlara zimmi/zimmet¹⁹³² ehli denilmektedir.”¹⁹³³ Zimmi, kendisine güvence verilen, koruma altına alınan kişidir.¹⁹³⁴

Zimmiler, İslam devletiyle yaptıkları zimmet anlaşması neticesinde İslam ülkesinde (dârul-islam) vatandaş olarak yaşama hakkına sahip olmuşlar ve İslam

¹⁹³⁰ **Britannica**, III, 117-118.

¹⁹³¹ Armağan, **İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler**, s.38.

¹⁹³² Zimmetten maksat, ahittir. İslam ülkesindeki gayr-i müslimlere zimmet ehli /zimmet vatandaşları denilmesi de bundan dolayıdır.bkz. (Serahsî, **Mebsut**,X.,17).

¹⁹³³ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s.621;Armağan, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁹³⁴ Fayda, “Zimmet”, (**DİA**), XLIV,s.428.

egemenliğini tanıyıp cizye¹⁹³⁵ vermeleri karşılığında İslam devleti ve Müslüman toplumdaki haklarını koruma güvencesi almışlardır.¹⁹³⁶ Cizyeye müstehak olmaları 6 şarta tâbiidir:

1- Kur'an hakkında kötü söz söylememeleri, örneğin "tahrif edilmiştir" idiasında bulunmak gibi.

2- Rasulüallah (s.a.v.)'i itham etmemeleri, hakaret etmemeleri.

3- İslam dinini yalan din olarak göstermemeleri, tenkit etmemeleri.

4- Müslüman kadınlarla zinaya teşebbüs etmemeleri, evlenmeye zorlamamaları.

5- Müslüman görünüp, dinde fine çıkarmamaları, müslümanları dinden caydırmamaları.

6- Düşman tarafına yardımda bulunmamak.¹⁹³⁷

Vatandaş olan gayr-i Müslimlerin (zimmilerin) şeref ve haysiyetleri, hayatları, malları ve namusları tıpkı Müslümanların ki gibi koruma altındadır. Ayrıca seyahat, toplanma, ibadet, öğrenme öğretme ve seçme hakkından da faydalanırlar. Ahvâl-i Şahsiye denilen evlenme boşanma miras gibi konularda ise kendi özel diyanet kanunlarına tabidirler.¹⁹³⁸

Zimmiler, günlük hayatlarında da, Müslümanlarla olan münasebetlerini devam ettirirler. Fakat bu durumun siyâsi ve askerî alanda İslam toplumunun ve İslam'ın aleyhine bir sonuç doğuracak, fesada yol açacak, işbirliği, yardım, sırdaşlık ve casusluk¹⁹³⁹ mahiyeti taşıması gerekir.¹⁹⁴⁰ Çünkü onlar artık İslam cemiyetine girmişlerdir. Her ne kadar vermiş oldukları cizye ile kendi nefislerinde İslam dinini benimseyip bağlanmamış olsalar da idâri bakımdan İslam ahkâmına boyun eğmiş ve

¹⁹³⁵ Cizye: "Gayr-i Müslimlerin erkeklerinden seneden seneye alınan şahsî vergidir ki, buna "haracü'r-rüûs" denir." Bkz. (Bilmen, **İstîlâhat-ı Fıkhîyye Kâmûsu**, IV, 97; Erkek ve dişiliği belli olmayan şahıstan (hünsa) cizye alınmaz. Bkz. (Maverdî, **Ahkâmü's-Sultaniyye**, 161).

¹⁹³⁶ Fayda, "Zimmet", (**DİA**), XLIV s.428.

¹⁹³⁷ Maverdî, **a.g.e.**, s.162.

¹⁹³⁸ Armağan, **a.g.e.**, s. 78.

¹⁹³⁹ Gayr-i müslim bir vatandaşın casusluk yapması halinde farklı görüşler olmakla birlikte bir kısım müctehid: "Zimmilik vasfı sona erer ve muharib düşman statüsünde kabul edilir." derler. Hatta Ebû Yusuf, Müslüman casustan farklı olarak, zimmi casusun idam edilmesine hükmeder. Bkz. (Karaman, **a.g.e.**, III,s.340.)

¹⁹⁴⁰ Kur'an'a muaraza yapmaya kalkıştırlarsa yahut Hz. Peygamber'i, şanına yakışmayan bir şekilde nitelerlerse ya da Allah'ın şeriatına saldırırlarsa, kafir savaşıya yardım ederlerse ta'zir cezasına çaptırılırlar. bkz. (el-Hinn, el-Buğa, **el-Fıkhü'l- Menhecî**, IV, 242; Fayda, "Zimmet", (**DİA**), XLIV, 429).

İslam devletine itaâti kabul etmiş kimseler olarak kabul edilmektedirler.¹⁹⁴¹ Dolayısıyla devlete ve genel hükümlere riâyet ederek, İslam toplumu ile uyum içinde olmaları beklenir. ¹⁹⁴² Devletin iç düzeni ve kamu menfaatide bunu gerektirir. Bu noktada, azınlık statüsündeki müste'mene verilen izin ve eman, ona bulunduğu topraklarda fesad çıkarıp suç işleme hürriyeti bahşetmez. Şayet zimmi, İslam'a sövme, müslümanın yolunu kesme, İslam ülkesine savaş açma ve din konusunda müslümanları fitneye düşürürse zimmet akdi bozulur.¹⁹⁴³

Esasen İslam hukukunda, ülkeye vizeli pasaportla girmiş olan düşman ülke vatandaşı ile zimmiyi birbirinden ayıran nokta, birinin harbî, diğerinin ise tebaadan kabul edilmesidir. Her ne kadar kendilerine eman verilmiş olsa dahi harbilere (diğer ülke vatandaşı) zimmi statüsünde değerlendirilemez. İmam-ı Azam Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un görüşüne göre, şayet zimmi veya müslüman bir şahıs, pasaportlu müste'men lehine bir vasiyette bulunacak olursa bu geçersiz sayılır. Çünkü harp ülkesi vatandaşları tebaadan değildir. Ülkesine geri dönebilir. Dolayısıyla ülkelerin farklı olmasının, dokunulmazlık ve dayanışmayı ortadan kaldırma noktasındaki etkisi kaçınılmazdır.¹⁹⁴⁴

Bir kimse gerek sulh yolu ile yahut savaş sonrası mağlubiyet yolu ile veya kendi isteğiyle azınlık olarak Müslüman devletin idaresi altında, İslam devletine vergi (cizye) vermeyi kabul ettiği takdirde artık "zimmi" statüsünde kabul edilir.¹⁹⁴⁵ Zimmilerin İslam devletine cizye adı altında vermiş oldukları vergi öncelikle kendi can ve mal güvenliklerini teminat altına almak içindir.¹⁹⁴⁶ Hz. Ali'nin de belirttiği gibi: "Onlar cizyeyi malları ve kanları bizimkiler gibi olsun diye veriyorlar."¹⁹⁴⁷ Sözü bunu doğrular niteliktedir.

Hicretin 8. Yılında Tebuk gazvesi sırasında inmiş olan Tevbe suresinin 29. Âyeti cizye akdine temel oluşturmaktadır. Kuran-ı Kerim'de cizye ile ilgili âyette şöyle buyurulmaktadır: "*Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve Ahiret gününe*

¹⁹⁴¹ Zimmiye şarab içme haddi dışındaki hadler tatbik edilir: Müste'men, Müslümanı kâzifetse (zina iftirası) kendisine had uygulanır. Çünkü zimmi şahıs, İslam toplumunda kul haklarını yerine getirmeye, taşkınlık çıkarmamaya söz vermiştir. bkz. (İbn-i Âbidîn, **Reddü'l-Muhtar**, VIII,s.265.

¹⁹⁴² el-Bûti, **Fıkhu's-Sire**, s. 431-432.

¹⁹⁴³ Zeydan, "İslam Hukukuna Göre Zimmiler", **D.E.Ü.İ. Fakültesi Dergisi** ,s.432.

¹⁹⁴⁴ Serahsi, **Mebsut**, XXVIII, s.140-143.

¹⁹⁴⁵ Armağan, **İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler**,s.40

¹⁹⁴⁶ el-Hinn,el-Buğa, **a.g.e.**, IV,227.

¹⁹⁴⁷ Zeydan,"a.g.m.", **D.E.Ü.İ. Fakültesi Dergisi**, s.433;Armağan, **a.g.e.**, s.41.

inanmayan, Allah'ın ve Peygamberin haram ettiği şeyleri haram olarak tanımayan hak dinini din olarak kabul etmeyen kimselerle, boyunlarını büküp kendi elleriyle cizye verene kadar savaşın."¹⁹⁴⁸

Hz. Peygamber (s.a.v.) Hicretten sonra Medine sözleşmesi (Medine vesîkası) ile Müslüman grubu oluşturan Muhacir ve Ensar'ın ve gayr-i müslim tebaayı oluşturan müşrik ve yahudilerin hak ve sorumluluklarının güvence altına alındığını, ve böylece her bir zümrenin farklı din ve kültürlerine ait olmalarına rağmen bu vesika ile bir arada yaşayabilme olanağına sahip olduklarını duyurmuş ve böylece İslam tarihi ve insanlık tarihi boyunca uygulanabilecek olan bir toplum modelinin temellerini atmıştır.¹⁹⁴⁹

İslam devleti, Hz. Peygamber devrinden başlayıp, Osmanlı'nın son dönemine kadar ödedikleri vergi karşılığında azınlıkların hayatını her türlü tehlikeye ve tehdiye karşı korumayı, öldürülmemelerini yurtlarından sürülmemelerini, esir alınmalarını garanti etmiştir.¹⁹⁵⁰ Hatta sadece canları değil malları ve ticarî faaliyetleri de güvence altındadır.¹⁹⁵¹ Her türlü menkul ve gayr-i menkul mülkleri dahî teminat kapsamındadır.¹⁹⁵²

4.4.5.12.3. Azınlıkların İnanç Hürriyetinin Güvence Altına Alınması

İslâmiyet, dinde baskıyı ve zorlamayı kesin bir dille reddetmektedir. Bu husus, Bakara sûresinin 256. âyetinde apaçık ifade edilmektedir.¹⁹⁵³ Toplumda farklı din mensuplarının inanç hürriyetine saygı duyarak bir arada yaşama tecrübesini, gerek Hz. Peygamber dönemi uygulamaları ve gerekse Hulefâ-i Râşidîn dönemi örneklerinde gayet net görmekteyiz.¹⁹⁵⁴ Her iki dönemde de yapılan anlaşmaların

¹⁹⁴⁸ Tevbe,113/29.

¹⁹⁴⁹ Fayda, "Zimmet", (DİA), XLIV,s.428.

¹⁹⁵⁰ Yeniçeri, **İslamda Devlet Bütçesi**, s.189-190.

¹⁹⁵¹ Zimminin silah demir gibi savaş malzemesi olacak bir mal satmamak koşuluyla anlaşma yapılan bir ülkeye mal götürmesine engel olunmaz. Aynı şekilde tacirlerin de onlara silah malzemesi dışında mal satması caizdir. Sonuçta anlaşma yapılmış bile olsa düşman ülkesi olduğundan savaş malzemesi ile güçlenebilir ve müslümanlara karşı savaş durumuna geçebilirler.bkz. (Serasi, **Mebsut**,X.,164).

¹⁹⁵² Fayda, "Zimmet", (DİA), XLIV,s.428.

¹⁹⁵³ "Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır..."bk.(Bakara, 2/256).

¹⁹⁵⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.) Necranlılara gönderdiği emannamede, Allah'ın himayesi ve Nebi'nin zimmetinde olduklarını şöyle ifade etmiştir: "Onların, bu buldukları halleri değiştirilmeyecek! Kendilerinin ve dinlerinin haklarından bir şey değiştirilmeyecek.Onların papazlarından kimse değiştirilmeyecek! Hiçbir rahip rahipliğinden alınmayacak. Hiçbir kilise kayyimi kayyimliğinden atılmayacaktır..."bkz. (el- Cevziyye, **Zadü'l-Mead**,IV,1542).

tamamında İslam idaresini benimsemiş olan topluluklara (puthaneler dışında)¹⁹⁵⁵ din özgürlüğü tanınmış ve hiçbir şekilde ibadet ve mabetlerine müdahale edilmediği gibi dinlerini terk etmeleri veya dinlerinde kalmaları yahut isim değiştirmeleri noktasında bir zorlama yapılmamıştır.¹⁹⁵⁶ Raşid halifeler sonrası dönemde ve Osmanlı döneminde de zimmilere din ve vicdan hürriyeti, amme maslahatı çerçevesinde meşru dairede tanınmış ve tatbik edilmiştir. İslamdan alınan temel prensibe göre zimmilerin mabetlerine dokunulmamış ancak yenisinin inşasına da izin verilmemiştir.¹⁹⁵⁷

Zimmet akdinin esasını din ve vicdan hürriyeti oluşturur. Kendilerine eman verilmiş olan ehl-i kitâbın mâbede (kilise, havra, manastır vb.) ihtiyacı olması tabiidir. Anlaşma yoluyla alınan şehirlerde, gerektiğinde yeni mâbed inşâ edilmesine (devletin belirlediği şartlar çerçevesinde) izin verilir. Savaşarak feth edilen ülkelerde ise, devlet başkanı toprağı dağıtmayıp, sahiplerinin elinde bırakır, ve bunlardan zimmilik statüsü tanınanlar kendi şehirlerinde eski mâbetlerini koruyabildikleri gibi “ihtiyaç dahilinde” yenisini de yapabilirler.¹⁹⁵⁸ Bir zimmi, kendine âit evini veya mülkünü sağlığında kilise yahut havraya dönüştürebilir. Zimmi öldükten sonra o ev varisleri için mirastır. Zimmi şahsın, evini belirli bir kavim için (İmâmeyn’e göre) veya belli olmayan bir kavim için (İmâm-ı Âzam’a göre) kilise ya da havra yapılmak üzere vasiyet etmesi de (malının üçte birinden) caizdir.¹⁹⁵⁹

Kendilerine emân verilmiş olan gayr-i müslimler, kendi dinlerine tâbidir. Hangi dîne mensublarsa, uygulamada o din üzere devam ederler.¹⁹⁶⁰ Zimmiler kendi akîdeleriyle ilgili, dinî konularda ihtilâfa düştüklerinde, kendi hakimlerine gidebilirler. Buna engel olunmaz. Hüküm ona göre verilir. Şayet Müslüman hâkime başvurmayı tercih ederlerse o zaman İslâmî hükümlere göre karar verilir.¹⁹⁶¹

4.4.5.12.4. Azınlıkların Kimliklerini Koruma Teminatı

Aynı din ve kültürlere mensup olan insanlar arasında bazı ortak değerlerin zaman içerisinde genel kabul görmüş olması pek tabii mümkündür. Örneğin çoğu

¹⁹⁵⁵ Öztürk, **İslam Toplumunda Bir arada Yaşama Tecrübesi**, s.85..

¹⁹⁵⁶ Öztürk, **a.g.e.**,s.65,83-86.

¹⁹⁵⁷ Akgündüz, **Pax Ottoman/ Osmanlı Devletinde Gayr-i Müslimlerin Yönetimi**,s.63.

¹⁹⁵⁸ Bkz. Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, III,s.262-263-264.

¹⁹⁵⁹ Halebi, **Mülteka**, III,s.542.

¹⁹⁶⁰ İmâm-ı Mâlik, **Muvattaa**, I,s.356.

¹⁹⁶¹ Maverdî, **Ahkâmü’s-Sultaniyye**,s.163; el-Hinn,el-Buğa, **el-Fıkhu’l-Menhecî**, IV,241.

toplumlarda çocuklara koyulan isimler, O milletlerin kendi varlıklarını inançlarını ve kimliklerini devam ettirebilmenin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Buna göre kişinin çocuğuna kendi istediği ismi koyabilme hürriyeti sadece bir kültür problemi değil aynı zamanda dinsel anlamda asimile olmamanın da bir gereğidir.¹⁹⁶² Farklı din ve kültürlere mensup olan azınlık grupların zaman içinde yaşadıkları toplum tarafından eritilerek kimliklerini unutturmak adına uygulanan isim değiştirme zorunluluğu, zamanla kimin kim olduğu bilinmeyen bir toplumun şekillenmesi anlamına gelir. Bu da asırlarca var olan bir kültürün yok edilmesi, devletlerin zayıflatılması demektir ki bunun adı kültür sömürgeciliğidir. Dünyada hiçbir devletin azınlıkları üzerinde böyle bir tahakküm hakkı yoktur.¹⁹⁶³

Azınlık grubun topluma entegrasyonu yerine onları asimile etmeyi hedefleyen devletler, azınlığı toplum dışına iterek veya baskı altına alarak eritmeyi amaçlarlar. Bunun dünyadaki en uç aşırı örneği Nazilerin milyonlarca Yahudiyi yok etmesidir.

Kimi zaman da bu kimlik eritme faaliyeti daha yumuşak bir yöntemle olur ki bunun adı özümlemedir. Özümleme faaliyetinin en güzel örneği 19.Yüzyılda, ABD'ye Avrupa'dan gelen çok sayıda göçmene, kendi özgün kültürlerini koruma imkanı tanımak yerine Amerikan kültürünün aşılmasıdır. Bu göçmen topluluklar başat konumdaki Amerikan kültürü, dili ve ideolojisi içerisinde eritilerek özümlemişlerdir.¹⁹⁶⁴ Zira azınlık gurup üzerindeki nefreti bloke etmenin en kesin çözümü, “kültürü çoğulcılaştırarak” olumsuzlukları, sözde bu uzlaşma yöntemi ile telafi etme yoluna gitmektir.

4.4.5.12.5. Azınlıkların Yükümlülükleri ve Hakları

Her hak bir sorumluluk karşılığında elde edilebilmektedir. Geniş yetkileri olan kimselerin o ölçüde de büyük sorumlulukları olacaktır. Zirâ “Menfaat mazarrat mukabelesindedir.”(Mecelle, md. 87) “Nimet külfet ve külfet nimet mukabilindedir.” (Mecelle, md.87) Buna göre bir kısım tebaaya bazı sorumluluklar yüklenmemiş, bunun karşılığında bir takım haklar da kendilerine verilmemiştir. Örneğin zimmiler

¹⁹⁶² Müslümanların hakim olduğu memleketlerde azınlık olan hristiyan topluluklar kendi kültürlerinden getirdikleri kimlik isimleri rahatça kullanabilmek yanında, kendi aralarında ve ibadetlerinde de kendi lisanlarını özgürce konuşabiliyorlardı. Bkz. (Öztürk, a.g.e., s.71).

¹⁹⁶³ Öztürk, a.g.e., s.70.

¹⁹⁶⁴ **Britannica**, III, 118.

zekat vermekle, ülkesini savunmak ve savaşmakla mükellef değildirlir.¹⁹⁶⁵ Askerlikten muaf tutulmuşlardır. Şayet gönüllü olarak askerlik yapmak isterlerse o zaman ödemiş oldukları vergi (cizye) kendilerine iade edilir. Bunun yanında vermiş oldukları hizmetleri karşılığında ücretleri de ödenir. Ancak ganimetten pay alamazlar.¹⁹⁶⁶

Azınlık grup askerlik yapma hakkına sahip olamasalar da diğer devlet ve kamu hizmetlerinde görev alabilirler, (öğretmen-memur) olabilirler. Hatta Halife Harun Reşit zamanında neredeyse tüm okullar Hristiyan tebaanın idaresine bırakılmıştır.¹⁹⁶⁷ Ancak devlet başkanlığı, ordu komutanlığı vb. işlerin zimmiye bırakılması caiz olmaz. Çünkü bu gibi görevlerde, şahsın tam bir şekilde İslam inancına sahip olması gerekir.¹⁹⁶⁸

Zimmiler bazı haklardan mahrum gibi gözükseler de bir çok mühim sorumluluktan da muaf olmuşlardır. Ödemeye zorunlu oldukları cizye dahî onların ödeme gücüne göre belirlenir. Örneğin bir kimseden vergi alınabilmesi için onun savaşılabilir bir kimse olması gerekmektedir. Savaşma kabiliyeti olmayan kadın, çocuk, yaşlı, akli melekesi olmayan, engelli, hasta ve köleden vergi alınmaz.¹⁹⁶⁹ İmâm-ı Malik, bu hususta, cizye ile ilgili şöyle der: Şimdiye kadar uygulanan tatbikata göre cizye, ehl-i kitabın kadın ve çocuklarından alınmaz, sadece akıl bâliğ olmuş erkeklerinden alınır.¹⁹⁷⁰

4.4.5.12.6. Azınlıkların Can Güvenliği

Zimmi ile Müslümanın kanı, canı ve malı arasında devlet otoritesinin tahakkuk ettirilmesi bakımından hiçbir fark yoktur.¹⁹⁷¹ Şayet İslam ülkesinde, bir Müslüman kasden bir zimmiyi öldürürse İslam Hukuku kaidesi uyarınca kısas tatbik edilir.¹⁹⁷²

¹⁹⁶⁵ Zeydan, "İslam Hukukuna Göre Zimmiler", **D.E.Ü. İ. F. Dergisi**, Çev: Güleç, sy.VIII,s.434.

¹⁹⁶⁶ Armağan, **İslamda Temel Hak ve Hürriyetler**, s.46.

¹⁹⁶⁷ Yeniçeri, **İslamda Devlet Bütçesi**, s.189-190.

¹⁹⁶⁸ Zeydan, "a.g.m.", **D.E.Ü. İ. Fakültesi Dergisi**, s.433-434.

¹⁹⁶⁹ Serahsî, **Mebcut**, X., 143-146; Yeniçeri, **a.g.e.**, s.189-190.

¹⁹⁷⁰ İmâm-ı Mâlik, **Muvattta**, I,s.355; el-Hinn,el-Buğa, **el-Fıkhu'l-Menhecî**, IV,239.

¹⁹⁷¹ İslam hakimiyetindeki memleketlerde, zimmilere şahsi hak ve hürriyetlerinin ve de can güvenliklerinin meşru dairede tanındığını aslen Macar olan bir müsteşrik şöyle ifade etmiştir: "500 sene hakimiyetleri altında yaşadığımız Osmanlılar, bize hayat hakkı tanınmasalar ve günde bir gayr-i müslim öldürselerdi, bugün Yunan, Sırp, Bulgar ve Romen halkından bahsedilemezdi."bkz.

(Akgündüz, **Pax Ottoman, Osmanlı Döneminde Gayr-i Müslimlerin Yönetimi**,s.62; Ayrıca bk.Udeh, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, I,s.595-598).

¹⁹⁷² Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**,III,s.345.

Hanefiler, Müslüman veya gayr-i müslim ayrımı yapmaksızın¹⁹⁷³ kısas gerektiğini ifade eden kısas âyetlerini¹⁹⁷⁴ bu hususta delil olarak gösterirler. İslamdaki bu hüküm maslahata (amme menfaatine) dayanmaktadır.¹⁹⁷⁵ Çünkü İslam devleti, izin ile ülkesine girmiş olan gayr-i müslimlere eman vermiştir. Müslümanlar onlardan birini öldürdüğünde kısas uygulanmazsa azınlıkların can güvenliği ortadan kalkar, ve bu durum, kötü niyetli bozgunculara cesaret verir. Devlet de, can güvenliği teminatı verdiği müste'meni yeterince koruyamamış olma durumuna düşmüş olur ki, İslam böyle bir devlet zafiyetini hoş görmez.¹⁹⁷⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir zimmiyi katleden Müslümanın öldürülmesine dair hüküm vererek (kısas cezasını tatbik) etmiş ve: *“Onun zimmiliğine herkesten ziyade benim sadakat göstermem gerekir.” Elbette ben zimmetim altında bulunanların hakkını almaya en lâyiğim.*”¹⁹⁷⁷ buyurmuştur. Diğer üç halife dönemindeki uygulamalarda da Hz. Peygamber'in tatbikatına uyulmuş ve kâtil Müslüman için kısasa hükmetmişlerdir.¹⁹⁷⁸ *Hz. Peygamber (s.a.v.) zimmiye zulüm ve haksızlık yapan ona gücünün üstünde sorumluluk yükleyen ve onun rızası dışında bir şey alan kimseye kıyamet günü bizzat kendisinin hasım olacağını bildirmiştir.*¹⁹⁷⁹

Bir başka Hadisde de: *“Bir zimmiyi haksız yere öldüren kimsenin kırk yıllık mesafeden duyulan cennet kokusundan mahrum kalacağını belirtmiştir.*”¹⁹⁸⁰

¹⁹⁷³ İmam-ı Malik, Şafii ve Ahmed b. Hanbel, müslümanın zimmiyi katletmesi halinde kısas gerekmeyeceği görüşünü, *“Bir müslüman bir kafir için öldürülmez”* bk. (İbn-i Mace, “Diyet”,21) hadis-i şerifine dayandırılırlar.bkz.(Udeh, **a.g.e.**,s.596).

¹⁹⁷⁴ Bakara,2/178; Mâide,5/45; İsra,17/33.

¹⁹⁷⁵ Udeh, **a.g.e.**, s.596.

¹⁹⁷⁶ Karaman, **a.g.e.**, II, s.347.

¹⁹⁷⁷ Buhari, “Diyet”,22.

¹⁹⁷⁸ Zeydan, **a.g.m.**, sy. VIII, s.435; Armağan, **İslamda Temel Hak ve Hürriyetler**, s,47.

¹⁹⁷⁹ Ebû Dâvud, “Harac”,31-33.

¹⁹⁸⁰ Buhari, “Cizye”,5.

SONUÇ

İslam, toplumsal yaşam için bir hayat nizamıdır. İslam'ın ictimai gayesi, tüm toplumu mu'tedil seviyeye çekmek, İslam ile çatışan değer yargılarını ıslah etmek ve bozgunculuktan uzak bir düzen tesis etmektir. Düzenin en belirleyici parçası olan insan, bu yapının en mühim unsurudur. Zira yalnızca gördükleri ile değil hissettikleri ile de topluma yön verebilen insan, diğer mahlûkattan (hayvanat, bitki eşya) ayrı tutulmuş, saygıdeğer bir varlık olarak görülmüş ve sorumluluk da bu ayrıcalıklı varlığa yüklenmiştir. Dolayısıyla mevcut dünya düzenine etki edebilecek en yetkili eleman da odur.

İslam dininin toplum için koymuş olduğu kurallar, (ahlâkî, hukûki) yaşamsal değerlerin insana ve hayata dönük yüzüdür. Bunun içindir ki, toplumsal nizamın en üst seviyede tanzim edilebilmesi için tüm işlerin, (muamelâtan ukûbâta), toplum maslahatı gözetilerek İslâm'ın şer-ı kurallarına göre tatbik edilebilir olması gerekir. Ancak böyle olduğunda, ictimâî, siyâsi ve iktisâdî bağlamdaki düzenleyici işlemler toplumun genelinin amaç ve menfâatine uygun şekilde pratik hayata geçirilebilir. Aksi düşünüldüğünde, İslâmi değerler toplumda bir yaşam kültürü olmaktan ziyade teorik bir düşünce ve inanç sistemi olarak kalır ve gerçek fonksiyonunu kaybeder.

Allah'ü Tealâ, içinde yaşadığımız dünyada, toplumsal düzenin devamlılığında insanı sorumlu tutmuş, rayından çıkmış işleri yoluna koyma noktasında da yine onu görevlendirmiştir. Toplumun ferdi olan insan, bir taraftan kişisel zâaflarını kontrol altına almaya çalışırken diğer taraftan özgürce seçebilme hakkını kullanmak istemektedir.

Bu çalışmada, fesadın toplumsal yapı üzerindeki tesiri ve sebepleri izah edilirken, insanın kişisel zaaflarından ve bunların topluma yansımalarından da bahsedilmiş olup, yalnızca ortaya çıkmış olan problemler değil çıkması muhtemel sorunlar da fesad kapsamında değerlendirilmiştir.

Fesad ve fitne ile ilgili uyarıların yapıldığı tüm âyet ve hadislerde toplumsal kargaşaya sebep olan irâde zayıflıklarının fitrî dengeyi nasıl bozduğu ve buna paralel olarak toplum kimliğinin nasıl bozulduğu îzah edilmektedir. Bu anlamda, bozgunculuktan kurtuluş çareleri aranırken, “ferd, toplum ve devlet” düzleminde

alınması gereken tedbirler, yerine getirilmesi gereken görevler çalışma içerisinde anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda, fesâdın toplum yapısı üzerindeki tesirinde belli boyutlar ön plana çıkmaktadır:

Toplumun genel hedefi, cemiyet içindeki yaşamı boyunca iç huzuru, eşitlik, özgürlük, adâlet âile güvenliği vb. değerlerdir. Bunların bir değer olarak benimsenmediği toplumlarda fertler arasında dayanışma olmayacağı için çatışma da kaçınılmazdır. Bu hususta Kur'an'ın insana gösterdiği hedef, adalet ve güveni yerleştirmektir.

Toplumsal değerler nesilden nesile aktarılırlar. Bu hususta toplumsal yapının düzenini ve devamlılığını sağlayan en önemli kurum âiledir. Hatta, ekonomi, din, hukuk eğitim gibi kurumlar bu yapı içinde şekillenip toplum tarafından sahiplenilir ve korunur.

Fıtrat kanununun tesiri altında kalan insanın, ahlâki noktada akıl çeldirici bir vasıta ile yanıltılması yahut bizâtihi yanılmasının önlenmesi iyi ve doğru olana yönlendirilmesi gerekmektedir. Emr-i ma'ruf ve nehy-i münker faaliyetlerinin amacı, fıtratlar bozulmadan topluma müdâhale etmek, ferdin dolayısıyla toplumun mânevi yapısını korumak ve fesâda, taşkınlığa ahlaksızlığa karşı toplum olarak bir güvenlik duvarı oluşturmaktır.

Toplumları ve grupları birbirinden ayıran husûsiyetler vardır. Bunlar kimi zaman doğuştan kimi zaman sonradan kazanılabilir. İslam dini, toplumu, coğrafya veya ırk gibi belli sınıfsal özelliklerine göre ayırmaz. Toplum, fertlerin toplamından meydana geldiğine göre, bu fertler farklılıkları ile birlikte toplumun bütünü oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda İslam kavmiyetçiliği asla kabul etmez. İnsanların ferdi farklılıklarının yanısıra servet, rızık, mevki ve sağlık gibi çeşitli yönlerden farklı yaratılmaları ve yaşatılmalarının sebebi, Kur'an'da imtihan olarak ifade edilmiştir.

“Fitne”, yani insanın değerini belirleyen “imtihan”, ferdin zaaflarına yenik düşmesi sonucu ortaya çıkmış olup, insandaki tezâhürü bir takım olumsuz davranış gruplarıdır. Bunlar: Kötü düşünceler, (sü-i zan) casusluk-izleme faaliyetleri, bencillik, gazap, düşmanlık, kin, hased, ayrımcılık, dedikodu, söz gezdirme, yalan iftira vb. toplumsal hastalıklardır. Bu tür olumsuz faaliyetler toplumda çözümlere, bölümlere sebep olabilir. Bu davranışların bir kısmı doğrudan, bir kısmı da biri

diğerinin sebebi olarak ortaya çıkabilmektedir. Örneğin basit bir örnekle, kişinin “yalan söyleme” sebebinin hased (“kıskançlık”) olduğu düşünülürken, kıskandığı şahsı topluma karşı kötü tanıtması sebebiyle yukarıda sayılan tüm ifsâd edici faaliyetler aktif hale gelmiş demektir. Şöyle ki, yalnızca kendini düşünerek (“bencillik- ihtiras”) bu yalan fiil sebebiyle, cemiyetin o kişi hakkında kötü zanna kapılmasına, (“sü-i zan”) böylece toplumun o kişiye bühtan (“iftira”) etmesine, arkasından çekiştirme ve dedikodu (“gıybet”) ile yayılan sözün toplumda nemime (“koğuculuk”) günahının işlenmesine, sadece bir yalan ile ulaşılmış olacak ve belki de toplumun ayrışması (“tefrika”) ve insanın saldırganlığının kaynağı olan gazabın (“öfke”) ortaya çıkması ve insanların birbirlerine kin ve düşmanlık (“buğz”) beslemesi, küçük gibi görülen bu günah (“yalan”) sebebiyle olacaktır.

Fesad ortamı topluma hakim olduğunda, emanet edilen mal ve görevlerin kötüye kullanımı, sözlerin yerine getirilmemesi, sözleşmelere / akitlere sadık kalınmaması, devlet ve toplum sınırlarının açığa çıkması gibi adaleti engelleyen davranışlar yaygınlık kazanır. Ayrıca sosyal hayatta fesada sebep olan mal toplama, tekelcilik gibi faaliyetler ve ticari hayatta meşru olmayan eylemler de artar.

Toplumun salâhı adına, tüm yaptırımların, insanlar üzerinde etkili olabilmesi için, şahıs ve toplum iradesinin üzerinde bir kaynaktan (şari’ tarafından) gelen hükümlerin devlet eliyle icrâ edilip müeyyidesinin tatbîk edilmesi gerekir. Bu noktada meşrû otoriteye itâat ve tam teslimiyet esastır. Aksi takdirde isyan ve ihtilâl kalkışıp fesad çıkaranlar adil bir şekilde yargılanıp gereken cezaya çarptırılacaklardır.

Hiçbir fert ve hiçbir toplum fitne ve fesaddan ârî değildir. Fitne topluma girdiğinde fesadın ve zararının toplumun diğer bireylerine ulaşması kaçınılmazdır. Ancak fitnenin, toplumu ve devleti kuşatması halinde fesada göz yumulur ve bununla mücadele etme noktasında zafiyet gösterilirse cemiyetteki hiç kimse fitne ve fesadın yozlaştırıcı tesirinden kurtulamayacaktır.

Çalışmamızı nihayete erdirirken, her kadar elimizdeki muhtevayı tekraren gözden geçirsek de beşer cinsinden olan insan noksanlığı ve unutkanlığı ile hataya düşmemiz muhtemeldir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, fesad kavramı ile ilgili buraya kadar getirmiş olduğumuz bu mütevazi çalışma, imkan dahilinde bir nebze maksadı hasıl etse de

kemal noktasında bununla iktifa edilmeyip, konu ile ilgili farklı kaynaklara müracaat edilerek, ihatalı bir çalışmaya muhtac olduğu hakikattir.

Zira dünya varolduğu sürece toplumun anlayışı, sosyal yaşamı, düşünce ve değerleri bilimsel ve teknolojik gelişmeler ekseninde değişmeye devam edecektir. Dolayısıyla fesad probleminin her asırda, bitmeyen ve devamlı farklılaşan bir yönü olması sebebiyle, fesad kavramı ile ilgili geniş kapsamlı çalışmaların sürekliliği esastır.

Her türlü hamd-ü senâ, aczimize rağmen çalışmayı tamamlamayı lütf-u ihsan eden, noksan sıfatlardan münezzeh, kemal sıfatlarıyla muttasıf bulunan, alemlerin Rabbi Allah'ü Tealâ'ya dır.

Ne mutlu ömrünü hak adalet ve hikmet yolunda harcayanlara!

KAYNAKÇA

- "KEİG", A. R. (2013). *Türkiye'de Kadın Emeği ve İstihdamına Yönelik Politikalar*. İstanbul: KEİG Yayınları Araştırma Raporu.
- ACAR, İ. (2006, Nisan). "İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evliliği". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 7, 99-110.
- AKBULUT, İ. (2003). "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar". 52(1), s. 167-181.
- AKGÜNDÜZ, A. (1996). *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- AKGÜNDÜZ, A. (2001). *"İstibdal"* (Cilt XXIII). İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA).
- AKGÜNDÜZ, A. (2008). *Pax Ottoman, Osmanlı Devletinde Gayri Müslimlerin Yönetimi* (1.Baskı b., s. 10-15). içinde İstanbul: Timaş Yayınları.
- AKYÜZ, H. (2015). "Ot Su ve Ateşin Ortak Kullanımı İle İlgili Bir Hadisin Güncel ve Evrensel Değeri". *itobiad İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi/ Journal of the Human and Social Scienses Researches*, IV(1), s. 233-244.
- ALİ HAYDAR EFENDİ. (1991). *Dureru'l-Hukkâm Şerhu Mecellet'il-Ahkâm* (1. basım b.). Dâru'l-Cil.
- ALKIŞ, Y. D. (2011). Tüketicinin Korunması Açısından Hisbe Teşkilatı ile 4077 Sayılı Tüketici Kanununun Kurum ve Kuruluşlarının Karşılaştırılması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX(17).
- ALTINTAŞ, R. (1996). İslam Düşüncesinde Tevhid ve Tefrika. *"Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi"*, 111-120.
- ÂLÛSÎ, E.-F. (1987). *Ruhu'l-Meanî Fi Tefsii'l-Kur'ani'l-Azim ve Seb'ul- Mesanî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- APAYDIN, Y. (tarih yok). "Hacir". *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt XIV, s. 514). içinde
- APAYDIN, H. (2000). "İrade Beyanı". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XXII, s. 387-391). içinde
- APAYDIN, Y. (tarih yok). "Fesad". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XII, s. 417). içinde
- APAYDIN, Y. (2000). "İbra". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XXI, s. 263-266). içinde
- APAYDIN, Y. (2000). "İnikad". *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt XXII, s. 314-315). içinde (DİA).
- ARI, A. (2005). "İslam Hukukuna Göre Hukuk ve Ceza Davalarında Zaman Aşımı". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(11), 57-88.
- ARMAĞAN, S. (1988). İslam Hukukunda Akitlerin Sınıflandırılması. *Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*(17), 51-64.
- ARMAĞAN, S. (1987). *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- AŞÇI, B. (2011, Mayıs). "Mali güç ve Askeri Güç Arasındaki Kritik İlişki: Osmanlı İmparatorluğu Örneği". *Savunma Bilimleri Dergisi, Ulusal Hakemli Dergi*, 10(1), 1-29.
- AŞÇI, B. (2013, Nisan). "Savaş ve Rekabetin Değişimi: Ekonomik İstihbarat". *21. Yüzyıl Dergisi*, 52(37-43).
- ATAR, F. (2006). *Fıkıh Usulü*. içinde İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- ATAR, F. (2007). "Nikâh". *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt XXXIII, s. 112-117). içinde
- ATAR, F. (2008). "Nikâh". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XXXIII, s. 115). içinde İstanbul.
- AVCIOĞLU, D. (1971). *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- AYBAKAN, B. (2000). "Îfa". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XXI, s. 498-504). içinde
- AYBAKAN, B. (2000). "İnfisah". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XXII, s. 292-293). içinde
- AYBAY, A. (1991). *Borçlar Hukuku Dersleri*. İstanbul: Eğitim Ekin Yayınları.
- AYDIN, M. (2010). *Kur'an ve Çağımız*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- AYDIN, M. Â. (1989). "Aile". A. M. ÂKİF içinde, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt II).
- AYDIN, M. A. (1993). "Çocuk". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt VIII, s. 361-363). içinde
- AYDIN, M. A. (1995). " Evlat Edinme". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*.
- AYDIN, O., & BARAN, G. (2010, Ekim). Marriage and Divorce in the Process of Social Change/ Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), 117-126.
- AYENGİN, T. (2008). Rukün. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt XXXV, s. 286-287). içinde İstanbul: (DİA).
- AYKAN, R. (2012). *Kur'an Fihristi*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- B.ES-SADR, M. (1978). *İslam Ekonomi Doktrini*. İstanbul: Hicret Yayınları.
- BAKTIR, D., BARDAKOĞLU, P., & CANAN, P. (2005). İslam'da Kadının Çalışma Şartları. *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- BAKTIR, M. (1998). "Hutbe". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XVIII, s. 425-428). içinde
- BARDAKOĞLU, A. (1992). "Bey" ". *TDV İslam Ansiklopedisi, (DİA)* (Cilt IV, s. 13-19). içinde
- BARDAKOĞLU, A. (1992). "Butlân. *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt VI, s. 476-478). içinde
- BARDAKOĞLU, A. (1994). "Diyet". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt IX, s. 473-479). içinde
- BARDAKOĞLU, A. (1995). "Fesih". *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt XII, s. 427-436). içinde
- BARDAKOĞLU, A. (1997). "Hak". *TDV İslam Ansiklopedisi, (DİA)* (Cilt XV, s. 139-151). içinde
- BARDAKOĞLU, A. (1998). Hidane. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA).

- BARDAKOĞLU, A. (2002). "İslam Hukukunda Akit Hürriyeti ve Akdi Şartlar Açısından Bu Hürriyetin Sınırı". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(1), s. 18.
- BAYRAKTAR, G. (2015). *Siber Savaş ve Ulusal Güvenlik Stratejisi*. İstanbul: Yeni Yüzyıl.
- BEGOVIÇ, A. (1993). *Doğu ve Batı Arasında İslam*. İstanbul: Nehir Yayınları.
- BERKİ, A. (1968). *Açıklamalı Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye*. İstanbul: Hikmet Yayınları.
- BEYHAKİ, E. (2003). *es-Sünenü'l-Kübra* (Cilt I-V). Beyrut.
- BİLMEN, Ö. N. (1976). *Hukuku İslamiyye ve İstilâhat-ı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- BİLMEN, Ö. N. (tarih yok). *Ashab-ı Kiram Hakkında Müslümanların Nezih İtikadları* (Hisar Yayınevi b.). (M. Karaca, Dü.) İstanbul.
- BOCUTOĞLU, E. (2012). "İktisat Teorisinde Emegin Öyküsü". *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1), s. 128-150.
- BRİTANNİCA, A. (1986). Ana Britannica. *Genel Kültür Ansiklopedisi*. içinde İstanbul: Ana Yayıncılık.
- BUHARÎ, E. (2000). C.-M. İslamî (Dü.) içinde, *Sahihu'l-Buharî*. Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation.
- BUHARÎ, E. A. (1422). *el-Camiü'l-Müsned es- Sahihl* (1. basım b.). Daru Tuki'n-Neca,.
- CANAN, İ. (1982). *Kur'an ve Hadise Göre Ahir Zaman Fitnessi ve Anarşi*. İstanbul: Kit- San Matbaası.
- CANAN, İ. (1984). *İslam Işığında Anarşi*. İstanbul: Cihan Yayınları, Yaylacılık Matbaası.
- CANAN, İ. (1992). *Namus Fitnessi "Mut'a"*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- CANAN, İ. (1995). *Kütüb-ü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- CEMAL, H. (2010). *Türkiye'nin Asker Sorunu, Ey Asker, Siyasete Karışma!* İstanbul: Doğan Kitap.
- CESSAS, E. B.-R. (2018). *Ahkâmü'l-Kur'an* (M. Keskin, Çev.). içinde Ankara, Türkiye: 'İtisam Yayınları.
- CİN, H., & AKGÜNDÜZ, A. (2011). *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- ÇAĞLA, C. (2015). *Merak Edenler İçin Demokrasi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- ÇAĞRICI, M. (1988). "Adalet". *TDV İslam Ansiklopedisi DİA* (Cilt I, s. 341-343). içinde İstanbul.
- ÇAĞRICI, M. (1996). "Fitne". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XIII, s. 156-159). içinde
- ÇAĞRICI, M. (1996). "Gazap". *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt XIII, s. 436-437). içinde
- ÇAĞRICI, M. (1996). "Gıybet". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XIV, s. 63-64). içinde
- ÇAĞRICI, M. (1997). "Hak". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XV, s. 137). içinde İstanbul.
- ÇAĞRICI, M. (1998). "Hurriyet". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XVIII, s. 502-505). içinde İstanbul.

- ÇAĞRICI, M. (2006). "Nemime". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XXXII, s. 553). içinde
- ÇAĞRICI, M. (2013). "Zan". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XL, s. 121-122). içinde İstanbul.
- ÇAĞRICI, M. (tarih yok). Tecessüs. *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XL, s. 246-247). içinde
- ÇAM, E. (2011). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- ÇEKER, O. (2005). *Fıkıh Dersleri*. Konya: Ensar Yayıncılık.
- ÇEKER, O. (2006). *İslam Hukukunda Akitler*. İstanbul: A.H.İ. Yayıncılık.
- ÇELEBİ, İ. (1996). "Fiten ve Melahim". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XIII, s. 149-153). içinde
- ÇELİK, A. (1989, Nisan-Mayıs- Haziran). "Hz. Peygamber'in Hadislerinde Fitne Kavramı ve Sebepleri". *Diyanet Aylık Dergi*, 2(25), s. 108-117.
- ÇELİK, Ş. (2010). "Şehir Kethüdası". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XXXVIII, s. 451-453). içinde İstanbul.
- DIHLEVİ, Ş. (2012). *Hucetullah 'ül- Baliğa, İslam Düşüncesinin İlkeleri*. İstanbul,: İz Yayıncılık.
- DÖLEK, A. (2007). "Sü-i Zanla İlgili Hadis Üzerine Bir İnceleme". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII(2), s. 31-70.
- DÖLEK, A. (2011). "Hadisler Işığında Hıyanetin Boyutları Ve Sosyo-Kültürel Açından Zararları". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, XI(1), s. 113-138.
- DÖNDÜREN, H. (1993). *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- DÖNDÜREN, H. (1995). *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- DRAKE, M. S. (2016). *Siyaset Sosyolojisi (Küreselleşen Dünyada)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- DUMLU, Ö. (2009). *Kur'an'da Salah Meselesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- DURAN, A. (2015). "İslam Hukukunda Sosyal Terbiye ve Kontrol Kurumu Olarak Hisbe Müessesesi". *Ekev Akademi Dergisi*(64), s. 9-39. 19 tarihinde alındı
- EBU DAVUD, S. e.-E.-S. (2000). Sünen-ü Ebî Davud. C. Meknezi'l-İslamî (Dü.). içinde Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation.
- EBU ZEHRA, M. (1973). *İslam Hukuku Metodolojisi, (Usul-u Fıkıh)*. (A. Şener, Çev.) Ankara.
- EBU ZEHRA, M. (1977). *el-Milkiyye ve Nazariyyetü'l-Akd fi's-Şeriatil-İslamiyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabi.
- EBU ZEHRA, M. (1981). *İslam'da Sosyal Dayanışma*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- EBU ZEHRA, M. (2011). *İslam'da Siyasi, İtikâdi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*. İstanbul: Hisar Yayınevi.
- Ed-DAMEĞÂNÎ, H. İ.-i. (1983). *Kâmûs'ul-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-İlm.
- EL- MAKDÎSÎ, İ.-i. (2015). *el-Muğni* (A. Tunçer, Çev.). içinde İstanbul: Karınca& Polen Yayınları.
- EL- MAVERDÎ, İ.-H. (1976). *el-Ahkamü's-Sultaniyye, İslam'da Hilafet ve Devlet Hukuku*. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- EL-ASKALÂNÎ, İ.-i. (2006). *el- Metalibu'l-Aliye Fi Zevaid Il- Mesanid's-Semaniye*. (H. KAYA, Çev.) İstanbul: Ocak Yayıncılık.

- EL-ASKALANÎ, İ.-i. (2016). *Buluğu'l-Meram Tercüme ve Şerhi*. (B. E.-B. Kızıldaş, Çev.) İstanbul: Ravza Yayınları.
- EL-ASKALANÎ, İ.-i. E. (2010). *Fethu'l-Bârî bi şerh'il- Buharî*. (B.-H. A. Eryarsoy, Çev.) Mısır: Karınca Polen Yayınları.
- EL-BAGDADÎ, E.-H.-K. (1979). *Kitabu'l-Kuduri, Kuduri Metin ve Tercümesi*. İstanbul: Kit-San Matbaacılık ve Neşriyat.
- EL-BUĞA, M., el-Hin, M., & el-Şerbeci, A. (2014). *el-Fıkh'ul-Menheci alâ Mezheb'il-İmam eş-Şafii Büyük Şafii Fıkhı* (A. Arslan, Çev., Cilt II, s. 277-278). içinde İstanbul: Huzur Yayınevi.
- EL-BÛTÎ, M. R. (1992). *Fıkh'u's-Siyre, Peygamberimiz (s.a.v.) 'in Uygulamasıyla İslam*. İstanbul: Yaylacılık Matbaası.
- EL-CEVHERÎ, İ. b. (1984). es-Sıhah. Beyrut: Dâru'l-İlm.
- EL-CEVZİYYE, İ.-i. (1991). *Zadü'l-Mead Rahmet Peygamberi ve Devleti*. İstanbul: Cantaş Yayınları.
- EL-CEZERÎ, A. (tarih yok). *Dört Mezhebin Fıkhı Kitabı/Mezahibü'l-Erbaa*. İstanbul: Bahar Yayınevi.
- EL-CEZERÎ, İ.-E. (2008). *Camiu'l-Usûl* (1 b.). (K. SANDIKÇI, Çev.) İstanbul: Ensar Neşriyat.
- EL-FARABÎ, E. N. (2015). *İdeal Devlet "El-Medinetü'l Fazila*. (A. ARSLAN, Dü.) İstanbul: Divan Kitap.
- EL-HINN, M. S. (1993). *Eseru'l- İhtilafı'l Kavaidi'l Usuliyyet-i fi İhtilafı'l Fukaha-i / İslam Hukunda Yöntem Tartışmaları*. (H. Ünal, Çev.) Kayseri: Rey Yayıncılık.
- EL-İSFAHANÎ, R. (2012). *Müfredat, Kuran Kavramları Sözlüğü*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- EL-KARDAVÎ, Y. (1984). *İslam Hukukunda Zekat*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- EL-KI'YY, A. (2010). *İslamî İlimler Metodolojisi Kanunu'l Fikri'l-İslamî*. (H. Zertürk, Çev.) İstanbul: Karmat Matbaa.
- ELMALILI, YAZIR, & M. H. (1982). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim Dağıtım.
- ELMALILI YAZIR, M. H. (2018). *Hak Dini Kur'an Dili*. içinde İstanbul, Türkiye: Fazilet Neşriyat.
- EL-MAVERDÎ, İ.-H. (1976). *EL-AHKAMU'S- SULTANİYYE (İslam'da Hilafet ve Devlet Hukuku)*. İSTANBUL: Bedir Yayınevi.
- EL-MÛNZİRÎ, İ. (1984). *et-Terğib ve't-Terhib* (Cilt II). içinde İstanbul: Hikmet Yayınları.
- EL-ŞERBASÎ, A. (2010). *Sorulu Cevaplı İslam Fıkhı*. İstanbul: Özgü Yayınları.
- EL-USRUŞENÎ, M.-ü. (1984). *Ahkâmu's-Sığar*. (İ. Canan, Çev.) İstanbul: Cihan Yayınları.
- EMİROĞLU, T. (1968). *Esbab-ı Nüzûl. (Kur'an Ayetlerinin İniş Sebepleri ve Tefsirleri*. Konya: Yeni Kitap Basımevi.
- ERDOĞAN, P. (2013). *Fıkh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- ER-RAZÎ, F. (1997). *Mefatihü'l-Ğayb (et-Tefsiru'l-Kebir)*. Beyrut: Daru'l-İhyâit-Turasi'l-Arabî.
- EŞ-ŞEYZERÎ, A. (1993). *Nihayetü'r-Rütbe Fi Talebi'l-Hisbe, İslam Devletinde Hisbe Teşkilatı*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- EZ ZERKA, M. (2012). *El Medhalü'l- Fıkhî El Amm*. içinde Dımaşk: Darü'l-Kalem.

- EZ-ZEBİDÎ, e.-S. (1306). *Tâcul-Arus, min Cevahiri'l-Kamus*. Matbaay-i Hayriyye.
- FAYDA, M. (1998). "Hulefa-yi Raşidin". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XVIII, s. 324-338). içinde
- FAYDA, M. (2013). "Zimmî". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XLIV, s. 428-434). içinde İstanbul.
- FETAVÂ-İ HİNDİYYE, F.-i. (1986). İ. Karakaya (Dü.). içinde Ankara: Akçağ Yayınları.
- GAZALÎ, İ. E. (1975). *İhya-ı Ulûmü'd-din*. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- GENÇ, M. (2017). *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. (İ. KURT, & S. TUZ, Dü) İstanbul: Ensar Neşriyat.
- GENÇ, M., HAMİTOĞULLARI, B., ADALI, S., BAYRAKDAR, M., ATALAY, B., KOZAK, İ. E., . . . TABAKOĞLU, A. (1987). "İktisadi Kalkınma ve İslam/ Kalkınma Meselemize Tarihi Bir Yaklaşım". (s. 210-221). İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.
- GEZER, C. (İstanbul). *Gıybeti Bıraktıran Kitap*. 2013 : Gelenek Yayıncılık.
- GÖKCEN, A., & BALCI, M. (tarih yok). "Kasten Öldürme Suçu" / Crime of Murder (Article 81 of Turkish Penal Code). *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 17(1-2), s. 95-218.
- GÖRGÜLÜ, H. A. (2010). " Nehyin Delaleti Konusunda Usulcülerin Görüşleri". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(25), 73-101.
- GÖRMEZ, M., ÖZAFŞAR, M. E., ÜNAL, İ. H., ÜNAL, Y., & ERUL, B. (2014). *Hadislerle İslam* (Cilt III). (M. Özafşar, İ. H. Ünal, Y. Ünal, B. ERUL, H. MARTI, & M. DEMİR, Dü) Ankara: T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- GÜMÜŞ, M. (2012). *Çatışma, İlk İnsandan Günümüze*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- GÜNAY, H. M. (2010). "Şüpheler". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XXXIX, s. 263-265). içinde
- GÜNDÜZ, Ş. (2010). *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- H.APAYDIN, Y. (tarih yok). "Sefeh" bk."Hacir" XIX 516. *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XXXIV, s. 294). içinde
- HAÇKALI, A. (2002, Mayıs-Ağustos). "İslam Hukuku Açısından Akit Serbestisi Prensibi". *Dini Araştırmalar Dergisi*, 5, s. 119-136.
- HAFIZOĞULLARI, Z., & ÖZEN, M. (2012). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: U.S.A. Yayıncılık.
- HALEBÎ, İ. (2014). *Mülteka Tercümesi*. İstanbul: Yasin Yayınevi.
- HAYDAR, A. (tarih yok). *Durerü'l-Hukkam Şerh-ı Mecelletü'l-Ahkam* (Cilt I, s. 90-91). içinde Lübnan-Beyrut: Darü'l -Kütübü'l-İlmiyye.
- HIRA, A. (2017). "Hanefilerin Fasit Akit Anlayışı ve Fasit Satım Akdinin Feshedilmesine Engel Olan Durumlar. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*(29), s. 115-135.
- HOLTON, R. (2013, Ocak). K. Karaman (Dü.), "Globalization's Cultural Consequences" / Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları içinde, 47, s. 59-75.
- HÖKELEKLİ, H. (1993). "Çocuk". *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt VIII, s. 355-359). içinde
- İBN-İ ABİDİN, M. (1983). *Reddü'l- Muhtar Ale'ddürü'l- Muhtar*. (A. Davutoğlu, Çev.) İstanbul: Şamil Yayınevi.

- İBN-İ ÂŞÛR, M. (1974). *Tefsiru't-Tenvir ve't-Tahrir*. Tunus: Dâru't-Tunusiyye.
- İBN-İ HALDUN. (2015). *Mukaddime*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- İBN-İ HANBEL, A. (2010). *Müsned*. (Z. YILDIZ, & H. YILDIZ, Çev.) İstanbul: Ocak Yayıncılık.
- İBN-İ HÜMAM, K. M.-B. (1970). *Şerhu Fethü'l-kadîr*. içinde
- İBN-İ MANZUR, C.-N. (-A. (1990/ 1410). *Lisanu'l-Arap*. Beyrut: Dar-u Sâdır.
- İBN-İ MANZUR, E.-F. e.-E.-R. (1993). *Lisanü'l-lisan: Tezhibü lisan'ül-Arab* (Cilt I-XIV). içinde Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiiyye,.
- İBN-İ RÜŞD EBÜ'L-VELİD, M.-H. (2004). *Bidayet'ül-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*. içinde Kahire: Darü'l-Hadis.
- İBN-İ RÜŞD, K. E.-V.-H. (2015). *Bidayetü'l- Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- İBN-İ TEYMIYE, E.-A.-d.-H. b.-S. (2001). *Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe, İyiliği Emretmek, Kötülükten Alıkoymak*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- İBN-İ ABİDİN, M. (1992). *Reddü'l-Muhtar ale'd-Düri'l-Muhtar Şerhu Tenvir'il-Ebsar*. içinde Beyrut: Darü'l-Fikri.
- İBNÜ'L-CEVZİ, E.-F. (1987). *Nüzhetü'l- Aynu'n- Nevazir fi İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezair*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale,.
- İLGÜREL, M. (2003). "1116-1119/1704-1707 Tarihleri Arasında Balıkesir'e Ait Narh Düzenlemeleri". (H. İNALCIK, İ. E. ERÜNSAL, H. W. LOWRY, F. EMECEN, & K. KREISER, Dü) *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal Of Ottoman Studies, XXIII*, s. 12-21.
- İNCE, İ. (2008). "Ridde". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XXXV, s. 88-91). içinde İstanbul.
- İŞLER, M. H. (1976). *İslam'da İzdivaç ve Aile*. İstanbul: Otağ Matbaası.
- İZUTSU, T. (1987). *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- KADRİ PAŞA, M. (1347 /1029). *el-Ahkâmu's-Şer'iyye fi'l-Ahvali's-Şahsiyye alâ Mezheb'il-İmam Ebu Hanife (Mürşidü'l-Hayran)* (1. Baskı b.). içinde Mısır.
- KADRİ PAŞA, M. (1987). S. A. en-Nahî (Dü.) içinde, *Mürşidü'l-hayran ilâ ma'rifeti ahvali'l-insan (fi muameleti's-şer'iyye alâ mezhebi'l-İmam Ebî Hanife en-Nu'man)*. Amman, Ürdün: Dâru'l-Arabiyye.
- KAHRAMAN, A. (1998). "İslam Borçlar Hukukunda Takas İşlemi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(2), 285-299.
- KALLEK, C. (1998). " Hisbe". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XVIII, s. 133-143). içinde İstanbul.
- KALLEK, C. (2000). "İhtikar". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XXI, s. 560-565). içinde
- KALLEK, C. (2006, Nisan). "Narh Konusuna Yeniden Bakış". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*(7), s. 257-276.
- KARAGÖZ, İ. (2010). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- KARAMAN, H. (1972). "İslamda İctimaî Terbiye ve Kontrol (İhtisab Müessesesi)". *DİB. Dergisi, XI*(5), s. 688-714.
- KARAMAN, H. (1987). *Mukayeseli İslam Hukuku*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- KARAMAN, H. (1989). "Akit". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt II, s. 251-256). içinde

- KARAMAN, H. (2008). *Anahatlarıyla İslam Hukuku*. içinde İstanbul: Ensar Neşriyat.
- KARAMAN, H. (2012). *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- KARAMAN, H., ÇAĞRICI, M., DÖNMEZ, İ. K., & GÜMÜŞ, S. (2012). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- KASANİ, E. (1986). *Bedâi'u's-Sanâi fi Tertibi's-Şerai* (2. basım b.). içinde Darûl Kütübü'l-İlmiyye.
- KASANÎ, E. B.-H. (1997). Beyrut: Daru'l-Kütüb'ül-İlmiyye.
- KASIMÎ, M. (1959). *Mehasinu't-Te'vil /Tefsiru'l-Kasimî*. Dâru İhya-i Kütüb'i-l-Arabî.
- KAŞIKÇI, O. (2013). "Zamanaşımı". *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt XLIV, s. 114-116). içinde (DİA).
- KAYA, A., & ÇALIŞ, H. (tarih yok). "Haksız İktisap". *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt XV, s. 214-216). içinde
- KAZICI, Z. (2008). *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*. İstanbul: Şan Ofset.
- KELEŞTEMUR, A. (2015). *Siber İstihbarat*. Level Yayınevi.
- KEMALİ, M. (1993). İslam'da İfade Hürriyeti: "Fitne Kavramının Tahlili". *İslami Sosyal Bilimler Dergisi, I(2)*, 40-61.
- KOCA, F. (tarih yok). "Haram". *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt XVI, s. 101-104). içinde
- KOCA, F. (tarih yok). "Mefsedet". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XXVIII, s. 357). içinde
- KÖKSAL, M. (1981). *İslam Tarihi, Hz. Muhammed (a.s.) ve İslamiyet*. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- KÖSE, M. (2001, 15 Haziran). "Mukayeseli Hukukta Evlat Edinme Problemi". (15), 265-306.
- KRECH-CRUTCHFIELD-BALLACHEY. (1970). *Cemiyet İçinde Fert*. İstanbul: Sosyal İlimler Komisyonu Yayınları.
- KUZGUN, Ş. (2008). *DÖRT İNCİL FARKLILIKLARI VE ÇELİŞKİLERİ*. İSTANBUL: Fazilet Neşriyat.
- KÜÇÜK, S. (2015). *Modern Fitne*. İstanbul: Mavi Sıla Yayınevi.
- MAHMESANÎ, S. (1983). *en-Nazariyyatü'l-Âmme li'l- Mûcebat ve'l-Ukûd*,. içinde Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin,.
- MALİK, b. (1982). *El-Muvatta'*. İstanbul: Al-Tuğ Yayınları.
- MEDKUR, M. (1960). *el-Medhal Li'l- Fıkhi'l-İslami*. Kahire.
- MERGİNANİ, Ş.-İ.-d.-H. A. (1986). *İslam Fıkından Tahkikli ve Tahriçli El-Hidaye Tercemesi*. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- MEVDÜDİ, S.-A. (1992). *İtikadi, İktisadi, Siyasi Sosyal ve Fıkhi Meselelere Fetvalar*. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Mr. G., S.-H. (1929). "Borçlar Hukukununun Umumi Nazariyesi". (M. Osman, Dü.) *İstanbul Hukuk Fakültesi*, 45, 697-709.
- MUKATİL b. SÜLEYMAN, E.-H. (1994). *el-Eşbah ve'n-Nezair Fi'l-Kur'ani'l-Kerim*. Kahire: el- Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmme Li'l-Kitab.
- MUTÇALI, S. (2012). *Arapça- Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık.
- MÜSLİM, E.-H. e.-N. (2000). C. Meknezi'l-İslamî (Dü.) içinde, *Sahih-i Müslim*. Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation.
- NESAÎ, E. A. (2000). Sünenü'n- Nesaî. C.-M. İslamî (Dü.) içinde Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation .

- OKIÇ, M. T. (tarih yok). "İslamiyette İlk Nüfus Sayımı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(7), s. 11-15.
- ORHAN, F. (2018, Ağustos). "İslam Hukuku ve Türk Hukukunda Siyasî Suç Kavramı"/ The Concept Of Political Crime In Islamic Law And Turkish Law. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal Of International Social Research*, 11(58), s. 867-878.
- ÖNKAL, A., & BOZKURT, N. (tarih yok). TDV İslam Ansiklopedisi (DİA). "Cami" (Cilt VII, s. 46-50). içinde
- ÖZ, M. (2007). "Rafizîler". TDV İslam Ansiklopedisi.
- ÖZEL, A. (tarih yok). "Cihad". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt VII, s. 528-530). içinde
- ÖZGEN, M. K. (2013, Haziran). "Spinoza'da Aşk Felsefesi". 3(1), s. 85-103.
- ÖZSOY, İ. (1995). "Faiz". TDV İslam Ansiklopedisi (DİA).
- ÖZTÜRK, L. (1995). *İslam Toplumunda Bir Arada Yaşama Tecrübesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- PARLIYAN, A. (2007). *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*. İstanbul: Konya Kitapçılık.
- PARLIYAN, A. (2015). *Sünen-i Ebu Davud Tercemesi*. İstanbul: Konya Kitapçılık.
- PAŞA, A. C. (1312/ 1894). *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. (H. M. Ziyaeddin, Dü.) İstanbul: Kasbar Matbaası.
- RABBANİ, İ.-i.-i. A.-i. (1988). *El-Mektûbat*. İstanbul: Akit Yayınları.
- REİSOĞLU, S. (1993). *Borçlar Hukuku, Genel Hükümler*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- S. DRAKE, M. (2016). *Küreselleşen Dünyada Siyaset Sosyolojisi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- SAMİ, Ş. (2014). *Kamûsu Türki*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- SCHACHT, J. (2010). "İslam Hukukuna Sosyolojik Bakış". (H. A. Bülent Uçar, Dü.) *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 15, 101-126.
- SERAHSİ, İ. (2015). M. C. Akşit (Dü.) içinde, *Kitabu'l-Mebcut* (3. Baskı b., Cilt X). İstanbul: Gümüşev Yayıncılık.
- SERAHSİ, Ş. (1993). *el-Mebcut*. içinde Beyrut: Dâru'l Ma'rifa.
- SIMMEL, G. (1999). *Çatışma Fikri ve Modern Kültürde Çatışma*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- SİNANOĞLU, M. (1999). "Nüsük" bk. İbadet. *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA) XIX* (Cilt XXXIII, s. 303). içinde
- SIRMA, P. S. (2016). *Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- ŞİRMEN, K. S. (2009). "Eşçinsel Birliktelikler ve Bunların Kanunlar İhtilafı Hukukunda Düzenlenişi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58(4), 826-879.
- SYEED, S. M., & ALKHATEEB, S. (1989). *Islamic Social Sciences*. U.S.A.: The Association of Muslim Social Scientists and The International Institute of Islamic Thought.
- ŞABAN, Z. (1990). *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l-Fıkıh)* (İ. K. Dönmez, Çev.) içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ŞATIBİ, İ. b. (2016). *el-Muvafakat, İslami İlimler Metodolojisi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- ŞENER, A. (1974). *İslam hukukunun kaynaklarından Kıyas İstihsan ve İstislah*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- ŞENTÜRK, R., & CANATAR, K. (1999). "İrkçılık". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XIX, s. 124-132). içinde
- ŞİMŞEK, M. (2011). *Kur'an'ın Ana Konuları*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- ŞİRBİNİ, M.-H. (1958). *Muğni'l Muhtac alâ Metni'l Minhac*. Mısır.
- TEKİN, Ö. A. (tarih yok). "İslamî Turizm: Dünyadaki ve Türkiye'deki Genel Durum Üzerine Bir İnceleme/İslamic Turizm An Investigation On General Stuation In The World And In Turkey. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(29), s. 750-776.
- TEKİNEŞ, A. (2005). Muhaddislere Göre Fitnelerden Kurtuluş Çareleri: Kitabu'l-Fitenler Örneği. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(12), 101-130.
- TOZDUMAN, A. Z. (tarih yok). *İslam'da Kadının Hakları*. Ankara: Kadın Ve Aile Yayınları.
- TÜYEN, Z. (2016). *Türkiye'de Dış Ticaret Politika ve Uygulamaları*. İstanbul: "Globus"d-Dünya Basımevi.
- TÜZÜNER, Ö. (2013). "Türk ve İslam Hukuku Bakış Açısından Evlenmenin Hukukî Niteliği Hakkında Bir İnceleme". *Ankara Barosu Dergisi (Hakemli)*(2), s. 125-148.
- UDEH, A. (1976). *İslam Ceza Hukuku Ve Beşeri Hukuk* (A. Nuri, Çev.). içinde İstanbul: İhya Yayınları.
- ULUDAĞ, S. (2012). "Uzlet". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XLII). içinde İstanbul.
- ULUSAL, Ş. (2003). "İslam Hukukunda Anlaşma Akdetmenin Meşruiyeti". *Diyanet İlmî Dergi*, XXXIX(4), 15.
- USLU, R. (2015, Nisan/April). "İslam Ceza Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı"/Crime And Punishment In Islamic Law. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research*, VIII(37), pp. 1049-1065.
- UYANIK, Z. (2010). İslam Hukukunda İhtikâr. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*(16), s. 433-476.
- ÜNAL, M. (tarih yok). " Medeni Kanununun Kabulünden Önce Türk Aile Hukukuna İlişkin Düzenlemeler ve Özellikle 1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi". *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*.
- ÜNALAN, A. (1997). *İslam Hukuku Açısından Hak ve Hakkın Kötüye Kullanılması*. İzmir.
- ÜNALAN, A. (1999). "İslam Hukukunda Zaman Aşımı" (Tekaddüm). *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 101-124.
- ÜNSAL, A. (2010). "İn'ıkadın (Akdin Hukukî Varlık Kazanması) Mahiyeti". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(51), 93-124.
- YAKUT, E. (2006, (Güz)). "Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukukunda Ta'ziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları". *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*(2), s. 25-40.
- YAŞAROĞLU, M. (2003). "Livata". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XXVII, s. 198-200). içinde
- YEKTAR, O. N. (2015). "Hz. Peygamber'in Suçlar Hakkında Uyguladığı Temel Prensipler". *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I(1), s. 57-102.
- YENİ REHBER ANSİKLOPEDİSİ. (tarih yok). T. Gazetesi. içinde İstanbul.

- Yeni Rehber Ansiklopedisi* (Cilt 3). (İstanbul). Türkiye Gazetesi.
- YENİÇERİ, C. (1980). *İslam İktisadının Esasları*. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- YENİÇERİ, C. (1984). *İslam'da Devlet Bütçesi*. İstanbul: Fatih Gençlik Matbaası.
- YENİÇERİ, C. (2006). "Mülameşe". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XXXI, s. 536-537). içinde
- YENİÇERİ, C. (2006). "Münabeze". *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)* (Cilt XXXI, s. 563). içinde
- YENİÇERİ, C. (2009). *Peygamber ve Sonrasında İslam'ın Emeğe Bakışı ve Emek Hayatını Düzenlemesi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- YENİÇERİ, C. (2015). *İhtiyar Metni Tercümesi*. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- YİĞİT, İ. (2012). *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- YILDIRIM, M. (2009). *Mecelle'nin Külli Kaideleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- YILMAZ, S. (2013). *Dünyayı Yöneten Güç İstihbarat Bilimi*. İstanbul: Kripto Yayınevi.
- YILMAZ, Sait;. (2018, Mayıs). yeditepe.academia.edu. *Kirli İşler ve Özel Askeri İstihbarat Şirketleri*. (W. 2. Hickey , Dü.) USA: A, (Aug.11,2012).; 25 Cutting Edge Firms Funded By The CIA.
- YURTERİ, Ö. (2011). *MGK Dünü ve Bugünüyle Millî Güvenlik Kurulu*. İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- YÜCEL, A. (2016). "Hz. Peygamber'in Cihad Anlayışı ve Kültüre Yansıması". *"İslam Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde Cihad"*. *Çalıştay Serisi:4*, s. 220-248. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- ZABUNOĞLU, G. (2018). "Günümüzde Ulus Devlet". *ERÜHFD*, XIII(1), s. 530-553.
- ZEBİDİ, Z.-d. A.-L.-Z.-Ş. (1975). *Sahihi Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- ZEYDAN , A. (1994). "İslam Hukukuna Göre Zimmiler". (Ç. H. Güleç, Dü.) *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*(VIII), s. 431-440.
- ZEYDAN , A. (2011). *İslam Hukukuna Giriş*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- ZEYDAN, A. (1432/2011). *el-Medhal li -Diraseti's-Şerâti'l-İslamiyye*,. Beyrut, Darü'r- Risaleti'l-Alemiyye: Müessesetü'r-Risale.
- ZEYDAN, A. (1993). *Fıkıh Usulü* (R. Özcan, Çev.). içinde İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- ZUHAYLİ, V. (1989). *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*. İstanbul: Risale Yayınları.
- ZUHAYLİ, V. (1994). *İslam Fıkıh Ansiklopedisi* (Cilt V). içinde İstanbul: Risale Yayınları.